

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH BÖLÜMÜ

CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH ANLAYIŞLARI ve TARİH EĞİTİMİ
(1923 -1960)

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Bayram KODAMAN

Hazırlayan
Nevzat KÖKEN

ISPARTA-2002

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

GİRİŞ

A. OSMANLILARDA TARİH YAZICILIĞI VE ANLAYIŞI

1.Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Tarih Yazıcılığı.....	1
2.Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Kadar Osmanlı Tarih yazıcılığı...	9
3. II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Tarih Yazıcılığı.....	13
4. Osmanlı Tarih Yazıcılığına Genel Bakış.....	15
a- Metod.....	15
I- Tarih Yazıcılığının Çeşitleri.....	15
II- Kaynakların Kullanımı.....	19
III- Zaman ve Mekan Anlayışı.....	20
IV- Tenkid Anlayışı.....	21
V- İlmî Tarih Anlayışı.....	21
b- Türk Kavramına Bakış.....	24
c- Tarih Kitaplarının Çeşitleri.....	25

B. OSMANLILARDA TARİH EĞİTİMİ

1. Tanzimat'tan Sonra Tarih Eğitimi.....	26
2. II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Eğitimi.....	28

C. AVRUPADAKİ TARİH ANLAYIŞLARI

1.Modern Tarihin Doğuşu.....	30
2.Cumhuriyet Devri Tarihçilerine Etki Eden Avrupa'daki Tarih Anlayışları.....	33
a- Romantik Tarih Anlayışı.....	33
b- Pozitivist Tarih Anlayışı.....	35
c- Alman Tarihselciliği.....	36

I.BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH ANLAYIŞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER.

A. TÜRKÇÜLÜK AKIMI

1.Türkçülük Nedir?.....	39
-------------------------	----

2. Türkçülüğü Hazırlayan Sebepler.....	40
a- Avrupa'daki Fikir Akımların Etkisi.....	40
b- II. Meşrutiyete Kadar Türkçülük Faaliyetleri.....	41
c- Gayri Türk Unsurların Milliyetçilik Faaliyetleri.....	42
d- Avrupa'daki Türkoloji Çalışmaları.....	43
e- Rusya'dan Gelen Türk Aydınlarının Tesiri.....	44
1. Türkçülerin Teşkilatlanmaları.....	45
2. Türk Ocağı.....	47
3. Türk Yurdu.....	50
4. Türkçülerin Fikirlerinin Değerlendirilmesi.....	50
a- Millet Anlayışı.....	53
b- Turancılık.....	55
c- Batılılaşma.....	57
d- Osmanlı Devletine Bakış.....	58
e- Tarih Anlayışı.....	59
f- Din ve Laiklik İle İlgili Görüş.....	59
5. Cumhuriyet Döneminde Türkçülük.....	60
B. MİLLET VE MİLLÎ DEVLET FİKRİ	
1-Millî Devlet Nedir?.....	64
2-Millî Devletin Oluşumu	66
a- Feodalite Dönemi.....	67
b- “Rönesans” ve “Aydınlanma”nın Etkisi.....	71
c- Monarşik Devletler.....	72
3-Modern Millî Devletlerin Doğuşu.....	73
a- Millet.....	74
b- Millî Kültür.....	75
c- Millî Hâkimiyet.....	75
d- Millî Kiliseler ve Millî Dil.....	76
e- Sanayileşme.....	77
4.Millî Devlet ve Tarih.....	78
5. Millî Devlet Modelinin Türkiye'ye Yansıması.....	80

II. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH ANLAYIŞI

A. TÜRK TARİH TEZİ	82
1. Türk Tarih Tezi'nin İç Politikadaki Hedefleri.....	84
a- Çağdaşlaşma.....	85
b- Millet ve Millî Devlet.....	87
c- Türk Tarihinde Bütünlük.....	90
d- Kendine Güven.....	90
e- Millî Vatan.....	92
f- Geçmişini Değerlendirmek.....	93
2. Türk Tarih Tezi'nin Dış Politikadaki Hedefleri.....	95
a- Avrupa'nın Türklere Bakışı.....	96
b- Irkçı İddialar.....	99
c- Anadolu Hakkında İddialar.....	104
d- Türkleri Avrupa'ya Yaklaştırma.....	107
e- Orta Asya.....	109
f- Sonuç.....	109
3. Türk Tarih Tezi'nin Muhtevası	110
B. TÜRK TARİH TEZİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	
1. Türk Tarih Encümeni.....	114
2. Türkiyat Enstitüsü.....	114
3. Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti.....	115
4. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu).....	118
a- Okul Tarih Kitapları Hazırlamak.....	120
b- Kongreler Düzenlemek.....	120
c- Türk Kültür Tarihi İle İlgili Çalışmalar.....	121
d- Belleten Dergisi ve Diğer Yayınlar.....	126
e- Arşiv Çalışmaları.....	128
f- Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi.....	128
5. Birinci Türk Tarih Kongresi (2-11 Temmuz 1932) ve Ele Aldığı Konular.....	130

a- Göç Meselesi.....	133
b- Irk Meselesi.....	133
c- Karşı Görüşler.....	135
d- Sadri Maksudi.....	142
e- Yusuf Akçura.....	143
6. Türk Dil Kurumunun Kurulması.....	147
7. Yayın Faaliyetleri.....	149
8. Arkeolojik Çalışmaları.....	149
9. Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesinin Kurulması.....	151
10. İkinci Türk Tarih Kongresi(20-25 Eylül 1937).....	152
C. TÜRK TARİH TEZİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ	
1. Resmî Tarih İddiası.....	168
2. Osmanlı Devleti ile İlgili Tenkidler.....	169
3. Orta Asya Meselesi.....	172
4. Hititler Meselesi.....	173
5. Milliyetçilik Yönü.....	176
6. Bilimsellik Yönü.....	176
7. Dış Türkler.....	182
8. Tek Kültürlülük.....	183
9. Irk Meselesi.....	184
10. Tez'in Eğitici Yönü.....	184

III.BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYERİNDE TARİH EĞİTİMİ

A. ATATÜRK DÖNEMİ

1.1923-1930Yıllarında Tarih Eğitimi.....	187
2.Türk Tarih Tezi ve Tarih Eğitimi.....	195
a.Türk Tarihinin Ana Hatları Kitabı.....	199
b. Liselerde Okutulan Tarih Kitapları.....	206

B. İNÖNÜ DÖNEMİ

1. Türk Tarih Tezinden Hümanizme Geçiş.....	227
2. Okul Kitaplarında Değişme.....	232

3. II. Maarif Şurası.....	235
4. IV. Maarif Şurası.....	235
C. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ.....	238

IV. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK AYDINLARININ TARİH GÖRÜŞÜ

A. KADRO HAREKETİ

1. Devletçilik Anlayışı.....	248
2. Milli Kurtuluş Hareketleri Hakkında Görüşleri.....	249
3. Tarih Tezi.....	250
4. Kadroculara Yöneltilen Tenkitler.....	252

B. TÜRKÇÜ-MİLLİYETÇİ AYDINLARIN TARİH GÖRÜŞÜ

1. Hüseyin Nihal Atsız.....	254
2. Fuad Köprülü.....	264
3. Zeki Velidi Togan.....	275

C. İSLAMCI AYDINLARIN TARİH GÖRÜŞÜ

1. Necip Fazıl Kısakürek.....	282
-------------------------------	-----

D. SOLCU AYDINLARIN TARİH GÖRÜŞÜ

1. Hikmet Kıvılcımlı.....	289
---------------------------	-----

E. ANADOLUCU TARİH GÖRÜŞÜ

1. Milliyetçi Anadoluçuluk.....	294
a. Yahya Kemâl Beyatlı.....	298
b. Remzi Oğuz Arık.....	308
c. Nurettin Topçu.....	312
2. Mavi Anadoluçuluk.....	318
a. Halikarnas Balıkcısı.....	319
b. Sabahattin Eyupoğlu.....	322

SONUÇ.....	327
-------------------	------------

BİBLİYOGRAFYA.....	337
---------------------------	------------

ÖNSÖZ

Her milliyetçiliğin gelişme tarihi incelendiğinde, ilk devirlerinde millî tarih telakkisinin bir romantik dönemine rastlanır. Tarihi araştırmalarının önem kazanmasında ve genişlemesinde bunun büyük bir faydası da olur. Millî tarihi anlayışının “*romantik*” devrini, Türk milliyetçiliği de tabiatıyla görmüştür. Avrupa tarihçiliğinin Türkler hakkında hiçbir ilmî esasa dayanmayan çok haksız ve olumsuz tavırları karşısında, bizim romantik tarihçiliğimizin tepkisi de ister istemez biraz” *aşırı*” olmuştur. Bütün ilmî ilerlemenin esası olan tenkid fikrinin gelişmesi ve rasyonel çalışma usûllerinin yerleşmesi ile dünyanın her yerinde olduğu gibi, bizde de, bu romantik tarih devri eski hızını kaybetmiştir. Zaten ilim zihniyeti yerleştikten sonra, o his ve heyecanın hâkim olduğu romantizmin devamına artık imkân kalmıyor. Fakat yine her yerde olduğu gibi, bizde de bu romantik anlayış, millî tarih araştırmalarına karşı büyük bir ilgi uyandırmıştır. Nitekim Türk Tarih Tezi de zamanla “*abartılı*” unsurlardan sıyrılmaya çalışarak, Türkiye’de bilimsel tarih araştırmaların gelişmesinde itici güç olmuştur.

Öte yandan Türk Tarih Tezi, Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet ideolojisinin de önemli bir parçasını teşkil eder. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti tarih anlayışının temelinde devletin ve rejimin geleceğini sağlam temellere oturtulması gelir. Cumhuriyetçi kadrolar, Türk Tarih Tezi ile Türkiye Cumhuriyeti devletini tarihî temellere bağlamak suretiyle devlete millî kimlik, topluma millî şahsiyet kazandırmak ve yapılan inkılâpları genç nesillere benimsetmek istemiştir. Bu yüzden Cumhuriyetin kurulduğundan itibaren bilhassa 1930’lu yıllarda Türk Tarih Tezi’nin kabulü ile birlikte millî tarih araştırmalarına ve tarih eğitimine ağırlık verilmiştir.

Bu çalışma esnasında bir çok kimseden yardımlar gördüm. Öncelikle Tez’in konusunun belirlenmesinden başlayıp, bana güven duygusu ve cesaret veren, araştırma ve yazım safhasına kadar büyük bir sabır ile hatalarımı düzelterek, tekliflerde bulunan, her zaman yardımlarını esirgemeyen Tez danışmanım Prof Dr. Bayram KODAMAN’a şükran borçluyum. Bunun yanında araştırmamı

destekleyici yardımlarda bulunan Prof Dr. İlber Ortaylı'ya, Prof Dr. Sina Akşin'e, Prof Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ'ye, ayrıca Tez'in yazılmış metnindeki imlâ düzeltmelere yardım eden oda arkadaşım Öğrt. Görv. Mehmet ERCAN ve Öğret. Görv. Halil GÜNTAN'a katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Nevzat KÖKEN

2002/ Isparta

KISALTMALAR

- TTK : Türk Tarih Kurumu
- TDK : Türk Dil Kurumu
- BTTK : Birinci Türk Tarih Kongresi
- İTTK : İkinci Türk Tarih Kongresi
- TTAH: Türk Tarihinin Ana Hatları
- TTAM : Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal
- MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
- TOE : Tarihî Osmanî Encümeni
- TOEM . Tarihî Osmanî Encümeni Mecmuası
- TTE : Türk Tarihi Encümeni
- TTEM: Türk Tarihi Encümeni Mecmuası
- CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
- DP : Demokrat Parti
- TKP : Türkiye Komünist Partisi

GİRİŞ

A- OSMANLILARDA TARİH YAZICILIĞI VE ANLAYIŞI

Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliğinin doğuşu ve gelişiminde Avrupa'daki modern tarihçiliğin yanı sıra Osmanlı devletinden miras kalan tarihçilik geleneğinin de aynı derecede etkili olduğu şüphesizdir. Osmanlı tarihçiliği, anlayış açısından olduğu gibi uslûb ve tarz açısından da Cumhuriyet dönemi tarih yazıcılığı üzerinde tesiri görülmektedir.¹ Bu yüzden konunun daha iyi anlaşılması için Osmanlı tarihçiliğindeki gelişmeleri genel hatlarıyla açıklamaya çalışacağız.

Osmanlı tarihleri hemen her bakımdan Osmanlı devrinin aynası durumundadır. Nitekim bu sayede kuruluştan yıkılışa kadar devlete hâkim olan zihniyeti, toplumu meşgul eden hususları, kullanılan resmî ve hususî dilin geçirdiği safhaları açıkça takip edebiliriz.²

1. Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Tarih Yazıcılığı

Osmanlı Tarih yazıcılığı ancak devletin kuruluşunun ikinci yüzyılında, yâni XV.yüzyıl da tarihî takvim, menâkıbnâme ve gazavatnâme türünden eserlerle başlar. İlk Osmanlı tarihçilerinin ana kaynak olarak bir kısmı halk efsanelerinden ve tarihi bilgileri de ihtiva eden destanlardan faydalandıkları da görülmektedir.³ Osmanlı kültür sahasında tarihe dair ilk eser tarihçiden ziyade şâirlik yönüyle isim yapmış olan Ahmedî'nin(ö.1413) "*İskender-nâme*" adlı eserinin sonuna ilave ettiği "*Dâsitân-ı Tevârih-i Mulûk âl-i Osman*"dır. Ahmedî'nin Yıldırım Bayezid'in oğlu emir Süleyman'a takdim ettiği bu eseri kendisinden sonraki pek çok tarihçi tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.⁴

¹Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih,Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu,(1929-1937),Afa Yayınları,İstanbul, 1992,s.41.*

²Mehmet İpşirli,"Osmanlı Tarih Yazıcılığı" *Osmanlı*,Cilt:8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999,s.254.

³Nejat Göyünç, "Tarihçiliğimizin Dünü ve Bugünü" *Felsefe Kurumu Semineri*, Türk Tarih kurumu Yayınları Ankara,1977,s240; Mükrimin Halil Yınanç,"Tanzimat'tan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik" *Tanzimat-2*, M.E B. İstanbul,1999,s. 573.

⁴Necdet Öztürk,"Osmanlı Tarih Yazıcılığı" *Osmanlı*, Cilt:8,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, 257; Abdülkadir Özcan,"*Osmanlılarda Tarih yazıcılığı*" *İlim ve Sanat*, Sayı:33, İstanbul, 1992,s.34.

Ankara felaketinden yaralarının sarılmaya başlandığı II. Murad devrinde Osmanlı ilim, kültür ve sanat hayatında önemli bir gelişme görülür. Bu dönemde Arap ve Fars diliyle yazılmış bazı eserler tercüme edilerek Türk kültürüne kazandırıldığı gibi, Osmanlı tarihi kaynaklarından gazavâtnâme ve fetihnâme türünden eserler ile saray takvimlerinin ilk örneklerinin ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Bu durum Osmanlı tarih yazıcılığının daha sonraki dönemlerine model teşkil etmesi bakımından önemli bir gelişmedir. Bu devirde tercüme faaliyetlerine ilk örneğini 1424 de bazı ilavelerle birlikte İbn Bibi'nin "*El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l Alâiyye*"sini II. Murad namına tercüme eden Yazıcıoğlu Ali vermiştir. Yazıcıoğlunun bu eseri daha sonra bütün müelliflerin, özellikle XVI. yüzyıl tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Âli'nin ve XVII. yüzyıl tarihçilerinden Müneccimbaşı'nın esas kaynağı olmuştur.⁵

II. Murad devrinde orijinal olarak Ahmedî'den sonra gelen ilk kaynak"*Saray takvimleri*" diyebileceğimiz kısa ve özlü metinlerdir. Bu eserlerin önemli olayları gün gün ele alan çok kısa metinler olmakla birlikte ihtiva ettiği sıhhatli bilgiler sayesinde erken dönem Osmanlı tarihlerine kaynak teşkil ettiği bilinmektedir.⁶ Saray takvimlerinde Osmanlılarla ilgili ilk kayıtlar çok kısa olup sâdece sultanların doğumları ve cülûslarıyla önemli fetihleri kapsamaktadır.⁷

Fatih sultan Mehmed devrinde ilim ve kültür hayatında görülen ilerlemelere paralel olarak tarih yazma faaliyetlerinde de birdenbire bir gelişme görülmüştür. İstanbul fâtihi II. Mehmed'in devri cihan devletinin kuruluşu için verilen mücadelelerle geçmiş, sıra bu büyük devletin tarihinin ve zaferlerinin yazılmasına gelmişti. Bu dönemde eski eserler tercüme edildiği gibi Farsça, Arapça ve Türkçe olarak dünya tarihi içinde ya da müstakil olarak Osmanlı devletinin tarihini anlatan eserler yazılmıştır. İstanbul'un fethine katılan ve Fatih devri hadiselerini müşahede imkanı bulan Tursun Bey(1499 dan sonra ölmüş olmalıdır) gözlemlerine ve devlet ricalinden dinlediklerine dayanarak "*Tarih-i Ebü'l-feth*" adını verdiği eserini

⁵Şehabeddin Tekindağ,"Osmanlı Tarih Yazıcılığı" *Belleten*, Cilt. XXXV,Sayı:140, 1971,s.657;Özcan, a.g.e. s.34..

⁶İpşirli,a.g.m. ,s.247;Özcan,a.g.m.s. 34 ;Tekindağ,a.g.em. s. 657.

⁷V.L.Menage, "*Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı*" (Çev. Salih Özbaran) İ.Ü: *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 8, İstanbul, 1978, s.230.

yazmıştır. Saltanat kurumunu, hükümdarların ahlakî ve hukukî durumunu ve vasıflarını da inceleyen eser, Osmanlılarda bir hükümdar tarihinin ilk örneği olmuştur. Ayrıca Enveri, Şükrullah(ö. 1488) ve Karamanî Mehmed Paşa(ö. 1481) da bu devrin tarihçileridir.⁸ Şükrullah'ın, “*Behcetü't-Tevârih*” adlı Farsça yazılmış kainat tarihinin sadece son bölümü Osmanlılar ile ilgilidir.⁹ Enveri'nin kainat tarihi *Düstûrnâme*'sinin büyük bir kısmı tercümedir. II. Mehmed'in cülusuna kadar Osmanlı devri olaylarını hikaye eden Enverî, Osmanlı kısmı da dahil, elinde bulunan herhangi bir metni nazım haline getirmekten başka bir şey yapmamıştır. Karamanî Mehmed Paşa “*Tevârihü Selâtîni'l Osmaniye*” adlı Arapça mensur kısa bir tarih bırakmıştır. Paşa'nın yukarıda anılan eseri Osmanlı tarihinin kuruluştan itibaren müellifinin bulunduğu zamana kadar konusunu sadece Osmanlı tarihine hasreden eserlerin ilk örneğidir. Bu tür tarih yazıma anlayışı II.Bayezid devrinde en yüksek seviyesine ulaşmıştır.¹⁰ Bunlardan hiçbirisi zamanımıza kadar gelen derinliğine yazılmış eserler değildir, esas itibariyle popüler hikayelerden ve takvimlerden derlenmiştir.¹¹

İlk defa Fatih devrinde başlamış olan “*Şehnamecilik*” adı verilen saray tarihçiliği Osmanlılarda resmî tarih yazıcılığı olarak gelişmiştir. Sultanların ve çevresindekilerin faaliyetlerini ve muhitinin edebî ve övgücü bir üslûpla birazda abartmalı olarak anlatılmıştır. Şehnamelerde anlatılan olayların çok çarpıcı minyatürlerle süslenmiş olmalarından dolayı sanat tarihi açısından ayrı bir değeri vardır.¹²

II.Bayezid devrinin büyük bir güç haline gelen devletin sağlamlaştırılmasından başka birbirinden güzel tarihlerin yazımı ile Osmanlı kültür hayatı içinde özel bir yeri vardır. Zamanımıza kadar gelen tarihlerin bir çoğu bu devirde kaleme alınmıştır. Aşıkpaşazâde(ö.1489 dan sonra) ünlü “*Tevârih-i Âl-i Osman*” adlı eserini halk diliyle bu dönemde yazmıştır. *Aşıkpaşazâde bu eserini* oldukça sade ve akıcı

⁸ Menage, a.g.m.s.233; İpşirli, a.g.m.s.248;Öztürk, a.g.m.s.258.

⁹ Menage,a.g.m.s.234 .

¹⁰ Menage,a.g.m.s.234; Öztürk, a.g.m.s.258.

¹¹ İpşirli,a.g.m.s.,247.

¹² İpşirli, a.g.m. s.,249; Özcan, a.g.m. s.34-36; İlber Ortaylı,”Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler” *Türkiyede Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi* (Derleyen:Sevil Atauz) Türk Sosyal Bilimler Derneği. Ankara,1986 s. 421.

bir dil ile bablar halinde ve soru-cevap tarzında kaleme almıştır. Büyük ölçüde derviş gazilerin görüşlerini yansıtan Âşıkpaşazâde'nin Tarihi, Osmanlı tarihçiliğinde önemli bir yeri vardır. Aşıkpaşazâde, görüp işittiklerini yer yer kendi değerlendirmelerini eklediği gibi sultanların dışında devlet erkanını tenkidden de kaçınmamıştır.¹³

Bu devirdeki diğer önemli bir eser de ise Neşri'nin(ö.1520) kaleme aldığı “*Kitâb-ı Cihannümâ*” adlı altı bölümden oluşan dünya tarihidir. Türkçe yazılan ilk dünya tarihi olması bakımından ayrı bir değere sahiptir. Müellif eserin sadece Oğuz Han soyuna tahsis edilen altıncı kısmını II.Bayezıd'da takdim etmiştir. Eserin temel kaynağı Aşıkpaşazâde'nin tarihidir. Eserin önemi devrin kaynaklarını dikkatli ve tenkidî bir tarzda değerlendirilmesi ve kendisinden sonraki tarihçilere tesiri olmasıdır. Özellikle İdris-i Bitlisî,(ö.1521) Kemalpaşa-zâde(ö.1534) ve Hoca Sadeddin Efendi(ö.1599) gibi tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca Neşri'nin. bu eseri Avrupa'da telif edilen Osmanlı tarihleri içinde kaynak olması bakımından da değerlidir.¹⁴ Bütün metodik hatalarına rağmen, bir tarihçi için gerekli meziyetlere ve olayları doğru olarak tesbît etme arzusuna sahip olan Neşri gerçek bir tarihçidir.¹⁵

II.Bayezıd'ın İdris-i Bitlisî'ye Farsça; Kemalpaşazâde'ye Türkçe birer Osmanlı tarihi sipariş etmesi Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir anlayışın başlangıcı olmuştur. İdris-i Bitlisî ve Kemalpaşazâde'nin eserleri Osmanlı tarih yazımında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bunlardan ilki Osmanlı tarihinin Farsça'da diğer hanedanlar tarihinin kaydedildiği zarâfet ve tumturaklılık içinde yazılabileceğini, ikincisi de artık Türk dilinin aynı belâgat hünerleri için elverişli olduğunu göstermiştir. Kemalpaşazade, II.Bayezıd'ın isteği üzerine kaleme aldığı “*Tevarih-i Âl-i Osman*” adlı abidevî eseri ile Türkçenin Farsça'dan geri olmadığını göstermiştir. Eser tarihçilik açısından o zamana kadar erişilen en mükemmel seviyeyi göstermektedir.¹⁶ O, Müslüman hanedanları tarihiyle Osmanlı tarihini karşılaştırarak

¹³ Menage,a.g.m..s. 235;İpşirli, a.g.m..s.248; Zeki Arıkan,”Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi” *Tarih ve sosyoloji Semineri*(28-29 Mayıs 1990) Bildiriler, İ.Ü Edebiyat Fakültesi , İstanbul,1991, s.71; Özcan, a.g.m..s.35.

¹⁴ Öztürk,a.g.em..s.258; İpşirli, a.g.m..s .248;Menage, a.g.m..s.236.

¹⁵ Menage, a.g.m..s.238.

¹⁶ İpşirli, a.g.m..s.248;Menage, a.g.m..s.227.

Osmanlıların yükselme sebeplerini doğru bir şekilde tesbât etmiştir.¹⁷ Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Kemalpaşazâde, kendisinden önceki Osmanlı tarihçilerinden farklı olarak geçmiş hadiseleri birbirine bağlı bir hadiseler zinciri şeklinde anlatmaya çalışmasıyla Osmanlı tarihçiliğine yepyeni bir görüş getirmiştir. Ayrıca tarihi olayların anlatımında mevzuu olan Hıristiyan devletlerinin kısa bir tasvirini verirken ve kaynakların seçiminde titizlik göstermiştir. Tarihi olayları açıklarken, olaylar arasında müşterek noktaları bulmak suretiyle istikbaldeki siyasete yön verecek ip uçları bulmaya çalışmıştır.¹⁸

İdrisî tanınmış İran tarihçilerinin uslubunu model olarak alarak başlangıçtan sekiz padişahın dönemlerini anlatan, Farsça oldukça ağır,külfetli bir dille manzum “*Heşt Bişst*”ni yazmıştır. Eser gerek kendi devrinde gerekse daha sonra büyük takdir kazanmış ve tesir bırakmıştır. İdris-i Bitlisi’nin bu eseri, Osmanlı tarihçiliğinde olayları abartılı bir şekilde ele alan İran ekolünün başlamasına ön ayak olmuştur.¹⁹ Daha sonraki Osmanlı tarihçiliğinin çoğu İdris-i Bitlis’yi taklit etmişlerdir.²⁰

Yavuz Sultan Selimden itibaren padişahların şehzadelik ve saltanat yıllarını tasvir eden, şehzadelerin isimlerine uygun olarak “*Selim-nâme,Süleyman-nâme*” gibi isimler altında yazılmış eserler “*Gazavatnâme*” türünün en güzel örnekleridir. Eski Arap tarih yazıcılığın etkisinin görüldüğü bu tür eserler, padişaha övgü bir kenarda bırakılırsa devri için birinci elden kaynaklar niteliğindedir.²¹

Osmanlı tarih yazıcılığı, XVI. yüzyıl sonlarında,bir taraftan genel tarih yazıcılığı devam ettirilirken diğer taraftan da çeşitli adlar altında yazılan diğer eserlerde âdeta patlamaya şahit oluyoruz. Bu dönemde Devletin de tarihî muhtevalı eserlere ve onların zengin tezhipli nüshalarına önceki devirlere göre daha fazla destek sağlamasının da etkisi olmuştur. Bunu yanında “*resmî*” olmayan eserlerin

¹⁷Göyünç, a.g.m.s.241; Halil İnalçık,”Osmanlı tarihinde dönemler”(Çev. Ferhan Kırıldökme-Mollaoğlu) *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi araştırma ve Uygulama Merkezi(OTAM,)* Sayı.10, Ankara,1999, s.333.

¹⁸ Menage, a.g.m..s.238.

¹⁹ Tekindağ, a.g.m..s. 658;İpşirli, a.g.m..s.248-49; Özcan, a.g.m..s.35.

²⁰ Özcan, a.g.m..s.35.

²¹İpşirli, a.g.m. s.249; Hasan Hüseyin Adaloğlu,”Osmanlı tarih Yazıcılığında Anonim Tevari-İ Âl-i Osman geleneği” *Osmanlı*,Cilt:8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.288; Öztürk, a.g.m. s. 258; Özcan, a.g.m. s. 35; Tekindağ, a.g.m. s.660.

sayısı Osmanlı tarihinin en iyi belgelenmiş dilimlerinden biri olarak kalmasına yol açacak kadar yüksek seviyelere ulaşmıştır.²² XVI. yüzyılın tarihçileri arasında,yukarıda adı geçen İdris-i Bitlisî ve İbn-i Kemal'den başka Hadîdî, Celâl-zâde Mustafa Çelebi,(ö.1567) Selanikî Mustafa Efendi,(ö.takriben 1600) Mustafa Cenabî,(ö.1590) Mehmed Zaim, Hoca Sadeddin Efendi ve Gelibolulu Mustafa Âli belli başlı tarihçilerdendir. Son iki tarihçi İdris-i Bitlisî'nin tesiri altında kaldıklarından, özellikle Hoca Sadeddin(ö.1599) "*Tâcü't-tevârih*"ini ağdalı bir dille yazmıştır. XV. yüzyıl kroniklerinin rivâyetçi/nakilci/hikâyeci tarzda yazılmasına karşılık Gelibolu Mustafa Âli'nin,(ö.1600) "*Künhü'l-ahbâr*" adlı eseri olayların kritiğini yapması ile tenkidcilik ekolünün başlatıcısı kabul edilmektedir. Âli, bu eserin de Osmanlı devletinin aksayan yönleri üzerinde durmuş, hatta gerekirse hükümdarları bile tenkidden çekinmemiştir. Aynı zamanda Künh'ül Ahbar,Osmanlı tarih yazıcılığı arasında en önemli genel tarihlerden biri olarak da bilinmektedir. Âli, Künhü'l Ahbar 'da tarihin edebî çalışmalarından ayrı,başlı başına bir ilim dalı olarak ele alması, olaylara eleştirel ve çözümleyici bir gözle bakmaya çalışması Osmanlı tarihçiliği için çok mühimdir.²³

Osmanlı tarihçiliğine Arap ekolü Yavuz Sultan Selimin Mısır fethinden sonra girmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren İbn-i Haldun Osmanlı tarihçileri tarafından tanınmaya başlanmıştır. İlk örneklerini Kemelpaşazade'de gördüğümüz Arap ekolü'nün tesirleri XVII. yüzyılda yaşamış Hazerfen Hüseyin,(ö.1691) Müneccimbaşı Ahmed Dede(ö.1702) gibi ünlü tarihçiler üzerinde de etkili olmuştur. Katip Çelebi,(ö.1657)aynı usulü takip ederek, eserlerinin bir kısmını Arapça yazmıştır. "*Dustûru'l Amel*" adlı eserinde Osmanlı Devletinin gerilemesini açıklarken İbn-i Haldun'un tesirinde kaldığı görülmektedir Bu yüzyılda ilmin bir çok dalıyla uğraşan ve çeşitli konularda eserler veren Kâtip Çelebinin eserleri Osmanlı tarihçiliği için hem muhteva hem de yaklaşım bakımından dönüm noktasıdır. Tarih, bibliyografi,oto-biyografi, tarihî coğrafya ve atlas konularında birbirinden güzel sağlam güvenilir eserleriyle XVII. yüzyıla damgasını vurmuştur.

²²Arıkan,"Osmanlı Tarih Anlayışı....."a.g.e,s.84; Özcan, a.g.m..s35; Cornelle H. Fleischer,*16. Yüzyılda Osmanlı Tarih Yazımı",Tarihçi Mustafa Âli,(Çev. Ayla Ortaç),Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.251.*

²³Fleischer, a.g.e.s. 250; Öztürk, a.g.m. s.259; Tekindağ, a.g.m..s.659; Özcan,a.g.m. 35; Behar,"İktidar ve ..."a.g.e.,s.44-45.

Kendisinden önce yazılanlardan mükemmelen istifade etmiş, kaynakları sistemli olarak tahlil ve tenkid ederek,tarih telifine yeni bir çığır açmıştır. Batı kaynaklarına da ilgi duyan onları etkili bir şekilde kullanan ilk Osmanlı tarihçisi olmuştur. Daha öncede Batı kaynaklarından istifade eden bazı Osmanlı tarihçileri bulunmakta ise de bunlar mevzii kalmıştır.²⁴

Osmanlı tarihinin kıymetli kaynaklarından “*Tarih-i Peçevî*”nin müellifi İbrahim Peçevî de(ö.1650) XVII. yüzyılın isim yapmış tarihçilerdendir. Almanca ve Macarca dillerini bilen Peçevî’nin, Macar kaynaklarında yaralanması, tarihinde matbaanın keşfi ve barutun icadı gibi Batıdaki gelişmelerden bahsetmesi dikkati çekicidir.²⁵

XVIII. Yüzyılda Osmanlı tarih yazıcılığında Vakanüvislik adı verilen resmî tarihçiliğin tesis edilmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Vakanüvislerin Arşiv malzemelerinden yararlanması sağlanarak Osmanlı imparatorluğunun ve hanedanın tarihindeki belli başı olayları kayda geçirmeleri istenmiştir.XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı saltanatının sonuna kadar iki yüzyıl devam eden Divan-ı Hümayün’a bağlı Vakanüvisler kendilerinden önceki dönemin olaylarını toplayarak ve kendi dönemlerindeki hâdisâtı ise bizzat kaleme alarak kesintisiz bir tarih kaynağı sunmuşlardır. Vakanüvisler arasında Naima, Raşid,(ö.1735) Vasıf, Şanizâde,(ö.1826) Ahmed Cevdet paşa gibi eserleri basılan büyük tarihçiler bulunmaktadır. Vakanüvisler çoğu kere olayların perde arkasını,gerçek sebeplerini vermeyerek sadece olayı naklederek yetinmişlerdir.²⁶

İlk Osmanlı vakanüvisi olan Mustafa Naimâ Efendi,(ö.1716) genellikle “*Naimâ Tarihi*”olarak bilinen hicri 1000 yılından sonra ki olayları ayrıntılarıyla veren bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Bu eserde Osmanlı tarih düşüncesinde bin yılın taşıdığı önem vurgulanıyordu. Naimâ’nın görevi aynı zamanda öğretmek ve propaganda yapmaktı. Âli’nin Kühü’l-Ahbar’ıyla başlayan ve Naimâ döneminde tarih geleneğinin yerleşik parçası haline gelmiş bulunan nasihatnâme tarzındaki

²⁴İpşirli,a.g.m.s.251;Özcan,a.g.m..s.35;Arıkan,“OsmanlıTarihAnlayışı.....”a.g.m..s.84.;Tekindağ,a.g.m .s.659-660.

²⁵ Göyünç, a.g.m. .s.242;Öztürk, a.g.m. s.,259.

²⁶ İpşirli, a.g.m. .s.251-25.

siyasal eleştiri, büyük ölçüde Naimâ Tarhi 'nde de yer almıştır. Aynı zaman da olayları tenkidî bir tarih anlayışla ve olayların sebep -sonuçları üstünde durarak izah etme yoluna gitmiştir.²⁷ Naima da İbn Haldun'un tarih anlayışından etkilenmiş ve İbn Haldun'un beş dönemle ilgili nazariyesini özetleyerek Osmanlı tarihini dönemlerini bu şemaya göre açıklamaya çalışmıştır. Naimâ'dan sonra çöküş dönemi yazarları,İbn Haldun'un fikirlerini Osmanlı tarihinin takip ettiği gidişatı açıklayan bir nazariye olarak kabul etmişlerdir.²⁸

Vakanüvislerden Batı dillerini de bilen Ahmed Vasıf Efendinin ayrı bir yeri vardır. O da tenkitçi bir gözle “*Mehâsinü'l-âsâr ve Hakaiku'ahbar*” adlı eserini yazmıştır. Vasıf Efendi, XIX yüzyılda Kethüdâ Zade Said Efendi ve Şanizâde Atullah efendi gibi müellifler, bilhassa Batı dillerini bilmeleri ve Batı'nın durumunu vâkıf olmaları sebebiyle Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir çılgır açmaları bakımından önemlidirler.²⁹ Bu dönemin önemli tarihçilerinden biride aynı zamanda Tıp bilgini olan Şanizâde Atullah Efendi, Arapça ve Farsça'dan başka İtalyanca, Fransızca, Latince ve Rumca biliyordu. Batı kaynaklarına başvurduğu eski Yunan ve Roma tarihine yabancı olmadığı bilenen Şanizade, Avrupa şehirlerinden, sokaklarından ve sigorta düzeninden, karantina ve meclis-i mebusundan söz etmesi de onun tarih bilgisinin genişliğini göstermektedir.³⁰

Bu yüzyılda,dikkati çeken bir diğer önemli gelişme de matbaanın açılmasıyla birlikte tarih kitaplarının-özellikle vakanüvis tarihlerinin-tarihin kamu oyunu bilgilendirmek bakımından bir aracı olarak düşünülmesidir. Öte yandan Avrupa devletleriyle kurulan ilişkiler sonuncu daimi elçiliklerin kurulması, Avrupa tarihine, teşkilatına, toplum ve devlet hayatına dair gözlemlerinin yazıldığı “*Sefaretnâmeler*” Avrupa'nın durumunu öğrenilmesinde önemli bir katkı sağlamışlar, tarihçiler için önemli bir kaynak görevi yerine getirmişlerdir.³¹

²⁷ Tekindağ, a.g.m. .s. 661;Özcan, a.g.m. .s. 36; İnalçık, a.g.m. s.337; Fleischer, a.g.e.s. 246.

²⁸ İnalçık,“Osmanlı Tarihinde..”, a.g.m. s.337.

²⁹ Özcan ,a.g.m..s.36;Tekindağ, a.g.m. .s.661.

³⁰ Arıkan,“Osmanlı Tarih Anlayışı”a.g.m. s.85; Özcan,a,g,m. ,s.36.

³¹ Arıkan,“Osmanlı Tarih Anlayışı.....” a.g.e.s. 85; İsmail Coşkun,“Batı İdeolojilerinin Türk Tarih Anlayışına Yansımaları Üzerine” *Tarih ve sosyoloji Semineri*(28-29 Mayıs 1990) Bildiriler, İ.Ü Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1991, s. 44.

2. Tanzimat'tan II. Meşrutiyete kadar Osmanlı Tarih Yazıcılığı

XIX. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Daha köklü Batılılaşma hareketinin başladığı Tanzimat devri, devletin bütün müesseselerinde olduğu gibi, Osmanlı tarih yazıcılında da yeni gelişmelere zemin hazırlamıştır. Osmanlı tarihçiliğinin gelişmesine etki eden unsurların başında, Türk aydınlarının Avrupa'nın fikir hayatını tanıma imkanı bulması gelir. Bunda bir çok Türk aydınının yabancı dil öğrenmesini ve yetişmesini sağlayan devletin açtığı “*Tercüme Odası*”nın önemli bir yeri vardır.³²

Bu dönemde Osmanlı tarihçiliği' de giderek çağdaş bir nitelik kazandırmak için çalışanlardan biri de Hayrullah Efendidir.(1817-1866). O, “*Tarih-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniye*”adını verdiği tarihinde her Osmanlı sultanına bir cilt ayırmış ve Osmanlı Padişahlarının çağdaşı olan diğer İslâm ve Hıristiyan hükümdarlar hakkında da bilgi vermiştir. Hayrullah Efendi bu eserinde olayları Batı tarihlerinde olduğu gibi sebep-sonuç ilişkisi içerisinde vermiştir. Eserin de Asya ve Avrupa'nın siyasi özetine de yer vererek daha geniş bir tarih anlayışı sergilemiş ve buralardaki devletler ve politikaların ilişkisini analiz etmeye çalışmıştır.³³

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Avrupa tesirlerinin artmasına rağmen, bu devirde esas itibariyle İslâmiyet ve Osmanlı hanedanına karşı bağlılık duygusu devam ediyordu. Bunlardan Namık Kemal,(ö.1888) vatan severlik hislerine hitap eden bir yazısında topluma Sultan Süleyman ve Halife Ömer gibi hükümdarlar ve Farabî, İbni Sina, Gazalî ve Zemaşari gibi bilginler yetiştirdikleri hatırlatmış ve Arap ve İranlı hükümdarları yazısına dahil etmekte hiçbir aykırılık görmemiştir.³⁴ Aslında Namık Kemal'in tarihle ilgili eserlerini “*Osmanlıcılık*” açısından değerlendirmek gerekir. Yıkılışa doğru giden devlete ve topluma yeni bir heyecan vermek için tarih, bir çıkış noktası olmuştur Bu bakımından devletin yükselme dönemini konu olarak seçen Namık Kemal'in eserleri ilmî olmaktan ziyade pedagojik bir kıymete sahip

³² Arıkan, “Osmanlı Tarih Anlayışı.....” a.g.m. ,s.87.

³³ Zeki Arıkan”Tanzimattan Cumhuriyete Tarihçilik”*Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt:6,İstanbul,1985. S.1584-1587; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve eserleri*.(Çev.Coşkun Üçok)Kültür Bakanlığı Yayınları, Mersin, 1992,s.391;.Ercüment Kuran, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Tarih Yazıcılığı” *Türkiye Günlüğü*, Sayı:42,Eylül-Ekim, 1996s.114.

³⁴ Bernard Lewis,”Türkiyede Tarihçilik ve Millî Uyanış”*Türk Yurdu*,Sayı:281 Haziran,1960,s.10.

olup “milliyetperverlik” ve “vatanseverlik“ duygularıyla doludur. Namık Kemal “*Osmanlı Tarihi*”nde yabancı yazarların düştükleri yanlışlıkları düzeltmeye çalışmış ve oldukça akıcı ve sade bir dil kullanmıştır.³⁵

Batı tarih yazıcılığının tesirleri halka hitap eden kitaplarda da görülmektedir. Bunlardan Mustafa Paşa(ö.1890) “*Netayicü'l Vukuat*” adlı eserinde ilk defâ Osmanlı devletinin siyasî hadiseler yanında, teşkilatına, müesseslerine ve iktisadî olaylar yer vermesiyle metot bakımından bir çok müelliflere örnek olan bir eser ortaya koymuştur.³⁶

Ahmed Vefik Paşa'nın(ö.1891) 1863 de Darülfünunda üniversite seviyesinde vermeye başladığı tarih felsefesi dersleri dikkati çekicidir.³⁷ Vefik Paşa'nın “*Fezleke-i Tarih-i Osmanî*“ adında gayet kısa ve ders kitabı mahiyetindeki fakat Avrupaî tarzdaki eseri Osmanlı tarihçiliği için önemlidir. Paşa, eserinde Osmanlı Devleti'ni kuruluş, yükseliş, olgunlaşma ve gerileme dönemlerine tekabül eden bölümlere ayırdığı gibi teşkilatından da bahsetmiştir. Onun ders notlarında, menkıbevî bilgiye yer vermesiyle birlikte Batı metodlarını da uygulamak istediği görülmektedir.³⁸ Bu usul Ahmed Mithat Efendi,hattâ Abdurahman Şeref Bey(ö.1925) tarafından da tâkip edilmiştir. Bununla beraber bu devirde bir çok Osmanlı tarih yazıcısı, Hammer'in *Osmanlı Tarihi*'nden yararlanmışlardır.³⁹

XIX.yüzyılda da Cevdet Paşa(1822-1895) Osmanlı Tarihçiliğın de bir dönüm noktasıdır. Tarihçi, hukukçu,devlet adamı ve yazar olan Paşa'nın 12 ciltlik “*Tarih-i Cevdet*”inden başka bir çok konuda eserleri vardır. Ahmed Cevdet Paşa, tarih yazıcılık metodu yönünden Osmanlı tarihçiliğine bir çok yenilikler getirmiştir. Paşa tarihini hazırlamak için daha öncekilerden farklı olarak gerçek anlamda arşiv belgelerini kullanmış, belgeleri tahlil ve tenkit süzgecinden geçirerek terkebî bir eser

³⁵Arıkan,”Osmanlı Tarih Anlayışı ...” a.g.e.s.1587; Babinger,. a.g.e.s.391;Kuran,”Tanzimat Dönemi...” a.g.m. s.116-117.

³⁶Tekindağ, a.g.m.s. 662, Bayram Kodaman, *Cumhuriyet'tin Tarihî-Fikrî Temelleri ve Atatürk*, S.D. Üniversitesi Yayınları, İaparta,1999, .s.88; Arıkan, “Tanzimattan Cumhuriyete.. ” a.g.m.,s.1589; Ortaylı,”Osmanlı Tarih yazıcılığının...”a.g.m.,s.428; Kuran, Tanzimat Dönemi ..”,a.g.m.s.115.

³⁷Betül Başaran Alpugan,”Genç Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları” *Osmanlı*, Cilt:8, Yeni Türkiye Yayınları,Ankara, 1999, s.263.

³⁸ Kuran”Tanzimat Dönemi ..”,a.g.m. s.115.

³⁹ Tekindağ, a.g.m.s.66, Alpugan, a.g.m.s.,263.

vermeye çalışmıştır Bugün arşiv deposu olarak kullanılan binayı da o yaptırmıştır.⁴⁰ Olayları bütünlük içerisinde ele almış ve her cildin sonuna bir çok belge eklemiştir. “*Tezahir*” ve “*Maruzat*” adlı eserleri hatırat türünün ilk ve en önemli örneklerindedir.⁴¹ Batı bilgin ve tarihçilerinden en çok *Michelet, A.Taine, Joseph von Hammer, Buckle ve Montesquieu*’ den istifade eden Cevdet paşa, Fransız ihtilalinin önemini ve yeni Avrupa’da Osmanlı devletinin konumunu değerlendirmiştir.⁴² Onun, tarihe ve olaylara bakışında en çok İbn-i Haldun’un örnek olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Paşa’nın “*Tarih-i Cevdet*” de devlet ve medeniyete bakış tarzı “*İbn-i Haldun*” görüşlerine bağlı olduğunu göstermektedir.⁴³ Dönemin vakanüvislerinden Ahmed Lütfi Efendi,(ö.1907)Cevdet Paşa’nın metodunu takip etmek istedi ise de kaynak olarak “*Takvim-i Vekayi*” takip etmekten başka bir şey yapamamıştır.⁴⁴

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı tarihine dair bir takım yeni kitaplar ortaya çıktığına da şahit oluyoruz. Bunlar esasen sönmeye başlamış olan bir mâziyi izaha çalışıyorlardı. Zamanın en çok okunan yazarlarından Ahmed Mithat’ın(1841-1912) muhtelif memleketler hakkında yazdığı bir seri tarih kitapları bilhassa çok rağbet kazanmıştır.⁴⁵

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Türklük fikrinin ilk merhalelilerini yine bu devirde görebiliyoruz. Bu yüzyıla kadar bütün Osmanlı eserlerinde “*Türkiye*” tabiri yerine “*Memaliki Osmaniye*”, “*Memaliki İslâmiye*”, “*Memaliki Mahsruseyi Şahane*” gibi isimler kullanılıyordu. Bu ortamda Türklerin ve dillerinin yalnız Osmanlı ve Osmanlıca olmayıp, Asya arasında Pasifik’e kadar uzanan büyük ve eski bir ailenin en Batıdaki kolu olduğunu ilk olarak belirten Ahmet Vefik Paşadır.⁴⁶ Sonra Mustafa Celâleddin Paşa “*les Turcs Anciens et etc Moderns*”(Eski ve Çağdaş Türkler) adlı eserinde Türkler ve Avrupa aynı ırktan geldiklerini Türklerin, İnsanlık

⁴⁰ Özcan, a.g.m. s.36; Kodaman, “Cumhuriyet’in Tarihî...” a.g.e s.88; Tekindağ, a.g.m.s. 661.

⁴¹ İpşirli, a.g.m. s. 252.

⁴² Zeki Arıkan, “Cevdet Paşanın Tarihinde Kullandığı Kaynaklar ve Terimler” *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İstanbul, 1986, s.181.

⁴³ Beşir Atalay, “Ahmed Cevdet Paşa’nın Tarihinde Osmanlı devleti” *Osmanlı*, Cilt:8, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 272-73; İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk kitapları, İstanbul, 2001, s.45; Yınanç, a.g.m. s.576; Kuran, “Tanzimat Dönemi ...” a.g.m. s.113-114.

⁴⁴ Özcan, a.g.m. s. 36; Tekindağ, a.g.m. s.662.

Lewis “Türkiye’de Tarihçilik...” a.g.m. ,s.9-10.

⁴⁶ Lewis, “Türkiye’de Tarihçilik...” a.g.m.,s.10; Kuran “Tanzimat dönemi...” a.g.m.s.117.

tarihinde büyük rol oynadığını belirtmiştir.⁴⁷ Bir müddet sonra Süleyman Paşa'nın 1876 da yayınlanan "*Tarih-i Âlem*"i modern Türk tarihçiliğinde İslâmiyet'ten önceki Türkler hakkında bilgi veren ilk eserdir. Her iki eser millî tarih açısı bakımından önemli olsa da,tarih bilgisi ve yöntemi yönünden bir katkıları olduğunu ileri sürmek güçtür.⁴⁸

Süleyman Paşa'nın "*Umumî Tarhi*"nden sonra en çok şöhret bulan Murat Bey'in altı ciltlik "*Tarihi Umumi*" adlı kitabıdır. Daha çok Fransızca,Rusça ve çok azda Türkçe kaynaklara baş vurularak yazılan bu eserin şeması Avrupa bakış açısına ve tasnifine uygundur Murat bey eserinde İslâm'dan önceki Türk Tarihine fazla önem vermemesine karşılık Yunan ve Roma tarihleri, orta ve yeni zaman Avrupa tarihi, Avrupalıların bakış tarzına göre yazılmıştır.⁴⁹

Türkiye'nin ilk Türkolog'u olarak kabul edilen Necip Asım'ın üzerinde eserlerini Türkçe'ye çevirdiği Leon Cahun'un ve yine Avrupa da yakın şahsî münasebetler idame ettiği Macar türkologların yayınlarının çok tesiri olmuştur.⁵⁰ Necip Asım, Leon Cahun'un (İntroduction a' L'histoire de L'Asie Paris,1896) esrini temel alarak derli toplu bir "*Türk Tarihi*" "1899'da yazmayı başarmıştır.⁵¹

Tanzimat döneminde az sayıda da olsa Avrupa metodolojisinin müracaat kitaplarına uygulandığı da görülmektedir. Şemseddin Sami Beyin tarih-coğrafya bilgileri ihtiva eden "*Kaamusül-âlam*" adlı ansiklopedik eseri bu devirdeki bilimsel tarihçilik konusundaki çalışmalara öncülük etmiştir.⁵² Ayrıca Mehmed Süreyya Bey'in, "*Sicill-i Osmani*"si, birinci sınıf tarihi biyografik bir eserdir.⁵³

Netice olarak XIX. yüzyıl tarihçiliğin bu en parlak çağındaki tarih alanındaki gelişmelerden Osmanlı klasik tarih yazıcılığın yeteri kadar etkilendiğini söylemek mümkün değildir. Batıdaki Modern tarihçilik hususunda çalışmalar Tanzimat

⁴⁷ Arıkan, "Osmanlı Tarih Anlayışı....." a.g.m.s.1985,s.1587.

⁴⁸ Ortaylı Ortaylı,"Osmanlı Tarih Yazıcılığı....."a.g.m.,s.428.

⁴⁹Yusuf Akçura,"Tarih Yazmak ve Tarih Okumak Usullerine Dair" BTTK, (Konferanslar Müzakere Zabıtları)1932,s594-595.

⁵⁰ Lewis, "Türkiyede Tarihçilik...." a.g.m s.10; Kuran,"Tanzimat Dönemi..." ,a.g.m .s.117.

⁵¹ Arıkan, "Tanzimattan Cumhuriyete....."a.g.m s. 1588; Yınanç, ,a.g.m. .s.585-586.

⁵² Yınanç, a.g.m. s.589; Kuran,"Tanzimat Dönemi..." a.g.m. s.116.

⁵³ Ortaylı,"Osmanlı Tarih yazıcılığının..." a.g.e s.425-427; Mahmut Şakiroğlu,"Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-I" *Tarih ve Toplum*, Aralık,1986,s.41; Arıkan,"Tanzimattan Cumhuriyete..." , a.g.m. s.1588.

dönemin de Osmanlı tarihçiliği üzerinde şüphesizki etki etmiştir. Bu devirde bilimsel tarih araştırma ve dallarının doğduğu da bir gerçektir. Ama bu çalışmaların bir kurumlaşmaya ve devamlılık gösteren kadrolarla, sağlıklı bir gelişmeye gittiğini söylemek zordur.⁵⁴

3. II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Tarih Yazıcılığı

II. Meşrutiyetin ilanıyla sosyal kültürel hayatta görülen gelişmelere paralel olarak Batı metot ve tekniklerine göre tarih yazıcılığında da bir gelişme görüldü.⁵⁵ “*Türkçülük*” fikrinin teşkilatlanması ve kültürel faaliyetlerin artmasıyla “*millî tarih anlayışı*” Meşrutiyet yıllarında giderek güç kazanmıştır. Millî tarihçilik aynı zamanda, geleneksel Osmanlı Vakanüvisliğinden kopuşu da simgelemektedir.⁵⁶

Osmanlılarda toplu tarih yazma girişimi ilk defa bu dönemde 1909 yılında “*Tarih-i Osmanî Encümeni*” adlı bir cemiyetin tesis edilmesiyle başladı. Bu cemiyetin ilk başkanı, imparatorluğun son vakanüvisi olan eski ve yeni arasında bir rabita teşkil eden Abdurahman Şeref Efendi idi. Osmanlı tarih cemiyetinin aşağı yukarı yirmi sene muntazaman yayınlanmış bir dergisi vardı (TOEM). Cemiyetin gayesi mevcut Osmanlı imparatorluğu tarihlerindeki boşlukları doldurmak, vesikalar hakkında bilgi vermek bu vesikaları yayınlamak ve büyük ölçüde yeni bir Osmanlı tarihi hazırlamaktı. İlk iki gayesinin gerçekleştirilmesi yolunda çok başarı sağlanmıştı. Üçüncü gayesinde Cemiyet muvaffak olamadı. Yalnız birinci cildi çıktı ve enteresan teferruatı ihtiva eden bu cilt Necip Asım’ın Mehmed Arif ile müştereken yazdığı ilk eser olup Osmanlılardan evvelki devreye aitti. Osmanlı tarihinin ilk cildinin Osmanlı devleti öncesine yer vermiş olması, Balkan Harbinden sonra artık Osmanlı devletinin “*ittihadi anasır*” politikasına yardımcı olmasının fiilen yok olması ve iktidardaki İttihat ve Terakki partisinin politikasını Osmanlıcılıktan Türkçülüğe yöneltmesidir.⁵⁷

⁵⁴Ortaylı, “Osmanlı Tarihyazıcılığı.” a.g.m. ,s.425-427; Şakiroğlu “Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-1” a.g.m.s.41-42; Arıkan, “Tanzimattan Cumhuriyete” a.g.m.s.1588.

⁵⁵ Yınanç, a.g.m. s.,595.

⁵⁶ Zafer Toprak, “Türkiyede Çağdaş Tarihçilik (1908-1970)” *Türkiyede Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*(Derleyen:Sevil Atauz) Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986 s.431-433.

⁵⁷Lewis, “Türkiye’de Tarihçilik” a.g.m. s.11; Hasan Albayrak, “Tarih-i Osmanî Encümenin Osmanlı Tarihini Yazma Serüveni” *Tarih ve Toplum*, Cilt:VII, İstanbul 1987,s.363.

Encümenin çalışmaları bilim âleminde takdirle karşılanırken sert eleştirilere de uğramıştır. Fuad Köprülü ve Yusuf Akçura Encümenin çalışmalarının Osmanlı vakanüvis geleneğinin sürdürmekten başka bir şey olmadığını ileri sürerek çağdaş bilimsel metod ve anlayışa uygun olmadıkları iddiasıyla sert bir şekilde tenkid etmişlerdir.⁵⁸ Encümen üyelerinden tanınmış tarihçi Ahmed Refik yapılan eleştirilere cevap vermek ve Encümen hakkında çıkarılan olumsuz kanaatları yıkmak için güçlü kalemi ile “*İkdam*” gazetesinde arka arkaya makaleler yayınladı.⁵⁹ “*Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*”(TOEM) yüksek ilmi seviye takip etmiş bir dergi idi. Bu derginin bir çok ciltleri Türk tarihi araştırmaları için halâ gerekliliğini korumaktadır. Dergi genelde Osmanlı tarihi araştırmalarına yer vermekle beraber arasıra Osmanlı Türklerinden evvelki Türk Anadolusuna dair makalelere de yer veriyordu.⁶⁰

Daha sonraları Fuad Köprülü'nün baş yazarı bulunduğu “*Millî Tetebbular*” dergisi de yalnız beş nüsha çıkmıştır. Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü bu dergide ve başka dergilerde yayınladıkları yazılarında Türk tarihinin hakkında yeni bir görüş aksettiriyorlardı. Onlar Türk tarihinin araştırma sahasını genişleterek Türk tarihini yalnız Osmanlı tarihi olmadığını, Osmanlı öncesi Türk devletlerinin ve kavimlerinin tarihini de içine aldığını belirtiyorlardı.⁶¹

Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinde seçkin bir yer tutan Yusuf Akçura 1903 de te Paris’te sunmuş olduğu tez “*Osmanlı Devleti Teşkilatları Tarihi Üzerine Bir Deneme*” başlığı taşımaktadır. İlk yazılarından itibaren “*Osmanlı Milleti*” deyimini kullanmaktan kaçınmış, Türk tarihinin Türk görüşü ile yazılmasını ve okutulmasını istemiştir.⁶²

⁵⁸ Şakiroğlu, “ Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-1” a.g.m.s.44; Coşkun, a.g.e.s.45; François Geogon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura* (1876-1935) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.64-65; Albayrak, a.g.m. s.363; Kuran, “Tanzimat dönemi...” a.g.m. s. 117-118.

⁵⁹ Şakiroğlu, “Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-1” a.g.m. s.45.

⁶⁰ Lewis, “Türkiyede Tarihçilik...” a.g.em. s.11.

⁶¹ Lewis, “Türkiyede Tarihçilik...” a.g.m. s.11.

⁶² Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara, 1987, s.65; Geogon, a.g.e.s.80; Arıkan, “Tanzimattan Cumhuriyete...” a.g.m..s.1589.

4. Osmanlı Tarih Yazıcılığına Genel Bakış

a- Metod

Osmanlı tarihçiliğinin nasıl bir tekamül geçirdiğini anlamak için öncelikle Osmanlı tarihçilerinin “*tarih*” kavramından ne anladıklarının bilinmesi gerekir. Tarih ilmi ve felsefesi, tarihin fâidesi, olayların yorumu, kaynakların kullanımı, tenkid anlayışı ve tarihçinin vasıfları konularına özellikle tarihçiliğin geliştiği XVI. asırdan itibaren bazı Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde çeşitli şekillerde yer verdikleri görülmektedir.⁶³

1- Tarih Yazıcılığının Çeşitleri

Bazı Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde tarihten ne anladıklarını ve tarihçide bulunması gereken hususiyetleri açıklarken, tarihi yazmakta asıl maksatlarının, “*Osmanlı Hanedanı*”nın tarihini derlemek,özetlemek ve yazmak olduğunu belirtmişlerdir. Tarihçilikte hâkim akım devlet ve başarılarıdır. Özellikle Osmanlı hükümdarının üstün şahsiyeti ve ihtişamı o devir tarih yazıcılığının asıl çekirdeğini oluşturur.⁶⁴ Tarihçiler aydın bir kişi olarak, yaşadığı toplum ve siyasî sistemin kabullendiği veya dışladığı olaylara ister istemez belirli bir açıdan bakmışlardır.⁶⁵ Osmanlı tarih yazıcıların da, kendisinden öncekilerden miras olarak kaldığı açıkça belli olan Osmanlı devletinin varlığı ve devletin meşru düzenini koruma düşüncesi önemli bir yer tutar. Devlet yaptığı tarihi ve takip ettiği siyaseti kayıt altına almak suretiyle gelecek kuşak devlet kadrolarına aktarmak istemektedir. Bu, aynı zamanda temelde gelecekte hatırlanmak amacıyla olayların aktarımı yoluyla siyasî meşruluk için bir temel oluşturuyordu.⁶⁶

Osmanlı Tarihçiliği İslâm medeniyetinin güçlü tarih birikimi ve geleneğinden yararlanmakla birlikte bu mevcut tarih geleneğinin üzerinde kendine has özellikler göstererek başarılı örneklerini vermiş ve devletin devamı süresince tarihçiliğin her türünde “*Osmanlı tarzı*” olarak bilinen yeni bir anlayışın doğmasına sebep

⁶³ İpşiroğlu, a.g.m. s.253.

⁶⁴ Babinger, Osmanlı Tarih ...” a.g.e.,s.7.

⁶⁵ Arıkan,“Osmanlı Tarih Anlayışı...” a.g.m. s.85.

⁶⁶ Behar,“ İktidar ve ...”a.g.e s.45.

olmuştur.⁶⁷ Osmanlı tarihçileri,İslâm dünyasında daha önce teşekkül eden iki tarz tarih yazımının kuvvetli tesirinde kalmıştır. Bunlardan ilki daha çok ulemânın tekelinde olan, sağlam kaynağa ve rivâyetin sıhhatini tâyinde sağlam metotlara dayanan, sâde bir dil kullanmayı tercih eden klâsik “*İslâm tarihçiliği*”dir. İkincisi ise temelini daha çok İran efsânelerinden alan, kaynağının güvenilirliğine özen gösterilmeyen, hakikati arama yerine ahlâkî telkinleri gâye edinen, anlatımda belâgatlı dili tercih eden ve tarafsız kalması pek çok defa mümkün olmayan özellikle Türk ve Moğol devletleri hükümdarlarınca büyük ilgi görmüş olan “*Edebî tarihçilik*”dir. Osmanlı tarihçilerinden Kâtip Çelebi, Münecimbaşı, Cevdet Paşa gibi bâzı büyük tarihçiler, klâsik İslâm tarih yazıcılığını takip etmişler veya her ikisini terkihini yapmışlardır Özellikle İdris-i Bitlisî’den sonra bir kısım tarih yazıcıları da Edebî tarihçilik dediğimiz tarzın etkisinde kalmışlardır.⁶⁸

Tanzimat’a kadar, Osmanlı tarihçileri tarihî olayları İslâm dini çerçevesinde açıklamışlardır. Yâni, dini kaynak alan bir tarih anlayışı hakimdir. Devletin yapılanmasında dinin büyük ölçüde belirleyici bir unsur olduğu Osmanlı devletinde, Tarih yazımı İslâm tarihine ve millî bakımından Osmanlı Hükümdar ailesine dayanıyordu.⁶⁹ İslamiyet’ten önceki devirler için diğer dinlere ait bilgiler ve Arap efsaneleri kaynak kabul edilmiştir. Daha sonra İran, Türk ve Uzak Doğu efsaneleri de kaynak olarak kullanılmıştır. Böylece dünya ve medeniyet tarihi bu çerçeveden açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda halk arasında dolaşan yazılı ve sözlü edebiyat konularında da dinî tarihçilik izleri olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakılırsa Osmanlı tarihçiliği Şark ve İslâm tarihinin bir devamı olarak kabul edilmelidir.⁷⁰ Bunun böyle olmasında Osmanlı tarih yazıcılığı ile devlet düzeninin ve siyaseti arasındaki doğrudan ilişkiyi göz önünde bulundurmalıdır. Osmanlı devleti politikasının temel unsurlarından birinin de tarihî olarak Doğu-İslâm toplumlarının koruyuculuğu görevini üstlenmek olduğu bilinmektedir.⁷¹

⁶⁷ İpşirli,a.g.m .s.247-252; Kuran”Tanzimat Dönemi...”a.g.m. .s.113.

⁶⁸Bekir Kütükoğlu, “Tarihçi Cevdet” *Ahmet Cevdet Paşa Semineri*,İstanbul,1986, s.110.

⁶⁹İbrahim Kafesoğlu, “Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik” *İ Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1963,s.14.

⁷⁰Kodaman,”Cumhuriyet’in Tarihi...”a.g.e..s.88, Enver Ziya Karal,“Tanzimat’tan Bugüne Tarihçiliğimiz” *Felsefe Kurumu Semineri*,Ankara,1977,s.255.

⁷¹ Coşkun,a.g.m. .s. 52 .Karal,,”Tanzimat’tan Bugüne ...”a.g.m. . s. 255.

XV. yüzyılda başlayan Osmanlı tarihçiliği, bazı farklılıklar dışında XVI. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı tarihleri hikaye ve destan tarzında daha çok halk diliyle yazılmış özlü bilgilerden ibarettir. XVI. yüzyıldan itibaren gelişme gösteren Osmanlı tarihçiliği, rivâyetçi/nakilci/hikâyeci / narrative denen bir tarih yazıcılığının en iptidai şekli olan bir tarz da eserler vermeye başlamıştır. Batı da ve Doğu da Ortaçağ boyunca da devam eden bu hikayeci tarz tarih yazımında bilgi yalnız tesbit ve nakledilmek suretiyle aralarında hiç bir irtibat gözetilmeksizin yıl yıl yazılırdı.. Nakledilen olaylar arasında sebep-sonuç ilişkileri üzerinde durulmadan ve yorum getirilmeden yalnızca olayların kronolojik olarak aktarılmasıyla yetinilmektedir. Osmanlı kronolojiye uygun tarih yazıcılığına bakıldığında, olayların derinliğine inilmeden sathî bir anlatım tarzı olduğu görülmektedir.⁷² Bütün bunlardan anlaşılın klasik Osmanlı tarih yazıcılığının ”*tasvirî*”(destriptif) ve “*moralist*” tarih yazıcılığının ötesine geçemediğidir.⁷³

Klasik Osmanlı tarihçilerinden farklı olarak geçmiş hadiseleri birbirine bağlı bir hadiseler zinciri şeklinde anlatmaya çalışan, olaylarının kritiği yapan az sayıda tarihçiler vardır. Bunlarda hiç şüphesiz Osmanlı tarih yazıcılığına yepyeni bir görüş getirmişlerdir. Bu tarihçiler arsında Kemalpaşa-zâde,Gelibolu Mustafa Âli'nin, Naimâ, Peçevi , Katip Çelebi ve Cevdet Paşa daha fazla bir tekâmül göstererek vakıaların sebep ve neticelerini tetkik ve izah ve tenkid edecek kadar bir kabiliyet göstermişlerdir.Bunun yanında Tunuslu tarih felsefecisi İbn Halduncu “*doğuş, yükseliş ve çöküş*” gibi organizmacı yorum biçimlerine de rastlamaktayız.⁷⁴

Tanzimatla birlikte Batı dillerini bilen, Osmanlı devleti ile Batı arasında mukayeseler yapan tarihçilerin Avrupa’da gelişen yeni tarih metod ve teknikleri kullandığını görüyoruz. Bu dönemde Osmanlı tarihi,Avrupa tarihinin bir parçası

⁷²Babinger, a.g.e.s.7; Göyünç,a.g.m. s.240; Yınanç,a.g.m. s. 573; Kafesoğlu,” Bizde Tarihçilik...” a.g.m.s.1-2;Fuad Köprülü, “Bizde Tarih ve.Müverrihler” *Tarih ve Toplum*, Cilt:15, Sayı: 89,1991,s.16; Tekindağ, a.g.m. .s 661; Özcan, a.g.m. s 36; İnalçık,”a.g.m. .s.337; Fleisceher, a.g.e.s 246.

⁷³ Şerif Mardin”Tarihe soru sormak “*Yeni Türkiye*,Sayı: 33, Mayıs-Haziran 2000,s.386; Şerif Mardine göre bu yalnız Osmanlı Tarihçiliğ için değil, Cumhuriyetten sonrada Türk tarihçiliğinin temel meselesidir. (Mardin, a.g.e.s.384-387).

⁷⁴XVI. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıla kadar Osmanlılarda, imparatorluğun çöküşü ile ilgili düşünceler ve bunu önlemek için yapılması gereken ıslahatları yansıtan eserler de İbni Haldun’un görüş ve tarihçilik anlayışının özellikle “tavırla” telakkîsinin Osmanlı tarihçileri tarafından benimsendiği bilinmektedir. (İpşiroğlu,a.g.e s.253).

olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bir taraftan Batı kaynaklarına müracaat ve tercümeleler daha çok artarken diğere taraftan da daha çok klasik Osmanlı geleneğine bağıli eserler verilmeye devam edilmiştir.⁷⁵

Diğere yandan Tanzimat dönemi yeni bir tarih anlayışının ortaya çıkmasına vesile olması sebebiyle Osmanlı tarihçiliğinde önemli bir yere sahiptir. Devletinin kuruluşundan Tanzimat'a kadar geçen sürede olayların açıklanmasında ve yorumlanmasında İslâm tarihi temel alındığı halde, bu dönemde Osmanlı hanedanı çevresinde biçimlenen bir tarih görüşü ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı devletinin takip ettiği "*Osmanlıcılık*" politikasına uygun olarak geleneksel tarih anlayışı dışında "*hanedan*" tarih görüşü" ortaya atılmıştır. Bunda maksat Osmanlı hanedanı etrafında bir Osmanlı milleti oluşturmak suretiyle devletin bütünlüğünü korunmasıydı. Fakat sağlam esaslara oturmayan bu "*yeni Osmanlı tarih anlayışı*" zaman içerisinde etkisini yitirse de Cumhuriyete kadar devam etmiştir.⁷⁶

II.Meşrutiyetin ilanıyla soyal ve kültürel alanda görölen gelişmelere paralel olarak Batı metod ve tekniklerinde göre tarih yazıcılığında bir gelişme görölmüştür. Bunun yanında "*Türkçölük*" fikriyle birlikte "*millî tarih anlayışı*" hakim olmaya başlamıştır. O devrin milliyetçi aydınları Türk tarihi araştırma sahası genişletilerek Türk tarihinin yalnız Osmanlı tarihi olmadığını, Osmanlı öncesi Anadolu ve aynı zamanda Orta Asya ve Hindistan'daki Türk devletlerinin ve kavimlerinin tarihini de içine aldığıını belirtmişlerdir.⁷⁷

Ayrıca Meşrutiyet dönemin de ve Cumhuriyetin ilk 15-20 yılında "*öğretici tarihçiliğe*" büyük önem verilmiş ve bu yönde bir çok eser kaleme alınmıştır. Bilindiği gibi "*öğretici*" tarih yazımı milletlerin büyük mağlubiyetle ve felâketlere uğradığı zamanlarda ve fikri yönden dağınlık oldukları devirlerde millî birlik ve manevî kuvvet aşılama, yeni atılımlar yapmak maksadı ile millî tarihten faydalanmaktır. Bu usul hemen her memlekette baş vurulan bir hadisedir ve Avrupa'da da yüzyıllarca devam etmiştir.⁷⁸

⁷⁵Arukan" Tanzimat'tan Cumhuriyete..."a.g.m.s. 1584.

⁷⁶Kodaman, "Cumhuriyetin Tarihî..."a.g.e.,s.89; İpşirli, a.g.e.s. 252 ; Alpugan, a.g.m.,s.263.

⁷⁷Lewis,"Türkiye'de Tarihçilik"a.g.m. s.11.

⁷⁸İbrahim Kafesoğlu" Tarih İlmî ve...."a.g.m. s.2-3.

II- Kaynakların Kullanımı

Tarih yazımında önemli olan “*kaynaklar*”ın Osmanlı tarih yazıcılığında nasıl kullanıldığına gelince, tarih yazımı ve anlayışında olduğu gibi Osmanlı tarihçilerinin kullandığı kaynaklar ve bunlardan istifade biçimleri de özellik arz etmektedir. İlk Osmanlı tarihleri ana kaynak olarak esas itibariyle popüler hikayelerden ve takvimlerden derlenmiştir.⁷⁹ Bunun yanında tarihçiler bir kısmı halk efsanelerinden ve tarihi bilgileri de ihtiva eden destanlardan faydalanmışlardır.⁸⁰ Bu usul dikkate alındığında modern tarih anlayışını temel prensibi olan “*vesika yoksa tarih yoktur*” anlayışına tam olarak uyulduğunu söylemek mümkün değildir. Zaten bunlardan hiçbirisi zamanımıza kadar gelen derinliğine yazılmış eserler değildir.⁸¹

Osmanlı Tarihçilerinin klâsik dönemde de yazdıklarını konunun veya devrin bütün kaynaklarını toplamak ve bunları tenkit süzgecinden geçirerek mukayeseli olarak ele alma hususunda yeterli özeni gösterdikleri söylenemez. Daha ziyade Osmanlı kaynaklarını esas alarak vesikalardan sathi suretle istifade etmek suretiyle zamanın şartlarına göre tahlil yapmadan kullanmışlardır. Tarihin en eski kaynakları olan kitabeler, sikkeler, belgeler ve resmî yazılar, sicilleri inceleme yoluna girmemişlerdir. Birkaçı istisna edilirse yazdıkları devirlerin vekâyinâme halinde bulunan kaynaklarını bile tetkik etmedikleri anlaşılmaktadır.⁸²

Klasik dönem Osmanlı tarihçilerinin zaten modern anlamda Arşiv belgelerinden faydalandığı kabul edilemez. XVI. yüzyıldan itibaren arşiv belgelerini sistemli olmasa da kullanmaya çalışmışlardır. Bu daha ziyade buldukları görev icabı bazı belgelerden yararlanmak şekline olmuştur. Bunlar arasında Celal-zâde Mustafa Çelebi, Selanikî Mustafa Efendi, Kâtip Çelebi ve XIX. yüzyılda ise Cevdet Paşa bilhassa sayılabilir.⁸³

⁷⁹ İpşirli, a.g.m. s.247.

⁸⁰ Göyünç, a.g.m. s 240; Yınanç, a.g.m. s 573.

⁸¹ İpşirli, a.g.m. s.247.

⁸² Yınanç, a.g.m. s 574.

⁸³ İpşirli, a.g.m.. s 251.

XIX. Yüzyılda Ahmed Cevdet Paşa, tarihi belgeleri kullanmak bakımında da bir dönüm noktasıdır. Tarih yazıcılık metodu yönünden Osmanlı tarihçiliğine bir çok yenilikler getirmiştir. Türkiye Ahmed Cevdet Paşa'dan beri tarihi vesikaları kullanmak ve Avrupa ve Dünya tarihi göz önüne alınarak mukayeseli tarih yazmak bilinen bir metod olmuştur.⁸⁴ Cevdet Paşa daha öncekilerden farklı olarak gerçek anlamda arşiv belgelerini kullanmış, belgeleri tahlil ve tenkit süzgecinden geçirerek terkibî bir eser vermeye çalışmıştır Bugün arşiv deposu olarak kullanılan binayı da o yaptırmıştır.⁸⁵

XIX. Yüzyılın sonuna doğru kütüphanelerin kataloglarının hazırlanmasına ve basılmasına girişilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi Batıdaki modern tarihçilik hususunda çalışmaların mutlaka, Tanzimat döneminde Osmanlı tarihçiliği üzerinde de etkili olduğu bir gerçektir. Daha önce de söylediğimiz gibi bu çalışmaların bir devamlılık göstererek sağlıklı bir gelişmeye gittiği söylenemez.

III-Zaman ve Mekan Anlayışı

Osmanlı devletin de tarih yazıcılığı bütün geleneksel toplumlardaki tarihçilikte görüldüğü gibi zamanı ve mekânını kendi dünyası ile sınırlıdır. Osmanlı tarihçilerinin XIX. yüzyıl başlangıcına kadar ele aldığı hususlara bakıldığında esasa mevzuları, İslâmiyet'in zuhuru ve hilafetin kuruluşu, Osmanlı imparatorluğu ve Osmanlı hanedanı oluşturur. Selçuklu Türkleri iki tarihî hadiseler serisi arasında bir irtibat halkası teşkil etmiştir.⁸⁶

Osmanlılarda tarihi olaylara vesile olanın da, tarihi yazdırmanın da aynı dar çevrelerin insanı olması siyasî iktidarın tarih yazım tarzını da etkilemesine sebep olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında tarih siyasî iktidarın meşruluğunun önemli bir aracı olmaktadır. İşte siyasî iktidarın tarihle bu derece ilgilenmesi tarihî olayları zaman ve mekan olarak dar bir çevrede içerisinde kendine dönük ve şimdiki zamanlık olarak kaleme alınmasına da yol açmıştır. Zamanında diğer ülkelerdeki

⁸⁴ Ortaylı, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının ..." a.g.m.s.426.

⁸⁵ Özcan, , a.g.m. s 36; Kodaman, "Cumhuriyetin Tarihî..." a.g.e. s.88; Tekindağ, a.g.m. s 661; Yınanç, a.g.m. s 576; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Yeni Türk Tarihinde Vesikacılık" *Bellekten*, Cilt:2,Say:7/8,1938.s. 370.

⁸⁶ Lewis, "Türkiyede Tarihçilik....." a.g.m. s.19; Coşkun, a.g.e.m, 43.

olaylarla ilgilenme ve bu olaylarla mukayese etme, başka zaman dilimlerindeki olaylarla karşılaştırma ve onların tecrübelerinden yararlanma Osmanlı klasik tarihçiliğinde son derece sınırlıdır. Bilindiği gibi Osmanlı tarihçileri, bilginin bulunduğu, ama henüz Rönesans tipi bir intelligentisia'nın var olmadığı bir toplumun adamıdır. Bu yüzden tarih bilgisi ve yazımı yoluyla dünyaya zıt ve farklı bakışlar ve yorumlar ortaya atmak gibi bir düşünceye sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.⁸⁷

IV- Tenkid Anlayışı

Osmanlı tarih yazıcılığını, resmî tarihçilik anlamında bir vakanüvisliğe indirgemek, sadece savaşları ve saray çevrelerinin yaşayışlarını övgü yoluyla anlatmaktan ibaret saymak, vahim bir yanılıdır.⁸⁸ Devlet düzenini yanında olmakla birlikte birçok devlet görevleri tenkid edilmiş, hatta yeri geldiğinde üstü kapalı olsa da hükümdarlar dahi tenkid edilmekten kurtulamamıştır. Tarihçilerin kişileri ve hadiseleri tenkidde kendilerine has özelliklere sahip oldukları bilinmektedir. Devletin resmî tarihçileri ile sipariş üzerine tarih yazanların tenkit konusunda çok dikkatli ve yetersiz olmalarına mukabil münferit tarihçilerin tenkid konusunda oldukça cesur oldukları görülmektedir. Bazen doğrudan doğruya açıkça ifadeler ile kişiler eleştirildiği gibi daha çok tenkid konusuna çok uygun bir Kur'an-ı Kerim ayeti, Hz. Peygamber' in bir Hadisi, bir şiir, bir atasözü veya bir deyim tercih edilmiştir.⁸⁹

XIX. yüzyılda Osmanlı devletinin ıslahat hareketleriyle birlikte Avrupa'yla kurulan ilişkiler sonuncu Osmanlı tarihçilerin, Batıdaki yeni metodları ve anlayışları takip etmesiyle tenkidçi görüş da daha esaslı bir şekilde yerleşmiştir.⁹⁰

V- İlmî Tarih Anlayışı

Batıda fikir akımları ve buna paralel olan farklı tarih anlayışları Batılılaşma hareketleri ile birlikte Osmanlı aydınları arasında yayılmaya başlamıştır. Bilhassa "*Aydınlanma*" döneminin düşünürlerinin fikirleri tercümeler yoluyla kısa zamanda

⁸⁷ Ortaylı "Osmanlı Tarih Yazıcılığının..." a.g.m. 420-422; Behar "İktidar ve..." a.g.e. s.58.

⁸⁸ Coşkun, a.g.m. s. 48-49; İlber Ortaylı, "*Gelenekten. Geleceğe*" a.g.e. s.27.

⁸⁹ İpşirli, a.g.m, s.253; Yımanç, a.g.m, s. 573.

⁹⁰ Coşkun, a.g.m. s.44 ; Arıkan "Osmanlı Tarih Anlayışı" a.g.m. s.85.

Türkiye'ye girmiştir. Devletin açtığı “*Tercüme Odası*” bir çok Türk aydınının yabancı dil öğrenmesini ve yetişmesini sağlamıştır Türk aydınları Avrupa'nın fikir hayatını Bacon, Locke, Montesquieu, Rousseau ve diğer fikir adamlarını tanıma imkanı bulmuştur Fransız ihtilalinin temel ilkeleri olan insan hakları, hürriyet, bağımsızlık ve milliyetçilik gibi kavramları çoktan ülkeye girmiş ve Osmanlı aydınlarınca da tartışılmaya başlanmıştır. Bu yolla oluşan düşünce akımı ile birlikte tarih alanında tercüme faaliyetleri artmıştır. Osmanlı bilim akademisi olarak kabul edilen “*Encümen-i Daniş*” Avrupa'dan bir çok tarihî eserleri Türkçe'ye çevirmiştir.⁹¹

Osmanlı aydınlarında etkisi görülen Batı kaynaklı bu düşünceler hiç şüphesiz ki Osmanlı tarih yazıcılığında da müessir olmuştur. Meselâ, döneme damgasını vuran Cevdet Paşa, Fransa'daki hâkim olan tarih anlayışının etkisinde kalmıştır.⁹² Osmanlı tarihçiliği Batı fikir akımları yanında Batıdaki yeni metotları ve anlayışları takip etmeye çalışmışlardır. Bu açıdan XIX. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.⁹³

Tanzimat devrinde görülen bu gelişmelere rağmen Batıda XIX yüzyılda doruk noktasına çıkan bilimsel tarih çalışmalarını birkaç tarihçi istisna edilirse yeterli ilgiyi gösterdiği söylenemez. Batı dillerinde Tarih ilmi konusunda yazılmış binlerce eser olmasına rağmen dilimize çevrilmiş tarih metodu konusunda Gelenbevîzade Tevfik Beyin, “*Hamidet-ül usul*” adlı küçük ve yetersiz bir araştırma eserinden başkası yoktur.⁹⁴ Felsefe tarihine dair ise Ahmed Vefik Paşanın 1863 de Darülfünundaki tarih felsefesi ders notlarını ihtiva eden “*Hikmet Tarihi*” adlı bir risalesi vardır.⁹⁵ Bununla beraber bu yüzyıl da nümizmatik, arkeoloji ve epigrafi gibi bilimsel tarihçiliğin bazı dallarına girildi. Tanzimat döneminde bir arkeoloji müzesi kurulması ve ülke topraklarındaki antik eserlerin toplanması ile nümizmatik dalında

⁹¹ Arıkan, “Osmanlı Tarih Anlayışının...” a.g.e m s..87; Fransız İhtilâlini fikrî yönüne hazırlayanlardan J.J. Rousseau Osmanlılar aydınlarını etkilemişti. Onun birçok eseri Ziya Paşa tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, ünlü *Contrat Social*'i Ahmet Mithat. İttihat gazetesinde yeni bir çevirisini yayınlanmağa başlamıştı. (Hilmi Ziya Ülken, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, Selçuk Yayınları, Konya, 1966, s.154).

⁹² Behar, a.g.e. s.54.

⁹³ Arıkan, “Osmanlı Tarh Anlayışı”, a.g.e. s.87.

⁹⁴ Yınanç, a.g.m. s 592.

⁹⁵ Alpugan, a.g.m. . s.263; Yınanç, a.g.m. s,592.

önemli gelişmeler kaydedilmiştir.⁹⁶

Batı kaynaklarından istifade eden ve Batı metotlarını kullanmak isteyen Osmanlı tarihçileri sayısı da çok azdır. Bu az sayıdaki tarihçiler Batıda XIX. yüzyılda gerçek bir bilim disiplini seviyesine erişen tarih araştırmaların da olduğu gibi olaylar arasında illiyet bağlarını bulmaya, olayları belgelere dayandırmaya, olayları ve kaynakları tenkit süzgecinden geçirdikten sonra terkiбі eser vermeye çalışmıştır. Bunun da ilk örneği Ahmed Cevdet Paşa'dır. Bununla birlikte Osmanlı tarihçiliği genel olarak ananevî tarih anlayışını hikayeci ve tasvirici metotları devam ettirmiştir. Meselâ, bunların sonuncusu Âli Paşa ile başlayan ve sadrazamların hayat hikayelerini anlatan İbnülemin Mahmud Kemaldır.⁹⁷ Tarih yazımında modernleşme ile geleneksel tarih anlayışla birlikte varlıklarını devam ettirmişlerdir.⁹⁸ Kısacası, Tanzimat dönemindeki tarih alanındaki Batı metot ve anlayışlarından etkilenme çok sınırlı kalmıştır XIX.Yüzyıldan sonraki Osmanlı tarih yazıcılığı, İlber Ortaylı'nın deyimi ile” *ne modern tarihçiliğe, ne de vakayinâmeciliğe girer.*”⁹⁹

II. Meşrutiyetin ilanıyla sosyal ve kültürel hayatta görülen gelişmelere paralel olarak Batı metot ve tekniklerine göre tarih yazıcılığında da bir gelişme görüldü. Mükrimin Halil Yınanç, Osmanlılarda bütün sosyal ve kültürel alanda olduğu gibi tarihe dair ciddî ve ilmî eserlerin telif ve tercüme edildiği ve Avrupa'daki Tarih Akademileri tarzında (Tarih-i Osmanî Encümeni) kurulduğu, çeşitli tarih dergileri ve çeşitli monografiler neşredildiği II. Meşrutiyet dönemini. ilmî tarihçiliğin başlangıcı olarak görmektedir.¹⁰⁰ 1909 yılında kurulan Tarih-i Osmani Encümeni, çağdaş anlamda Tarih malzemesinin nasıl değerlendirileceğini, kaynakların nasıl kullanılacağını, belgelerin ne şekilde alınıp işleneceği gibi meselelere bilimsel yöntemlerle yaklaşılmasının ilk örneklerini verdi.. Kaynakların var olan yazmalarının birbirleriyle karşılaştırılması suretiyle en eski metne yakın bir nüshanın ortaya çıkmasını sağlayan bu yöntemin (*edition critique*) ilk defâ bu tarihlerde biz de

⁹⁶Ortaylı, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı....." a.g.m. . s 425-427; Şakiroğlu, "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-1" a.g.m. s 41; Arıkan, "Tanzimattan Cumhuriyete..." a.g.m. s 1588.

⁹⁷ Kuran, "Tanzimat dönemi..." a.g.m. s.114.

⁹⁸ Coşkun, a.g. m. s.46; Kodaman, "Cumhuriyet'in Tarihi.." a.g.e. s.89; Behar, "İktidar ve ..." a.g.e. s.54-58; İpşirli, a.g.m. . s 252 ; Alpugan, a.g.m. s. 263; Arıkan, "Tanzimattan Cumhuriyete....", a.g.m. . s.1584.

⁹⁹ Ortaylı, "Gelenekten" a.g.e. s. 42.

¹⁰⁰ Yınanç, a.g.m. s.595.

uygulanmaya başladığını belirtmek gerekir. Öte yandan Türkiye'nin çeşitli yerlerinde Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait kitabelerin dergide yayınlanması yolunda çok ileri adımlar atıldı. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*/TOEM'in her sayısında kitabelerle ilgili önemli yazılar yer almıştır.¹⁰¹

b- Türk Kavramına Bakış

Osmanlı devrinde yazılan tarihlerde, Osmanlı devletinden önceki Türk tarihine çok az yer verilirdi. Yalnızca Selçuklulardan kısaca bahsedilir ve Osmanlı devleti dışında İslâm tarihi üzerinde uzun uzun durulurdu. Orta Asya Türk tarihine temas edilmezdi. Türk tarihi olanca genişliği ile alınıp Türklerin dünya tarihindeki oynadığı önemli rol, sahip olduğu üstün medeniyet ve İslâm tarihi içindeki yeri gerçeklere uygun olarak hiçbir eserde tam olarak ve geniş şekilde incelenmemiştir.¹⁰²

Osmanlı tarih yazıcılığında “*Türk ve Türkmen*” hakkında hakaret dolu ifadelerin kullanılması da tenkitlere sebep olmuştur. Osmanlı tarihlerinde “*kaba Türk*”, “*cahil Türk*” ve “*idraksiz Türk*” gibi Türkler hakkında küçültücü deyimlerin geçtiği bir vâkiadır. Tarihlerde, Türkmenlerin tahkir edilmesi ile ilgili en yoğun olaylar “*Fetret Devrinde*” görülmektedir. Bu dönemde Anadolu’da çıkan isyanların konar-göçer Türkmenlerin bir bölümü tarafından desteklenmesi Osmanlı tarihçileri tarafından hemen hemen aynı dille eleştirilir. Yalnız Osmanlı tarihçileri Anadolu’da Osmanlı devletine karşı isyan eden Türkmenleri değil, aynı zaman Osmanlı devletine direnen, savaştan ve ayaklanan Türk beylikleri ile birlikte her topluluğu ve teşekkülü “*düşman*” sıfatı ile tanımlamaktadırlar. Süslü ifadelerle “*Düşmanı*” küçümsemeyi adet haline getiren Osmanlı Tarihçileri, Osmanlı hanedanı ile aynı kanı taşımasına rağmen Osmanlıların Anadolu’ya hâkim olmaya çalıştıkları dönemde Anadolu da Osmanlıya karşı direnen “*düşman*” gördükleri Türk toplulukları için küçültücü ifadelere yer vermişlerdir. Aslında Osmanlı reaya arasında isyan edenler içinde hangi millettense olsun benzer ifadeleri bulmak mümkündür. Bunun yanında Osmanlı tarihçileri arasında gelenek haline gelmiş olan anlatıma göre Osmanlılar, Oğuz neslinden olup Kayı boyuna mensuptur. Devlet bir Türk devletidir. Geleneksel tarih yazıcılığında Osmanlıların yaptığı gâzalarda kafirlere karşı Türklerin kesin

¹⁰¹ Arıkan, “Tanzimattan Cumhuriyete...”, a.g.m.. s 1593.

¹⁰² Kodaman, “Cumhuriyet’in Tarihi...” a.g.e.s.88; Karal, “Tanzimattan Bugüne...” a.g.m. s.255.

üstünlüğü prensibi işlenmektedir. Ama şunu da var ki milliyetçi duyguların yeterince kuvvetli olmadığı ve millî devlet yerine hânedana biat etmeye dayalı devlet anlayışının hâkim olduğu çok milletli bir imparatorluk döneminin olduğu da unutulmamak lâzım gelir.¹⁰³

c-Tarih Kitapları Çeşitleri

Osmanlı tarihçiliğinde çeşitli konularda tarih yazılmıştır. Devletin kuruluş yıllarında yazılan menâkıbnâme, fetihnâme, gazavatnâme/gazinâme, tarzındaki eserlerden sonra umumî tarihler, saltanat tarihler, nasihatnameler, şehnâmeler, şehir tarihleri, sefer tarihleri, teşkilat tarihleri, günlükler (rûznâmeler), biyografi, hâtrât, seyahatnâme, sefaretnâmeler. İslâm Tarihleri, Umumi tarihler, Türk tarihleri, mahalli tarihler, çeşitli ülke tarihleri, tarih sözlükleri, hatıralar ve Arapça ve Farsça tarihler ve münferit bir hadise ve bina tarihleri gibi çeşitli konularda ve pek çok türde tarihler kaleme almışlardır.¹⁰⁴

Sonuç olarak her şeye rağmen Osmanlı Tarih yazıcılığının bir geçmişi, bir geleneği vardır. Osmanlı tarihçiliği başlangıçtan devletin yıkılmasına kadar siyasi iktidarın niteliği ve siyasi düşünce akımlarına paralel bir gelişim göstermiştir. Devletin yapılanmasında dinin ağırlığını hissettirmeye başladığında tarih yazıcılığı İslam tarihine ve milli bakımdan da Osmanlı hanedanına dayanmaya başlamıştır. Tanzimattan sonra bir yandan eski usulde tarih yazıcılığına devam edilirken, diğer yandan Batıdaki fikir akımları ve bununla birlikte tarih metot ve anlayışları da ülkemize sitemli olmasa da girdiği görülmektedir.

Osmanlı tarih yazıcılığı bir çok kimse tarafından tenkid edilmiştir. Bu tenkitlere bakıldığında en önde geleni Osmanlı Tarihçilerin “*tasvirci*” anlayışta olmasıdır. Şerif Mardin’e göre Batılılar da Osmanlı tarihçiliğine “*deskriptif*” ya da “*tasvirî*” bulmaktadırlar. Bu yüzden Osmanlı Tarihçiliği “*tasvirî*” ve “*moralist*” tarihin ötesine geçememiş olarak gösterilir. “*Tarih felsefesi*” yaptığını iddia edilen tarihçi

¹⁰³Tufan Gündüz” Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı” *Yeni Türkiye*, Sayı:33 Mayıs-Haziran,2000 s.459-464.

¹⁰⁴İpşirli, a.g.m.s.247-252; Şerafettin Severcan, “Süleymanâmeler” *Osmanlı*, Cilt,8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.302.

hemen hemen yok gibidir. Tasvirçilikten ayrılıp modern tarih anlayışının özelliği olan “*analiz*” üzerine odaklandığına pek az rastlanılmaktadır.¹⁰⁵

Osmanlı tarihçiliği her ne kadar Türk tarihine gerekli ilgiyi göstermemişse de millî kültürümüzün gelişmesi açısından etkisi olmuştur. Çünkü Selçuk tarihçileri eserlerini Türkçe yazmazken, Ahmedî ve Aşıkpaşazâde gibi ilk Osmanlı tarihçilerinden itibaren eserlerini Türkçe kaleme alanların sayısı oldukça fazladır. Unutulmaması gereken bir hususta modern tarih anlayışı Batı’da modern bir dönemin ürünüdür. Batı tarih yazıcılığı, Batının Yeni çağ sonrası gelişmeler içinde kazandığı hüviyetle ilgilidir. Esas olarak Modern tarih yazıcılığı XIX. yüzyılın siyasî ve kültürel ikliminde ortaya çıkmış ve olgunlaşmıştır. Osmanlılarda Batılılaşma hareketleri içinde sistematik olmasa da tarih yazıcılığı da Batının tarih yazımı ve metotlarını tanımaya ve ondan etkilenmeye başlamıştır.¹⁰⁶ Diğer taraftan Nejat Göyünç’ün dediği gibi Osmanlı tarihi hakkında yapılan bir çok sert eleştiriler ve ağır hükümlerin Osmanlı tarih eserleri üzerinde yapılan araştırmalar arttıkça eskisinden daha farklı bir boyut kazanacağı şüphesizdir.¹⁰⁷

B. OSMANLILARDA TARİH EĞİTİMİ

1. Tanzimat’tan Sonra Tarih Eğitimi

XIX yüzyıldan itibaren tarih ilminin gelişmesiyle devletler, kendi geleceklerinin teminatı için tarih araştırmaları ile birlikte tarih eğitimine de ayrı bir değer verdiler. Bu yüzden tarih ilmi aynı zamanda bir eğitim aracı olarak kimlik oluşturma ve devletin ideolojisini geniş kitlelere benimsetilmesinde daha fazla önem kazandı. Avrupa ülkelerindeki okullarda tarih dersleri artık “*muayyen bir gayeyi*” temine hizmet edecek suretle okutulmaya başlandı.¹⁰⁸ XIX. yüzyılda Avrupa’da eğitim kurumlarının büyük toplum kitleleri arasına yayılması, Osmanlı devleti üzerinde etkisini göstermiş ve devlet eğitim sisteminde değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyet dönemi Tarih eğitiminin iyi anlaşılması için Osmanlı

¹⁰⁵ Şerif Mardin, “Tarihte Soru ...” a.g.m. s.385-386.

¹⁰⁶ Coşkun, a.g.m. s.46.

¹⁰⁷ Göyünç, a.g.m. s. 252-253.

¹⁰⁸ Orhan Türkdoğan, *Değişme-Kültür ve Sosyal çözümme*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul,1996,s14-.39; Yusuf Akçura, Birinci Türk Tarih Kongresi, *Ülkü* Şubat,1933,s.29.

devletindeki okullardaki tarih eğitimini genel hatlarıyla hatırlamamızda yarar olacaktır.

Osmanlılarda Batılı anlamda yapılan ıslahatla birlikte Devletin ciddi olarak eğitime el atması Tanzimat devrinde başlamıştır. Askeri okullar yanında İlkmektepler, Rüştüyeler, İdadiler adı altında okulların açılması ile eğitim alanındaki gelişmeler müesseseseleşme ve yaygınlaşma yoluna girmiştir. Eğitim ve öğretimle birlikte tarih eğitiminin önemini anlayan Devlet, artık ders kitaplarını kendisi belirlemiştir. Tarih dersi, 1869 “*Maarifi Umumiye Nizamnâmesi*” ile Maarif Vekaletini programına alınarak her dereceli okulda okutulmaya başlatılmıştır. Başlangıçta tarih ders kitaplarının ağırlık noktasını Osmanlı hanedanı ve İslâm tarihi teşkil ederken, İslâm ve Osmanlı öncesi tarihe daha az yer ayrılmıştır.¹⁰⁹

Bu devirde yeni açılan okullarda tarih dersinin programlara girmesi ile tarih kitapları yepyeni bir yöntemle kaleme alınmaya başlanmıştır. Osmanlı tarihinde siyasî olaylarla birlikte sosyal ve kültürel gelişmelerin de kitaplarda yer aldığı görülmektedir. Ahmed Vefik Paşanın Rüştüye okulları için yazdığı “*Fezleke-i Tarih-i Osmani*”si muhtemelen Tarih ders kitaplarının ilk örneğidir. Okullarda okutulmak için kaleme alınan Süleyman Paşa’nın “*Tarih-i Âlem*”inin, Abdurahman Şeref Bey’in “*Tarih-i Devlet-i Osmaniye*”sinin ders kitapları arasında önemli bir yeri vardır.¹¹⁰ Bu kitapların bir kısmı Fransızca tarih kitaplarının tesiri altında yazılmıştı. Türk tarihine yeteri kadar yer verilmeyişinden ve tercüme kitaplardaki Türk milleti hakkındaki yanlış bilgilerden rahatsız olan Süleyman Paşa, Ahmed Vefik Paşa gibi milliyetçi aydınlar, millî tarihe önem veren ders kitapları yazmışlardır.¹¹¹

1880 sonra ders kitapları muhteva ve öğretim seviyesi açısından farklılaşmaya başladı. XX. yüzyılın başına kadar Ali Tevfik’in “*Fezleke-i Tarih-i Umumi*”si okullarda ders kitabı olarak okutuldu. Ancak II.Abdülhamid devrinde tarih dersleri sıbyan okullarından kaldırıldı. Fransız İhtilali’ni milletleri hükümdara karşı isyana

¹⁰⁹ Mete Tuncay “*İlk ve Orta Öğretimde Tarih*” Felsefe Kurumu Seminerleri,1977,s.276.

¹¹⁰ Alpugan, a.g.m, 262-64.

¹¹¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Millî Eğitim Basımevi,İstanbul,1974, s.8.

teşvik eden fikirlere gençleri uzak tutmak için Rüştiyede genel tarih yasaklandı, fakat Osmanlı tarihi okutulmaya devam edildi.¹¹²

2.II. Meşrutiyet Devri Tarih Eğitimi

II.Meşrutiyet döneminde “*Türkçülük*” akımının gelişmesiyle birlikte “*Millî tarih anlayışının*” doğması okullardaki tarih dersleri müfredatına da yansımıştır. Tarih yazarlar çoğalmış ve Türk tarihi ilgili konular zaman ve mekan olarak genişlemiştir.¹¹³ Bu yüzden II. Meşrutiyet dönemi tarih yazımı açısından olduğu gibi tarih eğitimi için de yeniden doğuş sayılır. Tarih dersleri “*millî ve vatan*” terbiye aracı olarak görülmüştür. Bunun yanında tarihî olaylar ve sebepler ilişkisi bilhassa, Osmanlı devletinin duraklama ve gerileme sebeplerine ayrıca önem verilmiştir. Ayrıca 1913 tarihli kânun ile okullardaki tarih dersleri yeniden düzenlenmiştir.¹¹⁴ 1915’de neşredilen müfredatta Osmanlı tarihi bahislerine XVIII.asırda Avrupa, Fransız inkılâbı, yeni Avrupa devletlerinin teşekkülü, Amerika bahisleri ilâve edilmiştir.¹¹⁵ Bu devirde okul kitaplarında eski kitaplardan daha fazla olarak Türk tarih ve kültürüne yer ayrılmış olmasına rağmen, Tarih ders kitapları hâlâ Batılı kaynaklara daha çok da Fransızca’dan devşirilip toplanarak hazırlanmış eserlere dayanıyordu. Özellikle Seignobos’un tercümelerinden yararlanmışlardı.¹¹⁶ Bu kitaplara bir anlamda “*Batı-Merkezli*” tarih anlayışının çerçevesi hâkimdi. Yusuf Akçura bu konuda şöyle demektedir” *Onlar bize bütün kavimlerin Arya ırkından aşağı ve Allah tarafından Aryaluların menfaatleri için çalışmaya ve mahkum bir hizmetçi olmak üzere halk edildiklerini telkine çalışıyorlar; bizde Tanzimat’tan beri, onların bu propagandalarına, kendi kitaplarımızla hizmet ettik durduk Artık, kitaplarımız, bilhassa tarih kitaplarımız,böyle yanlış ve bize zararlı bir nokta-i nazarın nâşirliğini etmeyecektir. Batılı devletler çok önceleri tarihlerini “muayyen bir gayeyi temine” hizmet edecek şekilde yazmaya başlamasına rağmen, Avrupa’nın bu usulünü tamamen benimsemeyen bir millet vardı. O da Türklerdi.*”¹¹⁷

¹¹² Alpugan,a.g.m. s.262-266; Arıkan” Osmanlı Tarh Anlayışının.....”a.g.m. s.87-88; Mustafa Safran, “Osmanlı Tarihi Öğretimi ve Osmanlı İmajı” *Türk Yurdu*,Aralık1999-Ocak 2000,Sayı:148/149,s.485.

¹¹³ Akçura, “Birinci Türk...”a.g.m. s.29.

¹¹⁴Yahya Akyüz,*Türk Eğitim Tarihi(1993’e Kadar)*.İstanbul,1994,s.229-235;Alpugan, a.g.m.265-267; Alpugan,a.g.m. s.264; Safran a.g.m. s.486-487.

¹¹⁵ Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1994,s.180.

¹¹⁶ Akçura,Birinci Türk...”a.g.m.s.28.

¹¹⁷ Akçura, Birinci Türk...”a.g.m.s.29-30.

1908'den sonra ders kitaplarının yapısında ve niteliklerinde de değişiklikler fark edilmektedir. Ders programlarında hayatî ve sosyal muhtevalı konular yer almaktadır. Tarih kitaplarına bir taraftan harita ve resimler ilave edilmiş, diğer taraftan da devlet adamlarıyla ilgili bilgiler konmuştur.¹¹⁸

XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında tarih ders kitaplarının ortak özelliği, Osmanlı modernleşmesinde Tanzimat reformlarının önemini vurgulanmasıdır. Abdülhamid dönemi ders kitapları kadar, 1908'den sonra basılan ders kitapları da Osmanlı hanedanının Orta Asya ve Türk kökeninin vurgulanmasıyla, Kayı aşiretinin XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya göçünü belirten bir girizgahla başlamaktadır. 1909'da Ahmed Refik Osmanlıların Türk kökenini "*Osmanlıların başlangıcı*", "*Türklerin hayat tarzı*", "*Cengiz Han*", "*Ertuğrul'un Anadolu'ya varışı*" ve "*Osmanlı vilayetinin bağımsızlığı*" gibi temaları alt başlıklarla vermiştir.¹¹⁹

Netice olarak İkinci Meşrutiyetten sonra, "*Millî tarih anlayışı*" uyanmasına rağmen Avrupalı bilginlerin eserlerine dayanılarak, çoğu zaman da bu eserler ciddi bir kritik süzgecinden geçirilmeden yapılan aktarmalar yüzünden Türk tarihi hakkında gerçeğe uymayan bir çok bilgiler, mânâsız iddialar ve hattâ iftiralar memleketimizde de yerleşmeye başladı. Acele olarak Fransızca'dan çevrilmiş "*umumî tarih*" kitapları millî bir görüş açısından yazılmadığı için eleştirilere yol açmıştır.¹²⁰ Bu asılsız bilgilerin ders kitapları vasıtasıyla okul çağındaki çocukların zihnine işlenmesi ayrıca üzerinde durulması gereken bir hadisedir.

¹¹⁸ Alpugan, a.g.m, s.266 . Meselâ,. Ahmed Reşid kitabında her padişaha hizmet veren sadrazam ve şeyhülislamın listesini vermiştir. Ayrıca II. Meşrutiyet dönemi ders kitaplarının ortak bir özelliği de Osmanlı medeniyet ve kurumlarının vurgulanmasıydı. Bu eğilim daha kapsamlı bir şekilde Ali Reşad'ın "*Asr-i Hazır Tarih*"inde gözlenebilir. Fransız kitaplarına dayanarak ders kitabı yazar Ali Reşad'ın bu kitabının dikkate değer özellikleri de vardır. Kitapta Osmanlı tarihi dışında Avrupa, ABD, Çin ve Japonya'yı ihtiva eden Doğu'nun siyasî ve iktisadî durumu incelenmiştir. Ticaret ve sanayideki çağdaş gelişmeler vurgulanmış, Avrupa devletleri ve sömürgeleri arasında siyasî ve iktisadî ilişkiler değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Avrupa'daki edebî ve ilmî ilerlemeler hakkında da bilgi verilmiştir. Bu kitabın imparatorluk okullarının resmi ders programına konulması önem taşımaktadır. Ali Reşad'ın kitabı, Osmanlı elitinin daha geniş bir mânâda küresel tarih anlayışını kabul etmekte olduğunu ve Osmanlı devletinin bekâsı ile Avrupa güç siyaseti arasındaki ilişkilerin bütünüyle farkında olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Alpugan, a.g.m, s.266).

¹¹⁹ Alpugan, a.g.m. s.265-267.

¹²⁰ Turan Feyzioğlu, "*Atatürk ve Tarih*" *Atatürk Haftası Armağanı*, Genel Kurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.12; Mete Tuncay, "*İlk ve Orta Öğretim*." a.g.m.s.276.

C. AVRUPADA TARİH ANLAYIŞLARI

İnsanlığın kendi geçmişini öğrenmek ihtiyacından doğan tarih ilmi, ana gayesi aynı kalmakla beraber yüzyıllar boyunca çeşitli tahavvüllerden geçmiş ve Tarih anlayış ve araştırma usulleri devirler boyunca değişmiştir. Başlangıçta yalnızca siyasî ve askerî olayları araştıran, hükümdar ve millî kahramanları konu edinen tarih, XIX. yüzyılda çevresi ve muhtevası gittikçe genişleyerek ülkelerin ve milletlerin bütün kurumlarıyla ilgilenen ve metotları belirmiş olarak bir bilim dalı haline gelmiştir. Batıda tarih yazıcılığı, maddeye dayanan hümanist Grek-Roma tarihçiliği ile başlar, Hıristiyanlığın evrenselliği, Rönesansın laik, hümanist ve inşacı özelliği, Aydınlanmanın didaktik, ilerlemeci ve yasalarla açıklama yaklaşımı ile tarihî bir seyir içerisinde şekillenmiştir.¹²¹

1. Modern Tarihin Doğuşu

XVIII. yüzyıl, dinin ve geleneğin insanların hayatının her yönünün belirlemesine karşı, akıl ve eleştiri çağı olarak farklı bir değişimi ifade etmektedir. Bu yüzyılda, “*akıl*” her meseleyi çözmek iddiasındadır. Buna göre devlet, ahlâk, tarih ve din bütün elemanlarına kadar çözülmelidir. Dolayısıyla bu çağda meselelerin çözümünde dinin yerini bilim almıştır. Metafizik gerçekler yerine bilimsel gerçekler geçmiştir. Böylece insanın pratik alanda gerçeği bulmak, tabiata hâkim olma gücüne inanış, insanın aklına güvenme ve sınırsız ilerlemeye inanma Aydınlanma düşüncesinin en belirgin özelliklerini oluşturmaktadır. Kilise ve Hıristiyanlığın otoritesinin yerine tabiat ve aklın otoritesini koyan Aydınlanmacıların temel unsurları, dini muhtevadan ayrılmış akıl, hürriyet, tabiat gibi kavramlardır. Aydınlanmacılar gelenekle gelen yanlış bilgilerden kurtulmak ve önyargılarımızın kaynağının bilmek için tarihi gerekli görüyorlardı. Bu yüzyıl da “*tarih*” ve “*felsefe*” kavramları bir araya getirilerek ilk defa “*tarih felsefesinden*” söz edilmiştir. Tabiat gibi insanların da bir “*ilerleme*” içinde olduğunu ve tarihi de ilerlemenin ve insan gelişmelerin doğrulandığı bir alan olarak düşündüler. Bu yüzden Aydınlanmacılar geçmiş ilerleme düşüncesine göre yorumladılar ve aklın hâkimiyetinde insanlığın maddî ve manevî bakımdan daha iyiye gittiğini savundular Fransa’da Aydınlanma

¹²¹ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi Anahtar Kitapları*, İstanbul, 1994, s.68; Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1992, T s.98-165.

kültürünün büyük temsilcisi Volter, Aydınlanmacı tarih anlayışının esasını teşkil eden “*ilerleme*” fikrinin en tanınmış savunucusudur. Diğer aydınlanmacılar üzerinde önemli tesiri vardır. Ona göre, tabiat ilimlerinde olduğu gibi tarihte olaylar tek tek alınarak birbirine bağlayan kanunlar aranmalıdır. Volter, tarihî olayları akla uygun oluşuna ve olmayışına göre değerlendirmektedir. Kant, tarihin gelişmesinde esas ölçü olarak hürriyeti alır. Ona göre “*ilerleme*” hürriyet fikrinin tarih sahnesinde yayılıp gelişmesidir.¹²²

Ortaçağ Avrupa anlayışının aksine Aydınlanma döneminde, Avrupa toplumları, kendilerini kültürleri bakımından farklı milletler olarak görmüşlerdir. XVIII. yüzyılda Aydınlanmayla birlikte bir taraftan tabiat bilimlerine olan güvenle “*ilerlemeye*” derin bir inanç duyulurken, diğer yandan milletler kendi tarihlerini millî şuurla ele almaya başlamışlardır. Aydınlanmacıların, milletlerin geçmişte yaşanan barbarlıktan ve batıl inançlardan kurtulduğu ölçüde gelecekte olgunlaşabileceği yaklaşımı, başta ABD ve Almanya olmak üzere çeşitli milletler tarafından benimsenmiş ve geleceğin milletleri olmak gayreti içine girmişlerdir. Bu anlayış belli değişikliklerle XIX. yüzyılda da devam etmiştir.¹²³

Batı toplumlarında tarih, bütün ilimlerin evrim basamakları gibi gelişme göstererek “*ilim asrı*” adı verilen XIX. yüzyılın siyasî ve kültürel ortamında bağımsız bir araştırma ve öğretim dalı haline gelmiştir. Bu yüzyılda tarih, artık profesyonel olarak eğitilmiş tarihçiler tarafından icra edilen “*ilmi*” bir disipline dönüşmüştür. Tabiat ilimlerinde kanunları tesbit etme yolunda görülen çalışmalar, “*tarih*” in de bir takım kanunlara bağlanması imkanının araştırılmasına vesile teşkil etmiştir. İşte tarih tetkiklerinde de böyle esasların hakim olduğu “*Araştırmacı-tekâmülü*” usulün yolu açılmıştır. Modern tarih yazımını teşkil eden Araştırmacı/genetik tarz, tarihçilikte son merhaleyi teşkil eder.¹²⁴ Bununla beraber eski devirlere

¹²² Süleyman Hayri Bolayır”Filozofların Tarih Görüşü” *Türk Yurdu*, Cilt 8 Sayı:10, Kasım 1987,s. 5-6; Nadim Macit,”Bir Tahrihin İktidarı;Tarihsellik İçinde Aydınlanma” *Türkiye Günlüğü*, .37, Kasım-Aralık,1995, s.87-96; Ahmet Çiğdem,*Aydınlanma Düşüncesi*,İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 15-19;John Tosh, *Tarih Peşinde-Modern Tarih Çalışmalarında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*. (Çev. Özlem Arıkan) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1984. s.13.

¹²³ Tosh,a.g.e. s.13.

¹²⁴Georg G. İggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*(Çev. Gül Çağalı Güven) Tarih Vakfı yayınları, İstanbul,2000,s.8; Kafesoğlu,”Tarih ilmi ve...” a.g.m. s.3; E.Bernheim, *Tarih İlmine Giriş Tarih Metodu ve Felsefesi*(Çev: Şükrü Akkaya) Devlet Basımevi İstanbul,1939 s.12-13.

ait tarih görüş tarzları tamamen atılmamış ve daha yüksek maksatlara yaramak üzere yeni tarih anlayışına yardımcı duruma getirilerek layık oldukları yeri almıştır.¹²⁵

Bu yüzyılda tarihçiliğin en parlak çağında, tarih yazımının yeni tekniklerinin, yâni, arkeoloji, nümizmatik, sigilografi, paleografi, filolojik,historik metotlar, edebiyat-folklor tarihi gibi dalların doğup geliştiği görülür. Bu dönemde tarih, birlikte olduğu felsefe ve edebiyattan giderek bağımsızlaşır. Bunun yanında Arşiv belgeleri değerlendirilmiş, üniversitelerde bağımsız tarih kürsüleri kurulmuş, tarih dernekleri oluşturulmuş ve tarih dergileri çıkarılmaya başlanmıştır.¹²⁶

Araştırmacı tarih anlayışı XVIII. yüzyılın sonunda XIX. yüzyılın başında tamamıyla hâkim vaziyete geçmiştir. Tarih yazış tarzında ciddi bir hamle yapılmış, olayların sade anlatımı ve istikbale matuf öğretici vasfı yanında çıkış sebepleri, bunları hazırlayan âmiller, çeşitli olayların sebep ve netice münasebetlerinin araştırılmasına başlanılmıştır ki böylece tarih, ilmi olma hüviyetini kazanmıştır Artık edebî bir üslûb içerisinde olayların kronolojik bir sıralamasının yapılmasının tarih olmadığı, tarihin asıl görevinin olayların sebep ve sonuçlarını araştırmak suretiyle, aralarındaki illiyet ilişkilerini bulmak olduğu anlaşılmıştır. Beşeri olayların daima değişme içerisinde bulunması,"*tarih tekerrürden ibarettir*" anlayışını ortadan kaldırarak, tarihi olayların her birinin özel şartları olduğu, her hadise kendine has şartların tesiriyle meydana gelen bir olgu olarak gözden geçirilmesi kabul edilmiştir. Her tarihi hadisenin kendi çağında nasıl ortaya çıktığının, kendinden sonraki devreye nasıl tesir ettiğinin bilinmesi istenmiştir. Tarihî olayların gerçek anlamda tahlili için, bütün bunların derinliklerine inilip ayrı ayrı araştırılmasına başlanmıştır. Bunun yanında olayların incelenmesi için tek bir sebebin değil;coğrafi, sosyal, siyasi iktisadi vb. sebeplerinde iyi incelenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Böylece her tarihi hadisenin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel cepheleri ile bir kompleks olduğu her tarihi olayın özel zaman, çevre ve etkenler aracılığı ile değerlendirmesi mecburiyeti getirilmiştir. Bu gerçeğin ortaya çıkması, ancak pozitivist (olgucu)zihniyetin hâkim

¹²⁵ Bernheim,a.g.e. s.14.

¹²⁶Tosh,a.g.e.s.6-16;Salih Özbaran,*Tarih,Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1997 s.69-70. 1821 de Paris'te,kaynakların eleştirel incelenmesi konusunda tarihçiler ve arşivciler yetiştirmek üzere "Ecole des Chartes" kuruldu. (İggers, a.g.e. s.26-27) .

olması, bilimde metodun öneminin anlaşılması ve çeşitli bilim dalları arasındaki sınırların çizilmesiyle mümkün olmuştur.¹²⁷

Netice olarak bilimsel tarih anlayışı zaman ve mekana bağlı olarak tarihî olguların doğru tesbitini öngörür. Bunun için her türlü veriler tenkidçi bir gözle titizlikle değerlendirilir. Sonra olayları tahlil edilerek, "nasıl oldu, neden oldu, sonuçları ne oldu?" sorularına cevaplar aranarak olaylar, sebep-sonuç bağıyla açıklanır. Daha sonra mutlak doğru veya hakikat olarak değil de ihtimal ve gerçeğin bir parçası olarak yorumlaması yapılır. Her yorumlama ister istemez bir "dünya görüşü" yansıtır ki, zaten tarihin esası, hedefi de budur.¹²⁸

2. Cumhuriyet Devri Tarihçiliğine Etki Eden Avrupa'daki Tarih Anlayışları

Avrupa'da ortaya çıkan tarih anlayışları içerisinde Türkiye'deki, millî tarih anlayışını etkileyen özellikle Alman ve Fransız tarihçiliğinde görülen, *romantik pozivist ve tarihselci* akımları¹²⁹ genel hatları ele alacağız

a- Romantik Tarih Anlayışı

Milliyetçilik akımlarının gelişmeye başladığı XIX. yüzyıl başından itibaren Avrupa da milliyetçi akımların üzerinde en etkili olan akım "*Romantik tarih anlayışı*"dır. İnsan hayatına ait sanat, edebiyat, mimari, pek çok alanda müessir olan Romantizm, XVIII. yüzyılda Aydınlanma hareketinin akılcılığına karşı bir tepki olarak doğmuştur. Aydınlanmacılar evrenselliği ve insanlığı, akıl ve ürünlerini ön plâna çıkarırken, romantikler her milletin tekil, özgün olduğunu ve millî kültür üzerinde dururlar.¹³⁰ Romantikler, milletin özelliklerini yansıtan millî kültür çalışmalarını halkın bozulmamış kozmopolit olmayan köylerde/halk da saf halde saklı olduklarına inandıkları için "*kır kesimlerine*" doğru yöneltmişlerdir. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da etkili olan romantik anlayış, etnoloji, filoloji ve folklor çalışmaları, beşeri bilimlerde görülen faaliyetlerle halkların

¹²⁷ İggers, a.g.e. s.26-27; Özbaran, "Tarih Tarihçi..." a.g.e. s.69-70, Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Başbakanlık Basımevi, Elazığ, 1999, s.3; Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1994, s.89; Kafesoğlu "Tarih İlmi ve .." a.g.m. s. 5-7.

¹²⁸ Bayram Kodaman, "Tarih Araştırmaları.nda Metot Meselesi" *Millî Kültür*, Sayı:81, Şubat, 1991, s.31-34.

¹²⁹ Behar, " İktidar ve" a.g.e. s.20.

¹³⁰ Nuri Bilgin, *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.9.

kökenlerine, farklılıklarına ve kendi tarihlerine yönelmelerine sebep olmuştur.¹³¹ XIX. yüzyılda Romantik yaklaşım milli tarih yazımında en ileri safhaya varmış, her millet, millî kimlik ve kendine güven için tarih araştırmaları ve faaliyetleri seferberliğine girmiştir.¹³²

Romantizm tarih anlayışında önemli yeri olan Alman felsefecisi *Gottfried von Herder*(ö. 1803) ve onu takip edenler, milliyet teorisini her halkın ortak bir “*halk ruhu*” (*Volksgeist*) kavramına dayandırmışlardır. Her millette, kendine has gelenek, davranış tarzından ve hayat şartlarından oluşan “*volksgeist*” (halk ruhu) ya da “*nationgeist*”(millî ruh) vardır. Bu kültürel bütünlük, bütün millet üyeleri arasında paylaşılan ve tarihî tecrübelerden oluşan belli bir tarih akışı içerisinde biçimlenir. Her milletin bu kendine has mirasına sahip çıkması gerekir. Herder’e göre, tarihte her dönem ve çağ, hedefi kendi içinde bulunan tek tek birer tarihi bütünlüktür. Milletlerde tabiatteki canlıların durumuna benzer bir süreci “*gelenek*” içinde yaşarlar. Yüzyıllarca yabancı etkisi altında kalmış otantik kimliğin ortaya çıkması, arkeoloji, tarih ve filoloji gibi ilimler aracılığı ile köklerin geçmişte aranmasıyla mümkün olur.¹³³

Romantik tarihe bakış tarzında, Aydınlanmacılarınki gibi geçmiş çağları aşağılayıcı bir edâ yerine, insanların geçmişine hissî olarak bakmak ve onlarda gerçek ve değerli insan başarılarının ifadesini bulmak gerektiği anlayışı vardır. Tarihi, bugünkü hayatımızı teşkil eden kaynaklar olarak değerlendirmişlerdir. Bizim olan ve benliğimizi teşkil eden bütün hatıraları, heyecanlı ve duygulu yaşanmış hayatımıza bağlamadıkça ve onların devamından ibaret olduğumuzu bilmedikçe varlığımızın farkında olmamız mümkün değildir.¹³⁴ Bu yüzden romantik tarih anlayışı ile tarihe bakış açısı büyük ölçüde genişlemiş ve zenginleşmiştir.¹³⁵

¹³¹ Süavi Aydın *Kültür- Kimlik. Modelleri Açısından Türk Tarih Yazımı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 1997, s.88-94.

¹³² Behar, “İktidar ve ...” a.g.e. s. 28-29; İber Ortaylı, “Gelenekten”, a.g.e. s.108-109.

¹³³ Bolayır, a.g.m. s.6, Özlem, a.g.e. s.53-56, Cennet Uslu. *Cumhuriyet Dönemi Türk Ulusçuluğunda Kültürel Bir Unsur Olarak Tarihin Rolü*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi) Kırıkkale, 1998 s.47; R.G.Collingwood, *Tarih Tasarımı*, (Çev. Kurtuluş Dinçer) Ara Yayıncılık, İstanbul, 2000 s.99.

¹³⁴ Hilim Ziya Ülken, Millet ve. Tarih Şuuru, Dergah yayınları, İstanbul, 1976, s.234.

¹³⁵ Collingwood, a.g.e. s.99-101.

İngiltere, Almanya ve kuzey Avrupa milletlerinde görülen bu akım, Avrupa dışındaki ülkelerde yayıldı.¹³⁶ Millî tarih araştırmalarıyla birlikte destanlar ve yani epopeler gündeme getirildi, mimari alanındaki çalışmalar yapıldı, folklorlar meydana çıkarıldı, örf ve adetler incelendi; halk motiflerinden opera ve operetler yapıldı Böylece halk mirasını ve yerli kültür unsurlarını ortaya çıkarmaya başladılar.¹³⁷

b- Pozitivist Tarih Anlayışı

XIX.yüzyıl Türk aydınlarının ilgi duydukları akımlardan biri de “pozitivizm”dir.¹³⁸ Pozitivizm ülkemizde ki ilk “*modern ve Batılı*” ideolojidir.¹³⁹ XIX. yüzyılda bilim kazandığı üstünlükle, tabiat âlemini sırlarını açığa çıkarmaya çalıştığı gibi toplumu ve kültürü de anlamada kullanılmak istendi. Buna göre tabii düzenle, sosyal düzenle ilgili araştırmaların tek bir metodolojisi olmalıydı. XIX. yüzyıldaki bu yaklaşımı klâsik biçimde ifade eden bilgi felsefesine “*Pozitivizm*” adı verilir. Olguları doğrulamak ve bu olgulardan tümevarım yoluyla genelleme yapmak suretiyle yasaları ortaya koymak, Pozitivizin temel esasları idi. Pozitivistler, tabii bilimlerde olduğu gibi tarihî bulguların bilimsel kurallara göre değerlendirilmesi gerektiğini ve tarihî bilginin ancak bilimsel metoda uygun olduğu zaman geçerlilik kazanacağını iddia ediyorlardı. Bu etki altında Pozitivist tarih yazımı denilen yeni bir tarih anlayışı ortaya çıktı.¹⁴⁰

Teokratik tarih yazımına tamamen zıt olan Pozitivist anlayış Auguste Comte'nin 1839 yılında yayınlanan “*Cours de philosophie positive*” adlı eseri ilham alınarak geliştirilmiştir. Pozitivizm açısından tarihe bakıldığında, tarihçinin ilk görevi geçmişin nasıl açıklanacağını ve yorumlanacağını belirlemek için, tenkid süzgecinden geçirilmiş birinci elden kaynaklara dayanarak geçmiş hakkında olguya dayalı bilgi toplamaktır. Yalnız bu araştırmada tarihçinin kendi değerleri ve

¹³⁶ Ortaylı, “Gelenekten...” a.g.e. s.109.

¹³⁷ Léon-E.Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (Çev: Bahaeddin Yediyıldız) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.82; Ülken “Millet ve...” a.g.e. s.230.

¹³⁸ Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiyeye Girişi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, s.201-226

¹³⁹ Hüsamettin Arslan, “*Pozitivizm*” *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*” Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.567.

¹⁴⁰ Collingwood, a.g.e s.135.

inançlarına yer verilmez, çünkü onu ilgilendiren şey olgular ve olgulardan çıkan mantıkî genellemelerdir.¹⁴¹

Pozitivist anlayışına göre geçmiş olayların yorumlanması, tarih ilminin Avrupada siyasî akımların içinde bir araç olarak kullanılmaya başlamasına sebep olmuştur.¹⁴² A.Comte göre inceleme alanı bütün insanlığın geçmiş tecrübesi değil de en ilerlemiş halkların gelişim çizgisi yâni, Avrupa'nın tecrübesi idi. XIX. yüzyılda Pozitivist tarihçiler olayların gelişiminden genel kanunlar çıkarmak istediler. Comte 1939 da yazdığı kitap ta insanlık tarihini üç ayrı zihniyet devresinden geçtiğini ortaya atmıştır. Buna göre tarihin kronolojik gelişimi “teolojik”, “metafizik” ve “bilimsel” safhalar şeklinde sınıflandırılmıştır. Artık bütün insanların müspet ilim derecesine girdiğini, teolojik ve metafizik devrelerin geride kaldığını ve bu yüzden de dinî ve metafizik meselelerle uğraşmanın gereksiz olduğunu iddia etmiştir.¹⁴³

Pozitivist tarih anlayışında tarihî bulguları bir laboratuvar aracı haline getirmek suretiyle “kanunlaştırma” iddiaları, sadece basit bir olguculuk veya olgu tasviri seviyesini aşmamıştır. Pozitivist anlayış, bütün yasallık iddiasına rağmen, düştüğü ampirizmle, metot olarak kullandığı araçlar ile tamamen “nesnel” ölçmeyi esas aldığından, maddî olmayan sosyal ve kültürel olayların tarihiliğini dikkat etmemiştir. Burada mesele, tarihçinin, olgular karşısında tarafsız kalması ve meselelere fikrî donatımdan mahrum olarak gitmesidir. Bu anlayış, materyalizmle ilgisi olmasa da metafizik etkenlerin tesirini kabul etmemektedir. Tarihî olaylarda fertlerin faaliyetleri, ancak genel durum ve şartlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Şahsiyetleri öne çıkararak yazılan tarihler ilmî olmayıp romanlar türünden sayılmaktadır. Tarih ancak olayları çıkış sebepleri ve etkenlerini araştırmak suretiyle “ilim” olur anlayışı hakimdir.¹⁴⁴

c- Alman Tarihselciliği

Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliği üzerinde etkili olan diğer bir tarih anlayışı bir anlamda “Alman idealizmi”den kaynaklanan “Alman tarihselciliği” (Historisizm)

¹⁴¹ Tosh, a.g.e. s.122-123; Özbaran, “Tarih Tarihçi...” a.g.e. s.70.

¹⁴² Aydın, “Kültür-Kimlik...” a.g.e. s.76.

¹⁴³ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, İstanbul,1981,s.139-140;Behar,“İktidar ve...”a.g.e. s.30; Bolayır, a.g.m. s.10.

XIX. yüzyıl başlarında Almanya, da ortaya çıkmış ve daha sonra bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Romantizmin, milliyetçiliğin ve muhafazakârlığın ortak paydası konumundaki Alman Tarihselciliğinin iki temel özelliği; devlete atfedilen değer ve rol, diğeri ise milletlerin orijinalliğidir.¹⁴⁵

Daha sonra “*tarihselcilik*” ve “*tarihsilcilik*” tartışması yapılmış olmasına rağmen XIX ve XX. yüzyılda ilk yarısına mensup Alman tarihçiliğinin dünya görüşünü ve bilimsel uygulamasını çok daha iyi yansıtan “*Tarihselcilik*” terimidir.¹⁴⁶ İnsanî olan her şeyin aynı zamanda tarihî olduğunu ve bütün kültür taşıyıcısının tarih olduğu iddiasındaki tarihselcilik, insanın varoluş şartlarını “*millet*”in varoluş şartlarıyla aynileştirme ve insanın varlığını milletin varlığına bağlamaktadır.¹⁴⁷ Alman tarihselcileri, pozitivistlere bir tepki olarak dünyayı anlama yolunun akıl değil ancak Tarih olduğunu savunmuşlardır.¹⁴⁸

Romantik akımdan doğan Alman Tarihselciliğinin temel özelliklerinden biri de “*milliyetçilik*” ve “*devlet*” kavramına ahlakî ve mânevi bir güç katması, yâni “*yüceltmesi*”dir. Milleti bir organizmaya benzeterek, bu organizmanın yaşamasını sağlayan ve temel işlevi yerine getiren organın da “*devlet*” olduğunu iddia etmişlerdir. Aynı zamanda “*Devlet*” tarihî değişmenin başlıca aracı olarak görülmüştür.¹⁴⁹ Nitekim devletin idealize edilişi Alman Tarihselciliğinin temel özelliklerinden birini teşkil etmiştir.

Bu genel görüşler doğrultusunda Alman Tarihselciliği, kendi pratik amacını, “*Alman milletinin ve devletinin birliği*” olarak ortaya koymuş ve bu amaç doğrultusunda Alman tarihini yoğun bir araştırmaya yönelmiştir. Devletin birliği ile paralel ilerleyen milletin inşası meselesi, Alman tarihselciliğini bu yöne sevk etmiştir. Neticede Alman milletinin millî ve fikri kaynaklarla “*millî ideal*” etrafında toplanmasını sağlamak ve bu sayede Alman siyasi birliğini gerçekleştirmektir.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Togan, a.g.e. s. 139 , Aydın “Kültür-Kimlik...” a.g.e. s. 22.

¹⁴⁵ Aydın, “Kültür-Kimlik...” a.g.e. s.244-248; Behar “İktidar ve ...” a.g.e.s.34-36.

¹⁴⁶ İggers, a.g.e. s.29.

¹⁴⁷ Aydın, “Kültür-Kimlik...” a.g.e. s.84; Özlem, a.g.e. s.105,

¹⁴⁸ Tosh, a.g.e. s.14; Özlem, a.g.e. s.103.

¹⁴⁹ Tosh, a.g.e. s.75; iggers, a.g.e. s.37-40.

¹⁵⁰ Mustafa Çalık, “Türk Milliyetçiliği Üzerine Bazı Tartışma Notları” *Türkiye Günlüğü*, Sayı:16, Güz.1991,s.84; Tosh, a.g.e. s.14; Özlem, a.g.e. s.103.

Klasik Alman tarihselciliğinin önemli unsurlarından biri de tarihî araştırmalarının arşiv kaynaklarda yönetilmesidir.¹⁵¹ Tarihselciler programlarını gerçekleştirmek için bilimsel tarih çalışmalarına büyük önem vermiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Batının en itibarlı tarihçisi olarak kabul edilen *Leopold von Ranke* tarih araştırmalarında kullanılan kaynaklarda ve uygulanan metodlarda büyük bir yenilik yaptı. Devlet arşivlerinden yararlanması, tarihi kaynaklara tenkidçi yaklaşımı getirmesi özellikle birinci elden kaynakları kullanıp yorumlama tekniğini geliştirmesi dikkati çekmektedir. Hattâ modern bir disiplin olarak akademik tarihi onun kurduğu söylenmektedir. Fakat Almanların bir taraftan bilimsel tarihin gelişmesine katkı sağlarken, diğer taraftan da Alman milletinin “*üstün ırk*” olduğunu ispatlamaya uğraştıkları da bir gerçektir.¹⁵²

XIX. yüzyılda Almanya'nın yanında Avrupa'nın bir çok ülkelerinde tarih eğitime ve tarih araştırmalarına büyük önem verildiği görülmektedir.¹⁵³

Sonuç olarak XIX. yüzyılda Avrupa'da gelişen tarih anlayışları Batılılaşma hareketlerinin başladığı Tanzimat devrinden itibaren Osmanlılarda ve daha sonra da Cumhuriyet devri Türk tarih yazıcılığı üzerinde etkili olmuştur. Aydınlanmacı tarih anlayışı yanında, pozitivist ve romantik tarih anlayışlarının da Türkiye'de millî kimlik arayışında ve millî tarih anlayışının ortaya çıkmasında önemli yeri vardır. Türk aydınları arasında Batı düşünce akımları içinde en çok ilgi çeken “*Pozitivist felsefi*” düşüncedir. “*Bilgi*” anlayışında empirist, “*ahlâk*” öğretilerinde faydacı, “*politika*” öğretilerinde liberal¹⁵⁴ unsurlar taşıyan pozitivist düşüncenin, Osmanlı aydınları kadar, Cumhuriyet dönemi aydınları üzerinde de önemli tesiri olmuştur.¹⁵⁵

¹⁵¹ İggers, a.g. e. s.37.

¹⁵² Behar, “İktidar ve...” a.g.e s.37; Aydın “Kültür-Kimlik...” a.g.e. s. 83.

¹⁵³ Tosh, a.g.e. s.16-58; Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram* (Çev. Mete Tuncay) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.6.

¹⁵⁴ Özlem, a.g.e. s. 112.

¹⁵⁵ Altuğ, a.g.m. s.243; Bolayır, a.g.m. s.10; Hüsamettin Arslan” a.g.m. s.567.

I.BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH ANLAYIŞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Osmanlı ve Avrupa tarih anlayışı dışında “*Türkçülük*” akımı , “ *Millet ve Millî Devlet Fikri*” de Cumhuriyet devri Türk tarih anlayışına etki etmiştir.

A. TÜRKÇÜLÜK AKIMI

1.Türkçülük nedir?

Avrupa’daki yeni gelişmeler karşısında XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı devletinde, siyasî,iktisadî, eğitim ve toplum düzeninde daha radikal bir değişim olması görüşü hâkim olmaya başladı. Batılılaşmaya diğer bir ismiyle modernleşmeye tarihî mecburiyet olarak bakılıyordu. Ama o değişikliğin nasıl olacağı hususunda devlet kadrolarında ve aydınlar arasında tam bir görüş birliği yoktu. Osmanlı aydınları bu mecburî değişim sürecine “*Osmanlıcılık, İslâmcılık, Milliyetçilik, Müdahalecilik ve Liberalizm*” gibi kavramlarla birlikte girdiler.¹ II. Meşrutiyetten sonra basın ve yayın hayatındaki hürriyet havası memlekette mevcut fikirlerin bütün serbestliği ile ortaya çıkıp tartışılmasına yol açtı. Bu dönemde ortaya çıkan fikir ve ideolojik hareketlere bakarsak Osmanlı aydınlarının, imparatorluğu kurtarmak ve geliştirmek üzere devletin resmi ideolojisi *Osmanlıcı* yanında *Türkçü, İslâmcı ve Batıcı* gibi gruplara ayrıldıkları görülür.

Türkçülük hareketi yarım asırdan beri millî tarih şuurunun doğması için bir çok hazırlıklar yapmıştır. Bu yüzden son devir Osmanlı devletindeki fikir akımları arasından Türkiye Cumhuriyetiyle olan ilgisi özellikle de konumuz “*Türk Tarih Tezi*”ne daha fazla etkisinden dolayı “*Türkçülük* “ ele alınmıştır.

Osmanlı devletinde siyaset ve fikir alanına yansıyan “*Türkçülük, milliyetçilik Turancılık, Pantürkizm*” kavramlarının her birinin çeşitli durumlarda farklı anlamlarda kullanılması, bunların ne anlama geldiği hususunda Türkçüler arasında tam bir görüş birliği olduğu söylenemez. Başlangıç ta Türkçülük, milleti

dil,edebiyat ve tarih bağlarıyla yeniden kuvvetlendirmeyi amaç edinen “*kültürel uyanma*” hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü milleti meydana getiren faktörlerin başında müşterek kültür olduğuna inanan Türkçüler, millî kültürü ortaya çıkarmak suretiyle millî varlığından habersiz yaşayan Türk milletinin millî hislerinin uyandırmayı ve aralarında müşterek bir kültür birliği oluşturmayı temel almışlardır. Yani o dönemin milliyetçi aydınları “*Türkçülüğü*” kültür,dil, ve tarih alanlarıyla sınırlı bir milliyetçilik olarak anladığı gibi aynı zaman da milliyetçiliğin Türklere has özel ismi olarak da düşünmüşlerdir. Türkçülerin en önemli meselesi, Türklerin Osmanlı sosyal yapısı içerisinde “*millet*” gerçeğini fark etmeleri ve sağlam bir” *millet*” haline yükselmesidir. Bu suretle öncelikli hedef Türkler arasında yardımlaşma ,fedâkârlık ve mücadele hissini artırarak ahlâkta, dilde, edebiyatta, iktisatta ve siyasette yükselme olarak tanımlanabilecek (Türkiye Türkçülüğü)dür. Bunun yanında Osmanlı devleti dışında yaşayan Türklerle kültürel işbirliğinde bulunmaktır.²

2. Türkçülüğü Hazırlayan Sebepler

a-Avrupa’daki Fikir Akımlarının Tesiri

Meşrutiyet devri Türkçülük akımının gelişmesinin kaynakları daha eski devirde aranabilir. Türk kültürünün zenginliğini ve özgün yapısını ortaya koyan dil,edebiyat ve tarih sahasında açık veya örtülü gayret gösteren ilk Türkçüleri Tanzimat devrinde görüyoruz. Aslında araştırmalar Türklere milliyet fikrinin çok önceleri ilk destanlardan itibaren var olduğu ortaya koymuşlardır. Türklere milliyet şuuru İslamiyet’i kabul ettikten sonrada uzun süre kuvvetle yaşamıştır. Fakat XIX. yüzyıl da Fransız ihtilalinden sonra yayılan ideolojik vasıflı modern milliyetçilik anlayışının eski Türk milliyet duygusu ile bağlantısı olduğu söylenemez. Osmanlılar devrinde Türklere milliyet şuuru Osmanlılık tesiri altında küllenmiş, dil hariç, kendilerini Türk milleti olarak değil de daha çok

¹ Ortaylı,“Gelenekten.....”a.g.e. s.,27.

² Aġaoġlu Ahmed,“Millî Cereyan” *Türk Yurdu*, Cilt: 4.Sayı:80, 133I(1915), s.92-93, Muhammed Sadıq,“Türkçülük Cereyanı-Türk Milliyetçiliġi Eşiġinde,(1908-1918)*TürkKültür Araştırmaları*, 1966-1969, s.8-13;Yusuf Akçura,*Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1991,s.33-34; Behar,“İktidar ve...” a.g.e.s.73, Ziya Gökalp,*Türkleşmek İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Türk Kültür Yayınları, İstanbul,1974,s.59; Uriel Heyd,*Türk Ulusçuluġunun Temelleri*, (Çev.Kadir Günay)Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1978,s.123.

Osmanlı olarak hissetmelerine sebep olmuştur. XIX. yüzyılın başından itibaren haberleşme ve basın hayatında gelişmesi sonuncu sosyal hareketlilik ve kültürel faaliyetler de görülen gelişmeler milliyetçilik fikrinin gelişmesine de sebep olmuştur. Osmanlılarda Tanzimat döneminde kültür ve eğitimde görülen modernleşme hareketleri beraberinde dilin sadeleşmesi ve kimlik arayışı şeklinde milliyetçilik fikrinin de doğmasına yol açtı. Bir çok milliyetçi akımlarda olduğu gibi Türk milliyetçiliği de dil, edebiyat ve tarih gibi kültürel araştırmalarla başlamıştır.³

b- II. Meşrutiyete Kadar “ Türkçülük “Faaliyetleri

Tanzimat devrinin ünlü edebiyatçılarından Şinasi ve Ziya Paşa, dil ve edebiyat sahasında Türkçülüğü ilk sezmiş Osmanlı aydınlarıdır.⁴ Türklerin tarih ve medeniyetteki yeri ve öneminden bahseden Ali Suavi’yi, İbn-i Sina’yı, Farâbî’yi, Zameşerî’yi Türk kabul edip iftihar eden Namık Kemal’i de bunlarla birlikte saymak gerekir.⁵

Ziya Gökalp’ın Türkçülüğün ilk öncüleri olarak gördüğü Ahmed Vefik Paşa ve Süleyman Paşa gibi fikir adamları tarih ve dil alanındaki eserlerinde Türkçülüğü ilk defâ şuurlu olarak ortaya koymuşlardır.⁶ Türklerin yalnız Osmanlı,Türk dilinin de yalnızca Osmanlıca olmadığını,Osmanlı Türklerinin Asya arasında Pasifiğe kadar uzanan büyük eski bir ailenin Batıdaki kolu olduğunu belirten Ahmed Vefik Paşa, Ebul Gazi Bahadır Hanın “*Secere-i Türki*” adlı eserini Çağatayca dan Osmanlı Türkçesine çevirmiştir. Vefik Paşa, “*Lehçe-i Osmani*” adlı lügat kitabında da Türkiye Türkçesi ile diğer Türk lehçeleri arasında benzer ve farklı yönleri göstermiş ve dilin bir milletin birliği için ne derece önemli olduğunu izah etmeye çalışmıştır.⁷ Süleyman Paşa da okullarda okutulan Türk tarihinin Osmanlı tarihi ile başlatıldığı devir de “*Tarih-i Âlem*” adlı eserin de ilk defâ Hunlar,Göktürkler ve Avarlar’ın Türk olduklarını ortaya koyarak, Türk

³Yusuf Sarımay,*Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları*,(1912-1931),Ötüken Yayınları, İstanbul,1994 , s.23-38; Gökalp, “Türkçülüğün...”a.g.e s.78-79.

⁴ Yusuf Akçura,” *Türkçülük”Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*”Türk Kültür Yayınları, İstanbul,1978, s.47.

⁵ Lewis, “Türkiyede Tarihçiliğinin...”a.g.m. s. 10

⁶ Gökalp,”Türkçülüğün...”a.g.e.s.9.

⁷ Akçura,”Türkçülük...”a.g.e.s.50-51.

tarihini bir bütün olarak ele almıştır. Aynı millî şuuru ve Türkçülük anlayışını Askerî Rüştîyeler için hazırladığı dilbilgisi kitabına “*Sarf-ı Osmanî*” demenin usûlden olduğu bir dönemde “*Sarf-ı Türkî*” adını vermesiyle de göstermiştir.⁸

Şemseddin Sami'nin Ansiklopedik “*Kâmusul Â'lam*” ve “*Kâmusû-i Türkî*” adlı eserlerinde o zamanlarda “*Lisân-ı Osmanî*” olarak geçen dilin aslında “*Lisân-ı Türkî*” olması lazım geldiğini söyleyerek Türk diline yapmış olduğu bu hizmetinden dolayı millî şuurun gelişmesine hız kazandırmıştır.⁹ Mustafa Celaleddin Paşa Fransızca olarak yayınladığı “*Eski ve Yeni Türkler*” (Les Turcs anciens et modernes) isimli eserinde Avrupa ve Türklerin aynı ırktan geldiğini, Batı medeniyetinin meydana getirenlerin bir kısmı Turanlılar olduğunu ifade etmiştir.¹⁰

Türkiye de ilk Türkolog sayılan Necip Asım 'ın Türkçülük tarihinde önemli bir yeri vardır. Leon Cahun 'un “*Asya Tarihine Giriş*” eserlerindeki Türklerle ilgili kısmını bâzı ilaveler yaparak Türkçeye Tercüme etmiştir. Necip Asım beyin bu eseri millî şuurun gelişmesin de önemli ölçüde hizmet etmiştir.¹¹ Türkçülüğün kültürel alanda gelişeceğinin bir göstergesi de Necip Asım, Veled Çelebi, Emrullah efendi gibi Türkçülerin toplandığı 1893 yılında “*İkdam*” gazetesinin “*Türk Gazetesidir*” spotuyla çıkmasıdır. Ayrıca “*Sabah*” ve “*Tercüman-ı Hakikat*” gazeteleri de milliyetçi duygularla tarihi ve kültürel tartışmalara yer ayırmakta dikkati çekmekteydi.¹² II.Abdülhamit dönemin de Anadolu'nun Osmanlı devletinin çekirdeği ve Osmanlı Türklerinin ”ocağı” olduğunu kabul eden yeni bir görüşün yerleşmesi, Türkçülük fikrinin gizliden gizleye geliştiğini gösteriyordu.¹³

c- Gayri Türk Unsurların Milliyetçi Faaliyetleri

II. Meşrutiyet devrinde Türk milliyet fikrinin yeniden ihyâ edilmesine, Osmanlı devletindeki millî şuurlarına Türklerden daha önce ulaşmış olan gayri

⁸ Nejdet Sançar, “Müşir Süleyman Paşa” *Türk Yurdu*, Cilt:2, Temmuz, 1960, s.286.

⁹ Akçura, “Türkçülük...” a.g.e.108 –110.

¹⁰ Akçura, “Türkçülük...” a.g.e. s. 54-55.

¹¹ Lewis, “Türkiyede Tarihçilik...” a.g.m.s.10; Gökalp, “Türkçülük...” a.g.e.s.10.

¹² Akçura, “Türkçülük...” a.g.e s.115; Ali Engin Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitapevi, Ankara, 1995, s.200.

¹³ David Kushner, “*Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 80-85.

Müslim toplulukların önemli ölçüde tesiri olmuştur. Osmanlı Devletinin Tanzimat devrinden itibaren resmi politika olarak kabul ettiği “*Osmanlıcılık*” çok geçmeden önemini yitirdi. Çünkü, Müslüman ve Hıristiyan topluluklara aynı hukuku uygulamakla çeşitli din ve milliyetlere mensup insanları “*Osmanlılık*” adı altında bir arada tutmanın mümkün olmadığı pek çabuk anlaşıldı.¹⁴ Çünkü Fransız ihtilalinden beri kuvvetli bir şekilde gelişen milliyetçilik fikirlerinin tesiri öncelikle Hıristiyan unsurlar arasında görülmüştür. Bu gelişmeler sonuncu Balkan milletleri birer birer bizden ayrılmaya, bağımsız devletler kurmaya başladılar. Milliyet fikri gayr-i müslim topluluklar yanında Araplar ve Arnavutlar gibi Müslüman arasında da hızla yayıldı. Bütün bunlar olurken Osmanlılık telakkisine inanan ve devletin bütünlüğü için millî varlıklarını öne çıkaramayan Türkler, İmparatorluğu muhafaza etmek için çeşitli emellere sahip unsurlar arasında harç vazifesi görmekle uğraşıyordu. Çok geçmeden anlaşıldı ki millî varlığının farkında olmayan Türklerin, Osmanlı devletinden ayrılmak için fırsat kollayan milliyetlerini idrak etmiş unsurları bir arada tutması mümkün değildi. Gayr-i Türk unsurlar arasında böyle bir millî akım teşekkülü başlarken, devletin kuvvet merkezini teşkil eden Türkler, nihayet hadiselerin uyandıran darbeleri karşısında Osmanlıcılığa kendisinden başka kimsenin inanmadığını fark ettiler ve “*millî birliği*” elde etme zarureti anladılar. İşte Türk Milliyetçiliği bu tarihi şartların içerisinde tabii bir surette meydana geldi.¹⁵

d- Avrupadaki Türkoloji Çalışmaları

Türkçülük fikrinin en önemli kaynaklarından biri de Türklerin, Avrupa kültürü ve Avrupa milliyetçiliğinin ana fikirleri ile tanışması ve Avrupa’daki yeni Türkoloji çalışmalarıdır. Batılı Türkologların eserlerini okuyan Türk aydınları, buna bağlı olarak Türk kültür ve eğitim sisteminde değişikliklere gitmişlerdir. Avrupalı Türkologlar, Asya Türklerinin İslâm öncesi dil ve tarihleri üzerine ilmî araştırmalar yaparak Türklerin Müslüman olmadan önceki devirlerde tarihî rollerini ortaya çıkarmışlardır. Batıda, Türkler tarafından büyük

¹⁴Fuad Köprülü, “Tanzimattan Beri Osmanlılık Telakkisi” *Köprülüden Seçmeler*, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s.34-41.

¹⁵ Fuad Köprülü “Türklük İslâmlık, Osmanlılık” *Türk Yurdu*, Cilt:2 S.45. 1329(1913)s.372-376 Sadıq, a.g.m.s.5; Gökalp, “Türkleşmek...” a.g.e. s.6.

ilgi görmüş ve üzerinde önemli tesirler bırakan eserler ve yazarlar vardır. Bunlardan bazıları J.De Guignes, “*Historie Generale de Huns, des mongols*”, 1756-8, Arthur Lumley Davids, “*A Gramer of the Türkish Language*” 1832, Leon Cahun, “*Introduction a L’histoire de L’Asie*” 1836. Bunlar içerisinde en önemlisi uzun zaman Türkiye de yaşayan ve Türk aydınları ile doğrudan temaslarda bulunan Macar Türkolog Vambéry’dir. Böylece Rusyada ve Osmanlı devletindeki Türk bilim adamları, aydın kimseler Batıda Türkoloji çalışmaları sonunda ortaya çıkan Türk tarih ve kültürü ile ilgili araştırmalarının sonuçlarını öğrenme imkanı bulmuşlardır.¹⁶

e-Rusyadan Gelen Türk Aydınlarının Tesiri

Türkçülük fikrinin gelişmesinde ve Türkçülüğün siyasi bir anlam kazanmasına Rusya’dan gelen fikir adamlarının da önemli katkısı olmuştur. Turancılık, Pan-Türkizme eş anlamlı olarak Osmanlı İmparatorluğundaki Türklerle İmparatorluk dışında yaşayan Türk topluluklarını birleştirmesi şeklinde Rusya’dan gelen Türkler tarafından Osmanlı- Türk aydınlarına tanıtılmıştır. Böylece Türkçülük fikrine “*Pan-Türkizm*” unsuru da eklemiş oluyordu. XIX. yüzyılın ortalarından sonra Rusya’da ki demiryolu ve deniz ulaşımında görülen gelişme sayesinde Rusya da yaşayan Türkler hem kendi aralarında hem de Osmanlı devleti ile bir yakınlaşma başladılar. XIX Yüzyıl Rusya’nın otoriter ve Ruslaştırma politikasından kaçan Rusyalı Türkler giderek artan sayıda Osmanlı devletine geldiler. Türkiye gelenlerin büyük bir kısmı eğitim seviyesi yüksek aydın kimselerdi. Aynı zaman da bunlar, Rus aydınları arasında yayılan popülist ve devrimci fikirlere âşina idiler. Rusya Türkleri arasında milliyet hislerinin uyanmasıyla, kültürel alanda milliyetçilik çalışmaları da hızlı bir şekilde başladı. 1875 yılında Melikzâde Hasan Bey “*Ekinci*” adlı bir Türkçe gazete çıkardı. Millî şuuru ilk idrak eden ve bu yolda çalışmalar yapan Kırımlı Gaspıralı İsmail Bey, Türk milletinin milletler arası yaşama kavgasında ayakta kalabilmesi için bulduğu çarenin özetini bir prensip olarak “*Dilde, Fikirde ve İşte Birlik*” cümlesiyle yayınladığı “*Tercüman*” gazetesinin başına eklemiştir. Türkiye de tıp öğretimi gördükten sonra Azerbaycan’a dönen Türkçü Hüseyinzâde Ali, Ahmed

¹⁶ Georgeon, ”a.g.e,s. 11; Lewis, ”Türkiye’de Tarihçilik...” a.g.m. s. 10; Sadıq, a.g.m. s.6.

Ağaoğlu ve Ali Merdan Beylerle “*Hayat*” gazetesini yayınlamaya başlamıştır. Kazanlı Yusuf Akçura 1904 senesinde Kahire de çıkan “*Türk*” gazetesinde Türkçülüğe yeni bir bakış açısı kazandıran “*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı seri makaleler neşretmiştir.¹⁷

3. Türkçülerin Teşkilatlanmaları

1908 Jön-Türk ihtilalinden sonra Türkçüler arasında teşkilatlanma dönemi başladı. Daha önceki dönemde cemiyetler kurmak çok zordu özellikle milliyet esasına göre cemiyet kurulmasına devlet izin vermiyordu. Ama yinede bir kısım gayr-i Türk unsurlar edebî veya yardımlaşma adı altında bir çok dernekler kurmuşlardır.¹⁸

II. Meşrutiyet devri öncesinde siyasî ve fikrî ortam “*İslamcılar*” “*Osmanlıcılar*” ve “*Batıcılar*” tarafından ele geçirilmişti. Bu siyasî ve fikrî akımlar arsında Türkçülük, cılız vaziyette herhangi bir programı olmadan bulunmaktaydı. Türkçüler, Meşrutiyetin ilânından sonra ülkede oluşan hürriyet havasından istifade ederek kültürel faaliyetlere büyük önem verdiler. Türkçülük hem bir fikir akımı karakterini aldı hem de teşkilatlanmaya başladı. Türkiye Birinci Dünya Harbine girdiğinde özellikle başta başkent İstanbul olmak üzere Türk milliyetçiliği artık yurt sathında kök salmaya başlamıştı. Türkçüler, Türk dili, edebiyatı ve tarihini yeni bir açıdan ele aldılar. Millî edebiyatın temelleri atılırken, İslâm dini ile Milliyetçiliği bağdaştırma yolları arandı. Türkçülük fikrini savunan gazeteler, dergiler bu düşüncenin propagandasını yaparken, Türkçü derneklerde sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulundular.¹⁹

Türkçülükte teşkilatlanma devresinin ilk girişimi 1908’de kurulan “*Türk Derneği*” dir. Kurucuları arasında. Ahmed Mithat Efendi, Emrullah Efendi, Necip Asım, Bursalı Tahir, Velet Çeleb, Akçuraoğlu Yusuf, Rıza Tevfik’in bulunduğu bu derneğin amacının siyasî açıdan Osmanlıcılık görüşüne bağlı kalmakla birlikte, kültür alanında ve daha ziyade dil konusunda Türkçü fikirleri müdafaa

¹⁷Hikmet Temuroğlu, “Milliyetçiliğimizin Tarihi Gelişmesi ve Verilecek İstikamet Hakkında” *Türk Yurdu*, Cilt 3, Aralık 1963, s.10; .Georgeon, a.g.e. s.11; Lewis, “Türkiye’de Tarihçiliğin...” a.g.m.s.10; Sadıq, a.g.m. s.8; Akçura, “Türkçülük...” a.g.m. s.,100.

¹⁸Akçura, “Türkçülük...” a.g.e. s.209.

¹⁹Georgeon, a.g.e. s. 60, Sadıq, a.g.m. s.10.

ettiği görülmektedir. Türk derneğinin üye sayısının azlığı, daha ziyade asker ve sivil bürokratlardan oluşması, derneğin seçkinci yapısını ortaya çıkarmaktadır. Bu dernek Türkçülerin ilk milli teşkilatı olması yanında Osmanlı devleti içerisindeki ve dışındaki Türk aydınlarını ilk defa bir çatı altında toplayan bir kuruluştur. Kuruluşundan az sonra, Mehmed Emin, Hüseyin Cahit, Ağaoğlu Ahmed, Köprülüzâde Fuad, Hüseyinzâde Ali de bu derneğe girmişler ve “*Türk Derneği*” adlı bir dergide yayınlamışlardır. Bu dergide dil meselesi yanında Osmanlı toplumu ve Türk tarihi ilgili yazılar yer almakta idi. Fransa da Tarih eğitimi gören Yusuf Akçura, Türk Dergisindeki yazılarında tarih ve bilim arasındaki ilişkiye dikkati çekerek, Türk tarihini milliyetçi ve bilimsel açıdan yazılmasını önemini vurgulamıştır. Dernek uzun zaman devam edemediği için, dergide bir müddet sonra kapanmış ve daha geniş programlı bir Türkçülük dergisinin çıkarılmasına karar vermişlerdir.1911’de kurulan “*Türk Yurdu* “derneğinin yönettiği “*Türk Yurdu Dergisi*” Türk Derneği dergisinin yerine çıkmaya başlamıştır.²⁰

Türkçülerin teşkilatlanma döneminde kurdukları ikinci dernek de,1911 de İstanbul da kurulan “*Türk Yurdu Cemiyeti*”dir. Derneğin kurucuları arasında Mehmed Emin(Yurdakul), Ahmed Hikmet (Müftüoğlu), Ağaoğlu Ahmed, Hüseyinzâde Ali ve Akçuraoğlu Yusuf gibi önde gelen Türkçüler yer almaktadır. Türk Yurdu Cemiyeti kendi adıyla yayınladığı dergide “*Bütün Türklerce makul olabilecek bir ideal icabına çalışacağını*” belirtiyordu. Türk Ocağının kurulması ile dernek kapatılmış ve bütün üyeleri yeni kurulan “*Türk Ocağı*”na geçmişler, Türk Yurdu dergisi de daha sonra Ocağın yayın organı haline gelmiştir.²¹

1908 Meşrutiyet döneminde Türkçülük hareketinde Selanik’te oluşan milliyetçi çevrelerin çıkardığı “*Genç Kalemler*” dergisinin de önemli yeri vardır. Ziya Gökalp, Ömer Seyfeddin ve Ali Canip gibi milliyetçi aydınların bulunduğu Genç Kalemler hareketinin temel amacı, yazı dilini sadeleştirmek ve halk diline yaklaştırmaktı. Ziya Gökalp’ın Türkçülüğün ideallerini ortaya koyduğu ve o

²⁰Fethi Erden,”Türk Ocakları Nasıl Kuruldu, İngilizler Tarafından Nasıl Kapatıldı Geçirdiği Buhranlar ve Ocakla İlgili Hatıralar” *Türk Yurdu*, Cilt 3,Aralık 1963,s.49;Fusun Üstel, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları(1912-1931)* İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.5-25.

²¹ Üstel,”İmparatorluktan Ulus...”a.g.e.s.43.

zaman geniş yankılar uyandıran “*Turan*”adlı şiiri burada yayınlanmıştır. Balkan Savaşından sonra Selanîği terk etmek zorunda kalan Ziya Gökalp ve arkadaşları İstanbul’a gelince. “*Türk Ocağı*” ve Türk Yurdu camiasına katılmışlardır.²²

4. Türk Ocağı

II. Meşrutiyet devrinde Türk milliyetçiliği düşüncesine bağlı “*bilimsel*” faaliyet gösteren dernekler arasında en etkili olan “*Türk Ocağı*”dır ki, onu ayrı bir bahiste ele aldık. Türk Ocağı, II.Meşrutiyet’ten sonra kurulan milliyetçi derneklerin en uzun ömürlüsü olduğu gibi ,Ocağın yayın organı Türk Yurdu da milliyetçi dergilerin en uzun ömürlüsüdür. Türk Ocağı yalnız Meşrutiyet döneminin değil, Cumhuriyet döneminin de en önemli milliyetçi teşkilatlarından biridir.²³

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde gayr-i Türk ve gayr-i Müslim tebaa örtülü veya açık olarak faaliyet gösteren millet esasına dayalı bir çok dernekleri kurmuşlardı.²⁴ Hattâ İstanbulda Arap Cemiyetinin ve Arnavut kulübünün Türk Ocağından çok önce kurulduğunu bilinmektedir.²⁵ Bu durumu fark eden Türk aydınları, öncelikle imparatorluk içerisinde yaşayan Türklerin ,bir an önce millî hislerini uyandırıp her bakımdan gelişmiş bir millet haline getirmek, sonrada Osmanlı devleti dışındaki Türkler arasında kültürel birlik kurmak için “*Türk Ocağı*” çatısı altında toplandılar.²⁶

1908 yılında Askeri tıbbîye okulu içindeki çeşitli milletlerden öğrencilerin milliyetçi derneklerine karşılık bir tepki hareketi olarak ortaya çıkan Türk Ocağı düşüncesi, önce gizli toplantılar şeklinde başladı. Türk milletinin o günkü durumundan derin bir üzüntüye kapılan 190 tıbbiyeli Öğrenci 11 Mayıs 1911 tarihinde Ocağın kuruluş sebeplerini:”*Türk milletinin milletçe tekâmülüne hizmet*” olarak ortaya koydular. Türk milletinin çöküş dönemini yaşadığını, buna selefleri

²² Georgeon, a.g.e. s.61; Yusuf Bayraktutan, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.71; Sarımay,a.g.e. s.104-106.

²³Üstel,a.g.e s.51; Masami Aral, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları ,İstanbul, 1994,s.111.

²⁴ Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987,s.40.

²⁵Hasan Ferit Cansever, “Türk Ocağının Doğuşundaki Sebep ve Saikler” *Türk Yurdu*, Mayıs, 1960, s.39-40.

²⁶ Sarımay,a.g.e s.1994,166.

gibi lâkayt kalamayacaklarını ifade eden gençler, 1912 yılında millî bir cemiyet kurulması kararlaştırıldıktan sonra Gülhane Seririyatından Dr. Fuad Sabit ve Gümüşhaneli Hasan Baydur'un iştiraki ile bir beyanname kaleme aldılar. Yusuf Akçura, Mehmed Emin, Fuad Sabit, Ahmed Ferid, Rıza Tevfik ve Ahmed Ağaoğlu gibi Türkçü aydınlar kendi aralarında yaptıkları toplantılar sonunda, milliyet fikrine dayalı bir cemiyet kurulmasına karar verdiler. Dr. Fuad Sabit Beyin teklifine uyularak yeni kurulan bu derneğe “*Türk Ocağı*” adı verildi.²⁷

Türk Ocağı, çalışmalarına mahrumiyetler içinde başladı. Büyük sıkıntılar içinde çalışan Ocak, içerden ve dışardan gelen muarızlarıyla mücadele etmek zorunda kaldı. Hamdullah Suphi Bey'in 1913'de Ocak başkanlığına getirilmesiyle dernek az zamanda gelişme gösterdi. Ocak, Türkçülük fikriyatının işlendiği “*Türk Yurdu*” adında bir dergi yayınladı. Daha sonra genç ve aydınlara milliyetçilik yönü ağır basan toplantılar, konferanslar, konserler, piyesler ve bazı düşünürlerle sohbetler gibi faaliyetler düzenledi. Kısa zamanda Ocak, şimdiye kadar sahipsizlik hissiyatı içinde bulunan Türk gençlerinin ziyaret ettiği ve faydalandığı İstanbul'un en canlı ve sayılı kültür merkezlerinden biri haline geldi. Önceleri çok az olan mensuplarının birkaç sene içerisinde sayılarının artmasıyla Ocak, İstanbul dışında şube açmaya başladı.²⁸ Hatta yurt dışında Türklerin yaşadığı yerlerde dahi şubeler açtı.²⁹

Türk Ocağının asıl mimarları olan Askerî Tıbbiyeliler, Ocağa siyasetin girmemesi için özen gösteriyorlardı. Ocak üyeleri arasında yer alan siyasi partililer siyasi fikirlerini Ocak ideal ve prensiplerinden üstün tutmuyorlar, bu yüzden de siyasî ayrılık ve fikrî ihtilaf da olmuyordu. Zamanla Ocak mensupları arasında ortak bir “*Ocaklılık*” şuuru teşekkül etmişti. Her yerde birbirlerine rastlayınca ve birbirlerine yakın akrabadan daha yakın gören yeni bir seçkin tip doğmuştu. Bu şuur çok kısa zamanda yerleşmiş ve yurdun her tarafını çabucak sarmıştı.³⁰ Böylece Türk Ocağı, Tanzimat öncesi “*Divan efendisi*” ve Tanzimat

²⁷ Hasan Ferit Cansever, “Türk Ocağının Doğuşundaki Sebep ve Saikler” *Türk Yurdu*, Haziran, 1960, s.21; Sarımay, a.g.e s.126; Temuroğlu, a.g.m.s.8-13.

²⁸ Bayraktutan, a.g.e. s.103; Erden, a.g.m. s.49.

²⁹ Hamdullah Suphi Tanrıöver, “Türk Ocağının Tarihçesi ve Karşı Cevaplarımız” *Türk Yurdu*, Cilt 5-25, S.36-230, Birinci Kânun, 1930, s. 2.

³⁰ Mehmet Behiç Perim, “Ocaklılık Şuuru” *Türk Yurdu*, Cilt:3 Aralık 1963, s.34.

sonrası “*Kalem efendisi*” tiplerinde apayrı, dinamik yeni seçkin bir Türk tipi vücuda getirmişti. İşte Millî Mücadele bu tipe dayanmıştı .Mütareke yıllarında İngilizler tarafından işgal edilen yerlerden birinin de Türk Ocağı olması, Ocağın Türk milleti için önemini ortaya koymaktadır.³¹

Türk. Ocağının milliyetçilik fikirlerinin yayılması ve bu fikir cereyanına ilmî bir yön verilebilmesi için dönemin tanınmış edebiyatçı ve Türkçülerden Ziya Gökalp, Akçuraoğlu Yusuf, Mehned Emin, Halide Edip, Hamdullah Suphi, Ahmed Ağaoğlu ve Hüseyinzâde Ali gibi kimseler Türk Ocağı çatısı altında toplandılar. Bu Türkçü aydınların, Türk milliyetçiliğinin ilmî ve kültürel yönden gelişmesine belirleyici katkıları oldu. Türkçülük akımı siyasî ,sosyal, iktisadî ve kültürel hayata yeni bakışlar getirmiş .kısa zamanda Meşrutiyet döneminin en etkili fikir akımı haline gelmiştir.³²

Türk Ocağının etkinliğinin artması ve kamuoyunun Ocağa karşı ilgisinin günden güne büyümesi üzerine İttihad ve Terakki Hükümeti, Ocakla ilgilenmeye başladı Balkan Savaşı felaketi ve özellikle Birinci Dünya Savaşı içinde İttihatçı hükümetlerin siyasî Türkçülüğe (Pantürkizm) yönelmesiyle Ocak-Devlet ilişkilerinde farklı yaklaşımlar söz konusu oldu. Ocağın İttihatçıların desteği ile teşkilatlandığını ve partinin ideolojik rehberliğini yaptığını savunanlar olduğu gibi, Ocağın iktidar partisi karşısında özerkliğini koruduğunu, hattâ yayın faaliyetlerinin İttihat ve Terakki Partisinin kontrolüne girmediğini ve Türkçülük anlayışında da Partiden farklı olduğunu ifade edenler de olmuştur.³³ Ocak prensip olarak siyasete karışmayacağını kabul etmesine rağmen, 1913’de Türkçülüğü resmî politika olması, Türk Ocaklarına yapılan maddî yardım ve önde gelen birçok Türkçülerin devlet kadrolarında etkili görevlere gelmesi göz önüne alındığında, ister istemez milliyetçilerin en büyük kuruluşu olan Türk Ocağı’nın da bu gelişmelerin dışında kalması zaten düşünülemezdi. Bununla beraber Türk Ocağının tam anlamıyla İttihatçıların kontrolüne girdiği de söylenemez. Ocağın

³¹ Necati Akder, “Türk Ocakları ,Halk Evleri ve Kültür Dernekleri” *Türk Yurdu*, Cilt:2 Sayı:280, Eylül, 1960., s.5-6.

³² Sarıay, a.g.e. s.160-166.

³³ Hasan Ferit Cansever, “Türk Ocaklarının Doğuşundaki Sebep ve Saikleri” *Türk Yurdu*., Cilt 2-3, S. 289, Ekim 1960, s.17; Üstel, “İmparatorluktan Ulusa...” a.g.e. s.70-71.

çalışmaları dikkate alındığında, idarî açıdan özerkliğini muhafaza ederek faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır.³⁴

5. Türk Yurdu

Ocağın yayın organı “*Türk Yurdu*” dergisi Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa olarak açık bir şekilde Türk milletine hitap etmiştir. Serlevhasında “*Türklerin Faidesine Çalışır*” ifadesini bulunduran Türk Yurdu dergisi, şimdiye kadar hiçbir gazete ve dergide çıkmayan Türklerle ilgili konulara ele atmıştır. Türkçüler, İslâmcılar ve Osmanlıcılar arasındaki fikrî tartışmalarda Türk Yurdu, Türkçülerin sözcüsü olmuştur. Türk Yurdu’nun çıkışında en etkili olan Türkçülük fikrinin önde gelen şahsiyeti Ziya Gökalp’dir. Derginin kimliğini oluşturan fikirlerde, onun düşünceleri etkin olmuştur. Bunun yanında Ziya Gökalp’in da esas ilmî şahsiyetini gösterdiği dergi de Türk Yurdu olmuştur. Gökalp, o zaman büyük ilgi çeken “*Türkleşmek-İslâmlaşmak-Muasırlaşmak*” seri makalesini bu dergide yayınlarken, Türkçülüğü sistemleştirmeye girişmiştir.³⁵ Kızıl Elma, Alageyik ve Ergenekon gibi bir çok şiirleri de yine bu derginin muhtelif sayılarında yer almıştır. Ziya Gökalp’den başka bu derginin yazarları arasında Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmed, Mehmed Emin, Ahmed Hikmet ,Celal Sahir, Köprülüzâde Fuad ,Halide Edip, Ali Canip gibi önde gelen Türkçü kalemler de vardı. Dergi , Türkiye dışında da başta Rusya olmak üzere Türk unsurunun yoğun olduğu yerlerde büyük ilgi gördü.³⁶ Türk Ocakları, yayın organı olan Türk Yurdu’nda ki yazılarında ve yayınladığı kitaplarda ,Türk milliyetçiliğinin gelişmesine önemli etki edeceğine inandıkları, Osmanlı öncesi Türkler, eski Türkler, Anadolu hayat tarzı, Türk kültürü, Türklükle ilgili araştırmalar, halk hikayeleri ,şiirler,tarih ve ilmî konuları ele almıştır.³⁷

6. Türkçülülerin Fikirlerinin Değerlendirilmesi

Türkçülük hususunda tartışmaları takip edebilmek için dönemin önde gelen ve modern Türk milliyetçiliğinin oluşumunda en çok etkili olan iki isimi, Ziya

³⁴ Sarıay, a.g.e. s.143.

³⁵ Oba, a.g.e. s.230.

³⁶ Üstel, “İmparatorluktan Ulus...” a.g.e. s. 44-45; Faik Gözübüyük, “Ziya Gökalp ve Türk Yurdu” *Türk Yurdu*, Cilt 2, S. 283, Nisan 1960, s.23.

³⁷ Oba, a.g.e. s.232-238.

Gökalp ve Yusuf Akçura'nın görüşlerini genel hatlarıyla ele aldık Milliyet kökenleri, eğitimleri ve yaşadıkları cemiyet açısından farklılıklar bulunmasına rağmen Gökalp ve Akçura ,Batıdaki Türkoloji çalışmaları ve Batı literatürünü yakından tanıyan iki şahsiyet olarak Türkçülüğün Osmanlı devletinde yerleşmesinde ön plâna çıkmışlardır. Her iki fikir adamı da Osmanlıların son devirlerinde ve Cumhuriyetin kuruluşu gibi Türk tarihi ve Türk milleti açısından çok önemli dönemde yaşamışlar, bu zaman içerisinde fikirleri ve faaliyetleri ile önemli rol oynamışlardır. Her ikisi de ilgi alanları çevresinde Türk milletinin tarihini açıklamaya çalışmışlardır. Türkçülüğün bu iki düşünürü bir çok konuda müşterek görüşlere sahip olmalarına rağmen ,düşüncelerinde ve bu düşüncelerin uygulanmasında birbirinden farklı yollar da yürümüşlerdir. Gökalp, meselelere Osmanlı devletini açısından yaklaşarak Orta Asya Türklerine ilgi duymuştur. Akçura ise Osmanlı devletini dışlamasa da daha çok Orta Asya Türklerinin bağlantılı meseleleri açıklamaya çalışmıştır.³⁸ Her ikisinin zaman içerisinde gelişen siyasî olaylar karşısında istikrarlı bir görüşe sahip olmadığı görülür. Bunları şahsî bir hâta olarak görmekten çok, her ikisinin de bunalım çağı düşünürleri olduğunu dikkatte alarak değerlendirmek lazımdır. Osmanlı devleti XX. yüzyılın başında yeni bir değişim dönemine girmişti. Bir taraftan yeni doğacak toplum yapısının nasıl olması gerektiği ve bunun eski toplum yapısı ile ne ölçüde uyum sağlayacağı meselesi, diğer yandan Batının üstün teknolojisi ve sanayileşmesi karşısında Osmanlı devletinin yıkılmasını önlemek için fikir üretmeye çalışan aydınların, şaşkınlık,perişanlık ve boşluk içerisindeki ruh halini gözden uzak tutmamak gerekir.³⁹

Türk milliyetçiliğinin klâsik eserlerinden biri Yusuf Akçura'nın "*Üç Tarz-ı Siyaset*" eseri ise, İkincisi Ziya Gökalp' in ünlü "*Türkleşmek,İslâmlaşmak ve Muasırlaşmak*" adlı eseridir. Gökalp'ın bu eseri, İslâmcıların, Türk Milliyetçiliği hakkındaki tereddütlerine, Batıcıların, modern uygarlıkla İslamiyet'in bağdaşmayacağı görüşüne karşı cevap niteliğindedir. Gökalp, olaya sosyolojik açıdan bakarak medeniyetin taşıyıcısı seçkinlerle, harsın taşıyıcısı halk arasında oluşturulacak sürekli ve karşılıklı değişim akımıyla bu üç temel unsurun

³⁸ Mehmet Karakaş, *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Vadi Yayınları, Ankara, 2000, s.197.

³⁹ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, s.204 .

sentezinin gerçekleşeceğine inanıyordu. Zamanındaki İslamcılık ve Batıcılık akımını da tamamen reddetmeyerek, esas unsur olarak gördüğü Türk millî kültür çerçevesinde bu üç unsuru “*Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*” diye formüle etti.⁴⁰

Akçura, Ziya Gökalp ve diğer Türkçülerin bu üç cereyanı uzlaştırma düşüncelerini pek tasvip etmemiştir.⁴¹ O, 1912’de yeniden yayınladığı “*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı eserinde ileri sürdüğü “*Osmanlılık, İslamcılık ve Pantürkizm*” üç görüşü birbirine zıt olarak değerlendirir. “*Üç Tarz-ı Siyaset*” de Osmanlılık Siyasetini tamamen reddederken, İslâmıcılığı da uygulaması zor bir siyaset olarak görüyordu. Devlet siyasetinde Türkçülüğün takip edilmesine taraftar olduğu makalelerinden açık bir suretle anlaşılmaktadır.⁴²

Yusuf Akçura’nın da ve Gökalp’ in de zaman içerisinde fikirlerinde değişme olduğu söylemiştik. Yusuf Akçura bunu çeşitli dergilerde yazdığı makalelerde ortaya koymuştur. Gökalp de Türk milletinin sosyal, ekonomik, dil, din, hukuk, Ahlak, estetik ve siyasî yapısı hakkındaki tasarladığı Türkçülük ideolojisini “*Türkçülüğün Esasları*” adlı eserinde toplamıştır. Türkçülüğün Esasları, onun bütün yazdıklarının özü olarak kabul edilir.⁴³ Osmanlı devletinin çöküşünden sonra hazırladığı bu eserde, daha önce teklif ettiği üçlü model yerine, öncekilere göre Türkçülüğü daha ön plâna çıkararak bir program ve sentez ileri sürmüştür.⁴⁴

Ziya Gökalp’ın, hem siyasetçi olarak Jön-Türk hareketi içerisinde bulunması hem de Türkçülük fikrinin teorisyenlerinden biri olmasından dolayı Türk milliyetçi hareketinde önemli bir yeri vardır. Bir kültür hareketi olarak Türkçülüğün kısa zamanda geniş kitlelerce benimsenmesi, bu akımın fikrî lideri olarak Ziya Gökalp’ı ön plâna çıkarmıştır. Sosyolog, dilbilimci ve sosyal tarih alanlarındaki çalışmalarıyla çok yönlü bir ilim adamı olan Gökalp, Batı düşüncesini, Avrupalı tarihçilerin ve sosyologların fikirlerini yakından takip etme

⁴⁰ Güngör, “Türk Kültürü ve ...”a.g.e. s.208.

⁴¹ Sarıay, a.g.e. s.170-173.

⁴² Akçura, “Üç Tarz-ı...”s. 33-35.

⁴³ Rafeel Muhammeddin, Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.104.

⁴⁴ Karakaş, a.g.e. s.274-275.

imkânını bulmuştur. Türkçülüğe yönelmesi 1908 sonlarında Batı düşünce ve ideolojilere açık, çeşitli etnik unsurların teşkilatlanmasına müsait Selanik'te başlamıştır. Gökalp, çağının sosyolojik akımını Durkheim sosyolojisinden değerlendirmiş, toplum, millet, kültür, medeniyet, halk ve seçkinler gibi kavramları alarak Türk toplumunun şartlarına uygulamıştır. Durkheim'in "toplum" kavramı, Gökalp'de yeniden değerlendirmek suretiyle yerini "millet" kavramına bırakmıştır.⁴⁵ Ona göre, sosyal tekâmülün en ileri merhalesi bir topluluğun millet haline gelmesidir. Millet haline gelemeyen toplulukların kendini koruması ve huzur ve refahı bulması çok zordur. Bu durumda Türkler için en önemli mesele milliyetçiliktir.⁴⁶

a- Millet Anlayışı

Gökalp en ileri en gelişmiş toplum birimi olarak gördüğü millet anlayışında "kültürel" bağ önemlidir. Bu sebeple sadece ırkî veya dinî unsurlara dayanan millet tanımını reddeder. Irkla, millî karakter arasındaki her türlü bağlantıya karşı çıkarak, ırk kavramını biyolojik bir özellik taşıdığını, millet ile ırk'ın aynı şey olmadığını kabul eder.⁴⁷ Millet'in tanımında dil, din ve kültür unsurlarını esas alır: "millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradî bir zümre değildir. Millet, dilekçe, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yâni aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur. Türk köylüsü onu dili dilime uyan, dini dinime uyan diyerek târif eder."⁴⁸

Fransa'da Siyaset Mektebinde modern milliyetçilik fikirlerini teorik olarak öğrenen Kazanlı Yusuf Akçura, Avrupa'da kaldığı sürede milliyetçi hareketleri de yakından tanıma imkanını bulmuştur. Bu tecrübelerden sonra İstanbul'a dönen Akçura Türk topluluklarının meselelerine "modern millet" açısından bakmaya başlamıştır. Jön-Türklerin takip ettiği "Osmanlıcılık" temeline dayanan politikalar ve düşüncelere yakınlık duymayan Akçura, Türkçülüğü "Millî devlet" çizgisinde siyasî şuur olarak değerlendirmeye başlamış ve Türkçülük akımına

⁴⁵Orhan Türkdoğan, *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987 s.62-63; Heyd, a.g.e. s.68.

⁴⁶ Güngör, "Türk Kültürü ve..." a.g.e. s.208, Heyd, a.g.e. s.70.

⁴⁷ Heyd, a.g.e. s. 73.

⁴⁸ Gökalp, "Türkçülüğün..." a.g.e. s.22; Gökalp, "Türkleşmek..." a.g.e. s. 68 -74.

siyasî boyut kazandırmıştır.⁴⁹ “*Üç Tarz-ı Siyaset*” makaleleri ile Osmanlı toplumunda Türkçülük fikrine açıklık getirmiş, Türkçülüğü siyasî sınırların ötesinde bütünlük içerisinde ele almıştır. Akçura “*Pantürkizm*”i sistematik biçimde ilk defa bu makalesinde ortaya koymuştur.⁵⁰ Akçura milletin tanımında “*ırk üzerine müstenit bir Türk milleti*” derken, “*ırk*” kavramını ortak fizikî ve fizyolojik özelliklerden daha çok antropolojik özellikler arz eden “*ortak kültürel mirası*” olarak ele almıştır.⁵¹ Milleti yalnız tek olarak “*ırk*” temeline dayandırmıyor, ırk’ın yanında dil ve âdetleri ve çoğunluğun dini olan Müslüman Türklerin birliğinden söz ediyordu.⁵² Aslında Akçura, Türklük kavramından ne anladığını belirtmeye pek önem vermiyordu. Çünkü onu ilgilendiren meselenin siyasi yönü idi.⁵³

Genel olarak Türkçülerin, milliyetçilik anlayışının “*kana bağlı ırk anlayışı*” ile bir ilgisi yoktur. Nitekim Türk Ocağının ilk nizamnamede yer almış olan “*ırk*” kelimesinin (Madde,2) “*millet*” anlamında kullanıldığı açıktır. Nizamnamenin daha önceki maddelerinde millet kavramı “*ortak kültürel ve mânevî değerler*” diye açıklanmaktadır. Ayrıca ocak mensuplarının yaptığı konuşmalarda, yayınladığı kitap ve dergilerdeki yazılardan bu şekilde bir millet anlayışına sahip oldukları anlaşılmaktadır.⁵⁴

Yine de İttihat ve Terakki partisinin desteği ile Türkçülük hareketinin siyasî bir renge dönüşmesinden sonra Ocak içerisinde sayıları az da olsa ırk esasına dayanan bir milliyetçilik anlayışının oluşmaya başladığı görülmektedir. Hattâ “*Türk Gücü Cemiyeti*” gibi bazı Türkçü derneklerde ırkçı eğilimler başka bir anlamda ortaya çıkıyordu. Yer yer kendini gösteren ırkçı eğilimlere rağmen bu dönemde Türk Ocağı içindeki hâkim anlayış, Türk olmayan toplulukları asimilasyon anlayışına dayanmayıp, başka milletlerden olup da Türk vatanında

⁴⁹ Karakaş; a.g.e. s. 188; Georgeon,a.g.e. s.35-37

⁵⁰ Georgeon,a.g.e. s.2-48; Oba,a.g.e. s.201.

⁵¹ Georgeon,a.g.e. s.40.

⁵² Akçura,”*Üç Tarz-ı...*”a.g.e. s.,33.

⁵³ Georgeon,a.g.e. s.43-45 (Akçura milletin esası ırk derken, ırk terimini biyolojik anlamdan ziyade İngilizlerin “*lineage-yâni soy* anlamında kullandığını sanıyorum(Kemal Karpaz”*Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*,Bağlam Yayıncılık İstanbul,1995,s.37).

⁵⁴ Kenan Akyüz, “Türk Ocağı”*Bellekten*, Cilt 1 No:196,1986, s.225-226.

yaşayan insanlar kavmiyet iddiasında bulunmadıkça Türk olarak kabul etmişlerdir.⁵⁵

Ziya Gökalp, “*her yeni cereyanda olduğu gibi, Türkçüler içinde de yanlış yorumlara sebep olan aşırı gençler vardır*” diyor.⁵⁶ Onun millet anlayışını dikkate aldığımızda adı geçen aşırılıklardan kastedilen sadece Türkçülüğü, Osmanlılığın rakibi gibi göstermek isteyenleri değil, “*ırk*” hususunda aşırı gidenleri de kastetmiş olabileceği düşünülebilir.

Aynı şekilde başlangıçta Türkçüler arasında millet anlayışında da farkı görüşler vardı. Milleti “*ırka*” ve “*kültür*” esasına göre tanımlayanlar olduğu gibi, başlangıçta ırk esasında temellenen anlayıştan kültürel kavrayışa geçenlerde olmuştur.⁵⁷

b- Turancılık

Turancılık ve diğer bir ismiyle Pantürkizm, Türklerin birliği şeklinde siyasi ve edebî hayatımıza yer almıştır. Panislavizme bir tepki olarak Rusya’daki Türkler arasında doğmuş, daha sonra Osmanlı devletindeki Türkçü aydınları arasında yayılmaya başlamıştır. 1896 yılında Azeri Türklerinden Hüseyinzâde Ali tanışan Gökalp, onunla görüşmeye başladıktan sonra “*Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*”üçlü sentezi ile “*Turancılık*” düşüncelerine eğilimi artmıştır.⁵⁸ Gökalp’e göre “*Turan*” Türklerin yaşadığı, Türkçe’nin konuşulduğu bütün ülkelerin toplamı, mefkürevî bir vatanıdır. Müşterek dil, kültür ve medeniyete sahip olan Türkler arasında temelde bir bütünleşmenin sağlanacağını, Türk milletinin vatanın Turan olacağını ifade eder. “*Kısacası İstanbul dilinin millî dil kabul edilmesi ve Avrupa medeniyeti içinde bir Türk harsı oluşturmaya çalışması bir Türk milletinin Kurulmasına hizmet edecek ve Osmanlı, Özbek, Kıpçak gibi tabirler bölge ismi hükmünde kalacaktır.*” diyen Gökalp, Turan hakkında görüşlerini açıklarken Osmanlı devletinin gerçeklerine ve İslâmiyet’i devamlı göz önünde bulundurmuştur. Ona göre Osmanlı ülkesi, İslâm vatanın bağımsız kalan bir parçasıdır. Turan da İslâm vatanı içinde Türklerin yaşamış olduğu

⁵⁵ Üstel, “İmparatorluktan Ulus...” a.g.e. s.64.

⁵⁶ Gökalp, “Türkleşmek...” a.g.e. s. 9.

⁵⁷ Bayraktutan, a.g.e, s.124.

⁵⁸ Karakaş, a.g.e. s.182; Sarıay, a.g.e. s.181.

yerdir.⁵⁹ Osmanlı devleti dışında daha geniş topraklarda (Turan'da) yaşayan Türklerle, Osmanlı Türkleri arasında bir bağlantı meydana getirmek olan Turancılık, Gökalp'e göre kültürel değerlere dayalı bir siyasetin gerçekleşmesi ile mümkündür. Turan'ın siyasi olup olmayacağını uzak bir istikbalin belirleyeceğini söyler. Turancılığı, siyasi bir hareketten çok o günün şartlarında milletin kendine güvenini artırmak için ortaya atılan ve milliyetçilik idealiyle ilgili uyanışa yönelik bir fikir olarak düşünmüştür. Bu hareketi, bir yönetim politikası olarak görmüyordu.⁶⁰

“*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı eserinde Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülüğü değerlendiren Akçura, siyasî anlamda bir Türk birliğine (Pantürkizm) yöneliyordu. O Turancılığı, panislavizm tehlikesine karşı Türklerle Macarların siyasi bir ittifak içinde bulunması olarak düşünüyordu. Akçura'da Türk birliği (Pantürkizm) “*akılcıdır*”, halbuki Gökalp de daha çok “*uzak mefkure*” olarak Türk milliyetçiliğin romantik tarafını yansıtır.⁶¹

Fakat genel olarak Türkçüler tabî bu arada Gökalp ve Akçura Asya'daki Türkleri kurtaracak ve İslâm ülkelerinin bağımsızlığını sağlayacağını düşünerek Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşına girmesini heyecanla karşıladılar. Sarıkamış felaketi Türkçülerin bu ümitlerini söndürmüştür. 1917'de Rusya'daki siyasî gelişmeler Akçura'yı belli bir derecede etkilemiş, Pantürkizm yerine, Anadolu Türklüğünü esas alan milliyetçiliği müdafaa etmeye başlamıştır. Gökalp de ise Birinci Dünya Savaşından sonra temel olarak Anadolu Türkçülüğü düşüncesi ağırlık kazanmasına rağmen sınırlı da olsa Orta Asya Türkleri ile bağlantısını devam ettirmiştir.⁶²

Aslında Türk Ocağı mensuplarının Turancılık (pan-türkizm) hususunda tam bir fikir birliği içinde olmadığı görülür. Siyasî anlamda Türk birliği fikrini savunanlar olduğu gibi, bu konuya ihtiyatlı yaklaşanlar da vardır. Bu hususta çekimser olanlara göre “*Turan*” büyük bir ideal olmakla beraber Osmanlı devleti açısından tehlikeli olabilir.⁶³ Şimdiye kadar fikir akımı olarak faaliyet gösteren

⁵⁹ Gökalp, “Türkleşmek...” a.g.e. s.59-64.

⁶⁰ Behar, “İktidar ve...” a.g.e. s.75; Sarımay, a.g.e. s.182.

⁶¹ Georgeon, a.g.e. s.50.

⁶² Karakaş, a.g.e. s.223; Sarımay, a.g.e. s.195-197.

⁶³ Sarımay, a.g.e. s.180-187.

Türkçülük hareketi, İttihat ve Terakki Partisi ile girdiği yakın ilişki sonunda siyasi bir hüviyet kazanmaya başladı. Bunun neticesi de bir çok Türkçü aydınların, parti ve devlet kadrolarında görevler almasına yol açtı. Şüphesiz ki, Türkçülüğün devlet kadroları tarafından destek görmesi de hem millî şuurun kazanılmasına, hem de milliyetçilerin teşkilâtlanmasına büyük katkısı oldu.⁶⁴

Birinci Dünya Savaşından Osmanlı devletinin mağlup olmasıyla “*Siyasi Turan*” fikrini savunanlarda bir dönüşüm olduğu ve Türkler arasında kültürel birlik “*Harsî Turan*” fikri daha önem kazanmıştır.1918 Türk Ocağı genel kongresinde en çok tartışılan meselelerden biri de. ilk nizâmname yapılan değişikliklerde“*Ocağın maksadı Türklerin harsî birliğine ve medenî kemâline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye’dir.*”şeklinde teklif olmuştur. Tartışmanın odak noktası buradaki “*bilhassa Türkiye*” tabiri idi. Bu tartışmada, üyelerden bazıları büyük Turan idealinin gerçekleşmesinin güçlüklerini anlatarak öncelikle Anadolu’dan başlanması gerektiğini ve daha geniş Türk birliklerini amaç edinmenin teorik olmaktan kurtulamayacağını belirtmişlerdir. Başlangıçta kültürel bir hareket olarak başlayan Türkçülük, giderek toprak “*vatan*” esasına dayanmak özelliğine kavuşmaya başladığı görülmektedir.⁶⁵

c-Batılılaşma

Gökalp ve Akçura Osmanlı devleti ve Türk toplumun meselelerinin çözümünde Batılılaşma/Modernleşme hususunda hem fikirlerdir. Gökalp’e göre medeniyeti insanların ortak malıdır, milli kültürümüze bağlı kalmak şartıyla, Avrupa medeniyetinde yer alabiliriz. Batı medeniyetinde alacağımız unsurlar bilim ve teknikle sınırlanmalıdır.⁶⁶ O, Tanzimatçıları tenkit ederken Avrupa’yı tam olarak anlamadıklarını ve Batı medeniyetinin dış ve çoğu defa kötü yönlerini taklit ettiklerini söyler. Batılılaşma husustaki görüşünü kültür ve medeniyet kavramlarına getirdiği tanımlarla izaha etmeye çalışır. Medeniyet adını verdiği teknoloji ve bilgi gibi maddî şeylerin milletlerarası unsurlar olduğunu, halbuki kültürün bir milletin öz kaynaklarından doğduğunu tamamen yerli olduğunu ifade eder. Gökalp, kültür ve medeniyet kavramlarının müşterek yanları ile ve

⁶⁴ Georgeon,a.g.e.s.65; Sarımay, a.g.e. s.140-143.

⁶⁵ Üstel,“İmparatorluktan Ulusa...”a.g.e.s.95; Sarımay,a.g.e. s.193-197.

⁶⁶ Gökalp,“Türkleşmek...”a.g.e. s.12-13.

ayrı noktalarını izah ederek, bunların birbirleriyle çatışma halinde olmadığını göstermek istemiştir. Halk da millî kültür oluşmadıkça medeniyetin benimsenmesi mümkün olmadığını, bu yüzden önce Türk kültürünün benimsenmesi sonrada Batı medeniyetine girilmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁷

Akçura, bu hususta Gökalp gibi düşünmez. Avrupa medeniyetini bütünüyle almayı ve benimsemeyi savunmuştur. Ona göre Medeniyet bir bütündür, onu maddî-fikrî yönleriyle ayırmak yanlıştır. Batı medeniyetine girmek Türkler için mecburî ve zarurî bir harekettir.⁶⁸

d- Osmanlı Devletine Bakış

Gökalp de Yusuf Akçura da Osmanlı devletinin varlığına taraftardır. Hattâ Türkçülüğün gelişmesinin Osmanlı devletinin bütünlüğü bakımından yararlı olabileceğini de belirtmektedirler.⁶⁹ Fakat her ikisi de Tanzimatçıların resmi görüşü olan “*Osmanlıcılık*” şiddetle tenkit ederler. Her kavim okullarında kendi tarihini okuttuğunu, kendi dilini öğrettiğini, Osmanlıcılığa hiçbir unsurun inanmadığını ve Tanzimat’ın bu tuzağına yalnız milliyetinden, millî tarihinden bahsetmeyen Türklerin düştüğünü açıklarlar. Halbuki, bu yüzyıl “*milliyet*” yüzyılıdır. Osmanlı devleti bu sosyal olayı yok saymakla bir netice alması mümkün değildir. Türklerin, Osmanlı devleti içerisindeki topluluklarla ne yönde bir uyuşmaya razı olduklarını çok acı bir şekilde anladıklarını söylerler.⁷⁰

Gökalp, Arnavutluk İsyanı ve Balkan Savaşlarından sonra çeşitli milletlerden oluşan Osmanlı devletinin siyasî birliğini korumasının zor olduğunu anlamıştır. Bu yüzden dönemdeki milliyetçilik akımı karşısında Osmanlı devletinin dağılmasını önlemenin zor olduğunu, artık devletlerin tek bir millete dayanması gerektiğini savunmuştur.⁷¹ Akçura da Batı tarzı bir milliyetçilik görüşü ile Türkçülüğün, Avrupa’daki “*millî devlet*” görüşüyle bütünleştirilmesini teklif etmiştir.⁷²

⁶⁷ Heyd,a.g.e. s.75-89;Sarıay,a.g.e. s.210.

⁶⁸ Temir,a.g.m. s.68;Georgeon,a.g.e. s.98-100.

⁶⁹ Sadıq,a.g.m. s.15;Gökalp,”Türkleşmek...” a.g.e. s.9.

⁷⁰ Gökalp,a.g.e. s.37; Akçura,”*Üç Tarz-ı...*” a.g.e., s.28-29;Georgeon,a.g.e. s.98-100.

⁷¹ Heyd,a.g.e. s.86.

⁷² Karakaş,a.g.e. s.225.

e- Tarih Anlayışı

Türkçülüğü tarihî bir temele dayandırmak ve yeni konumunu tanımlamak için Gökalp ve Akçura tarihe büyük ilgi duymuşlardır. Gökalp, Türk milliyetinin temeli olan Türk kültürünün esaslarını öğrenebilmek için, önce millî tarihimizi bilmemiz gerektiğini söylüyordu.⁷³ Millî kültür bir milletin bütün hayatının birikimi olduğuna göre Türk tarihinin daha geniş anlamıyla araştırılması gerekiyordu. Türklerin, Osmanlı tarihinden başka Anadolu'ya gelmeden önce de çok geniş bir tarihlerinin olduğuna işaret etmiştir.⁷⁴ Gökalp, Tarih araştırmaları “objektif” ve “sübjektif” olarak iki ayırdıktan sonra bir milletin “kıymet” hükümlerinin dikkate alınarak yazılan milli tarihin ehemmiyeti üzerinde durur. O, tarih araştırmalarından ve öğretilmesinden beklenen faydanın sağlanabilmesi için, yapıcı bir sübjektifliğin yararlı olduğu sonuncuna varmıştır. Türk milletinin içine düştüğü bunalımdan çıkması ve “millî mefkûreciliğine” hizmet edecek gerekli malzeme için Türk tarihini kaynak göstermiştir.⁷⁵

Yusuf Akçura, tarihin önemini ve tarihten nasıl yararlanmak gerektiği hususundaki fikirlerini açıkça söylemiştir. Tarih araştırmalarının Slav ve Cermen millî hareketlerinde ne kadar etkili olduğunu anlamıştır. Akçura, tarihin bir ilim olduğuna inanmıyor, yalnız milliyetçi hareketlerin geliştirilmesinde tarih araştırmalarının önemli olduğunu biliyordu. Bu yüzden tarihe millî ülkü gözü ile bakmış ve Türk tarihinin Türk görüşü ile yazılmasını ve okutulmasını istemiştir.⁷⁶ Akçura tarih anlayışında, 1915’de Türk tarihini dönemlere ayırırken, Osmanlı ve İslâm öncesi döneme işaret etmesi, Osmanlıyı eleştirmesi ile Cumhuriyet devri tarih anlayışına benzerliği bakımından dikkat çekicidir.⁷⁷

f- Din ve Laiklik ilgili Görüşleri

Türkçüler, milliyetçiliğin ana ilkelerini ortaya koyarken, Müslüman Türk olarak hareket etmişlerdir. Bu yüzden Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura milliyet

⁷³ Gökalp, “Türkleşmek...” a.g.e. s.74.

⁷⁴ Güngör, “Türk Kültürü ve...” a.g.e. s.208; Sarımay, a.g.e. s.219; Sadıq, a.g.m. s.18.

⁷⁵ İbrahim Kafesoğlu “Ziya Gökalp’te Tarihçilik”, *Belleten*, S.89-190, Ankara 1984, s.245.

⁷⁶ Temir, a.g.m. s.65; Georgeon, a.g.e. s.80.

⁷⁷ Karakaş, a.g.e. s.230.

fikrinin en temel unsurlarından birinin din olduğu görüşünde hem fikirdirler. Gökalp, milliyetçiliği İslâmla uzlaştırmaya çalışırken, Akçura İslâm'ın kendisini milliyetçiliğin isteklerine adapte etmesini ister. Gökalp, İslamiyet'i modernleşme ile birlikte değerlendiriyor, İslâmiyet'e çağın şartları altında yeni bir dünya görüşü ile bakıyordu. Aynı zamanda siyasî anlamda İslam birliğine karşı çıkıyordu. O, Türkçülüğü İslâm'a zıt olmakla suçlayanlara, Türkçülük düşüncesinin asıl gâyesinin “*çağdaş bir İslâm Türklüğü*” olduğunu, “*Türkçülerin millet mefkûresi Türklükse, Ümmet mefkuresi de İslâmlıktır*” diyordu. Ayrıca Türkçülerin kendisinin esaslarını belirlediği bir ümmet programı olması gerektiğini savunmaktadır.⁷⁸ 1917-1918 yıllarında Gökalp, dinin devlet işlerinden ayrılması tezini ilk defa ortaya koymuştur.⁷⁹ Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra(1923) kaleme aldığı “*Türkçülüğün Esasları*”nı da “*Kur'an-ı Kerim'in ibadet ve duaların ve hutbelerin Türkçe okunması lazım geldiğini*” söylemiştir.⁸⁰

Akçura ise Gökalp gibi Türk millerinin sosyal ve siyasî hayatında önemli bir unsur olan İslamiyet'i, yeniden yorumlamak istiyor. O İslamiyet hususuna biraz farklı açıdan yaklaşarak İslâmiyet'in birlik ve dayanışmadan doğan gücünü Türk milletinin faydası açısından değerlendirmek istiyor. Zamanımızın ırklar çağı olduğunu, dinlerin ancak ırklarla birleşmek suretiyle önem ve varlığını koruyabileceklerini, bu yüzden İslamiyet'in de Türk milliyetçiliğini tanıması gerektiğini vurguluyor. Ayrıca İslâm birliğinin dış engeller yüzünden mümkün olmayacağına inanıyor.⁸¹

7. Cumhuriyet Döneminde Türkçülük

Millî mücadele öncesinde var olan ve Cumhuriyetin ilanından sonra da yeni kurulan devlette devam etmesine izin verilen siyasi ve sosyal nitelikli tek kuruluş, Türkçülerin derneği Türk Ocaklarıdır. Türk Ocakları daha Cumhuriyetin ilânından önce merkezini Ankara'ya taşıdı ve Anadolu'nun çeşitli yerlerin de teşkilatlanmaya başladı. Cumhuriyetten sonrada aynı hızla teşkilatlanmayı devam ettiren Türk Ocakları, hemen her il merkezi ile bir çok ilçede şubeler açarak, o

⁷⁸ Gökalp, “Türkleşmek...” s.40.

⁷⁹ Türkdoğan, “Ziya Gökalp Sosyolojisi...” a.g.e. s.113; Heyd, a.g.e. s.115.

⁸⁰ Gökalp, “Türkçülük.....” a.g.e. s.176-177.

⁸¹ Akçura, “Üç Tarz-ı...” a.g.e. s.34.

yıllarda henüz tam bir teşkilatlanmaya gidemeyen CHP'ye göre daha yaygın ve köklü teşkilatlanmayı temsil etmişlerdir.1923 den sonra daha çok kültürel faaliyetlere ağırlık veren Türk Ocağı en faal dönemini burada yaşadı⁸²

Türk milliyetçiliği Osmanlı devletinin yıkılmasını önleyemedi. Ancak Türk milliyetçisi şuuruyla hareket eden, asker-sivil ve aydın kadrolar Anadolu'daki Millî devletin kurulmasında en etkin unsurlardan biri olmuşlardır. Cumhuriyet Türkiye'sinin temel ideolojinin meydana getiren bir çok hususlar Türkçülerin, önceden ele alıp tartıştığı meselelerdir. Yeni kurulan Türk devletini çağdaş ilkeler üzerine bina etmek için de Atatürk'ün etrafında toplanan Türk milliyetçileri, Cumhuriyetinin siyasi yönünü de iyi değerlendirerek ülke gerçeklerine uygun bir milliyetçilik anlayışı benimsediler.⁸³ Her biri devletin kültürel ve politik yapılanmasında önemli görevlerde bulundular.⁸⁴

Cumhuriyet iktidarı, saf kültürel bir hareket olarak kaldığı müddetçe Türkçülüğe bir itirazda bulunmadığı gibi, hattâ yeniden yapılanmada halka verilebilecek bir ideoloji olarak teşvik edildi. Cumhuriyetin ilk yirmi yılında bu teşvikler ve teşebbüsler doruk noktaya ulaştı.⁸⁵ Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü gibi Osmanlı döneminin tanınmış Türkçü aydınları, Cumhuriyet döneminde de yeni Türk devletinin de ideolojik yapılanmasına ve millî tarih alanında yapılan çalışmalara fikirleri ve hareketleriyle üst seviyede katıldılar.

⁸² "Ahmed Ağaoğlu, "bize diyorlar ki:"mademki bütün millet,bütün devlet Türkçü oldu,mademki mefkûreniz tahakkuk etmiştir.,artık Türk Ocaklarına ne lüzum vardır? Ağaoğlu bu soruya şöyle cevap veriyor: "...Türkçülük cereyanında da her yeni cereyanda olduğu gibi iki devrin yekdiğerini takip etmesi tabiidir. Şimdiye kadar bu cereyan henüz birinci devrinde kalmıştır ki,zemin hazırlamak,çalılıkları kaldırıp bir saban geçirmekten ibarettir...Şimdiye kadar bizim bugün yaptığımız,Türk varlığını ispat etmekten ibarettir...Türklüğü kabul ettirmekle kifayet etmez. Birde Türklüğü teşkil eden avâmil ve müessirâtın neden ibaret olduğunu tesbit ve onların inkişafını temin etmek lâzımdır...Türk lisanından, edebiyatından bedîyâtından,hukukundan, iktisadiyâtından ,dininden, tarihinden, ilh....dan ibarettir. Bugün bu saha meçhul halde kalmaktadır. Henüz onlara temas etmeğe başladık. İşte efendiler!Türk Ocağının ikinci devr-i faaliyetlerinin mevzuları!.."(Ahmet Ağaoğlu, "Tarihî Devirler Arasında Milliyet" *Türk Yurdu*, C.III, Mart 1926,s.534-537).

⁸³ 1927 yılında Türk ocağı amaç ve programında yaptığı bir değişiklikle çalışma alanlarını sadece Türkiye ile sınırladı. Turancılık düşüncesi Türkiye Türklerinin Türkçülüğüne dönüştü. Ocak bundan sonrada Türkiye Cumhuriyetinin temel unsurlarıyla uyum içerisinde devlet destekli faaliyetlerine devam etti. Batı medeniyetini örnek edinmiş Türk Ocaklarının ,Cumhuriyet devrinde aynı gaye ile yapılan yenilikleri benimseyip savunması gayet tabii idi.(Üstel, "İmparatorluktan Ulus .." a.g.e s. s.140; Kenan Akyüz,a.g.m. s.227).

⁸⁴ Oba, a.g.e. s.244.

⁸⁵ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim,İstanbul,1994 s.292.

Yusuf Akçura ve onunla birlikte Fuad Köprülü Türkiye dışındaki Türklük sahalarna ve İslâmlık öncesi Türk tarihine yaptıkları vurgularla, hem modern milliyetçiliğin müessisi olarak, hem de“Türk Tarih Tezi”ne yaptıkları katkılarında dolayı Türk millî kimliğini ortaya çıkarmak için kurulan kurumlarda görev almışlar ve eserlerini bu gayeyi tahakkuk ettirmek için kullanmışlardır.1917 de Rusya’daki ihtilalden sonra “*Pantürkist*” eğilimlerden vazgeçen Yusuf Akçura, Ankara Hukuk Fakültesinde tarih dersleri vermek suretiyle milliyetçi tarih çalışmalarına eğitim yoluyla da katkıda bulunmuştur. Millî tarih tezini hazırlama çalışmalarına aktif olarak iştirak eden Akçura, 1931 de Türk Tarih Heyetinin Kuruluşu,bir yıl sonrada Türk Tarih Kongresindeki başkanlığı ile Atatürk’ün yanında yer almıştır.⁸⁶ Batılı tarihçiler ve Oryantalistler ile tarihî konuları tartışacak ölçüde ilk Türk tarihçisi olarak görülen Fuad Köprülü de Türk Tarih Encümenin, Belleten’i hazırlayan komisyonun, Halkevleri merkez organı “*Ülkü*” mecmuasının başında;1931 de dört ciltlik lise kitaplarının yazımında görev almıştır.⁸⁷ Ankara da “*İttihad ve Terakki Partisi*”nin bir mensubu olduğu için önceleri pek sıcak karşılanmayan Gökalp, daha sonra1923 de Meclise Diyarbakır milletvekili olarak katılmış ve meclisin eğitim komisyonun da yer almıştır. Ayrıca okullar için ders kitabı hazırlamayı da kabul eden Gökalp’ın, “*Türk Medeniyet Tarihi*”ni 1924’de Liseler için hazırladığı bilinmektedir.⁸⁸

1928-1929 yıllarında devlet çeşitli kültürel ve sosyal kurumları tek bir çatı altında veya şubeleri haline getirmek istedi.10 Mayıs 1931 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisinin kongresinde memleketin belli başlı derneklerinin faaliyet sahasından çekilip Halk partisine devredilmesi kararı alınınca Türk Ocağı da halk partisinin bünyesine alındı. Türk Ocağının bu karardan istisna edilmesi için Ocak ileri gelenlerden Hamdullah Suphi,Sadri Maksudi Arsal, İsmail Hakkı ve Yusuf Akçura beylerin gayretleri bir netice vermedi Türk Ocakları olağanüstü bir kongre akdederek kendi kendini feshetmeyi kararlaştırdı.⁸⁹

⁸⁶ Georgeon,a.g.e. s.128.

⁸⁷Halil Berktaş,*Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü*”Kaynak Yayınları,İstanbul 1983,s.63.

⁸⁸ Kafesoğlu, “ Ziya Gökalp’te...” a.g.m. s.243; Muhammeddin, a.g.e. s.91.

⁸⁹ Erden,a.g.m. s. 6.

1930 yılından itibaren sivrilerek en az 1936 yılına kadar Türk siyasetine ve rejimin ideolojik kadrosuna hakim olan isimlerden hemen hemen tamamı Türk Ocağı menşeli insanlardır. Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Dr. Reşit Galip, Samih Rıfat, Sadri Maksudi Arsal, Yusuf Akçura, Yusuf Ziya Özer, Fuat Köprülü, Şemseddin Günaltay, Şükrü Saraçoğlu, Vasıf Çınar ve başkaları bu meyanda sayılabilir. Aslında ocak 1931 yılında hukuken kapatılmakla beraber fiilen “Halkevleri” adı altında CHP’nin taban teşkilâtına dönüştürülmüştür. Parti içinde Halkevlerinden sorumlu olan kişi, 1912 den beri Türk Ocağı’nın önde gelen isimlerinden Dr. Reşit Galip’dir.⁹⁰

Sonuçta bir kültür hareketi olarak ortaya çıkan Türkçülüğü, zaman içerisinde farklı değerlendirmelere uğramasına rağmen genel hatlarıyla şöyle özetlemek mümkündür: Türkçüler, Osmanlı imparatorluğunun aslî unsuru olan Türklerin, Osmanlılık çerçevesi içinde kalarak milliyet duygusunu uyandıрмаğa çalışmışlardır. Türkler, devletin asli unsuru oldukları düşüncesi ile, bu milletin hayatının da millî esaslara göre düzenlemesini en tabî hak olarak görüyorlardı. Bütün Türkleri birleştirmek (Pan-Türkizm) meselesinin “siyasi” mi, “kültürel” mi olacağı Türkçüler arasında tartışılan konularından biri olarak kalmıştır. İmparatorlukların zamanını doldurduğu, asrın milli devletler asrı olduğunu görüşü Türkçüler arasında özellikle Balkan savaşından sonra iyice yerleşmeye başlamıştır. Çağdaş devletler seviyesine çıkmak için yeni devletin, milliyetçi, halkçı ve Batı medeniyetçisi olması gerekmektedir. Türkçülere göre Batı medeniyetinin gücü millî kültürler üzerine yükselen millî devletlerden gelmektedir. Bu sebeple Türkler arasında milli şuurun kuvvetlenmesi için çok eski devirlerden başlamak üzere Türk tarihinin ve medeniyetinin bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Ayrıca İslâm dini ile Milliyetçiliği bağdaştırma yollarını aradılar. Türk milliyeti ile İslâm dininin birlikte kaynaştırılması millî birlik açısından önemli olduğu kadar, bu aynı zamanda Batı dünyası ile mecburi olarak girişilen ilişkilerde “kimlik” korunmasının da bir teminatı olacaktır. Türkçülere göre “Muasırlaşmak”, Batının ilim ve tekniğini iktibas etmek olarak hayatî bir zarurettir. Batı medeniyeti millî devletlerin eseridir. O halde millî devletini

⁹⁰Sevan Nişanyan, “Kemalist Düşüncede Türk Milleti Kavramı” *Türkiye Günlüğü*, S. 33, Mart-Nisan, 1995, s.140 Yazar, Ocak mensuplarının Atatürk’ün yakın çevresinde başbakan İnönü’ye karşı bir muhalefet oluşturdukları ve hattâ Türkçü akım ile İnönü arasında 1944 de çekişmenin

kuramadan Türkiye'nin de Avrupa medeniyeti içerisinde yer alması imkansızdır. Fransız ihtilalinden sonra yayılan milliyet fikirleri Türk olmayan toplulukları bizden ayırdı. Türklerde kendi vatanlarında kendi millî devletlerini kuracaklardır. Çünkü, Türk milletinin varlığını devam ettirebilmesi ancak milliyetinin şuuruna varmış ve millî devletlerini kurmuş olmakla mümkün olacaktır.

Genel hatlarıyla ortaya koymaya çalıştığımız “*Türkçülük*” hareketi yeni bir “*millî tarih*” anlayışını da beraberinde getirmiştir. XIX. yüzyılda Avrupa'daki fikri ve siyasi gelişmeler Osmanlıda Türk aydınlarının kendi tarihe ilgi duymasına yol açmış, Osmanlı devleti içindeki Türk unsurunun “*millet*” gerçeğini fark etmesi ve bunu tarih anlayışına aksettirmesi daha doğrusu milletin hakları için mücadeleyi tarih yazıcılığı da görmüşlerdir. Türkçü aydınlar Tanzimat'tan itibaren uzun zamandır unutulmuş bulunan Türklerin çok eski geçmişlerini anlatan konuları ele alınmaya başlamışlardır A.Vefik Paşa Türk tarihi ile Osmanlı tarihi arasındaki farkları ortaya koyması, Süleyman Paşa'nın Türk tarihini Hunlar'dan başlatması, M. Celaleddin Paşanın Batı Medeniyetini kuran milletlerle Türkler arasında dil ve ırk birliği olduğunu öne sürmesi, Gökalp'ın eski Türk tarihini araştırmaları; Hititler ve Sümerler gibi eski çağda yaşayan kavimleri bir çok yerde Türkler arasında kabul etmesi gibi konular Atatürk zamanında “*Türk Tarih Tezi*”nin oluşmasında etkili olmuştur.⁹¹

B. MİLLET VE MİLLÎ DEVLET FİKRİ

1. Millî Devlet Nedir?

Günümüzde dünyada en yaygın devlet tipi olan “*millî devlet*” modeli, tarihi bir gelişme süreci içinde oluşmuştur. Modern çağın başlangıcının herhalde en önemli siyasi gelişmesi olan millî devletle birlikte, devlete ait meşru baskı tekelinin, milletin oluşturduğu ve onun kontrolünde olduğu varsayılmaktadır. Kısaca millî devletin özellikleri şu şekilde belirlenebilir: “*Merkezî bir devlet olmak, anayasal bir devlet olmak, parlamenter bir işleyişle yönetimin mecliste düzenlenmesi, millî bir topluluğa dayanmak ve laik bir siyaset yürütmektir.*”⁹²

kökleri belki de daha o zamanda atılmış olabileceğini iddia etmektedir.(Nişanyan, a.g.m. s.140).

⁹¹ Bayraktutan, a.g.e. s.127; Karal’ Tanzimattan Bugüne...” a.g.e. s.256-7; Heyd, a.g.e. s.132-133.

⁹² Ömer Say, *Millî Devlet Kültürü –Türkiye’ye Yansımaları*, Kanüs Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.

Millî devlet modeli içinde, millet ile devlet, birbirlerini gerekli kılan bir anlayışı belirler. Bunun için millî devleti kavramamızda devletin ve milletin ne olduğunu anlamının önemi ortaya çıkmaktadır. Yabancı dillerde karşılığı ”*nation*” olan millet dar ve geniş anlamıyla, çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Bu kavramın esasta birbirinden ayrılık gösteren, iki tanımı vardır. Bunlardan birisi “*hukukî-siyasî*” tariftir. Buna göre “*millet, belirli coğrafi sınırlar içerisinde yaşayan, bir resmî dili olan, müşterek kanunları bulunan insanların meydana getirdiği birliktir*” diye tanımlanır.⁹³ Bundan başka milletin bir de sosyoloji ilmine göre tesbit edilen tanımı vardır. Buna göre millet, millî nitelikli bir kolektif şuur ile fertlerin güçlendirdiği büyük bir sosyal gruptur. Bu anlamda “*millet, aynı ülkede siyasi bir birlik şeklinde yaşayan, ortak mâzi ve kültüre, müşterek lisana, müşterek örf ve âdetlere, müşterek dini inançlara ve müşterek bir millî seciyeye sahip fert ve zümrelerin toplamıdır.*”⁹⁴

Devlete gelince, devlet bugün için ulaşılmış en müttekâmil bir topluluktur. Bir topluluğun devlet vasfını alabilmesi için nüfusun mutlaka sınırları belirli hudutlar ile çevrilmiş olması gerekir. Devlet, içinde âsaiyet ve sükûnu temin için siyasî bir nizam teessüs ederek kendi kadrosu içindeki insan cemiyetlerinin hepsini içine alır ve onların hepsini ihata eder. Her toplulukta bir otorite bulunduğu gibi devlette de bir otorite mevcuttur. Bu otorite devlet nizamını ve devlet birliğini temin etme, fertlerin münasebetlerini tanzim, bu nizamı ihlâl etmek isteyenlere icabında cebir kullanmak imkanına sahiptir. Devletin, kendisine has bir teşkilat ve nizama sahip olması, onun bünye ve mahiyeti icabıdır. Bu düzen, devletin gayesini gerçekleştirmeye yöneltecek ve bu gayenin gerçekleştirilmesini sağlayacak bir düzendir. Devlet içerisinde bütün tâli topluluklar bu düzene ve bu düzeni elinde tutanlara, yâni emir ve kumanda etmek mevkiinde bulunanlara itaat ederler. Çünkü bu usul devletteki birliğini sağlar ve onun parçalanmamasını temin eder.⁹⁵

⁹³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Devlet Kitapları, 1970, s.222.

⁹⁴ Sadri Maksudi Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 67-68; Orhan Türkdoğan, *Niçin Milletleşme ?-Millî Kimliğin Yükselişi*, Türk dünyası Araştırma Vakfı , İstanbul, 1995, s.2.

⁹⁵ Selçuk Özçelik, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Cilt:I, İstanbul,1978 s. 22-26.

2. Millî Devletin Oluşumu

Avrupa-merkezci bakış açısından bakan araştırmacılar, milletleşme ile modern milli devletlerin kurulmasını Batı devletlerinin tarihi gelişimine eş tuttukları bilinmektedir. Yalnız “*milletleşme*” olgusunun evrensel olduğunu kabul etsek bile, gelişim safhalarının bir yörede ve bölgede ve ülkede aynen Avrupa örneklerinde olduğu gibi olacağını düşünmek doğru değildir.⁹⁶

Son dört yüzyıl boyunca dünyanın her yanında millî devletler kurulmaktadır. Bu konuda dünyadaki bütün milletleşme sürecine ilişkin tutarlı bir model vermek çok zor görülmektedir. Tartışmaya açıkta olsa millî devlet ve milletleşme için üç farklı gelişme modelinden bahsedilir. Birinci modelde Batı Avrupa’da İngiltere ve Fransa örneğinde olduğu gibi hâkim devlet ve millet bir arada ve aynı hızla tarih sahnesinde ortaya çıkmışlardır. İkinci modelde hâkim devlet milletin oluşmasından önce ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeye örnek Avrupa dışından gösterilir. Ekonomik çıkarlardan kaynaklanan iç savaşlarla ortaya çıkan ABD bu gelişmenin örneklerinden biridir. Üçüncü modelde, milletin devletten önce oluşmasıdır. Bu türün örneklerini Balkanlarda ve Tuna boylarında görmek mümkündür⁹⁷

Batıda millî devletler ağır ağır gelişen bir birikim sonucu ortaya çıkmıştır. Millî devlet, Ortaçağ sonunda millî monarşilerin ortaya çıkışıyla başlayan ve modern anlamdaki hâliyle milletleşme esasına uygun olarak teşkilatlanmış ve bütünleşmiş olan topluluk tipini ifade eder. Her ne kadar ortaçağ sonunda başlamışsa da bu devlet modelinin tam anlamıyla Batı Avrupa’da feodalizmin tasfiyesiyle akabinde sanayileşme ve kapitalistleşme ile XIX.yüzyılı yeni bir olgu olarak doğmuştur.⁹⁸

Şimdi Millî devletin doğuşunu hazırlayan faktörleri tarihî gelişim içinde daha detaylı olarak ele alalım

⁹⁶ M. Çağatay Özdemir, “20.Yüzyıl Sonunda Millî Devlet ve Kimlikler” *Türk Yurdu*, Ağustos 1995, s. 13.

⁹⁷ Özdemir, a.g.m. s. 13.

⁹⁸ Say, a.g.e. s.7-8 .

a- Feodalite Dönemi

Ortaçağda Roma İmparatorluğu çeşitli kavimler topluluğu tarzında teşkilatlanmış olarak tarih sahnesinde varlık göstermiştir. Kavimler göçü Roma hakimiyeti altındaki kavimlerin yer değiştirmelerine, halkların bir biriyle karışmalarına sebep olmuştur. Diğer yandan Atilla idaresindeki Hun ordusu Cermenlerle birlikte Roma üzerine baskısı, bu imparatorluğun sonunu hazırlamıştır. Bu olaylar sonunda Avrupa, Cermen istilasına uğramış ve Avrupa kavimlerinin dengeleri altüst olmuştur. Batı bu istilaya bir bütün olarak karşı çıkıp bütün varlığını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durumda küçük birimler halinde teşkilatlanmışlardır. Böylece Batıda feodal düzen doğmuştur.

Modern devletin doğuşunu anlayabilmek için kapitalizmin kökenlerini ile orta çağ sonrası Avrupa'da var olan toplumsal şartları iyi değerlendirmek lâzımdır. Kapitalizmin hâkim üretim biçimine dönüşmesi, IX.yüzyıldan başlayarak bir dizi değişme ve gelişmenin oluşturduğu dinamizme bağlıdır. Bunların başında gelen feodal düzendir. Feodalite, "*toprak mülkiyeti üzerine dayalı bir yönetim biçimi, bir toplum yapısı, bir ekonomik rejimdir.*"⁹⁹ Feodalizm, mutlak bir devlet düşüncesine karşı çıkarak yetki ve sınırları, vatandaş ve diğer kurumlarla yapılan anlaşmalarca belirlenen bir devlet düşüncesini benimser.¹⁰⁰ Feodal toplum çeşitli isimler adı altında sosyal "*sınıflara*" ayrılmış, en tepede büyük toprak sahipleri olan "*asiller*" bulunurken, en altta hiçbir hakkı olmayan "*serfler*" vardır. Çitçilerin "*serflik ve "hürlük"* olmak gibi iki statüleri vardır. 500-1000 kilometrekarelik bir toprak parçası üzerinde en önemli ve en güçlü kişi, daha az toprağa sahip olanların koruyuculuğunu üstlenmiş ve onlar da bu kişiye bağlılık sözü vermiştir. Bu sistemde hâkim zümreler hiyerarşik bir ilişkiler bütünlüğü içinde birbirine bağlıdır. Böylece, feodal "*lord*", "*vassal*" ve toprağa bağlı (*serf*) köyleriyle, feodalizm ortaya çıkmıştır.¹⁰¹

⁹⁹ Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi-İlkçağdan Sanayi Devrimine*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay) İmge Kitapevi, Ankara, 1995, s.69.

¹⁰⁰ Nathan Rosenberg, L.E: Birdzell, Jr. *Batı Nasıl Zengin Oldu, Endüstri Dünyasının Ekonomik Değişimi*, (Çev. Erdal Güven) Form Yayınları, İstanbul, 1992, 45-48.

¹⁰¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, (İlkçağlardan 1918'e), İmge Kitapevi, Ankara, 1998 s.65-66.

Bunun yanında bu yapının temelinde devletin sahip olması gereken haklar feodal beylere ve kilise rahiplerine devredilmiştir. Devletin sahip olduğu güç dağıtıldığı için, devlet zayıf durumdadır. Büyük toprak sahipleri kendisine bağlı toplulukları korumakta, yönetmekte, yargılamakta ve vergilemektedirler. Kilise, feodal hukukun bekâsında önemli bir siyasi ve ideolojik rol üstlenmiştir. Yalnız bu güçler arasında dengeleme işini zayıf da olsa krallık tarafından yapılmaktadır. Feodalitenin uzun yıllar sürmesinin sebebini bu dengelemede aramak lâzımdır. Herkesin birbirine bağlı olduğu bu sistemde, krala kadar uzanan sözleşmelerle hiyerarşik bağlılık tamamlanır¹⁰²

Ortaçağ toplumu ve ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayalıdır. Tarım işçileri toprağa bir serflik sistemiyle(derebeylik toplum düzeninde toprakla alınıp satılan bir tür kölelik) bağlıydı; bu durum babadan oğula geçiyordu ve serflerin daha kârlı bir iş seçme hakları yoktu. Bunun yanında ortaçağ toplumunda şehir hayatı, varlığını her zaman sürdürmüştür. Kimi şehirler ekonomik ihtiyaçları karşılamakla kalmıyor, kültürel, askerî ya da dinî merkez olarak da işlev görüyordu. Temel ekonomik etkinliğin tarım olduğu feodal toplumda, şehirler genellikle surlarla çevrili olarak dışarıya kapalıydı. Kır alanından ayrı olan şehirlerde hayat ağır bir biçimde akıp giderdi. Şehirlilerin de fazla iş imkânları bulunmuyordu. Çünkü ticarî hayatları – göçebelerinkinden farklı olarak- babanın loncası içinde baba tarafından çıraklığa dayanıyordu. Bir lonca üyesi, loncanın şartlarına göre çalışmak ve satış yapmak zorundaydı; sabit fiyatlarla iş yapmaya itiraz etme hakkı yoktu. Amaçları ne olursa olsun feodal düzende kendine yeterlilikleri bulunmuyordu.¹⁰³

Yalnız tarımın gelişmesi için gerekli güvenlik ortamı, etkili merkezî otoritenin kurulmadığı Avrupa’da, “*feodalizm*” kurumları gelişip güçlenmesi ile sağlandı. Zaten Feodalizmin temel işlevi, teşkilatlanmış devletin bulunmadığı mahallî düzeyde, bir çeşit hükümet görevini yürütmesiydi.¹⁰⁴

¹⁰² Aydın, “Kültür- kimlik...” a.g.e. s. 150- 156; Muharrem Tünay, *Siyasal Tarih*, Simge Kitabevi, Ankara,1995, s.20-28.

¹⁰³ Nathan Rosenberg, L.E: Birdzell, Jr. a.g.e.s. 55-68.

¹⁰⁴ Sander, a.g.e. s. 65.

Ortaçağ Avrupa'sında XI. yüzyıldan itibaren “*orman alanlarının ve bataklıklarının tarıma açılmaya*” başlamasıyla tarım faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Bunun yanında XI. yüzyıldan XIV.yüzyıla kadar nüfus artışı da dikkat çekmektedir. Artık barbar istilaların tarihte kaldığı ve Müslüman Arapların yayılma hızının durakladığı bu dönemde Avrupa insanın çalışma arzusu, Batının ticarî zenginliğinin ortay çıkışına sebep olmuştur. Bu durum Avrupa'da kendi içinde kapanmak yerine dışarı açılacak kolonileşmenin de hareketlerini başlatmıştır.¹⁰⁵

Öte yandan ortaçağ sonunda şehirlerin sayısının artması ve genişlemeleri, tabîi olarak, gıda ihtiyacını artırdı. Bunun üzerine Lordlar, ekim alanlarını genişletmek zorunda kaldılar. Eskiden birbirine çok uzak olan köylerle şehirler arasında ekim alanlarının genişlemesi ve yeni köylerin kurulmasıyla, yakınlaşma, haberleşme ve etkileşim hızlandı. Lordlar köylüleri yeni açılan ekim alanlarına gitmeleri için özendirici tedbir olarak, onlara hürriyetlerini vermeye başladı. Bunun yanında kazandığı paralarla hürriyetlerine kavuşan ve kendi topraklarına sahip olan köylülerin sayısı gittikçe arttı. Böylece XII. yüzyıldan XV. yüzyıla gelindiğinde bir çok Avrupa ülkesinde serflik fiilen olmasa bile hukuken ortadan kalkmıştı.¹⁰⁶

Bütün bu gelişmelere paralel olarak XII. ve XIII. yüzyıldan itibaren, zanaatların, atölyelerin ve ticaretin gelişmesiyle fiyatlar yükselmiş, ticaret ve bankacılığın teşkilatlanması daha karmaşık hale gelmiş ve sermaye yatırımları artırmıştı. Pazarların, sanayi ve ticaret loncalarının çevresindeki şehirler, yeniden doğmaya başladı. Bu durum da ticaret merkezi olmak zorunda olan şehirler geliştikçe, ticaret de gelişti, gelişen şehirler ve ticaret yeni ilişkilerin doğmasına yol açtı. İlk olarak İtalya, Hollanda, Belçika ve Kuzey Almanya'da ticaret hacmi ve politik güç istisnâ bir biçimde birleşmenin sonucu olarak geliştiler. Bunlar Batı Avrupa'nın feodal sistemden kurtulan ilk parçasıydılar. XIII.yüzyıldan XVI.yüzyıla, merkezî monarşilerin bütünüyle ortaya çıkmasına kadar geçen sürede, Avrupa şehir-devletleri Avrupa'da gelişmekte olan “*merkantantilist*

¹⁰⁵ Say, a.g.e. s. 28-29.

¹⁰⁶ Sander, a.g.e. s. 68-69.

ticaretin” ana merkeziydi. Monarşiler döneminde de bir süre önemlerini korudular.¹⁰⁷

Amerikanın keşfi, Cope Burnu’nun dolaşılması plânlanan burjuvaziye yeni alanlar açtı. Hindistan ve Çin pazarları, Amerika’nın sömürgeleştirilmesi, sömürgelerle ticaret, genel olarak değişim (mübadele) araçlarının ve metaların(mal) artışı, ticarete, denizciliğe, sanayiye görülmemiş bir teşebbüs ve böylelikle, çökmekte olan feodal toplumun bağrındaki ihtilâlcı unsurlar(burjuvazi) hızlı bir gelişim sağladı. Feodal düzeninde sanayi üretim sistemini elinde tutan loncalar, yeni pazarların gelişen ihtiyaçlarını karşılamadığı için, yerini imalat (manifaktür) sistemine bıraktı. Bir zaman sonra büyüyen pazarların taleplerini” *imalat* “bile karşılamadığı için, onu yerine üretim buhar ve makine sanayi ile yapılmaya başladı. İmalat sanayici milyonerler yerine, koca sanayi ordularının kumandanları, çağdaş burjuvalar(kapitalistler) aldı.¹⁰⁸

Doğu’yla kurulan ticari ilişkiler ve coğrafi keşiflerle ortaya çıkan ekonominin canlanması ve sömürge hareketleri feodal sistemi sarsmış, kralı güçlendirmiş ve kralın gücünün hükmettiği topraklarda gittikçe hâkim olmasına yol açmıştır¹⁰⁹

Bütün bu gelişmeler hem feodalizmin çöküşü, hem de kapitalizme geçiş açısından önemli sonuçlar doğurdu. Asillerin çok büyük çoğunluğu sosyal statülerini korumaya özen gösterecekler de feodalizmden kapitalizme geçiş süreci içerisinde eski üretim biçiminden yenisine geçemiyerek eriyip gittiler. Artık yeni bir sınıf olarak burjuva, maddi ilerlemenin asıl unsuru olarak kendini hissettirmeye başladı.¹¹⁰

Sonuç olarak XV. yüzyıl ortası ile XVIII. yüzyıl ortası arasındaki dönem ticaretin gelişmesine ve ticarî bir dünya için elverişli kurumların ortaya çıkmasına vesile olmuştur.Bu dönem XVIII.yüzyılın ikinci yarısında, üretimde sanayi devrimine geçilmesiyle son erer. Kısaca Batı henüz sanayi devrimini yapmadan

¹⁰⁷ Nathan Rosenberg, L.E: Birdzell, Jr.a.g.e s..70-78.

¹⁰⁸Orhan Türkoğan, *Sanayi Sosyolojisi Türkiye’nin Sanayileşmesi-Dün-Bugün-Yarın*,Töre-Devlet Yayınevi,Ankara,1981, s. 27.

¹⁰⁹ Sander, a.g.e. s. 66 .

¹¹⁰ Tünay, a.g.e. s. .32-33.

önce teknolojik, politik ve ekonomik hâkimiyetini ilan etmiş, dünyayı “*sahip olanlar*” ve “*sahip olmayanlar*” biçiminde iki parçaya bölecek ölçüde ekonomik ilerleme sağlamıştır.¹¹¹

Diğer yandan ticaretin ve değişik şehir hayatının ortaya çıkışının, bu şehir hayatı ve bağımsız şehirlerin kurulmasının XV. yüzyılda “*Rönesans*” hareketinin gerçekleşmesine de önemli katkısı olmuştur.¹¹²

c- “Rönesans” ve “Aydınlanma”nın Etkisi

Avrupa’da Rönesans hareketi Ortaçağ düzeninin çözülüp, onun yerine Yeniçağ oluşturacak ilkeler ve düşüncelerin artık belirlenmeye başladıkları dönemdir. Rönesans’la birlikte “*dini bilgi*” referans olmaktan çıkarak, “*insan merkezli*” dünya görüşü ve felsefî akımlar yaygınlık kazanmıştır. Yâni, “*modern toplum*”un tamamen beşeri nitelikli ve akli verileri esas alan görüşü hakim olmaya başlamıştır.¹¹³

Öte yandan XVIII. yüzyıl bu gelişmenin en yüksek noktası olarak kabul edilen geniş anlamıyla “*Aydınlanma devri*” olarak adlandırılan bu dönem, esas itibariyle ortaçağın hayat anlayışına karşı yeni bir dünya görüşü olarak ortaya çıkmıştır.¹¹⁴ Bu düşünce ile kaydedilen ilerleme metodu, teşkilatlanmayı, lâik düşüncüyü ve modern Batı’nın temelini oluşturan bilginin oluşumunu sağladı Bunun sonucu ortaya çıkan teknolojideki yeniliklerin ekonomik kullanıma sokulması Batı’nın kalkınma sistemindeki başlıca unsurlardan birini teşkil eder.¹¹⁵

Ortaçağ Batı Skolastik düşüncesinde ticareti bir mübadele aracı olarak görülmektedir. Bunun da ticarî hayatta durgunluğa sebep olduğu ileri sürülmekteydi. XVI. yüzyıldaki Rönesans ve XVIII.yüzyıl Reform hareketlerinin

¹¹¹ Nathan Rosenberg, L.E: Birdzell, Jr.a.g.e s..70-92

¹¹² Sander, a.g.e. s. 70

¹¹³R.G.Collingwood, a.g.e., s. 301; Özbaran,” Tarih Tarihiçi ...” a.g.e. s.67, ”Hilmi ziya Ülkene göre “Rönesans ne yalnız Yunana dönüş, ne de yalnız ilim ve plastik sanatların zaferidir. Orta çağ içinde gelişen vatan ve tarih şuuru” Rönesans” da kemale geldi: Küçük devletler birleşerek kilise devletlerini, monarşileri ve millî devletlerini oluşturdular. Lâtin Kavimler kendi köklerini arama sevdasına düştüler. Hakikî içtimaî hafıza bu suretle uyandı.(Hilmi Ziya Ülken Millet ve Tarih Şuuru, Dergah Yayınları,İstanbul,1976 s.228).

¹¹⁴ Özlem,a.g.e. s.43-44; Tosh,a.g.e. s.145; Özbaran,” Tarih Tarihiçi ve...”a.g.e. s.67-68.

¹¹⁵ Nathan Rosenberg, L.E: Birdzell, Jr.a.g.e. s.45-48.

temelinde insanın “*hür*” olması yatmaktadır. Bu ticari hayatta da belirleyicinin insanın kendi kendisinin olması gerektiğini ortaya koymuştur.¹¹⁶

Rönesans’ın bir başka görüntüsü de yeni zevklerin ortaya çıkması, konfor için arzu ve zenginler arasında gösteriş aşkının belirmesidir. Kuzey ve güney Avrupa’da basit ortaçağ standartları yerine yeni bir elegans gelmiştir. Ortaçağ insanı dar gelirini ve emeğinin çoğunu katedral, kilise, manastır ve şato inşa etmek için harcamıştır. Modern çağın başlarının insanı bu yapıların çoğunu gerek olmadığını düşünmüş ve zenginliğini daha cazip bir şekilde harcamak istemiştir. Bu durumda saraylar, şehir evleri ve şöminesi, camlı pencereleri, duvarda halı veya tabloları, yeni matbaalarda basılmış kitapları, oymalı mobilyaları ve bakımlı bahçeleri olan kır evleri yaptırmışlardır. Elbiseleri daha süslü hale gelmiş ve boş zamanlarını muhteşem ve pahalı zevklerin peşinde geçirir olmuştur. Bu arzuların karşılanabilmesi, çeşitli ham ve mamul maddelere ve yüksek becerilere sahip zanaatkâr, sanatçı ve mimarlara talep oluşturmuştur.¹¹⁷

Sonuç olarak Rönesans ve Aydınlanma çağı ile ortaya çıkan akılcılık ve pozitivizm akımları, her şeyden önce gündeme adalet ilkesi, insan hakları, hürriyet ve eşitlik gibi temel haklar yanında, aklın hâkimiyeti ve özerklik ilkelerine dayalı değerleri de getirmiştir. Bu da Batı’da sanayileşme sürecini başlatmıştır. Serbest piyasa değerlerine dönük bir liberal ekonomi anlayışı, ferdi temel varlık olarak kabul etmiş, hürriyeti de esas gaye haline getirmiştir.¹¹⁸

d. Monarşik Devletler

X.ve XI. yüzyıllarda, mahallî seviyede güvenlik nisbî olarak kurulmuş ve barbar istilalarına bir son verilmiş olmakla birlikte, Avrupa genelinde barış ve düzen sağlanamamıştı. Bu durum da dış baskının azalması, mahalli lordların birbirine düşmelerine yol açtı. XIII. yüzyılda Fransa ile İngiltere’de nisbî olarak homojen ve güçlü millî monarşiler kurulurken Almanya ve İtalya’da Kutsal-Roma İmparatorluğu’nun mirası üzerine küçük kent-devletler kuruldu.;daha önce kurulmuş olanlar ise bağımsızlıklarını sürdürdüler. Bu durumda şehirliler,

¹¹⁶ Say, a.g.e. s. 34.

¹¹⁷ Herbert Heaton, a.g.e. s.197-198.

¹¹⁸ Türkdoğan, “Niçin Milletleşme?” a.g.e. s. 191.

mahallî feodallere karşı kendi güvenlikleri için Fransız ve İngiliz monarklara yaklaştılar. Böylece XV.yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'nın batısında ortaya çıkan millî monarşiler, gelecek yüzyıllarda parlak ve uzun bir gelişme ve güçlenme potansiyeline kavuşmuşlardır.¹¹⁹

Zaten XIV. yüzyıldan başlayan tüccarların etkinliği ve monarkların oluşturduğu ordular, feodalizmin sonun yaklaştığını göstermektedir. Her iki gelişmede güçlü ve merkezi bir devlet desteğine gerek duyuyordu. Daha XV. yüzyıldan itibaren çoğu Avrupa ülkesinde politik ve askerî otoritede merkezileşme başlamıştır. Bu merkezileşme kimi yerde kralın, kimi yerde mahallî bir prensin ya da ticaret kesiminin etrafında olmuştur. Bilhassa XVI yüzyılda mutlak monarşiler daha çok etkinlik göstermeye başlamıştır. Modern devletin ilk biçimi olan mutlak monarşiler kapitalizmin gelişme süreci içinde ortaya çıkmıştır. Mutlak monarşilerin temel belirleyici özelliği kural koyması ve bu kuralları uygulatacak güçte olmasıdır. Çünkü modern devlet mutlakiyetçi monarşi formu içinde ortaçağ üretim düzenin bozulmasına paralel olarak, bu düzenin hâkim unsurları olan feodal beyler ile Kilise'nin zayıflamış gücünü kırmış ve imkânlarını merkezi yönetimce oluşturulan kurallara tâbi kılmıştır. Böylece mutlak monarşiler düzenli bir ordu, kalıcı bir bürokrasi, millî vergi, birleşen halklara yönelik hukuk ve pazar oluşturmuşlardır. Aynı zaman da monarşik devletler, diğer devletlerden daha güçlü olmak amacıyla da dünya dev pazarlarına açılmıştır. XVI.yüzyılın başından XVIII. yüz yılın ortalarına kadar devam eden bu süre içinde Avrupa'' *merkantilizm*'' çağı yaşamıştır. Merkantilistlere göre, bir devletin ilk amacı, millî gücü geliştirmektir, arttırmaktır. Bunun için de mahallî çıkarların yerine millî çıkarları korumak gerektiği tezini işlemişlerdir.¹²⁰

3. Modern Millî Devletlerin Doğuşu

Fakat XVI.yüzyılda Avrupa'da 500 kadar irili ufaklı özek devlet ve prenslikler vardı. Bu sayı XX. yüzyıla girerken yirmibeşe düşmüştür. Artık monarşik devletlerde krallar, asiller ve kilise karşısında kendini güvence altında

¹¹⁹ Sander, a.g.e. s.70-71.

¹²⁰ Say, a.g.e. s. 58; Özdemir, a.g.m. s. 14.

tutacak bu yeni kuvvetlerle birlikte hareket etmeye başlamıştır. Böylesi bir gelişme modern millî devletin temelini oluşturmaktadır

a- Millet

Modern anlamıyla millet sosyal bir varlık olarak, Batının tarihi gelişim içinde kendini gösterir. XVI.yüzyıldan itibaren Avrupa’da parçalanmışlıktan birleşmeye doğru gidişte kral’ın hâkim olduğu geniş sınırlar içerisinde güvenle ticaret yapılacak bir ekonomik pazar ortaya çıkmasıyla insanlar birbirleriyle sıkı ilişkiye girip, aynı gruba üye olmanın şuuruna varmaya başladılar. Böylece mecburi olarak millî dil (meselâ, Latince yerine Fransızca) millî din(meselâ,Katoliklik yerine Anglikanlık) ortak ülkü, millî karakter yalnızca o siyasi birimin (devletin) üyeleri için ortak özellikler geliştirdiler.¹²¹

Bunun yanında XIX. yüzyılın başından itibaren haberleşme ve basın hayatında gelişmesi sonuncu sosyal hareketlilik ve kültürel faaliyetler de görülen gelişmeler milliyet fikrinin gelişmesine de sebep olmuştur.¹²² Endüstri döneminde bireyleri birbirine bağlayan bağlar sınıflar arası bağlar değil, millî bağlar olmuştur. Bu dönemde iş bölümü yaygınlaşır ve eğitim devletin önemli işlevlerinden biri olur. Modern insan, artık bir akrabalık grubuna bağlı değildir. O bir kral, ülke ve dine bağlı değil, bir kültüre sadakat göstermektedir. Böylece ortak özellikler millet denilen grubun üyesi olmak duygusunu, yâni millet fikrini doğurdu.¹²³

Netice olarak Fransız ihtilalinden sonra Avrupa’da yayılan liberalizmde, siyasî istiklâl, siyasî birlik, siyasi toprak(vatan), siyasî varlık(devlet) kavramalarını temel alan siyasî yönü ağır basan bir milliyetçilik anlayışı

¹²¹ Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği*, Dost Kitapevi, Ankara, 1988, s. 6.

¹²² Sarımay,a.g.e.s.23-38; Gökalp, “Türkçülüğün....”a.g.e s.78-79.

¹²³ Millet, milliyetçilik ve millî devlet kavramlarının anlamları ve bunların ortaya çıkış tarihleri üzerinde Batılı araştırmacılarca tam bir görüş birliği yoktur. Üçü de birbiriyle yakından alakalı olan bu kavramlara verilen öncelik sırası tartışmanın odak noktasını teşkil etmektedir. Yukarıda olduğu gibi millî devletin kurulduğunu, ardından da milletin oluşturulduğunu savunanlar, “milletlerin varlığı yepyeni bir olgudur, politik ve ekonomik şartlar sonucu belli bir devlet ve ideoloji olarak ortaya çıkmıştır.” Bu görüşe katılmayan göre “önce milletin oluştuğunu,ardından da millî devletin kurulduğunu yüzyıllarca öncelere uzanan millî unsurların belli şartlarda millet şuurunu oluşturmasını kolaylaştırılmıştır” demişlerdir. (M. Çağatay Özdemir, “20.Yüzyıl Sonunda Millî Devlet ve Kimlikler” *Türk Yurdu*, Ağustos 1995, s. 13),

hâkimdir.¹²⁴ Temel felsefesini “*Aydınlanma*” düşüncesinde bulan Fransız ihtilâli ile hayata geçen millî devlet (ulus-devlet) toprakla temellendirilmiş (territorial) siyasi bir millet anlayışı XIX yüzyılı “*milliyetçilik yüzyılı*”na dönüştürdü. Liberalizmin millî hakimiyet ve millî anlayışı, “*millî devlet*”(ulus-devlet) formülünü de beraberinde getirmiştir. Bu, milletin devleti meşrulaştırdığı ya da devletin meşruiyetini millettten aldığı bir anlayıştır.¹²⁵

b-Millî Kültür

Geniş alanlar üzerine otoritelerini yayabilen hükümdarlarca yönetilen devlet, dayandığı toplumun bireylerini birbirine bağlayan en önemli unsurun millî kültür olduğunu anlamıştır. Devletin bekâsı için mahallî kültürlerle bireylerin ortak bir irade altında toplamanın güçlülüğü fark edilmiştir. Bu yüzden bu kültür mahallilikten arınmış bir üst kültür olmalıdır. Böylece bütün halka mal olmuş standartlaşmış, türdeş ve merkezin desteklediği üst kültür değerlerini paylaşan insanların müşterek bir kimlik taşıdığını kabul ettirme yoluna gidilmiştir.¹²⁶

c-Millî Hâkimiyet

Bu gelişmeler sonunda, toplumun yönetimde söz sahibi olmak isteme dönemini açmıştır. Devlet ve hâkimiyet hakkındaki eski fikirler ve anlayışlar devam etmekle beraber, XVIII. ve XIX. yüzyıllardan itibaren hâkimiyetin şekli ve kaynağı üzerinde yeni fikirler ortaya çıkmaya başladı. Yeni fikirlerde genellikle hâkimiyeti sosyal bir kaynağa dayandırma eğilimi ağır basmaktadır. Bu yeni fikirler ilhamını liberal felsefeden almaktaydılar. Bu itibarla, liberalizmin fert için öngördüğü hürriyet, eşitlik, adalet gibi ilkeler devlet, toplum, coğrafya çerçevesi içinde ele alınmaya ve yeni bir mâna ifade etmeye başladı.¹²⁷

Toplumda görülen bu değişimler, felsefi düşüncede de kendini göstermiş, kralın üzerinde söz sahibi olma hakkı toplumunun kendisinde olduğu ve devletin sınırları içerisinde yaşayan halkın temel hak ve hürriyetlerini ön plâna çıkarılması

¹²⁴ Kodaman, “Cumhuriyet’in Tarihi...” a.g.e. s.67.

¹²⁵ Nuri Bilgin, a.g.e. s.14-15; Suavi Aydın, *Kimlik Sorunu, Ulusalılık ve “Türk Kimliği”*, Ankara, Öteki yayınları 1998, s.34-36.

¹²⁶ Özdemir, a.g.m. s. 15 .

¹²⁷ Kodaman” Cumhuriyetin Tarihi...” a.g.e. s.43.

gerektiği dile getirilmiştir. Bayram Kodaman bu durumu şöyle açıklar: “1789 Fransız ihtilâli sayesinde, teorik olarak ileri sürülen görüşlerin pek çoğu uygulama alanına intikal ettirildi. Bunun sonuncu olarak devlet hukukileşti, hâkimiyetin kaynağı sosyalleşti, toplum(halk) milletleşti, toprak (coğrafya) vatanlaştı. Özellikle, millet kavramının ortaya çıkması neticesinde halk yığınlarının milletleşmesi zarurî olarak millî devlet, millî hâkimiyet, millî irade, millî coğrafya gibi kavramları gündeme getirdi. Dolayısıyla, ferdî hürriyet ve eşitlik ilkeleri daha geniş anlam kazanarak, millî ve millet hürriyeti, yâni millî istiklâl, millî hâkimiyet, milletlerarası eşitlik, milletlerin kendi kendini yönetme hakkı gibi anlamlarda ifade edilmeye başlandı. Bu yüzden giderek her şey millet zemini üzerine oturtulmaya ve meselelere bu açıdan bakılmaya ve çözüm aranmaya başlandı”¹²⁸

d- Millî Kiliseler ve Millî Dil

Batı’da millî devlet inşası, kültürel bütünlük gösteren “*etno-din*” ve “*etno-dil*” varlıklar temelinde oluşmuştur.¹²⁹ Millî lisanların ve milli kiliselerin gelişmesi ile insanların düzen arayışı ve dayanışma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Milletlerin uyanışında millî kiliseler önderlik etmiştir. Latin âlemi Katolik kilisesi ile kültürünü Akdeniz kavimlerine yaydığı halde, Yunan ve Slav âlemleri Ortodoks kiliseleri sayesinde ona boyun eğmemişlerdir. Poretistanlık Cermen âleminin, Presbiteryen kilisesi Skandinavya kavimlerinin, Anglikan Kilisesi İngilizlerin millî varlığını Latin baskısından kurtaran ilk habercileridir. Milletler ve imparatorluklar içinde devam eden eski etnik zümreler, “*cemaat teşkilatları*” ve küçük kiliseleriyle muhtarlıklarını temin ettiler. Fakat dinî devlet yerini lâik devlete bıraktıkça ,din işleri insanın vicdanında ait sırf derunî ve manevî bir iş haline geldi. Artık millî kiliselerin mânası kalmadı.¹³⁰

Daha öncede belirttiğimiz gibi devletlerin merkezileşmesiyle birlikte

¹²⁸ Bayram Kodaman” Cumhuriyetin Tarihi...” a.g.e. s. 43-44.

¹²⁹ Abdullah Topçuoğlu, “Ulus Devlet ve Etnisite Olgusu” *Türkiye Günlüğü*, Mart- Nisan 1995, s.104 .

¹³⁰ Ülken, “Millet ve Tarih...” a.g.e. s. 212. Modern devlet laik esaslar üzerinde kurulunca “*Dinin toplumsal ve siyasî düzlemde bireysel düzleme geri çekilmesine yol açan, insan zihniyetinin dünyevileşmesi, yâni laisite veya sekülerizm tarafından izlenince, Batı Hıristiyanlığının evrensellik düşü, papanın noel nutuklarının bir temasından öteye geçemez hale gelmiştir.*”

müşterek “*dil*” kullanılması önem kazanmıştır. Böylece aynı dili konuşan insanlar belirli sınırlar içinde toplanması ile birleşme sağlanmış olacaktır. Nitekim İtalya’nın birleşme döneminde İtalyanların sadece %2’si İtalyanca, Fransız İhtilâlinde ise Fransızların sadece %50’si Fransızca konuşuyordu. Yazı dilinin matbaanın icadıyla daha geniş kitlelere ulaşması aynı zamanda yönetimin genişlemesi ve endüstriyel gelişmesini kolaylaştırmıştır.¹³¹

e-Sanayileşme

1800—1900 yılları sanayi çağıdır. Bu yıllar arasında meydana gelen büyük teknik değişmelere tarihin hiçbir döneminde rastlamamız mümkün değildir. Sanayi çağı ile dünya tablosu hiçbir dönemde görülmeyecek derecede kısa zaman içinde değişmiştir. Bu değişim yalnız endüstrinin, fabrikaları ile, büyük şehirleri ile, maden ocakları ile göçtükleri bazı alanlarda değil, her yerde olmuştur. Gerçekten bu, yüz-yüzelli yıl içinde teknolojide meydana gelen değişimler, sosyal müesseselerdeki gelişmelere, sistem ve yapı farklılaşmasını ortaya çıkardı. Bu çağın başından endüstri ve teknolojide ilerlemeler sonucu ortaya çıkan liberal ekonomik akımlar, öte yandan Fransız ihtilaliyle açılan liberal siyaset görüşler ile beslenerek güçlendi.¹³²

Sonuç olarak Avrupa’da sanayileşmenin ve buna bağlı olarak şehirleşmenin ortaya çıkması milletin varlık kaynakları olmuştur. Bu açıdan millet kavramı modern düşüncenin bir ürünü olarak gelişme göstermiştir. Kısaca “*Batıda millet Batı anlamında, feodal tip toplumdaki sonra ticaret ve sanayinin gelişmesi ve bunun sonuncu olarak ferdi hürriyetlerin elde edilmesi, şahsiyetini kazanması, toplumun varlığını ve benliğini duyması sürecidir.*”¹³³

XIX.yüzyılda Batı Avrupa’da tarihî gelişim ve kültür değerleriyle uyum içerisinde “*toplumların dönüşüm sürecinde*” ortaya çıkan millî devletler, daha

(Mehmet Ali Kılıçbay, “Batı, Doğudan Kopuş Olarak Okunabilir” *Türkiye Günlüğü*, Kasım-Aralık 1994, s. 95).

¹³¹ Özdemir, a.g.m. s. 14. “*Birleşik Devletlerde İngilizce’nin millî bir dil olarak tercihi, milletleşmenin ana unsurunu teşkil eder. Çünkü Amerika’yı oluşturan göçmenlerin önemli çoğunluğu İngilizce konuşan halklardan oluşmuştur. Polonyası, İspanyası, Yunanistan’ı, İtalyası, Almanyası, Fransası, Hollandası, Slovakyası hepsi bu “Anglo Sakson Gölü” içinde erimişlerdir*” (Türkdoğan” Niçin Milletleşme?” a.g.e. s. 3).

¹³² Türkdoğan, a.g.e.s. 30-144.

¹³³ Say, a.g.e. s. 12.

sonra da dünyanın değişik toplumlarına yayılmıştır. Batıda az çok homojen bir toplumsal varlık temeline dayanan millî devletler, ¹³⁴temelinde millî dillerin kullanıldığı; millî monarşilerin doğduğu; ticaretin, sanayin ve tarımda millî düzenlemeye tâbi tutulduğu; millî kiliselerin kurulduğu; şehirleşmenin önem kazandığı ve bireyselleşmenin öne çıktığı bir devlet modelidir. ¹³⁵

4.Millî Devlet ve Tarih

Millî devlet kendi varlığını sürdürebilmek ve siyasî ve sosyal anlamda bütünleşmiş bir toplumun bütünlük duygusunu sürekli ön plânda tutacak bir kültürel birliğe ihtiyaç duyar. Bunun içinde millî devletler, millî kültürün köklerinin ortaya çıkarılması ve inşa edilmek istenen millet formuna bir meşruiyet payandası bulabilmek için tarihe eğilmek zorunda kaldılar. İşte XIX.yüzyılda milliyetçilik ve demokrasi fikirlerinin hızlı bir şekilde yayıldığı, imparatorlukların tasfiye edilip “ulus-devletler”in kurulmasına doğru gidildiği bir dönemde millî tarihin önemi daha çok anlaşılmıştır. Böylece millî birlik ve manevî kuvvet aşılacak, yeni atılımlar yapmak maksadıyla millî tarihten faydalanmak hemen her memlekette baş vurulan bir hadise olmuştur.¹³⁶ Çünkü, bir toplumu birleştiren en büyük güçlerden biri de ortak tarih şuurudur. Bu şuur olmaksızın bütün topluluğun bir çok şeyleri benimsemesi oldukça zordur. Modern millî devletin özdeşleyebileceği en güçlü toplumun “millet “ olduğu dikkate alındığında, ”millî tarih şuurunun” önemi daha iyi anlaşılmış olur. Zaten Batılı devletlerin tarih ilminde ileri gitmeleri, ilim metotlarını öncelikle kendi milletlerine uygulamakla mümkün olmuştur.¹³⁷

XIX. yüzyıl Avrupa’sında milliyetçiliğin zirveye çıktığı dönemde, tarih araştırmalarının ve tarih eğitiminin çok önem kazandığı da bir gerçektir. Bugün Avrupa’daki milliyetler ayrı ayrı tecrübelerine sahip birer millî geçmişin ürünüdür. İtalyanlar, Almanlar ve Slavlar gibi halkların siyasî olarak millî birliklerini henüz kurmadan millî tarihlerini yazmaları, tarihin bir millî kimlik oluşturmada en etkili bir unsurlardan biri olduğunu göstermektedir. XIX. yüzyılın ikinci

¹³⁴ Topçuoğlu, a.g.m. s.102.

¹³⁵ Say, a.g.e. s.73.

¹³⁶ Kafesoğlu, “Tarih ilmi ve...” a.g.m s.2-3.

¹³⁷ Kodaman, “Cumhuriyetin Tarihi...” a.g.e. s.93.

yarısında artık demokratik parlâmenter sisteme geçen çoğu Avrupa ülkelerinde, sosyal sınıflar ve bölgesel bağılıklar yerine millî şuurun güçlendirilmesi gerektiğine inanmışlardır. Bu yüzyıla kadar millî kimlik üzerinde düşünülmeyen İngiltere’de tarih, giderek artan okur yazarlık oranı ve seçmen kitlesi karşısında ülkenin siyasî kültüründe önemli birleştirici unsur olmuştur.¹³⁸

Bu durum Almanya ve İtalya gibi millî birliğini yeni kuran devletlerde olduğu gibi, Fransa gibi daha önceden bu işi yapmış olanlarda bile devlet tarih araştırmalarını teşvik etmiştir. Bu hususta Okullardaki tarih derslerinde ”*millî konulara*” ağırlık verilmesi; okullarda tarih öğretimi için üniversitelerle işbirliği yapılması; üniversitedeki akademik tarih çalışmaları ile devletin benimsediği milliyetçilik arasında bir ortak görüşe varılmak istenmesi dikkati çekici çalışmalardır. Bunu yanında tarih yazımında yeni metotlar, tenkitçi ve analitik yaklaşımların ortaya çıkması, akademik çevrelerde tarihin bilimsel disiplin olarak ele alınmasına yol açtı. Böylece Batıda modern tarih anlayışı ile birlikte tarih araştırmaları ve tarih eğitimi millî kimliğin ortaya çıkarılması ve güçlendirilmesi için bir araç haline getirilmiştir.¹³⁹

XIX yüzyılda tarih ilminin gelişmesinin sebeplerinden biri de, bu dönemde sömürgeci milletler nasıl başka ülkeler üzerindeki hâkimiyetin kaynağının ve meşruiyetini tarihte görüyorlarsa, aynı şekilde Avrupa baskısı altında bunalan milletler de millî mücadele ve bağımsızlık hareketlerini besleyen ideolojilerinin en önemli kaynağını millî tarihlerinin ihtişamında ve millî tarihlerinin kendilerine verdikleri misyonda aramalarıdır.¹⁴⁰ Meselâ, ABD. bağımsızlık savaşından önce Amerika kolonilerinde yaşayanlar, Britanya tarihini kendi tarihi olarak kabul ediyorlardı. Daha sonra 13 Koloni millî kimliğin gerekli olduğunu anlayınca geçmişleriyle gurur duyacakları özgün bir Amerika tarihine ihtiyaçları olduğunu anladılar, bu yönde ders kitapları yazmaya başladılar.¹⁴¹

Millî devletin topluma ortak bir kültür kabul ettirmek istemesi sonucu Avrupa’nın her yerinde millî kültür değerlerin ortaya çıkarılması ve bu hususta

¹³⁸ Tosh, a.g.e. s.8.

¹³⁹ Tosh, a.g.e. s.6; Behar, ”İktidar...” a.g.e. s.20-21, İggers, a.g.e. s.28, Burke, a.g.e, s.5.

¹⁴⁰ Ortaylı, “Gelenekten....” a.g.e. s. 31-108.

¹⁴¹ Tosh, a.g.e. s.6.

eserler yazılması için “kurumlar“ tesis edilmesine yol açtı. Bunlardan ilki 1819 yılında Almanya’da “*Monumenta Germaniae Historica*”, 1821 yılında de Fransada “*French Ecole des Chartes*” ve 1838 yılında İngilterede “*the English Puplic Records Office*” kurulmuştur. ¹⁴²

Millî tarih araştırmalarıyla birlikte destanlar ve yani epopeler gündeme getirildi, mimari alanındaki çalışmalar yapıldı, folklorlar meydana çıkarıldı, örf ve adetler incelendi; halk motiflerinden opera ve operetler yapıldı. Böylece halk mirasını ve yerli kültür unsurlarını ortaya çıkarmaya başladılar. ¹⁴³ Alman romantiklerinden Frederich von Schlegel(1759-1805)in dil konusundaki çalışmaları,. *William Tell* adlı eserinin kahramanının, millî şuur etrafında toplanılmasına gayret etmesi,. Jakop Grimm(1785-1829) Alman masalları üzerindeki çalışmaları, “*Grimlerin Peri Masalları*” (Grimm’s Fairy Tales) adlı kitabında halk hikayelerini yayınlamaları, Willliam Warswarth (1770-1850) “*Lirik Şiirler*”de (Lyrical Ballands) İngilizlerin faziletini anlatması millî değerleri yansıtan çalışmalardır. Bunlarla birlikte müzik alanına da Giuseppe Verdi’nin (1831-1901) operalarında bir çok millî mevzuları işlemesi dikkati çekicidir. ¹⁴⁴

Sonuç olarak Ortaçağ Avrupa anlayışının aksine XVIII.. yüzyıldan itibaren Avrupa toplumları, kendilerini kültürleri bakımından farklı milletler olarak görmüşler ve kendi tarihlerini millî şuurla ele almaya başlamışlardır. ¹⁴⁵

5.Milli Devlet Modelinin Türkiye’ye Yansıması

Avrupa’da bu gelişmeler Osmanlı devletinden başlayıp Cumhuriyet Türkiye’sinde yeni boyutlar kazanmış ve bazen ılımlı bir biçimde ortaya çıkmış, bazen de çok radikal boyutlar kazanmıştır. Batıyla olan ilişkileri sonucu Osmanlılar Avrupa’daki millî devlet kültürünü kendi devlet ve toplum yapılarında sınırlıda olsa uygulamaya çalıştıkları görülmektedir. Zaten Devlet kadrolarının yönetim, eğitim,ekonomik,hukukî, askerî ve toplumsal v.b. çeşitli alanlarda ıslahatlar yapması da bunu göstermektedir. ¹⁴⁶ Fakat Batıdan gelen

¹⁴² Uslu, “Cumhuriyet Dönemi ...” a.g.e. s.93.

¹⁴³ Halkın a.g.e. s.,82; Ülken “Millet ve...” a.g.e. s.230.

¹⁴⁴ Uslu, “Cumhuriyet Dönemi...” a.g.e. s. 44-50; Ortaylı, “Gelenekten...” a.g.e. s.109.

¹⁴⁵ Tosh,a.g.e. s.13.

¹⁴⁶ Mardin, “Türk Modernleşmesi” a.g.e. s.9-11.

milliyet ve milli devlet fikrinin öncelikle Osmanlı devletindeki gayri Müslimler arasında sonra Türk aydınları arasında etkili olduğunu daha önce söylemiştik. Bilhassa II.Meşrutiyetten sonra Türkçü-milliyetçi aydınlar Osmanlı imparatorluğunun aslî unsuru olan Türklerin, Osmanlılık çerçevesi içinde kalarak milliyet duygusunu uyandırmaya çalışmışlardır. Asrın “*milliyetçilik*” asrı olduğu ve artık imparatorlukların zamanını doldurduğu görüşü, Balkan felaketinden sonra Türk aydınları arasında iyice kuvvet kazanmıştır. Türk milliyetçileri Osmanlı devletinin yıkılmasını önleyemese de, Anadolu’daki Millî devletin kurulmasında en etkin unsurlardan biri olmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, “*istiklâl-i tam*” ve “*hâkimiyet-i milliye*” ilkeleri çerçevesinde, millî temel üzerine kurulmuştur. Bu yüzden Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye’de bir taraftan modern millî devlet teşkilatlanmasına gidilirken, diğer taraftan da modern milletin temel niteliklerini topluma kazandırılması yönünde faaliyetlerde bulunulmuştur.

II.BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH ANLAYIŞI

A. TÜRK TARİH TEZİ

XX. yüzyılın başlarında Türk milleti büyük felâketler ve buhranlar devri yaşamış ve bunun sonucunda da Osmanlı devleti tarihe karışmıştır. Atatürk, Türk milletinden aldığı güçle İstiklâl Savaşını(1919-1922) kazanarak, Anadolu –Trakya ile sınırlı coğrafyada Türkiye Cumhuriyeti devletini kurdu. İstiklâl Savaşının kazanılmasında II. Meşrutiyet devrinden itibaren başlayan Türkçülük faaliyetleri sonucu Türkler arasında uyanan milli şuur ve milliyet fikirlerinin önemli payı vardır. Osmanlı devletinin son dönemlerinde, milliyetçilik hareketlerine paralel olarak Türkler, Türk kültürü ve Türk coğrafyası kavramlar çevresinde yeni bir tarih görüşü oluşmaya başlamış, fakat, henüz Türk Tarih Tezi ileri sürülmemiştir.¹

Türk Tarih Tezi'nin oluşumuna geçmeden önce “*tarih*”in niçin devlet kadroları ve aydınlar tarafından belli dönemlerde önemle ele alındığını izah etmekte fayda vardır. Toplumların hayatında barış ve huzur devrinden çok, siyasî değişimler, büyük felaketler, ihtilaller ve inkılâplar gibi çok önemli değişiklikler olduğunda o milletin aydınları tarihi yeni bir bakış ile yeniden yorumlamak isterler. Çünkü, milletler böyle zamanlarda varlıklarını korumak ve geliştirmek için mânevî değerlerine dayanarak gelecekteki güvenlikleri için, kendini daha iyi tanımak ve anlamak ihtiyacını duyarlar. Bu durumda milletlerin, “*ben nasıl olmalıyım ?*” demeden önce, “*ben neyim ?*” sorusunu cevabını vermeleri gerekir. Bu da tarihi yeni bir bakış açısı ile değerlendirmekle mümkündür. Bu hesaplaşma geçmişten kalan mirasın mahiyetini ve muhtevasını değiştirmekten değil, yaşanan devrin bir tarihî değerlendirmesi ve bir “*değer değişikliği*” zaruri kılmasından ileri gelir. İnkılâpçı nesiller, bundan istifade ederek varlıklarını daha güçlü bir şekilde korurlar, yükledikleri görevi yerine getirmede cesaret bulurlar ve geleceğe daha güvenli bakarlar. Bu yüzden devlet ve toplum hayatında yenilikler yapan İnkılâpçı kadrolar, sadece düzeni değiştirmekle kalmaz, geçmişi de yeniden sorgulamak gereğini

¹ Azmi Süslü, “Atatürk ve Tarih” *Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, 1998, s.139.

duyarlar. Çünkü eski siyasî ve toplum düzeninin yıkılışını ve kurdukları yeni düzeni açıklamak ve benimsetmek için baş vurulacak en önemli kaynak “*Tarih*” olmaktadır. Bunun yanında inkılâpçı kadrolar, kendi ideolojisini topluma verirken öncelikle bunu tarih üzerinden izah etmek isterler, yâni ona tarihî temel ararlar. Yeni sistemi ve toplumu tarih içerisinde oluşmuş inkılâpçı birikimlerle inşa ederler. Tarihin, siyasî hayata ve fikir hayatına bu derece sokulması, onun mahiyetinden gelmektedir Hiçbir ilim dalı tarih kadar zamanın ve devrin fikir dünyasına tâbi ve bağlı değildir. Çünkü tarih ilmi, devirlerin ve kültürlerin, geçmişten hesap verdikleri bir alandır. Bunun için her neslin tarihini kendi yazması, tarih tablosunu kendi çizmesi gerektiği görüşü ileri sürülür. Bunun sadece geçmişle hesaplaşmak olarak değil de, aynı zamanda daha kapsamlı bir tarih şuuruyla birlikte düşünülmesi gerekir.²

Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi Cumhuriyetin kurulması ile yeni Türk devleti ve Türk milleti böyle bir olağanüstü devri yaşıyordu. Bunun içindir ki, Atatürk, Türkiye Cumhuriyetinin siyasî ve iktisadî bağımsızlığını teminat altına aldıktan sonra Türk milletinin, kendini tanıması ve tanıtması için tarihin başka bir bakışla değerlendirilmesini istedi. Türk ve dünya tarihini açıklayan, Türklerin dünya tarihindeki yeri ve rolleri hakkında görüşler ihtiva eden “*Türk Tarih Tezi*”ni ortaya attı. Tez, yalnızca geçmişle hesaplaşmanın bir mahsulü değil, aynı zamanda Türk tarihini, bu yeni tarih tablosu içinde geçmiş ile hâlin birleştiği ve Türk milliyetinin özellikleri, millî kültür ve Türk’ün millî kimliğini ortaya çıkarmak üzere millî benliği kuvvetlendirmenin bir kaynağı olacaktı. İşte Atatürk’ün, tarih araştırmalarını teşvik etmesi, tarih öğretimi ve tarihçilerin yetiştirilmesi ile ilgilenmesi, tarihle ilgili müesseseler kurması ve kongreler toplaması bundan doğmuştur.³

Türk Tarih Tezi, olağanüstü şartlar sonunda ortaya çıktığı bir olgu olarak düşünüldüğünde, gayet tabii olarak bir çok problemin çözümünü onda aranmıştır. Bu hususta iki temel nokta dikkati çekmektedir; bunlar bir taraftan “iç” cephenin

² Kodaman, “Cumhuriyet’in Tarihi...” a.g.e. s.91; Halil Demircioğlu, “Tarih, Biz ve Atatürk “ *Belleten*, Cilt XXXV. Temmuz 1971, s.453-454

³ Kodaman, “Cumhuriyet’in Tarihi...” a.g.e. s.90-94 Halil Demircioğlu, “Tarih, Biz.....” a.g.m. s. s.455; Hasan Cemil Çambel, *Makaleler Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s.14-15, Özkan İzgi, “Atatürk’ün Tarih İlmi Hakkındaki Düşünceleri,” *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, s.257-261.

güçlendirilmesi diğer yandan “dış” cephesinin zayıflatılmasıdır. Tarih Tezi’nin. İç cephedeki hedefine bakıldığında, Türk toplumunun müşterek değerler etrafında toplamak suretiyle “millet şuurunu” uyandırmak, Türklerde “millî vatan” şuurunu yerleştirmek, Türkiye Cumhuriyeti ideolojisinin varlığını güçlendirmek ve yeni Türk devletinin tarihini geçmişle temellendirmek görüşünün ağırlık kazandığı görülür. Bunun yanında sürekli mağlubiyetler sonunda İmparatorluk devrinden miras kalan halktaki ve bilhassa da aydınlardaki Avrupa karşısında aşağılık duygusundan kurtulmak için özgüven duygusu aşılmasıdır. Dış cepheye verilen mesaj ise Türklerin barbar ve medeniyet meydana getiremeyen yetenezsiz bir kavim olduğu yolunda özellikle Batı dünyasında yaygın olan önyargıların geçersizliğini ve Batıların Anadolu üzerindeki emperyalist emellerine karşı Anadolu’nun eskiden beri “*Türk vatani*” olduğunu göstermektir. İşte bu görüşleri savunmak için Atatürk ve Cumhuriyetçi kadrolar büyük bir mücadeleye girmişlerdir. Bu mücadele de “*Türk Tarih Tezi*” olarak bilinen yeni tarih görüşüne yol açmıştır.⁴

1. Türk Tarih Tezi’nin İç Politikadaki Hedefleri

Tezi’n oluşmasındaki “iç” sebeplerin başında Türk devletini çağdaş ve millî temellere dayandırmak gelir. Her rejim, uyguladığı ideolojisini mensubu olduğu toplumun fertlerine benimsetmek ister. Bunun yanında her yeni oluşum, sağlamlığını tarihte arar. Bu yüzden Türk Tarih Tezi, Cumhuriyet ideolojisinin de önemli bir parçasıdır. Tarih Tezi ile Cumhuriyetin temel ideolojisini oluşturan milliyetçilik ve çağdaşlaşmaya gerekli teorik bir zemin sağlanması düşünülmüştür. Böylece Türkiye Cumhuriyeti devletini, tarihî bir temele bağlamak suretiyle devlete milli kimlik, topluma da millî şahsiyet kazandırmak ve bununla birlikte Cumhuriyet ve beraberinde getirdiği kültürel değişimi ve yapılan inkılapları topluma benimsetmek ve inkılapların yerine oturması sağlanmak istenmiştir.⁵

⁴Ekrem Akurgal, “Tarih İlimi ve Atatürk” *Bellekten*, Cilt XX, S.80,1956, s.579-584; Afet İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi” *Bellekten*, Cilt III, S.10, 1939, s.243-246; Cengiz Orhonlu “Atatürk ve Tarih Görüşü” *Türk Kültürü*, S. 61, Kasım, 1967, s.26-30; Enver Ziya Karal, “Atatürk’ün Türk Tarihi Tezi” *Atatürkçülük, (II. Kitap) Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1988*, s.157-164; Orhan Türkdoğan, “50. Yılında Atatürk’ün Dil ve Tarih Tezi” *Türk Millî Eğitimin Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Ankara, 1979, s.47-78.

⁵ Orhonlu, *a.g.m.* s.29; Halil Demircioğlu, *a.g.m.* s.455; Kodaman *a.g.e.* s.91-94 ;Behar “İktidar ve ...” *a.g.e.* s.164-166.

Atatürk, Cumhuriyeti emanet edeceği genç kuşaklara ve topluma, Cumhuriyetin ideolojisini hâkim kılmayı sağlamak için tarih anlayışının da uygun hale getirilmesinin önemini biliyordu. Çünkü eski değerlerin yerine ikame ettiği yeni değerleri tarihî bir perspektiften hareketle temellendirmek suretiyle inkılâpların geniş kitle arasında benimsenmesinde kolaylık sağlayacaktı. Bu yüzden Türk Tarih Tezi, Türkiye Cumhuriyetinin dünya görüşünü açıklayan ve Cumhuriyet rejiminin temel esaslarını destekleyen mahiyette olmalıydı. Aynı zamanda Türk medeniyetinin evrenselliğini ve Avrupa medeniyeti ile özdeşliği görüşünü savunmalıydı. Bir başka deyişle Tarih Tezi, yapılan inkılâpları milî kaynaktan çıkarma ve millî tarihle köklendirme fonksiyonunu yerine getirmeliydi. Bunun yanında Büşra Ersanlı Beharın da işaret ettiği gibi Tez, Türkiyede yaşayan her yaştaki ve seviyedeki insanlara hitap etmekle aynı zamanda vatandaşlık eğitiminin esasını oluşturacağından pedagojik bir değere sahip olmalıydı.⁶

a-Çağdaşlaşma

Cumhuriyetin ideolojisinde bilim ve bilimsellik her zaman önemli unsur olmuştur. Cumhuriyetçi kadrolar bilime, geleneksel olanın içinde barındırdığı her türlü olumsuzlukla mücadele etmenin anahtar kavramı olarak bakmışlar ve aynı zamanda geçmiş dünya görüşü yerine yeni yaşama tarzının yerleşmesinde mücadele aracı olarak kabul etmişlerdir.⁷ Cumhuriyetin dünya görüşünü belirleyen Atatürk'ün düşüncelerinde ve gerçekleştirdiği Türk İnkılâbı'nın temelinde Akılcılık (rasyonalizm) ve Olguculuk (Pozitivizm)'un izleri bulunmaktadır.⁸ Bununla beraber bilim, Cumhuriyet döneminde devleti. ideolojisini belirleyen bir unsur olmanın yanında aydınlar ve entelektüeller arasında da hakim ideoloji olma özelliğine sahiptir.⁹

Atatürk'e göre milliyetçilik ve millî devlet çağa damgasını vuran bir gerçektir. Avrupa'da, sanayileşme, bilim ve teknolojiye ilerleme, siyasi hayatın demokratikleşmesi kısaca “çağdaşlaşma” adı verilen olgu ile milliyetçilik birlikte

⁶ Behar, “İktidar ve ...” *a.g.e.* s.117.

⁷ Altuğ, *a.g.m.* s.242-244.

⁸ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.11.

⁹ Hüsamettin Arslan, “*a.g.m.* s.568.

ortaya çıkmış ve birlikte gelişmiştir.¹⁰ Cumhuriyetin temel felsefelerinden biri de daha öncede belirttiğimiz gibi “Çağdaşlaşma”dır. Batıda ki, Aydınlanma felsefesi tarafından şekillenen değerleri kendisine ülkü edinen Cumhuriyet, bu anlamda bir modernleşme projesidir. Türk Tarih Tezinin belirlediği tabloda Aydınlamacı düşünce ve pozitivism etkisiyle Osmanlı devletinin çöküşü bir “karanlık dönem” son bulması olarak telakki edilmiştir. Osmanlı medeniyetinin ümmet dönemine ait olduğu ve Batı değerleriyle uyuşmadığı en azından bir ortaçağ yapısı olarak görülerek ve aşıldığı kabul edilmektedir.¹¹

Osmanlı'nın dini- ümmet yapısı yerine millî-laik kültürü temel alan bir modelin esas alınması ve çağdaş medeniyetin varlığını millet merhalesine erişmiş toplumlara has olduğu düşüncesiyle Türk Tarih Tezinde başlangıçta da olsa Osmanlılara karşı olumlu bakılmamıştır. Bunun içindir ki, tarih araştırmaları ile Türk milletinin kimliğini, hedefini ve moral değerlerini güçlendirecek kültürel zeminin tanımlanması gerektiği kabul edilmiştir.¹² Özellikle Orta Asya’da ve Anadolu’da yapılan kazılarla Türk tarihinin İslâm öncesi dönemi ortaya çıkartılmak suretiyle Türk devletinin laik yapısının dünyevî kökleri tarihî olarak temellendirilmek istenmiştir.¹³

Bu yüzden Atatürk, yeni değerler aşlamaya çalıştığı milletine, Osmanlı tarihini dışında tenkidden uzak kalmış ve kendi devrinin havasına uygun “uzak mazide” ihtişamlı bir kaynak ve geçmiş bulmayı uygun görmüştür. Bu geçmiş “Orta Asya” idi.¹⁴ Atatürk, “Türkler on beş asır önce Asya’nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine sahip olduğunu göstermiştir.”¹⁵ diyerek tarih olarak dikkatleri Orta Asya’ya çeviriyordu.

Türk Tarih Tezi’nin bu konuda vermek istediği bir mesaj da “Türk milletinin cihan medeniyetinin yürüyüş ve yükselişine tarihî rehberlik vazifesi”den gelen

¹⁰ Feyzioğlu, *a.g.m.* s.6; Doğan Kuban, “Atatürkçülük Üzerine Yorumlar ve Çağdaş Uygarlığa Katılma Sorunu” *Atatürk Konferansları (IV)* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s.173-175.

¹¹ Cennet Uslu, “Tarih Tezi Pencerisinden Osmanlıya Bakmak” Sayı:58, Kasım-Aralık, 1999, s.124-127; Korkut Tuna, “Türk Tarih Tezleri ve Sosyoloji” *Tarih ve Sosyoloji Semineri* (28-29 Mayıs 1990) Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991, s.62.

¹² Aydın, “Kültür-Kimlik....” *a.g.e.* s.140.

¹³ Behar, “İktidar ve ...” *a.g.e.* s. 178-180.

¹⁴ Orhunlu, *a.g.m.*, s.29; Kodaman, “Cumhuriyet’in Tarihi...” *a.g.e.*, s.91-94; Ekrem Akurgal, “Tarih İlimi...” *a.g.m.*, s.583.

¹⁵ Feyzioğlu, *a.g.m.* s.13

özelliğidir. Bu tamamen onun kendi seciyesinden gelen kabiliyeti ve mümtaz vasfıdır. Türkler, Millî Mücadele ile Batı emperyalizme karşı “bağımsızlık” mücadelesinin ilk öncüsü oldukları gibi aynı zamanda Cumhuriyet rejimi ve yapılan inkılâpları ile Avrupalı olmayan milletler için “çağdaş medeniyet”e gidecek yolu göstermeleri bakımından da öncülük etmişlerdir.¹⁶ Tezin genel tablosu gözönüne getirildiğinde tarih de büyük, “medeniyet” kurmuş fakat çeşitli sebeplerle geri kalmış Türk milletinin, yeniden günümüzde çağdaş medeniyeti temsil eden Avrupa’ya yetişme gayretine de işaret edilmektedir. Atatürk’ün “*Türk Tarihinin Ana Hatları*”¹⁷ kitabındaki şu sözleri de bunu belirtmektedir. “*Ey Türk milleti, ..Mevcudiyetine kasteden siyasî ve içtimaî âmiller birkaç asırdır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da on bin yıllık fikir ve hars mirası, ruhunda bakîr ve tükenmez bir kudret halinde yaşıyor. Hafızasında binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında lâyük olduğun mevkiî sana parmağı ile gösteriyor. Ona yürü ve yüksel, bu senin için hem bir hak hem de bir vazifedir*” Bu yüzden Türk Tarih Tezi’nde uzun zamanlar medeniyetin en ön safında yürümüş olan Türk milletinin, kötü yönetim yüzünden geri kaldığını, fakat Türk milletinin bünyesi sağlam olduğu için ve bu geçici geri kalış etkenlerini yapılan inkılâplarla ortadan kaldırdıktan sonra “*tarihî medeniyetçilik ve insanlığın yükseliş rehberliğini*” vazife olarak yeniden ele alacağı vurgulanmıştır.¹⁸

b- Millet ve Millî Devlet

Hilmi Ziya Ülkenin dediği gibi her devir bir hâkim inanış üzerine dayanır.¹⁹ XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başlarındaki hâkim anlayış “*tarih şuuru*”, millî kültürlerin inşası, milletlerin uyandırılması ve bunun neticesi olarak “*millî devletler*”in kurulması olarak kabul ediliyordu. Cumhuriyetin ilânı ile siyasi, sosyal ve kültürel alanda çok köklü değişiklikler yapılmış, mâzîdeki çok milletli Osmanlı devleti yerine millî ve yeni bir devlet kurulmuştu. Atatürk Türk toplumuna, Türklerin tarih boyunca kurmuş olduğu devletler gibi yeni ve öncekilerden daha

¹⁶Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1986, s.295-301; Aydın, “Kültür-Kimlik...” a.g.e. s.140; Reşit Galip, “Türk Tarih İnkılâbı ve Yabancı Tezler” *Ülkü*, Cilt:2, No:164, 1933 s.168.

¹⁷ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 72.

¹⁸ Reşit Galip, “Türk Tarihi...” a.g.m s. 168.

¹⁹ Ülken, “Millet ve Tarih...” a.g.e. s.233.

mükemmel vasıfları taşıyan bir “*Millî devlet*” kurulduğu şuuru vermek istiyordu.²⁰ Bu yüzden “*millî devlet*” anlayışını ve onun dayandığı topluma “*millet şuurunu*” kazandırmanın yolunu tarihte buldu. Bu açıdan Peyami Safa’nın haklı olarak tesbit ettiği gibi Cumhuriyet döneminin temel ideolojilerinden biri “*çağdaşlaşmak*” ise diğeri “*milliyetçilik*”tir.²¹

Avrupada, “*millî devlet*”(ulus-devlet) kurulurken Türk toplumuna, millet olma olgusunun teorik çerçevesi XIX.yüzylda ortaya atılmış ancak bunun uygulanma imkanı Cumhuriyetin ilanı ile gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet’in ilânı ile öncelikle millî şuurunu kazanmış ve kendi kimliğini bulmuş bir Türk milletinin çağdaş Batı medeniyet seviyesine rahatlıkla ulaşabileceği ilkesinden hareketle millî devlet ve Türk milleti kavramına büyük önem verilmiştir. Böylece Türk milliyetçiliği,(bir millete ait olma şuru) Atatürk ile hem devlet oluşumunun sağlıyor, hem de devletin resmî ideolojisi haline geliyordu. İşte bu durumda Türk Tarih Tezi ile de milliyetçilik ve onun tabîi sonuncu olan millî devlet kavramı toplum arasında kolayca yayılma görevini yerine getirebilecekti. Nitekim Atatürk, “*Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir*”²² derken bir anlamda yeni kurulan “*Millî Devlet*”in temel niteliğini ortaya konmuş oluyordu. Bu hususta Türk Tarih Tezi’nin oluşumunda önemli görevler üstlenen ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığını yapan Yusuf Akçura, Türk Cumhuriyeti’nin hedefini “*Türk Yurdu*”ndaki “*Asrî Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife*” adlı bir yazısında belirtirken şunları söylemiştir. “*Asrî bir devletin en mühim unsuru olan millet, yek-cinstir:Ekseriya aynı lisanı konuşur; efradının seviyeye-i ilmiye ve fikriyesi, hukukî,ahlâkî,bedîi,hatta siyasi fikir ve hisleri, çok mütefâvit(çeşitli) değildir;asrî bir devlette millet, aynı kültürün mahsulüdür,bundan nâşi, hiç olmazsa, ekseriyeti aynı ideale(mefkureye) mecluptur.(tutkundur)*

²⁰Türk Tarih Tezinin esaslarına göre yazılmış Tarih-IV kitabında bu hususu şu cümlelerle belirtilmiştir:“*Türk milleti ve Türk Vatanı kendi adına kavuşmuştur. Artık bu vatanın adı “Türkiye” ve devletin adı“Türkiye Cumhuriyeti”dir; Ordumuz artık “Osmanlı Ordusu” değil, kudretini ve kahramanlığını anlatmak için yalnız adını söylemek kâfi olan“Türk Ordusu”dur*”.Tarih-IV, s.183.

²¹ Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*,Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, s.92.

²² Afet İnan, *M.Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*,Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971,s.109.

Binaenaleyh asrî devlet, millîdir”²³ Cumhuriyetçi kadrolar, Batıdaki milletlerin bugünkü medenî seviyesine erişebilmek için bunu yüzyıllar önce gerçekleştirdiğini savunuyorlardı. Osmanlı devletinin bu anlamda bir milli devlet olmadığını ve millî devleti temel teşkil edecek bir millî kültürden de mahrum olduğu için Türk toplumunun çeşitli ihmaller yüzünden geri kaldığını söylüyorlardı. Türkiye, Batının uzun süren sosyal, iktisadî ve kültürel gelişmesi ile onun akışını layıkıyla kavramasa gerekli kararları alamayacaklarına inanıyorlardı.²⁴

Millî devletin ortaya çıkmasında millî kimlik ile milletleşme, yâni, ortak irade sahibi olabilmek, millî değerleri paylaşabilmektir. Diğer yandan bir topluluğu oluşturan fertlerin de millet ve devlete olan bağlılığı bir maddî bağlılıktan ibaret değildir Millet halindeki toplumların geleceğe doğru ilerlemesi ve gelişmesinde önemli bir etken de, o millete dinamizm veren “*millî şuur*” olmuştur. Bu sebeple Türk toplumunun millet ve devlet olarak varlığını koruyabilmesi ve devam ettirebilmesi, ancak kendi varlığının şuuruna ermesi ile mümkündür. Atatürk, Osmanlı devletinin önemli çöküş sebeplerinden birinin de kendi benliğini unutmuş olmasından ileri geldiğini söylemiştir. “*..Bahusus bizim milletimiz, milliyetinden tegâfûl edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu içindeki muhtelif unsurlar hep millî akidelere sarılarak milliyet mefkuresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı millet olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda, bizi tahkir, tezlil ettiler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvela bizim, kendi benliğimizi ve milliyetimize bu hürmeti hissene, fikren, fiilen bütün e’al ve harekâtımızla gösterelim; bilelim ki, millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikârıdır.*”²⁵ Bu yüzdende millî devletin başarılı olması için güçlü bir kolektif kimlik gerekir. Kökleri tarihin derinlerinde olan millî şuur ve kolektif kimliği sağlamada ve millet olma sürecinin kültürel dokusunun pekiştirilmesinde “*tarih*”in önemi inkâr edilemez.. İşte bu

²³ Yusuf Akçura, *Türk Yurdu* Cilt.II, Teşrin-i evvel, 1341/1925, s.1-6.

²⁴“Cumhur Aslan”Erken Cumhuriyet Dönemi İdeolojisinin Temelleri: Türkleşmek, Çağdaşlaşmak ve Anti-Osmanlılık-1” *Türkiye Günlüğü*, S.43 Kasım-Aralık-1996s.63;Türkdoğan, “Değişme- Kültür...” *a.g.e.*, s.14-41;İzgi, a.g.m. s.259.

²⁵ Söylev ve Demeçler II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959, s.143.

sebeplerle .Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türkiye de tarih çalışmaları millî devlet ve onun takip ettiği milliyetçilik fikriyle birlikte gelişti. Türk toplumunun millî değerler etrafına toplanmasında ve kollektif şuurun uyanmasında millî tarih önemli bir görev ifa edecekti. O yüzden Atatürk, milletin temel unsuru olarak dil ve tarihi gördüğü için, ona dil ve tarih vasıtasıyla bir kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır.²⁶ Onun şu sözleri bunu çok güzel bir şekilde açıklamaktadır. *“Kültür işlerimiz üzerine ulusca gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz . Bu işlerin başında Türk tarihini doğru temeller üzerine kurmak, öz Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışmakta olduğumuzu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz”*²⁷

c-Türk Tarihinde Bütünlük

Türkiye Cumhuriyeti millet gerçeği üzerine kurulmuş *“millî bir devlettir.”* Bu devletin millî tarih anlayışında Türk milletine yeni bir ideal oluşturmak, oturduğu coğrafyayı ve kendi kimliğinin tespiti için Türk Tarihinin çok eski köklere kadar götürülmek suretiyle bir bütünlük içinde ele alınması gerekiyordu Ortaylı'nın da belirttiği gibi millî devlet millî tarihini yazacaktı.²⁸ Yeni kurulan Türk devleti de, Türk tarihini doğru temeller üzerine kurmak ve bütünlüğü içerisinde ele almak için Orta Asyadan başlayarak gerçek seyir ve gelişim yollarını inceleyen, bu yol üzerinde Türklerin dünya tarihi üzerindeki rolleri ve medeniyet tarihindeki yerlerini belirten *“millî tarihi”* yazma işine büyük bir ciddiyetle ele aldı.²⁹ Bu millî tarih içerisinde Osmanlı Türk tarihi de, umumî Türk tarihinin geçmişteki bir safhasına yerleştirilmiş ve Türk tarihine geniş araştırma alanları açılmıştır.

d- Kendine Güven

Tarih Tezi'nin Türkler arasında millî şuur ve millî birliği oluştururken Türk

²⁶Zeynep Korkmaz,“Millî Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuurı”*I.Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987,s.209-211; Oran ,a.g.e.,s, 160-161; Türkdoğan,” 50.Yılında...” a.g.m. s.55-60; Kolektif kimlik belirli bir alanda (territoire) kök salmış bir takım grupların (etnik toplulukların) diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebidir”kollektif kimlik, belirli insan grubunun kendi hakkında düşüncesi ile ilgilidir: topluluğun kendine mahsus hususiyetlere sahip olduğu ve teklik taşıdığı şuur ve aidiyet duygusudur.(Bilgin,a.g.e. s..59-62.*

²⁷ Süslü a.g.m s.146.

²⁸ Ortaylı, “Gelenekten...”a.g.e. s.109.

²⁹Utkan Kocatürk,“Atatürk’ün Tarih Tezi ve Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 3, S.8, Temmuz,1987,s.504.*

insanında bir özgüven duygusu da aşılacak istediği de anlaşılmaktadır.³⁰ Çünkü Türk milletinin güven duygusu Osmanlı devletinin dağılma döneminde yara almıştı. Osmanlı devletinin Batı karşısında birbiri ardına gelen mağlubiyetleri ve Osmanlı devletinin son yıllarında Batıyla olan yakın ilişkisi sonunda, özellikle aydın kesim arasında Batı'ya hayranlıkla birlikte, kendine güven duygusu azalmış, aşağılık duygusu artmıştı. Bir yandan Avrupalıların Türk tarihi ve Türk kültürünü aşağılayan durumu³¹ diğer yandan Osmanlı devletinde bir millî tarih yerine hanedan tarihinin esas alınması sonucu imparatorluğun son zamanlarından itibaren özellikle Türk aydını ve Türk halkı üzerinde hissedilen aşağılık duygusu yok edilmek istenmiştir.³² Bunun için de Türklerin ilkel ve göçebe bir millet olmayıp Avrupalardan çok önce yüksek medeniyetler kurduğunun ve bu medeniyetleri dünyaya yaydıklarının ortaya çıkarılması ve Türk insanına kendi tarihinin derinliklerine inilerek oradaki zenginliklerin gösterilmesi ve millî benlik şuuru uyandırılması kısaca milletin “kendini tanımasını” gerekiyordu.³³ Millî Mücadeleden zaferle çıkan Atatürk, Türk Tarih tezi ile Türk milletine yalnız savaş alanlarında değil, medeniyet alanında da büyük millet olduğunu anlatarak, Türk milletinin kabiliyetsiz olmadığını ve bugünkü Batı medeniyetinin tesisinde pay sahibi olduğunu göstermiştir. İşte Atatürk'ün Türk milletinin bütün değerlerini bilimsel ölçülerle ve kaynaklara inen araştırmalarla ortaya koymak, tanıtmak topluma ve gençlere millî tarih şuuru vermek istemesinin, tarih çalışmalarına Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren önem vermesinin sebeplerinden biri belki de en önemlisi budur.³⁴

Millî tarih çalışmaları ile birlikte Cumhuriyetçi kadroların başta Atatürk olmak üzere çeşitli vesilelerle yaptıkları konuşmalarında “*Türkün medenî kabiliyetini* “ gözler önüne seren ifadelerin bulunmasını, hakikat payı yanında Türk milletini motive etmeye yönelik olarak kabul etmek lâzımdır. Atatürk'ün Cumhuriyetin onuncu yılındaki şu sözleri bir hakikati ifade etmesi yanında bu açıdan değerlendirilebilir. “*Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk*

³⁰ Bekir Sıtkı Baykal, “Atatürk ve Tarih” *Belleten*, Cilt XXXV, S.140,1971, s.535-537.

³¹Batı dillerinin çoğunda Türk kelimesi hakaret anlamında kullanılıyordu.(Bernard Lewis,*Modern Türkiyenin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1996, s.357).

³²Falih Rıfki Atay, Atatürk'ün “*Türk tarihi ile uğraşması,bilâkis, aydınları ve halkı bu aşağılık duygusundan kurtarmak için olmuştur*” der. Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Bateş, İstanbul, 1980 s.549.

³³ Feyzioğlu, a.g.m. s 12-24.

³⁴ Korkmaz, a.g.m. s.211.

milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir.”³⁵ Bunun yanında Kongrelerdeki konuşmalarda ve okul tarih kitaplarında çok açık bir şekilde milliyetçilik duygusunun ön plâna çıkarılmasında Türk çocuklarına kendine güven duygusunu aşlamak isteğinin büyük payı vardır.³⁶ Bütün bu faaliyetleri dikkate alındığında Türk milletinin özgün, üstün ve çok eski bir kimliğe, bir medeniyete sahip olduğunu ileri sürerek Türk insanına bir özgüven aşılanması ve milli heyecan verilmesinde çok köklü bir tarihi olduğu şuurunu ortaya koyan “*Türk Tarih Tezi*”nin önemi büyüktür.

e- Millî Vatan

Türk Tarih Tezi'nin dikkati çeken bir boyutu da “*Anadolu Türk vatani*” fikriydi. Atatürk bu fikri zihinlere yerleştirmek suretiyle, Türk milletinde vatanına karşı yeni bir bağlılık meydana getirmek istiyordu. “*Türk milleti bin yıldan fazla bu topraklarda yaşama hakkına sahiptir*” diyen Atatürk'ün Türk Tarih Tezi vasıtasıyla Türk milletine özgüven duygusunu kazandırmanın yanında, Batı “*ulus-devletlerindeki*” “*vatancılık*” anlayışında olduğu gibi Türklere, yeni devletin kurulduğu, Trakya ve Anadolu'nun kendi gerçek vatanları ve çok eski çağlardan beri Türk milletinin merkezi olduğunu şuurunu kazandırmak suretiyle millet ile ülke arasındaki, eski yakın ilişkiyi kuvvetlendirmek istiyordu.³⁷ Lewis'e göre de Türk Tarih Tezi'nin en kalıcı etkisi, Türk milleti arasında durmaksızın kuvvetlenerek devam eden “*vatana bağlılık*” duygusudur.³⁸

Millî devletler, kendi yasallıklarını sınırları belirli toprakla temellendirilmiş “*Millet*” kavramına dayandırmıştır.³⁹ Bunun odak noktasını Misak-ı Milli sınırlarıyla

³⁵ Söylev ve Demeçler, II, s. 275.

³⁶ Meselâ, bu hususta şu ifadeler dikkat çekicidir. “Türk tarihi, Türk milletine, dünyanın insan izi taşıyan her parçasında kendi ırkının zamanla silinmemiş ve silinmeyecek hakimiyet ve hars damgası basılı olduğunu, başka milletler tek bir numunesi ile öğündükleri devletlerin en büyüklerinden çok daha büyüklerini yüzlerce kurmuş, her mânâ ve mahiyette şan ve şeref kaynaklarından kana kana içmiş, görgülü bir soydan geldiğini anlatır.” (Tarih-IV, s.259).

³⁷ Lord Kindross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*-(Çev.Nejdet Sander) Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul,1994, s.704-705.

³⁸ Lewis, “Modern Türkiyenin...” a.g.e. s.357 Osmanlı aydınları Batıdaki milliyetçiliğe eş bir düşünce oluşturmaya çalıştıkları”Osmanlı milleti” ve Osmanlı milletini temel alan “vatan” ideali,İngiliz ve Fransız vatanseverliğinin “toprağa bağlı hükümlerlik anlayışının izi yoktur. Vatan kavramı henüz oluşum halindeydi. (Mümtaz er Türköne” Tanzimat'ta Millet Fikrinin Doğuşu” *Türkiye Günlüğü*, Sayı:8, Kasım,1999,s.39-40).

³⁹ Aydın,“Kimlik Sorunu...” a.g.e. s. 34-36.

çizilmek istenen Anadolu ve Doğu Trakya'dan oluşan millî coğrafya sahası teşkil ediyordu. Bu yüzden bütün dikkatler Anadolu üzerine toplanıyordu. Anadolu'nun Tarih öncesinden beri Türklüğün vatanı olması Anadolu üzerinde siyasi emeller taşıyanlar için de bir cevap teşkil etmesi yanında Türkiye Cumhuriyetinin “vatan anlayışı” açısından önemli idi. Bu fikri açık bir şekilde Atatürk'ün şu sözlerinde görürüz” “*Bu memleket tarihte Türktü, o halde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır.*”⁴⁰ Yine “*Medenî Bilgiler*” adlı kitabında Türk vatanını şöyle tanımlanmıştır: “*Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihî ve topraklarının derinliklerinde varlıklarını koruyan eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasal sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan, hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir küttedir.*”⁴¹ Aynı şekilde Birinci Türk Tarih Kongresindeki bildirilerin genel özelliklerine bakıldığında temel fikrin, “*kutsal yurt*” olarak telakki edilen Anadoluya sahiplenmenin, yâni “*Anadolu'nun Türklüğünün*” tarihi, coğrafi kültürel ve antropolojik temellerinin ortaya konması olduğu görülür. Türk Tarih Tezinin “*Anadolu*” üzerinde yoğunlaşma sebeplerinden biri de, yeni Türk devletinin ideolojisi açısından tehlikeli bulunan son zamanlarda Osmanlı aydınlarınca da benimsenen “*Panislâmci*” ve “*Pantürkist*” fikirlere karşı koymak amacıyla kısmen politik düşüncüyü de ifade ediyor oluşuydu.⁴² Bütün bunlardan anlaşılın Atatürk'ün, “*Türk Tarih Tezini*” yabancı kitaplarda Türkler aleyhine yazılmış birkaç satırlık yazıya cevap vermek için değil,⁴³ Anadolu'nun ve Trakya'nın Türk yurdu olduğunu ve Türk yurdu kalacağını tescil etmek amacıyla şuurlu bir tarzda ortaya attığıdır.

f-Geçmişî Değerlendirmek

Cumhuriyet dönemi tarih anlayışı, Osmanlının temsil ettiği dünya görüşüne ve ona paralel ortaya çıkan tarih anlayışına bir tepkidir. Bu anlayışın temel felsefesini Türk toplumunu “*dini-ümmet*” yapısından “*laik-millet*” esasına yöneltmek teşkil eder. Cumhuriyet dönemi, Osmanlının din kaynaklı tarih anlayışı yerine, aklın hakimiyetini hâkim kılan laik tarih anlayışını öngörüyordu. Osmanlı Tarih anlayışı

⁴⁰ Söylev ve demeçler,II, s.126.

⁴¹ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi,Ankara, 2000, s.29.

⁴² Lewis, “Modern Türkiye'nin...”a.g.e. s.356.

genel olarak üç esas üzerinden gelişmiştir. Osmanlıların kuruluşundan Tanzimat'a kadar devam eden, İslam dininden kaynaklanan dinî tarih anlayışı ve buna paralel olarak Tanzimat döneminde devletin tabiiyeti altındaki muhtelif unsurları bir arada tutmak için ortaya atılan “*hanedan*” tarih anlayışı ve daha çok II. Meşrutiyet devrinde gelişen Türk tarihi kaynaklarına gidilmesi lüzumunu belirten “*millî tarih*” anlayışıdır. Bu üç tarih anlayışı Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yanyana yürümüştü. Fakat Osmanlı devletinin yıkılmasıyla ortaya çıkan yeni Türk devletinin dünya görüşü ile zaten dini kaynaklı tarih anlayışı ve hanedan tarih anlayışı geçmiş tarih anlayışları durumuna düşmüştür.⁴⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında, devletin ve toplumun düzeni yeni baştan kurulma faaliyetleri ile geçtiği için tarih alanında kalıcı ve etkileyici bir tarih görüşü hemen ortaya konması mümkün olmadı.⁴⁵ Öte yandan Cumhuriyet kurulmasından sonrada Türk toplumunda birbirinden farklı halâ şahıs ve gruplar etrafında oluşmuş çeşitli tarih anlayışları ve düşünüş tarzları devam ediyordu. Osmanlı tarih anlayışının reddedilmesi ile Türk toplumu arasında doğacak boşlukların doldurulması ve fikri kaosun önlenmesi lazımdı. Bu durumda Atatürk, eskiden beri devam eden bu görüş farklıklarını ortadan kaldırmanın millî tarih anlayışı etrafında toplamakla mümkün olacağına inanıyordu.⁴⁶

Daha önce bahsedildiği gibi Atatürk, tarih görüşünün ilmi metotlarla desteklenmesini temel almasına rağmen millî bakış açısından geçirilecek bir objektifliği de esas tutmuştur. Onun şu sözleri bunu çok açık olarak ortaya koymaktadır ” *Her şeyden evvel kendinizin dikkat ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tetkikatta her şeyden ve herkesten*

⁴³ Feyzioğlu, a.g.m. s.14, Kodaman, ”Cumhuriyet’in Tarihi ...”a.g.e. s.95.

⁴⁴ Karal, ”Atatürk’ün Türk Tarihi ...”a.g.m. s.157-158.

⁴⁵ Yusuf Akçura, Birinci Türk Tarih Kongresinde sunduğu ”*Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair*” adlı bildirisinde Türk Tarih Tezinden önce Ali Reşat Beyin okullarda okutulan kitabını örnek göstererek, “*kitap Ali Reşat Beyin Meşrutiyet devrinde yazdığı kitapları biraz tadil ile vücuda getirdiği bir eserdir. Fransız tarihi umumi kitaplarının pek cüz’i tadillerle aynen tercüme etmişlerdir...336 sahifelik bir kitapta İslâmdan evvel Türklere tahsis olunan kısım 24 sahifeden ibarettir. Ve umumiyetle denilebilir ki bu faslı okuyan talebe Türklüğe muhabbet bağlayamaz.. Halbuki her milletin müverrihi, tarihte kendi milliyetle alâkalı aksama daha çok ehemmiyet vermek, daha tafsilli yazmak, hele mektep kitaplarında bu hususa daha ziyade itina etmek, umumiyetle tatbik edlien bir usuldür*” (Yusuf Akçura, BTTKs.597-602).

⁴⁶ Kodaman, ”Cumhuriyet’in Tarihi...”a.g.e. s.91-94.

*evvel, kendi insiyatifinizi ve millî süzgecinizi kullanınız*⁴⁷ Aslında XIX. ve XX. yüzyıl başlarında millî meselelerin ilimî bakış açısından ele alınması çok rastlanan bir hadisedir. Yalnız Yusuf Akçura'nın da belirttiği gibi o dönemde Avrupa tarihçilerinin çoğunda bilimsellik adı altında dinî ve kavmî menfaatlere göre çoğu şuurlu bir suretle, görüşlerini ıspat etmek için olayları terkip, tarihi inşa etme, görüşlerine uygun olmayan olayları unuttur görünme, yahut çok silik gösterme, amaçlarına uygun olayları abartarak üzerinde durma gibi huylar bulunduğu da bilinen bir gerçektir.⁴⁸ Bu durum Türk Tarih Tezi'nin ilk defa ifade edildiği TTAH kitabında şu cümlelerle temas edilmiştir. “.....*Türklerin aleyhinde menşei Hıristiyanlık taassubu olan ve asırlarca yürütülen garazkâr telkinlerin daima saf ve bitataraf kalması lazım gelen ilim ruhu içine de sokulmuş olması teessüfe değer hallerdendir*”⁴⁹

İşte bu durumu iyi bilen Atatürk, Türk milletinin kendi millî tarihini bilmesi yanında, onu yabancılardan değil, ilk kaynaklardan kendisinin araştırarak öğrenmesi gerektiğine inanıyordu. Tarih ilmini, millî tarihe, millî kaynaklara ve millî konulara yöneltmekle Türk tarihçilerini Avrupadaki tarih araştırmalarının vardığı neticeleri ve yalnız onlara mahsus çeşitli fikir ve görüşleri, sanki Türk tarihinin ve milletinin gerçekleriymiş gibi, memleketimize ve toplumumuza uygulamasını önlemek istemiştir.⁵⁰ Türk Tarih Tezi'nin tanıtıldığı ve tartışıldığı BTTK'deki konuşmalarında özellikle vurguladıkları hususlardan biri de hiç şüphesiz bu konu olmuştur. Meselâ, bu Kongreye katılan Fuad Köprülü, millî tarihimizin artık kendi düşüncemiz ve görüşümüze göre yazma mecburiyetinde olduğumuzu, çünkü bu maddî istiklâl gibi bir milletin manevî istiklaline işaret ettiğini belirtmiştir.⁵¹

2.Türk Tarih Tezi'nin Dış Politikadaki Hedefleri

Türk Tarih Tezi'nin” *dışa dönük sebep ve maksatlarını*” teşkil eden çalışmalara bakıldığında Karal'ın da haklı olarak belirttiği gibi bir anlamda

⁴⁷ Karal, “Atatürk'ün Türk Tarihi”a.g.m. s.163.

⁴⁸ BTTK,s.583-588.

⁴⁹ TTAH, s.73.

⁵⁰ Kodaman, “Cumhuriyet'in Tarihi...”a.g.e. s.92-93.

⁵¹ Fuad Köprülü,BTTK, s.42-47.

“savunma” tarihçiliği” dense yerinde olur.⁵² Bu mücadelenin, çeşitli milletlerin Türklere karşı besledikleri husumetleri ve Türkler hakkında yanlış düşünceleri ortadan kaldırmak suretiyle Türk milletine dünya tarihinde sahip olduğu değeri kazandırmaktır.⁵³ Nitekim bu durum TTAH kitabında “ *Bu kitapta hedeflenen asıl amaç, bugün, bütün dünyada tabii mevkiini geri alan ve bu şuurla yaşayan milletimiz için zararlı olan bu hataların düzeltilmesine çalışmaktır, aynı zamanda bu son büyük olaylarla ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için millî tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır* ”⁵⁴ Ayrıca, Türk Tarih Tezi ile, Hint-Avrupaî görüşün bütün medeniyetleri tekeline almaya çalışan “*üstün Avrupa merkezli*” tarih yaklaşımına ve bütünüyle insanlık tarihinin mahsulü olan medeniyetlerin tarihiliğini göz ardı eden tasfiyeci eğilimine karşı da cevap verilmiş olunacaktı. Öte yandan Batı merkezli tarih anlayışına bir tepki olmanın yanında “*Avrupa merkezli*” tarih anlayışına karşı Dünya tarihini, Türkler ve Türk tarihi çerçevesinde yorumlayan yeni bir “*Tarih Tezi*” ileri sürülüyordu.⁵⁵

a- Avrupalıların Türklere Bakışı

Türk Tarih Tezi'nin “*dış*” cephedeki ilk mücadelesi yukarıda da işaret edildiği gibi Avrupalıların Türkler aleyhindeki “*barbar, medeniyetten uzak ve kabiliyetsiz*” tarzındaki yanlış ve önyargılı görüşlerinden ileri geliyordu. Avrupa'da Türkler hakkında oluşan bu yanlış ve maksatlı görüşün temel sebeplerinden biri Avrupa'daki Tarih anlayışından kaynaklanmaktadır.⁵⁶ İşte XIX. yüzyılda Avrupa tarih yazıcılığı da, Batılı devletlerin emperyalist emellerini meşrulaştırmak üzere temellendirilen “*Avrupa merkezli*” anlayış üzerine inşa edilmişti.⁵⁷ Bu anlayışta tabii ki Batı, dünyanın “*merkez*”inde yer alıyor ve medeniyetin bütün başarıları Avrupalı beyazlara ait okuyordu. Avrupa-merkezli sitemin etrafında bölge ülke ve halkları ise ya tarihsizleştirilerek mutlak bir duraganlık içinde ve doğuştan geri ve başkalarınca yönetilmeye mahkum milletlerin tarihi gibi gösteriliyor ya da Batı ile temasa

⁵² Karal, “Tanzimat’tan Günümüze...” a.g.m. s.258.

⁵³ Ekrem Akurgal, “Tarih İlmî...” a.g.e s.579; Feyzioğlu, a.g.m. s.5; İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi” a.g.m. s.263-267.

⁵⁴ TTAH, s.25.

⁵⁵ Kodaman, “Cumhuriyet’in Tarihi...” a.g.e.s.97; Bayram Bayraktar, “Çağdaş Tarihçilik Açısından Türk Tarih Tezi” *Türkiye Günlüğü*, Sayı:48, Kasım-Aralık, 1997, s.66.

⁵⁶ Aydın, “Kültür-Kimlik...” a.g.e. s. 60-64; Ortaylı, “Gelenekten Geleceğe” a.g.e. 31.

⁵⁷ Aydın, Kimlik Sorunu, ...” a.g.e. s.75.

geldikleri andan başlayıp Batı'nın evrimini biraz geriden tekrarlayan bir “*tarih*”leri olduğu kabul ediliyordu.⁵⁸ Kısacası Halil İnalıcın belirttiği gibi Batı emperyalizminin, Avrupa-dışı bölgelerin sömürgeleştirmeye yönelik askeri-siyasi hamlesiyle, Avrupa tarih yazıcılığının Avrupa-dışı bölgeleri tarihine bakışı arasında genel paralellik vardı.⁵⁹

Batı oryantalizmi içinde Türk tarihinin çok küçük yer tuttuğunu söyleyen Berktaç, XVIII. ve XIX. yüzyılda De Guignes, Davids, Vambery, Cahun ilk adımların atıldığı ve Thomsen ile Radloff'un Orhun kitabeleri okumaları gibi bazı faaliyetler olmasına rağmen Batı da Türkler hakkında pek az şey bilindiğini ve hattâ Türklerin Orta doğuya gelmesini İslâm medeniyeti için bir tahribat unsuru olarak telakki edildiğini, Osmanlı medeniyetini Selçukluların devamı olarak değil de Bizans'ın bir devamı gibi görüldüğünü söylemektedir.⁶⁰ Aynı şekilde Batı tarihçilerine göre Türkler yüksek teşkilatlı bir devlet kurmuşlarsa ve bir medeniyet eseri gösteriyorlarsa bu ya Bizanslıların veya İranlıların iştirakiyle mümkün olmuştur. Türkler, milletleri boyunduruğu altında tutmağa çalışan bir millet olarak dünyaya ilan ediliyor ve aynı zaman da bütün Türk tarihini bir yakıp yıkmadan ibaret gibi gösteriliyordu. Hattâ, Batı Hunları ve Osmanlı devleti gibi Avrupa ile doğrudan alakalı devletlerle ilgili araştırmalarında dahi bu devletlerin Türkler değil de Hint-Avrupalılar tarafından kurulduğunu ispat etmeye gayret ediyorlardı. Çünkü imparatorluk kurmak büyük ülkeleri yönetmek için Türklerde gerekli kabiliyet ve meziyetlerin olmadığına inanılıyordu.⁶¹ Şüphesiz ki Türk devletinin yıkılması ve Türk milletini bölmesinin belgesi demek olan Sévres faciasında bu gibi haksız ve önyargılı propagandaların önemli payı vardır.⁶²

⁵⁸ Halil Berktaç, *Cumhuriyet İdeolojisi ve. Fuat Köprülü*, Kaynak yayınları, İstanbul, 1983 s.14.

⁵⁹ Halil İnalıcık, “Türk Tarihi ve Atatürk'te Tarih Şuuru” *Türk Kültürü*, Sayı:7, Mayıs, 1963, s.7.

⁶⁰ Berktaç, “Cumhuriyet İdeolojisi...” a.g.e. s.14-20 Bu hususta Niyazi Berkes'in tesbitleri de dikkat çekicidir” *Batı tarihçiliği, bilimsel ilerlemesine rağmen, Batı harsının değer açılardan kurulamamıştır .Batı tarihçiliğinin bilimciliği ve objektifliği, Batı harsı çevresinin içinde büyük ilerlemeler kaydetmiştir; Buna karşılık uygarlık ve medeniyet tarihi açısından Batı tarihçiliği iki bencilliğin hâlâ şiddetle etkisi altındadır. Biri “Hristiyan Bencilliği” (Christo-centrism) diğeri “İrk Bencilliği” (Ethno-centrism)....Batı tarihçiliğinin bütün bencilliğini en açık şekilde Türklere ve Türk tarihine bakış tarzında görmek mümkün diyen Berkes şöyle devam ediyor: “Bütün objektif boyaları Türk'e gelince dökülür. Hristiyan bencilliği ve Avrupa ırkçılığı her yandan sırtmaya başlar.” (Niyazi Berkes “Atatürk'ün Milliyetçiliği ve “Tarih Tezi” Yön Dergisi, 9 Nisan-1965, s.11.*

⁶¹ Kafesoğlu, “Tarih ilmi ve Bizde” a.g.m. ,s.5; İnalıcık, “Türk Tarihi ve” a.g.m., s.7.

⁶² Türk tarihi hakkında iftira ve nefret propagandası o kadar yayılmış ki aradan bunca zaman geçmesine rağmen Türk tarihine bu şekilde bakış bilim yuvaları üniversite çevrelerinde de kendini

Mutlaka O devirde Avrupalı her araştırmacı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Türk milletinin asaletini ve yüksek hasletlerini bilen bazı Batılı yazarlar ve tarihçiler vardı.⁶³ İlber Ortaylı belirttiği gibi Avrupa oryantalizmini tamamen emperyalizmin hizmetinde göstermekte doğru değildir.”*Kafalarda Avrupa narsizimi egemen olsa da Doğulunun yapmadığı ölçüde bu ülkeler öğrenildi....kuşkusuz ilerleyen zaman ve araştırmalar Avrupalı doğubilimcileri (oryantalistlerin) arasında farklı daha doğrusu düşünen insanların sayısını artırdı*”⁶⁴

Batı'nın bu tarih anlayışının yanlışlığı, genel bir kural olarak, ancak istiklalini kazanan milletlerin uyanması ve tarihlerini kendilerinin keşfetmesi suretiyle önlenebilmiştir. Nasıl emperyalist milletler, yayılma politikasının kaynağını ve meşruiyetini tarihte buluyorsa, aynı şekilde müdahale altında kalan milletler de hürriyetlerini ve haklılıklarını tarihte aradılar. Bu devirde milliyetçiler, milletin hakları için mücadeleye tarih yazıcılığı ile başladılar ve tarih onların millî kimliği, bağımsızlık mücadelesinin tapu senetleri oldu.⁶⁵

İşte Avrupa'daki Türkler hakkında önyargıların hâkim olduğu bir dönemde Türklerin kendi tarihlerini kendilerinin araştırmaları ve kendilerine ait gerçekleri kendilerinin bulması gerekirdi. Fakat Osmanlılarda Tanzimat döneminde sınırlı sayıda Türk aydınının gösterdiği tepkiler dışında esaslı bir çalışma ortaya konmadı. Ancak Cumhuriyetin kurulmasından sonra milliyetçi kadrolar, “*Türk Tarih Tezi*” ile, “*üstün Avrupa*” “merkezli tarih yaklaşımlarına karşı da gereken cevabın bilimsel olarak verilmesi gerekliliğine inanmışlardır. Avrupa'nın emperyalizmini meşrulaştırmak için kullandığı tarih anlayışına karşı, Türk Tarih Tezi, “*kendi*

hissettirmektedir. Meselâ, Batı dünyasında son zamanlarda çok tutulmuş medeniyet tarihinde, Rusya'nın idaresi altına geçirdiği, Türk kavimleri, Kızılderili iptidailerini ile kıyas edilmekte ve Rusların bunlara medeniyet götürdükleri iddia edilmektedir. Bu durum sadece Batı'ya has bir şey olmayıp aşırı milliyetçi Arap yazarlar tarafından, Türklerin İslâm dünyasında oynadıkları büyük rol tamamıyla olumsuz bir şekilde gösterilmekte ve Arap hâkimiyetinin son bulduğu devirlerden sonraki İslâm tarihi, karanlık ve geri bir devir olarak bakılmaktadır Balkan tarihçileri de Türk tarihine bakışları bunlardan farklı değildir. (İnalçık”Türk tarihi...”a.g.m.,s.11).

⁶³ Feyzioğlu, a.g.m. s.15.

⁶⁴ Ortaylı, “Gelenekten...”a.g.e s. 31. Bu hususta farklı düşünen Taner Timur şu tesbitte bulunuyor: O yıllarda Avrupa da Türk tarihi üzerine çalışan ve hattâ eserleri Türkçeye tercüme edilenler arasında her ne kadar Türkleri asker ve yönetici millet diye övenler dahi, yine de medeniyetten uzak ve anlayışsız bir millet olarak telakki ediyorlardı. Meşrutiyet dönemi Türkçüler tarafından çok takdir edilen L Cahun “Introduction a’ L’Histoire de L’Asie, Turces et Mongols, des Origines a’1405” adlı eserinde Türklerle ilgili pek olumlu şeyler düşünmemektedir. (Timur, a.g.e. 111-114).

⁶⁵ Ortaylı, “Gelenekten Geleceğe” a.g.e. s.108.

inisiyatifimiz” ve “*millî*” süzgeçten geçirilerek, Türk tarihinin objektif olarak yazılmasıdır. Ayrıca Türk Tarih Tezi yalnızca Batı merkezli tarih anlayışına bir tepki değil, aynı zamanda Dünya tarihinin, “*Türk milleti*” çerçevesinde yeniden yorumlanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında “*Türk Tarih Tezi*” “Avrupa’nın tarih ideolojisine başkaldırışın çarpıcı ve başarılı örneklerinden birini teşkil eder.”⁶⁶

b- Irkçı İddialar

Türk Tarih Tezi ile vasıtasıyla “*dış*”ta yapılan diğer bir mücadele ise Türklerin kökeni meselesi olmuştur. Avrupa’da, Türklerin “*geri*” ve “*barbar, yıkıcı, soykırımcı*” olması, “*sarı ırktan*” oldukları tezine dayandırılıyordu. Bu anlayışların yaygın olduğu çevrelerde Batı tarihçileri, Türkleri “*Asyalı bir kavim, sarı ırka mensup bir topluluk,*” gibi bahanelerle rahatlıkla araştırma haricinde tutabiliyorlardı.⁶⁷ Bunlara göre medeniyetler ırkî/biyolojik özelliklerinin bir sonucu ise medeniyetler kurmak için gerekli kabiliyet ve meziyetlerin sarı ırka mensup Türklerde olmaması gerekirdi. Bu sebeple Batılı yazarlar arasında Türklerin ikinci sınıf insan sayılmak gerektiğini ve Avrupa kıtasında ve medenî milletler arasında yeri olmadığını yazacak kadar ileri gidenler dahi olmuştur.⁶⁸

Afet İnan’ın Mustafa Kemal’e gösterdiği Fransızca kitapta da ifade edildiği gibi Türkleri genellikle sarı ırktan sayan görüş Batılıların ders kitaplarına kadar girmişti. Bütün bu ileri sürülen görüşler dikkate alındığında Avrupa temsilcilerinin Türklere karşı ileri sürdükleri iddiaların temelinde Türkleri, sömürgeleştirme, himaye altına alma, birlikte yaşadıkları etnik gruplardan ayırma ve daha ötesi yok etme siyasi plânları yatmaktadır.⁶⁹

⁶⁶Karal, “Atatürk’ün Türk Tarihi...” a.g.m. s.159; Kodaman, “Cumhuriyet’in Tarihî...” a.g.e. s.97; Berktaş, “Cumhuriyet İdeolojisi” a.g.e. s. 14-27.

⁶⁷ TTAH, s.67-70 Baykal a.g.m. s.536-538.

⁶⁸ Karal, “Atatürk’ün Türk Tarihi ” a.g.m. s.159. XIX. yüzyıl Yunan istiklâli dolayısıyla Avrupa kamuoyuna hâkim olan şair ve yazarlar, Türklerin “*gayri medenî*” olduklarını ilân etmişlerdi. (Tarih Zafer Tunaya “*Atatürk ve Atatürkçülük*”, Turan Kitabevi, Ankara 1981, s..223-224).

⁶⁹ Afet İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi” a.g.m. s.244, Süslü, a.g.m. s.136, Karal, “Atatürk’ün Türk Tarihi...” a.g.m. s.158-159. Hattâ günümüzde dahi İngiltere’deki okullarda okutulan bazı tarih ders kitaplarında Türklerin Sevr’e boyun eğmeyip yeniden bir millî mücadeleye giriştiğini ve Yunan’ın şahsında emperyalizm ülkelerini kovmasını “Türkler, XX. yüzyılın çok daha zâlim milliyetçileri için vahşiyane bir örnek teşkil etti” şeklinde değerlendirecek kadar ileri giden ne bilimsel ne de etik zeminde izahı olmayan ifadeler bulunmaktadır. (Nuri Köstüklü, “Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi”, Konya 1998, s.135).

Avrupa’da XVIII. yüzyılda gelişen emperyalist politika ve millî akımlar, Avrupa halklarının kökeniyle ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir XIX. yüzyılda Avrupa’da Antropoloji çalışmalarının hız kazanmasıyla “ırklar” hakkında yakın zamana kadar tartışılan bazı tezler ileri sürülmüştür. Dünya kıtalarına üstünlük güden Avrupalılık gayretleri zıt fikirler, cereyanlar ortaya çıkarmış ve hattâ aynı dâva peşindeki âlimleri dahi uzun zaman birbiriyle anlaşılamaz hale gelmiştir. Öyle ki, kısa zaman da Avrupa’da dil, millet, halk ve ırk meseleleri karmakarışık hale geldi. Meselâ, “Yüksek ırklar ve aşağı ırklar” nazariyesini fikir babası Comte de Gobineau’ya göre “*Ari arkın en asil en kadim zümreleri*” “Orta Asya’da Pamir ve Altay yurdunda ortaya çıkıp, orada medenileştikten sonra Avrupa’ya ve diğer yerleri gitmişlerdir. Sonradan Orta Asya’yı beğenmeyenler çıktı. Almanların “*Yeni Cermen Nazariyesine*” göre de “*Homo-Europoeus*”(Avrupa adamı) Almanya dan çıkıp dünyaya dağılmıştır.⁷⁰ Daha sonra Medeniyetle ırk arasında bir ilişki kurularak,ilk medeniyeti kuranların “*brakisefal kafalı ve beyaz insanlar*” olduğunu savunmuşlardır. Bunun sonucu Batı medeniyetinin üstünlüğünün biyolojik özelliklerden kaynaklandığını, yâni, “*Avrupa ırk itibariyle üstün olduğu için medeniyette üstündür*” görüşü yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Hattâ bu anlayış şiir,edebiyat ve müzikle birlikte geniş bir yayılma alanını da bulmuştur.⁷¹ Charles de Linne’ 1735 yılında yayınladığı “*Tabiat Sistemi*” (Syteme’ de Nature” adlı eserinde sarı saçlı ve mavi gözlü Avrupa insanı becerikli iken, buna karşılık Asya insanın melânkolik, acımasız ve cimri olduğunu söylüyordu. Ayrıca Avrupa “*kanun*”la yönetilirken, Asya’nın yalnızca “*gelenek*”le yönetildiğini iddia ediyordu. Bu dönemde Fransız Gobineau “*İrkların Eşitsizliği Üzerine Deneme*” (“*Essai sur L’Inegalite’ des Races Humanines*) adlı eserinde beyaz ırkın en asili olan aryen ırkı överken, Türkleri sarı ırktan sayıyor ve onlarla ilgili farklı seviyede fikirler geliştiriyordu.⁷²

⁷⁰ Reşit Galip, “Türk Tarih”a.g.m. s169-172.

⁷¹ Aydın, “Kültür-Kimlik...” a.g.e. s. 60-64.

⁷² Timur,a.g.e. s.102-103; Aydın “Kültür-Kimlik...”a.g.e. s.60-64. “*Gobineau, sözü Oğuzlar’a ve Anadolu Selçukluları’na getirerek, Altay Oğuzlarının Finli bir kavim olduklarının sanıldığını, İslâm çağında Türk kabilelerinin değişik adlar altında İran ve Küçük Asya’da yerleşmiş bulduklarını “Selçukluların” büyük ölçüde İslâmî gruplarla karıştığını, Selçuk devleti sona ererken de Türk ırkının devamını sağlayan yeni “sürgün”ler verdiğini, Osmanlı diye anılan bazı kişilerde Sarı Irka benzeyen çizgiler görülmekle birlikte, bunun, doğrudan doğruya”Fin” kökenli olmaya değil de, İslav ya da Tatarlarla evlenmelere dayandığını öne sürmekteydi.*”(Şerafettin Turan, “Atatürk’ün Düşünce ...” a.g.e.,s.44).

Avrupalılar arasına yerleşmiş bu yanlış ve maksatlı anlayışa karşı mücadele Cumhuriyet devrinden önce başlamıştı. Türklerin “*sarı ırk*”tan olduğu ve “*barbar*” diye aşağılanmak istendiği XIX. yüzyıl Avrupa’sında Mahmud Celaleddin Paşa “*Eski ve Yeni Türkler*”(Les Turcs anciens et modernes) adlı eserinde, Türk milletinin Ârilerden hiç bir eksik yönü olmadığını ispatlamak gayretleri içine girmiş ve Türklerle Aryenler arasında ırkî yakınlık üzerinde durmuştur.⁷³ Bunun yanında Ali Süavi de, “*Muhbir*” ve “*Ulum*” gazetelerinde, bir çok kavimlerin Türk aslından geldiğini ve Türklerin dünya medeniyetine hizmet etmiş bir millet olduğunu açıklayan yazılar kaleme almıştır.⁷⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türklerin beyaz ırktan olduğunu ve Türklerin tarihte büyük medeniyetler kurduğunu tarihi araştırmalarla ortaya koymak için çalışmalar başladı. Sonunda Türk Tarih Tezi ile Avrupa’da Türk milletine karşı yapılan haksız iddialara karşı daha kapsamlı bir şekilde cevap verildi. Teze göre, “*İnsanlığın beşiği ve medeniyetin ilk çıkış yeri Orta Asya’dır. İlk medeniyeti kuranlar Orta Asya’nın aslı halkı ve ilk sakinleri Türk ırkıdır. Türk ırkını antropolojik ırk tasnifinde brakisefal alplı tipi temsil eder. Göçlerle dünyanın çeşitli yerlerine yayılmış olan Türkler, gittikleri yerlere ileri bir medeniyeti birlikte götürmüşler ve Batı aleminin bir parçası haline gelmişlerdir*”.⁷⁵ Öte yandan Türk Tarih Tezi ile eski çağ medeniyetlerin kurulmasında Türklerin rolünü ortaya koymakla bir anlamda bu medeniyetlerle iftihar eden ,fakat menşei hususunda yeterli bilgiye sahip olmayan ve aynı zamanda Türk milletini küçük gören o devirlerde” *Mağara kovuklarında* “yaşayan Batı’ya bir medeniyet dersi verilmek isteniyordu. “*Türk ırkı, ana yurtlarında, yüksek kültür mertebesine varırken, Avrupa halkı vahşi ve tamamen cahil bir hayat yaşıyordu....Demek ki, mesele her ne suretle mütalâa olunursa olunsun, Türk medeniyetinin kıdemi ve Türklerin medeniyette mürebbiliği inkâr kabul etmez bir hakikattir.*”⁷⁶

⁷³ Turan, “Atatürk’ün Düşünce “a.g.e. s.26. Öte yandan Celaleddin Paşa Türklerin aryani kavimler arasındaki ırk yakınlığı konusu ile Osmanlı devletindeki egemen halklar, özellikle Balkan toplulukları arasındaki birliği tehdit eden etnik ayrılıkların gerçekte var olmadığını göstermek istiyordu.(Turan, “Atatürk’ün Düşünce ...”a.g.e. s.26).

⁷⁴Tahsin Akpınar, *Atatürk’ün Tarih Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)İstanbul,1991,s.33; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* , Selçuk Yayınları, Konya 1966, s.111.

⁷⁵ BTTK s.6-7.

⁷⁶ BTTK,s.36-40.

Bunun yanında 1930 yıllarda Türk Tarih Tez'ine destek amacıyla Türklerin antropolojik yapılarıyla ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır .Bu hususta Afet İnan Cenevre Üniversitesindeki doktora çalışmasında,⁷⁷ Anadolu 'nun tarih öncesi ve tarihi devirlerinde yaşayan kavimler ve kültürler hakkında bilgi verildikten sonra,ırk tasnifleri ve Türklerin bu tasniflerdeki yerinin ne olması gerektiği anlatılmıştır. Kitabın ağırlık noktasını teşkil eden Türkiye'de (64.000) kişi üzerinde yapılan antropolojik anketin sonuçların yer verildiği kısımdır.

Ayrıca 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih kongresinde Dr. Reşit Galip, Afet İnan, Şevket Aziz Kansu Yusuf Akçura ve Sadri Maksudi Arsal gibi konuşmacılar ırkçılık teorileri ve Türklerin ırkî özellikleri ile ilgili dikkat çekici bildirimler sunmuşlardır. Yusuf Akçura Batıda oluşan bu yanlış ve kasıtlı “ırk” anlayışı hakkında görüşlerini açıklarken, Avrupalıların kendi medeniyetlerini ve dinlerini başka medeniyetlerden ve dinlerden üstün görmelerini, Âri adını verdikleri insan zümrelerini yaradılış itibariyle daha yüksek olduğunu eserlerinde vurgulamaktan kaçınmadıklarını ifade etmiştir. Yusuf Akçura, Gobineau'nun görüşüne temas ederek konuşmasına şöyle devam etmiştir.”.....*Irk nazariyesini emperyalist devletler icat ettiler. Arya ırkının diğer ırklara tevefevvukunu en çok propaganda eden zat, Comte de Gobineau, Asya da çok dolaşmış bir diplomattı. Bu nazariye taraftarları,Arya ırkının başka ırklardan aşağı,pes olduklarını ve Allah tarafından Aryalılara mahkum ve hizmetçi olmak üzere halk edilmiş bulduklarını neşir ve telkin ediyorlardı. Aryacıların nazarında,Aryalı, Ari olmayan kavimler,adeta at ve eşek gibi Arilerin hayat ve siyasetlerinde, terakki ve tekamülünde onlara alet ve vasıtadan ibaretti.*⁷⁸

Birinci Türk Tarih Kongresinde“*Türk Tarih Tezinin*” görüşlerini aksettiren Afet İnan, ırklar hakkında geniş bilgi verdikten sonra, Orta Asya'da ilk medeniyeti kuran Türklerin açık vasfının brakisefal olduğunu söylemiştir. İnan, konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir “*Bugünün Türk çocukları biliyor ve bildireceklerdir ki, onlar 400*

⁷⁷ *Türkiye Halkının ve Türkiye tarihinin Antropolojik Karakteri Türk Irkının Vatanı Anadolu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1947.

⁷⁸BTTK,s.583-607.

*çadırılı bir aşiretten değil, onbinlerce yıllık âri,medenî yüksek bir ırktan, gelen yüksek kabiliyetli bir millettir...”*⁷⁹

Dr. Reşit Galip Kongredeki konuşmasında Türkler hakkında yapılan bu haksız ithamlara cevap vermenin gerekliliğini, Türklerin esaretten kurtarılmasını sembolize eden “*Ergenekon’dan çıkışla*” bir tutmuştur. “*Sizlerin ve elinizde yetişecek beynelmilel Türk tarih otoritelerinin bilgi ve irşat şimşekleri Türk tarihine asırlardır katran yağdıran yerli ve yabancı taassup bulutlarını paralaya paralaya dağıtacaktır. Türk Tarihi “Ergenekondan” çıkacaktır.*”⁸⁰

Türk Tarih Tezi ile Türk milletinin “*sarı ırk*”tan geldiği iddialarına aynı metotla cevap verilirken, hiçbir zaman “*ırkçılığa*” saplanmaksızın Türk milletinin gerçek kimliğini ve dünya medeniyetindeki yerini göstermek isteniyordu. Aslında Tezdeki iddiaları Antropolojik ve arkeolojik delillerle sağlamlaştırmasının sebebi, Türklerin kabiliyetsiz olmadığını Avrupalılar kadar medeniyet kuracak vasıflara sahip olduğunu gösteren bir anlamda “*ırkî verilerle savunma*” yapmaktı.⁸¹ Nitekim bu durum Türk Tarih Tezi’nin esaslarını yansıtan *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabında da “*Tezimizde hiçbir ırk ve millet için aşağılama ve küçümseme kastı yoktur. Kendi milletimizi sevdiği kadar başka millî şahsiyet ve varlıklara saygı, Türklüğün şiarlarından*”⁸² denildikten sonra Türk Irkı’nın en çok benliğini muhafaza ettiği ifade edilmekle birlikte “*üstün ırk*” anlayışına karşı çıkmıştır.”...*Ancak şunu söylemeliyiz ki ırklar arasında bugün görülen farkların tarih noktai nazarından ehemmiyeti pek azdır. Filhakika, kafatasının şekli, ırkların tasnifi için tamamen esaslı bir farika olduğu halde, içtimai hiçbir mânası yoktur Bunun sebebi şudur: Kafatası değişmiyor; yahut güç ve geç değişebiliyor. Fakat onun içindeki en asil uzuv, dimağ değişiyor.*”⁸³ Aynı şekilde Türk Tarih Tezinin oluşumunda önemli katkıları bulunan Yusuf Akçura ve Sadri Maksudî BTTK de konuşmalarında “*ırkçılığın*” Türk Tarih anlayışında yeri olmadığını belirten açıklamalarda bulunmuşlardır. Yusuf Akçura kongredeki konuşmasında”

⁷⁹ BTTK, s.41.

⁸⁰ BTTK,s16.

⁸¹ Bayraktar, a.g.m. 70-71.

⁸² TTAH, s.71.

⁸³ TTAH,s.47.

.....Avrupalıların tahakküm gayesini istihdaf ederek ortaya attıkları ırk nazariyesinin ilmi bir kıymeti yoktur... Biz bütün dünyada yaşayan insanları,Avrupalılar gibi ve onlar derecesinde hukuka haiz adam evlatları telakki ediyoruz. ” demiştir.⁸⁴

d- Anadolu Hakkında İddialar

Avrupa'nın diğer bir maksatlı iddialarından biri de Türk vatani “Anadolu” toprakları üzerinde olmuştur. XIX. yüzyıl da Avrupa’da “emperyalist” fikirler bilhassa Türkler ve Ortadoğu politikası bakımından açıkça görülmüştür. Bu görüşe göre Osmanlı devleti millî devlet değildir. O, askeri bir kuvvetin çeşitli kavimler ve ülkeler üzerindeki tahakkümünden başka bir şey değildir. Şu halde imparatorluğun parçalanması, bir camianın tahribi değil, köleleştirilmek istenen milletleri mahpusluktan kurtarılması, onların yeni bir camiaya kavuşturulması demek olacaktır. Türkler hakkında Avrupa kamuoyunu uzun zamandır besleyen bu kanaatler silsilesi yeni bir Avrupa kurmak isteyenler tarafından benimsenmiş ve “Sèvres Antlaşmasının” temelini teşkil etmiştir.⁸⁵

Türk Tarih Tezi’nde “Anadolu’nun eski bir Türk vatani olduğu” üzerinde durulmasının şüphesiz, tarihî sebepleri vardır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı sırasında ve savaştan sonra da Türklüğe, Türk tarihine karşı bu nevi propaganda görülmemiş şiddetle devam etmiştir. 1918’de Paris Konferansında Yunanlılar, İtalyanlar, Fransızlar, tarihî, coğrafi ve medeniyet hususunda “deliller” ileri sürerek Türklerin Anadolu’nun yerli halk olmadığını,Türklerin Anadolu’yu zorla istila eden barbar güçler olduğunu ve Anadolu’nun esasen kendilerinin hakkı olduğunu iddia etmişlerdi. Yunanlılar, Osmanlının Bizans’ın basit bir uzantısı oldukları teorisine bütün bir dönem boyunca ağırlık vermişler ve Batı Anadolu üzerinde emperyalist gayelerini tahakkuku için sadece coğrafi deliler değil, medeniyetle ilgili bir takım deliller de ileri sürmeye devam etmişlerdir. İtalyanlar da Anadolu’nun bir zamanlar Roma İmparatorluğuna ait olduğunu iddia ederek Ege kıyılarına, göz dikmişlerdi. Ermeniler Doğu Anadolu ve Çukurova bölgesinde devlet kurabilmek için tarihî dayanaklar ileri sürerken, Fransızlar da Haçlı seferleri esnasında kurdukları Frank devletini bahane ederek Güney Anadolu üzerinde hak iddia etmişlerdir. Anadolu’da

⁸⁴ BTTK,s. 606-607.

⁸⁵ Tunaya, a.g.e., s. 223-224.

Yunan-İtalyan menfaat çatışmasını temelinde Yunanistan'ın Bizans'ın varisi olduğu, İtalyanlarında Roma İmparatorluğunun varisi olduğu iddiaları yatıyordu.⁸⁶ Adı geçen milletler bu iddialarının Osmanlı imparatorluğunun paylaşıldığı “*Sevres Antlaşması*” esnasında, kasıtlı ve maksatlı tarihî delillere dayanarak tatbik edilmesini istemişlerdir.⁸⁷

Atatürk'ün liderliğinde Türk milletinin İstiklal Savaşını kazanarak bu maksatlı iddialara son vermesine rağmen, Türk toprakları üzerinde “*tarihî hak*” iddia eden yayılmacı ve hayalcilerin düşmanca yayın ve propagandaları durmadı. Lozan Antlaşmasından sonrada “*Megeola ideali*”yle yanıp tutuşan Yunanistan, Roma imparatorluğu topraklarının tarihî mirasçısı olduğunu iddia eden faşist İtalya hâlâ bu iddialarının sahibi olmakta devam ettiği görülmektedir.⁸⁸

Türk Tarih Tezi'nin dışa dönük amaçlarından belki de en önemlisi, Türklerin Anadolu'ya sonradan gelen istilacı bir kavim olmadığını ve Anadolu'nun tarihin en eski zamanlarından beri Türklere ait olduğunu bütün dünyaya tarihi delillerle ispatlamaktır.⁸⁹

Türk Tarih Tezi, bu iddialara cevap olarak Anadolu'da ilk devleti Türklerin kurduğunu ileri sürüyordu. Atatürk, “*yakın bir tarihte göç etmiş olmakla bu vatanın hakiki sahibi olunamaz. Bu fikir tarihen ve ilmen yanlıştır. Türk brakisefal ırkı Anadolu da ilk devlet kuran millettir.*”⁹⁰ diyordu. Bu durumda yapılacak iş Anadolu'nun toprağını ve halkının millîyetini tarihî delillerle dayandırılarak, Türk olduğunu ve Türklere ait olacağını dünyaya izah etmektir. Böylece Türk vatanın bütünlüğüne yönelik sözde tarihî deliller ileri sürerek, onu parçalamak isteyenlere yine tarihî deliller ortaya koymak suretiyle cevap verilecekti.⁹¹ Nitekim Afet İnan, “*Türk Tarh Heyeti*”nin kurulmasını anlatırken “*Atatürk bu yıllarda Türk Tarihi üzerinde bizzat çok meşgul idi. Okuyor, okutuyor, münakaşa ediyor ve fikirlerini telkin ediyordu. Bütün uğraştığı ve halletmek istediği, Türkiye topraklarında yaşayan*

⁸⁶ Nuri Köstüklü, *Millî Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara, 1990, s.56 vd.

⁸⁷ Karal, “Tanzimat'tan Bugüne...” a.g.m. s.257;Tuncay, “Türkiye Cumhuriyetinde...”a.g.e. s.301.; Bayraktar, a.g.m. s.68.; Akurgal,“Tarih İlmî...” a.g.m.,s.583.

⁸⁸ Feyzioğlu,a.g.m. s.13,Karal,“Atatürk'ün Türk Tarihi...”a.g.m. s.159.

⁸⁹Mehmet Saffet (Engin) “Anadolu'da En Eski Türk Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hakimiyeti” *Ülkü*, Cilt 3,No.16 Haziran 1934,s.263

⁹⁰ İnan, “Atatürk ve Tarih” a.g.m. s.245.

halkın tarihi menşeyini bulmaktı.Anadolu'ya türlü devirlerde göçler ve istilâlar olduğu muhakkak idi. Bu göçler İslâmî ve tarihî devirlerde olduğu gibi, daha önceleri de olmuştur. O halde bu göçlerle zincirinin halkalarını tamamlamak ve Türk kavmi ile ilgisini bulmak lazımdı. Bilhassa Anadolu'daki tarihi temelimizi derinlikler de aramak icap ediyordu.”⁹² Bu yüzden tarih araştırmalarının ağırlığı Anadolu üzerine yoğunlaşmıştı. Maksat Anadolu kültürünün eskiliğini ve bu kültürün Orta Asya'ya bağlayan yollarını belgelerle ortaya çıkarmaktı. Bu tarihten çok Antropoloji, Arkeoloji ve dil bilimlerinin ihtisas sahasına giriyordu. Bunun için de Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kazılar yapılarak arkeolojik bulgular elde etme yoluna gidilmiştir.⁹³ Anadolu da Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından Batı bilim adamlarının da katılımıyla Alacahöyük,Pazarlı Etiyokuşu, Karaoğlan ve Ankara kalesi, Çankırı kapıda ve İstanbul ve Alpullu'da arkeolojik kazılar o derece heyecan ve şevkle yapılıyordu ki, Cumhuriyetten önce Osmanlılar zamanında Anadolu'nun tarihi ile yeterli şekilde alâka göstermeyen aydınlara sitem bile edilmekteydi. Reşit Galibe göre *“Meşrutiyetten evvel ve sonraki millî cereyanlarda Türk tarihini ortaya çıkarmakta Anadolu'nun Türklüğü Selçuklulardan ileri götürülmüyordu. Cumhuriyet ilk yıllarından itibaren “kutsal yurt” telakki edilen Anadolu “kırk asırlık Türk yurdu” olarak görülüyordu.*⁹⁴

Anadolu'ya sahiplik duygusu ve Türklerin Anadolu'ya damgasını vurduğunu göstermek için Anadolu'nun eski sakinlerinin Türk olduğu iddiaları Türk Tarih Tezinde yer aldı. Böylece Anadolu toprakları üzerinde tarihî emperyalist düşüncelere sahip devletlere karşı Anadolu'nun eski sakinlerinin Türk olduğunu ve Anadolu üzerinde her devletten çok Türklerin hakkı olduğunu ileri sürmek hususunda Türk Tarih Tezinden bir müdafaa silahı olarak faydalanmak yoluna gidildi.⁹⁵ Aynı zamanda da Anadolu'nun en eski sakinlerinin Türklerin ataları olduğunu ortaya çıkarmakla Batıya, bir anlamda kendi anlayacağı dilden cevap

⁹¹ Feyzioğlu. A.g.m. s.13, Akurgal, “Tarih İlmi ve...” a.g.m. s.583.

⁹² Afet İnan, “Türk Tarih Kurumunun Kuruluşuna Dair” *Belleten*, Cilt XI, S.42, Nisan 1947 s.179.

⁹³ Mahmut Şakiroğlu, “Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-III” *Tarih ve Toplum*, VII,40, Nisan:1987 s.51; Afet İnan, “Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti” *Belleten*, Cilt II ,S. 5/6,Nisan 1938 s.5-17; Kudret Emiroğlu Ümit Uzmay, “Ankarada Tarihin Tarihi” (Tarih Tezi-Arkeoloji- şehirçilik) *Tarih ve Toplum*, Cilt:10, Sayı: 57, 1988, s.159.

⁹⁴ Galip, *Türk Tarih ...*” a.g.m. s.166.

⁹⁵ Orhunlu, a.g.m. s.30; Tuncay, “Türkiye Cumhuriyetinde. ..” a. g.e. s. 312; Bayraktar, a.g.m. s.68.

verilmiş olunuyordu.⁹⁶

Tez'le birlikte. okul kitaplarında da Anadolu'nun eski sakinlerinden Hititlere ve Hititlere ait eserlere çok yer verilmesi, Anadolu'daki yer adlarının Türkçe olduğunu gösterme gayretleri, Anadolu'da kurulmuş bütün medeniyetlerin Türklük dışında görülmemesinin altında yatan gerçek sebep, Anadolu'nun ilk ve asıl sahibinin Türkler olduğu iddiasını sağlamlaştırmak idi.⁹⁷

d- Türkleri Avrupa'ya Yaklaştırma

Türkiye Cumhuriyetinin hedefi, çağdaş medeniyeti temsil ettiği kabul edilen Batı devletler sistemi içerisinde yer almaktır. Atatürk 1925 tarihli bir konuşmasında” *Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir. Ve o, gafil ve itaatsizler hakkında çok bîâmandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen zerrattan yıldızlara kadar her şeyi gören,tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehei kudret ve ulviyetinde kurunu vustaî zihniyetlerle, iptidaî hurafelerle yürümeye çalışan milletler mahvolmağa veya hiç olmazsa esir ve zelil olmağa mahkûmdurlar. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı müteceddit ve mütekâmil bir kitle olarak ilelebet yaşamağa karar vermiş, esaret zincirlerini ise tarihte namesbuk kahramanlıklarla parça parça etmiştir*” demiştir.⁹⁸ Atatürk, Avrupalıların Türk tarihi ve Anadolu üzerindeki iddialarına karşı tepki gösterirken, aynı zamanda Türkiye'yi geri kalmış ülke olmaktan çıkarıp Avrupa medeniyeti içerisinde yerini alabilmesi için Türkiye ile Batı dünyasını birbirine yakınlaştırmaya çalışıyordu. Böylece Türk Tarih Tezi'nin dışa dönük hedeflerinden biri de yeni Türk Devleti ile Avrupa arasında bir uzlaşma sağlamanın yolunu açmak ve bu suretle Türkleri Batı medeniyetine yaklaştıracak uzun yıllardan beri devam eden Doğu-Batı uyumsuzluğuna son vermektir.⁹⁹

Bilindiği gibi Türkler ile Batı dünyası arasında yakınlaşmayı önleyen hususların başında uzun yıllar devam eden mücadelenin sonucu olarak özellikle

⁹⁶ Akurgal, "Tarih İlmi..." a.g.m. s. 582-583.

⁹⁷ Hasan Ünder, *Kemalizm'in Işığında Atatürk Döneminde(1923-1938) Eğitsel Değerler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Doktora Tezi)Ankara,1998, s166-167.

⁹⁸ Söylev ve Demeçler, II, 1959, s.212.

⁹⁹ Kindross, a.g.e. s.704,; Kodaman, "Cumhuriyet'in Tarihi..." a.g.e.s.98.

Avrupalıların Türkler hakkındaki yanlış görüşleri gelmekteydi. Osmanlılık ile Türklük bir tutulmakta ve Türkler, milletleri boyunduruğu altına alan ve yakıp yıkmaktan başka vasfı olmayan bir millet olarak kabul edilmekteydi. Osmanlılarla Batı medeniyeti arasında yakınlaşmanın başladığı Tanzimat döneminden itibaren Türkler hakkında Batı da oluşan yanlış düşüncelere karşı sınırlı sayıda yayınların dışında, bu yanlış görüşleri çürütecek tarih araştırmaları maalesef yapılmamıştı. Bunun yanında Türk tarihi ile ilgili eserlerin büyük çoğunluğu Avrupalı tarihçiler tarafından yayınlanmıştı. Öte yandan Avrupa'da Osmanlı devleti, İslâm medeniyetinin Batı medeniyetine karşı mücadelesini temsil etmekte idi. Bu görüş Batıda hemen hemen her kesimin ortak görüşüydü.¹⁰⁰ Avrupa'daki kanaat bu olunca, Türk devletinin Batı dünyasında yerini alması için Avrupa'daki yerleşmiş bu düşünceleri ve yanlış tarih anlayışını çürütecek, aynı zamanda Batı sistemiyle Türkiye arasındaki bağdaşmazlıkları ortadan kaldıracak yeni bir tarih tezine ihtiyaç vardı.¹⁰¹ Bu açıdan bakıldığında Türk Tarih Tezinde Osmanlılara ve Selçuklulara fazla yer verilmeyerek, Türklerin Avrupalılar arasındaki tarihî münasebetlerin, kanlı siyasi mücadelelerin bulunmadığı dolayısıyla intikâm duygusunun mevcut olmadığı devirlere götürülmek gerekiyordu. Çünkü, Atatürk, Türk milleti hakkında Batı kamu oyunda bu derece kin ve nefret propagandasıyla beslenmenin ağır neticelerini görmüştü. Yeni kurulan Türk devletinin Osmanlı devletinden farklı olduğunu; fakat Türk milletinin uzun bir millî varlığı, bir medeniyeti olduğunu ve nihayet Türk milletinin evrensel medeniyetin düşmanı değil, dostu olduğunu vurgulamak istiyordu.¹⁰²

İşte Türk Tarih Tezi ile bir taraftan Batı medeniyetinin tarihî kaynaklarına Türklerin katkıları ve o medeniyette pay sahibi olduğu ileri sürülürken, diğer taraftan Türk milletinin, gelişmiş milletlerden farklı olmadığını ve insan yapısı, medeni vasıfları bakımından Batı ile benzerliklerimiz ön plana çıkarıldı.¹⁰³ Böylece Türk Tarih Tezi, Türkün medenî kabiliyetini ve dünya medeniyetine hizmetlerini ortaya çıkarılması yanında Türk medeniyetinin evrenselliğini ve Avrupa medeniyeti

¹⁰⁰ Ruşen Eşref Üneydin, *Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954, s.59.

¹⁰¹ Akpınar, a.g.e. s.39- 64.

¹⁰² İnalçık, "Türk Tarih ..." a.g.m. s. s.7-8.

¹⁰³ Kocatürk, a.g.m.s.504-506.

ile özdeşliği görüşünü savunmuş oluyordu. Aynı zamanda Tez ile Türk tarihi dünya tarihine daha fazla entegre olmasıyla, millî hasletlerimizi kaybetmeksizin, milletlerin ortak köklere sahip evrensel kültür değerlerinde birleşebileceklerini vurguluyordu.

e- Orta Asya

Türk Tarih Tezi'nde Orta Asya ve medeniyeti, sadece Türkler için değil, bütün insanlık için ortak kaynak sayılıyordu. Böylece, Türkiye'nin almak ve ulaşmak istediği Batı medeniyetinin kökleri, eski Yunan'a değil, Hitit, Mısır, Mezopotamya yoluyla Orta Asya'ya götürülerek, Uzak doğu ile Akdeniz bölgesi arasında bir medeniyet köprüsü kuruluyordu. “*Batı medeniyetinin teşekkülüne Türklerin bilgi ve kültürleriyle katkıda buldukları*” fikri ile Türklerle Avrupalılar arasında müşterek bir takım bağlar kurulmasına ve bunun sonuncu olarak “*medeniyetlerin tek başına hiçbir milletin değil, dünya milletlerinin müşterek malı olduğu*” görüşü ile Türklerin de rahatlıkla Batı Medeniyetinde yer alabileceği görüşüne tarihî bir temel oluşturuyordu.¹⁰⁴

Diğer yandan Türk Tarih Tezinde Avrupa medeniyetinin kökleri Orta Asya'ya götürülmekle, Türkler, Batı medeniyetine katılmakla kalmayacak, aynı zamanda Batı medeniyetinin mimarı olarak özel bir hususiyet kazanmış da olacaktı. Bunun yanında Tez'de bulunan “*evrende tek medeniyet ve ilerleme fikri*” olduğu, bütün insanlık tarihine başlangıç olması sebebiyle Orta Asya'nın model olarak alınması, “*Türk milletinin cengaverlik dışında hiçbir medenî hasleti olmadığı*” yolundaki maksatlı iddialar artık son bulmuş olacaktı.¹⁰⁵

f- Sonuç

Görüldüğü gibi Türk Tarih Tezi'nin, millî olduğu kadar bütün milletleri ve dünya tarihini kapsayan evrensel yöne de sahiptir. Atatürk, Türk Tarih Tezi ile, insanlığı ortak idealler etrafında birleşmeye çağırılmış, millî kültürlerini ve bağımsızlıklarını kaybetmeden, ortak köklere sahip evrensel kültür değerlerinde birleşebileceklerini ve çok çeşitli kavimlerin bu kültür değerlerinde payları olduğunu vurgulamıştır. Bu açıdan Türk Tarih Tezi, evrensel boyutlar içerisinde hem

¹⁰⁴ Kodaman, “Cumhuriyetin Tarihi” a.g.e. s.98; Süslü, a.g.m. s.147.

insanlığın ortaya koyduğu medeniyetin kaynaklarını arıyor, hem de insanlığa ait ortak kültür mirasında bütün milletlerin payı olduğunu ileri sürüyordu.¹⁰⁶

Türk Cumhuriyetinin milliyetçilik anlayışı, Batı medeniyetine karşı koymak anlamında bir gelişme göstermedi. Milliyetçilik ve millî şuur, dışa açık bir medeniyet anlayışı ile birlikte telakki edildi. Aynı zamanda Türk Tarih Tezi, emperyalist bir gaye ile başka milletlerin topraklar üzerinde hak iddia eden görüşler yerine, bilakis tarihî gerçeklerin ortaya konması ile birbirleri arasında yıllardan beri düşmanlık eden milletlerin yakınlaşabileceği görüşüne ağırlık verilmiştir.¹⁰⁷ Bunun yanında Tez, Türk tarihinin dünya tarihi ile bağlantılı olarak incelenmesi ile kendi içine kapanmak yerine dünya tarihine daha fazla entegre edilmesi sağlanmıştır.¹⁰⁸

Türk Tarih Tezi'nin çıkış sebeplerini gözönüne aldığımızda, Tez'in olağanüstü şartlara mahsus bir olgu olduğu, Türkiye'nin içte ve dışta karşılaştığı bir çok problemin çözümünün onda arandığı görülmektedir. Bu anlamda Türk Tarih Tezi pragmatik bir yaklaşım sergilemektedir. Bilindiği gibi Türkiye devleti Tez vasıtasıyla "içeride" millî birliği sağlamaya ve yeni Türk devletinin dünya görüşünü topluma benimsetmeye çalışırken, "dışarıda" da Türk milleti ve Türk devletinin maruz kaldığı maksatlı ve yanlış görüşlere karşı cevap vermeğe çalışmıştır. Bu konuda başarılı olup olmadığı hususu bu araştırmanın dışındadır. Yalnız Tez'in ortaya atılmasından 70 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen hâlâ Türkiye devleti millî bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını tehdit altında hissediyorsa ve resmî ağızların da zaman zaman ifade ettiği gibi "Sevr" dayatması ile karşı karşıya ise, içeride millî kültür yerine "mozaik kültür" şu ve bu sebeplerle gündemde tutuluyorsa, bunu, Tez 'in başarılı ve başarısızlığı olarak görmek yerine en azından Tezin oluşum sebeplerini bir daha gözden geçirmekte fayda var kanaatindeyiz.

2. Türk Tarih Tezi'nin Muhtevası

1930 yılına gelindiğinde yukarıda açıklamaya çalıştığımız sebepler üzerine

¹⁰⁵ Bayraktar, a.g.m. s.75.

¹⁰⁶ Kocatürk, a.g.m. s. 504-506; Baykal, "Atatürk ve Tarih" a.g.m. s.540.

¹⁰⁷ Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü" *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*, Ankara, 1972 s.98.

¹⁰⁸ Karal, "Tanzimattan Bugüne..." a.g.m.s..257; Halil Berktaş, "Cumhuriyet Dönemi Tarih Çalışmaları" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2463.

Atatürk'ün öncülüğünde bir kısım bilim adamı Türk tarihini ele alıp yeniden değerlendirdiler. Atatürk, Türk ve dünya tarihinin yeniden yorumlanmasını istemekle şu meselelere cevap bulmak istiyordu: *“İnsanların tarihten alabilecekleri derslerden başlayarak Tarihi hadiselerin etkenleri nelerdir?, Medeniyet nedir? Yeryüzünde ilk medeniyetleri kuran ve başka ülkeleri yayan millet kimdir?, bu milletin ana yurdu neresidir? Bunların yanında İslâm tarihinin gerçek hüviyeti nedir? Türklerin İslâm tarihinde rolü nedir ?”*¹⁰⁹ Ayrıca Atatürk, 15 Nisan 1931 de müstakil olarak faaliyete geçen *“Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti”* üyelerinden şu hususların ilmî olarak ortaya çıkarılmasını istemiştir: *“Türkler bir aşiret olarak Anadolu da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir izahı olmalıdır. Böyle imparatorluk kuran bir milletin muhakkak daha önce bir geleneğe ve bu sahada tecrübeye sahip olması icap eder. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır. ..Acaba Akdeniz'in kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile Türklerin alâkası nedir ? Dünyanın muhtelif yerlerinde, bilhassa Türkiye'de otokton halk ve medeniyeti meydana getiren halk kimdir?Türklerin cihan tarihindeki ve medeniyet âleminde rolleri nedir?”*¹¹⁰

Yukarıdaki sorulara bakıldığında,İnsanlığının kaynağına inme, medeniyetlerin menşeyini ortaya çıkarma, Türk tarihi ve dünya tarihini açıklamak isteyen yeni iddiaların ileri sürülmesi, Türklerin dünya tarihindeki yeri ve önemi hakkında görüşler ihtiva etmesi, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetinin kimliğinin farklı bir temele dayandırılmak istenmesi, tarihin yeniden ele alınıp yorumlanmasını ve mevcut tarih anlayışının dışında yeni tarihî temele ve ideolojiye dayandırılmasını gerektirmektedir. Bunun için de yeni bir *“Tarih Tezi”*ne ihtiyaç vardı. Bu tezin, iddia olmaktan çıkarılması için ilmi süzgeçten geçirilmesi ve objektif tarihî temellere dayanması gerekirdi.¹¹¹

Bunun kolay olmadığını bilen Atatürk, tarih tetkiklerini büyük devlet işleri arasına aldı. İlk defa tarih alanında çıkmış en yeni kitaplarla bir kitaplık kurdu. Türkiye'de tarih yazarı ve tarihle uğraşabilecek kimselerle bu kitapları incelemeye

¹⁰⁹ Karal,“Atatürk’’ün Türk Tarihi.....”a.g.m. s.160.

¹¹⁰ Afet İnan “Atatürk ve Tarih Tezi” a.g.m. s.244-245.

¹¹¹ Korkut Tuna, “Türk Tarih Tezleri ve Sosyoloji” *Tarih ve Sosyoloji Semineri*(28-29 Mayıs 1990) Edebiyat Fakültesi Basımevi,1991 s.57-58; Kodaman,“Cumhuriyet’in Tarihi...”a.g.e. s.94.

başladı. Yabancı dilden tarihle ilgili tercümelemler yaptırdı. Böylece İstiklâl Savaşını takiben kurulan Türkiye cumhuriyetinde kültür alanında en büyük yeniliklerinden biri olarak millî tarih çalışmaları ve “*Türk Tarih Tezi*” ortaya çıkmış oldu.¹¹²

Önceki bahislerde oluşum sebeplerini açıklamaya çalıştığımız Türk Tarih Tezi'nin, muhtevası ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir

1-İnsanlığın beşiği ve Medeniyetin ilk çıkış yeri Orta Asya'dır. Hayat en evvel orada başladı ve en evvel orada tekamül etti: Beyaz ve brakisefal ırkın ilk yurdu Orta Asya'dır.

2-İlk medeniyeti kuranlar Orta Asya'nın aslı halkı ve ilk sakinleri Türk ırkıdır. Türk ırkını antropolojik ırk tasnifinde brakisefal alpli tipi temsil eder. Türkler, tarihin en eski devirlerden başlayarak Orta Asya'dan Doğuya, Batıya ve Güneye, kuraklık ve diğer sebeplerle göç etmişlerdir. Göçler Batı'dan Doğuya değil, Doğudan Batı'ya doğru olmuştur. Bunlardan bir kısmı fasılalarla Anadolu'ya gelmişlerdir.

3-Bu göçmenler brakisefal alpin tipli Türkçe konuşan insanlardır. Böylece Anadolu'nun ilk yerli halkı Orta Asya'dan gelen Türklerdir. Büyük göçlerle dünyanın çeşitli yerlerine yayılmış olan Türkler, buralarda eski medeniyetlerini kurmuşlardır. Menşei ve kurucusu bir olan bu medeniyetler yeni muhitin özel şartlarına göre gelişmişlerdir. Böylece Türkler gittikleri yerlere ileri bir medeniyeti birlikte götürmüşler ve Batı âleminin bir parçası haline gelmişlerdir.

4-Türk dili ana dildir. Türk dilinin paleontolojik ve arkaik yapısı gözden geçirilmeden Lisaniyat meselelerinin doğru olarak çözmek mümkün değildir.

5-Türkler İslâm Medeniyeti'nde de birinci derece kuruculuk ve yapıcılık rolünü oynamışlardır.

6- Anadolu yaylası, Avrupa ve Orta Asya iklimine en yakın alan ve coğrafi bakımdan Suriye, Filistin, Mısır, Ege denizi ve Avrupa bölgesine doğru köprü durumunda olması dolayısıyla bütün göçlerin en kesif geçit ve toplanma

¹¹²Karal, "Atatürk'ün Türk Tarih.." a.g.m. s157-164.; Afet İnan, "Atatürk ve Tarih..." a.g.m.s.244-246.

bölgelerinden biri olmuştur. Bu yüzden Anadolu asırlarca önce Türkleşmeye başlanmış ve Selçuklular zamanına kadar Türkleşme sürecini tamamlamıştır. O derece ki Türklüğün en eski tarihi Orta Asya olduğu kadar Anadolu olduğu da söylenebilir.

7.Türk milleti son birkaç yüz yıldır dünya medeniyet inkişafında tarihi rehberlik vazifesini yapmamaktadır. Türkiye kurduğu yeni devletle ve yaptığı inkılâplarla bu görevi tekrar ele alacaktır. ¹¹³

B. TÜRK TARİH TEZİ İLE İLGİ ÇALIŞMALAR

Atatürk, Türk Tarih Tezi'ni olabildiğince objektif bir şekilde ortaya konması için ilmî metotlara ve kaynaklara dayandırılmaya çalışılmıştır. Çünkü, önceden yapılmış bir ilmi araştırma neticesi üzerine inşa edilmediğinden, Tez'in bir iddia olarak kalmasını önlemek için ilmî ve mantıkî bir süzgeçten geçirilerek, objektif tarihi temeller üzerine oturtulması gerekirdi. ¹¹⁴

Böylece Türk milletinin niteliklerini ve Türk tarihinin objektif temellerini izah etmek suretiyle millî tarih üzerindeki yanlış ve maksatlı iddialara cevap verilmek istemiştir. Ayrıca Türk tarihini sadece yabancı tarih araştırmacıların eserlerinden öğrenilmeyecek, aynı zamanda Türk tarih uzmanlarının araştırma yapması lâzım gelecekti. Bunun içinde tarih araştırmalarında bir müesseseseleşme yoluna gidildi. ¹¹⁵ Bunların arasında Türk Tarih Kurumunun büyük önemi vardır. Ayrıca doğrudan tarih ile ilgili olmasa da Türk Dil Kurumunu bunların arasında saymak mümkündür. Bilhassa Türk Tarih Kurumunun düzenlemiş olduğu millî ve milletlerarası Kongreler, tarih yayınları, Anadolu'daki keşif ve kazı faaliyetleri dikkat çekmektedir. Türk Tarih Kurumunun, Türk Tarih Tezini tanıtmak için yaptığı bu çalışmalar bir kısım üniversite çevrelerinden ve Maarif Vekâleti tarafından da destek görmüştür. Bu arada Halkevlerinin mahalli tarih çalışmaları ile müzelerin yayınlarını da unutmamak gerekir.

¹¹³ Afet İnan" Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde" *BTTK*, s.18-41; Galip, "Türk Tarih ..." a.g.m. s.167-168; Kodaman, "Cumhuriyet'in Tarihi..." a.g.e.s.94-95; Uluğ İğdemir, *Cumhuriyet'in 50.yılında.Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, s.4-5; Türkoğan "50.Yılında.." a.g.m. s.47-78; Karal, "Atatürk'ün Türk Tarihi....." a.g.m.s.163; Baykal, "Atatürk ve Tarih" a.g.m. s.539.

¹¹⁴ Kodaman. "Cumhuriyet'in Tarihi ..." a, g. e. s. 95.

Biz bu bahiste Türk Tarih Tezi yanında Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk tarih araştırmaları ile ilgili çalışmaları da ele aldık

1. Türk Tarih Encümeni

Cumhuriyet öncesinde tarih yazımında ilk müessesleşme “*Tarih-i Osmanî Encümeni*”nin kurulması ile başladığını biliyoruz. Cumhuriyetten sonra Tarih Encümeni Millî Eğitim Bakanlığınca “*Türk Tarih Encümeni*”adıyla yeniden kurulmasıyla Türk tarihi ile ilgili çalışmalara yeni bir yön verilmesi için önemli bir adım atıldı. Başkanlığına Fuad Köprülü’nün getirildiği yeni kurulan Tarih Encümenin üyeliklerine de Ali Canip, Yusuf Akçura, Ahmed Refik, Halil Ethem, Necip Asım, Yusuf Behçet, Ahmet Hamit, Niyazi Ramazan ve İbnülemin Mahmut Kemal seçildiler. Fakat bundan sonra Türk Tarih Encümeni eskisi kadar çalışmadı, daha doğrusu hiçbir başarı gösteremeyerek, sonun da “*Türk Tarih Tetkik Cemiyeti*”nin kurulması ile tamamen ortadan kalktı.¹¹⁶

2. Türkiyat Enstitüsü

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan müesseseler arasında doğrudan tarih araştırmaları olmasa da ilmi araştırma müessesesi olarak 12 Kasım 1924 yılında İstanbul Darülfünuna bağlı “*Türkiyat Enstitüsü*” nü de saymak gerekir. Günümüzde de çalışmalarına devam eden bu merkezin hedefi, tarihî, lengüistik, etnoğrafik ve coğrafi sahalarda Türk ve yabancı araştırmacılara araştırma yapma imkanları sunmaktı.¹¹⁷ Enstitü yönetmenliğinde amacını şöyle belirlenmiştir: “*Türklüğe ait bilumum marifet şubeleri hakkında tedkikat ve neşriyatta bulunmak ve Türkiye haricinde müessesat-ı mümasile ile tesis-i revabıt ederek beynelmilel bir merkez-i ilmî vazifesini ifa etmek maksadıyla İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi’ne müllhak Türkiyat Enstitüsü teşkil etmiştir.*” Amblemi elinde meşale tutan bir bozkurt olan bu enstitünün müdürlüğüne Fuad Köprülü getirildi. Ciddi bir bilimsel dergi

¹¹⁵ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959, s.195.

¹¹⁶ Mehmet Halit Bayrı “Türk Tarih Encümeni” *Tarih Dünyası*, Cilt:3, Sayı: 30-31, Şubat-1952, s.1217.

¹¹⁷ Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, a.g.e. s.29.

olmasına ve önemli fikir eserlerini yayınlamasına rağmen, Ankara'daki yetkililerce başarılı görülmedi.¹¹⁸

3. Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti.

1929 yılında Atatürk, “*Türklerin cihan tarihindeki ve medeniyet âlemindeki yeri*” meselesi üzerinde çalışmaya başladı. Yabancı dilde yayınları inceledi ve bunların bir kısmını tercüme ettirdi. Bunlar arsında G.H. Wels’in “*Dünya Tarihi*” dikkati çekicidir. Bunun yanında İstanbul Üniversitesin de verilen Tarih ders notlarını tetkik etti. 1930 yılında Atatürk’ün tarih çalışmaları daha yoğunluk kazandı. Yeni kitaplar getirilerek tarihle ilgili büyük bir kütüphane oluşturuldu. Atatürk, Türk tarihine ait eserleri inceliyor ve etrafındakilere vazifeler veriyordu. O,böylece devlet adamları ve ilim adamlarının Türk tarihi üzerine ilgisini çekmek suretiyle geniş bir tarih araştırma devri başlattı.¹¹⁹ İşte bu durumda Türklerin dünya tarihinde ve medeniyet âlemindeki yerlerinin bilimsel olarak incelemek için Atatürk’te Türk tarihini araştırarak bir teşkilat kurulması düşüncesini doğurdu. Reşit Galip’in tesbit ettiği gibi,”*Türk tarihinin o kadar uzun zamanlar sürmüş tahrif ve iftira boyunduruğundan kurtuluşu ve yeniden kendini buluşu için artık vakit gelmişti*”¹²⁰

Bu fikir, Atatürk’ün de katıldığı 1930’da Ankara’da toplanan Türk Ocakları 6. Kurultayı’nda ilk defa gündeme getirildi. Toplantının 28 Nisan 1930 tarihli oturumunda konuşan Aksaray delegesi Afet (İnan) Hanım,Türk Ocağı’nın yönetmeliklerine temas ederek vereceği önerenin mucip sebeplerini izah etti. “*Yasanın ikinci maddesinde şu yazılıdır*” *Türk Ocağı’nın maksadı millî şuurun kuvvetlenmesidir.*” *Benim hata etmiyorsam bundan anladığım şudur: Türk’ün, Türklüğün ne olduğunu anlamak ve bu anlayışı kuvvetlendirmeye çalışmaktır. Bence bu gayenin aydınlatılması için en nurlu güneş Türk’ün menşeyini ,medeniyetini, azametini tanıtan tarihtir. Bunu biliş ve cihana bildiridir. Dünyadan gâfil olan bir insan bugünü bilemez ve yarına intikal eyleyemez. Aslını bilmeyen bir mevcudiyet, içinde yaşadığı cihana yeniden kendini tanıtabilecek hayati eserleri gösterinceye kadar*

¹¹⁸ Mahmut Şakiroğlu,”Atatürk ve Tarih Çalışmaları” *Tarih ve Toplum*, Kasım 1984, s.13.

¹¹⁹ İnan, “Atatürk Hakkında Hatıralar....” a.g.e.s.185.

¹²⁰ Galip, “Türk Tarih.....”a.g.m. s167.

meçhul varlık halinde kalmaya mahkumdur ...Bize, hepimize, geçmişin mekteplerinde okutulan bu hususta öğretilmiş şeyler hem noksandır, bence, hem de yanlıştır. Yazık ki bu yanlış yol, bugüne kadar önümüzdeki nesli yetiştiren bilgi ocaklarında da takip olunmuştur. Geçmişten miras kalan bu sisli yolu aydınlatacak,Türk milletini, Türk çocuklarını yeni bir nurlu tarih yolunda yürüterek,atinin parlak ufuklarında erişmek mümkündür...kanaatimin hulâsasını müsaadenizle birkaç cümle içinde tesbit etmek isterim. Beşeriyetin en yüksek ve ilk medenî kavmi, vatani Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Çin medeniyetinin esasını kuran Türklerdir. Mezopotamya'da, İran'da milâttan en aşağı 7000 sene evvel beşeriyetin ilk medeniyetini kuran ve beşeriyete ilk tarih devrini açan; Sümerler, Akat, Alâm isimleri verilmekte olan Türklerdir. Mısır'da delta'nın otokton sakinleri ve Mısır medeniyetinin kurucuları Türklerdir. Mezopotamya'da milâttan evvel 2300 tarihinde şöhret bulan Sami Hammurabi, tarihte mevki alan Asurlular, tarih içinde tarihtirler. Grek namını alan Doryenlerin Anadolu'nun otokton ahalisi ,ilk ve hakikî sahipleri, ataları, Etileri başlarında bulunan Türklerdir.(Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar, Türk Ocağı yayınları,Ankara, 1930”Afet İnanın konuşması)Kurultayda daha sonra Sadri Maksudi ve Dr. Reşit Galip de Afet İnanı destekler mahiyette konuşular.¹²¹ Sadri Maksudî de konuşmasında ”Kadim medeniyetlerin menşeleri arandığı zaman bir çok medeniyetlerin ucunda bir Türk olduğu tahmin olunan bir kavim görüyoruz. Eski medenî kavimlerden, en eski medeniyetlerden misal alalım. En eski medeniyet, Mezopotamya'da teessüs eden medeniyettir. Bu medeniyetin müessisleri kimlerdir? Efendiler, bu medeniyetin müessisleri Sümerlerdir. İkinci misali alalım. Latin medeniyetinin müessisleri kimlerdir?Bu medeniyetin unsurlarını İtalya'ya getiren halk, Etrüsklerdir. Eski Anadolu'da da kablemilât binlerce sene evvel yüksek medeniyet tesis eden kimlerdi ? Hititlerdi. Bütün bu halkların Türk olduklarına dair fikrin Avrupa âlimleri arasında taraftarları vardır. Bu suretle kadim medeniyetlerden birçoğunun müessisleri, banileri Türkler olmuş olduğu anlaşılıyor... Medeniyetçe yükselebilmek için, kendimize itimat beslemeliyiz, büyük bir ırk olduğumuzu bilmeliyiz. Bunun için tarihimizi öğrenmeliyiz. Bugüne kadar mekteplerde okutulan Türk Tarihleri noksandır. Türk'ün parlak mâzisi hakkında doğru bir fikir telkin edebilecek mahiyette değildir. Türk'ün mâzisini objektif

¹²¹Afet İnan , Sadri Maksudi ve Reşit Galip tarafından yapılmış konuşmaları Türk Ocakları Tarafından

*mahiyette bitaraf olarak tespit etmek lâzımdır. Tarihini iyi bilmeyen millet doğru yola teveccüh edemez. Bugünkü hayatının istikâmetini şuurla tayin edemeyen millet, istikbalini temin edemez. Bütün milletler yükselme devirlerinde mâzileriyle alakadar olmuşlardır. Bizde de böyle olacaktır*¹²² demiştir.

Afet İnan bu konuşmadan sonra kırk imzalı bir önerge verdi. ” *Türk tarihi ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik etmek için,hususî ve daimî bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek salâhiyetinin merkez heyetine bırakılmasını teklif ederiz.*”¹²³ Afet İnan’ın teklifi ile Türk Ocağı yasasına “84”üncü madde eklenen bir metinde ”*Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir suretle tetkik ve tetebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere “Türk Tarihi Tetkik Heyeti”i teşkil eder*” denildi. Heyet azası seçiminin Merkez Heyetine bırakılması kabul edildi. Böylece bu önerge ile “*Türk Tarih Kurumunun*” temeli olan “*Türk Tarih Heyeti*” kurulmuş oldu.¹²⁴

Türk Ocağı bünyesinde kurulan “*Türk Tarihi Tetkik Heyeti*”nde 16 kişi bulunuyordu. Tarih Heyeti ilk toplantısını Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi’nin başkanlığında Türk Ocakları merkez binasında yaptı. Heyetin birinci reisliğine, Cumhurreisliği Umumî Katibi Tevfik Bey, (Bıyıkoğlu) İkinci Reisliğine ise İstanbul mebusu ve Hukuk Fakültesi siyasî tarih profesörü Yusuf Akçura ve Çanakkale mebusu Samih Rifat beyler getirildi. Aydın mebusu Reşit Galip Bey genel sekreterlik(Umumî Kâtiplik) görevini üstlendi. Üye olarak da, Afet İnan, Vasıf Çınar,Halil Edhem Erdem,Yusuf Ziya Özer,Sadri Maksudi Arsal,Reşit Saffet Atabinen, İsmail Hakkı Uzunçarşılı,Ragıp Hulusi Özden, Mükrimin Halil Yınanç,Zakir Ugan ve Mesaroş bulunuyorlardı Son iki üyenin ayrılması ile yerine Şemseddin Günaltay ve Hasan Cemil Çambel alındılar. Heyette gerçek tarihçi olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mükrimin Halil Yınanç vardı. Uzunçarşılı’nın Kurumda önemli çalışmalar bulunmasına rağmen, Yınanç’ın Kuruma olumlu bir katkısı

“Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar” adıyla basılmıştır.

¹²²Türk Tarihi Hakkında mütalaalar “Sadri Maksudi’nin Konuşması” s.12-13.

¹²³Afet İnan, *Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953,s.2.

¹²⁴Şakiroğlu ”Atatürk ve Tarih...” a.g.m. s.13; Mehmet Saray “Atatürk ve Türk Tarihi”, *Türk Kültürü*, S:249 Ocak 1984,s.6;Afet İnan,”Türk Tarih Kurumunun Kuruluşuna Dair” *Belleten*, Cilt: XI,S. 42,Nisan 1947. s.177-178.

olmamıştır. Akçuraoğlu'nun ise o çok yönlü bir kişiliği vardı. Fransa'da tahsil görmüş ve Türk Ocağının da kurulması ve gelişmesinde görev yapmış bir kimse olarak adeta canlı bir tarih gibi idi. Diğerlerinin Tarihle çok az ilgileri vardı. Bu arada Halil Edhem Erdem, arkeoloji, güzel sanatlar ve sonra kitabeler üzerinde ciddi çalışmalar yapmıştır. Şemseddin Günaltay, Kurumda çok faal bir çalışma göstermiş, bu da onun dinî alanda ve tarihçilik alanında isim yapmasına yol açmıştır. Afet İnan, Atatürk'ün desteği ile Avrupa'ya tahsile gönderildi. Sonra Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde önemli görevlerde bulundu. Kurucu 16 üyeden başka Tarih Heyetine, eski Türk Tarih Encümeni'nden ve 1933 Darülfünun tasfiyesinden sonra bazı kişiler de üye kabul edildi.¹²⁵

Türk Tarih Heyetinin ilk toplantısında Türk tarihi ile birlikte dil ve kültürü üzerinde çalışmalar yapması kararlaştırıldı. 1930 yılının sonlarına doğru Heyet, daha önce okullar için fasiküller halinde bastırılan tarih notlarından yararlanarak, Türk Tarih Tezini yansıtan "*Türk Tarihinin Ana Hatları*" adlı 606 sayfalık bir eseri bastırıldı.¹²⁶

3. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti(Türk Tarih Kurumu)

Ancak Türk Ocakları bünyesinde kurulan "*Türk Tarih Heyeti*"nin çalışmaları hem yeterli görülmemiş hem de yalnız tarih araştırmaları ile ilgilenen ayrı bir çalışma grubunun oluşturulmasının daha iyi olacağı kararına varılmıştı. 1931 yılında Türk Ocaklarının kapanması üzerine Türk Tarihi Tetkik Heyetinin hukukî niteliği kalmadığından, onun yerine aynı yıl "*özerk*" statüde "*Türk Tarih Tetkik Cemiyeti*" adı ile yeni bir dernek kuruldu. Türk Tarih Heyetindeki aynı üyeler, aynı çalışma plânı dahilinde faaliyetlerine bu defa yeni kurulan Cemiyette devam ettiler. Yâni Heyet ile Cemiyet arasında bir fâsıla olmadı.¹²⁷

1935 yılında, adı bugünkü ismi olan "*Türk Tarih Kurumu*"na çevrilen bu Cemiyetin kurulması, Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliğinde önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Böylece Türk tarihi ile ilgili çalışmalar dağınıklıktan kurtarılıp,

¹²⁵ Şakiroğlu, "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-III" a.g.m. s.50-51.

¹²⁶ Uluğ İğdemir, Cumhuriyetin50.yılında Türk Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1973, s.5.

¹²⁷ İğdemir"50.yıl.."a.g.e. s.7; Muzaffer Göker, "Türk Tarih Kurumunun İlmiğ ve İdariğ Faaliyeti"

plânlı ve programlı bir hale getirilerek önemli bir adım atıldı. Kurum, çeşitli yayınlar vasıtasıyla ve arkeolojik çalışmalarla Türk tarihi araştırmalarına öncülük etti. Türk tarihinin hangi boyutlarda ele alınacağı tartışıldı. Tarihin en eski devirlerine girildiği kadar o vakitler “*kutsal yurt*” olarak isimlendiren Anadolu’nun tarihî geçmişi incelendi. Türk tarih araştırmaları, Türk ve dünya ilim âlemine duyuruldu. Türk tarihinin kaynaklarını araştırmak ve Türk tarihini aydınlatmaya yarayan belge malzemeleri elde etmek için gereken yerlerde kazılar yapıldı.¹²⁸ Afet İnan, kendisinin de kurucu üye olarak vazife aldığı, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin kurulma teşebbüsünü açıklarken “*Türk tarihinin ana hatlarını yazmak ve cihan kültürü içindeki yerini vermek Türk tarih kurumunun kuruluş gayesidir.*” demiştir.¹²⁹

Bununla birlikte Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin kurulmasıyla yapılan tarih araştırmaları, tarih yayınları, kongreler, konferanslar, çeşitli bölgelerdeki keşif ve kazılar, sergiler gibi faaliyetler şüphesiz ki, Türk kültür hayatına da bir heyecan getirmiştir.

Türk Tarih Kurumu’nun nizamnâmesinde maksadı ve maksada erişmek için takip edileceği yol şu suretle izah edilmiştir.

Madde:3-Cemiyetin maksadı Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir.

Madde:4-Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:

a)Toplanıp ilmi müzakerelerde bulunmak.

b)Türk tarihinin membalarını araştırıp bastırmak.

c)Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri ve keşif heyetleri göndermek.

Bellekten, Cilt II, S. 5/6, Nisan 1938, s.13.

¹²⁸ Şakiroğlu, “Atatürk ve Tarih ...” a.g.m..s.13; Göker, “Türk Tarih Kurumunun ...” a.g.m.s.13.

¹²⁹ Afet İnan, “Türk Tarih Kurumunun...” a.g.m.s.5; Afet İnan, “Atatürk ve Tarih” a.g.m. ,s.152-153..

d)Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin mesaisinin semeresini her türlü yollarla neşre çalışmak.¹³⁰

a- Okul Tarih kitapları hazırlamak

Türk Tarih Cemiyetinin faaliyetlerinden başında Türk kültür tarihinde önemli bir yeri olan Türk Tarih Tezi'nin yeni çalışmalarla geliştirip yaygınlaştırılması gelir. Bunun yanında Teze uygun olarak ders kitapları yazımını üzerine alan Cemiyet, bir yıl içerisinde ortaöğretim için “*Atatürk döneminin klasiği*” olarak bilinen 4 ciltlik mufassal Türk tarihi eserini hazırladı. Baskısı ve hazırlanışı ile dikkati çeken bu yeni yazılan tarih kitapları 1931-1932 öğretim yılında okutulmaya başlandı. Bu kitaplar, Türk Tarih kurumu sekreteri Muzaffer Göker'in belirttiğine göre 1932 senesinde toplanan “*Beynelmilel Tarih Tedrisatı Kongresi*”nde büyük bir takdir ve alâka ile karşılandı.¹³¹

Kurumun ortaokullar için hazırladığı bu 4 ciltlik kitaplar, müfredatı biraz ağır gelmesi üzerine liselere kaydırıldı. Daha sonra bu kitaplar biraz daha basitleştirmek suretiyle Orta okullar için 3 ciltlik Tarih kitabı ve ilk mektepler için aynı suretle bir seri hazırlandı.¹³²

b-Kongreler Düzenlemek

Kurumun önemli görevlerinden biri İlmî seviyede tarih kongreleri düzenlemek suretiyle Türk Tarih Tezi'ni ciddi bir şekilde ilmi süzgeçten geçirilmesini sağlamaktır. Türk Tarih Kurumu'nun bu hususta ilk faaliyeti olan 2-11 Temmuz 1932'deki “*Birinci Türk Tarih Kongresi*” ne Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyeleri, Darülfünun tarih müderrisleri, lise, öğretmen okulları ve ortaokul tarih öğretmenleri katılmışlardır. Kurum, 1937 yılında Yerli ve yabancı bilim adamlarının iştiraki ile Tarih Tezi ve Türk tarihiyle ilgili çeşitli alanlar da bilimsel

¹³⁰ *Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Nizamnâmesi*, İstanbul, 1932, Devlet Matbaası, s.7.

¹³¹İğdemir, “Cumhuriyetin 50. Yılında...” a.g.e. s7-8; Muzaffer Gökler İkinci Türk Tarih Kongresindeki konuşmasında, “1932 ikincikânun ayında Paris'te toplanan “Beynelmilel Tarih tedrisatı Kongresin” nde Kurumumuz tarafından hazırlanan orta mekteplere mahsus tarih kitaplarının, ifade ettiği dünya tarihine ait yeni ve geniş telakkiler dolayısıyla büyük bir alâka ile tetkik edildiğini ve milletleri yekdiğerine aleyhine tahrik eden hiçbir fikrayı ihtiva etmemeleri itibariyle, insanî telakkilere uygun ve numune ittihaz edilmeye layık bir mahiyette görüldüğünü“ ifade etmektedir.(İTTK,s.19).

¹³² Baykal, “Atatürk ve Tarih “a.g.m. s.539; İğdemir, “Cumhuriyetin 50 yılında...” a.g.e.s..5-7.

tartışmaların yapıldığı “İkinci Türk Tarih Kongresi” düzenlemiştir. Tarih Kurumu, İkinci Türk Tarih kongresi dolayısıyla Dolmabahçe Sarayının Muayede Salonunda düzenlenen ve tarih öncesinden Cumhuriyet devrine kadar yurdumuzda ve Orta Doğuda gelişen büyük uygarlıkları maketler, mülajlar, resimler ve grafiklerle ortaya koyan öğretici nitelikli ”*Türk tarihi ve Eski Eserler Sergisi*” adıyla büyük ilgi gören bir sergi açmıştır.¹³³

Ayrıca Türk Tarih Kurumu, kendi teşkilatının yaptığı ilmi çalışmaları dünya ilim âlemine duyurmak için yurt dışında bir çok kongrelere katılmıştır.¹³⁴

c- Türk Kültür Tarihi İle İlgili Çalışmalar

Öte yandan Kurumun, bu faaliyetleri yanında Türk tarihinin kaynakları ile ilgili çok önemli çalışmaları da vardır. Tek ve en iyi nüshaları memleketimizde bulunan Türk tarihi kaynaklarını faksimile usulüyle bastırmakla, öncelikle bunların herhangi bir suretle ortadan kaybolmasının önüne geçmiş oldu. Bunun yanında başka dillerde ve Türkçe'nin başka lehçelerinde yazılmış ana kaynakları da dilimize çevirterek bastırması; henüz tenkidli baskıları yapılmamış olan kaynakların tenkidli baskılarını hazırlaması; dil itibariyle eskimiş olan eserleri hem aynen hem de bugünkü dile naklederek yayınlaması; tarihimize ait Garp ve Şark dillerinde yapılmış yeni etütleri tercüme ettirmesi; hafriyatlardan alınan neticeleri raporlar halinde ve bir Garp diline çevrilmiş olarak bastırması; üyelerin orijinal etütlerini ve monografilerini neşretmesi ve Türk tarihi dışında tarih kültürünün yayılmasına yardım edecek klâsik eserleri dilimize çevirterek bastırması ile Türk tarihçiliği ve Türk Kültürüne büyük hizmette bulunmuştur.¹³⁵

Önceden de bahsedildiği gibi Atatürk, daha önce yazdırılan “*Türk Tarihinin Ana Hatları*”nı beğenmemiştir. Toplum hayatının her yönünü tarihi bir çerçeve içerisinde bilinmesini isteyen Atatürk, Cemiyetten ve tarihçilerden bugün dahi

¹³³ İğdemir, “Cumhuriyetin 50.yılında ..” a.g.e .s.45.

¹³⁴Göker, “Türk Tarih Kurumunun ...”a.g.m. s.s.17; Türk Tarih Kurumu katıldığı milletlerarası Kongrelerin hemen hemen tamamını Tarih öncesi ve tarihin ilk dönemlerine ait kongrelerdi. Bunların dışında bir defa başka alanda sadece bir kez 1932 de eğitim tarihi alanında Paris te bir kongreye katılmıştı.(Muzaffer Göker, “İkinci Türk Tarihi Kongresi” *Belleten*, Cilt II, S.5/6, Nisan, 1938 s.18-19); Behar, “İktidar ve...” a.g.e. s.183.

¹³⁵ Uluğ İğdemir, *Yıllarından İçinden.Makaleler, Anılar, İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991 s.313.

yeterli şekilde yazıldığı söylenemeyen “*Türk Medeniyet Tarihi*”nin kaleme alınmasını istedi. 1932 den itibaren daha çok medeniyet tarihine ağırlık veren yeni bir “*Türk tarihinin Ana. Hatları*” yazılma çalışmalarına başlandı.¹³⁶

Bunun için Türk Tarih Kurumunca, “*Türklerin medeniyete hizmetleri*” diye geniş çalışma programı tesbit edildi. Medeniyetle ilgili konular, üye ve üye olmayanlar arasında iş bölümü yapılarak araştırılmaya başlandı. Türk Tarih Kurumu merkezinde yapılan toplantılarda bu mevzularda çetin ve teferruatlı tartışmalar yapıldı. Bu toplantılara Atatürk de zaman zaman katılır ve tartışmaları takip ederdi Hattâ yaz aylarında Atatürk’ün İstanbul’da olduğu zamanda Türk Tarih Kurumu üyeleri Dolmabahçe sarayında ilmi tartışmalar ve incelemelere devam ederlerdi.¹³⁷ Bu tartışmalardan sonra herkes üzerine aldığı konuları yazmaya başladı. İlk devrede 63 konuyu kapsayan 66 mäsvedde Kuruma geldi.¹³⁸ Kurum üyeleri gelen mäsveddeleri inceledikten sonra bir çok konular için araştırmaların ve belgelerin yetersizliği yüzünden sonuca varmanın uzun zaman alacağı anlaşıldı Yapılan çalışmalardan yeterli bir sonuç çıkmayacağı görölünce, Atatürk “*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*” üyeleri ile yaptığı toplantıda büyük çaplı “*ana hatlar*” yerine monografik çalışmaların yayınlanmasına, konular gereğince işlendikten sonra bunlardan yararlanarak “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” kitabı yazılmasına karar verildi.¹³⁹

Atatürk, tarih çalışmalarına millî bir dâva olarak çok büyük önem vermekte idi. 1935 yılında Büyük Millet Meclisi’nin toplantısında, tarihimizin ve dilimizin karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, ilmi belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk milleti için değil, fakat bütün ilim âlemi için kutsal bir vazife yapıldığını söylemiştir.¹⁴⁰ O, Türk Tarih Kurumu çalışmalarına hız vermek, tarih çalışmalarını bilim adamlarının yanında devletin ve halkın katkılarıyla daha geniş anlamda ve yurt çapında ele almak istemiştir. Bu maksatla “*Umumî Türk tarihi ve medeniyetiyle*” ilgili çalışmalara paralel olarak 1935 yılında Türk Tarih Kurumu için bir çalışma programı hazırlamıştır. Programın muhtevasına bakıldığında, Türk tarihi ve kültürü

¹³⁶ İğdemir, “Cumhuriyetin 50.Yılında.....” a.g.e.s.21-23..

¹³⁷ Afet İnan, “Atatürk’ten Hatıralar...” a.g.e.s.193-195.

¹³⁸ İğdemir, “Cumhuriyetin 50.Yılında” a.g.e.s. 21-23, Semavi Eyice, “Türk Tarihinin Anahatları” *Bellekten*, Cilt XXXII, S.128,s.26.

¹³⁹ İğdemir,50 yılında Türk Tarih....” a.g.e.s. 21-23 ; Eyice, “Türk Tarihinin.....” a.g.m. s.27-28.

¹⁴⁰ İnalçık, “Türk Tarihi ve...” a.g.m. s.6.

ile ilgili geniş kapsamlı ve katılımlı bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır. Bu program tasarısı Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Çambel'in imzasını taşıyan 15 Temmuz 1935 tarihli bir yazı ile bütün Bakanlıklara, Genel Kurmay Başkanlığına, Diyanet işleri başkanlığı ile İstatistik ve Vakıflar Genel müdürlüğüne gönderilerek, bu tasarıya katkıları neler olacağı hakkında düşüncelerinin bildirilmesi istendi.¹⁴¹

İçerisinde daha önce yazılması için hazırlıklar yapılan “*Türk Tarihinin Ana Hatlarını*”nın yeniden yazılması çalışmalarının da bulunduğu Türk Tarih Kurumunun bu programını ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

1-Atatürk'ün emriyle Türk Tarih Kurumu'nun hazırlamakta olduğu “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” eserini şimdiye kadarki ilmî tecrübelerden istifade edilerek modern ilim metotlarının icaplarına göre vücuda getirmek. Bu konuda bütün devlet ve millet müesseseleri hizmete yardımda bulunacaktır.

2-Memlekette umumî bir tarih seferberliği başlatılması ve “*Türk Tarihinin Ana hatları*” “eseri müşterek mahsul olarak vücuda getirilirken, diğer taraftan da, buna paralel olarak yurttaki millî tarihi eserlerin korunması, tarihi vesikaların toplanması ve memlekette şuurulu ve sürekli bir tarih inşa devrinin açılması.

3-Türk Tarih Tezi'nin ilmi zaferini temine yarayacak tarihi deliller, vesikalar ve bütün elyazmaları, kitabeler, vakfiyeler, mahkeme sicilleri, devlet merkezinde toplanmak suretiyle düzenli bir arşiv meydana getirilmesi ve bu vesikaların kıymete değer olanlarının neşredilmesi,

4-Hükümetin ve çeşitli kuruluşların yayın organlarında, günlük gazete ve mecmualarda sürekli ve tesirli popüler neşriyatla millî tarihi asıl sahibi olan Türk halkına muhafaza ettirmek,

5-Kutadgubilig ve Babürnâme gibi Türk tarihi kaynak eserleri ve nâdir metinleri (Arapça ve Farsça olanları) tercüme ettirilip neşretmek

¹⁴¹Uluğ İğdemir, “Atatürk'ün Buyruğu ile Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı, *Bellekten*, Cilt XXVII S. 108 Ekim 1963, 640-641.

6-Yurtiçi ve dışında ki müzeler ve kütüphanelerde mevcut eski eserleri, tabloların kopyelerinden koleksiyonlar vücuda getirmek,

7-Milli kültürü en iyi ifade eden Türk mimarisini yeniden ihya etmek ve genç nesilleri millî sanat ve değerlerimizden istifade ettirmek için Türk mimari eserlerinin (Binalar, çeşmeler,köprüler vb.) sanat fotoğraflarını çıkarmak, bu fotoğrafların ucuz kopyelerini çoğaltmak suretiyle geniş halk kitlelerine sunmak,

8-Ankara, İstanbul, Bursa,İzmir, Edirne’de belirli devirlere ve kültürlere ait eserleri toplayarak, bu şehirleri büyük üslûpta “*Eski eserler ve âbidevî merkezler*” haline getirmek,

9- Büyük sermayeye isteyen hafriyat çalışmalarına,ilerde mali gücümüz olduğunda yapmak üzere ara vermek, şimdi küçük çapta kazılar, arkeolojik ve antropolojik çalışmalar yapmak,

10-Ülke içinde ve dışında önemli hafir ve keşif yerlerine seyahatler tertip ederek bulunan tarihî eserler üzerinde ilmî incelemeler yapmak,

11-Lengüistik ve filoloji ilimleri modern tarih yazma sanatının aslı unsurlarından biridir. Bu yardımcı ilimler sahasında yapılacak araştırmalardan, tahlillilerden, mukayeselerden çıkan neticeleri Arkeoloji, Antropoloji ve Etnoloji gibi tarihin diğer yardımcı ilimlerinin vereceği neticelerle mukayese etme suretiyle bir sentez yaparak “*prehistorik*” tarih binasını sıhatle kurmak ve tamamlamak mümkün olur. Bu sebeple Türk Dili Araştırma Kurumu kendi içinde kuracağı bir teşekkülle, tarihî noktai nazarından dil tetkikleri yaptırarak ve “*Türk Tarihinin Ana hatları*” eserinin dil kısmını bir sentez halinde yazdıracaktır.

12- Türk dilinin, Eski Anadolu ve Ön Asya kavimlerinin, Mısırlıların, Yunan medeniyetini doğuran Egelilerin ve Giritlilerin ve Roma kültürünü doğuran Etrüsklerin ana dilleri olduğunu ıspat ederek, bu günkü modern Garp medeniyetine ana kaynak olan bu en eski yüksek medeniyetlerin, Türk kavimlerinin ırkî dehasının mahsulü olduğunu göstermek,

13-Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin medeniyet kısmı uzmanlara yazdırılacak ve konularla ilgili Bakanlıklar ve Genel Kurmay başkanlığı ile irtibat kurularak bu konularda ihtisası bulunan unsurlardan istifade edilecektir.

14-Türk Tarih Kurumu bir mecmua ve bülten çıkaracaktır.

15- Yabancı tarih otoriteleri ve müessesleri ile bilhassa da Tez'imize yaklaşan yabancı ilim adamları ile ilgilenmek.

16-Ülkemizdeki Tarih Öğretmenleri ile yabancı ülkelerdeki tarih öğretimi yapan öğrenciler arasında ilgi kurmak

17-Türk Tarih kurumu, Türk tarihinin istikbali için Kültür Bakanlığı vasıtasıyla Yurt dışına tarih öğretimi için öğrenci göndermek

18-Türk Tarih Kurumu ile Kültür bakanlığı arasında ilişki kurularak ,Kültür bakanlığında uzmanlardan oluşan bir şube açılması

19-Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin yazılmasında başlıca millî kaynaklar kullanılmakla beraber Batılı âlimlerin ilmî neşriyatından tenkidî bir şekilde ele alınarak istifade edilmesi için Türk Tarih Kurumunda bir tercüme bürosu oluşturulması¹⁴²

Atatürk'ün geniş kitleyi tarihle ilgilenmeye âdeta zorlaması, geçmişin daha iyi tanınacağı ve bir çok şeyin belki de daha çok benimseneceğine inanmasındandır.¹⁴³ Bugün dahi birçoklarının gerçekleşemediği bu program, devletin ve aydınların yardımları düşünülen ölçüde olmamışsa da,Türk Tarih Kurumu o tarihten bu yana kendi imkânları ile tasarının oldukça önemli bir kısmını gerçekleştirme başarısını göstermiştir.¹⁴⁴ Bunlar içinde Türk tarihi için çok kıymetli ve orijinal vesikalar elde edilmiştir. Bilhassa kıymetli bina kitabeleri, sicil hülasaları, mahallî vakfiyeler, mezar taşları kitabeleri neşredilmiştir.¹⁴⁵ Bütün bu çalışmalarla Kurum, toprak

¹⁴² İğdemir, "Atatürk'ün Buyruğu ile" a.g.m. s.644-649.

¹⁴³ Semavi Eyice, "Atatürk ve Eski Eserler" *Türk Kültürü*, S. 23, Kasım, 1963,s.100.

¹⁴⁴ İğdemir,"Atatürk'ün Buyruğu ile..."a.g.m. s.642.

¹⁴⁵ Uzunçarşılı, "Yeni Türk Tarihinde..." a.g.m. s.368-369.

üstünde bulunan tarihî eserlerin ve tarihi an'anelerin tesbitini ve çalışmasını ülke geneline yayarak millî tarihe olan ilgiyi genişletmiştir.

d- Belleten Dergisi ve Diğer Yayınlar

Kurumun ilk faaliyetlerini okul kitapları ve Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin yeniden hazırlanması işine ayırması, daha önce düşünülen mecmua çıkarma işi ertelenmişti. 1937 yılında yayın hayatına giren “*Belleten*” milletler arası değerlerde ilk ciddî ve uzun ömürlü süreli yayın olmuştur. *Belleten*’in ilk sayısında derginin yayın faaliyetleri hakkında da şu bilgiler verilmektedir. “*Belletenin başlıca maksat ve gayesi sonsuz bir genişliğe sahip olan Türk tarihinin izahı ve tevsiktir. Bu mecmua üç ayda bir olmak üzere senede dört defa çıkar. Bellete’nin yazıcıları Türk tarih Kurumu üyeleridir. Bundan başka Türk ve yabancı âlimler, tarih severler tarafından gönderilen değerli yazılarda basılabilir.*”¹⁴⁶ Ciddî bilimsel yayınların toplandığı *Belleten* dergisi, Türkiye Cumhuriyeti devri ilim ve kültür hayatında önemli bir yer tutar. Dergide, Türk tarihi ve Anadolu tarihini derinlemesine inceleyen makalelerin yanında arkeoloji ile ilgili çalışmalar, bilimsel araştırmalar, çeşitli belgeler, bilimsel haberler, bibliyografi yazıları yayınlanmıştır. *Belleten* şekil ve muhteva bakımından yalnız Türkiye’de değil, diğer Avrupa devletlerinin kütüphanelerinde, üniversitelerinde bulunmakta olup, Türk tarihi ilgili araştırmalarda önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Dünyanın belli başlı büyük kütüphanelerinde *Belleten*’in tam bir koleksiyonunu bulmak mümkündür. Bunun yanında bazı çalışmaların yabancı dile çevirisi yayınlanmıştır. Dergi bir ara Fransızca da yayınlanmışsa da sonradan bu tutumdan vazgeçilmiştir.¹⁴⁷

Belleten’in, diğer bir özelliği de Türk Tarih Tezi’nin romantikliği ve amatörece kaleme alınan görüşlerden uzak “*Tarihî Osmanî Encümeni*” ve “*Türk Tarih*

¹⁴⁶ Hasan Cemil Çambel, *Makaleler Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s.207-208.

¹⁴⁷ Şakiroğlu, “Atatürk ve Tarih...” a.g.m.s.14; İğdemir, Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Tarih.. ” a.g. e.s. 39-40; Göker, “Türk Tarih Kurumunun İdariğ...” a.g.m.s.15; Çambel, “Makaleler Hatıralar” a.g.e. s.207-208. İğdemir, Türk Tarih Kurumunun yayın organı mecmuaya “*Belleten*” isminin nasıl verildiğini anlatırken, Fransızca ve Latince etimolojik lûgatlara bakıldığında Fransızca “Bülten” kelimesinin Lâtince “Bulla” sözünden geldiğini, bu kelimenin de Lâtince’ye Etrüskçeden geçmiş olması ihtimali ileri sürüldü. Yakut lûgatin de bu kelimeye çok bezeyen “Belieten” kelimesi bulundu. Bu kelimenin mânası aşağı yukarı Lâtince’deki kelimeye benziyordu. Nihayet mâna bakımından ve fonetik bakımından “Bulletin” sözüne pek yakın olan “*Belleten*” kelimesi bulundu. (Uluğ İğdemir” Atatürk ve *Belleten*” *Belleten*, Cilt III, S.10 1939s.355-356).

Encümeni“ dergilerinin başlattıkları bilimsel çizgiyi devam ettirmesidir.¹⁴⁸ İkinci Dünya Savaşında mâli zorluklara rağmen yayın hayatına aksamadan devam etmiş olan Belleten’in bazen sayıları dört yüz beş yüz sayfayı dahi aştığı görülmektedir. Baskı tekniği bakımından daima en mükemmel bir şekilde ve Batı’daki örneklerinden hiç de aşağı kalmayacak şekilde sunulmuştur. Kısaca söylemek gerekirse Belleten, Türk ve Türkiye tarihi araştırmalarında yeni ufuklar açan, teşvik ve irşadları ile Türkiye’de hızla gelişmeye başlayan tarih, arkeoloji ve antropoloji çalışmalarının nasıl ilerlediğini, bu sahada Türkiye’de modern ilmî zihniyetin nasıl yerleştiğini ve sonuçları ilim âleminde umûmiyetle kabul edilen araştırmaların nasıl yapıldığını açık gösteren bir belge niteliğindedir.¹⁴⁹

Kurum, Belleten dışında tarihi konularda ciddi eserler de yayınlamıştır. Bunlardan İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın “*Anadolu Beylikleri*”, Yusuf Akçura’nın, “*Osmanlı Devlerinin Dağılma Devri*”, Sadri Maksudi’nin, “*Orta Asya Türk Devletleri*” Türk tarihini temel konularını ihtiva eden eserlerdir. Kurumun yayınları arasında bilhassa *Osmanlı Tarihi* ciltleri büyük ilgi gördü. Bir çok yüksek okul ve Fakültede ders kitabı olarak okutuldu. Daha öncede temas edildiği gibi yabancı dille yazılmış Türk tarihi kaynaklarının dilimize çevrilmesine ve nadir nüshalı eserlerin faksimile olarak basılmasına büyük önem verilmiştir. Hazırlanan 23 kadar seri içerisinde monografik eserler ve arkeolojik çalışmalar büyük yer tutmaktadır. Bunlar arasında Elbiruni, Reşidüddin, Alâeddin Güveyni gibi kimselerin eserleri, Piri Reis’in Amerika haritası ile Bahriye kitabını faksimile olarak yayınlanması ve İbni Sina kitabı dikkat çekicidir.¹⁵⁰

Fakat Kurumun kaynak yayını bir müddet sonra eski hızını kaybetti. Tarih araştırmaları için çok gerekli kronikler yayını ve arşiv malzemesi yayını çok yavaş bir şekilde devam etti.¹⁵¹

¹⁴⁸ Toprak, “Türkiyede Çağdaş...” a.g.m. s.433; Ortaylı, “Gelenekten. Geleceğe ” a.g.e. s. 111-112.

¹⁴⁹ İğdemir, “Cumhuriyetin 50.Yılında...” s.40; Yılmaz Öztuna, “Türkiyede Tarih Çalışmaları” *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt I, S. 5, Haziran, 1965, s.4.

¹⁵⁰ Göker, “Türk Tarih Kurumunun ...” a.g.m., s.14-15; Şakiroğlu “*Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-I11*” a.g.m. s,51.

¹⁵¹ Şakiroğlu, “*Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-I11*” a.g.m. s. 52.

e- Arşiv Çalışmaları

Diğer taraftan Kurumum önemli faaliyetlerinden biride Millî arşivimizi kurtarma çalışmasıdır. Dünyanın en zengin arşivi olan Osmanlı arşivi dağınık binalarda bakımsız ve çürümeğe bırakılmıştı. 1935 de Türk Tarih Kurumu, bunların modern bir binada toplanması ve bilimsel metotlara göre sınıflandırması için teşebbüse geçmiş ve üyelerinden Halil Edhem Eldem'in başkanlığında bir kurul bu görevi üzerine almıştır.¹⁵²

f- Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Tarih Kurumu'nun, toplumun kültür dağarcığına kattığı kıymetli eserlerinden biri de hiç şüphesiz ki, zengin ve düzenli “ *Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi*”dir. Osmanlılar devrinde İstanbul'da kurulan “*Tarih-i Osmani Encümeni*”, Cumhuriyet devrinde “*Türk Tarih Encümeni*”ne çevrilmişti. Bu kuruluşun kapanmasıyla kitaplığı yeni kurulan Türk Tarih Kurumuna devredildi. 1933 yılında Kurumun kütüphanesi bir taraftan bu Encümenin 3 bin cilde yakın kitaplığına sahip olması, diğer taraftan Kurum kendi parası ile satın aldığı kitaplar, mübadele ve bazı tanınmış şahısların kütüphanelerinin bağışı ile çok zenginleşmişti. Bunun yanında o sıralarda sahipsiz kalan Yunan Akademisi gibi çalışan “*Rum Syllogos*” kitaplığının da önce Türk Ocağını binasına ve sonra Türk Tarih Kurumuna devrini sağlanarak, Kurum bir başka zengin kitaplığa ve tarihi malzemeye de sahip oldu. Kurumun kütüphânesi, ilk önce kendi üyelerinin ihtiyacı için kurulmuş bir kütüphâne olduğu halde, zamanla daha geniş okuyucu kitlesine hitap etmeğe başladı. Öyle ki, Tarih Kurumu'nun kuruluşundan itibaren sürekli zenginleşen “ *Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi*” tam bir ihtisas kütüphanesi özelliği taşımaya başlamış, tarih, arkeoloji, antropoloji ve tarihin yardımcı diğer ilimleriyle meşgul olan ilim adamlarının, üniversite mensuplarının ve öğrencilerinin içinde çalıştığı bir yer olmuştur.”¹⁵³

Böyle zengin ve düzenli bir kütüphaneye sahip olan Türk Tarih Kurumu, bilimsel Tarih araştırmalarının temel unsurlarından olan vesikalara dayanarak

¹⁵² İğdemir, “Cumhuriyetin 50.yılında...”a.g.e. s.47.

¹⁵³ Çambel,” Makaleler Hatıralar,”a.g.e.,s.205-207, Şakiroğlu, Atatürk ve Tarih...”a.g.m. s.14; Göker, Türk Tarih Kurumu...”a.g.m. s.17.

çalışmayı temel prensip olarak kabul etmiştir. Bu yüzden Türk tarihini yazmak için Kuruma verilen raporlar ve herhangi bir konuyla ilgili araştırmalar, iyice gözden geçirilmek ve sıkı bir tenkide tâbi tutularak belgeye dayandırılmak şartıyla kabul edilmiştir. Diğer yandan Türk Tarih Kurumu kendisinin hazırlamakta olduğu Türk tarihine ait yazılarda olayları sadece vesikalarla ispatı üzerine kalınmayarak hafriyat işine girişilmek suretiyle kıymetli malzemeler elde etmeyi başarmışlardır.¹⁵⁴

Türk Tarih Kurumu, bir yandan Türk tarihine ilişkin araştırmalar yaparken, öbür yandan da uygarlık tarihine yönelik ve maddi kültürü meydana çıkartacak arkeoloji araştırmalarını desteklemiştir. Bu konu “*arkeoloji*” bahsinde genişçe ele alınacaktır

Türk tarihinin ilmi yollardan tetkik edilmesi ve meydana çıkarılması için kurulan Türk Tarih Kurumu’nun çalışmalarına yakın ilgi göstermiş olan Atatürk, her sene meclis açış konuşmasında bu kurumun faaliyetlerinden bahsetmiştir. O, 1934’den 1938 kadar Büyük Millet Meclisindeki açılış nutuklarında Türk Tarih Kurumundan bilhassa bahsetmekle, hem Hükümetin bu Kuruma önem vermesini vurgulamış, hem de kamu oyunun ilgisini bu kuruluş üzerine çekmek istemiştir.¹⁵⁵ Atatürk, son zamanlarına kadar Kurumla alakayı kesmemiş ve önceden de bahsettiğimiz gibi İstanbul’a geldiğinde dahi Kurum üyelerini beraberinde getirmiş ve İstanbul’da çalışmalarının devam etmesini istemiştir.

Türk Tarih Kurumu Atatürk’ün ölümünden sonra, Türk tarih araştırmalarına 1950 yılına kadar aşağı yukarı aynı çizgide devam etti. Bu tarihe kadar kurumun çalışmalarına ve yayınlarına bakıldığında bunu görmek mümkündür. 1950 yılından sonra Türk Tarih Kurumu’na hâkim olan bir kısım araştırmacılar, kurumun imkanları ve çalışmalarının çoğunu Türk tarihi ve kültürü yerine, Türklükle hiç ilgisi olmadığı anlaşılan Frig, Hitit ve Lidya vb. gibi kültürler üzerinde yoğunlaştırmışlardır.¹⁵⁶

Sonuç olarak, yalnız tarihle değil, arkeoloji ve antropoloji ile de uğraşan Türk Tarih Kurumu, ilk zamanları zayıf eserler yayınlamakla beraber daha sonra

¹⁵⁴ Uzunçarşılı, “Yeni Türk Tarihinde...” a.g.m. s.168.

¹⁵⁵ Afet İnan, *Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s.4.

¹⁵⁶ Saray, a.g.m. s.15.

Üniversite mensuplarının Kurum da görev almasıyla, çok yüksek ilmî değer de kitaplar yayınlamıştır. Kurumun hafriyat ve neşriyat faaliyetlerinden başka yurdumuzda tarihî âbidelerin tetkik ve kitabelerin tesbiti, arşiv tetkikleri, kongre tertibi, beynelmilel çalışmalara iştirak etmek, Türk büyüklerin yıldönümlerini kutlamak, âbidelerin muhafazasına çalışmak, etnografya araştırmaları yapmak gibi çok önemli görevleri üstlendiği görülmektedir. Yaptığı kongreler, düzenlediği sergi ve arkeolojik faaliyetlerle ve ortaya çıkardığı eserlerle milletlerarası alanda da tanınan Türk Tarih Kurumu, yaptığı verimli çalışmalar ile millî kültürümüze önemli hizmetleri bulunmuştur.¹⁵⁷

5. Birinci Türk Tarih Kongresi (2-11 Temmuz 1932) ve Ele Aldığı Konular

Türk Tarih Kurumu, tasarı halindeki “*Türk Tarih Tezi*”ni tartışmaya açmak ve arkeolojik, lengüistik ve tarihî araştırmalardan elde edilen malzemelerle Tez’in daha sağlam temellere oturtması sağlamak için Ankara da 2-11 temmuz 1932 tarihleri arasında “*Birinci Türk Tarih Kongresini*” topladı. Bunun yanında Kurum ve Maarif Vekaleti işbirliği yaparak Tez’in tarih öğretmenlerine tanıtılması, tarih öğretiminde yeni metotların üzerine durulması ve ders kitaplarının geliştirilmesi için bu toplantıya orta öğretim tarih öğretmenleri de davet edildi.¹⁵⁸ Kongrenin Türk Tarih Tezi’nin ilmî ve resmî mahfillerde tanıtılması ve işlenmesi kadar, okullarda öğretilmesine yönelik olarak düzenlendiği gözönüne alınırsa, Kongrenin aynı zamanda bir kurs niteliği de taşıdığı veya her ikisinin de içi içe olduğu anlaşılır. Birinci Türk Tarih Kongresinin bildirilerinin yayımlandığı kitapta da bu konuya temas edilmiştir:” (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti) *Türk tarihine ve cihan tarihinin umumî görünüşüne yeni bir ışık ve yeni bir mânâ veren bu tarih kitaplarını okutmak vazifesini üzerine almış Türk muallimlerine Cemiyetin Türk tarihi sahasında yaptığı ilmî tetkiklerin neticelerini göstermek ve mekteplerimizde Tarih derslerine verilecek yeni cepheler hakkında meslektaşlar arasında bir fikir ve hedef birliği vücuda getirmek üzere Maarif Vekâleti ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti el ele verdi.1932*

¹⁵⁷İnan,“Türk Tarih Kurumunun Kuruluş Günlerinde...”a.g.m.s.190; İğdemir “Yılların İçinden” a.g.e.s.313 ; Öztuna, “Türkiyede Tarih...”ag.m.,s.4.

¹⁵⁸ Aslında 1932 Temmuz ayında orta ve yüksek öğretimdeki bütün tarih öğretmenleri Ankara Halkevi’nde yeni Tarih tezini öğrenmek üzere bir kursa çağrılmışlardı sonradan bu toplantıya Birinci Türk Tarih kongresi denmiştir. (Tuncay, “Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti...”a.g.e.s.312-313; İğdemir”Cumhuriyetin 50. Yılında ...”a.g.e. s.11).

*senesi temmuzunda Ankara da Birinci Türk Tarih Kongresi'ni topladı.*¹⁵⁹ Kongreye 25'i Türk Tarih Kurumu üyesi,10'u Üniversite üyesi, 1'i Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni, 196'ı lise, ortaokul ve öğretmen okulu öğretmeni olmak üzere 232 kişi katılmıştır. Görüldüğü gibi Kongrede Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyelerinden ve üniversite hocalarından daha fazla Lise ve Ortaokul Öğretmenleri bulunmaktadır. Kongreye katılanlardan 33 'ü tartışmalara iştirak etmiş,15'i bildiri sunmuş, diğerleri dinleyici olarak bulunmuşlardır.¹⁶⁰

Bilindiği gibi Türk Tarih Tezi, İnsanlığın ve medeniyetlerin kökeni üzerine ve Türklerin dünya tarihindeki yeri ve önemi hakkında yeni görüşler ileri sürmekte idi. Tez, önceden bir araştırma yapılmadan fikirler üzerine inşa edilmişti. Bu yüzden bir iddia olarak kalması önlemek için ilmî bir araştırmadan geçerek objektif tarihi temellere oturtulması gerekirdi.¹⁶¹ O yüzden 1929-1932 yılları arasında tasarı halinde şekillenmiş olan Tez'in, akademik kimlik kazandırmak istenmesinin ilk yeri "*Birinci Türk Tarih Kongresi*" olmuştur.¹⁶²

Kongrenin açış konuşmasını yapan Maarif Vekili Mahmud Esad Bey, Kongrenin amaçlarını şöyle açıklamıştır:"*Bu seneden itibaren mekteplerimizin muhtelif sınıflarında okutulmaya başlanmış olan yeni tarih kitabımızın bir senelik tecrübe neticesine göre, tenevvür ve tenvir maksadı ile muhtelif bahisleri ve tedris usul ve kaideleri hakkında konferanslar verilmek ve tenkit ve müzakereler yapılmak ve önümüzdeki seneler için tedriste vahdet tesis edilmek lüzum ve zarureti üzerine bu Kongreyi tertip ettik.*"¹⁶³ Kongrenin çalışması hakkında da bilgi veren Esad Bey, tarihin bir milletin kültür hayatındaki önemini de belirtmiştir: "*Tarih bütün kültür ilimlerinin temelidir. Bir millet, geçmişte olan biteni, memleketini ve dilinin, edebiyatının san'atlarının ve idarî, içtimaî, siyasî, medenî varlığının menşelerini ve bunların muhtelif ahval tesiri altında altındaki seyirlerini ancak tarihten öğrenebilir.*"¹⁶⁴ Ayrıca Tarih eğitiminin millî terbiyenin esasını teşkil ettiğini ve

¹⁵⁹ *Birinci Türk Tarih Kongresi konferanslar, Müzakere Zabıtları*, T.C. Maarif Vekâleti,1933, s.V.

¹⁶⁰ İğdemir, Cumhuriyetin 50.Yılında....."a.g.e.s.11; Yusuf Akçura, "Birinci Türk Tarih.."a.g.m.,s.26-27; Afet İnan "Atatürk ve Tarih Tezi"a.g.m.,s.243; Behar."iktidar ve..."a.g.e.s.119; Copeaux, a.g.e. s.46.

¹⁶¹ Kodaman,"Cumhuriyet'in Tarihi..."a.g.e.s. 94-95.

¹⁶² Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi" a.g.m.,s.243.

¹⁶³ BTTK,s.12.

¹⁶⁴ BTTK,s.5.

millî eğitim üzerindeki önemini vurgulayarak eski tarih kitapları hakkında şu görüşleri ileri sürdü: ”*Şimdiye kadar okumuş olduğumuz kitaplardan hemen bir çoğunun tercüme ve iktibas edilmiş olan asılları ise bu maksada taban tabana zıt olarak hakikati ve Türk milletinin varlığını ve benliğini ve cihan medeniyetine olan hizmetlerini tebarüz ettirmekten ,her hangi bir sebeple, uzak bulunmuş idi.*”¹⁶⁵

Esat Bey, Türklerin yeryüzüne yayılması ile ilgili önceden kabul edilen tarih anlayışını tenkit ederek, Türk Tarih Tezi’ni destekler mahiyette konuşmasını sürdürmüştür. Türklerin, “*insanlar henüz ağaç ve kaya kovuklarında yaşarlarken*” “Orta Asya da ilk medeniyeti kurduğunu ve gittikleri bölgelere bu arada “*kutsal yurt*” Anadolu’da Eti, Mezopotamya’da Sümer, Elâm ve nihayet Mısır, Akdeniz ve Roma medeniyetlerinin esaslarını tesis ettiklerini ifade etmiştir.¹⁶⁶

Esat Bey, Türk Tarih Tezi ile ilgili görüşlerini Türk dil teorisi ile desteklemek istemiştir. Orta Asya’dan göç eden Türklerin çeşitli yerlere dağıldığını gösteren en önemli delillerden biride Türk dilini çeşitli bölgelerde konuşuluyor olmasını vurgulayarak: ” *Etimolojik tetkikattan başka tarihî ve Coğrafi tetkikat Türk dilinin bir ana dil olduğuna kanaat verecek bir mahiyet ve ehemmiyeti haizdir... Muhaceretin Orta Asya’dan vaki olması ve muhacirlerin Türk Kabilelerinden ibaret bulunması yer ve medeniyet(lisan,ilim,san’at)itibari ile menşe birliğini ve binaenaleyh Türk dilinin bir Ana dil olduğunu ve ilk medeniyetin Orta Asya’dan ve Türkler tarafından dünyaya yayıldığını gösterir.*”¹⁶⁷ demiştir.

Birinci Türk Kongresinde sunulan bildirilerde ve yapılan tartışmalarda “*Türk Tarih Tezi*”ne bakışları ortaya koymaya çalışacağız. Kongreye Türk düşünce ve tarihçiliğinde isim yapmış Fuad Köprülü, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu Ahmed Refik Zeki Velidî Togan, Sadrî Maksudî, Afet İnan, Reşit Galip gibi önemli isimler de katılmışlardır. Kongreye katılanlar 15 bildiri sunmuştur. Bunların bir kısmı tartışma ortamı açarken bir kısmı da tartışmaya meydan vermemiştir. Şüphesiz bildirilerin büyük çoğunluğunu, Türk Tarih Kurumu’nun Kongrede açıkladığı ve müdafaa ettiği Türk Tarih Tezi teşkil etmiştir. Akçura’nın “*büyük davamız*” dediği

¹⁶⁵ BTTK,s.5.

¹⁶⁶ BTTK,s.6.

¹⁶⁷ BTTK,s.7-8.

Tez'in ana noktasını şöyle açıklamıştır: “*Türklerin eski ve Orta kurunda(çağda) ancak göçebe ve müstevli olarak yaşayan ve yüksek medeniyet seviyelerine erişemeyen, ikinci derecede insanlardan olmayıp,beşer tarihinde ilk medeniyet kuran ve en eski zamanlardan beri muhtelif devirlerde medeniyet meşalesini ellerinde taşıyan insanlar olduğu davasıdır.*”¹⁶⁸

a- Göç Meselesi

Birinci Türk Tarih Kongresinde Tezle ilgili tartışmalar arasında en şiddetli ve hararetle geçen Türklerin Orta Asya'dan göç etme sebepleri, tarih öncesi ve tarih devirlere ait kaynakların kullanımı çerçevesinde toplanıyordu. Bunun yanında Türk dili üzerinde ve daha önce incelenmesi için öğretmenlere gönderilen Tarih ders kitapları hakkındaki görüşler üzerinde tartışmalar da yapılmıştır.

Kurum adına Türk Tarih Tezi'ni açıklayan ilk bildiriye muallim Afet İnan sundu. İnan, son Türk Ocakları kurultayına Aksaray delegesi olarak katılmış ve verdiği önerge ile Türk Ocağına bağlı “*Türk Tarhi Tetkik Heyeti*” kurulmuştu. Türk Tarih Tezi'nin ilk şekillendiği “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” kitabının yazılmasına katılan İnan'ın, ayrıca “*Medeni Bilgiler*” adlı kitabın yazılmasında da önemli katkıları olmuştur. İnan, Arkeoloji, jeoloji, antropoloji,linguistik ve coğrafya gibi pozitif bilimlerine ağırlık verdiği “*Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde*” adlı ilk bildirisinde Rene Gerin, Eugéne Pittard, Schrader, Morgan, Abel Reyt, Radet A.Berthelot gibi Avrupalı tanınmış bilim adamlarının görüşlerine dayanarak Tarih Tezi'ni ayrıntılı olarak açıkladı.¹⁶⁹

b- Irk Meselesi

Irklar ve yer yüzünün tarih öncesi hakkında geniş bilgi verdiği bildirisinde İnan, “*Altay-Pamir yaylasının şarkında ve garbındaki iç denizleri, bilhassa işaret etmek isterim.*” diyerek Orta Asya yaylasını insanlığa beşik olmaya müsait bütün dünyanın en yüksek en feyizli hayat şartlarının olduğu bir mekan olarak tanımlamıştır. “*Bu yüzden de kendini büyük göstermek isteyen kavim, atalarını, Orta*

¹⁶⁸ Yusuf Akçura,”Birinci Türk Tarih....”a.g.m. s.26.

¹⁶⁹ BTTK,s, 18-41.

*Asyalı bir kabile olarak gösterir.*¹⁷⁰ Türk Tarih Tezini kuvvetlendirmek için tarih ilmine yardımcı olacak her çeşit belgeyi ele almaya özen gösterdiği anlaşılan İnan'ın, bu hususta önemli kaynaklardan biri de Cenevre Üniversitesinden hocası olan Pittard'ın "Irklar ve Tarih" eseridir. Pittard'ın öne sürdüğü "Brakisefal ırk"ın Asya'dan gelmiş olabileceği ve bunların sarı ırk olmayacağı görüşünü temel alan İnan, "İyice sabit olduğuna göre, göl üzerinde meskenleri bu brakisefaller kurdular; bu ise, o ana gelinceye kadar Garp âleminde meçhul kalmış maddi bir tezahürdür. Bunlar, beraberinde hububat ziraatini, ehil hayvanları da getirmişlerdir, suda seyrüseferi de bunlar tesis etmişlerdir. Denebilir ki içtimaî inkılâpların en büyüğünü bunlar getirmişlerdir."¹⁷¹ demiştir.

Afet İnan, Avrupalıların kökeni olarak kabul edilen İndo-Öropen diye etnik ve dil grubunu kabul etmez. O, "Ariler denen insanlar, Hindikuş dağlarını işgal eden insanlardır. Bu insanlar Hindistan'a buradan gideceklerdir;buradan Garba gidecekler de olacaktır. Bu insanların Altay-Pamir halkından başka bir şey olmadığı ortadır."¹⁷² diyerek insanların ilk medeniyetinin kaynağının tek bir coğrafi bölge olarak Türklerin ana yurdu Orta Asya olduğunu söylemiştir. Bugünkü Avrupalıların atalarının Orta Asya'dan Batı'ya göç edenlerdir. Tek bir ırk manzumesi halinde teşekkül eden Orta Asya yaylarının otokton ahalisinin açık vasfı, brakisefal olmasıdır. Bunlar kuraklık sebebiyle göç etmişler ve medeniyetlerini de gittikleri yerler bu arada Anadolu'ya da getirmişlerdir.¹⁷³ İnan'a göre "Türk ırkı, ana yurtlarında yüksek kültür mertebesine varırken, Avrupa halkı vahşi ve tamamen cahil bir hayat yaşıyordu."¹⁷⁴

İnan, konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir: "Kafasını ve vicdanını en son terakki şuleleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan bugünün Türk çocukları biliyor ve bildireceklerdir ki, onlar 400 çadırlı bir aşiretten değil, onbinlerce yıllık âri,medeni yüksek bir ırdan gelen yüksek kabiliyetli bir millettir... Atalarımız bugünkü yurdumuzun ilk ve otokton sakini ve sahibi olmuşlardır. Burasını, binlerce

¹⁷⁰ BTTK,s.22-24.

¹⁷¹ BTTK,26.

¹⁷² BTTK,s.33.

¹⁷³ BTTK.s.30-36.

¹⁷⁴ BTTK,s40.

yıl evvel ana yurdun yerine, öz yurt yapmışlardır. Türklüğün merkezini Altaylardan, Anadolu-Trakya'ya getirmişlerdir. Türkiye Cumhuriyetinin sarsılmaz temelleri bu öz yurdun çökmez kayalarındadır."¹⁷⁵

c- Karşı Görüşler

Fuat Köprülü, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde birinci elden kaynaklara önem vermesi, gelişigüzel yorumlardan kaçınması, kaynakların tenkidî bir şekilde kullanılmasını ilke edinen ve Türkiye'ye Batı ilim zihniyeti ve metotların girmesinde öncülük yapan bir bilim adamıdır.¹⁷⁶ İlmî tenkitlerde çok kudretli olduğu bilinen Köprülü, Afet İnan'ın tebliğini deyim yerindeyse "*nazikâne*" ifadelerle tenkid etmiştir. O, Türk Tarih Tezinin muhtevassından çok metoduna karşı çıkmış ve bu yüzden tenkitleri daha çok "*metot*"la ilgilidir. Bilhassa İnan'ın ileri sürdüğü kaynakları yetersiz gördüğü için tenkidinin ağırlık noktası Türk Tarih Tezi'nin kaynakları üzerinde olmuştur. Köprülü, Türk tarihi ile ilgili tarihi vesikaların gerekli şekilde incelenmediği için Türk tarihini yeterli derecede aydınlatacak belgelerin çözülmeyişi ifade etmiştir. Türk tarihi ile ilgili Çin kaynakları, Türk tarihini ancak VI.yüzyıla götürbildiği ve bunların da büyük ölçüde 1930'lu yıllarda bile henüz aydınlatılmadığına işaret etmiştir. "*Türk tarihi hakkında şimdiye kadar Avrupa'da yapılmış olan tetkikat, itiraf edilmelidir ki, henüz daha başlangıcında denilebilecek bir haldedir....Orta Asya'ya ait préhistoire, arkeoloji, antropoloji, tetkikatı henüz yeni başlamıştır. Avrupa'da bu ilimlerin ve hele Orta Asya'ya ait tetkikatın başlaması yenidir. O kadar ki yirminci asır zarfında muhtelif ilim cemiyetlerinin, muhtelif devletlerin Şarkî Türkistan'a gönderdikleri ilmî heyetlerin meydana çıkardıkları eserlerin büyük kısmı henüz tetkik edilmiş değildir. Turfan havalisinde ve sair yerlerde yapılan bu hafriyattan çıkan eserler bugün Berlin de, Paris'te, Londra'da, Petersburg'da, Çin'de bulunuyor. Bunların ihracına Çinliler muahharan mâni olmaya başlamışlardır. Bu binlerce Türk vesikalarından, tomarlardan kısmı azamı henüz depolarda kendilerini tetkik edecek adamların meydana çıkmasını bekliyor.*"¹⁷⁷

Öte yandan Köprülü Türk dil teorisine de temas ederek, Türk dili tetkiklerinde fazla ilerlenilmediğinden bu konu ile ilgili her türlü nazariyenin ileri sürüldüğünü

¹⁷⁵ BTTK, s.41..

¹⁷⁶ Osman Turan, "Türk İlminin Abidesi: Prof.Dr.Fuad Köprülü" *Türk Kültürü*, S.47, 1966, s.936-942

¹⁷⁷ BTTK, s.42-43.

belirtmiştir. Yalnız son zamanlarda sadece Türk dili için değil, lisanîyat ilmi üzerine yapılan çalışmalarla yeni ufuklar açıldığını ve daha düne kadar hakikat bilinen bir çok şeyin değiştiğini vurgulamıştır.¹⁷⁸

Köprülü'nün ele aldığı diğer bir husus da o devirde Avrupalı tarihçilerin Türk tarihi ile ilgili yanlış ve maksatlı tutumu olmuştur. XIX. Yüzyılda Avrupa emperyalizmin inkişafı ile birlikte doğan ırk telakkilerinin bir sonucu olarak “*Aryanizm taassubu*” son zamanlarda eski hızını kaybetmesine rağmen bir çok ciddi Batılı tarihçilerde bile Türk tarihi hususunda yanlış bilgiler vermesine sebep olmuştur. Bu konuda Türk tarihinden örnekler veren Köprülü, kaynakların kritik edilmesinin önemine dikkat çekmiştir. “*Tarihî vak’aları bize bildiren vesikalar objektif şeylerdir. Fakat tarih vesikalarına istinaden vak’aları tevil ve anlayış tarzı, bunu yapan adamlara göre çok daha başka başka şekiller alabilir.*”¹⁷⁹ O, millî tarihimizin bütün kaynaklarını toplayıp, bir araya getirmek suretiyle kendi düşüncemiz ve görüşümüze göre yeni bir tarihi yazma mecburiyetinde olduğumuzu, çünkü bu maddî istiklâl gibi bir milletin mânevî istiklaline işaret ettiğini belirtmiştir. Bu yüzden Türk tarihine yabancı gözüyle bakılmasını uygun görmeyerek, milliyetçi yönünü ortaya koymuştur.¹⁸⁰

Köprülü, tarihî araştırmaların aceleye getirilmemesini açıkça olmasa da üstü kapalı bir tarzda belirtmiştir. Onun ılımlı tenkitleri dahi kongrede bir muhalefet ortamı oluşturmuştur. Yalnız Köprülü'nün, her ne kadar Tez’e İtirazları “*metotla*” ilgili gibi görünmekle beraber, onun Türk Tarih Tezinin bazı yönlerine pek olumlu bakmadığı bilinmektedir. Belki de onun tenkitlerinin bu kadar tepki görmesi bundan gelmişte olabilir.¹⁸¹

Fuad Köprülü'nün, Afet hanımın ileri sürdüğü hususlarda belgelerin yetersizliğini ve kaynakların ikinci elden olduğu gibi konularda “*çok ılımlı*” tenkit etmesi bile büyük tepki görmüştür. Afet İnan, Köprülüye verdiği cevapta “*..benim*

¹⁷⁸ BTTK,s.43-44.

¹⁷⁹ BTTK,s.47.

¹⁸⁰ BTTK,s.42-47.

¹⁸¹ Köprülü 1927 yılında Türk tarihi Tezindeki görüşlere benzer görüşler ileri süren Hukuk fakültesi öğretim üyelerinden Prof Dr Yusuf Ziya Özer’in görüşlerine karşı çok sert tenkitlerde bulunmuştu (Abdulkadir İnan,”Fuad Köprülü-Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine” *Türk Kültürü*, S.47, Eylül, 1966,s.969-973; Tuncay “Cumhuriyet Tek Parti...” a.g.e. s.310).

konferansım iki hükme bağlıdır:1-Orta Asya Otokton halkı Türktür.2- Bu Türklerin konuştuğu dil de Türkçe'dir, Türklere doğrudan doğruya camia halinde ne vakit Türk unvanı verildiğinden bahsetmedim,..Türklerin isim babası Çinliler olamazdı.”¹⁸² demiştir.

Hasan Cemil Bey de Köprülüye çok sert bir tarz da tepki göstermiştir. “*Şimdi vesikaların nakâfî yâni bu ilimlerin kendi tabiri veçhile henüz çocuk olduğu fikrine temas edelim. Muhterem profesörün müsaadeleri ile hatırlatalım ki, ilmin her safhasında yeni hakikatler meydana konduğu vakit bu hakikatler çocuk sayılırdı. Marifet doğan hakikatin kademine değil, kıymetine atfi nazar edebilmektir. Biz Türk medeniyetinin ve Türk menşeinin asıl mahiyeti hakkında en son keşiflere istinat ediyoruz. Keşiflerin en son olması yahut çocuk olması iddiamızın zaafi değildir, kuvvetidir”¹⁸³*

Köprülü, bu tenkitler karşısında konuşmasının yanlış anlaşıldığı gerekçesi ile konuşmasını te’vil etmek zorunda kalmıştır.”...*Galiba bazı cihetleri iyi anlatamadım. Azami suretle sarih olmak istemiştim. demek ki istediğim kadar sarih olamamışım”* diyerek kendilerinin görüşlerine katıldıklarını ifade etmiştir.¹⁸⁴ Köprülü, Türk tarihi ile ilgili mevcut vesikaların tarihî devire ait olması yüzünden tarih öncesine ait görüşlerin ikinci kaynaklarla sınırlı kalacağını ifade ederek “*fakat tabiatıyla bu ismi taşıyan devletten evvel de yâni Türk kelimesini Türk milleti devlet ismi olarak almazdan evvel de elbette başka başka isimler altında bir takım Türk devletleri mevcuttu.”¹⁸⁵ demiştir.*

Kongrede diğer önemli bir tartışmada Dr. Reşit Galiple Zeki Velidî Togan arasında olmuştur. Bu tartışmanın temel noktası “*Anayurttaki kuraklık*” meselesi idi. Reşit Galip, “*Türk Irkı ve Medeniyet Tarihine Umumî Bir Bakış*” adlı bildirisinde” *Tarih, bütün beşeriyetin malıdır. Beşeriyetin en geniş aileleri ırklardır. Bu sebeple milli tarihin tetkikine milletin mensup olduğu ırkın mütalâası ile başlamak lazımdır”* diyerek uzun bir şekilde ırk araştırmalarından bahsettikten sonra, bir çok yabancı

¹⁸² BTTK,s.51.

¹⁸³ BTTK, s.,82.

¹⁸⁴ BTTK,s.79-83.

¹⁸⁵ BTTKs.42-43.

kaynaklara atıflar yaparak anayurdun tarih boyunca jeolojik değişmelere ve iklim değişikliklerine uğradığını, tarih öncesinde olduğu gibi tarihî devirlerde de sürekli kuraklığın sürdüğünü, Anadolu ve Ege–Akdeniz medeniyetlerinin Türkler tarafından kurulduğunu belirtmiştir.¹⁸⁶ 1857’de Londra Asya Cemiyetinin Çivi yazısı ile yazılan bazı metinleri okuması ile Mezopotamya tarihi üzerinde örtülerinin birinin kalktığını söylemiştir.”*1.O zaman (1857) kadar Sami ve yerli olduğu sanılan Mezopotamya medeniyeti yerli sayılması imkânsız ve çok daha kadim,Sami olmayan bir ırkın malıdır. 2.Bu ırk ve bu medeniyet Orta Asyadan gelmiştir. 3.Bu memleketin mümtaz mümessili olan Sümerler, bazı muasır yabancı müelliflerin şimdi, çok tekrar etmek istemedikleri bir ıstılah ile Turanlı, bizim daha doğru tabirimizle- Türk ırkındandır.*”¹⁸⁷

Reşit Galip, konuşmasında Mısır Medeniyetinin kurulmasında Türklerin önemi üzerinde durmuştur. Yakın Şark ve Medeniyetleri tarihinin günümüzdeki en büyük üstatlarından biri olarak tanıttığı Prof Sayce” *İmparatorlukların Usulü*” adlı eserini kaynak göstererek ” ... Böylece Mısır iki ırkın sâyinin mahsulüdür. Birisi fikir ve idare kudretini veren Asyalı fatihler, ikincisi de amele işçiliği veren Neolitik devirden kalma Mısır yerlileri”.¹⁸⁸ demiştir .Ege Medeniyeti hakkında ise daha çok G.Glotz’un Dixon, Barrows ve Pittard eserlerinden nakiller yaparak, bu medeniyetin tesisinde Türklerin rolüne işaret etmiştir. ”*Ege muntıkasında, tarihin en büyük değilse bile hiç şüphe yok ki, en güzel medeniyetlerinden biri yaşamıştır. Bugüne kadar malûm olan en mühim merkezi Girit adasıdır...Ege muntıkasında kültür hakimiyetini tesis edenler brakisefallerdir. İlk ahali kısa boylu dolikosefal idiler. Bu grup kısa boylu ve dolikosefal halk, ancak arasına brakisefal muhacir grupların hululünden sonra medeni hamleler gösterebildi.*”¹⁸⁹

Dr. Reşit Galip, Roma medeniyeti ile ilgili olarak İtalya’ya Etrüsklerin gelişi ile Roma medeniyeti kuruluşu arasındaki bağlantıyı hatırlattırır¹⁹⁰ ve daha sonra Anadolu medeniyeti hakkında da şunları söylemiştir: “*Şimdi, sona bıraktığımız*

¹⁸⁶ BTTKs..99-161.

¹⁸⁷ BTTK,s.117.

¹⁸⁸ BTTK,s.120.

¹⁸⁹ BTTK,s.122-123.

¹⁹⁰ BTTK,s.124.

Etilere, öz yurdumuz Anadolu'nun medeni simasını yükselten ilk büyük medeniyetini ve ilk büyük imparatorluğu kuran haşmetli atalarımıza ve onları takiben Garbî Anadolu merkezinde devletler kuranlara geliyorum. Şimdiye kadar yapılmış olan ilmi araştırmalar Etilerin, Türk ırkına ait müşterek antropolojik vasıflar taşıdıklarını meydana çıkarmıştır."¹⁹¹ Prof. A.H: Sayce "The Story of a Forgotten Empire" adlı eserinden yaptığı nakillerde Etilerin kılık ve kıyafetleri ile Türkler arasındaki ilgiye dikkat çekerek şunları söylemiştir:¹⁹² "*Anadolu Eti medeniyeti keşfedilir edilmez ,hakiki ilim adamları, bunun Orta Asya'dan gelme Turanlı bir medeniyet getiren Etilerin, Turanlı bir millet olduğunu ifade de hiç tereddüt göstermediler.*"¹⁹³

Galip konuşmasında Batıdaki görüşleri de tenkit ederek Çin, Hint ve Mezopotamya medeniyetlerinin menşeinin Orta Asya olduğu konusunun âlimler ve ilim heyetlerince kesinlik kazandığı halde Avrupa, Neolitik Medeniyetinin menşeinin de Orta Asya olmasını unutup "*..Bütün medeniyet yollarının telakki ettiği menşe ve hareket noktasından medeniyetin doğmamış olduğunu ileri sürmek; her şeyden evvel iptidai mantık mefhumunu rencide eder*"¹⁹⁴ demiştir.

Zeki Velidi ise tarih öncesi değil de bilinen tarih üzerindeki belgelere dayalı konuşma isteği Kongrede zaman zaman tepkilerle karşılanmıştır. Zeki Velidi daha önce incelenmesi için gönderilen 4 ciltlik tarih kitabı hakkında verdiği raporda Orta Asya'daki kuraklığın ancak tarihten evvelkine ait olabileceğini ifade etmiştir."*... Yeni tarihî tetkikat da Türkistan'ın tarihî zamanlarda kurumamakta olduğunu ispat ediyor.*"¹⁹⁵ diyen Togan, tarihî devirlerdeki göçlerin sebeplerini yalnız iklim değişikliği ile açıklamanın doğru olmayacağını iktisadî ve siyasî sebeplerden de ileri geldiğini söylemiştir. Tarihî devirlerdeki kuraklık meselesinin çeşitli deliller ve örnekler göstererek doğru olmadığını ispat etmeye çalışırken görüşlerini desteklemek için Elbiruni'nin İstanbul'da konuyla alakalı eserine atıfta bulunmuş ve Barthold'un da aynı fikirde olduğuna işaret etmiştir.¹⁹⁶

¹⁹¹ BTTK,s.131.

¹⁹² BTTK,s.132.

¹⁹³ BTTK, s.155.

¹⁹⁴ BTTK,s..147.

¹⁹⁵ BTTK,s.168-169.

¹⁹⁶ BTTK,s.168-174.

Togan'nın konuşmalarına Sadri Maksudi ve Reşit Galip tarafından sert bir şekilde karşılık verilmiştir. Reşit Galip, Türkistan tarihinden önce olduğu gibi tarihî devirlerde de sürekli kuraklık olduğu iddiasını tekrarlayarak, Zeki Velidi'nin Türkistan'da zaman zaman kuraklık olduğu ileri sürmesinin dahi kendi fikirleriyle çeliştiğini ve görüşlerini desteklemek için Barthold'u ve Elbiruni'yi örnek göstermesinin de doğru olmadığını söylemiştir. Togan'nın Elbiruni'nin görüşlerini de pek iyi anlayamadığını ve Barthold'un ise ciddi eserleri olmasına rağmen Türk milleti hakkında düşüncelerinin pek olumlu olmadığını söylemiştir.¹⁹⁷

Zeki Velidi tenkitlere cevap verirken daha önce izah ettiği Türkistan'ın kuraklığı meselesindeki fikirlerinde ısrar etmiştir.”*Gerek “Ana Hatlarının” mektepler için neşrolunan nüshasında, gerek şimdiki tarihte(Cilt.,sahife,39) de Türkistan'ın tarihî devirlerde devam ettiği kuraklık neticesi olarak bir çok şehirler kum altında kaldı deniyor. Bu şehirlerin isimleri de pek doğru yazılmamıştır. ..Hiçbiri de kum altında kalmamıştır.*”¹⁹⁸

Bu tartışma bazen diğer konuşmacılarında müdahalesi ile daha sert bir ortamda yapıldı. Âdeta bir söz düellosu halini aldı. Dr. Reşit Galip'in tepkisi de daha sert olmuştur.” *Zeki Velidi Bey görmediği ve okumadığı bir takım eserler zikretti. Bir katalogdan bir takım isimler alıp ortaya sürmekle hiçbir dava ispat edilmiş olmaz. Kataloglardan ibaret metinlerle ilim yapılmaz. Kataloglardan toplanma kitap isimleri saymak suretiyle dava ispatına girişmek tecrübeleri ilim âleminde şimdiye kadar hiç görülmemiş hadiselerden değildir. Fakat bu tarzda sürekli muvaffakiyet kazanmış bir tek tecrübe dahi bulunmadığı muhakkaktır. Böyle bir yolun şimdi burada bulunan bu münevver ve ilimi kökünden kavramış insanlar karşında muvaffakiyetle devam edebileceğini sanmak ve ummak ise elbette acılığını çabuk tattırarak bir anlayıştır... Arkadaşlar; esefle ifade edeyim ki, Zeki Velidi Beyin,Darülfünundaki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığımızı çok şükrediyorum. Biz kendi evlatlarımızın, yarın için büyük memleket işlerine hazırladığımız ve üstüne titrediğimiz nesillerin böyle aslından ve esastan mahrum, en*

¹⁹⁷ BTTK,s.177-193.

¹⁹⁸ BTTK,s.373. Togan, Darülfünundan istifa ettikten sonra Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte kongredeki tartışmalara şu sözlerle açıklık getirmiştir ”*Bizim münakaşamızın esası millî tezin yanında teferruata taallük eden bir meseledir. Bu tarihi devirlerde kuraklık olup olmadığıdır*” (Cumhuriyet,18

*iptidai hesap ve mantık hesaplarından uzak usullerle kafalarının bozulmasına, muhakemelerinin sakatlanmasına asla mütehammil olamayız. Türkiye Cumhuriyeti, Darülfünunun kürsüsü bu kadar hafif malumat ve bu kadar sakim metotlarla işgal edilecek kıymetsiz bir mevki değildir.”*¹⁹⁹

Daha sonra bu tartışmaya Sadri Maksudi Arsal da katılıp”*Zeki Velidi Beyin mevkileri malûm olduğunu iddia ettiği şehirlerin hiçbirinin mevkii tesbit edilmiş değildir. Zeki Velidi Beyin bu husustaki bütün iddiaları esassızdır*”der. Konuşmasının sonunda da Zeki Velidi’yi “*Muallimlik şerefi ve ilmî ciddiyetle*” ilgisini kongre azalarına bıraktığını belirtir.²⁰⁰ Bu tartışmaya Rusya’daki Togan-Arsal çekişmesini gündeme getirerek katılan Şemseddin Bey, “*Acaba Zeki Velidi Bey aynı rolü bu kongrede de mi oynamak istiyor ?*”²⁰¹ diyerek Zeki Velidi’nin Rusya’da yaşayan Türkler arasında ayrımcılık yaptığını söyler.

Tezi tenkit konusunda, çok sert konuşmalar kongreden sonra da devam etmiştir. Şemseddin Günaltay, “*Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikadların Mahiyeti ve Tez’in Kat’i Zaferi*” adlı makalesinde Tezi tenkit edenlere çok sert bir üslupla karşılık vermiştir. “*Tarih tezi hakkında bilgiye istinat etmeyen intikadların da sahiplerini utandırmakla neticeleneceğini biliyorduk. Bu sebepten esassız intikatları dinlerken hiç sinirlenmemiştik. Esasen, eğer cehalet özür sayılırsa, bu gibi zavallıları mazur görmek, hakşinaslık icaplarındandı.*”²⁰²

Kongrenin daha sonraki bölümlerinde diğer bir tartışmada Türk dili ile ilgili olarak Ahmed Caferoğlu ve Semih Rifat arasında olmuştur.²⁰³

Şevket Aziz bey, Afet İnan’ın konuşmasını destekler mahiyette sunduğu ”*Türklerin Antropolojisi*” adlı bildirisinde Türklerin brakisefal ,beyaz ve alp ırkından olduğunu, Avrupa milletlerinin fizikî özelliklerinin Türklerle aynı olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁴ Şevket Aziz Bey canlı Türk insanı üzerinde inceleme yaptığını

Temmuz1932).

¹⁹⁹ BTTK,s 386-389.

²⁰⁰ BTTK,s.397.

²⁰¹ BTTK,s.400..

²⁰² Şemsettin Günaltay, “Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tez’in Kat’î Zaferi” *Bellekten*,Cilt 2 S. 7-8 1938, s.337.

²⁰³ BTTK,83-96.

²⁰⁴ BTTK,s. 276-277.

söyleyerek,şunları söyledi:”*Vasatinin üstünde boy, brakisefal bir kafa,ince uzun bir burun ,kulakları vasati dediğimiz ebatta bulunuyor. Mongol yüzü yok. Bu tip Avrupaî denilen Alp adamı tipinin aynısıdır. Hiç fark yoktur. Yalnız bize,Türk memleketlerinde çalışan Türk araştırmacısına ve Türk incelemecisine şimdi şu suali sormak icabediyor. Avrupaî tip dediğimiz bu tip nereden gelmiştir?Bunu Avrupa’ya mı bağliyacaksınız?Yoksa Avrupa’yı ona mı?Tereddütsüz cevabını derhal verelim ki, brakisefal Avrupa bize bağlıdır.*”²⁰⁵ Ayrıca Ankara’nın bir köyünden Kongre salonuna getirdiği bir aileyi göstererek “..İşte ince ve uzun burunlu brakisefal ve antropoloji kitaplarında bu karakteri tavsif edilen halis dağlı adam, Alp adamı,Türk adamı... Orta Asya’dan gelmiş olan adam, bizim ecdadımıza bağlı olan adam.”²⁰⁶ demiştir.

Kongre çalışmaları gözönüne alındığında Hasan Cemil” *Ege Medeniyetini Menşei Umumisine Bir Bakış*” Yusuf Ziya’nın “*Mısır Din ve İlahlarının Türklükle Alakası*” Ahmed Ağaoğlu’nun “*İptidai Türk Aile Hukuku İle İptidai Hindu-Avrupai Aile Hukuku Arasındaki Mukayese*” Şemseddin Sami’nin, “*İslâm Medeniyetinde Türkler*”,Şevket Aziz’in “*Türklerin Antropolojisi*” Yusuf Hikmet’in “*Şarkta İnhitat Sebepleri*”, Halil Ethem’in “*Müzeler*” ve Fuad Köprülü ‘nün”*Türk Edebiyatına Umumî Bakış*” gibi bildirilerine itiraz edilmediği görülmektedir

Türk Tarih Tetkik Heyeti ve daha sonrada Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinde önemli görevler ifa etmiş olan Sadrî Maksudî, tarih metodolojisi konusunda “*Tarihin Amilleri*” adlı bildirisi ile kongre başkanı Yusuf Akçura’nın “*Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair*” bildirisi dikkati çekmiştir.

d. Sadri Maksudi

Sadri Maksudi, bu bildirisinde genel tarih anlayışları ve tarih çalışmaları hususunda etki eden temel faktörler üzerinde durmuş ve bu hususta teorik bir tartışma ortamı açmak istemiştir. Konuşmasında “*Mefkure tarihî âmillerin en kuvvetlisidir. Diğer âmilleri mağlup edilebilir. Harpler, fütuhat, ihtilâller, medenî ıslahat....Bunların hepsi bir fikrin, mefkurenin zaferleri için yapılan faaliyetlerdir.*

²⁰⁵ BTTK,s.277.

²⁰⁶ BTTK,s.278.

*Büyük mefkûreler yukarıda sayılanlara münhasır değildir. Zamanımızda çok inkişaf etmiş yeni mefkûrelerden biri milliyet mefkûresidir*²⁰⁷ Arsal, bildiride tarih yazımının geçirdiği değişiklikleri ve safhaları doyurucu bir şekilde açıklamış özellikle XVIII. yüzyıl Fransız tarih yazımındaki dinî esaslara göre değil de “*bariz vasfi, akliyetçiliktir, rasyonalizmdir*” diyerek akılcı tarih anlayışının yerleşmesini istemiştir. XIX. asırda Pozitivizmin yaygınlaşmasıyla da tarih felsefesinin revaçtan düştüğünü ve “*XIX. asrın son nısfı ve XX. asır ciddi ve derin tarih tetkikat devri*” olduğunu, Almanlar tarihin mahiyetini tamamen metafizik fikirlerle izah ederken, Fransızların rasyonalist olduklarını söylemiştir.²⁰⁸ Tarihin amilleri hususunda “*ırk*” meselesini izah ederken, ırka dair henüz halledilmemiş hususları ortaya koyarak, Batılıların ırk hususunda içinde buldukları çelişkiye dikkat çekmiştir.²⁰⁹ Bizdeki durumu ise “*..İrk meselesi, tarih ve sosyoloji âlimlerini işgal eden bir meseledir. Biz Türkler için bu meselede bir vaziyet almak lüzumu izahtan müstağnidir. Yazmış olduğumuz tarih kitabında biz ırk meselesine muayyen bir vaziyet almışızdır. Irklar arasında kabiliyet farkı üzerine tevakkuf etmiyoruz. Fakat Avrupa için yeni bir fikir ileri sürüyoruz. Biz, beşeriyet içinde medeniyetin intişarına hizmet eden ırk, Orta Asyadan neşet eden bugünkü Türklerin selefi olan ırktır; bu ırkın mümeyyiz vasıflarından biri brakisefallıktır diyoruz. Çok kuvvetli ilmî esaslara istinat eden bu fikir ilk olarak Türkler tarafından ileri sürülmektedir. Fakat istinat ettiğimiz esaslar Avrupa âlimleri tarafından dahi kabul edilmiş esaslardır.*”²¹⁰ Konuşmasına, “Tarihin Âmillerinin” kısa bir özetini vererek son vermiştir. Ancak Türkiye’deki tarih ders kitapları ve tarih öğretimi hakkında görüşler ileri sürmemiştir.

e- Yusuf Akçura

Meşrutiyet döneminin önde gelen Türkçülerinden Yusuf Akçura, Kongrede son bildiriye sunmuştur. Aslında o tarihçiliğinden daha fazla siyasî Türkçülük fikirleriyle tanınmıştır. Akçura, Cumhuriyet devri ideolojisine uyum sağlayarak yeni kurulan Devlette tarih çalışmalarında üst seviyede görev almıştır. Türk Ocakları

²⁰⁷ BTTK,s.347.

²⁰⁸ BTTK,s.341.

²⁰⁹ BTTK,s.348-349.

²¹⁰ BTTK,s.350.

bünyesinde kurulan “*Türk Tarih Heyeti*” ve onun bir anlamda devamı olan “*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*” kurucuları arasında yer almıştır. Birinci Türk Tarih Kongresinin başkanlığını yapan Akçura, Kongrede tarih metodu ile ilgili “*Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair*” isimli bildirisinde, XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında tarih yazımının geçirdiği merhaleleri, tarihin yöntemi ve eğitimi gibi hususlarda açıklamalarda bulunmuştur. Fransız pozitivistlerinin etkisinde kalan Akçura, milliyetçi bir bakış ile tarih öğretiminin verilmesi yanında verimli ve başarılı bir tarih eğitimi için hangi metotların kullanılması gerektiği üzerinde durmuştur.²¹¹

Akçura'nın bildirisinde bilhassa tarih metodu hakkında verdiği doyurucu bilgiler dikkati çekmektedir.”*Tarih binasının kerestesi ,malzemesi, artık lisanımıza da girmeye başlamış olan bir tabir ile materyali vak'alaradır.. Bilirsiniz ki vakıâlar bizim öteden beri mehaz, Almanların kaynak, ve Fransızlarında vesika tabir ettikleri malzemeden seçilip alınır.. Bunların mündericeleri ekseriye hakikî ve hayali vakıâları birbirine karıştırarak naklederler; hakikî vakaları uydurmaktan ayırt etmek müşküldür. Mehazlardan hakikî vakıâları arayıp çıkarmak için tarihî tenkidin koyduğu bir takım usuller vardır. İşte bu usuller iyi istimal olursa, hakikî vesikaları bir dereceye kadar arayıp bulmak ve tesbit etmek kabil olabilir. Bu usullere göre ,evvela membalardaki yazıların okunması sonrada o okunanın anlaşılması, daha sonra okunup anlaşılın yazıda menkul vakıâların tarihi tenkid kaidelerine göre tetkik edilerek hakikî ve mevhum vakıâların tefrik edilmesi lazım gelir”²¹²*

Akçura ayrıca o devir Avrupa tarih yazıcılığı ilgili ilgi çekici tenkitlerde bulunur. Tarihî olayların yazımında sübjektif unsurları karıştırmadan her şeyi objektif olarak kâle almanın mümkün olmadığını ve binlerce sene önce olmuş olaylar arasında mutlak açıklıklar kalır. İşte bu eksik halkaları bizzat imal edip koymak gerekir. İşte bu durumda tarihçi hakikati bulmak istese de bunda başarılı olamayacağını işaret eder. Akçura bu durumda Avrupa'da tarihçilerinin dinî ve kavmî menfaatlere göre çoğu şuurlu bir suretle, görüşlerini ıspat etmek için olayları terkip; tarihi inşa ederler; görüşlerine uygun olmayan olayları unuttur görünürler yahut çok silik gösterirler, amaçlarına uygun olayları da bilerek abarttıklarını söyler.

²¹¹ BTTK,s.577-607.

²¹² BTTK,s.586.

Ayrıca Avrupalıların kendi medeniyetlerini ve dinlerini başka medeniyetlerden ve dinlerden üstün, Âri adını verdikleri insan zümrelerinin yaradılış itibariyle daha yüksek olduğunu eserlerinde vurgulamaktan kaçınmadıklarına işaret eder.²¹³

Akçura bildirisinde Osmanlı tarihçilerini de tenkit etmiştir. ”*Osmanlı imparatorluğunu tesis eden Türkler arasında çıkan müverrihler, Umumi tarih yazdıkları zaman,İslâm müverrihlerince makbul şemayı kullanmışlardır. Bu şemaya göre, İslâm camiasının teessüsünde en mühim âmillerden olan din,İslâm dini, tarihin anahattını teşkil eder.*”²¹⁴ Tanzimat’a gelinceye kadar hemen hepsi İslâm tarihçileri çerçevesinden ayrılmadıklarını,Tanzimat’tan itibaren Osmanlı tarihçileri arasında Batı eserlerinden yararlanan ve tercüme edenler görüldüğünü belirtir. Garp tarihlerini tetkik eden bazı Osmanlı tarihçilerinin Türk dünyasına karşı ilgi gösterdiğini söyler. Tarih öğretimi hakkında özet bilgi verdikten sonra XIX. yüzyıldaki Osmanlı tarih eğitiminin, Fransız tarih kitaplarından nasıl etkilendiği hususu üzerinde durur. II. Meşrutiyet devrinde “*Türkçülük*” fikri etkili olmasına rağmen Fransızca kaynaklara ve uyarlamalara göre kaleme alınan okul tarih kitapları ile esaslı bir şekilde uğraşılmadığından yakındır.²¹⁵

Akçura Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonrada okutulan ders kitapları hakkında da tenkitlerde bulunur. Bu dönemde ders kitaplarının hızlı bir şekilde yeniden yazılmadığından en temel tarih metotlarından mahrum olan eski tarih kitaplar daha çok şekli planda yapılan değişikliklerle okutulmaya devam edildiğini belirtir. Şimdi Türkiye Cumhuriyeti devleti milli kültür ve terbiyede önemli bir yer tutan tarih öğretimini ele aldığını şu sözlerle açıklar: ”*Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin önüne konmuş büyük problem, umumî tarihe Avrupalıların rüyet zaviyelerinden bakmayıp onu sırf hakikat noktai nazarından görmek ve bu görüş sayesinde Türk kavminin tarihte hakikî mevziini tayin etmek, yâni Türklerin beşer tarihinde oynadıkları ve fakat hasımlarının gizlemeye çalıştıkları büyük rolü meydana çıkarmak ve bu suretle büyük Türk kavmine tarihî hakkını vermektir*”.²¹⁶

²¹³ BTTK,s.583-588.

²¹⁴ BTTK,s.590..

²¹⁵ BTTK,s.593-596.

²¹⁶ BTTK,596-597.

Sonuç olarak, BTTK’deki bildirimler genel anlamda “*Türk Tarih Tezi*” ile ilgili belgeler ortaya getirilmek suretiyle Türk Tarih Tezi’ni destekler ve açıklar mahiyette olmuştur. Tez’le ilgili konuşmalar ve dinleyicilerin coşkusu gözönüne alındığında kongrede bir millî atmosfer ve heyecan hemen dikkati çekmektedir. Birinci Türk Tarih Kongresine yalnızca Türk profesör ve öğretmenler katıldığından Kongrenin milletlerarası bir niteliği yoktur. Kongrede Osmanlı tarihi ile doğrudan ilgili bir tebliğin sunulmamıştır. Kongrenin amaçlarından biri de tarih öğretimi olmasına rağmen doğrudan tarih ilmi ve metodu ile ilgili Sadri Maksudi Arsal ve Yusuf Akçura bildirimleri dışında bildiri yoktur. Sadri Maksudi tarih ilmi ile ilgili genel bilgi verirken Akçura tarih ders kitapları ve Tanzimat’tan itibaren Türkiye’deki tarih öğretimi konusuna temas etmiştir. Bilhassa Akçura’nın bildirisinin tarih öğretimi açısından büyük önemi vardır. Yalnız Akçura, son konuşmacı olmasına rağmen, tartışma konusu olan “*kaynaklar*” hususunda bir görüş ileri sürmemiştir

Kongre boyunca fazla tenkit yapılmamıştır. Ancak bazı konularda sert tartışmalar oldu. Bu tartışma konularını şöyle sıralayabiliriz: tarih öncesi ve tarihi dönemlerde kaynakların kullanımı, Türk dilinin diğer dillerle ilgisi, Türklerin Orta Asyadan göç etmesine sebep olan coğrafi ve tabii değişiklikler ve az da olsa ders kitapları üzerine tartışmalar yapıldı.. Bunun yanında Kongrede sunulan bildirimlerdeki konularla ilgili antropoloji, arkeoloji, fizikî coğrafya ve ırk araştırmaları kaynakları “*ikinci elden kaynaklar*” olması ve bunlarında henüz yeterli şekilde ortaya konulamaması tartışmayı başlatan en önemli husus olarak görülmektedir.²¹⁷ Tartışmanın en sert kısmı Türk göçlerinin sebepleri arasında sayılan tarihî devirde Orta Asya’da görüldüğü iddia edilen kuraklık meselesi olmuştur. Diğer bir tartışma konusu dil-ırk hususundadır. Dil ve ırk konularının ayrı ele alınmasını savunanlar olduğu gibi ikisinin birlikte ele alınmasını ileri sürenler de olmuştur Kongredeki, itirazî olarak yapılan tartışmalar ve tenkidler göz önüne alındığında Türk Tarih Tezi’nin muhtevasının fazla dışına çıkılmadığı, ancak Tez’in kaynakları hususunda tarih ilmî ve ona yardımcı olan müsbet ilimlerin temin ettiği belgelerin değerlendirmesinde anlaşmazlık çıktığı görülür.

²¹⁷ Birinci Türk Tarih kongresinde “ırklar ve medeniyetler” hususunda konuşanlar en çok Anadolu Neolitik kültürünü ve Balkanlardaki ve Anadolu’daki Türklerin antropolojik özelliklerini araştıran İkinci Türk Tarih kongresine katılan İsviçreli Profesör Egéne Pittard’ın görüşlerine yer vermişlerdir.

Türk Tarih Tezi'ni tenkid edenlerin zaman zaman çok sert tepki görmesi karşısında bazı tenkidçiler örtülü bir tarz tercih etmişlerdir. Bu yolu tercih edenler önce Tezi överek konuşmaya başlamışlar,daha sonrada çok nazikâne bir tutumla tenkid etmişlerdir. Gösterilen tepkiler karşısında çoğu zaman da özür diler tarzda yanlış anlaşıldıklarını itiraf ederek rücu etmişlerdir.

Birinci Türk Tarih Kongresinde sunulan bildiriyle ve yapılan tartışmalarla Tez'in millî kimlik ve eğitici özelliğinin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Tez' vasıtasıyla millî benliğin kuvvetlendirmesi,Türk milliyetçiliğinin tarih eğitimi yoluyla sunulması ve millî tarih anlayışının yerleşmesi yoluna gidilmek istenmiştir. Millî bir görev anlayışı ile ortaya konan Tez'in güçlendirme gayretleri açısından bakıldığında Birinci Türk Tarih Kongresinin amacına ulaştığı söylenebilir. Birinci Türk Tarih Kongresinde Günaltay'ın tesbit ettiği gibi *gibi”Türk Tarih tezinin dahilde zaferiyle neticelenmiştir”²¹⁸*

6.Türk Dil Kurumunun Kurulması

Atatürk, tarih çalışmaları yanında, Türk dilinin de ilmî bir incelemeye tâbi olmasını istemiştir. Türk medeniyetleri incelenirken,dil hazinesi de ihmal edilmezdi. Çünkü Tarihî meseleleri aydınlatacak belgelerde, dil konusu da önde geliyordu. Bunun için tarih çalışmaları yanında,Türk dilinin sadeleştirilmesi dil teorilerini incelenmeye başlandı. Dili tarihten ayrı bir metotla incelenmesi gereken bir konu olarak gördüğünden “*Türk Dil Kurumunu*” kurdu.²¹⁹ Bu arada “*bütün dillerin anası Türkçe* “ olarak kabul eden Güneş-Dil Teorisi bir anlamda Türk Tarih Tezi'nin görüşlerine paralel olarak bir gelişme göstermiştir. Türk Tarih Tezi'nin neolitik ve kalkolitik medeniyetin ilk önce Orta Asya'da ortaya çıkmış ve daha sonra göçler yoluyla dünyaya yayılmış görüşü,”*Güneş-Dil Teorisi*”ni teyit eden bir delil oldu. Aynı şekilde Tarih Tezinin teyit edilmesini de dilbilimle doğrulamaya çalışan ” *Güneş-Dil Teorisi*”i oldu. Türk Tarih Tezi'ne göre, ilk medeniyeti kuran ve yayan Türklerdir, Türk Dil Tezi'ne göre ilk kelimeyi üreten Türklerdir. Bütün dünya dilleri orta Asyadan göçler vasıtasıyla, bu anadilden çıkmıştır. Hem Tarih Tez'i, hem de Dil

(Turan, “Atatürk'ün Düşünce ..”a.g.e. s.46).

²¹⁸ Şemsettin Günaltay, “Türk Tarih Tezi...”a.g.m. s.,338.

²¹⁹ Afet İnan, “Atatürk Hakkında Hatıralar ...” a.g.e. s.207-208.

Tez'i Orta Asyalı Brakisefal Türklerin ilk medeniyeti kurduğunu ve göçlerle o medeniyeti dünyaya yaymış insanlar olduğunu iddia eder.²²⁰ Görüldüğü gibi bir anlamda Türk Dil Teorisi ile Türk Tarih Tezi bütünleşiyorlardı. Türk tarihinin genişliği ve Türk dilinin orijinallliği Türk tarih ve dil kurumunun birbirlerini tamamlaması icabeden iki kuruluş. durumuna getirmiştir.²²¹

Diğer yandan Türk Tarih Tezi ve onun dil alanındaki karşılığı Güneş Dil Teorisi Türk milletine,” “uzak geçmiş”ten bir “kolektif kimlik” keşfetmektedir. Böylece “yakın geçmiş”in geleneğine alternatif olarak, “uzak geçmiş”te Cumhuriyetin değerlerine uygun bir gelenek bulma gayreti ortaya serilmiş de oluyordu.²²²

Atatürk'ün Türk diline karşı yakın ilgisi, tarih araştırmalarına desteğin yanında dil ile millet varlığı arasında çözülmez bağdan kaynaklanmaktadır. Atatürk'e göre millî devlet, millî tarih ve millî dil ile bütünleşmelidir. Dil milleti belirleyen temel unsurlardan biridir. Milliyet duygusunun gelişmesinde dilin millî ve zengin olmasının önemli bir yeri vardır. Dil'in milli kimliğin bir göstergesi olmak kadar aynı zamanda binlerce yıllık kültürü de nesilden nesile taşıyan bir “kültür taşıyıcı” olmak özelliği de vardır. Atatürk bunu şu sözlerle ifade etmiştir:“*Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlâkının, an'anelerinin, hâtıralarının menfaatlerinin kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyini dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor.*”²²³ 1935 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulurken, önce Tarih-Coğrafya düşünülmüş ise de Türk tarihine kaynak olabilecek bütün dillerin tetkik edilmesi ve öğrenilmesi için sonradan “*Dil*” kelimesi eklenmiştir.²²⁴

²²⁰ Şemsettin Günaltay, *H.Reşit Tankut, Dil ve Tarih Tezlerimiz*, Devlet Kitapevi, İstanbul, 1938, s. 28; Copeaux, a.g.e. s.49.

²²¹ Afet İnan, “Atatürk Hakkında Hatıralar....” a.g.e .s.211.

²²² Uslu,”Tarih Tezi Penceresinden...”a.g.m. s.123.

²²³ Korkmaz, a.g.m. s.211-212.

²²⁴ Korkmaz,a.g.m.s.212; Akpınar a.g.e s.110-113.

7. Yayın Faaliyetleri

Türk Tarih Kurumu bahsinde de anlattığımız gibi 1937 yılında çıkmaya başlayan Türk Tarih Kurumunun yayın organı “*Bellekten*”, milletlerarası değerinde ilk ciddi ve uzun ömürlü süreli yayın olmuştur. Fakat daha önce yayınlanmakta olan *Tarih Encümeni Mecmuası*, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1930larda *Türkiyat Mecmuası*, *Tarih Semineri Dergisi* gibi bilim dünyasında halen kullanılan periyodik yayınlar dikkat çekicidir. Bunun yanında Ankara Üniversite DTC Dergisi ve 1941’de Tarih Vesikaları Dergisi unutmamak lâzımdır. Bu dönemde tarihe artan ilgiden dolayısıyla Resimli Tarih Mecmuası gibi popüler yayınlar da çıkmaya başlamıştır²²⁵

Öte yandan dönemin tarihçiliğinde dikkat çeken bir nokta da Türk Tarih Kurumu ve diğer resmî kurumlar Asya Türklerine ait bir çok eserleri ve makaleleri, Türk Tarih Tezi’nin uyandırdığı millî heyecanın içerisinde amatör- romantik – milliyetçi yazarlara değil, fakat Eberhardt ve Rasonyi gibi tanınmış ve ciddi bilim adamlarına yazdırmalardır.²²⁶

8. Arkeoloji Çalışmaları

Bir taraftan sağlam metotlarla yapılan tarihçilik yanında, bu yıllarda başlayan arkeolojik çalışmalar çok gelişmiş ve memleket sınırlarını da aşarak büyük bir değer kazanmıştır.²²⁷ Türkiye’de Arkeolojik çalışmaları henüz yeni olmasına rağmen, kültür tarihi için önemli neticeler alınmıştır. Nitekim Tez konusunda olumsuz görüşler ileri sürenler dahi arkeoloji alanında somut başarılar sağlandığını ve Türk tarihçilerinin önüne bilimsel araştırma yolları açtığını kabul etmişlerdir.²²⁸ Bu

²²⁵ Ortaylı, “Gelenekten...” a.g.e. s.111-112.

²²⁶ Toprak ”Türkiye’de Çağdaş ..” a.g.m. s. 433, Ortaylı, “Gelenekten...” a.g.e. s.111-112

²²⁷ Karal, “Tanzimat’tan Günümüze ...”a.g.e.s. 257; Ortaylı, “Gelenekten. ...”a.g.e. s. 111. Anadolu’nun bir Türk yurdu olduğu hususunda Arkeolojinin Türkiye’de Tarih araştırmalarına yardımcı olarak kullanıldığı dönemde “*Avrupa da bazı ülkeler de daha çok emperyalist emellerin tahakkukunda bir araç olarak görülüyordu. “Arkeoloji, bilhassa Almanlarca ırkçı ve yayılmacı siyasetlerini meşrulaştırmak ve tarihî toprak haklarının temellendirilmesinde önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir Nerede ”Alman maddî kültür unsurlarına rastlanırsa eski Alman toprağı ilân edilmiş ve buralarda modern Alman hakkı bulunduğu ve buraları geri alma hakkına sahip olduğu iddia edilmiştir.”* (Aydın, Kimlik Sorunu, ...” a.g.e, s.78).

²²⁸ Behar”İktidar ve...”a.g.e. s.194.

yüzden Cumhuriyet dönemi arkeoloji alanındaki çalışmaları daha geniş açıklamada fayda var kanaatindeyim.

Öncelikle arkeolojik araştırmalar, Türkiye’de en zengin ve verimli bir saha buldu. Çünkü Türk Tarih Tezi ile ilgili araştırmalar yanında, Anadolu’nun tarih öncesinden beri kavimlerin vatanı ve medeniyetlerin beşiği olması yerli araştırmacılardan başka, yabancı ilim adamlarının da ilgisini çekmiştir. Bu arada Türk devletinin desteği bilhassa Türk Tarih Kurumunun bu alandaki sürekli etkinliği, Türkiye’de arkeolojinin değer kazanmasına, arkeoloji mimarı, desinatörü, fotoğrafçısı yetişmesine, kongreler, konferanslar, sergiler düzenlenmesine, milletlerarası ilişkilerde “*Türkiye arkeolojisinden*” söz edilmesine imkan vermiştir.²²⁹ Bununla birlikte çeşitli yerlerden yapılan hafriyat çalışmaları, Türkiye tarihine hemen her devir için belgeler vermiştir. Arkeolojik çalışmalardan elde edilen bilgileri kamu oyu ile paylaşmak ve benimsetmek için bazı bankalara “*Etibank*” ve “*Sümerbank*” gibi isimler verilmiştir.²³⁰

Cumhuriyet Türkiye’inde Arkeoloji çalışmalarının bu derece ilerlemesinin sebeplerinin başında şüphesiz ki, Tez de yer alan iddiaların ilmî değerlendirmesini yapmanın tarihten çok Antropoloji, Arkeoloji ve dil bilimlerinin ihtisas sahasına girmesidir. Bunun yanında antropoloji ve arkeoloji XIX. yüzyıl ortalarında Avrupa’da çok rağbet gören ilim dalları idi. Bilhassa Arkeolojinin genel olarak pozitivist tarih düşüncesinde sağlam bir yeri vardı. Ayrıca Arkeoloji XIX. yüzyıl millî tarih yazıcılığında milletlerin kimliğini maddî olarak tanımlayabilmede etkin rol üstlenmişti. Bununla birlikte Cumhuriyet devrinde Pozitivizme verilen önem düşünülürse Türk Tarih Tezi’nin doğruluğunu ıspatlama da” *arkeoloji, antropoloji gibi müsbet ilimler reddi kabul edilmeyen ilimler*” olarak görülmesidir.²³¹

Bilindiği gibi Türk Tarih Tezinde daha çok tarih öncesi dönem ele alınmıştır. Bu dönemde tarihî mirası ortaya çıkaracak kaynakların yetersizliği ve özellikle

²²⁹Nermin Sinemoğlu, Semra Ciner, “Atatürk’ün Türk Tarih Tezi İçinde Arkeolojinin Yeri ve Önemi” *Sanat Sempozyumu Yayını*, Ankara, 1984, s.84-85.

²³⁰Şemsettin Günaltay, “Türk Tarih...” a.g.e. s.337-365; Afet İnan, “Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti” *Bellekten*, Cilt II, S. 5/6, Nisan 1938, s.6-7; Kocatürk, a.g.m. s.505.

²³¹Behar, “İktidar...” a.g.e.s.174; Karal, “Atatürk’ün Türk Tarihi...” a.g.m., s.164, Kudret Emiroğlu Ümit Uzmay, “Ankara da Tarihin Tarihi (Tarih Tezi-Arkeoloji-Şehircilik) *Tarih ve Toplum* Cilt 10, S. 57, 1988, s.31; İTTK, s.2.

Orta Asya’da şartlar gereği kazıların yapılması zor olduğundan Tezi güçlendirecek arkeolojik çalışmaların ağırlığı Anadolu üzerine kaydırılmıştır. Anadolu kültürünün eskiliğini ve Anadolu’nun Orta Asya Türk tarihine bağlayan yolların belgeleri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bunun içinde Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde kazılar yapılarak arkeolojik bulgular elde etme yoluna gidilmiştir.²³²

Özellikle Kurumun ilk yıllarında Tarih Tezine uygun olarak, Atatürk’ün 1933’te arkeolojik kazılara başlatması şeklinde önemli kararından sonra, Anadolu’daki eski uygarlıkların kalıntıları üzerinde kazı faaliyetleri hız kazanmıştır. Kurum, 1935 den itibaren kendi parası ve elemanlarıyla hafriyatla başlamış ve bunlardan Türk ve dünya tarihi için çok önemli neticeler almıştır. Bunlar arasında Şevket Aziz Kansu, Hamit Koşay ve Remzi Oğuz Arık gibi araştırmacılar, bu hususta öncülük etmiş ve yol açmıştır. Ayrıca Türk Tarih Kurunu tarihi araştırmalar için arkeoloji,etnografya ve antropoloji bilimlerinde ki yetkili kişilerin Ankara’da toplanması sağlamıştır. Bu alandaki kabiliyetli gençler çağdaş bilim kurallarına göre yetiştirilmesi için yurt dışına gönderilmiştir.²³³

9. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesinin Kurulması

Tarih araştırmalarında en yeni ilmî metotların kullanılmasını isteyen Atatürk, 1935 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini kurmuştur. Atatürk her şeyden önce Türk tarihinin kaynaklarını kendi kendine inceleyecek sağlam bilgiler elde edecek insanların yetiştirilmesine büyük önem vermiş ve bunun sonuncu Fakülte Sümerce, Etice, Çince, Sanskritçe, Yunanca,Lâtince ,Macarca, Arapça,Farsça gibi Türk tarihiyle ilgili ölmüş ve yaşayan dilleri için kürsüler kurdurmuş ve başlarına dünyanın en meşhur bilginlerini getirmiştir.²³⁴ Diğer taraftan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kurulması da, Türkiye’de tarih araştırmaları yanında, arkeoloji, müzecilik ve filoloji alanında önemli bir adımdır.²³⁵

²³²Mahmut Şakiroğlu, “Toplu Tarih Çalışmaları-III” *Tarih ve Toplum*, VII, 40, Nisan 1987, s.51, Afet İnan “Türk Tarih Kurumu...”a.g.m. s.5-17; Emiroğlu, Uzmay,a.g.m. s.32-33.

²³³ Şakiroğlu,“Atatürk ve Tarih...”a.g.m. s.13; *İkinci Türk Tarih Kongresi , Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler* , İstanbul, 1943, s.XXXVII.

²³⁴ İğdemir “Yılların İçinden”a.g.e. s.25.

²³⁵ İğdemir, “Yılların İçinden”a.g.e.,s.25.

10. İkinci Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937)

Türk Tarih Kurumu, Birinci Türk Tarih Kongresinden beri devam eden Türk tarihi ile ilgili çalışmaların verdiği neticeleri hem Türk ve dünya ilim âlemine duyurmak, hem de bu sonuçları geniş bir ilmî tenkid ve tartışmaya sunmak düşüncesiyle, 20- Eylül 1937 de İstanbul Dolmabahçe sarayında ikinci bir kongre topladı. Kongre Altı gün sürmüştür. Daha çok uzman bilim adamlarının bildiri sunduğu Kongrede, bir taraftan Tarih Tezi'ni destekleyen Türk tarihinin bütün safhaları tesbit edilmeye çalışılırken, diğer taraftan Günaltay'ın deyimi ile Tez "*cihan âlimleri*" önünde izah ve cihan âlimlerinin ilmî tenkidlerine arz edilmiştir.²³⁶ Ayrıca kongrede Tezi desteklemek amacıyla tarih öncesinden Cumhuriyet devrine kadar Türkiye'de ve Ortadoğu'da gelişen büyük medeniyet devirlerini gösteren, kronolojik sırayla oluşturulmuş, maketler, resimler ve grafiklerle ifade edilen ve arkeolojik eserlerinde bulunduğu öğretici nitelikte bir sergi düzenlendi. Bunun yanında, Türk Tarih Kurumu kongreye katılan üyelere Truva ve Alaca-Höyük'e olmak üzere iki seyahat tertip etmiştir.²³⁷

Kongrede, açış konuşmasından sonra kürsüye gelen Maarif Vekili Saffet Arıkan, Türk tarihi üzerindeki görüşlerini ve Türk Tarih Kurumunun çalışmalarından alınan neticeleri izah etti. "*Türk Tarih Kurumu, araştırmalarında, tezlerini ispat için arkeoloji ve antropoloji gibi müsbet ilim buluşlarına ve bunlarla beraber Türk lengüistiğine dayanır. Hurafeler, dinî ve siyasî incizaplarla yazılmış, eserler, indi mülahazalar ve mütalâalar, Türk Tarh Kurumu için kıymet olmaktan uzak tutulur. ... Beyan etmeliyim ki, Türk Tarih Tezi, yalnız kendisinin son zamanlarda meydana çıkardığı arkeolojik ve antropoloji vesikalar değil, bütün dünya âlimlerinin daha çok evvel çıkarmış oldukları vesikalarla teyit kabiliyetini bulmuştur .*"²³⁸ Kongrede Türk Tarih Kurumu as başkanı Afet İnan, Kurumu'nun faaliyetleri ve özellikle de yapılan

²³⁶Günaltay, " Türk Tarih Tezi..." a.g.m.s.,338 Türk Tarih Kurumu başkanı Hasan Cemil Çambel açış konuşmasında kongrenin amaçlarını şu sözlerle açıklıyordu: "*Türk Tarihi Kurumunun bu kongre ile takip ettiği gaye, senelerle yaptığı ilim araştırmalarda elde ettiği neticeleri, gerek Türk ilim âleminin ve gerekse dünyanın her tarafından aramıza gelen âlimlerin tetkiklerine sermektir.*" İTTK s.1.

²³⁷ Göker, "İkinci Türk Tarih..." a.g.m. s.I-4.

²³⁸ İTTK,,s.2-3.

arkeolojik faaliyetler hakkında bir rapor sundu. Aynı şekilde Kurum genel sekreteri Prof. Muzaffer Göker, Kurumun beş yıllık faaliyetleri hakkında bilgi verdi.²³⁹

Kongrede ilk bildiriyi. “*Türk Tarih Kurumu Tarafından Alacahöyükte Yaptırılan Hafriyatta Elde edilen Neticeler*” adıyla **Dr. Hamit Z. Koşay** sunmuştur Alacahöyükte yapılan kazılar hakkında özet bilgi veren Koşay, sonuç olarak şunları söylemiştir:” *Her bakımdan Höyüğün eski kültürü, Asya kültürü dolayısıyla Türk kültürü ile ilgilidir. Türk ırkının tarihi çağlarda olduğu kadar tarihten önceki devirlerde de faal olduğunu, beşeri medeniyetin gerek oluşmasında ve gerek yayılmasında âmil olduğunu kabul etmek lâzımdır.*”²⁴⁰Kongredeki yabancı konuşmacılar arasında Türk Tarih Tezi’nden farklı düşünenler olduğu gibi Tez’i destekler mahiyette konuşanlarda oldu. Meselâ, bunlardan **Dr.Sp. Marinatos**, “*İkinci Bin Yılda Girid Adası ve Girid-Anadolu Dünyası*”²⁴¹ adlı bildirisinde Tarih Tezinden farklı düşündüğünü ortaya koymuştur. **Marinatos**, Yunanistan’ın özellikle Girid’in Anadolu ile ilişkisi üzerinde bilgi verdikten sonra Yunan Kültürünün Anadolu olamadan anlaşılmasının mümkün olmadığını söylemiştir. “*Yunan kültürünün en eski yazılı anıtları ve dünyanın en güzel şiirleri İlyada ve Odise, Anadolu’da meydana geldi. Bu yarımada da şarkın en eski ananesi Etiler’in ve Yunanlıların İndo-Cermen kanıyla karıştı. Böylece, evvelâ Yunan, sonra Lâtin ve bununla dünya kültürünü oluşturan kıymetli halita meydana geldi. Beşeriyetin beşiği Asya’dır, fakat kültürün beşiği Anadolu’dur.*”²⁴² Bunu yanında Kongreye katılan yabancı ilim adamları arasında Türk Tarih Tezini destekler mahiyette bildiri sunanların sayısı daha fazla idi. Bunlar arsında şüphesiz, İkinci Türk Tarih Kongresi’nin fahri başkanı olan İsviçreli antropolog **Eugène Pittard** başta gelir. Çünkü Eugène Pittard’ın XX. yüzyılın başlarında, Anadolu neolitik kültürünü, Balkanlardaki ve Anadolu’daki Türklerin antropolojik özelliklerini araştırdığı ve Asyadan gelenlerle karşılaştırdığı ve “*brakisefal benzerlikten yola çıkarak Türklere ilgi duyduğu bilinmektedir.*”²⁴³ Pittard, “*Neolitik Devirde Küçük Asya ile Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler*” adlı bildirisinde Anadolu’da yaşayan

²³⁹ İTTK, s.15-20.

²⁴⁰ İTTK, s.32.

²⁴¹ İTTK, s.157-170.

²⁴² İTTK, s.170.

²⁴³ Suavi Aydın, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve “Türk Kimliği”* Öteki Matbaası, 1998, Ankara, s.80.

pro-Etilerle Orta Asya Türkleri arasında bağlantı kurmuştur.²⁴⁴ Avrupalılar tarafından tesis edilmediği bilinen “Avrupa Neolitik Medeniyeti”nin Avrupa’ya gelişi nasıl oldu sorusuna cevap vermiştir. ”Tabiidir ki, bunlar brakisefal insanlarla meskûn yerlerden, yâni Ön Asya’ya en yakın mıntikalardan gelmişlerdi. Milattan iki bin sene evvel Eti’ler bu hususiyetleri kendilerinde idame ede gelmiş oldukları gibi, Anadolu’nun bugünkü halkının ekseriyetinde bunlar aleddevam görülmektedir. Şu halde, muhakemelerimizin bir kıymeti varsa, bu muhakemelerden bizzarure çıkacak netice de şu olmak icap eder: Neolitik medeniyet dediğimiz sosyal inkılâbı getirenler, Anadolu’da sakin olan cetlerdir. Hali hazırda malûmatımız bunun böyle olduğunu göstermektedir.”²⁴⁵

Dr. W. Brendenstain”Etrüsk Meselesinin Şimdiki Durumu” adlı bildirisinde Etrüsklerin Türklüğü ile ilgili bilgilerimizin yetersiz olduğunu söylemişse de, Etrüsklerle ilgili dil çalışmalardan yola çıkarak Etrüsklerin tarihini Orta Asya ‘ya kadar götürmüştür.”Etrüskler, bu gramer hususiyetlerinin zuhur ettiği çağlarda Türklerle aynı yaşayış şartları altında yaşamışlardır. Onun için Etrüsklerin menşeyini, etnolojik mütalaalarında gösterdiği üzere Orta Asya ‘da aramalıyız”²⁴⁶

Kongrede Türk Tarih Tezi çerçevesinde sunulan bildirilerin yanında Türk kültürü hususunda da önemli bildiriler sunulmuştur. Kongrede bazı yerli ve yabancı tarihçiler eski Anadolu, Yunan ve Mısır kültürü ile Türklerin ilgilerini yetersiz delillerle ıspat etmeye çalışırken,²⁴⁷ çoğunluğunu yabancıların teşkil ettiği bir grup ilim adamı, Türklerin dünya kültürüne katkıları hakkında son derece dikkat çekici bilgiler vermiş ve faydalı tartışmalar yapmışlardır.

Bunlardan **Rüstow**, “At ve Araba Kullanımının Tarih ve Sosyoloji Bakımından Ehemmiyeti” adlı bildirisinde en eski Türk kavimlerinin Atın ehlileşirmesinin önemini işaret ederek, şunları söylemiştir:”...Süvari ,yaya gidebilenden daha yüksekte olduğu ve hayvanın sırtında etrafını görebildiği ve mekan itibariyle yüksekte durduğu için emir vermesi kolaylaşmıştır. Burada mekân itibariyle yüksel olmayı, rütbe itibariyle yüksek olmakla bir tutuyoruz ki, bu da

²⁴⁴ İTTK, s.72-73.

²⁴⁵ İTTK, s.79-80.

²⁴⁶ İTTK, s.219.

tabiidir. Fakat bu iki şeyi niçin müsavi tutuyoruz? Bunu çok düşünmüyoruz. Atın sırtında oturan “üstte” olandır. Buna göre hâkimiyete ait kelimeler” üstte olmaktan”menşeyini alır...Atın ehlileştirilmesi de biniciliğin keşfinden en hâd siyasi ve içtimai meseleye kadar giden hâd cihan tarihine ait inkişaf çizgilerinin en ehemmiyetlisidir. Bu hattın tarihten önceki başlangıcında atı ehlileştirilen ve ilk biniciler olan Türkler bulunuyor.”²⁴⁸

W. Koppers ise,“*Halk Bilgisi ve Cihanşümül Tarih Tetkiki Karşısında Öz Türklük ve Öz Indo-Germenlik*” adı tebliğinde “*dil ve kültür*” unsurlarına dayanarak, Türk karakterleri taşıdığı ilmi bakımından ortaya çıkmış olan iç Asya’nın at çobanı kavimlerinin Ön Asya ve Çin kültürü üzerinde tesir ettiğini belirtmiştir.²⁴⁹ Koppers, Indo-Germen dünyasına tesir eden iki unsurdan biri Türklere ait at kültürü olduğunu söylemiştir. “*Atın ilk ehlileştirilmesi ve buna bağlı olan at çobanlığı kültürünün iç Asya’da yürütülmüş olan öz(kadim) Türkler tarafından yayılageldiği kâfi derecede emniyetle söylenebilir. Bu vâkıa, kavimlerin ve kültürlerin tekâmülünde emsalsiz bir surette müessir olan ve beşeriyet tarihinde benzerine tesadüf edilmeyen bir müddeti ifâde eder. Tarihî vâkıaların isbat ettiği üzere ancak bu suretle dar ve asıl mânası ve büyük devlet prensiplerinin şartları husule gelmiş ve prensipler tahakkuk etmiştir.*²⁵⁰

G.Fehér, Kongreye sunduğu “*Türko-Bulgar,Macar ve Bunlara Akraba Olan Milletlerin Kültürü-Türk Kültürünün Avrupa’ya Tesiri*” başlığı altındaki bildirisinde Türkler tarafında ortaya konduğunu söylediği “*atlı kültür*”ün Avrupa milletlerine nasıl tesir ettiğini örnekleriyle anlatmıştır. Bildirisine “*fevkalâde enteresan bir milletten bahsedeceğim*” diyerek başlayan Fehér,“*Türk ırkıdan olan Bulgarları tetkik ettiğimizde, derhal Avrupa medeniyetinin kuruluşunda başta bunların hissesini görürüz...Çünkü, Orta Volga’daki mühim saha ile şark ve orta Balkan’ı Avrupa medeniyetine ithal eden Bulgarlar olmuştur... Avrupa harp usulünün tekamülünde Türklerin kuvvetli bir surette âmil oluşları, bunların kültürel tesirlerini isbata vesile olan en büyük bir delildir.*” demiştir. Fehér’e göre Bizans ordusunun, Türk ırkıdan gelen Avar süvarilerini ve Türk harb sanatını örnek

²⁴⁷ Saray, a.g.m. s.13.

²⁴⁸ İTTK,s.859-863.

²⁴⁹ İTTK s.650-653.

²⁵⁰ İTTK, s.661.

almışlardır. Türklerin silahları ve kıyafetler yalnız Avrupa’da değil bütün dünyada moda olmuştur.²⁵¹

Abdülkadir İnan da kongrede sunduğu “*Altayda Pazırık Hafriyatında Çıkarılan Atların Vaziyetini, Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzah*” adlı tebliğinde 1929 da Altayların batısında bulunan Balıkgöl civarında Pazırık yaylasında bulunan milattan önce IV. veya III. yüzyıl ait olduğu tahmin edilen mezarlarda yapılan kazılar sonucu çeşitli eşyalar bu arada, eyer takımları ve at iskeletleri bulunduğunu söylemiştir. Rus etnografların ve arkeologların her türlü engellemelerine rağmen bulunan bu eşyaların o bölgede atlı kültürü yaşatan Türklere ait olduğunu belirtmiştir.” *Bu hafriyatta elde edilen eserlerin Türk tarihini ve dolayısıyla beşeriyet tarihinin bazı karanlık noktalarını tenvire yardım edeceği şüphesizdir*”.İnan konuşmasının sonunda “*Maksadım, Altay’da yâni Türkün eski beşiğinde bulunan bir mezarın, Türk mezarı olduğunu isbat ederek,kültür tarihimiz için bir kazanç temin etmek değildir. Bitaraf ve hüsnüniyet sahibi âlimler için bunu isbata lüzum olmadığı gibi, kültür tarihimizin de bir mezar kazanmağa hiç de ihtiyacı yoktur. Bu konferanstan maksadım, atalarımızın bıraktığı bu gibi maddî kültür eserlerini tetkik ederken eski Türk rivayetlerinin, epopelerinin ve umumen folklor ve etnografya materyallerinin bu sâhadaki ehemmiyetini göstermekten ibarettir.*”²⁵² demiştir.

İsmail Necmi Dilmen, “*Türk Tarih Tezinde Güneş-Dil Teorisinin Yeri ve Değeri*” adlı bildirisinde bütün dillerin temeli Türk dili olduğu görüşünü savunmuştur. Güneş-Dil teorisi ile Tarih Tez’i arasındaki ilgiyi ele alan Dilmen, “*..Türk tarihi ve dil çalışmalarının birbirine sıkı sıkıya bağlı olan verimlerinde görebiliriz. Türk Tarih Tezi’nin ortaya koyduğu yeni büyük ışık,Türk dil Teorisi’nin ilham kaynağı oldu, bilmukabele, Türk Dil teorisi de Türk Tarih Tezi’nin delilleri arasında mühim bir yer tutmaktadır.*”²⁵³ söylemiştir. Dilmen, ses ve kelimelerle Güneş arasında bağlantı kurarak, bunların Türkçe’deki anlamları üzerinde durmuştur.”*Güneş, bütün varlığın kaynağı olan bir yüksek kudret şeklinde alınınca, kültür diline esas olan konkre(somut) ve abstre(soyut) bütün genel mefhumların da*

²⁵¹ İTTK,s.314-317.

²⁵² İTTK s.143 -151.

²⁵³ İTTK,s.85.

bu kaynaktan doğmuş olacağı tabiidir.”²⁵⁴ Dilmen, konuşmasında Türk Tarih Tezi’ni güçlendirici mahiyette sık sık örnekler vermiştir. “..Görülüyor ki, Güneş -Dil teorisi, basit gözükse, fakat çok esaslı olan analizler sayesinde, Türk, Kalaç kabilesinin, Mezopotamya’daki Keld-veya- Keldanî’lerin ve hattâ Türk Selçukî’lerin,Orta Anadolu Galatları ve Garbî Avrupa Kelt veya-Selt’leri ile hep bir asıldan geldiğini meydana çıkararak yeni ufuklar açıyor.”²⁵⁵

Yusuf Ziya Özer Türk Tarih Tezini destekler görüşler ihtiva eden” *Son Arkeolojik Nazariyeler ve Subarlar*” başlığı altında sunduğu bildiride, tarihten önce Ön Asyada önemli medeniyetler kuran Sümerlerin ve Elamların dil, coğrafya ve kültürel özelliklerinden yola çıkarak Türk kültürü ile olan bağlantılarını açıklamak istemiştir. Çeşitli kavimler ve medeniyetler Sümerleri ve Elamları kendilerine mal etmek istediler ise de sonunda Orta Asya menşeli olduğunu kabul etmek zorunda kaldıklarını söyleyen Özer’e göre su adamları,su kabilesi anlamına gelen Subarlar bir Türk kavmidir.“.....Eğer Sümerlerden evvelki medeniyeti vücuda getiren halkın Subarlar olduğu tahakkuk edecek olursa, neolitik medeniyetin menşei yine Türkistan olduğu tahakkuk etmiş olacaktır.”²⁵⁶

Üniversitede Türk ve İslâm tarihi dersi veren **Şemseddin Günaltay**”*İslâm Dünyasının İnhitâtı Sebebi Selçuk İstilâsı mıdır?*” adlı bildirisinde Türklerin İslâm medeniyetindeki yeri üzerinde durmuştur. Günaltay bildirisini daha çok vaktiyle Ernest Renan tarafından ileri sürülen ve son zamanlarda bazı Arap yazarlar tarafından da kabul edilen İslâm dünyasının geri kalışının Selçukluların ön Asya ‘ya gelmesiyle başlıyor olarak gösterilmesine ve İslâm medeniyetinin gelişmesinde Türklerin hiçbir rolü yoktur iddialarına bir cevap olarak hazırladığını söylemiştir.²⁵⁷ Günaltay, Selçukluların Ön Asya’ya gelmeden önceki siyasi karışıklık hakkında bilgi verdikten sonra Selçuklular hakkında şunları söylemektedir:” *Siyasi olarak bu vaziyette bulunan İslâm dünyası, içtimai hayat itibariyle de daha acıklı manzara arz ediyordu..... İslâm dünyasının siyasi,içtimai,ahlâki ve iktisadi bakımından çok düşkün ve anarşik bir devrinde kurulan Selçuklu devleti, o zamana kadar Abbâsî*

²⁵⁴ İTTK,s.87.

²⁵⁵ İTTK, s.95.

²⁵⁶ İTTK;s.124.

²⁵⁷ İTTK,s.350.

İmparatorluğu'nda zuhur etmiş olan devletlere nisbetle başka bir mahiyet arz ediyordu....Selçuklular ilk günlerden itibaren müstakil olarak sahneye çıkmış, yüksek seciyelerle mücehhez ,canlı ve özlü millî bir orduya istinat ediyordu. Orta Asya'nın yüksek yaylâlarından inen Selçuklu Türkleri ne Bağdat'ı çürüten yalan riya, gammazlık, bühtan, nifak, müsadere, rüşvet ve ihtilâs gibi ahlâkî rezaletlere ülfet etmiş, ne de mezhep mücadeleleriyle mânen bozulmuşlardı. Tabiatla mücadele ede ede yetişen insanlar, tabiat kanunlarını kavramış, realiteye ,müsbet düşünmeğe ve görmeğe alışmışlardı. ”²⁵⁸ Türklerin İslâm dünyasındaki akılcılığa, laik ilim ve felsefe hareketlerine yaptığı katkıları işaret eden Günaltay, Abbasilerde Memun zamanında görülen tercüme ve telif faaliyetleri, düşünce hayatında görülen gelişmeler ile Memun'nun yetiştiği Türk çevresi arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır.²⁵⁹

Günaltay'ın üzerinde önemle durduğu diğer bir hususta Gazali'nin İslam dünyasındaki olumsuz etkisidir. Ona göre İslâm dünyasında felsefe ve laik ilimlerin sönmesinde Gazâlî'nin önemli payı vardır. Hattâ ölümünden sonra dahi eserleri ile etkisi artarak devam etmiş ve Osmanlı medreseleri üzerinde dahi hissedilmiştir.²⁶⁰

Sadri Maksudi Arsal, Kongrede Türk tarihinin yeni bir cepheden incelenmesine vesile olan, tarihçiliği ile hukukçuluğunu birleştiren bir konuşma yaptı. O, “*Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseslerinin İnkişafında Türk Irkının Rolü*” başlıklı bildirisinde Türk milletinin tarihteki önemini belirten hususlara dikkat çekmiştir.” *Devlet beşerî kitleleri merkezî bir kuvvet tarafından vazedilmiş kanunlara itaat ettirerek, insanlar arasında emniyet, sükûn ve barış temin eden, fertleri inzibata,hukuka riayete alıştıran bir müessesedir. Devlet, medeniyetin zarfı ve aynı zamanda şartıdır....Derin ve haklı bir gururla söylemeliyiz ki, beşeriyet tarihinde en çok devlet kurmuş, dünyanın türlü kıtalarında pek çok milletleri idare etmiş olan ırk, mensup olduğumuz büyük Türk ırkıdır... Türk ırkı devlet tesis ve idare etmek hususunda müstesna bir kabiliyete, cibillî bir mevhibeye maliktir. Devlet kurmak, kurduğu devletlerde zaman,mekân ve medeniyet seviyesine göre azamî inzibatla, azamî adaleti temin etmek,bir Türk devleti sukut ettiği zaman*

²⁵⁸ TTK,s 364-365.

²⁵⁹ İTTK,s.352.

²⁶⁰ İTTK,s.360-361.

derhal onun yerine yeniden bir devlet kurmak ,anarşi ve kabile kavgalarının, dahili harplerin hüküm sürdüğü sâhaları idare altına alarak milletleri birbirine yakınlaştırmak, yeknesak hukukî hayata alıştırmak, işte, Türk ırkının beşeriyet tarihinde ifa etmiş olduğu şerefli rollerden biri.”²⁶¹ Maksudi Batı da yerleşen yanlış kanaatlerden biri olan “devlet kuran göçebe milletler “görüşüne cevap vermiştir.”Devletin menşei meselesiyle uğraşmış bütün âlimlerin umumiyetle yeryüzünde bilhassa Asya da en çok devlet kuran millet Türkler olduğunu bildikleri, devlet kuran göçebe millete misal olarak, bilhassa Türkleri(Turanîler’i) aldıkları malûmdur. Fakat Türkler hakkında Avrupa’da çok yayılmış bir yanlış fikir, bu âlimlere hakikati göstermeye mâni oluyor. Bu fikirde: Asya Türklerini münhasıran göçebe hayatla yaşayan , medeniyetten tamamıyla mahrum bir çoban millet olarak tanımlar. Devlet kuran göçebe milletlerdir nazariyesi, tarihî bir hakikat ile yanlış bir fikrin gayri meşru birleşmesinden doğmuş fikirdir. Tarihi hakikat, dünyada en çok devlet kuran milletin Türkler olmasıdır. Yanlış zehabı da devlet kuran Türklerin göçebe olduğuna dair fikirdir. Bu fikir tarihî hakikatlerden uzak ,tamamıyla yanlış bir fikirdir.”²⁶²

Reşit Rahmeti Arat,”*Türklerde Tarihin Zaptı*” adlı bildirisinde kültür seviyesi ve sosyal yapısı hangi seviyede olursa olsun toplumların hayatında “*takvimlerin*” yeri üzerinde durmuştur. Takvimler, kavimlerin içinde yaşadıkları şartlar icabı birbirinden farklı olabilir. Ancak gün ve mevsimlerin birbirinin aynı olmaması,iklimin şartlarının değişik olması ve muhtelif coğrafi şartlar içerisinde yaşayan kavimlerin meşguliyetleri her yerde tamamıyla birbirine uymadığı için .önceleri basit bir taksimat olarak başlayan Takvimler, daha sonra sağlam esaslara bağlanmıştır.²⁶³ Arata göre, başlangıcı basit halk takvimleri olan Türk takvimleri zamanla gelişerek belirli bir sistem haline gelmiştir. Yalnız Türk milletinin tarihin çeşitli devirlerinde kullandığı takvim sistemlerine ait malzeme toplu bir şekilde tetkik edilmiş değildir. Bu hususun yalnız takvimler için değil aslında Türk milli kültürü için de geçerli olduğuna dikkat çekmiştir.²⁶⁴

²⁶¹ İTTK,1062-1063.

²⁶² İTTK,s.1068.

²⁶³ İTTK,s.329.

²⁶⁴ İTTK,s.330-337.

Fransa’da sanat tarihi ve arkeoloji eğitimi gören Türk Tarih Kurumu üyesi **Remzi Oğuz Arık**, kongreye sunamadığı “*Proto-Etilere Dair*” adlı bildirisinde Asya, Ön Asya’nın ve bilhassa da Anadolu’nun tarih öncesi (Prehistuar) dönemlerinin ihmal yüzünden yeteri kadar araştırılmadığını söylemiştir. Fakat son zamanlarda yapılan araştırmalar ve kazılarla Ön Asya ve Anadolu’da yaşayan kavimlerin tarihi ve bunlara ait kültürler hakkında bilgi elde edinme imkânı bulunmuş ve bilhassa da proto-Etilerin tarihi ile ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir. “*Filoloji ve lengüistiğin etnoloji sahasına yaptığı terakkiden en mühimi, Etiler’in en büyük birleşme ve hükmetme muntıkası gözükken Anadolu etnolojisine getirdiği nisbî izahlardır.*”²⁶⁵ Arık’a göre, Etiler zamanında Anadolu siyasi ve medeniyet bakımından çok önemli bir devre yaşamıştır. Aynı zamanda proto-Eti medeniyeti kendilerinden sonraki dönemlere de damgasını vurmuştur. Bu yüzden Alacahöyükte bulunan belgeler, proto-Eti cemiyetinin inkişafını ve kültür seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.²⁶⁶

Arık, proto-Etilerin ne taraftan Anadolu’ya geldikleri meselesinde “*bu hususta kesif bir karanlıktayız*” demekle birlikte, yeni keşiflerle az da olsa bu durumun açıklığa kavuşturmanın mümkün olduğunu ileri sürmüştür.²⁶⁷ “*Anadolu ve Mezopotamya’yı ve her ikisini ayrı ayrı Asya kültürüne bağlayan hususiyetler- bu yolda tafsilat vermeğe şimdi imkân yoktur- her iki insan cemiyetinin menşe birliğine bir alâmet değil midir?.Hele dillerin birliği hususundaki müşahedeler bu menşe birliği için düşünceleri büsbütün kuvvetlendirmektedir.*”²⁶⁸ Ayrıca Alacahöyük çevresinde bulunan belgeler onların doğrudan Türk olduğunu söylemese de “*Proto-Eti akımının şimal veya şarktan gelmesini pek mümkün bulmaktayız ...Tarans-Kafkasya ve Cenubî Rusya*” yâni Asya’dan gelmiş olacağını iddia etmiştir.²⁶⁹

Remzi Oğuz Arık’ın Türklerin coğrafyaya dayalı özelliklerini ön plâna çıkarması ve tarihi esas olarak coğrafyaya istinat ettirmesi, Türklerin Anadolu’daki medeniyetleri ve yaşayışları ile Asya Türklüğünden ayrı bir millet olduğu görüşü

²⁶⁵ İTTK,s. 863.

²⁶⁶ İTTK,s.870-871.

²⁶⁷ İTTK,s.872.

²⁶⁸ İTTK,s.872.

²⁶⁹ İTTK, s.872-874.

ileri süren kültürü sadece coğrafyaya bağlayan çevrelerin “*Anadoluculuk* “ fikri etrafında yeni tarih tezler ortaya atmasına vesile teşkil etmiştir.²⁷⁰

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “*Ondört ve Onbeşinci yüzyılda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk idaresi*” adlı bildirisinde birinci elden kaynaklardan istifade ederek halk yönetiminde sosyo-ekonomik faaliyetlerin önemini açıklamıştır. Türk toprak ve halk idaresinin çağdaş Avrupa halk ve toprak idaresinden daha adaletli ve sağlam olduğunu söyleyen Uzunçarşılı, XIV ve XV. yüzyılda Anadolu beyliklerindeki toprak ve halk idaresinin, Osmanlılarla aynı olduğu iddia etmiştir. O, Türkler Orta Asya’dan beri kurdukları devletlerde bu sistemi uzun yıllardan beri uyguladığını söylemekle²⁷¹ bir anlamda Türk kültürünün bütünlüğünü de ortaya koymuş oluyordu.

Ömer Lütfü Barkan da kongreye sunamadığı için yayınlanan “*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Devrinde Toprak Meseleleri*” tebliğinde Osmanlı devletini sosyal tarihini ele aldığı görülmektedir.²⁷²

Fuad Köprülü “*Ortazaman Türk Hukuki Müesseselerinin Tarihi gelişimi*” adlı bildirisinde Türk hukuk tarihinin meseleleri, kaynakları ve araştırma metotları hakkında bilgi vermiştir. Ona göre Türklerin askerî ve siyasî tarih dışında kültürel tarihi araştırılmadığı için Türklerin İslâm medeniyeti içerisindeki rolleri yeteri kadar ortaya konmamıştır. Köprülü, “*İslâm medeniyetine girmeden önce Türklerin göçebe olduğunu ve kendine has sistemlerinin ve müesseselerinin bulunmadığı, Türkler İslâm dinine girdikten sonra da Türklerin hususî hukuku, İslâm hukukundan ibarettir.*” şeklinde Batı da oluşan fikirlere karşı Müslüman milletler arasında menşeyini dinden alan müşterek “*İslâm hukuku*” dışında, yine kaynağını İslâm dininden alan bir “*Türk hukuku*” olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. “*Türkler gibi eski zamanlardan beri büyük siyasi heyetler kurmuş bir milletin ise yalnız hususi hukuk değil, bilhassa amme hukuku bakımından da kendine has müesseseler vücuda getirmiş olması gayet tabiidir.*”²⁷³

²⁷⁰ Behar, “İktidar ve ...” a.g.e.s. 184.

²⁷¹ İTTK, s.505-506.

²⁷² İTTK, s.1002-1013.

²⁷³ İTTK, s.388.

Osmanlı Tarihi üzerinde bildiri sunanlardan biri olan Türk Tarih Kurumu as başkanı **Afet İnan**, ”*Türk-Osmanlı Tarihinin Karakteristik Noktalarına Bir Bakış*” adlı bildirisinde Osmanlı devletinin teşkilatı hakkında bilgi vermiştir. Osmanlı devleti müesseselerinin ve teşkilatlarının mükemmelliğini işaret etmiştir. “*Türk Milletinin tarihi en çok bilinmeğe layık olan kısımlarından biridir. Bu tarih o kadar derin ve cihan kültür bağlarıyla perçinlidir ki, onun içinde Türk cevherini bulmak, onları anlamak ayrıca insanlık için bir derstir.*”²⁷⁴ Fatih Sultan Mehmet devrindeki Osmanlı yönetiminin Avrupa’nın feodalitesine örnek teşkil ettiğini ve ayrıca XV. yüzyılda Anadolu’ya ve Rumeli’ye giden Batılı seyyahların, Osmanlı yönetimi, ticarî ,askerî teşkilatları ve memleketin refah seviyesi hakkında övücü ifadeleri bulunduğunu söylemiştir. Osmanlı devleti XV-XVI. yüzyıldaki kültür ve medeniyet alanındaki inkişafı için örnekler vermiştir diyen İnan, ” *1590-1616 yılları arasında Venedikliler gemilerinin bir kısmını Türkiye tersanelerinde yaptırdıklarını kaydedersen, Türk-Osmanlı denizcilik tekniğinin şöhretine bir misal vermiş olurum.. .XVI asırda bir Fransız seyyahı, her köyde mektebe tesadüf etmiş ve iptidaî maarifin Türkler arasında Garp memleketleriyle mukayese edilmeyecek derecede yayılmış olmasını büyük bir hayretle karşıladığını*”²⁷⁵ söylemektedir.

İnan, bu bildirisinde Osmanlı devleti hakkında genelde olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Yalnız Türk-Osmanlı devletinin medeniyet konusunda inkişafını izah ederken “*Türk’ün üstün vasıfları*”nı ön plâna çıkarmış “*Osmanlı devletinin kuruluş ve yükseliş devrindeki kültür hayatının Türk milletinin teşkilât kudretini göstermek itibariyle ehemmiyeti vardır. O millet ki, şerefini ve yüksek idarecilerini bulduğu zaman en kudretli mevcudiyet olur.*”²⁷⁶ Osmanlı devletinin duraklama ve çöküş devrindeki bozukluklar konusunda ise” *Devlet idaresi ordusuz, entrikacı ulema ile mağlup ve cahil kumandanların âciz ve kendilerinden başka bir şey düşünmeyen padişahların elinde istikametsiz bocalamaktadır.*”²⁷⁷ şeklinde görüş ileri sürmüştür.

Sonuç olarak Kongre’nin, Birinci kongreden itibaren Türk tarihi hususunda yapılan araştırmaları ve çalışmaları dünya bilim çevrelerine açıklanması

²⁷⁴ İTTK,s.756.

²⁷⁵ İTTK, s. 757 –759.

²⁷⁶ İTTK,s.760.

²⁷⁷ İTTK, s. 762.

bakımından büyük önemi vardır. Türk Tarih Kongrelerinin asıl önemi Tarih Tezi'nin uzmanlar tarafından tartışılarak geliştirilmesi ve olgunlaştırılmasıdır. Kongrede sunulan bildiriler belli uzmanlık alanlarını ihtiva ettiği için fazla çeşitli değildir. Kongre için 90 bildiri hazırlanmıştı. Fakat bu bildirilerden 60'ı kongrede okunmuş, yeterli zaman kalmadığı için okunamayan 30 bildiri de sonradan diğer okunanlarla birlikte yayınlanmıştır. Bildirilerin çokluğu ve zamanın azlığı yüzünden yerli ve yabancı âlimlerin her birinin bildirilerini okunması için 20 dakikalık süre ayırmak zorunda kalınmıştır.²⁷⁸

İkinci Kongre Birincisinden farklı olarak yabancı uzmanlar katılmışlardır. Yabancı bilim adamları bildirilerinde daha genel anlamda olup dünya tarihinin çeşitli yönleri üzerinde durmasına karşılık, yerli bilim adamları daha çok Türk Tarih Tezini desteklemek için Türk dili ve Türk milletinin dünyadaki yeri, Anadolu'nun Türklüğü konusuna ağırlık vermişlerdir. Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri Muzaffer Göker' "*Türk tarih kurumu tarafından ortaya atılan ilmi hakikatler etrafında büyük bir âlim kitlesi birleşmiş bulunuyordu.*"²⁷⁹ demesine rağmen yabancı konuşmacılar arasında Tez'i destekler mahiyette konuşma yapanlar olduğu gibi Türk Tarih Tezi'nden farklı düşünenler de olmuştur.

Tarih Tez'in de, Türklerin Anadolu'daki tarih öncesi varlıkları ve medeniyet kurmaları, Anadolu'nun eski topluluklarının Türk unsuruna yakınlıklarını vurgulamak amacının hâkim olduğu bilinmektedir. Bu yüzden Tarih araştırmalarının odak noktası Anadolu üzerinde yoğunlaşmıştır. Anadolu'nun Türklüğünün tarihî, coğrafi, kültürel ve antropolojik temellerinin ortaya konması Türkler arasında "*vatan*" anlayışının güçlendirmesi yanında, Anadolu üzerinde haksız siyasi iddialar için de bir cevap teşkil edecekti. Bunun için arkeolojik kalıntılardan elde edilen verilerle tarihin eski çağları ile Türk milleti arasında bağ kurulması yoluna gidilmesi gerekiyordu. Aynı zamanda o yıllarda Tarih araştırmalarında Afet İnan'ında belirttiği gibi "*Tarih, Antropoloji ve Arkeolojinin istinat ettiği belgelere dayandıkça temelli olur*" "*anlayışı "bilimselci" zihniyetin gereği olarak kabul ediliyordu.*"²⁸⁰ Nitekim Kongrenin açış konuşmasında Maarif

²⁷⁸ Göker, "İkinci Türk Tarih" a.g.m., s.2.

²⁷⁹ Göker "İkinci Türk Tarih..." a.g.m. s.4.

²⁸⁰ Afet İnan, "Atatürk Hakkında Hatıralar...." a.g.e. s.242.

Vekili de bilimsel zihniyet açısından Türk Tarih Tezi'nin araştırılmasında temel dalların arkeoloji, antropoloji ve lengüistik gibi “*reddi kabil olmayan ilimler*” olduğuna dikkat çekmiş ve “*Türk Tarih Tezi, bilhassa arkeoloji ve antropoloji gibi, reddi kabil olmayan ilimlere dayanır*” demiştir²⁸¹ Bu durum coğrafyanın ve bunun neticesi olarak da Arkeolojik faaliyetlerin tarih araştırmalarındaki önemini artırmıştır.

Ayrıca XIX yüzyılda milliyetçik akımı ve milli devletlerin ortaya çıkmaya başlamasıyla arkeoloji, millî bütünleşmeye tarihî bir destek olarak kullanılmıştır.²⁸² Bu yüzden Türklerin tarih öncesinden beri medeniyet sahibi bir millet olduğunu ortaya koymak ve Türklerin Anadolu üzerindeki varlığını ispatlamada arkeoloji önemli bir vasıta ve şahit olarak kabul edilmiştir. İşte bütün bu sebeplerden dolayı İkinci Türk Tarih Kongresinde yerli ve yabancı ilim adamları bildirimlerin de filoloji, antropoloji ve özellikle de arkeoloji alanına daha çok ağırlık vermişlerdir. Kongredeki çalışmaların büyük bölümü 1935 yılından itibaren başlayan zamanla daha önem kazanan arkeolojik kazılardan elde edilen somut maddî delillerin ilim dünyasına sunulması ile geçmiştir Bundan dolayı bu kongreye sunulan 60 bildirim büyük çoğunluğu tarih öncesi arkeoloji ile ilgili hususlara ayrılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Beharın haklı olarak tesbit ettiği gibi İkinci Türk Tarih Kongresi bir anlamda “*arkeoloji*” kongresi gibidir.²⁸³

İkinci Türk Tarih Kongresinde tarih metodolojisi, tarih ders kitapları ve tarih eğitimi konularında hiçbir bildirim sunulmamıştır. İkinci Türk Tarih Kongresinde Birincisinden farklı olarak doğrudan Osmanlı Devleti ile ilgili bildirimlerin sunulmasıdır. Bu durum Osmanlıya bakışta gittikçe yumuşama olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi Uslu'nun da belirttiği gibi Tez olağanüstü şartların ortaya koyduğu bir olgu olarak düşünüldüğünde, belki artık rejimin yerleştiğine inanılması ve kendine güvenle ilgili olabilir.²⁸⁴

İkinci Türk Tarih Kongresinde Türk kültürüne ait önemli bilgiler veren tebliğler de dikkat çekmektedir. Bunun yanında değişik sebeplerle de olsa

²⁸¹ İTTKs.2.

²⁸² Sinemoğlu, Ciner, “Atatürk’ün Türk Tarih...” a.g.m. s.83.

²⁸³ Behar, “İktidar ve...” a.g.e. s.174-187.

Avrupalıların Orta Asya ve Anadolu üzerinde antropojik ve arkeolojik faaliyetleri Türk tarihi açısından bir kazanç olarak görülebilir Bunun yanında Kongreye katılan bir kısım yabancı uzmanların, Kongre sonrasında da Türk tarihi ile ilgili yayınlarda bulunmaları Türk kültür ve tarihinin yanlış tanınmasının önlenmesi açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir²⁸⁵.

İkinci Türk Tarih Kongresi yerli ve yabancı tarihçilerin katılımıyla Birinciye göre daha parlak bir şekilde geçtiği söylenebilir. Şüphesiz ki, yabancı uzmanların katılması da kongreye ayrı bir renk katmıştır. Tarih Kurumu, İkinci Türk Tarih kongresi münasebetiyle Dolmabahçe Sarayında düzenlenen ve tarih öncesinden Cumhuriyet devrine kadar yurdumuzda ve Orta doğuda gelişen büyük uygarlıkları ortaya koyan öğretici nitelikli ”*Türk tarihi ve Eski Eserler Sergisi*” adıyla açılan sergi büyük ilgi görmüş ve kongreye ayrı bir hava getirmiştir.²⁸⁶

Şu da var ki, Kongrenin yukarıda da temas edildiği gibi bütün parlak ve renkliliğine ve hattâ Coğrafi, antropolojik, arkeolojik delillerin tartışılmasına rağmen Birinci kongre kadar hareketli geçmemiştir. Bunda konuşmacıların, genel de Tarih Tezi’ni destekler mahiyette bildiriler sunması -birkaç istisna dışında- etkili olduğu söylenebilir. Öte yandan Türk Tarih Tezi artık kesin zaferini ilan etmiş olduğu kanaatinin hâkim olması da olabilir. Nitekim İkinci Türk Tarih Kongresi hakkında görüşlerini belirten Şemsettin Günaltay, Tarih Tezi’nin yabancı âlimlerce takdirle karşılandığını söyleyerek, Tez’in kat’i zaferini ilan ediyordu.²⁸⁷ Tez’ zafere erişmişti, fakat Behar’ın dediği gibi eleştirel ve çözümleyici yöntemler birkaç disiplin çerçevesinde kısıtlı kalmıştı. Meselâ, Sosyoloji, siyaset tarih yazıcılığı ve felsefe bir kenara itilmiş ya da çok yüzeysel olarak ele alınmıştı.²⁸⁸

Sonuç olarak Türk Tarih Tezi, Cumhuriyet döneminde millî tarih çalışmalarına da hız kazandırmıştır. Türk tarihini çok eski devirlere götürdüğü gibi, sonradan başka isimler almış millet ve medeniyetlerin menşeyini araştırmaya, İslâm dünyası dışında kalan Türklerin tarihini yazmaya ,bugünkü Türk topraklarının tarih

²⁸⁴ Uslu, “Tarih Tezi Penceresinden...” a.g.m. s.125.

²⁸⁵ Günaltay, ” Türk Tarih Tezi ..” a.g.m. s.338.

²⁸⁶ İğdemir, ”Cumhuriyetin 50. Yılında ...” a.g.e..s.45.

²⁸⁷ Günaltay, ” Türk Tarih Tezi...” a.g.m. s.338.

²⁸⁸ Behar, ”İktidar ve...” a.g.e. 191-193.

öncesinden başlayarak zamanımıza kadar gelen tarihini, arkeoloji ve filolojinin de yardımı ile aydınlatmaya, buralarda kurulmuş olan medeniyetlerle komşu medeniyetler arasındaki münasebetleri aramaya ve bunların Orta Asya ile olan bağılıklarını meydana çıkarmaya sevk etmiştir. Uzun yıllar Türk Tarih Kurumu'nun sekreterliğini yapan Uluğ İğdemire göre de Cumhuriyet devri tarih araştırmaları ve tarihî neşriyat bakımından tam bir gelişme devridir.²⁸⁹ Fakat geniş mânada tarih araştırmaları “*Türk Tarih Kurumu*”nun 1931 yılında tesisıyla başladı. Bu dönemde tarihçilikle ilgili, yoğun vesikacılık çalışmaları vardır. Türk tarihleri yazıldı, tercüme yapıldı, eski metinler basıldı.. Millî ve milletler arası kongreler düzenlendi. Ayrıca “*Halk Evleri*”nde de tarih çalışmalarına büyük önem verildi. Bundan başka milletlerarası önemli tarih kuruluşlarına üye olundu.

Bu faaliyetlerde dikkat çeken bir husus “*Türk Tarih Kurumu*”nun özerk bir statü ve bağımsız malî kaynaklarla kurulmasıdır. Çünkü çeşitli iktidarların tarih hakkında değişik düşünceleri olabilir düşüncesiyle Kurum, devletin yapısı içinde teşkilatlandırılmamıştır.²⁹⁰

C. TÜRK TARİH TEZİ'NİN DEĞERLENDİRMESİ

Türk Tarih Tezi, Türklerin dünya tarihindeki yeri hakkında görüşler ihtiva eden ve dünya tarihine bakışı, Hint-Avrupa tarihçiliğinin Atina-Roma eksenine karşı, Orta Asya -Anadolu eksenine oturtması gibi geniş konuları ele alıp yeni bakış açıları getirmiştir. Bunun yanında Tez'in inşasında tarihî delillerle bir amaca ulaşmak yerine, daha önceden belirlenmiş bir amacı ortaya koyma ve bu amaca yönelik iddiaları delillendirme yoluna gidilmiştir.²⁹¹ Diğer yandan yeni rejim, karşı karşıya kaldığı her türlü problemin çözümünü onda arayan bir yaklaşım sergilemiştir. Bu kadar iddialı görüşler ileri süren ve olağanüstü bir dönemin ürünü olan Tez, çıkışından itibaren tenkitlere ve tartışmalara yol açmıştır.

Türk Tarih Tezi başlangıçta daha çok “*Orta Asya'nın kuruması meselesi; Orta Asya'nın prehistorik dönemdeki yerleşime açık olma hususu; brakisefal ırkın*

²⁸⁹ İğdemir, “*Yılların İçinden*” ,s.203.

²⁹⁰ Karal, “Tanzimattan Günümüze....” a.g.e.,s.265; Ortaylı, “Gelenekten Geleceğe.” a.g.e. s.110-114. Berktaş” Cumhuriyet Dönemi Tarih Çalışmaları..” a.g.m.s. 2463.

²⁹¹ Lewis,”Modern Türkiye...” a.g.e. s.356.

ana yurdu Orta Asya olması; Sümerlerin ve diğer ön Asya kavimlerinin Türklükle münasebeti “ hususunda tenkid edildiği görülmektedir.²⁹² Belki Cumhuriyetin o günkü şartları ve heyecanı içinde bazı hususlar gündeme gelmemiş olabilir. Daha sonraki dönemlerde Tez, çok çeşitli yönlerden tenkite uğramıştır. Hattâ zamanla Tez’i tamamen inkârına ve hattâ alternatif Tez’ler ileri sürülmesine kadar gidilmiştir. Bu bölümde Türk kültür tarihi için önemli bir mevkie sahip olan “*Türk Tarih Tezi*”nin hangi noktaları ne maksatla tenkit yapıldığı, itiraz edildiğini ve Tez hakkında düşünceleri ele alcağız.

1. Resmî Tarih İddiası

Türk Tarih Tezi’nin, tenkid edilen yönlerinden biri de “*resmî tarih*” olduğu iddiasıdır. Resmî tarih kavramı üzerinde olumsuz tarzda pek çok spekülasyonlar yapıldığı bilinmektedir. Bu husus, Tez konusunda daha ziyade aşırı tenkid ve itirazda bulunan değişik görüşteki aydınların adeta müşterek fikri gibidir. Bu konuda farklı bir yorum getiren İlber Ortaylı şöyle diyor: “*Resmi tarihçilikten devlet yöneticilerinin yüceltilmesi kast ediliyorsa*” böyle bir anlayış için tarihin en eski çağlarına kadar gitmek gerekir. “*Ama modern anlamda resmî tarihçiliği Rönesans ve Aydınlanma döneminde aramak gerekir.*” Ona göre “*resmi tarihçilik her şeyden önce bir teşkilatlanma işi*” olup, tarih yazıcılığının tek merkezden yapılması, denetlenmesi alt birimlere yayılması gerekir.....*Parti ideolojisinin kontrolünde ve devlet aygıtı içerisinde yer alan Akademi veya üniversitenin rejimin saygın tarihçileri başkanlığında ortaya koyduğu sentezlerin, üniversitelerden orta öğretime ve popüler yayınlara kadar kaynak teşkil ettiği bir sistem anlaşılmalıdır. Bu bilimsel, eğitsel ve yaşamsal örgütlenme bir bakıma ancak sağlam bürokratik altyapısı ve zengin bütçesi olan toplumlarda uygulanabilir*”.²⁹³

Resmî Tarihçiliği genel hatlarıyla belirttikten sonra “*1930’lu yıllarda Türkiye’deki tarih yazıcılığı ele alındığında*” resmî tarih yazıcılığı” unsurlarını bir bütün halinde görmek mümkün değildir. Bir defa resmî tarihçilikte olması gereken görüş birliği, Türkiye’deki resmî tarih görüşüne öncülük yapacak tarihçiler arasında

²⁹² Günaltay, “Türk Tarih Tezi...”a.g.m. s. s.389.

²⁹³ İlber Ortaylı, “Resmî Tarihçilik Sorunu Üzerine” *Tarih ve Demokrasi –Tarık Zafer Tunaya ‘ya Armağan*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s.33.

yoktur. Nitekim 1932 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu tarafından Türk medeniyeti ile ilgili konuları ihtiva eden “*Türk Tarihinin Ana Hatları*”nın yeniden yazılmasında görev alanlar arasında düşünce ve metot bakımından görüş birliği olmadığı görülmüştür.²⁹⁴ Bunun dışında her zaman için bir çok kimsenin aykırı diyebileceğimiz tezler yazdığı da bir gerçektir. Hattâ resmî tarih görüşünün “*göç teorisi*”*Tarih Kurumunun yayınladığı Belleten sayılarında bile pek ittifak görmediği*” bilinmektedir. Bunun dışında resmî tarih tezini destekleyecek “*okul kitapları dışında yardımcı yayınlar pek azdır. Resmî tarih tezinin oluştuğu ülkelerde olduğu gibi tiyatro ve sinemalarla Tez yeteri kadar*” desteklenmemiştir. 1930’lu yıllarda yeni Tarih Tezi’nin getirdiği heyecan vardır, ama herkes buna katılmamakta ve Tezi destekleyen araştırmalarda yetersiz kalmaktadır. Böylece Tezde birlik ve kontrol olmadığı gibi amatör ve profesyonel görüşler kopuk biçimde konferanslarda ve yayınlarda dolaşmaktadır. Netice olarak, Türkiye’de Resmî tarihçilik için gerekli teşkilatlanmanın ancak doğuş belirtiler vardır²⁹⁵.

Her devletin kendi varlığını koruması ve ayakta durabilmesi için temel düşünceyi kendi fertlerine anlatmak durumunda olduğu da bir gerçektir. Türk Tarih Tezi, Avrupa’nın bazı devletlerindeki resmî tarihlerden farklı olarak millî devleti ve ülke bütünlüğünü tarihi temellere dayandırmak suretiyle geliştirilmiştir Tez’in temelinde Türkiye Cumhuriyeti devletinin ve rejiminin geleceğini sağlam temellere oturtulmasını sağlamak, kısaca yeni Türk devletinin varlık sebebini topluma anlatılmak gelir. Bu yüzden . okullarda okutulan tarih kitaplarında ilmî gerçeklerden uzaklaşmamak kaydıyla, hadiseler millî bir görüşle araştırılmış ve anlatılmıştır. Türk Tarih Tezi’ni “*Resmî Tez*” olarak tenkit edenlerin, hemen Tez’in bu millî yönünü tenkid etmeleri dikkat çekicidir. Halbuki XIX. yüzyıldan beri Avrupa’da bütün ülkelerde ilk ve orta okullardaki tarih ders kitaplarının belirli bir gayeye hizmet için yazıldığı mâlumdur. Nitekim Yusuf Akçura,Türkiye’nin bu hususta geç kaldığını belirterek, şunları söyler:” *Artık biz de kitaplarımızda, derslerimizde, kendi ırkımıza, kendi kavmimize lâyük olduğu mevki vermeye ve bütün beşer vakıalarına*

²⁹⁴ Eyice“Türk Tarihinin ...” a.g.m. s.509-536.

²⁹⁵ Ortaylı,”Resmî Tarihçilik...” a.g.e. s.36-38.

millî noktai nazarımızdan bakmaya, yani garphıların telif ve tedris usullerini benimsemeye başladık”²⁹⁶

2.Osmanlı Devletiyle İlgili Tenkidler.

Türk Tarih Tezi'nin, en çok tenkid edilen hususlarından biri de Osmanlı Devletine bakış tarzıdır. Türklerin “*onbinlerce yıl*” önceki tarihi üzerinde durulduğu halde Osmanlı tarihi üzerinde yeterince durulmadığı dile getirilmektedir. Gerçekten Türk Tarih Tez'inde eski bir millet olan Türklerin, tarihin derinliklerinden geldiklerini ve ileriye doğru akıp gittiği belirtilmekle birlikte, Osmanlı tarihinin sönük bırakıldığı ve hattâ Türk milleti için “*karanlık*” bir devir gibi gösterilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Bunun yanında kongredeki bildirilere ve okul kitaplarına yansıyan şekli ile Osmanlı Devletinin yükselme dönemindeki başarıları Türk milletinin zeka ve kabiliyetine bağlanırken, Osmanlı devletinin gerileme sebepleri ise yöneticilerin basiretsizliği ile açıklanmıştır.²⁹⁷

Tezde Osmanlılara karşı olumsuz tavır alınmasının temel sebebi Osmanlı devleti ile onun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyetinin farklı siyasi, sosyal ve kültürel yapıda olmasıdır. Aynı zamanda Cumhuriyet Türkiyesinin ideolojisi, Osmanlı Devletinin dünya görüşüne karşı bir tepki oluşturuyordu. Cumhuriyetçi kadrolar, Batı medeniyetine ait kabul edilen bütün değerlerin Osmanlı Devletinde olmadığına inanıyorlardı. Osmanlı Devletinin dinî-ümmeî yapısına karşılık Cumhuriyet ideolojisinin temel esası milliyetçi ve pozitivist unsurların şekillendirdiği laik ve dünyevî bir temele dayanmaktaydı.²⁹⁸

Böylece Osmanlılar tarafından kesintiye uğratılan Türklerin medeniyet tarihi, Cumhuriyetle birlikte bir tür yeniden doğuşa ve kaldığı yerden büyük bir hızla devam etmeye hazırdır mesajı veriliyordu. Bunun yanında Osmanlıların Avrupa karşısında mağlubiyetinin bir türlü hazmedilmemesi ve aynı zaman da yenilginin ağırlığını Yeni Devlete yüklemekten kurtulmak da reddi mirasın sebepleri arasında sayılabilir.²⁹⁹

²⁹⁶ Akçura, “Birinci Türk Tarih...”a.g.m. s.30.

²⁹⁷ İTTK,s.760-762; Tarih-III,s.40.

²⁹⁸ Karal, “Atatürk'ün Türk tarihi...”a.g.m.s.164; Tuna,a.g.m. s. 62-63.

²⁹⁹ Uslu,” Tarih Tezi Pencerisinden...”a.g.m. s.124-127.

Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti millî tarihini, Osmanlı zihniyetinin ve siyasetinin dışında, yıpranmamış, tenkitten uzak kalmış ve birazda destanî ve mitolojik olan bir tarih üzerine inşa etti. Tez ile aynı zamanda Türklerin, Osmanlı'dan önce de tarihte var olduğunu ve büyük başarılar gösterdiği vurgulanıyordu.³⁰⁰

Bunun bir diğer sebebi de Cumhuriyetçi kadroların, Osmanlıları, Türk milletini Osmanlı potası içinde eritip yok etmek istedikleri ve Osmanlı kozmopolitliği içinde ihmal ettikleri şeklindeki suçlamalarıydı. Türk Tarih Tezinde “*Osmanlılık cereyanı, Türk adının anılmaması, millî tarihin yalnız ihmali değil hatta yazılmış olan sayfalarından kazınıp silinmesi...*”³⁰¹ olarak sert bir tarzda tenkit edilirken, Cumhuriyetle, Osmanlı devletince uzun yıllardan beri ihmal edildiğine inanılan “*Türklük*”şuurunu uyandırılmak istendiği. devamlı şekilde vurgulanmıştır. Bu hususta Türk Tarih Kurumu üyelerinden Hasan Cemil Çambel’in tesbiti dikkati çekicidir.“*Türk milleti cihan tarihinin en mühim âmillerinden biri olmuştur ve bütün beşeriyetin tarihi, ilk başlangıcından beri onun ruhunun silinmez ebedî izlerini taşır. Böyle olduğu halde millî bir tarihimiz olmadığı için,şimdiye kadar, tarihsiz bir millet olarak yaşadık,hakiki tarihimizden tegafül ettik*” Bu cidden feci bir şeydir ve daha ziyade eski gafil asırların kabahatidir. Millî şuurunu istirdat eden büyük Türk milleti buna tahammül edemezdi”³⁰² Batıdaki milletlerin bugünkü medenî seviyesine erişebilmesini sağlayan “*millet*” olma şuru yüzyıllar önce gerçekleştiği ve bunun neticesi erken dönemde “*millî devletlerini*” kurmasına rağmen, Osmanlı devletinin bu anlamda bir milli devlet olmadığını ve millî devlete temel teşkil edecek bir millî kültürden de mahrum olduğu için geri kaldığı konusu tenkit edilmiştir.³⁰³

Cumhuriyet dönemi Tarih Tezi'nin belirgin unsurlarından biri de “*altın çağ*” ve “*karanlık çağ*” inşasıdır Türk milleti uzun yıllar yöneticiler tarafından ihmal edilip geri bırakıldığı bir “*karanlık dönem*”(Osmanlı dönemi)sonunda Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile uyanarak geçmiş “*altın çağda*” olduğu gibi millî

³⁰⁰ Behar, “İktidar ve..”a.g.e. s.207; Copeaux,a.g.e. s.40; Kodaman, “Cumhuriyet’in Tarihi..”a.g.e s. 91; Orhonlu,a.g.m. s.29.

³⁰¹ Tarih-IV, s.V.

³⁰² Hasan Cemil Çambel, “Makaleler...”a.g.e.s.14-15.

³⁰³ Copeaux,a.g.e s.40; Orhonlu,a.g.m. s.29; Doğan Kuban, “Atatürk Ulusçuluğu ve Geleneksel Kültür”*Beleten*, CiltXXXVII,No:148,Ekim 1973,s.530; Türkdoğan,“Değişme- Kültür...”a.g.e. s.14-

değerlerine ve kendi benliğine kavuşmuştur. Altın çağı,” *uzak mazide*” ihtişamlı bir kaynak olarak görülen Türklerin ana yurdu Orta Asya ve daha sonrada göçlerle medeniyetlerini götürdükleri bölgelerde yaşadıkları devirlerdir. Tezin her safhasında bu hususu görmek mümkündür.³⁰⁴

Bunun için de Cumhuriyetçi kadrolar, Türk tarihinin varlığını ve büyüklüğünü ortaya çıkarmayı millî devlet niteliği kazanmış bir toplumun kendine dönüşü olarak görmüşlerdir. Türk Tarih Tezi, Reşit Galip’in deyimiyle “*Türk milletini alır, onu okur,onu araştırır,onu anlatır ve millet hayat ve istikbaline ait düsturları ancak onun geçmiş hayatından,onun tarihinden çıkarır*”³⁰⁵ Bu yüzden, millî devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, millî kimlik inşasında yakın geçmiş olarak Osmanlı mirasını reddederek tarih alanındaki çalışmalarını Osmanlı öncesine özellikle eski Türk tarihine yöneltmiştir

Tez olağan üstü şartların ortaya koyduğu bir olgu olarak düşünülürse Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra zamanla rejimin yerleştiği kanaati hasıl olduktan sonra Osmanlıya bakışta değişme olmuştur. Meselâ, 1932 deki Birinci Türk Tarih Kongresinde Osmanlılara dair hiçbir bildiri yokken, 1937 de İkinci Türk Tarih Kongresinde Osmanlılara ait bildirimler sunulması buna örnek olarak verilebilir. Hattâ Ortaylı’ya göre Osmanlı dönemi söylendiği kadar ihmal edilmediğini belirtir. “*Osmanlı araştırmalarının en parlak dönemini bu yıllara rastladığını ve bilimsel Osmanlı tarihçiliğinin bu yıllarda temelinin atıldığını bilmek gerekir*”³⁰⁶

3.Orta Asya Meselesi

Bilindiği gibi. Tezde o devirde “*mukaddes yurt*” diye adlandırılan Anadolu’nun da büyük önemi vardır. Daha önceden de anlatıldığı gibi Türk milletinde “vatan” şuurunu güçlendirmek ve Anadolu üzerinde Batılı devletlerin siyasi ihtiraslarını ve yaygaralarını susturmak için Anadolu’da eski çağlarda medeniyet kurmuş olan kavimlerin Türklükle alâkaları meselesi Tez’in alanı içine girmektedir. O yıllardaki ifadeyle” *Türklerin Anayurdu Orta Asya, kutsal yurdu Anadolu’dur.*” Durum böyle

41.

³⁰⁴ Tuna, a.g.m.s.62; Uslu,”Tarihin Penceresinden...” a.g.m. s.124-127; Behar,”İktidar ve...” a.g.e.s. 207.

³⁰⁵ Reşit Galip,”Türk Tarih ...”a.g.m s.166-168.

olmasına rağmen Türk Tarih Tezi ile Türk tarihçiliğinin, Türkiye tarihçiliği olmaktan çok, romantik bir yaklaşımla Asya bozkırlarına uzandığı ve efsanevî açıklamalara başvurulduğu ileri sürülmüş, Türklerin Orta Asya'dan gelmesini “*Anadolu varken Orta Asya'ya gidildi*” gibi ifadelerle açık veya örtülü bir şekilde karşı çıkmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra Anadolu'da yaşamış kavimlerin Orta-Asya kökenlilikleri üzerinde fazla durulmaksızın, millî tarih anlayışı hümanist bir Anadolu yurtseverliğine dönüştürülmeye çalışılmıştır. Sonunda Türk Tarih Tezi'ne karşı, Orta Asya'yı devreden çıkarmak suretiyle “*Anadoluculuk*” adı verilen “*Anadolu Halkını*” temel alan alternatif tarih tezleri geliştirme yoluna gidenler olmuştur.³⁰⁷ Türk Tarih Tezinde, Türk tarihi Orta Asya –Anadolu bağlantılı bulunmasına karşılık, Anadolu hareket, başlangıç noktası Anadolu olan bir anlamda “*toprak milliyetçiliği*” diyebileceğimiz bir görüşün sözcüsü olmuştur.³⁰⁸ Bu görüş sahibi olanların bir kısmı, Anadolu da “*Türk milleti yoktur*” diyecek kadar ileri gitmişler ve Anadolu halkının Yunan ve Romalıların bir devamı olduğu, Orta Asya ile bir bağlantısı bulunmadığı, Türklerin de dahil olduğu bir karışım(halita) “*Anadolu milleti*” olduğunu iddia etmişlerdir.³⁰⁹

4. Hititler Meselesi

Yine bu hususla alâkalı olarak Tez'in en çok tenkit edilen noktalarından biri de Anadolu'da eski çağlarda medeniyet kurmuş Hititler ve Mezopotamya'da yaşayan Sumerler'in Türklüğü meselesidir. Aslında Türk Tarih Tezi'nde Orta Asyadan göç eden bütün kavimlerin Türklüğünden çok, belli bir ırka bağlanmayan Hititler ve Sümerler gibi Orta Asya'dan gelmiş kavimlerin Türk asıllı olmaları konusu üzerinde durulmuştur. Atatürk eski Anadolu kavimleri ile Türklerin alâkalarının olup olmadığının araştırılmasını istemiştir.³¹⁰ Daha önceden de izah edildiği gibi Anadolu, Mondros mütarekesi ve Sevr Antlaşmalarında parçalanmak istenirken, Türk Milletinin Tarih ve medeniyeti inkâr edilmişti. İşte Atatürk bu acıyı derinden hissettiği için, sulh ve sükûn devrine kavuşan Türk milletini Türk

³⁰⁶ Ortaylı, “Gelenekten. Geleceğe” a.g.e. s.111.

³⁰⁷ Saray, a.g.m. s.11; Bayraktar, a.g.m. s.75-76.

³⁰⁸ Füsün Üstel, “Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu” *Tarih ve Toplum*, S. 109, Ocak, 1993, s.55.

³⁰⁹ Faruk Kadri Timurtaş, “Atatürk'ün Tarih Görüşüne Düşman olanlar” *Türk kültürü*, Cilt IV, S. 41, Ankara, 1965, s.519.

topraklarındaki medeniyete haklı olarak sahip olduğunu, tarih ilminin yeni metotları ile ortaya koymak istemiştir. Bu konuda Atatürk'ün şu tesbitleri dikkat çekicidir. “...Çünkü Anadolu’ya türlü devirlerde göçler ve istilalar, tarihi devirlerde olduğu gibi daha eski çağlarda da olmuştu. O halde bu göçlerle zincirinin halkalarını tamamlamak ve Türk kavmi ile ilgisini bulmak lâzımdı. Çünkü bugün, Türkiye’de yaşayan halk, bütün bu eski medeniyetlerin varisi idiler. Bilhassa Anadolu’daki tarihi temelimizi derinliklerde aramak icap ediyordu. İşte bütün bunların mantıkî ve ilmî cevaplarını bulacak ,ilmi bir heyetin ve fakültenin olması gerekliydi. Tarihimizi sadece yabancılardan öğrenmeyecek,aynı zamanda, kendi uzmanlarımızın tetkikler yapması lâzım gelecekti”³¹¹ Enver Ziya Karal, o yıllarda bunun bir teori olduğunu ifade ederek, bu konuda ” Belli olmayan her şey hakkında İnsanoğlu teoriler ortaya koymuştur. İlmin, kuralına göre, gerekli deliller bulunucuya kadar teoriler ortada kalır. Tarih ilminin ispatçı kuralları belgeler ve vesikalardır.” demiştir. Hititlerin ne olduğu kesinlik kazanmadığını, bu yüzden bir kısım araştırmacılar “Hititler Orta Asya’dan geldi” derken bir kısmı da aksini söylüyordu. Türklerin bu toprakta otokton olmadığını iddia edildiği yıllarda “Atatürk de Hititlerin ,Orta Asyadan gelme teorisini kabul etmiştir.”³¹² Ortaylı’nın dediği gibi o yıllarda bazı benzerliklerin Batı tarihlerinde de görüldüğünü, Kurt Bittel gibi Almanların en büyük Hititologlarından biri, Hititlerin Alman olduğunu, Macar âlimleri Sümerlerin Macar olduğunu iddia edebiliyorlardı.³¹³ Böylece Anadolu’nun eski devirlerden beri Türklerin vatanı olduğu, eğer Anadolu en eski sahiplerine verilmek isteniyorsa, Anadolu’nun en eski sahipleri Türkler olduğu vurgulanmak istenmiştir Görüldüğü gibi burada asıl amaç Hititlerin Türk olduğu iddiası ile Anadolu’nun ilk ve asıl sahibinin Türkler olduğu görüşünü sağlamlaştırmaktır. Akurgal’ın işaret ettiği gibi bunda bir anlamda da Batıya kendi silahıyla mukabele etmek düşüncesi hâkim olmuş olabilir.³¹⁴

Eski çağlarda Anadolu’da yaşayan kavimlerin Türklüğü konusunda Atatürk zamanında araştırmalar yapılmış ve onun ölümünden sonra da ve hâlâ da

³¹⁰ Saray, a.g.m. s.11.

³¹¹ Afet İnan, “Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında” *Belleten*, Cilt XXXV, Ekim 1971, S. 40, s.525-526.

³¹² Karal, Felsefe Kurumu Seminerleri” Tartışma” ,s.265-266.

³¹³ İlber Ortaylı Felsefe Kurumu Semineri,”Tartışma” s.262.

³¹⁴ Akurgal, Tarih İlmi ve...”a.g.m. s.582-.583.

araştırmalar yapılmaktadır. Yalnız arkeolojik araştırmalardan elde edilen neticelerle adı geçen kavimlerin Türklükle bir ilgisinin olmadığı bugün artık iyice anlaşılmış bulunmaktadır. Bu yüzden bu hususta eskisi kadar ısrarcı olunmamış ve hatta okul kitaplarından dahi çıkarılmıştır. 1940 yıllarda okutulan okul kitaplarında yalnızca Hititler ve Sumerler gibi kavimlerin Asyadan geldikleri ifade edilmekle yetinilmiştir. Şerafettin Turan bu hususta şunları söylüyor:”...*Ben o devri yaşamadım ,ama hiçbir zaman Atatürk Hititlerin Türklüğünü ispat edin diye bir direktif vermiş değildir, sanıyorum; ama bu memleketin kültürünü, medeniyete katkılarını ispatlama çabasında idi. O devirdeki ortam gereği... yazıldığı ifade edilen eserle Hint-Avrupalılarla Türklerin müşterek birliği veya Mısırlıların Türk olduğunu, Sümerlerin Türk olduğunu ortaya attılar. Ama bunlar Atatürk’ün zaten sağlığında kısmen ortadan kalktı Bugün ne Kurum olarak,ne öğretim müessesesi olarak bu görüşün içerisinde değiliz.*”³¹⁵ Bugün dünyada ve Türkiyede Sümerlerin ve Hititlerin Türk olduğunu ortaya koyan hiçbir ciddi bilim adamına rastlanmamaktadır.³¹⁶

Şu durumu gözden uzak tutmamak lâzım ki, Türk Tarih Tezinde Anadolunun eski sakinleri olan Hititlerin ve diğerlerinin Orta Asyadan gelen Türkler olduğu ve onların kurdukları medeniyetin de “*Türk medeniyeti*” olduğu söylenmiştir. Halbuki Atatürk’ün ölümünden sonra ileri sürülen görüşte “*Hititlerin Türk olup olmadıkları önemli değil*” sözleriyle başlayıp daha sonra Türk olmadıklarını söyleyerek Anadolunun eski tarihine ve medeniyetine sahip çıkmıştır. Ankara Belediyesi tarafından Sıhîye meydanına “*güneş kursu*” diktirilmek istenmesinin bazı kesimlerden tepki görmesi üzerine Ekrem Akurgal’ın 8.II.1977 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan bir yazısında şunları söylemiştir:“*Hititler’in Türk olmadıkları bir gerçektir. Ancak Anadolu’nun bir çok yörelerinde katıksız diyebileceğimiz ölçüde Hititler bu gün bile yaşamaktadırlar. Bugün Türk ulusu,eski Anadolu’da yaşamış kavimlerle Türklerin kaynaşmasından ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle Türkiye Türkleri, canları ve kanları ile Anadoluludurlar.Hiç bilinmez, belki de bu anıtın(güneş kursu’nu) dikilmesini yadırgayan yazarlardan kimilerinde Hatti ya da Hitit kanı bile bulunabilir...Hattiler ve onların ölçüsünde Hititler bizim atalarımız,*

³¹⁵ Şerafeddin Turan, Felsefe Kurumu Seminerleri,”Tartışma” “s.264.

³¹⁶ Ekrem Üçyiğit, Felsefe Kurumu Semineri,”Tartışma” s.273.

*bizde onların torunlarıyız.*³¹⁷

Mehmet Saray” *Atatürk ve Türk Tarihi* “makalesinde, 1950’den itibaren Türkiye’de yapılan tarih araştırmalarına ayrılan malî kaynağın mühim bir kısmının Türk kültüründen daha fazla eski Anadolu kültürleri için sarf edilmesine dikkat çekmiştir.³¹⁸ Netice olarak eğer olayların gidişatı dikkatle takip edilirse “*Anadoluculuk*” tarih görüşünü ileri sürenlerle, bu görüşün kamuoyundan destek görmemesi üzerine, son yıllarda Türk milleti yerine “*mozaik kültür*” tezini ileri sürenler arasında ne derece fikir birliği olduğu görülür.

5. Milliyetçilik Yönü

Diğer taraftan da Türk Tarih Tez’inde hâkim görüş “ *Türk milliyetçiliği*”dir. Bunu Türk Tarihi Tezinin genel tablosunda görmekle beraber, aynı zamanda kongrelerde sunulan tebliğlerde, konuşmalarda ve tarih kitaplarında her safhasında görmek mümkündür. Olayların anlatımında Türk milletini daima ön plâna çıkarılması ve “*Cihan tarihine çok tesir eden Büyük Türk milleti,*” gibi Türk milletini yüceltici ifadelerle sık sık rastlanılmaktadır Daha önce de temas ettiğimiz gibi bunun böyle olmasında millet olma şuurunun uyandırılması yanında Türk insanına Osmanlı Devletinin son döneminde sarsılan kendine güven duygusunu yeniden tesis etmeye çalışmanın önemli payı vardır. Tez’in arka plânındaki bu gerçeği dikkate almadan Tez’in belki de en çok tenkit edilen yönü aşırı milliyetçi olduğu görüşüdür. Tez’deki milliyetçilik anlayışı günümüzdeki okul kitaplarında o devirlere göre mukayese edilmeyecek derece azalmasına rağmen bazı kesimlerin hâlâ hümanistlik ve bilimsellik adına bu hususta tenkitlerine devam etmesi dikkati çekicidir.

6. Bilimsellik Yönü

Türk Tarih Tezi’ne yöneltilen tenkidler arasında “*bilimsellikten*” uzak olduğu görüşü de yer almaktadır. Bu görüşte olanların iddiası genelde şöyle özetlenebilir: Tez serbest bir tartışma zemininde ele alınmadan aceleye getirilmiş ve bilimsel

³¹⁷Ekrem Akurgal (Türk Tarih Kurum Üyesi)”Hattiler, Hititler ve Güneş Kursu”*Belleten*, Cilt XLI,S.162,Nisan,1977.

³¹⁸ Saray,a.g.m. s.12

metotlardan uzak romantik yaklaşımlara ve efsanevi açıklamalara başvurulmuştur. Buradaki tenkidlerde bazen açık bazen de örtülü olarak ifade edilmek istenen, Türk Tarih Tezi ile Türk tarihi hakkında ileri sürülen görüşlerin hiçbir ilmi değeri olmadığı ve bunların ancak devletin resmî ideolojisinin yaklaşım tarzı olduğudur.

Büşra Ersanlı Behar, Türk Tarih Tezi'nin tartışıldığı kongrelerde “*farklı görüşlere yer verilmediğini*” dikkat çekerek, Tez ortaya konmasında eleştirel ve çözümleyici yöntemler birkaç disiplin çerçevesinde kısıtlı kalındığını, sosyoloji, siyaset tarih yazıcılığı ve felsefenin bir kenara itildiği ya da çok yüzeysel olarak ele alındığı, Türk Tarih Tezinin formüle edilmiş biçimi “*tabiat kanunları*” gibi kavrandığı ve bunlar tarihin ana etkeni olarak gösterildiği, bir yandan da kahramanca ve destanî bir geçmişin arandığı ve destani geçmişin maddî bulgulara dayandırılmak istenmesinin, Tezin açıklanmasında sıkıntı doğurduğu söylenmiştir.³¹⁹

Öte yandan İsmail Beşikçi, Türk Tarih Tezine temel olacak görüşlerde “*Avrupalı bilginlere müracaat ettiklerini*” söyleyerek, Tez'in oluşumundaki teorik sebepler ne olursa olsun bilimsellikten uzak olmasını ortadan kaldırmaz demiştir. “*Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Birinci Dünya savaşı yıllarında, Avrupalılar Türkleri hor görüyorlardı, onun için Türklere yeni bir ruh vermek gerekti, bu bakımdan yapılanlar mazur görülebilir*” anlayışına katılmak da mümkün değildir. *Çünkü bu, bilimde yeri olmayan bir anlayıştır*”³²⁰

Baskın Oran, o günkü Türkiye'nin içinde bulunduğu şartları dikkate alarak “*Ne kadar bilim-dışı olursa olsunlar, tarih ve dil tezlerini yeni kurulan Türk devletinin içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde milliyetçi ve saygı değer görmek gerekir.*” demiştir.³²¹

Salih Özbaran da “*Türk tarih tezinde aşırılıklar olmasına rağmen, bir yönüyle de laik bakış açıları tarihe bilimsel anlayış getirdi.*” sözleri ile tartışmaya katılmıştır.³²²

³¹⁹ Behar, “İktidar ve...” a.g.e.s.193-198.

³²⁰ İsmail Beşikçi, *Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara, 1978, s.39.

³²¹ Oran a.g.e. s.222.

³²² Salih Özbaran, “Türk Aydını ve Tarih Anlayışı” *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayıncılık,

Ancak bilimsel tarih araştırma ortamının yeterince kurulamadığı görüşüne karşılık Enver Ziya Karal, o yıllardaki Tezin oluşum faktörlerini iyi bilinmesini hatırlatmış ve “Atatürk, özgür düşüncenin önüne çıkabilen engelleri aştığı için tarih araştırmalarına bilimsel yol açmıştır.” demiştir.³²³ Bayram Kodaman “Atatürk’ün Tarih Anlayışı”nı anlatırken, Atatürk’ün bir teori olarak ortaya attığı Tez’in ilmî araştırmaların sonuçları üzerine değil, fakat fikirlerin üzerine inşa edilmiş olduğundan, ilmi süzgeçten geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nitekim Tarih Tezi’nin, Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongrelerinde tartışılması da, “Atatürk’ün Türk Tarih Tezini ilmî süzgeçten geçirtme arzusunun önemli bir işaretidir” demiştir.³²⁴ Halil Berktaş ve İlber Ortaylı da o dönem tarih yazıcılığı üzerine otoriter bir baskı kurulmadığını, Türk Tarih Kurumunun özerk yapısı ve bağımsız mali kaynaklarla kurulması ile tarih biliminin hür bir şekilde gelişmesine imkân verecek tarzda düzenlendiğini, Türk Tarih Tezi konusundaki sonraki dönemlerde görülmeyen serbest tartışma ortamı açıldığını söylemişlerdir.³²⁵

Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Daha öncede bahsedildiği gibi Tezin ilmî yönü daha Tez’in başlangıç yıllarından itibaren tartışılmağa başlanmıştı. Bu tartışma günümüze kadar devam etmiştir. Fakat bu tenkitler yapılırken Tez’in, olağanüstü durumun bir ürünü olduğunu, oluşum sebeplerini ve o dönemde Tarih yazıcılığı ve araştırma kurumlarının faaliyetleri dikkate alınmadan bazı esaslara bakılarak hükümler verilmesinin ne derece doğru olacağı ayrı bir tartışma konusudur. Bilindiği gibi Tarih Tezi, “Romantik” ve “idealist” tarih anlayışı unsurları taşımakla beraber, o devir şartları içerisinde Türk tarihini olabildiğince objektif bir şekilde ortaya konulması için ilmî metotlara ve kaynaklara dayandırılmak istenmiştir. Bu yüzden tarih ilminin ve ona yardımcı olan pozitif bilimlerin sağladığı belgelerin değerlendirmesine önem verilmiştir. Bunu o devir müellifler ısrarla belirtmişlerdir. Türk Tarih Tezin oluşumunda önemli katkısı olan Şemseddin Günaltay o devir Tarih araştırmalarından bahsederken “..Türk ekolü, her tarafta her devrin yürüdüğü taharri(araştırma) yolunu izliyor. Eğer O, hakikati bulmuşsa bunun sebebi, vakıaları

İstanbul, 1995, s.456.

³²³ Karal, “Tanzimattan Bugüne...” a.g.m. s.258-266.

³²⁴ Kodaman, “Cumhuriyetin Tarihi.....” a.g.e.s.95.

³²⁵ Halil Berktaş, “Cumhuriyet Devri Tarih Araştırmaları...” a.g.m. s.2463-2465; Ortaylı, “Gelenekten Geleceğe” a.g.e.,s.114.

*oldukları gibi, fakat antropoloji, arkeoloji, kültür tarihi gibi müspet ve katı yardımcılarının kontrolüne tâbi tutarak almasındadır” demiştir.*³²⁶

Ancak, bu dönem akademik tarihçiliğinin takip ettiği yola bakacak olursak, Atatürk döneminin, tarihçilikte bir araştırma ortamının doğduğu, ciddi tarihçilikte merhalelerin katedildiği bir dönem olduğunu ve bilhassa Türk Tarih Tezi'nin ortaya atıldığı 1930'lu yıllarda Türk tarih araştırmalarında bilimsel atılımlar yapıldığı bilinmektedir. Aslında iddia edilenlerin aksine Türk Tarih Tezi üzerinde devrin özelliği dikkate alındığında yine de çok farklı, çok renkli tartışmaların olduğu görülmüştür. Her ne kadar Yusuf Akçura, Birinci Türk Tarih Kongresindeki konuşmasında “*..Tezimize ve gayemize itiraz, fikrimce, imkân haricindedir*”³²⁷ demişe de bu görüşe katılmayanlar ve farklı fikir ileri sürenler olmuştur. Yalnız Tez ile ilgili tenkidler zaman zaman çok ılımlı şekilde, bazen de çok sert hattâ kırıcı olabilecek üslupla karşılanmıştır. Meselâ, Şemseddin Günaltay Tez'i eleştirenler için çok sert ifadeler kullanmaktan kaçınmamıştır. Ona göre “*Tarih tezi hakkında bilgiye istinat etmeyen intikatların da sahiplerini utandırmakla neticeleneceğini biliyorduk. Bu sebepten esassız intikatları dinlerken hiç sinirlenmemiştik. Esasen, eğer cehalet öziir sayılırsa, bu gibi zavallıları mazur görmek, hakşinaslık icaplarındandı*”.³²⁸ Yine aynı şekilde BTTK de Zeki Velidi'nin “*Türklerin Göçleri*” ile ilgili görüşleri oldukça sert bir tartışma ortamı oluşturmuştur. Zeki Velidi Togan'nın tenkidlerine cevap veren Dr. Reşit Galip, “*Zeki Velidi bey'in Darülfünundaki kürsüsünde talebesi bulunmadığıma şükrediyorum...Türkiye Cumhuriyet Darülfünununun kürsüsü bu kadar hafif malumat ve bu kadar sakim metotlarla işgal edilecek bir kıymetsiz mevkii değildir*”³²⁹

Böyle sert bir tartışmaya sebep olmasına rağmen Tezin savunduğu Orta Asya bozkırlarından göç sebepleri Akademik çevrelerde -birkaç destekçi üniversite hocası dışında- pek etkili olmamış, eleştirilmiş ve sesli veya sessiz biçimde reddedilmiştir.³³⁰

³²⁶Şemseddin Günaltay, Hasan Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, Devlet Kitapevi, İstanbul, 1938, s.68.

³²⁷ BTTK, s.597.

³²⁸ Günaltay, “Türk Tarih Tezi....” a.g. m. s.337.

³²⁹ BTTK, s.388-389.

³³⁰Ortaylı” Tarih Öğretimi İle İlgili Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar” *Tarih Öğretimi ve Ders*

Zafer Toprak'ın da haklı olarak ifade ettiği gibi, "1930 yılları "Türk tarihçiliğinde çoğulcu bir dönem görünümündedir"³³¹ Resmî tarih yazıcılığı, yalnızca orta öğretim kurumlarında okutulurken, üniversiteler ve bağımsız tarih yazıcılığında değişik yorumların bulunması yöneticileri rahatsız etmemiştir. Daha 1927 yılında Yusuf Ziya (Özer) 'in Yunan ve Mısır medeniyeti kuranların Türk olduğu iddialarını çok sert bir şekilde tenkit eden Fuad Köprülü, daha sonra Türk Tarih Kurumunda ve ders kitaplarında Osmanlı tarihi dışındaki Türk tarihi yazma görevini üzerine almıştır. Hüseyin Namık Orkun, Atatürk'ün sofrasında dahi Tez'e itirazlarına devam etmiştir.³³² Yine bu dönemde "Kadro Dergisi" değişik tarih tezleri ortaya atığı halde yayın faaliyetlerini sürdürmüştür.³³³

Yine Türk Tarih Tezine pek yakın olmayan fakat bilimsel gerçekçilik temelinde tarihi gerçekleri arayan ılımlı Osmanlı tavrı ve kültürel Türkçülük ile bütüncül bir kavrayışı ortaya koyan; "Annales ekolü" izlerini yansıtan ve mukayeseli tarih meselelerini ele alan Fuad Köprülü'nün öncülüğünü yaptığı tarih anlayışı da devam etmiştir. Çağdaş Türk tarihçiliğinde önemli bir yeri olan "Köprülü mektebi", 1940'lı yıllarda Türk Tarih Tezi ile bir çatışma olarak görülen Osmanlı tarihinin bilimsel temellere oturtulması ve millî tarih konusunda ortaya konan bütüncül bakışı ile modern tarih çalışmalarının başlangıç ilkesini oluşturur.³³⁴ Cumhuriyet Türk tarihçiliğine son döneminde önemli görüş ve yorum getiren "Köprülü ekolü"nden gelen tarihçiler bu anlayışın tamamı ve bir bölümü üzerinde yoğunlaşarak çalışmışlardır.³³⁵

Semavi Eyice'nin de işaret ettiği gibi Türk Tarih Tezi'nin oluşum esasında bazı hususlarda aşırı fanteziye kaçıldığı bilinmektedir.³³⁶ Olağanüstü şartların etkisi ile aşırılıkların olacağı şüphesizdir. O dönemin şartları düşünüldüğünde Türk milletine yön, hedef ve bir heyecan vermek için Türk tarihini millî miras üzerine oturtmak suretiyle duyguları ön plâna çıkarmak istenmişti. Zaten his ve heyecanın

Kitapları,1994, Buca Sempozyumu, s.47; Toprak, "Türkiyede Çağdaş..." a.g.m. s.433.

³³¹ Toprak "Türkiyede Çağdaş..." a.g.m. s.433.

³³² Berktaş, "Cumhuriyet İdeolojisi..."a.g.es.58-59.

³³³ Ortaylı,"Gelenekten..." a.g.e. s.110-113.

³³⁴ Torak," Türkiyede Çağdaş..."a.g.m. s.431-433; İlber Ortaylı,".Kendi Dışımızdaki Dünyayı Tetkik Edip Tanımalıyız." *Milli Kültür*, Şubat 1991 S.81, s.6; Berktaş, "Cumhuriyetin İdeolojisi..."a.g.e. s.62-80.

³³⁵ Berktaş, "Cumhuriyet İdeolojisi..." a.g.e. s.80-88.

öne çıktığı bu dönemlerde klâsik kurallara fazla dikkat edilmediği bilinen bir şeydir. Diğer yandan Türk Tarih Tezi ile ilkçağdan bugüne kadar Türk tarihini zincirleme birbirine bağlanmaya çalışılırken, tarih çalışmalarında etimolojik benzetmelerden faydalanılmak istenmesi, bu konuda klâsik tarih görüşüne uymayan aşırı faraziyeler ileri sürülmesine yol açtı.³³⁷ Bunun yanında Türk Tarih Tezinin oluşturduğu yapıyı sağlamlaştırmak için Türklerin medeniyetteki öncülüğünü ortaya koyan deliller gerekiyordu. Fakat araştırma alanı Türkiye'nin dışında ve çeşitli sebeplerden dolayı ulaşılması zor bir yerdeydi. O yüzden arkeolojik delilleri çoğaltmak güçtü.³³⁸ Türklerin tarih içerisinde oynadığı rolü ve Türk tarihi, dünya tarihi ölçeğinde değerlendirilirken tarihî belgelerin yeterli olmadığı veya belgelerin ilmî suretle gözden geçirilmediği tarihin bilinmeyen veya en az bilinen dönemlere yönelmesi yüzünden destanî ve abartılı iddiaların da Tezde yer almasına sebep olmuştur.³³⁹

Zaten daha Tez'in oluşum safhasında bu durum bazı ilim adamlarının dikatini çekmişti. Sadri Maksudi bu durumu Atatürke yazdığı bir mektupta bildirdi. O, asıl Tez'in Avrupa âlimlerince kabul olunmuş esaslara istinad ettirilmesi gerektiğini, esas Tez'e hizmeti olmayan tâli tezlerin adetini mümkün olduğu kadar azaltmamız gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Lisanî delilleri, mümkün olduğu kadar azaltmak lâzımdır. Bizim bugünkü, lehçeye istinaden iştikak etme usulünü Avrupalılar kabul etmeyecektir."* Kızı Adile Ayda'ya göre *"Bu kitaplara, (Liseler için yazılan 4 ciltlik kitap)ilmî bulmadığı fasılların girmesine mani olamadı. Aka'ların Türklüğüne inanmıyordu. Nitekim Atatürk'ün ölümünden beş sene sonra, Hititlerin jermen soyundan oldukları kesin bir şekilde isbat edildi. Hititlerden önce Anadolu'da yerleşmiş olan Hatti'lerin ise, Türk olması da, olmaması da mümkündü. Ne birinci, ne de ikinci ihtimali isbat eden delil ortada yoktu. Etrüsklere gelince, Sadri Maksudi'ye göre, onların Türk olmaları ihtimali vardı. Fakat bu sadece bir ihtimal idi. Bunun ilmî gerçeğe çevirmek için, uzun yıllar inceleme, araştırma ve karşılaştırmalarda bulunmak gerekecekti."*³⁴⁰

³³⁶ Eyice, "Atatürk ve Eski Eserler" a.g.m. s.100.

³³⁷ Hilmi Ziya Ülken, "Cumhuriyetimiz, Atatürk İnkılâpları, Türk Milliyetçiliği, Millî Birlik ve Beraberlik" 50. Yıl Konferansları, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, s.180.

³³⁸ Copeaux, a.g.e. s.49.

³³⁹ Büşra Ersanlı " Birinci Türk Tarih Kongresi 1932 Türkçülükten Yurttaşlığa" *Toplum ve Bilim* 31/39 Güz- 1985, Güz 1987 s.86; Uslu, "Tarihin Penceresinden..." a.g.m. s. 126.

³⁴⁰ Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal'ın Hayat Hikayesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974,

Türk Tarihi Tez’inde o günün romantik havası içerisinde “aşırı” olarak görülen, fakat bugün bunlardan vazgeçildiği bilinen iddialardan bazı örnekler verirsek mesele daha iyi anlaşılır. Homeros’un Türk olduğu ve asıl adının ummaktan gelen “Umar” olduğu, Aka Türklerinden gelen Umar’ın yazdıklarının “*hemen tamamen*” Eti mitolojisi ve teogonisinden alınma olduğu iddia edilmiştir.³⁴¹ Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Umumî Katibi Muzaffer Beyin Ankara radyosundan “Türk Soyu ve Tarihi üzerine” adlı konuşmasında Türk göçlerinden bahsederken “*tarihini bilmem, yalnız İtalya’nın batısındaki denize, Turan denizi (Mer Turarienne) denildi,Türkler Fransa’nın güneyine girdi, Alplara ad verdi, Fransa’nın göbeğine kuruldu: oraya Galya dedi.*”³⁴² Yine aynı şekilde Japonya’nın (Türkler tarafından)Kubilay Han tarafından istilası,³⁴³ Yusuf Ziya’nın “Apollon”u “alp Oğlan” olarak açıklanması³⁴⁴ gibi örnekler verilebilir.

Ortaylı’nın da belirttiği gibi bu tür aşırılıklara kaçanların görüşleri resmî makamlarda olsalar dahi genel kabul görmemiş ve resmiyet kazanmamıştır.³⁴⁵ Zaten Atatürk de, Tez’e itiraz edenlerden Hüseyin Namık Orkunla bir konuşma esnasında Tez’de aşırılıkların olabileceğini ve zaman içerisinde o aşırılıkların giderileceğini söylemiştir.³⁴⁶

7. Dış Türkler

Türk Tarih Tezi’nde sınırlarımız dışında kalan Türk topluluklarına da ilgi gösterilmiştir. Her ne kadar, yeni Türk devletinin “*millet*” anlayışında siyasî sınır olarak belirlenmiş vatan toprağında yaşayan insanları temel almasına rağmen, Türk Tarih Tezi dikkatleri Türklerin ana vatanı Orta Asya çeker. Okul kitaplarında Anayurttan bahsedilirken “*Türkeli, Türklüğün beşiği Türkistan*” gibi tabirler dikkat çekicidir.³⁴⁷ Günümüzde Türk dünyasını anlatırken kullanılan “*Adriyatik’ten Çin seddine*” ifadesine benzer bir tabir olarak “*Adriyatik’ten Ganja, Bengale*” kalıbına yer

s.171-175.

³⁴¹ Oran, a.g.e. s.220.

³⁴² Muzaffer, “Türk Soyu ve Türk Tarihi”, *Ülkü*, Birincikânun, 1934, s.25249-151.

³⁴³ Yahya Kemal, Tarih Muhasebeleri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1975, s.84.

³⁴⁴ Ortaylı, “Gelenekten Geleceğe” a.g.e.s.111.

³⁴⁵ İlber Ortaylı, “Gelenekten...” a.g.e.s.110-111.

³⁴⁶ Turan, Felsefe Kurumu Seminerleri, “Tartışma”, s.264.

³⁴⁷ Tarih-III, s.288.

verilmiştir.³⁴⁸ Atatürk'ün kurduğu CHP programında” *CHP milliyetçiliği gerek müstakil, gerek başka devletlerin tebaası halinde yaşayan bütün Türkleri bir kardeşlik hissi ile sevmek, onların refahını dilemekle beraber, hariçteki Türkleri kendi siyasî işgal hududundan hariç tutar. Partinin ve devletin telakkisine göre, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen Türk ülküsünü benimseyen her vatandaş, hangi din ve mezhepten olursa olsun Türktür*” denmiştir.³⁴⁹

Cumhuriyet Türkiye'sinin vatan, anlayışı, ”*bugünkü siyasî sınırlarımız içerisindeki yurt*” olarak belirlenmiştir. Sınırlarımız dışındaki Türkler ve Türk devletleri hakkında “*sıcak bir sevgi ile dolu bir ilgi*” beslenir denmiştir. Böyle olmakla birlikte bu topluluklarla aramızdaki kan akrabalığı ve tarih yakınlığı bugünkü siyasi mücadelemizin dışında bir “*bilim konusu*” olarak gösterilmiştir.³⁵⁰ Bu durumdan Meşrutiyet devrinde bir kısım Türkçülerde görüldüğü gibi, “*irredantizm*” politikası takip edildiği görüşü çıkarılmaması gerekir.³⁵¹

8.Tek Kültürlülük

Türk Tarih Tezine yöneltilen tenkidlerden biri de Türkiye’de millî kültürü temel almasıdır. Daha öncede açıklandığı gibi Tarih Tez’in önemli görevlerinden biri de Türk toplumuna “*millet*” “şuurunu kazandırmaktı. Burada tabii ki, Tez’in temel aldığı millet kavramından Cumhuriyetçi kadroların ne anladığı hususu önem kazanmaktadır. Cumhuriyetin kurulması ile Türkiye’de yaşayan insanların hangi soydan ve dinden gelirse gelsin birbirleri arasında bir uyum sağlayarak Türk milletini meydana getirdiği kabul ediliyordu. Atatürk’e göre, “*aynı kültürden olan insanlardan oluşmuş topluma millet*” denir.³⁵²

Bu durum okul kitaplarına da yansımıştır.” *Türkiye Cumhuriyeti dahilinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk mefkûresini benimseyen her fert,*

³⁴⁸ Tarih-III,s.69.

³⁴⁹ Oran, a.g.e.,s.133;Tarih,IV, s. 183.

³⁵⁰ Taha Parla, *Türkiyede Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları,*”*Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*”, Cilt:3,İletişim Yayınları, İstanbul,1995,s.118-119; Tarih-IV,s.183.

³⁵¹ İredantizm: *Millî sınırlar dışında kalan soydaşları ve bunların oturdukları yabancı ülke toprağını kendi ülkesiyle birleştirmek isteme, politikasının adı.*(Oran,a.g.e. s.129).

³⁵² Feyzioğlu,a.g.m. s.5; Afet İnan , *Medenî Bilgiler ..*” a.g.e. 32-36.

hangi dinden olursa olsun Türktür.”³⁵³ “Ölçülü bir milliyetçilik “ anlayışı ile Türk milletinin büyük insanlık ailesinin bir parçası olduğu, ancak “özel karakteri”nin ve bağımsız kimliğinin korunması gerektiğini vurgulanmaktadır. Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin milliyetçiliği, ülkede yaşayan insanları kültür ve gaye birliğini temel alan bir ”*millî kimlik*” ile ırkçılıktan uzak, insanî, toplayıcı, birleştirici ve barışçı bir anlayışla bütünleştirmeyi ve kaynaştırmayı hedef almıştır. Millî devlet kurma peşinde olanlar az ve ya çok derecede homojen bir toplumsal yapıya sahip “*millet*” arzusu içinde bulunurlar. Millet esasına göre kurulan Türkiye Cumhuriyeti de etnik köken, din ve mezhep gibi farklı aidiyet bağları olarak kimlikler ileri sürecektir çeşitliliği “*tek biçimli*” kuşatıcı bir üst kimlik olarak “*Türk kimliği*” etrafında “*kaynaşmış bir kitleye* “ yönelik toplumsal yapıyı hedef almıştır.

³⁵³ Tarih-IV, s.183.

9- Irk Meselesi

Önceden de anlatıldığı üzere Türk tarih tezinde, dil ve kültürün yanında ırka da yer verilmiştir. O dönemin ders kitaplarında “*ırk*” kavramı çok geçmektedir. 1932 de toplanan ilk Türk Tarih kongresinde, ırk meselesi üzerinde durulan ana konulardan biri olduğu bilinmektedir. Bütün bunlarda ırklar ve bunların tarihteki önemi konusu açıklanırken, Bayram Bayraktarın dediği gibi aslında “*ırkçı*” “kaygıların dışında Tezdeki iddiaları Antropolojik ve arkeolojik delillerle sağlamlaştırması yatmaktadır Bir anlamda tarihe pozitif bir yüklem yaparak Avrupalıların kendi ölçüleri doğrultusunda ortaya konan ırkî verilerle savunma yapıldığı anlaşılmaktadır”³⁵⁴ Bunun sebebi Türklerin kabiliyetsiz olmadığını ve Avrupalılar kadar medeniyet kuracak vasıflarının sahip olduğunu göstererek Türklerin tarih boyunca medeniyet alanındaki yerini meydana çıkartacak “*delilleri*” ortaya koymaktır. Bu yüzden Tezde geçen “*Irk*” kavramı tezi kuvvetlendirmek için daha doğrusu XIX . yüzyılda başlayıp 1930 yıllarda dahi devam eden Avrupa’daki anlayış tarzında “*ırk*” ögesi antropolojik deliller olduğu için bir cevap niteliği taşımaktadır. Türklerin “barbar” diye aşağılanmak istendiği bir dönemde, Avrupalıların kendi ölçüleri doğrultusunda, Türklerin kabiliyetsiz bir millet olmadığı, en az Avrupalılar kadar medenî olduğu ifade edilmek istenmiştir. Resmî kuruluşlar tarafından yayınlanan eserlerde ve Cumhuriyet kadrolarının konuşmalarında yukarıda da söylediğimiz gibi millet anlayışında biyolojik unsurlar değil de “*kültür*”ün esas alındığı görülmektedir. Türkler için yapılan Antropolojik çalışmalarda ve kongrede sunulan Türk karakteristik özelliklerini yansıtan bildirimlerde “*bir üstün ırk*” iddiasına yer verilmemiştir. Bu husustaki görüşler üstün ırk iddiası olarak değil, eşit ırk iddiasına ilişkin olarak yorumlamak gerekir. Türk Tarih Tezinde “ırk” ayırıcı olmak yerine birleştirici bir boyutta kullanılmıştır.³⁵⁵

10. Tez’in Eğitici Yönü

Türk Tarih tezi, Cumhuriyet ideolojisinin felsefi temellerini yansıttığı için .

³⁵⁴ Bayraktar, a.g.m.s.72.

³⁵⁵ Mete Tuncay, “Türkiye Cumhuriyeti...” a.g.e. s.310; Sadri Maksudi Arsal, BTTK de ki bildirisinde” .*Biz Türkler için bu meselede bir vaziyet almak lüzumu izahtan müstağnidir. Yazmış olduğumuz tarih kitabında biz ırk meselesinde muayyen bir vaziyet almışızdır. Irklar arasında kabiliyet farkı üzerinde tevekkuf etmiyoruz*”(BTTK,s.350).

aynı zamanda vatandaşı eğitici bir rol de üstlenmiştir. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyetinde tarih ilminin aynı zamanda bir eğitim aracı olarak kimlik oluşturmada ve yapılan inkılâpları geniş kitlelere benimsetilmesinde önemli bir yeri vardır. Bu yüzden Cumhuriyetçi kadrolarca tarih yazılması bir devlet görevi olarak addedilmiştir. Bundan dolayı Cumhuriyetin ilk yıllarında politikacı- tarihçileri sıkça görmek mümkündür.³⁵⁶ Türk Tarih Kurumu başkanlığını yapan Hasan Cemil Çambel, Atatürk'ün tarihteki liderlerden farklı olarak yalnız kendi işlerini yapmakla ve zamanının tarihini yazmakla (Nutuk) yetinmeyerek, Türk milletinin ve bütün insanlığın geçmişi hakkında görüşler ihtiva eden “*umumî merkezli*” tarihî görüşleri sürdürdüğünü söylemiştir.³⁵⁷

Bütün bu değerlendirmelerden sonra Tez hakkında şu görüşleri ileri sürülebilir.

1-Öncelikle Tez, toplumda his ve heyecanın öne çıktığı ve tarih araştırmalarında ilmî kurallara fazla dikkat edilmediği olağanüstü dönemin ürünüdür. O yüzden tarihin sübjektif yönü ön plâna çıkarıldığı bir gerçektir.

2-Türk Tarih Tezi'ni o günkü tarihî şartların dışında değerlendirmek mümkün değildir. Tez ancak tarihi temel üzerine oturtulduğu zaman doğru olarak anlaşılabilir. Çünkü her millî devletin tarihî gelişmesi incelendiğinde, millî tarihin romantik telakkisine tesadüf olunur. Aynı zamanda Cumhuriyet, içte ve dışta karşı karşıya kaldığı bir çok meselelerin çözümünü onda aramıştır. Yâni Tez'e çok fazla görevler yüklenmiştir.

3-Türk Tarih Tezi, “*Türk- merkezli*” tarih anlayışının “*Avrupa-merkezli*” tarih anlayışına karşı meydan okumasını temsil eder. Bu yüzden çok ididali görüşler ihtiva etmektedir.

4-Diğer yandan Tez'in ağırlık noktaları ihtiva eden konular, tarihî belgelerin yeterli olmadığı veya belgelerin ilmî suretle gözden geçirilmediği dönemler olması yüzünden Tez'deki iddiaları ıspatlamak için bazı “*zorlamalara*” yönelmiştir. İşte

³⁵⁶ Behar, “İktidar ve...” a.g.e. s.93; Güngör, “Kültür Değişmesi...” a.g.e. s.77.

³⁵⁷ Çambel, “Atatürk ve Tarih.” a.g.m. s.270-271.

bütün bunlar gözönüne getirildiğinde, Tez'de başlangıçta dünya ilim çevrelerinde pek de kabul görmeyen iddialar ve aşırılıklar yer almıştır.

5-Bunun yanında Tez, önce bir teori olarak orta atılmış daha sonra kongrelerde tartışılması o günkü şartların özelliği içerisinde olmuştur. Kanaatımızca Kongrelerde Tez hakkında yapılan tenkidler daha müsamahalı karşılanıp, farklı görüşler ileri sürenlere sert tepki gösterilmeseydi, Tez'de sonradan vaz geçilen bir çok “aşırılıklar” ve “abartılar” bulunmayabilirdi.

6-Türk Tarih Tezi, günümüzde eski hissi heyecanını kaybetmesine ve bugün Türk aydınları tarafında büyük ölçüde tenkid edilmesine rağmen Türk kültür tarihinde önemli izler bırakmıştır. Öncelikle Türk Tarih Tezi'nin itici gücüyle başlayan bilimsel tarih çalışmaları Türk düşünce ve bilim hayatına gerekli bilgi ve donanım sağlamış, bugünkü Türk tarihçiliğinin belli bir yere gelmesinde önemli katkısı olmuştur.

7- Türk milletinin ana yurdunun Orta Asya. olduğunu ve Türklerin buradan göç ederek Anadolu ve çeşitli bölgelere dağılmasını ifade etmesi, Orta Asya Türk medeniyeti ile Anadolu Türk medeniyeti arasında bir bütünleşme sağlaması, bütüncül olması ve sürekliliği yansıtması bakımından önemlidir. Kanaatimizce, Tez de hâkim anlayış olan “*Milliyetçilik*” ile birlikte Orta Asya Türklüğü ile Anadolu Türklüğü arasında kültürel bir bütünleşmenin sağlanması, “*Türk Tarih Tezi*”nin en kalıcı özelliğini teşkil etmektedir.

III.BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE TARİH EĞİTİMİ

A. ATATÜRK DÖNEMİ

1. 1923-1938 Yıllarında Tarih Eğitimi

Bir toplumun milletleşmesini etkileyen en önemli girişimi millî kültür politikasıdır. Millî kültürün geniş kitleye mal edilmesinin en müessir unsuru da millî eğitimidir. Çünkü Millî Eğitim fertlerin milli kimliği kazanmasında önemli yeri olan ortak duyguları ve düşünceleri geliştirerek kültürel bütünleşmeyi gerçekleştirir. Milleti meydana getiren fertlerin kendi milletine ait olan değerleri korumasını sağlar. Böylece Millî değerlerini eğitim yolu ile kazanan insanlar, toplum hayatını devam ettirirler. Bu yüzden bütün devletler yeni neslin eğitimine de büyük önem verirler.¹

Millî devletlerde millî kültür ve millî kimliği sağlamanın en cazip araçlarından biri millî eğitimle birlikte ele alınan tarih eğitimi olmuştur. Tarih eğitimi, tarihin millileştirilmesi ve siyasî yasal kaynak olarak eğitimle birlikte değerlendirilmiştir. Tarihin bu şekilde pratik gayelerde kullanılmak istenmesinin sebebi, onun en iyi terbiye vasıtalarından ve millî şuurun meydan getirilmesinde en kuvvetli hazinelerden biri olmasıdır.² Millî kimliği meydana getirmede ve vatandaşlık şuuru geliştirmede tarihe yüklenen bu görev tarih eğitimi de şekillendirmiştir. Tarih araştırmaları, kültür politikalarının oluşmasında ve toplum kalkınmasında son derece önemli bir role sahip olmuştur.³ Tarihi eğitimi verdiği faydaları iyi bilen devletler onu siyasi maksatlarla kullanmaktan geri kalmamışlardır. Meselâ Avrupa birliği meydana getirmek isteyen milletler ilk iş olarak tarih öğretimi bu yola çevirmekle işe başlanması dikkat çekicidir.⁴

¹Türkdoğan, “Değişme- Kültür” a.g.e. s.14-39; Ahmet Temir, “Bir Bilim dalı Olarak Eğitim ve Millî Eğitim” *Türk Kültürü*, S.18 Nisan 1964, s.12.

²Şerif Baştav, “Millî Eğitimde Tarihin Rolü” *Türk Kültürü*, S.18, 1964, s.85; İnalçık, “Türk Tarihi...” a.g.m.,s.7;Tosh,a.g.e s..9-26.

³BahheddinYediyıldız, Yaşar Yücel, Tarih ve Kültür”. *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S.46, Ankara 1990,s.61.

⁴Hakkı Dursun Yıldız,“Türk tarihi ve Liselerimizde Tarih Öğretimi” *Türk Kültürü*, S.18, Nisan 1964 s. 90.

Her devletin kendi varlığını koruması ve ayakta durabilmesi için temel düşünceyi kendi fertlerine anlatmak durumunda olduğu da bir gerçektir Tarih eğitiminin genç nesillerin milli şahsiyetlerini meydana getirmekte ve onlara kendi geçmişlerinin bütün kültür ve değerlerini öğretmekteki önemi dikkate alındığında, tarih öğretiminin Tarihi hakikatlere bağlı kalmak kaydıyla millî bir doğrultuda ele alınması tabiidir Bu durumu idrak eden devletler, ilk okuldan üniversiteye kadar öğrencilerine millî tarihi okutmuşlar ve okutmaya da devam etmişlerdir. Bu yüzden bugün dünya milletlerinin kütüphanelerinde bulunan eserlerin yarısını tarih ve ona bağlı kitapların meydana getirdiği göz önüne alınırsa tarihin millet hayatındaki değeri daha iyi anlaşılabilir.⁵ Bu durum Batı ülkelerinde de hemen hepsinde aynıdır. Meselâ, Fransız ders kitaplarını %75'i millî tarihlerine, geri kalan %25'i ise siyasi ve kültürel bağlarla bağlı oldukları milletlerin tarihine ayrılmıştır. Avrupa'da ilk defa dostane münasebet kurarak en kudretli devrimizde ticarî imtiyazlar tanıdığımız ve krallarını hapisten kurtardığımız Fransızların 2000 sayfalık lise tarih kitaplarında Türk Tarihine birkaç sayfalık yer ayrılmıştır.⁶ İngiltere'de ki okullardan 7-11 yaş grubu programında 6 Ünite vardır. Bunlardan 5 'i Tarihleriyle ilgili, yâni 5/6 oranında kendi tarihlerini öğretiyorlar.⁷

Tarihin millet hayatında objektif bir önemi olduğu gibi millî kültür açısından asıl büyük değeri, onun sübjektif mânâsıdır.⁸ Ziya Gökalp tarihin sübjektif yönünü şu cümlelerle açıklıyor: *“Bir cemiyette sübjektif kıymetler, yani değer yargıları “hars” (kültürleri) yatmaktadır. Halkın örfünde, inancında, folklorunda ham materyal halinde (destan, efsane, masal, hikâye, türkü, masal, mani vb.) mevcuttur. Bu materyal, gerek mâzinin derinliklerinden, gerekse halk arasında yaşayan geleneklerden derlenip, toplanıp işlenirse “millî” tarih yazılmış olur.”* Ona göre bir milletin kültürünü ve mâzisinin derinlemesine işlenmesinden ortaya çıkaran millî tarihlerinde yapıcı sübjektifliğin hakim olması çok yerinde ve yararlı olur.⁹ Yalnız millî tarih okutmanın bilimselliği bir kenara koyma anlamına gelmediği de bilinmektedir. Vatan ve millet sevgisi, insanî duygular ve düşüncelerle birlikte

⁵ Yıldız, a.g.m. s.90.

⁶ Yıldız, a.g.m.” s.92.

⁷ History in the National Curriculum, Department for Education England, London, 1995, 9-4.

⁸ Güngör, “Kültür Değişmesi .” a.g.e s.78-79.

⁹ Kafesoğlu, Ziya Gökalp'te” a.g. m. s. 246.

gelişmelidir.¹⁰ Bu yüzden insanlık tarihi millî tarihle birlikte verilmek suretiyle insanlığın gelişmesindeki büyük basamaklar aydınlatılmaya çalışılır.¹¹

Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluşundan itibaren toplumu modernleşme yönünde seferber etmeyi ve modernleşmeye uygun sosyal yapıları geliştirmeyi hedef alan ve modernleşmeyi millî irade olarak ortaya koyan bir kültür politikası takip etmiştir. Siyasi, kültürel ve sosyal değişim yaşayan yeni devlet, Cumhuriyet ideolojisinin halk kitlelerine yansıtılması ve benimsetilmesinde eğitim ve kültürü en önemli bir vasıta olarak görmüştür.¹² Atatürk eğitimi, milleti cehaletten kurtarılmasında, kişilerin mutlu ve başarılı olmasında, Türk gençliğinin iyi yetiştirilmesinde millî davalarını bir bütün halinde anlaşılıp anlatılmasında, nesilden nesile aktarılmasında, Türk milletini topyekün bir kalkınmayla çağdaş medeniyet yakalamasında temel faaliyetleri kapsayan bir sistem bütünlüğü olarak görmektedir.¹³ Bu yüzden Cumhuriyet'in ilânının hemen ardından Okullardaki eğitim ve öğretimin Cumhuriyet esaslarına göre yapılmasına başlanmıştır. Her devlet gibi Türkiye Cumhuriyeti devleti de eğitim kurumlarının maksat ve gayelerinin en önde gelenlerinden biri olarak, milli cemiyete ve Türk Cumhuriyetine ruhen ve bedenen bağlı "Cumhuriyetçi" bir nesil yetiştirmeyi görmüştür. Cumhuriyet rejimini ve yapılan inkılâpları sevdirmeye ve ona bağlılık oluşturma ,eğitimin önemli boyutunu oluşturmaktadır.¹⁴

Cumhuriyetin hedefleri doğrultusunda tespit edilen "insan modeli" çerçevesinde organize edilen geniş bir eğitim seferberliğine başlanmıştır. 3 Mart 1924 yılında kabul edilen "Tevhid-i Tedrisat" Kanunu ile aynı fikir,aynı duygu,aynı düşüncede insanlar yetiştirilmesi hedeflenmiş ve böylece Türk Cumhuriyeti vatandaşları arasında ülkü birliği ve kültür birliği yolunda önemli adımlar atılmıştır.¹⁵

¹⁰Ekrem Üçyiğit, "Okullarımızda Tarih öğretimi" *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977,s.274.

¹¹Başta, a.g.m. s.87; Akdes Nimet Kurat, Millî Tarihimizin Değeri" *Türk Yurdu*, Temmuz, 1954, S. 1,s.18.

¹² Bilgin, a.g.e. s.200-201.

¹³Mustafa Özodaşık, *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştireme Çalışmaları*, Çizgi Kitapevi,Konya, 1999,s. 65.

¹⁴Ünder, a.g.e. s.220-228.

¹⁵Abdurahman Çaycı, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Atatürk İnkılâpları İçindeki Yeri ve Önemi" *Türkiye Cumhuriyetini Laikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarih Kanunların Önemi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1995, s.31.

Bütün bu çalışmalara hâkim olan anlayış, Cumhuriyeti emanet edileceği nesillere ve *”eski fikir ve terbiye içinde yetişmiş topluma”* Cumhuriyetin ve inkılâpların sebeplerini ve faydaları anlatılmasıdır. Bu durum yeni bir ideoloji ile kurulan devletlerde özellikle tarih eğitiminin ayrı bir değeri vardır. Böyle durumlarda tarih ilmi aynı zamanda bir eğitim aracı olarak kimlik oluşturmada daha fazla önem kazanır.¹⁶ Büyük değişim yaşayan toplumlarda olduğu gibi yeni Türk devletinin en etkili vasıtasının eğitim ve özellikle tarih eğitimi olmasının sebebi, sadece yeni devletin ideolojisini topluma benimsetmek değil, aynı zamanda, yeni rejimin yıktığı düzenin bütün yönleriyle tarih içinde de hesaplaşmaktır. Çünkü Cumhuriyet rejimini sevdirmenin bir yolu da eski rejimin geçersiz olduğunu kabul ettirmektir. Nitekim bu durum Türk Tarih Tezi'nin ilk defa Eğitim programlarına yansıdığı 1936 Programında ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.¹⁷

Böyle durumlarda yeni kurulan devletler, kendi dünya görüşünü ve hedeflediği toplum düzenini yerleştirmesi için eğitim anlayışında ve biçiminde köklü değişik yapmak zorundadır. Yeni Türk devletinin temellerinin atıldığı dönemde toplanan 1921 Maarif Kongresini açarken Atatürk'ün söylediği şu sözler bu durumu açıklar niteliktedir: *“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihî tedenniyâtında en mühim bir âmil olduğu kanaatındayım. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen, bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i millîye ve tarihimize mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı millîmizin inkişâfı tam ancak böyle bir kültürle temin olunabilir.”*¹⁸

Bu değişimin en müessir ve kapsamlı olanı Tarih eğitiminde kendini gösterir. Yeni Türk devletinde de tarih yazılması Cumhuriyetçi kadrolar tarafından bir devlet görevi addedilmiş ve de tarih eğitimi millî esaslar çerçevesinde ve Cumhuriyet ideolojisine uygun hale getirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Atatürk'ün himayesinde milli devlete uygun tarih anlayışının yerleşmesi için kurulan müesseseler ve yapılan tarih çalışmaları bunun en önemli delilidir. Aynı

¹⁶ Türkdoğan, ”Değişme-Kültür...” a.g.e s.39.

¹⁷ Bak: 1936 Programı s.82-83.

¹⁸ Söylev ve Demeçler, II, s.16-17.

zamanda Atatürk konuşmalarında millî tarih eğitiminin önemini defalarca vurgulamıştır. Onun millî tarih şuurunu açıklayan sözlerinden biri de şudur: “*Türk çocuklarında kabiliyet, her milletinkinden üstündür. Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, büsbütün Türk çocukları kendileri için lâzım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir.*”¹⁹ Nitekim Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet Halk Parti Programında “*Ulusal Eğitim*” adlı başlıkta Yeni Türk devletinin eğitim esasları açıklanırken Türk tarihinin terbiyedeki yüksek yeri şöyle kesin bir dille anlatılmıştır. “*Partimiz, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesini usnomal bir önem verir. Bu bilgi Türkün kapasite ve enerjisini, nefesine güven duygularını ve ulusal varlığına zarar verecek bütün akımlara karşı sarsılmaz dayanımını besleyen kutsal bir evindir*”²⁰

İşte bu amaçlar doğrultusunda 1924 yılından itibaren Milli eğitim çalışmaları içerisinde tarih eğitiminin Cumhuriyetin amaçlarına uygun hale getirilmesi ve daha verimli kılınması hususu tartışılmıştır. Fakat tarih anlayışında belli fikirlerin oluşmadığı bu dönemde eğitim vasıtalarının temel unsurundan biri olan tarih eğitimi ve okul kitapları konusunda henüz köklü bir değişikliğe gidilmemiştir. Yapılan değişikliklerin çok sathıta kaldığı görülmektedir. Cumhuriyet devrindeki ilk lise programı olan 1924 müfredat programında yalnızca “*saltanatın kaldırılması, İstiklal Savaşı, Türkiye Devletinin kuruluşu, Sevr ve Lozan Antlaşmaları, Cumhuriyetin İlanı ve Halifeliğin kaldırılması*” konulara dahil edilmiştir.²¹ Ayrıca yapılan diğer bir değişiklik de 1924 programı ile ilkokullarda tarih derslerinin üçüncü sınıfta daha ziyade “*bir kıraat ve musahabe*” şeklinde başlatılması ve IV. ve V. sınıflarda Genel Tarih ve Türk Tarihi karışık olarak okutulmasıdır.²²

Yusuf Akçura’nın belirttiği gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih ders kitabı yazarlardan biri olan Ali Reşat Bey II. Meşrutiyet yıllarında yazdığı “*Mekteplerde Tarih Tedrisi*” adlı makalede Osmanlı devleti okullarında okutulan Tarih kitaplarının Fransızca’dan aynen tercüme edildiğinden şikayet etmesine rağmen,

¹⁹Utkan Kocatürk *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 176.

²⁰Şeref Aykut, *Kamâlizm* (C.H.Partisi Programının İzahı) Muallim Ahmet Halit Kitab Evi, İstanbul, 1936, s.67-69

²¹Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyeti İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları No:140, Ankara, 1985, s.197

²²Tuncay, “İlk ve Orta Öğretimde...” a.g.m. s.277

Ortaokullar ve liseler için yazdığı kitaplarda kendini de bu “*nakiseden*” kurtaramamıştır.²³ Ali Reşad’ın Lise-I için yazdığı 336 sayfalık “*Umumî Tarih*” kitabında dünya tarihi ile Türk tarihi birlikte verilmiştir. “*Orta Asya Türk Tarihine*” 25 sayfa ayrılmıştır. Kitapta daha sonra Türk Tarih Tez’inde yer alan “*Sümerlerin Türk asıllı*” olma ihtimalinden bahsetmesi ilgi çekicidir.²⁴

Fakat bunun yanında ileride Türk Tarih Tezinde yer almayan bir çok hususları da görmek mümkündür. Bunlardan birisi Birinci Türk Tarih Kongresinde büyük tartışmalara sebep olan “*göçler*”in sebepleridir “*Çok eski zamanlarda sebepleri bizce bilinmeyen muharecetler neticesinde Türkler Asya’nın muhtelif memleketlerine dağılmışlar.*”²⁵ diyerek bir fikir beyan edilmiyor Diğer bir farklılık da Türk Tarih Tezinde Türklerin Orta Asya’da büyük bir medeniyet kurduğu ileri sürülürken kitapta Türklerin zaman zaman yerleşik hayata geçmelerine rağmen ilkel ve göçebe bir hayat sürdürdüklerinden bahsediliyor. Hattâ daha da ileri gidilerek bazı Türk boyları hakkında çok olumsuz ifadeler kullanılmaktadır Türklerin göçebe hayatının getirdiği şartlar icabı çapul ve yağma yaptıkları “*Duçar oldukları müşkülât ve mevânii iktida edemeyecek kadar zayıf ise taliin hükmüne inkıyat eder, yani “Kırgız” olur, çöllere giderdi; yahut “Kazak” olur, avare,serseri bir hayat geçirir; sergüzeştler,çapullar arardı. Türklerde çapmak, koşmak, kılıç ile kesmek mânâsınadır. Çapmak için yurtlarını terkeden Türkler artık hiçbir şey tanımazlar, diğer insanlar ehemmiyet vermezlerdi. Eski Türklerde şu” Ata binen Türk babasını bile tanımaz. Türk ata binince kendini büyük bir şey sanır” sözleri ruh hallerini pek güzel gösterir. “sert ve kaba olduklarından ihtiyarlarına asla ehemmiyet vermezler, yalnız kuvvetli kimselere itibar ederler”²⁶ gibi sözlere yer vermiştir .*

Bunlardan başka kitap da yer alan şu sözlerde dikkati çekmektedir.”..... yazılarının harfleri barbarlıklarinkine benzer...Ne yazılı kanunları, ne de muntazam mahkeme usulleri vardı, keyfi olarak adet ve teamüle bakılarak adalet icra ederlerdi. İnsanların kıymeti kuvveti ve silahu ile mütenasipti: ihtiyarları hiç hesaba

²³ Akçura ,BTTK,s.579

²⁴ *Umumi Tarih* ,Devlet Matbaası, İstanbul,1929,s.97

²⁵ *Umumî Tarih*-s.97

²⁶ *Umumî Tarih*-s.101-102

katmazlardı”²⁷ Ayrıca kitapta. Türk-Çin münasebetleri anlatılırken şu ifadeler kullanılmaktadır:” Hudut boylarında sakin olan Türkler, Çin hükümetinin hizmetinde bulunmadıkları, fırsat buldukları zaman büyük set boyunca araziyi yağma ederlerdi...Çin bu vahşi kavimleri tanzim, idare ve teşvik ederek garp fütuhatına, daima hudutlarından uzağa sevkeyliyerek; asıl Çinliler hududun öte tarafında asayiş içinde ziraat ile meşgul olacaktı. Şimdi Hiyunglulardan bâki kalanlara gelince; ıslahı kabil olmayan kısmının tamamen imhası için ciddî tedbirler ittihaz edilmişti.”²⁸

1927 yılında daha kapsamlı değişikliğe gidilerek Türk Tarihini temel alan bir tarih eğitimi esas alınırken diğer taraftan da kitapların hacmi ve ders saatleri konusunda düzenlemeler yapılmıştır.²⁹ 1926 programı 1927-28 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmış, İlk okulların IV. ve V. Sınıflarına doğrudan doğruya Tarih dersleri konmuştur.³⁰ Bu arada ilk ve orta öğretim okullarındaki Tarih kitapları çeşitli konulardaki resimler, diğer kültür derslerinden yararlanma ve basitten teferruata doğru gitme gibi metodik yenilikler tarih öğretimi açısından önemli aşamalardır.

Kendi ifadelerine göre tarih araştırma tekniklerine uygun olarak yazmaya çalıştıklarını söyleyen Ahmed Hamid ve Mustafa Muhsin’in “*Türkiye Tarihi*”, 1924-1929 yılları arasında ortaokullarda okutulmuştur. Henüz Türk Tarih Tezi’nin oluşmadığı bir dönemde okutulan 700 sayfalık kitap Osmanlı devletinin Yükselme devrinden başlar ve 1924 yılında son bulur. Yazarlar kitap hakkında “önsözde” ilgi çekici açıklamalar yapmışlardır. Meselâ, kitabın birinci devre talebeleri için ağır olarak görülse de bir müracaat kaynağı sayılabileceğini söylüyorlar. Ayrıca kitabın yazılmasında takip ettikleri metod hakkında da bilgi vermişlerdir.” *Herkes müttefiktir ki orta tedrisatta takip edilen başlıca gayelerin biri ve belki en mühimi aklı melekeleri inkişaf ettirmek, idrak, düşünmek ve istidlâl itiyatları husule getirmek velhasıl akıl ve zekâyı müsmir olabileceği bir şekle ifrağ etmektir”* Bunun yanında bazı açıklayıcı olanları hariç “*menkıbelere*” yer verilmediğini; tarihi olayların

²⁷ *Umumi Tarih*, s.102-103.

²⁸ *Umumi Tarih*-s.114-115.

²⁹ Cicioğlu, a.g.e, s.198.

³⁰ Tuncay, İlk ve Orta...” a.g.m.s.277-278.

açıklanmasında “*bütün vaka’ a ve hadiseleri şahıslar etrafında toplamak*” anlayışı yerine “*.onların esas sebepler ve neticelerinin* “ gösterildiğini; öğrencilerin olaylar arasındaki bağlantıyı kurabilmesi için “*hadiseler ve vak’aların zincirleme devam ettiğini ve asırlar ilerledikçe muğlakıyet ve mürekkebiyet peyda eylediği fikrini vermek istiyoruz.*”³¹

İstanbul’un fethinden başlayan kitabın, ağırlık noktasını Osmanlı Tarihi oluşturmaktadır. Osmanlı tarihin de Tanzimattan beri geleneksel hale gelmiş olan “*devirlere* ” göre açıklanmıştır. Bunun yanında Osmanlı tarihi ile birlikte çağdaş Avrupa ve Asya tarihi hakkında genel bilgiler verilmesi tarih öğretimi açısından önemli bir husustur. Bunun yanında kitapta ileride ortaya atılacak Türk Tarih Tezi ile çelişen yerlerde vardır. Meselâ, bunlardan biri Osmanlı devletinde “*İsyân ve şakavetlerin sebepleri*” başlığı altında duraklama sebepleri açıklanırken, Türklerin Asyadaki göçebe aşiret hayatının bir özelliği olarak kuvvetli devlet reislerinden mahrum kaldıklarında çeşitli karışıklıklar ortaya çıkardıklarının vurgulanmasıdır.³² Çünkü Tez de Osmanlıların inkişafında “*Türk “unsurunun medeni özelliği”* ön plâna çıkarılırken, burada Türklerin “*göçebe ve “aşiret”* yaşayışı devleti inkıza sürükleyen bir sebep olarak gösterilir. Diğer yandan Tezde Türklerin Orta Asyada büyük medeniyetler kurduğu ileri sürülürken kitapta Türklerin “*göçebe yaşayışının ve bu yaşayışı hâla devam ettirdiğinin*” belirtilmesi Tezle düşülen diğer çelişkiyi göstermektedir.

Bunun yanında kitapta. Osmanlı devleti hakkındaki bazı açıklamalar dikkat çekicidir. Meselâ, Osmanlı devletinin “*ricat*” devrinde Anadolu’nun ve Avrupa’nın muhtelif yerlerinde Türk dili ve kültürü varlığını korurken “*muhtelif medeniyetlerin ihtilalâtı*” yüzünden yöneticilerin halktan koparak “*kısmı azamı*” yabancı muhtedilerden oluşan ayrı bir idari sınıfı meydana getirmesi ve “*yüksek tabakaya mahsus ve fakat halka hitap etmeyen bir lisan ve edebiyat vücut*” bulması ve halktan uzak kalan yöneticilerin refah içerisinde yaşadıkları şeklinde Osmanlı yöneticileri hakkındaki olumsuz ifadeler yer verilmiştir.³³

³¹ *Türkiye Tarihi*,s.VI-VII.

³² *Türkiye Tarihi*, s.143.

³³ *Türkiye Tarihi*,s.473.

Kitapta Osmanlı Devletini kuran Türklerin zamanla Bizans, Arap ve İran kültürü etkisinde kalarak milli kimliklerinin önemini unuttuklarına işaret edilir.³⁴ Bunun yanında Osmanlı devletindeki ıslahat hareketlerini açıklarken Batı değerlerinin önemine dikkat çekilir.” *Görülüyor ki Tanzimat Heyeti umumiyesile garba doğru bir adımdır. Fakat bu adım memleketi Avrupa medeniyetine tamamen isal edememiştir. Çünkü hareket daha ziyade siyasi mülahazat ile şark medeniyetinin müessesatı feda edilmeyerek ekseriyetle tereddüt içinde idare edilmiştir.*“³⁵ Modern devlet kurulması için Tanzimat döneminde olduğu gibi sathi davranmak yerine daha köklü hareket edilmesi gerektiği belirtilir. “*Şu halde yeni devrin vazifesi bu medeniyeti halkın en derin tabakalarına kadar aşılama, yekdiğerine karşı adeta yabancı kalmış olan muhtelif sınıf halkın ve bilhassa idare eden sınıf ile idare olunan sınıfları yaklaştırmak ve hattâ yekdiğeri içinde eriterek beşeriyetin hali hazırdaki en müterakki medeniyetini teşkil eden garp medeniyeti dahilinde mütecanis bir kütle vücuda getirmek, asrî ve millî bir devlet kurmaktır*”³⁶

Kitap bir taraftan geçmiş tarih anlayışı özelliklerini muhafaza ederken diğer taraftan da Cumhuriyetin kültürel değişikliğini göz önünde bulundurmuş olması ile âdeta Türk Tarih Tezi’ne bir “geçiş” özelliği taşımaktadır. Bunun yanında kitaba tarih öğretimi açısından bakıldığında konular arasına dağıtılmış resimler; okuma parçaları, klasik Osmanlı Tarihçilerinden (Naima) yapılan iktibaslar ve dip notlar, bazı tarihi olayların açıklanması ile kitaba pedagojik bakımdan bir renklilik getirdiği söylenebilir

2. Türk Tarih Tezi ve Tarih Eğitimi

Atatürk, 1928 ve 1929 yıllarında Türk tarihiyle ve bilhassa liselerimizdeki tarih öğretimiyle çok yakından ilgilenmiş ve tarihimizin çeşitli sebeplerden dolayı Türk’e dost olmayan, yabancı müelliflerin görüşleriyle değil, objektif bir görüşle yeni baştan araştırılmak ve yazılmak icap ettiğini söylemiştir. “*Türkleri bütün dünyaya geri bir millet olarak tanıtan görüş, bizim de içimize girmiştir. Dört yüz çadırlık bedevî bir kabileden bir imparatorluk ve millet tarihini başlatmak suretiyle*

³⁴ *Türkiye Tarihi*, s.470.

³⁵ *Türkiye Tarihi*, s.634 .

³⁶ *Türkiye Tarihi*, s.475.

*imparatorluk zamanında Türklerin görüşü de bu merkezdeydi. Evvelâ, millete tarihini, asil bir millete mensup bulunduğunu, bütün medeniyetlerin anası olan ileri bir milletin çocukları olduğunu öğretmeliyiz....*³⁷

Daha önce de bahsedildiği gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında önceki dönemin ders kitapları bazı değişikliklerle okutuldu. Fransa ders kitaplarına dayanılarak yazılan bu kitaplar Türk yazarlar tarafından bir dereceye kadar yumuşatılmış olsa da ,İnsanlık tarihini Avrupa–merkezli tarih anlayışı ile ele alan görüşlerin etkisi altındaydı. Bunun içindir ki, bu kitaplarda Türkler ile yerleşik medeniyet arasında ilgi kurması imkânsız olduğu gibi Türk tarihin cihan tarihindeki yeri ve medeniyete katkıları dikkate alınmamış ve Türkler barbar, çapulcu olarak anlatılmak istenmiştir.

Her devletin kendi kendisini yapan temel düşünceleri,felsefe ve anlayışı kendi fertlerine,yâni genç nesillere vermek ve anlatmak durumundadır. Millet olmanın şartlarından biride budur. Yeni Türkiye devleti de, siyasî rejimini ve millî kimliğini idrak edecek yeni nesillerin yeterli fikri ve bilgiyle donatılması için Eğitime ve bilhassa da tarih eğitimine büyük önem verdi.

Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı devletinin yerine farklı bir dünya görüşüne sahip olarak kurulmuştu. Osmanlı devletinin yıkılış sebeplerini ortaya koymak, yeni devlet ideolojisinin haklılığını ve yapısını topluma anlatmak açısından da en önemli vasitalardan biride hiç şüphesiz tarih yazımı ve öğretimidir. Bu yüzden Cumhuriyetin emanet edileceği gençliğe yeni Türk devletinin dünya görüşünün aktarılması için devralınan Osmanlı mirasıyla fikri yönden hesaplaşmanın bir yeri de tarih ders kitapları olmuştur. Türk gençliğine, yeni bir gelecek inşası için Türk kültür unsurlarını aktarılması, Türk ve dünya tarihine yeni bir bakış açısı kazandırılmasında ilk akla gelen aracı tarihin pedagojik yönü olmuştur. Devletin üst kademelerinde bulunanların dahi tarih yazıcılığı ile meşgul olmaları, Cumhuriyetin dünya görüşüne uygun ideal bir insan yetiştirmesinde tarih eğitiminin ne derce önem verildiğinin bir göstergesidir. Türk milletinin geçmişi hakkında bilgi vererek “milliyet şuuru”nu uyandırmak ve bugün Türk milletine hedef gösterilen Avrupa medeniyetinin uzun mâzinin ve bütün insanlığın ürünü

³⁷ Kocatürk,Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, a.g.e. s.175.

olduğunu ve bu medeniyetin oluşmasında geçmişte Türk milletinin de önemli bir katkısı olduğunun anlatılmasında Tarih eğitiminin çok büyük payı vardır. Bunun içindir ki, tarih eğitimi okullar için olduğu kadar vatandaşlık eğitimi için de çok önemlidir. O yüzden Cumhuriyetçi kadrolar bir yandan Cumhuriyetin dünya görüşünün anlatılması ve benimsetilmesi amacıyla yönelik okul programları hazırlayıp ders kitaplarını yenileştirirken, diğer yandan çok yönlü yayımlarla vatandaşın bilgilendirilmesine çalışmışlardır. Aslında bu usul bütün devletlerin bilhassa da Batı ülkelerinin XIX. yüzyıldan beri tarih yazımı ve öğretiminde başvurduğu bir uygulanma tarzıdır. Türk tarihçiliğin de önemli yeri olan Köprülü, millî tarihimizin bütün kaynakları toplayıp, bir araya getirmek suretiyle kendi düşüncemiz ve görüşümüze göre yeni bir tarihin yazılmasını bir milletin mânevi istiklali olarak değerlendirmektedir.³⁸ Yine Akçura'nın dediği gibi Türkiye tarih kitaplarında Türk milletine dünya devletleri arasındaki layık olduğu yeri vermek ve tarihi olayları millî açıdan değerlendirmekle, Batılıların ders kitaplarındaki metotlarını benimsemiş ve uygulamış oluyordu.³⁹

Atatürk'ün tarih yazımı ve öğretimi ile ilgisi aslında Cumhuriyetin ilk yıllarından başlar. Atatürk, 1923 yılında İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesinin fahri profesörlük beratını veren heyete “*tarihçilerle çok konuşacağız*” diyerek “*Tarih ilimi ve öğretiminin*” önemini vurgulamıştı. Atatürk, Türkiye Cumhuriyetinin siyasi ve sosyal yapısını sağlam temellere oturduğuna inandıktan sonra yâni bu konuşmadan yedi sene sonra sıranın tarih eğitimine ve okullardaki tarih kitaplarına geldiğini görmüş, ilk olarak okullarda resmen okutulanlar da dahil olmak üzere bütün tarih eserlerini toplattırarak incelemekle işe başlamıştır.⁴⁰

Bundan sonra Atatürk'ün talimatıyla Türk Tarih Tezi'nin esasları doğrultusunda “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” ve *Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal*” kitapları ve bu kitaplar temel alınarak İlk ve Orta Öğretim için yeni tarih kitapları yazıldı.⁴¹

³⁸ BTTK, s.42-47.

³⁹ Akçura, “Birinci Türk Tarih...” a.g.m., s.29-30.

⁴⁰ Şemseddin Günaltay “Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra” *Belleten*, Cilt III, S.10, Ankara 1939, s.273-274.

⁴¹ Uluğ İğdemir “Yılların İçinden” a.g.e.s.195.

Daha öncede bahsedildiği gibi 1924 Programı ve 1926 Programı Türk tarihi açısından bazı değişiklikler dışında bir bakıma Meşrutiyet dönemi tarih öğretiminin bir devamı gibi idi. Türk Tarih Tezi'nin okul programına yansıdığı ilk program 1936 programı olmuştur Bu programda “*Tarih derslerinde, Türk Tarih Kurumunun tezine istinat edilecektir*” denilmektedir.⁴² Bu programın tarih dersi ile ilgili bölümde “*Türk ırkının Orta Asya’da kültürü nasıl kurduğunu, dünyaya bu kültür ve dilinin nasıl yayıldığını çocuklara kavratarak Türk milletinin dünya tarihinde yaptığı rolü belirtmek, onlara millî benliklerini hissettirmek...Öğretmen, Türk ırkının bilhassa tarihte yaptığı büyük rolü tebarüz ettirecektir. Türklerin Orta Asyada nasıl medeniyet kurduklarıTürk ırkının dünyanın her tarafında nasıl muhtelif adlar alarak kültürlerini yaydıklarını göstererek tarihte Sümer, Eti gibi adlarla anılan milletlerinin nasıl Türk ırkından olduklarını, Türk milletinin dünyanın dört bucağında yüksek kültürler tahakkuk ettirmek için hem kendisine, hem insanlık camiasına ne kadar hizmet ettiğini, kahramanlık, yurtseverlikleri, medenî ve yüksek karakteri ile nasıl insanlığa şeref verdiklerini talebenin kavrayacağı canlı misallerle çocuklara tebarüz ettirerek kendilerinde millî şuur ve millî benliği yaşatacakBilhassa Atatürk’ün başardığı Türk inkılâbının mânâsını, önemini çocuklara kavratmağa ve Türk inkılâbını onlara hazmettirmeğe çalışacaktır. Geçmiş çocukların gözlerinin önüne getirmek, onlara geçmişteki vak’aları, vaziyetleri kavratmak için hal ile mukayeseler yapmak,.. meselâ,imparatorluk devrindeki okullar hakkında çocuklara bir fikir vermek için öğretmen, eski okulu bu günkü okulla mukayese etmeli, eskiden çocukların şimdiki gibi yeni ve sıhhî binalarda, rahat sıralarda değil, dar, karanlık ve rutubetli binalarda hasırlar üzerinde diz üstünde oturmağa mecbur olduklarını, teneffüsten ve oyundan mahrum edildiklerini..... ”⁴³ denmektedir. 1936 Programında Türk çocuklarına millî kimliğini tanıtılması açısından, Türk milletinin özelliklerini vurgulanmasına büyük önem verilir. Türk insanının cesurluğu, yiğitliği, misafir severliği ve hoşgörülüğü ön plâna çıkarılır.⁴⁴*

⁴² 1936 İlkokul Programı,Devlet Basımevi, İstanbul 1936,s.78.

⁴³ 1936 Programı,s.77-83.

⁴⁴ 1936 programı bir diğer özelliği de tarih derslerine bağımsız olarak yer verilmesidir.(Mete Tuncay,“ilk ve Orta Öğretimde...” a.g.m. s.278).

14 şubat 1932 de Türk Tarih Kurumu ve Maarif Vekaleti işbirliği yaparak Tarih Tezi 'ne uygun olarak yazılan Tarih kitaplarının tanıtılması maksadıyla Tarih öğretmenleri için Temmuz ayında bir kurs düzenlenmiştir. Bu kurs daha sonra "*Birinci Türk Tarih Kongresi*" ismini almıştır. Birinci Türk Tarih Kongresine Türk tarih kurum üyeleri, İstanbul darülfünun müderrisleri, lise, öğretmen okullar ve orta okullar tarih öğretmenleri de davet edilmesi ile bu kongre yalnızca Türk Tarih Tezinin tanıtılması ve tartışmaya açılması değil, aynı zamanda çağdaş tarih öğretimi ve ders kitaplarını da geliştirmek amacının taşıyordu.⁴⁵ Birinci Türk tarih Kongresinin açış konuşmasını yapan Maarif Vekili Esad Bey kongrenin amacını açıklarken şunları söylüyordu. "*Bu gün başladığımız kongrenin gayesi ve vazifesine gelince : Bu seneden itibaren memleketimizin muhtelif sınıflarında okutulmaya başlanmış olan yeni tarih kitabımızın bir senelik tecrübe neticesine göre ,tenevvür ve tenvir maksadıyla muhtelif bahisleri ve tedris usul ve kaideleri hakkında konferans verilmek ve tenkit ve müzakereler ve önümüzdeki seneler tedriste vahdet tesis edilmek lüzum ve zarureti üzerine bu kongreyi tertip ettik*"⁴⁶ Öğretmenler yapmış oldukları çalışmaları kongrede sunmuşlar ve tartışmaya açmışlardır.⁴⁷

a-Türk Tarihinin Ana Hatları Kitabı

Türk Tarih Heyeti Atatürk'ün direktifleriyle tarih öğretimi ile ilgili ilk iş olarak, Türk Tarih Tezi'ne uygun okul tarih kitapları yazımına başladı Fakat heyet, Türk Tarih Tezi'nin bütün kaynakları, belgeleri okul kitaplarında açıklamak pedagojik bakımdan uygun görmediği için Tarih öğretmenlerine, aydınlara ve dünya ilim âlemine Türk Tarih Tezinin temel noktalarını ortaya koyan "*Türk Tarihinin Ana Hatları*"(TTAH) adlı büyük bir eseri. hazırlamaya karar verdi.⁴⁸

"*Türk Tarihinin Ana Hatları*" 606 sahife olarak 1930 yılında Devlet Matbaasında basılmıştır. Kitabın hazırlanması hususunda kapak kısmında "*Türk Tarihinin Ana Hatları*" başlığının altında Türk Tarih Heyetinin şu satırları göze çarpmaktadır: "*Türk Tarih Tetkik Heyetinin azalarından ,Afet hanım(Inan)Mehmed*

⁴⁵ Şakiroğlu, "Atatürk ve Tarih..." a.g.m. .s.243.

⁴⁶ BTTK, s.12.

⁴⁷ Maarif vekaletinin broşüründe, ayrıca kongreye katılacak öğretmenlerin listesi ve konuşmacıların isimleri, bildirilerin konusu ve kongre esnasında faaliyetlerin usulü hakkında bilgi vardır. (T.C. Maarif Vekaleti"Tarih Müderris ve Mualimleri İçtimarı" 2-11 Temmuz 1932 Ankara, 1932,s.3-18).

Tevfik, Hasan Semih Rifat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudî, Şemseddin , Vasıf, ve Yusuf Ziya Beyler görev almışlardır. Kitabın ilk sayfasında "Bu kitap, Afet İnan, Mehmed Tevfik, Samih Rifat, Yusuf Akçura, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudî, Şemseddin , Vasıf ve Yusuf Ziya tarafından ve telif yolları ile yapılan bir teşebbüstür" yazılıdır. Ayrıca bu açıklamadan sonra şu cümle dikkati çekmektedir: *"Türk Tarih Heyetinin başka azalarının ve mevzu ile alâkalı zatların mütalâa ve tenkit nazarlarına arz olunmak üzere yalnız yüz nüsha basılmıştır"* Kitap çok az bastırılarak münhasıran ilim adamları ve aydınlarımızın tetkik ve tenkidine arz edildi.⁴⁹ TTAH çok az sayıda basılıp, ilgili kurum üyelerine ve onların çok yakınlarına verildiği için pek fazla ilgi çekmedi.⁵⁰ Ayda'ya göre Sadri Maksudî kitapta Türk tarihi hakkında delilsiz teoriler bulunduğu için kitabın basımının engellenmesi yolunda Atatürk'e bir mektup yazmıştır. *"Gazi'ye yazdığı uzun mektup etkili oldu. Türk Tarih Heyeti'nin meydana getirdiği kocaman kitabın binlerce nüsha basılmasına hazırlanırken, kitap "Türk Tarihinin Ana Hatları" adı ile ancak 100 nüsha basıldı ve piyasaya çıkarılmayıp, "ilgili aydınların ve tarihçilerin tetkik ve tenkidine sunuldu."*⁵¹ Bunların yanında Atatürk'ün de bu kitabı beğenmemiş olması⁵² şüphesiz ki, baskı sayısının sınırlı kalmasında en önemli etken olmuştur.

Türk Tarih Tezi'nin ilk defa eğitim amacıyla ele alındığı TTAH kitabının *"Bu Kitap Niçin Yazıldı"* adlı giriş kısmında *"Halkımız ve bilhassa da genç nesillere millî değerleri kazandırmak ve millî benlik şuurunu uyandırmak için yazıldığı"* söylenmektedir.⁵³ *"Türk deha ve karakterinin esasını ortaya çıkarmak, Türkün özellik ve kuvvetini kendine göstermek ve millî gelişmemizin derin ırkî köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz"*⁵⁴ Yine aynı kısımda kitabın yazılma sebepleri şöyle anlatılmaktadır: *"Şimdiye kadar ülkemizde yayımlanan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara kaynak olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurulu ya da şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ataları hakkında böyle yanlış*

⁴⁸ Muzaffer Göker, "Türk Tarih Kurumunun..." a.g.m., s.13,

⁴⁹ İğdemir, "Yılların İçinden" a.g.e.s.195.

⁵⁰ Şakiroğlu, "Atatürk ve Tarih..." a.g.m. s.13.

⁵¹ Ayda, a.g.e. s.173.

⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Türk Tarihi Yazılırken" *Belleten*, Cilt III, S.10, s. 349.

⁵³ *Türk Tarihinin Ana Hatları* (TTAH) Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.26.

⁵⁴ TTAH, s.25.

*bilgi edinmesi, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini geliştirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapta hedeflenen asıl amaç, bugün, bütün dünyada tabii mevkiini geri alan ve bu şuurla yaşayan milletimiz için zararlı olan bu hataların düzeltilmesine çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük olaylarla ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için millî bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış bir adımdır. Bununla, milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve karakterinin esrarını ortaya çıkarmak, Türkün özellik ve kuvvetini kendine göstermek ve millî gelişmemizin derin irkî köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz.*⁵⁵ Bu kitabın bir tarih görüşünü takdime yönelik olması ve Türk toplumuna genel bir tarih şuuru vermeye çalışması özellikle gençleri hedef almasıyla sınırlı yönü olduğu belirtilmiştir

Açıklamalarda kitabın biraz da “*çabuk yazımının sebebine açıklık getirilmektedir. “Türklerin yanlış görüşlerden, hatalı düşüncelerden bir an evvel kurtulması başlıca emelimizdir. Bunun içindir ki, esas fikirlerimizi bir an evvel yaymak istedik.*”⁵⁶ Aynı zaman da bundan sonraki çalışmalara yön verilmek için kaleme alındığında anlaşılmaktadır. “*Bu tecrübe ile muhtaç olduğumuz o büyük milli tarihi yazdığımızı iddia etmiyoruz, yalnız bu konuda çalışacaklara genel bir istikamet ve hedef gösteriyoruz.*”⁵⁷

Kitap yalnızca 100 nüsha basıldığı dikkate alındığında ,tarih çalışmaları olarak yeterli görülmemiş olabilir. Fakat kitabın muhtevasına bakıldığında esas itibariyle Türk milletin tarih öncesi ve tarihi devirlerde olağanüstü yayılmasına ağırlık verildiği ve Türkler hakkında yanlış ve maksatlı görüşlere karşı geçmişte büyük medeniyetler kuran bir millet olduğunun gösterilmiş olması bir anlamda önceki Avrupa-merkezli tarih anlayışına karşı bir cevap niteliği taşımaktadır. Avrupa'nın “*Yunan-Latin Merkezli*” dünya tarihi anlayışına karşı “*Türk Merkezli*” bir tarih anlayışı ile karşı çıkmıştır. Bilindiği gibi bu zaten Türk Tarih Tezi'nin temel noktalarından birini teşkil eder. Kitabın da bu konuya temas eden şu cümleleri dikkat çekicidir” *Türklerin yalnız harp ile, başkalarının memleketlerini ele geçirmek amaç ve gayretiyle yaşayarak medeniyete hizmet etmedikleri yolundaki düşmanca iddia ve*

⁵⁵ TTAH,s.25.

⁵⁶ TTAH .s. 26.

⁵⁷ TTAH,s.25.

iftiraların artık mevsimi geçmiştir. Hıristiyanlık davalarının doğurduğu ve ilkel telakki ve telkinlerle insanlığın bir kısmında diğerine karşı kin ve düşmanlık hisleri aşılamanın ne kadar gayri insanî ve ne kadar gayri medenî olduğunun anlaşılması zamanı gelmiştir. Türkleri, yalnız her milletin tarihinde görülmüş türden bazı şiddetli hareketleriyle tanıtmaya çalışmayı asırlarca şiar edinmiş olanların, bu hareketlerinde ne kadar haksız ve insafsız olduklarını görmeleri için bütün geçmişi bir tarafa bırakarak, sadece son umumî harbi ve bunun muhtelif safhaları içinde yalnız Alman ve Fransız milletlerinin çarpışma şekillerini hatırlamak yetmez mi? Türkler aleyhinde, kaynağı Hıristiyanlık taassubu olan ve asırlarca yürütülen düşmanca telkinlerin, daima saf ve tarafsız kalması gereken bilimin ruhu içine de sokulmuş olması teessüfe değer hallerdendir. Tarih vadisinde bu ruh halinin en açık belirtisi, Mezopotamya'daki ilk Sümer, Elam medeniyetleri keşiflerini izleyen yıllarda görülmüştür. O zaman belgelerin doğru tanıklığını dinleyen gerçek bilginler, bu medeniyetlerin kaynağının Türkistan olduğunu ifade etmeyi, bilimin şeref borcu bilmişlerdir. Fakat, asırların nasırladığı düşmanlık, bilimin samimiyetle ortaya koyduğu gerçeğe hücumda gecikmedi. Türklerin en eski ve en yüksek medeniyetlerin kurucusu olmuş bulunmalarını kabul etmek, Hıristiyanlık ve Avrupalılık için en hafif deyimle, bir izzeti nefis meselesi olarak görüldü.”⁵⁸

“*Türk Tarihinin Ana Hatları*” yazılırken, daha önce ilgililere kitabın nüshaları dağıtılarak, onların fikirleri ve görüşleri alındı. Atatürk gelen bu müsveddeleri düzelterek yanlışları en aza indirmeye çalıştı.⁵⁹ Fakat İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın belirttiğine göre Atatürk bu kitabı beğenmedi. Bunu sebebi kitap, uzmanların itirazına rağmen acele olarak yazılmıştı. Öte yandan kitabı yazarlar kendi uzmanlık sahası dışındaki konuları da kaleme almışlardı. Bundan dolayı kitabın bir çok kısımlarında yanlışlar ve noksanlıklar vardı.⁶⁰ “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” bütün hatalarına ve eksikliklerine rağmen yine bu yolda yapılmış ilk toplu deneme olarak belli bir sürede önemini korumuştur. Kitap, Türk Tarih Tezi'nin belli bir şekil almasında etkili olmuş ve aynı zamanda daha sonraki Tarih çalışmalar için bir anlamda kılavuzluk etmiştir.⁶¹ Meselâ, Atatürk dönemini sembolü olarak görülen 4

⁵⁸ TTAH, s. 68-69.

⁵⁹ Saray, “a.g.m. s.8; İnan, “Atatürk ve Tarih...” a.g.m. s.244-245.

⁶⁰ Uzunçarşılı, “Türk Tarihi...” a.g.m., s.349-350

⁶¹ Uzunçarşılı, “Türk Tarihi...” a.g.m. s.349-353

ciltlik tarih kitapları için temel oluşturmuştur. Hatta Okul kitaplarının bazı bölümleri Türk Tarihi Ana Hatları kitabında aynen aktarıldı

TTAH kitabı on bir bölümden oluşmaktadır. Eser, evrende dünyanın meydana gelişinden, insanın ortaya çıkışından başlayarak Türk ırkını ve Türk tarihini en eski çağlardan Cumhuriyete kadar ele almakta idi.

I. Bölüm Beşer Tarihine Methal, A-Kâinat, B-Tarih, C-Irk, D-Fikir

II. Bölüm Türk Tarihine Methal, A-Türklerin Anayurdu, B-Umumî Muhaceretler ve Medeniyetler, C-Anayurttan Ayrılan Türkler, D-Göçlerden Evvel ve Sonra Türk Anayurdu.

III. Bölüm Çin. A-Memleket, B-Ahali, C-Çin Medeniyeti, D-Çin'in Siyasî Tarihi

IV. Bölüm Hint A-Tarih, B-Hint Medeniyeti

V. Bölüm Kalde, Elam ve Asur,

VI. Bölüm Mısır,

VII. Bölüm Anadolu, A-Eti İmparatorluğu, B-Friky, C-Lidya,

VIII. Bölüm Ege Havzası A-Yunanistan, B-Ege Medeniyeti, C-Aka ve Müstemlekeleri D-Grek Kavminin Teşekkülü, E-Irklar ve Kavimler, F-Greklerden Evvel Yunanistan Sakinleri Hakkında Kısa Mütalâa

IX. Bölüm Eski İtalya ve Etrüskler

X. Bölüm İran: A-Umumi malûmat, B- Medler, C- Persler, D- Partlar, E-Sasaniler ve Son Devri.

XI. Bölüm Orta Asya : A-Orta Asya'da Türk Medeniyeti Tarihine Umumi Bir Nazar, B-M.E. III. Asırdan Sonra Orta Asya'da Kurulan Ve Oradan Yayılan Türk Devletleri: 1- Asya Hunları, 2- Tukyü İmparatorluğu, 3- Tukyü Devletinden Sonra Türk Devletleri; A- Oğuzlar, B- Uyğurlar, C- Dokuzoğuz Devleti, D- Doğu Türkistan

Uygurları, E- Kırgızlar, F- Türkesler,G- Karluklar.4- Garbi Asya Ve Şarki Avrupa’da Türk Devletleri: A-Hazarlar,B- Kıpçaklar. 5- Samanoğulları,6- Gazneliler, 7- Karahanlılar Ve Kara Hitaylar, 8- Selçuklular, 9- Cengiz Devri (Büyük Türk-Moğol İmparatorluğu, Kıpçak “Altın Ordu”, Çağatay, İlhanlı Devletleri). 10- Timur Devleti. 11- Osmanlı Tarihi: (Anadolu Beylikleri,Osmanlı Devleti). 12- Türkiye Cumhuriyeti.

TTAH’ında Osmanlı tarihine 50 sayfalık bir yer ayrılmıştır. Kitabın yazılmasındaki 100 yakın kaynak eser arasında Osmanlı tarihine ait müstakil bir kitap yoktur. Uzunçarşılıya göre ayrıca Osmanlı tarihine ait bilginin Abdurahman Şeref Bey’in yarım asır evvel Okullar için yazdığı Osmanlı tarihinden alınarak yeni bir şekilde verilmiştir.⁶² Orta çağ ve Yeni Çağ medeniyetleri kitap da yer almaması dikkati çekicidir . Diğer bir hususta Cumhuriyet tarihi çok kısa (2 sayfa) olarak yazılmasıdır.

Netice olarak TTAH, Atatürk’ün Türk milletine yeni bir tarih şuuru vermek gayesinden doğmuş ve “*Dünya tarihi*” içinde Türk tarihinin yeni konumu üzerinde yapılmış bir denemedir. Fakat kitap acele yazdırıldığı için yeterli görülmemiş, daha sonra bu ilk teşebbüsteki bölümleri yeniden işlenmesi yolunda geniş çapta bir çalışmaya girişilmiştir. Bu yeni çalışma daha kapsamlı olacak ve ve medeniyet kısmına daha ağırlık verilecekti. Ayrı ayrı bölümlerin yeniden hazırlanmasına başlandı⁶³ ise de “*Türk Tarih Kurumu*” bahsinde açıklandığı gibi çeşitli sebeplerden dolayı istenilen neticeye ulaşamadı .

Türk tarihin Ana Hatları beğenilmemişti. Fakat” Bu eserin gayesi, asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış,ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk milletinin tarihî hakikatlere dayanan şerefli mâzisini hatırlatmaktır.”⁶⁴ Bu yüzden hâkim fikrin hiç vakit kaybedilmeden tanınması isteniyordu. Bunun için TTAH kitabı temel alınarak “Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal” adlı 74 sayfalık bir kitapçık oluşturuldu. TTAHM Talim ve Terbiyenin 15.1 1931 tarih ve 80 sayılı emriyle okullarda yardımcı ders kitabı olarak okutulması

⁶² Uzunçarşılı “Türk Tarihi...”a.g.m. ,s.349.

⁶³ Eyice,”Türk tarihinin Ana...”a.g.m. s.512-516.

⁶⁴ TTAH, s.69.

için 30.000 adet basıldı. Esas metni sonuna tanınmış Fransız müverrihlerinden Léon Cahun tarafından “Milletlerarası Birinci Oryantalist Kongresi”ne verilmiş bir tebliğin Ruşen Eşref (Ünaydın) kalemiyle yapılan tercümesi “Fransa’da Âri Dillere Takaddüm Etmiş Olan Lehçenin” Turanî Menşei” başlığı altında eklenmiştir.⁶⁵

Bu kitap, TTAH’nın daha basitleştirilmiş şekliydi .Okullarda her yaştaki öğrencinin okuması için TTAH’nın muhtelif bölümlerinden alınarak, çocukların seviyesine göre yeniden düzenlenmişti.⁶⁶ Bu kitapçıkta Türklerin anavatanı ve Türklerin göçler yoluyla çeşitli bölgelere yayılmaları üzerinde durulmuştur Ayrıca Türklerin Orta Asya’daki meydana getirdiği medeniyetini hakkında temel bilgi verilmiştir.⁶⁷

b-Liselerde Okutulan Tarih kitapları

Türkiye Cumhuriyeti devletinin 1929 yılından itibaren orta öğretim okulları için ders kitapları hazırlamak suretiyle tarih eğitimi üzerinde daha ağırlıklı durmaya başladığını söylemiştik. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kuruluşundan hemen sonra Atatürk’ün emriyle 1931 yılından itibaren Liselerde okutulması için *Türk tarihinin Ana Hatları* temel alınarak dört ciltlik tarih ders kitabı yazmakla görevlendirildi. Cemiyetin yoğun çalışması sonunda Türk Tarih Tezi’nin esasları doğrultusunda 4 ciltlik tarih kitabı hazırlanarak 1931-1932 ders yılından itibaren liselerimizde okutulmaya başlandı. Daha sonra Maarif Vekilliği bunu esas tutarak orta ve ilkokullar için tarih kitapları yazdırdı.⁶⁸

Bu durumda 1932 yılı müfredatında tarih derslerinde önemli değişiklikler olmuştur Türk Tarih Tezi temel alınarak yazılan okul tarih kitaplarında daha öncekilerden farklı olarak Türk milleti merkezli bir tarih anlayışı ile dünya tarihine

⁶⁵ TTAH.s..77-87.

⁶⁶ Eyice, “Türk Tarihinin Ana...” a.g.m. s.510-511.

⁶⁷ *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

⁶⁸ İğdemir “Yılların İçinden” a.g.e. s.25. Liselerde okutulmaya başlanan 4 ciltlik tarih kitapları başlangıçta ortaokullar için düzenlenmişti, faka orta okullar için seviyeleri ağır olduğu düşüncesiyle vazgeçilmiştir. (Eyice, “Türk Tarihinin Ana...” a.g.m. s.514) “*Türk Tarih tetkik Cemiyeti kitabın metnini ,harita dairesi krokiler ve haritaları hazırladı, Maarif Vekâleti kitabı ders programına kabul etti. Devlet matbaası hummalı bir faaliyetle, formlar, haritalar ve resimler üzerine geceli gündüzlü çalışıyor önümüzdeki tedris devresinde orta mekteplerde bu kitaplar okunacaktır.*”(Çambel,” Makaleler Hatıralar,” a.g.e s.14).

bakılmaya başlanmış, Orta Asya'nın dünya medeniyetinin merkezi olduğu ve Türk milletinin yüceliği ve medeniyet kurmadaki öncülüğü dile getirilmiştir.⁶⁹

Türk Tarih Tezinin temel esasları içerisinde kalınarak yazılan bu 4 ciltlik kitapta Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tarih anlayışı ilk defa yer alıyordu. Bu tarih anlayışı aynı zamanda millî eğitim programına da temel teşkil ediyordu. Atatürk döneminin tarih öğretiminin de sembolü olarak değerlendirilen bu kitaplar, o günden itibaren günümüze kadar uzayan bir dönemde zaman zaman bazı değişikliklere uğramasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti okullarındaki tarih eğitimi ve öğretiminin temel dinamiğini teşkil eder.

Bu kitapların I. cildi tarihten önceki ve eski çağ konularını ihtiva eder. II. cilt, orta zaman tarihi, III. cilt, yeni ve yakın zamanlarda Osmanlı tarihi, IV. cilt ise, Türkiye Cumhuriyeti Tarihidir

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Millî Eğitim Bakanlığının işbirliği ile toplanan 2-11 Temmuz 1932 'deki Birinci Türk Tarih Kongresine 4 ciltlik tarih kitabı hakkında görüşlerini almak için Darülfünun tarih müderrisleri, lise, öğretmen okulları ve ortaokul tarih öğretmenleri davet edildi. Maarif Vekaletinin çıkardığı broşürden anlaşıldığına göre kongre öncesi Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından lise, öğretmen okulu ve orta okul tarih öğretmenlerine gönderilen 4 cilt tarih kitaplarını *“mütalâa ve tetkik ettikten başka talebeye de tedris eylemiş buldukları cihetle, kitaplardan aldıkları malûmat ve tedris sırasında hasıl ettikleri intibaldan umumî bir surette bahsederek ve hususiyetle de bu tarih kitaplarından bir iki veya üç mevzu alıp işleyerek vücuda getirdikleri bir konferans muhtevasını içtimada irat edecekleri surette mufassal yazıp, Maarif Vekaletine⁷⁰ gönderilmeleri istenmiştir.*

Bütün bu çalışmaları yakından takip eden Atatürk, her araştırmayı okumuş, notlar tutmuş ve uyarılarda bulunmuştur.⁷¹ Kongre sonunda yapılan görüşmelerde öğretmenler, 4 Ciltlik kitapları genellikle iyi karşılamalarına rağmen ortaokul için pedagoji bakımından ağır olduğunu söylediler. Nitekim bundan iki yıl sonra, Milli Eğitim Bakanlığı ortaokullar için bu kitapları biraz daha kısaltılıp ayrıca.

⁶⁹ İğdemir “Yılların İçinden” a.g.e. s.25.

⁷⁰ T.C. Maarif Vekaleti”Tarih Müderris ve Mualimleri İçtimarı” 2-11 Temmuz 1932 Ankara, 1932,s.6.

üç ciltlik tarih kitapları ile İlkokulların IV ve V. Sınıfları içinde iki ciltlik yeni kitaplar yazdırdı.⁷²

Lise öğrencileri için hazırlanan Tarih kitaplarından ilki Tarih-I (1931 baskısı), 384 sayfadır. Kitabın sonuna 136 resim ve kitap içerisinde 22 harita vardır.⁷³ Tarih öncesi ve ilk çağ tarihini kapsayan Kitap on dört bölümden meydana gelmektedir:

I. Beşer Tarihine Giriş

II. Büyük Türk tarihi ve Medeniyetine Bir Nazar

III. Çin

IV. Anayurtta En Eski Devletler.

V. İskit Türk İmparatorluğu

VI. Hint

VII. Kalde ,Elam ve Asur

VIII. Mısır

IX. Anadolu

X. Fenikeliler

XI. İbraniler

XII. İran

XIII. Ege Havzası

XIV. Eski İtalya ve Etrüskler

Kitabın “*Beşer Tarihine Giriş*” adlı birinci bölümde ilk insanlar ve dünyanın ortaya çıkışı, tarih, Tarihten önceki devirler, göçler,ırklar,diller ve dinler hakkında

⁷¹ Şakiroğlu, “Atatürk ve Tarih...” a.g.m. s.13.

⁷² İğdemir, “Cumhuriyetin 50.yılında...” a.g.e. s.10.

bilgiler ihtiva etmektedir. Olayların anlatımında Cumhuriyet Türkiyesinin temel esaslarından biri olan lâik düşünce açısından ele alındığı görülmektedir. “*kâinat-tabiat ve insan*” konusu işlenirken “*Kâinat varlığı, bu payansız büyüklük, hakikî, şe’ni varlıkların birliğidir. Bu varlıkları birbirine bağlayan ,aralarındaki ahengi uyduran zarurî, daimî, umumî kanunları vardır. Kâinatın varlığından anlaşılan kuvvet, hareket, kâinatın kanunlarına tâbidir.*”⁷⁴ denir. Bu arada kainatta olduğu gibi “*devlet –“millet- kanun” arasında bağlantı kurulmuştur: “Nasıl ki, millet devlettir; bu itibarla kanunların sahibidir ve onları infaz eden kuvvettir; fakat aynı zamanda kendiside bu kanunlara tâbidir. Bütün varlıklar tabiatta dahil ve onun kanunlarına tâbi olunca, hayat sahibi olan her nevi mahlûklar, insanlar dahi bunlardan hariç ve müstesna olmazlar.*”⁷⁵

Tarih tanımı ve kaynakları hakkında bilgi verildikten sonra “*Gelecek nesillerin istifade edebileceği kıymetli, ölmez, ilim ve sanat eserleri bırakmış bir varlık olarak tarihte şerefli bir yer kazanmak idealimiz olacaktır. Çocuklarımıza da aynı fikir ve terbiye vereceğiz.*”⁷⁶ denilmektedir. Tarihin yardımcı olarak her ilim ve fenden istifade etmesi gerektiği belirtilerek bilhassa coğrafyanın öneminden bahsedilir.⁷⁷ Bu durum o yıllarda aydınlar üzerinde oldukça müessir olan pozitivist anlayışın etkisiyle tarihin en önemli kaynaklarının yalnızca “*tabiat bilimleri*” olarak görülmesine sebep olmuştur.

Kitapta “*ırk*” kavramı hakkında da geniş açıklamalar vardır. “*İrk; aynı kandan gelen ve cismen birbirine benzeyen insanların gösterdiği birliktir.*”⁷⁸ Fakat hiçbir zaman bir “*üstün ırk*” kavramına yer verilmemiştir. “*Ancak şunu söylemeliyiz ki, ırklar arasında bugün görülen farkların, tarih noktai nazarından ehemmiyeti pek azdır. Filhakika, kafatasının şekli ırkların tasnifi için tamamen esaslı bir farika olduğu halde, içtimai hiçbir mânası yoktur. Bunun sebebi şudur: kafatası değişmiyor; yahut güç ve geç değişebiliyor. Fakat Onun içindeki en asil uzuv ,dimağ değişiyor.... Umumî olarak denilebilir ki inkişaf ve itilâ ile beşeriyetin*

⁷³ *Tarih-I,Devlet Matbaası,İstanbul,1931.*

⁷⁴ *Tarih-I,s.2.*

⁷⁵ *Tarih-I,s. 2.*

⁷⁶ *Tarih-I,s. 9.*

⁷⁷ *Tarih-I,s.9.*

⁷⁸ *Tarih-I,s.18.*

*mukadderatına hâkim olan dimağdır. Dimağdan murat,onun uzvi mahiyeti değil, her nevi tecellileridir.”*⁷⁹

Türk ırkı için yapılan açıklamalarda Baykal gölü çevresinden başlayarak Altaylar ve Orta Asya’dan itibaren Hazar Denizi ve Karadeniz havzalarıyla Ege denizi ve Tuna boylarına kadar olan geniş sahada binlerce ve binlerce senelerden beri genel olarak beyaz renkli Türkler bulunduğu ve Türk ırkının kafa şeklinin çoğunlukla brakisefal olduğuna işaret edilmiştir.⁸⁰ ”Görülüyor ki, tarihten daima göze çarpar bir birlik araz eden Türk ırkı,daima hâkim kalan bariz uzvî vasıfları ile dimağın en kuvvetli mahsulü olan müşterek lisanları ile ve bu lisan da nakledilmiş olan harslarıyla, tarihî müşterek hatıralarıyla aynı zamanda bugünkü millet tarifine en uygun büyük bir cemiyettir. Bütün tarihte böyle büyük bir ırkı, bir millet halinde görmek,bilhassa zamanımızdaki insan heyetlerinin pek çoğuna nasip olmayan büyük bir kuvvet ve büyük bir şereftir”⁸¹

“Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Umumî Bir Nazar” ismini taşıyan ikinci bölümde (31 sayfa) Türklerin anayurdu, Türk göçleri ve medeniyetleri ele alınmıştır. Türk göçlerinin sebeplerini anlatılırken Türk Tarih Tezi’ne uygun bir şekilde iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı “kuraklık” ve bunun neticesi sert rüzgârlara işaret edilir. “Bu rüzgârlar Orta Asya’da sular tebahhurundan husule gelen su buharlarını Orta Asya’nın cenubundaki ülkelere götürdü. Buna karşılık rüzgârların Orta Asya’ya getirmiş oldukları şey, yalnız bitmez tükenmez kumlardan ibaretti. İşte böylece Orta Asya kurduğu nispette kum istilası altında kaldı ve milyonlarca insanı barındıran ellerde hayat şartları kısırlaştı. Buzların çekilmesi ve geniş iç denizlerin aradan kalkmasıyla, Orta Asya’nın kapıları batıya arkasına kadar açıldı.”⁸² Bu arada Türk göçlerinin yayılma sahalarının çok geniş tutulduğu dikkat çekmektedir.⁸³

Türk göçleri hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra göçler yoluyla çeşitli bölgelere dağılan Türklerin götürdüğü medeniyetle insanlığa ışık tuttuğu

⁷⁹ Tarih-I,s.17-20.

⁸⁰ Tarih-I,s.16-17.

⁸¹ Tarih-I,s.20.

⁸² Tarih-I, s. 27.

⁸³ Tarih-I,s.28-33.

vurgulanmıştır. Türk göçlerinin Avrupalılar üzerindeki etkisinden şu cümlelerle bahsedilmiştir:” *Avrupa’da muhtelif sanat devirlerinin bu muharecetlerle açılmış olduğunu artık itiraz eden yok gibidir. Avrupalılara ziraatı, yabani hayvanları ehlileştirme,y,çömlekçilik sanatlarını da bu yeni gidenler öğretmişlerdir. Fikir sanat ve bilgice Avrupa yerlilerinden çok yüksek olan muhacirler, Avrupa’yı mağara hayatından kurtarmışlar ve fikrî inkişaf yoluna sokmuşlardır.*”⁸⁴

Kitapta dikkat çeken bir hususta günümüzde tartışılan “*Onaltı Türk devleti*”ne de yer verilmesidir. Fakat kitap da Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte Türklerin tarih boyunca kurduğu devletlerin sayısını “*onyedi*”olarak gösterilir. Aslında sayı ne olursa olsun verilmek istenen Türk tarihinin bütünlüğü ve Türklerin devlet kurma kabiliyeti olduğu hemen görülmektedir. Ayrıca “*Türkiye Cumhuriyeti; milliyetçilik, halkçılık ve laiklik esasları üzerine kuruldu*”ğuna ve şimdiye kadar kurulan devletler arasında en iyi teşkil olduğuna işaret edilmiştir.⁸⁵

Kitabın “*Çin*” ve “*Hint*” bölümlerinde, Türk medeniyetinin Çin,⁸⁶ ve Hintliler üzerindeki etkilerine temas edilirken, “*Çin de olduğu gibi Hint’te de asıl yerlilerin medeniyeti yoktu.*” kara derili Hint yerlilerini güneye doğru süren Dravit Türkleridir. Dravitler’in Hint medeniyetini yüksek bir seviyeye çıkarmışlardır.⁸⁷ Hint medeniyeti üzerindeki “*Türk*” izleri şöyle açıklanmıştır:“*Hindistan; Sumer ,Elam, Mısır ,Eti ve İyon sanatlarından da istifade etmiştir. Hindistan’a mahsus güzel sanatlar meydana çıkmıştır; bu bilhassa Kuşanlar zamanında inkişaf etmiştir. Hindistan da mimari ve resim,edebiyat alanında hakikî şaheser eserleri Müslüman Türkler yapmıştır .*”⁸⁸

Kitapta İlk çağ ön Asya milletlerini “*Türklüğü*” hususuna da işaret edilmiştir. “*Sumerler Mezopotamya’ya geldikleri zaman yazı yazmayı biliyorlardı .Bu yazı daha sonra “çivi yazısı-mihi hat” denilen şekli almıştır. Dilleri Altay Türkçe’si idi. Sami lehçeleri daha sonraki zamanlarda karışmıştır. Akalara gelince onların Sümerlerle akraba olduğunu söyleyen âlimler vardır. Fakat büyük oranda Samilere karışmış*

⁸⁴ *Tarih-I*, s. 33.

⁸⁵ *Tarih-I*, s.40-41.

⁸⁶ *Tarih-I*,s. 28-60.

⁸⁷ *Tarih-I*,s.28-29.

⁸⁸ *Tarih-I*,s. 85.

oldukları anlaşılıyor. Elamlar da Sumerler gibi ve belki de aynı kütle içinde Orta Asya'dan gelmiş Türklerdir."⁸⁹

Mısır tarihi anlatılırken " *Mısır'ın İlk Halkı*"nın kimler olabileceği hususunda şu bilgiler verilmiştir: " *Bu malûmattan ve Türk Tarihine Bir Nazar bahsinde Türklerin umumî muharecetlerine dair verilen tafsilâtın ihtiva ettiği delillerden Mısır deltasına yerleşerek ilk mısır medeniyetini kuranların Türkler olduğu anlaşılır.*"⁹⁰

Türk Tarih Tezi'nde Anadolu büyük önem verilerek, " *mukaddes yurt* "olarak ifade edilir. Kitapta Anadolu tarihi ve medeniyetine 24 sayfa ayrılmıştır. Konun ağırlık noktası Anadolu'nun ilk sakinlerinin ve medeniyetlerinin Türklerle ilgisidir. Bu yüzden ilk sayfalarından itibaren çeşitli deliler getirilerek bu durum ortaya konmaya çalışılmıştır. " *Küçük Asya halkı, Hitit ve emsali isimlerle tanıtılmış "Hata " Türkleridir. Bunlar tarihöncesinden de Orta Asya yaylasından garba vuku bulan muharecetlerde buraya gelmişlerdir. Sumerlerle ve Elamlarla akrabadırlar. Nitekim Ege Denizli'nin ve bunun garbındaki kıtanın ve Trakya'nın dahi ilk sakinleri aynı menşe ve irtandırlar.*"⁹¹

Frikyalıların da Etilerle birlikte Orta Asya'dan gelmiş Türk kabilelerinden olduğu belirtilmiş⁹² ve Lidyalıların yaşamış olduğu Batı Anadolu için de " *Menyoyalılar, Trako-Frikler, Sarlılar, Turşalar, Etiler ve Litler(Lidya'lılar) gibi devirler imtidadınca üst üste gelip yerleşmiş bir çok Türk kabilelerinin meskeni olmuştur.* " ⁹³ ifadesi kullanılmıştır.

Kitabın " *Ege havzası* " bölümünde Adalar Denzinin taşıdığı " *Ege* " kelimesi'nin, " *İyon (İon) " Grek " "Aka* " Türkçe aslından gelme olduğu iddia edilmiştir.⁹⁴ Ege havzasını oluşturan " *Yunan yarımadası, Batı Anadolu, Girit ve Adalar* " bölge halkının aslının kimler olduğu üzerinde durularak Anadolu'nun batsındaki yaşayan halk hakkında şu ifadelere yer verilmiştir: " *Etiler, Frikler ve*

⁸⁹ *Tarih-I*,s. 88.

⁹⁰ *Tarih-I*,s.106-107.

⁹¹ *Tarih-I*,s.128.

⁹² *Tarih-I*,s. 138.

⁹³ *Tarih-I*,s.142.

⁹⁴ *Tarih-I*,s.185.

*Lidya'lular adlarını taşımış olan Türk ırkına mensup kavimler olduğunu biliyoruz. ...Fakat daha sonra Anadolu'dan birbiri ardınca gelen bir çok istila sonuncu brakisefal kavim Girit adasına tamamen hakim olmuştur .”⁹⁵ Yunan yarımadası hakkında ”İşte Yunan Yarımadası'nın eski ahalisi,ı ,bu saydığımız Egeler,Akalar, ve Torların karışmasından hasıl olmuş bir kütle idi. Bütün bu unsurlar aynı ırktandı; yani menşeleri Orta Asya olan Türk ırkından idiler.”⁹⁶ Ege havzasında oluşan medeniyetin de Anadolu içindeki, Mezopotamyadaki ve Orta Asyadaki medeniyetlerden bir farkı olmadığı görüşü ileri sürülmektedir. “ *Giritte, Turova da bulunan en eski eserlerle Hazar şarkındaki Türk elerinde bulunan eserler arasında tesbit edilen benzerlik Akdeniz medeniyetinin olduğu kadar, onu yapan insanların menşeiini de göstermeye yarar delillerdendir”* Akdeniz havzasını kaplayan bu medeniyeti eskiden kabul edilen bağımsız Yunan medeniyeti olmadığını anlaşılmıştır. Bu medeniyeti Greklere mal etmek ve onu ancak Mısır medeniyeti ile temasta görmek yerine, Yunan medeniyetinin kökenlerini kendinden evvelki medeniyetlerde, “özellikle “Eti” Medeniyetinde aramak lâzımdır.”⁹⁷ denilmiştir.*

Kitabın “ *Eski İtalya ve Etrüskler*” konusu ele alındığı son bölümünde, Etrüsklerle ilgi dikkat çekici bilgiler verilmiştir. Etrüsklerin İtalya'ya Lidyardan geldiğini ve yaşayış tarzı olarak doğu karakterini taşıdığına işaret edilmektedir.” *Hulâsa şudur:Etrüskler,Türsenler,Türkalar,Ege adalarında, Anadoluda kadimden beri oturmuş olan kavimlerdir. Bunlara Akalar, Ekeler, Etiler denildiğini biliyoruz”.*⁹⁸ Yunan medeniyeti gibi Roma medeniyetinin de kökünün Batı Anadolu olduğu vurgulanarak bu medeniyetin Etrüskler vasıtasıyla Anadolu'dan İtalya'ya taşındığı belirtilmiştir.⁹⁹

Türk Tarih Tezi'nin kitabın geneline yansıdığı görülmektedir. Özellikle tarih öncesi ve tarihi devirlerin başlarında Ön Asya,Anadolu ve Akdeniz havzasında yaşayan kavimlerinin Türklerle ilgisi üzerinde durulur. Bilhassa Anadolu yer adlarının Türkçeye ilgi kurma gayretleri “*Anadoluya* “ sahiplenmenin bir belirtisi olarak görülmelidir Bunun yanında yukarıda temas ettiğimiz “Ege “örneğinde

⁹⁵ *Tarih-I,s.187 .*

⁹⁶ *Tarih-I,s.188.*

⁹⁷ *Tarih-I,s.31-32.*

⁹⁸ *Tarih-I,s.265-267.*

olduğu gibi o devre ait bir çok kelimelerin etimolojisi yoluyla Türk asıllı olduğu ileri sürülmesi dikkat çekicidir. Meselâ, “*Buda*” kelimesinin Türkçe olduğunu Atilla’nın kardeşi “*Bleda*” ve Macaristan’daki “*Budin*” kalesinin adının da buradan geldiği iddia edilmiştir.¹⁰⁰

Kitabın “*Beşer Tarihine Giriş*” bölümünün “*laik*” bir düşünceyle kaleme alınması ve aynı zamanda konuların anlatımındaki millî duygu ve milliyet şuurunun vurgulanması gözönüne alındığında öğrencilerde tarih eğitimi vasıtasıyla Türkiye Cumhuriyetinin ideolojisini oluşturan “*Laiklik*” ve “*Milliyetçilik*” fikirlerini benimsetilmek istendiği açıkça görölmektedir. .

Tarih-II kitabı(1933) 400 sayfa olup kitabın sonuna 119 resim,49 harita ilave edilmiştir. Kitap şu ana başlık altında konuları toplamıştır.¹⁰¹

- I. Eski Çağdan Orta Çağa Girerken
- II. Türk-Alanlar ve Avrupa’yı İstilaları
- III. Avrupa’da Hun- Türk İmparatorluğu
- IV. Asya’da Akhunlar Devleti
- V. Beşinci Asırda Avrupa
- VI. Türk-Avar İmparatorluğu
- VII. Asırda Doğu Roma İmparatorluğu
- VIII. Asyada Göktürk İmparatorluğu
- IX. Türkeş Devleti
- X.Karluk –Türk Devleti
- XI. Uygur-Türk Devleti

⁹⁹*Tarih-I*,s.32.

¹⁰⁰*Tarih-I*,s.76.

¹⁰¹ *Tarih-II*, Kaynak Yayınları, İstanbul,2001.

- XII. Batı Asya ve Doğu Avrupa Türk Devletleri
- XIII. Asırdan Sonra Avrupa'ya Doğudan Gelen Yeni İstilalar
- XIV. İslâm Tarihi
- XV. İlk Müslüman Türk Devletleri
- XVI. Karolenj İmparatorluğu
- XVII. Normanlar
- XVIII. Alman Dukalıkları ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun Kuruluşu
- XIX. Papalalara İmparatorlar Mücadelesi
- XX. 11-12 Asırda Hıristiyan Derebeylikleri (Feodalite)
- XXI. Büyük Selçuklu İmparatorluğu
- XXII. Orta Çağda Anadolu Türk devletleri
- XXIII. Haçlı Seferleri
- XXIV. Karahata Devleti
- XXV. Harzemşahlar Devleti
- XXVI. Türk-Moğol İmparatorluğu
- XXVII. Mısır-Suriye Türk Devletleri
- XXVIII. Anadolu Türk Beylikleri (İkinci Selçuklu Feodalitesi)
- XXIX. Anadolu Türk Devletleri Devrinde Türk Medeniyeti
- XXX. Orta Çağ Hint Âlemi
- XXXI. Müslüman Türkler İdaresinde Hint

XXXII. Timur

XXXIII.Hindistan’da Babür İmparatorluğu (Büyük Hint-Türk İmparatorluğu; İstikrar Yükselme Devri)

Tarih-II kitabı zaman olarak daha çok Ortaçağ, konu olarak Türk ve İslâm tarihi ağırlıklıdır. Aynı zamanda Ortaçağ Avrupa Tarihi hakkında ayrıntılı açıklamaların bulunmaktadır.

Kitabın genelinde Tarih-I kitabında olduğu gibi Türklük ve milliyet şuuru daima ön plânda tutulmuştur. Meselâ, Avrupa’ya gelen Türklerin kendi arasındaki mücadeleye dikkat çekilerek Türk milletinin bir kısmı dünya tarihinde büyük işler yaptığı halde diğer bir kısmının, ırkının büyüklüğünü anlamadığı ve millî şuurunun gelişmemesi yüzünden enerjilerini olumlu yönde harcamak yerine kendi kendini mahvetmek için sarf ettiği anlatılır. Bu durumun” *Türk ırkı tarihinin en karanlık ve en kötü tarafıdır*”¹⁰² olarak belirtilmiştir.

Batı’da bir kısım tarihçilerin Türklerin medeniyet kurma kabiliyeti olmadığı ve bu yüzden İslâm medeniyetine hiçbir katkılarının bulunmadığı iddialarına “*Abbasi Devrinde İslâm Medeniyetine ve Bu Medeniyette Türklerin Etkisi*” adlı bölümde cevap verilmiştir. “*İslâmiyet devrinde ulum ve maarifle iştilal edenlerin en çoğu Arap olmayan kavimlere mensup idi. İslâm medeniyeti kendi teessüsünü diğer milletlere, bilhassa da Türklere ve İranlılara medyundur. İslâmiyet’in zuhuru esnasında yüksek seviye ve eski bir medeniyet sahibi olan Türklerin İslâmiyet’i kabul ettikten sonra teessüs ve inkişafında pek mühim bir âmil olmaları tabî idi. Bilaistisna İslâm medeniyetinin her şubesinde Türklerin büyük hizmeti oldu.*”¹⁰³

Kitapta “*İslâm Tarihi*” için oldukça geniş yer ayrılmıştır(Resim ve tablo dışında 105 sayfa) “*Halifeliğin Gerçek Mahiyeti*” adlı bölümdeki şu ifadeler dikkat çekicidir. “*Muhammed, gerek dinî meselelerde,gerek içtimai hususlarda bir ıslah yapmak lâzım geldiği zaman ,kendini hiçbir şeye bağlı görmemiştir. Daima tekamüle doğru yürümüştür. Ölüm, bu tekamülü birden bire kesti. Muhammed’den sonra İslâm âleminde görülen durgunluk ve tedenni sebebi, Muhammed’de değil, onun*

¹⁰² Tarih-II,s. 76.

*haleflerinin Muhammed'in mesleğinin ruhunu değil, metnini almalarında aranmalıdır. Bu büyük hakikat ancak Türkiye Cumhuriyeti devrinde hakkı ile idrak edilmiş, icabı yapılmıştır.”*¹⁰⁴

Kitapta günümüz tarihçileri tarafından pek kabul görmeyen hususlar da yer almıştır. Samanoğulları devletinin Müslüman Türk devletleri arasında sayılması,¹⁰⁵ İspanya fatihi Tarık Bin Ziyad'ın Türk asıllı¹⁰⁶ gösterilmesi ve kitap da “*Karahata*” olarak adlandırılan Karahitaylıların Türk devleti olarak kabul edilmesi¹⁰⁷ bunlara örnek gösterilebilir.

Kitap da “*Ankara savaşı*“nın ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı “*Timur devleti*”ne 33 sahifelik yer ayrılmıştır. Timur hakkında “*son söz*” olarak şu ilginç ifadeler kullanılmıştır. “*Timur zaptettiği yerlerde hâkimiyet ve onun başladığı düzen ve medeniyetperverliği sürdürecektir haleflere sahip olsaydı, bugün Türk âleminin hayat ve durumu ve dünyanın şekli şüphesiz büsbütün başka olacaktı. Kumandanlık hususunda ise Timur dünyanın son kumandanı dense asla hatâ edilmiş olmaz. Halbuki bu büyük adam, dünyaca ne çabuk unutulmuştur.*”¹⁰⁸

Tarih –III, kitabı (1933) 350 sayfa 6 renkli 3 karakalem tablo-19 harita- 195 resimden ibarettir. Kitap (III) bölümden oluşmakta olup “*XVI.Asır Sonlarında Avrupa*” bölümü dışında kitabın tamamı Osmanlı tarihine aittir. Bunun yanında tarih eğitimi bakımından önemli bir husus da Osmanlı tarihi anlatılırken çağdaşı olan devlet ve ülkelerin tarihleri hakkında bilgi verilmesidir

Kitap, Osmanlı Devletinin kuruluşu ile başlar. Osmanlı Türklerinin Anadolu'ya ne zaman geldiklerinin kesin olarak bilinmediğini belirtilmiştir. “*Bütün Türkler gibi Orta Asya'dan İran yolu ile garba ilerleyerek, aşiret reisi Ertuğrul Beyin emri altında Anadolu'ya gelip yerleşmiş olduğu rivayet edilmektedir*” Ayrıca Osmanlı hükümdarlarının Oğuz Han'a dayanan silsilenâmelerinin sonradan

¹⁰³ *Tarih-II*,162-163.

¹⁰⁴ *Tarih-II*,s.118.

¹⁰⁵ *Tarih-II*,s.186.

¹⁰⁶ *Tarih-II*, s.133.

¹⁰⁷ *Tarih-II*,s. 245.

¹⁰⁸ *Tarih-II*,s. 329-330.

uydurma olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁹ Kitapta Batı feodalitesi ile Selçuklularda görünen feodalite arasındaki farkların ortaya konmasıdır. Bunlar Türk Tarihini belli bir ideolojik açıdan yorumlayıp Türk tarihinde Avrupa tipi “feodalite” arayanlara da cevap olacak niteliktedir. “*Anadolu Selçuk ve Bizans feodalitesinin garp feodalitesinden bazı farkları vardır: meselâ, garp feodalitesinin arazi kanunu ve meratip silsilesi burada aynen mevcut değildir*” denildikten sonra görünüş olarak sultanın hak ve nüfuzu daha fazla olmasına rağmen, Selçuklu saltanatı, bir İslâm devleti olduğundan, “*Müslüman feodal beylerinin hukukunu tahdit ve arazi mülkiyetini halka tahsis ediyordu, feodal beylerin tebaası, serf (esir) değildi, ancak sultanın zayıflığı feodal beylerin kuvvetini ve müstakil hareketlerini artırıyor ve bazen bunları tam istiklâl kadar sevk ediyordu.*”¹¹⁰

Kitapta, Fatih devrinde Osmanlı devletinin kudretli bir imparatorluk haline geldiği üzerinde durulmuş¹¹¹ ve Fatih Sultan Mehmet’in yönetimi hakkında övücü ifadeler de yer verilmiştir. “*Fatih, Osmanlı imparatorluğunu, kendine muasır devletler gibi tanzime kalkıştığını*” ve zamanındaki bilgili kişilerle istişare ederek “*devlet idaresinin mühim şubelerini tanzim ve tahsis etmiştir.*”¹¹² denilmektedir.

İkinci Türk Tarih Kongresinde ki, bazı tebliğlerde olduğu gibi Osmanlı devletinin başarılarında Türk milleti ön plâna çıkarılmak istenmiştir. “*İstanbul’un fethi üzerine, Türklerin şöhreti Avrupa’nın her yanına yayıldı. Türklerin ellerine geçen memleketleri çok adalet ve merhametle idare ettikleri, fukarayı zenginlerin gadir ve tazyikinden kurtardıkları şayi olmuştu.; Türk tebaası olan kavimlerin refah ve saadete erdikleri söyleniyordu. Bazı Almanlar, Türklerin Almanya’ya gelip memleketlerin de cari haksızlıklara ve adaletsizliğe mâni olacakları ümidine bile düşmüşlerdi.*”¹¹³

Diğer kitaplarda olduğu gibi bunda da her vesile ile öğrencilere “*milli şuur*” verilmesine özen gösterilmiştir. Meselâ, Osmanlı devleti anlatılırken “*Türk Ordusu, Türk milleti, Türk devleti, Osmanlı Türkleri, Müslüman Türkler, Osmanlı*

¹⁰⁹ *Tarih-III*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001, s.1.

¹¹⁰ *Tarih-III*, s1-2.

¹¹¹ *Tarih-III*, s.34.

¹¹² *Tarih-III*, s. 35.

Türk devleti, Türkiye,”vb. tabirler kitapça sıkça kullanılmıştır. Başka konuların anlatımında da “*millî hassasiyetin* “gösterildiğine şahit oluyoruz. “*Türkeli,Türklüğün beşiği Türkistan (s.288) için Cevdet Paşa’nın “Tarih-i Cevdet”te“Tataristan-ı kebir” ifadesini kullanmasının yanlış olduğu, aslında Cevdet Paşanın bunu “Orta Asya ve Türkeli yerine kullanılmıştır.” açıklaması ile belirtilmiştir.*¹¹⁴ Mısırda Türk tarihi anlatılırken “*Mısırda kurulan Memlûkleri Çerkez ve Türk diye ayırmanın doğru olmadığını her ikisinin de Türk olduğu*¹¹⁵ söylenmiştir. Günümüzde Türk dünyasını anlatırken kullanılan “*Adriyatik’ten Çin seddine*” kalıbına benzer bir tabir olarak “*Adriyatik’ten Ganja,Bengale*” tabirine yer verilmiştir. Ayrıca XVI. asırdaki Türk devletlerinin gücünü sembolize etmek içinde “*XVI. asır Türklerin büyük asırdır*” denilmiştir.¹¹⁶

Fatih devrinde din ve vicdan hürriyeti hususunda Hıristiyan ahaliye karşı ılımlı davranılması övülmüş, fakat Fatih kânununun resmîyet kazandırdığı iddia edilen “*kardeş katli*” için Osmanlılarda şimdiye kadar böyle “*şedit ve gaddar hükmü havi bir kanun maddesi tedvin olunmamıştı.*” denilerek sert bir şekilde tenkid edilmiştir.¹¹⁷

. Fatih devrinde taassuptan uzak,serbest sanat ve edebiyat alanında gelişmeler yaşanırken II. Bayazıd devrinde bu hayata tepki olarak “*irtica*” hareketleri görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Ayrıca II. Bayazıd, İspanyadaki “*Gırnata Devleti*”nin yıkılmasına seyirci kalmakla da suçlanmıştır.¹¹⁸

Yavuz Sultan Selim’in hilafeti alması “*İslâm âlemini istilâ ile birleştirmekte, onu da kullanmak istiyordu.; fakat ilerde görülecektir ki Osmanlı sultanları, hilafet sıfatlarından ciddi bir faide görmemişlerdir. Bilâkis Osmanlı hükümdarlarının haiz olduğu bu sıfat Osmanlı devletinin zamana göre tekâmül ve terakkisine mâni muhafazakârlığa ve hattâ irticaa badi bir sebep olmuştur. Osmanlı devletinin zayıfladığı XVIII. ve XIX. asırda ise bazı Avrupa devletleri, Osmanlı sultanlarının*

¹¹³ *Tarih-III,s.40.*

¹¹⁴ *Tarih-III,s.64.*

¹¹⁵ *Tarih-III.46.*

¹¹⁶ *Tarih-III,s.69.*

¹¹⁷ *Tarih-III,s.36.*

¹¹⁸ *Tarih-III,s .44-45.*

halifelik sıfatlarından kendi hesaplarına istifade etmeye çalışmışlardır."¹¹⁹ şeklinde ifade edilmiştir. Burada aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetinde halifeliğin kaldırış sebepleri anlatılmak istenmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman dönemi bir taraftan siyasi başarılarla zirveye çıkarken diğerk yandan "*lüks ve israfın* "artmasıyla, memleket idaresinde "*inhitat ve inkıraz*" tohumlarının atıldığına işaret edilmiştir.¹²⁰

Osmanlılarda yapılan ıslahatların başarısızlığı, Avrupa'nın Rönesans devrinden beri siyasî ve sosyal hayatı müspet ilimler üzerine kurmaya çalışırken, Osmanlı Devleti'nin her türlü yeniliğe engel olan cehalet ve taassup yüzünden bir türlü "*ilerlemediği*" şeklinde açıklanmıştır.¹²¹ Bunun yanında Tanzimat devri ıslahatlarının başarısızlık sebepleri şöyle açıklanmıştır: "*Uzun yıllardan beri Hıristiyanların devlete karşı isyan ve mesele çıkartması yüzünden Müslüman halkın onları samimi bir vatandaş olarak içine sindiremediklerini, bu yüzden bütün tebaa için düşünülen eşit hukukun uygulanmasının pek mümkün olmadığını ve aynı zamanda öteden beri hasım saydıkları Avrupalı devletlerin "ısrarı ve hattâ tazyikleri" ile yapılan işlere pek iyi bakılmadığı*", bununla birlikte Devlet yetkililerinin ıslahatları uygulamada samimiyetsizliği ile Rusya'nın desteklediği Sırp, Bulgarlar gibi Osmanlı devletinde yaşayan gayri Müslim unsurların Müslüman-Osmanlılarla kaynaşıp bir "*Osmanlı milleti*" teşkil etmek için samimi bir gayret içinde olmadıkları görülmüştür.¹²²

Osmanlı devletinin gerilemesi anlatılırken, "*dışardan*" Avrupa sanayi ve sermayesinin Osmanlı sanayisini çökertme gayretleri, "*içerden*" devletin "*asırlardır devam eden fena*" yönetilmesi sonucunda eski mâli sistemi ve ticari dengenin bozulduğu üzerinde durulmuştur. Bunun yanında Avrupa tarzı ordu teşkilinin masraflı ve Kırım Harbinin getirdiği malî yükümlük 1854'te "*ilk borçlanma*"ya sebep olduğu ve bu istikrazların ilerde Osmanlıların başına "*ne büyük bir belâ olduğu*"na işaret edilmektedir.¹²³ Cumhuriyet kadrolarının, ekonomi programını

¹¹⁹ *Tarih-III*,s. 47.

¹²⁰ *Tarih-III*,s. 59-62.

¹²¹ *Tarih-III*,s.197.

¹²² *Tarih-III*,s. 248-249.

¹²³ *Tarih-III*,s.243-244.

uygularken dışardan borç alamadan “*denk bütçe*” yapmaya özen göstermelerinde, Osmanlı devletinin yaşadığı bu acı tecrübenin mutlaka etkisi olmuştur.

Kitapta, Osmanlı Devletinin son yıllarına damgasını vuran “*İttihat ve Terakki Partisi*” hakkındaki tesbitler de ilgi çekicidir. İttihatçıların siyasette bocaladıkları ve istikrarlı bir politikaları olmadığı ortaya konurken, bir taraftan başlangıçta sıkı bir şekilde sarıldıkları “*Osmanlılık*” fikrinden vazgeçip “*Türkçülüğe*” yöneldikleri, diğer taraftan “*laik denebilecek bazı teşebbüslerde bulunurken,*” aynı zamanda “*bazı halk tabakalarının dinî taasubunu okşayan icraattan da geri durmuyordu*” denilmektedir.¹²⁴

Kitapta Osmanlıların Birinci Cihan Harbine vakitsiz girdiği “*Osmanlı noktai nazarından, harp muvafık bir zamanda başlamış değildi*” sözleri ile belirtilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Bey’in bu önemli noktayı raporlarında tesbit ettiğine işaret edilmiştir.¹²⁵

Birinci Cihan harbinde Osmanlı devleti tarihinde görülmeyecek derecede 4 milyon askeri seferber ederek bunun bir buçuk milyonunu cephelerde bulundurması şu cümlelerle anlatılmıştır. “*Osmanlı Tarihinin şimdiye kadar bahsolunan vakayii iyice teemmül olunursa, bu muvaffakiyetin fevkalâdeliği anlaşılır ve Türk milletinin ne kadar hayrete şayan bir hayatiyeti haiz olduğu iftiharla görülür. Bu hayatiyetin kaynağı Türk milletinin 120 asırlık tarihi varlığıdır.*”¹²⁶

Liseler için yazılan tarih kitaplarının sonuncusu olan Tarih-IV,(1934, II. Baskı). 358 sayfadan ibaret olup, içerisinde 12 harita ve 5 renkli olmak üzere 181 resim vardır.¹²⁷ Türk Tarih Tezinin oluşumundan sonra yazılmış olan Tarih-IV muhteva ve ana hat olarak hem Cumhuriyet kadrolarının tarihe bakışını, hem de Cumhuriyet tarihi yazımında temel konuların neler olduğunu belirlediğinden daha sonra yazılan Cumhuriyet tarihi kitaplarına kaynak ve örnek teşkil etmiştir. Dönemin şartlarına göre iyi bir baskı tekniği kullanıldığı anlaşılan kitap, grafikler, resimler ve istatistik bilgilerle zenginleştirilmiş,devletçe desteklenen Türk Tarih Kurumu

¹²⁴ Tarih-III,s. 303-304.

¹²⁵ Tarih-III,s.306.

¹²⁶ Tarih-III,s. 309.

¹²⁷ Tarih-IV, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

tarafından yazıldığı için çeşitli kaynaklara ulaşmada zorluk çekilmemiştir.

TTAH da son bölümde Cumhuriyet tarihine yalnız iki sayfa ayrılmışken IV. cildin tamamı Türkiye Cumhuriyetine aittir. Cumhuriyet tarihi muhteva olarak genelde Millî Mücadele ve İnkılâplar çerçevesinde ele alınmıştır. Kitabın nasıl bir dünya görüşü çerçevesinde yazılmış olduğu “*mukaddimesi*”nde açıklanmıştır. “1000 yıldan fazla süren “İslâmlık-Hıristiyanlık” davalarının doğurduğu husumet duygusu ile mutaasıp müverrihler bu davalara asırlarca İslâmlığın pişdarlığını yapan Türklerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeğe savaştılar. Türk ve İslâm müverrihler de Türklüğü ve Türk medeniyetini İslâmlık ve İslâm medeniyeti ile kaynaştırdılar;İslâmlığa takaddüm eden binlerce yıla ait devreleri unutturmaya “ümmeçilik” siyasetinin icabı ve din gayreti vecibesi bildiler. Daha yakın zamanlarda Osmanlı İmparatorluğuna dahil bütün unsurların tek bir milliyet oluşturmak hayalini güden “Osmanlıcılık” cereyanı da, Türk adının anılmaması, millî tarihin yalnız ihmal değil,hattâ yazılmış olduğu sayfalardan kazınıp silinmesi yolunda üçüncü bir amel halinde diğerlerine eklendi. Bütün menfi cereyanlar, tabii olarak, mektep programları ve mektep kitapları üzerinde dahi tesir gösterdi ve Türklüğün, çadır , aşiret, at, silah ve muharebe mefhumları ile müteradif tutulması an’anesi mektep kitaplarımıza kadar girdi Türk tarihini inkar edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini, bütün hakikatleri ile meydana çıkarabilmek için çalışmakta olan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti bir kısım azasını tarih tedrisatındaki bu boşluğu doldurabilecek bir kitap hazırlamağa memur etti.”¹²⁸

Kitap içindeki grafikler, istatistikler, haritalar en son bilgiler göre yenilenmiş ve bazı ilaveler yapılmıştır. Kitaptaki noksanların daha sonraki baskılarda giderilmeye çalışılacağı ve konular hakkında daha fazla bilgi almak isteyenlerin pek yakında hazırlanacak olan “Umumî Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı esere başvurabileceği hatırlatılmaktadır

Kitapta “Tarih ve Yurt Bilgisi Tedrisatının Millileşmesi” adlı başlıkta millî tarih anlayışının önemi üzerinde durulmuştur. Osmanlılar zamanında millî tarihimizin”yalnız ihmal değil,inkâr ve tahrif edildiğini” mektep kitaplarında Türk

¹²⁸ Tarih-IV, 1934 s. V.

tarihi Osmanlılardan başlatılarak, İslâm öncesi Türk tarihinden hemen hemen hiç bahsedilmediği ifade edilmiştir. Meşrutiyet devrindeki”*Türkçülük*” hareketine rağmen Türk tarihinin bilhassa mektep kitaplarında hakiki yerini bulmadığını, ancak 1929 yılından sonra Atatürk’ün irşat ve rehberliği ile millî tarihimizin gerçek anlamda okunmaya başlandığına işaret edilmiştir.¹²⁹

Kitapta, yıllarca ihmal edilmiş olan Türk tarihinin ne olduğunu açıklarken dikkat çekici şu ifadeler kullanılmıştır:”*Türk tarihi, dünya yüzünde insanlığın doğuşundan beri en asil ve yüksek insan tipini kendi ırkının temsil ettiğini,asırların yürüyüşünce beşeriyetin karanlık göklerinde “müsel medeniyet ufuklarının” kendi ırkının zekâ ve kabiliyet elleri ile açıldığını anlatır. Türk Tarihi, Türk milletine,kendi ırkının askerlikte, idarede, siyasette olduğu kadar ilimde, fende edebiyatta, resim, musiki, mimarlık, heykeltıraşlık gibi san’atlarda dahi ne kadar eşsiz bir istidat ile yorulmuş olduğunu anlatır. Türk tarihi, Türk milletine, dünyanın insan izi taşıyan her parçasında kendi ırkının zamanla silinmemiş ve silinmeyecek hakimiyet ve hars damgası basılı olduğunu, başka milletlerin tek numunesi ile öğündükleri devletlerin en büyüklerinden çok daha büyüklerini yüzlerle kurmuş, her mânâ ve mahiyette şan ve şeref kaynaklarından kana kana içmiş, görgülü bir soydan geldiğini anlatır.*”¹³⁰

Konulara bakıldığında kitabın temel eksenini Tarihte bir çok devletler kuran Türk milletinin yeni bir devlet kurmasının anlatılmasıdır. Birinci kısım Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu adı altında I. Cihan Harbi’nin Sonunda Avrupa Devletleri, Mustafa Kemal’in Hayatı, Millî Mücadelenin Başlaması, İstiklal Harbi, Sevr ve Lozan Antlaşması ile son bulmaktadır.¹³¹

II. kısım, İstiklal Harbinden Sonra İnkılâp ve Islahat Safhaları başlığı altında Cumhuriyetin İlanı, Saltanat ve Hilafetin Kaldırılması,Cumhuriyet Devrinde Siyasi Olaylar, Çeşitli Alanlarda Yapılan İnkılâplar, Türk Ordusu ve Millî Müdafaa konularını ihtiva etmektedir.¹³²

¹²⁹ *Tarih-IV*,s.260.

¹³⁰ *Tarih-IV*,s.259.

¹³¹ *Tarih-IV*, s.1-13.3

¹³² *Tarih-IV*,s. 138-348.

Tarih-IV. kitabında Cumhuriyet tarihi anlatılırken vurgulanmak istenen esas unsur “*Türkiye Cumhuriyeti*” adıyla önceki devletlerden farklı “*laik, milliyetçi ve muasır medeniyete erişmeyi*” kendisine hedef seçmiş yeni bir devletin kurulduğudur. “*Mutlakiyet ve meşrutiyet devirlerinde Vatanımıza ”Memaliki Osmaniye”, devletimize “Devleti Osmaniye” ordumuza”Orduyu Osmaniye” adı verilmişti...Milliyetçi idaremiz,asırlarca süren telkinlerle yerleştirilmesine çalışılmış bu haksız iddiayı ve ağır yanlışları kökünden sökmüş, Türk milletini ve Türk vatanını kendi adına kavuşturmuştur. Artık bu vatanın adı “Türkiye“ ve devletinin adı “Türkiye Cumhuriyeti”dir, ordumuz artık “Osmanlı ordusu “değil kudretini ve kahramanlığını anlatmak için yalnız adını söylemek kâfi olan”Türk ordusu”dur.*”¹³³

İstiklâl Savaşının mahiyeti açıklanırken kısaca şu noktalar üzerinde durulmaktadır. 1-Anavatanı çiğneyen düşmanları yurttan atmak,2-Osmanlı Saltanatını yıkarak Yeni bir Türk devleti kurmak; 4-Avrupalıların Osmanlılara uyguladıkları adlî ve iktisadi sömürüden Yeni Türk devletini uzak tutmak5-Laik devlet yapısını kurarak Hilafeti ve Saltanatı kaldırmak, 6-Garp medeniyeti içinde de yer almak ve yeni devletin millî istiklâl ve hürriyetini temin edecek inkılapları yapmaktır.¹³⁴

Kitapta, Osmanlı devletinden Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasına kadar geçen dönem içerisinde “*milliyetçilik*” kavramının tarihi gelişimi hakkında da bilgi verilmiştir Osmanlı devletinin “*İslâm ümmet*” yapısı üzerinde kurulduğunu ve daha sonra “*devletin tabiiyeti altındaki muhtelif unsurlardan bir “Osmanlı milleti” vücuda getirmeğe*” çalışıldığını ve “*Türkçülük*” cereyanının dilin sadeleşmesi dışında pek zayıf kaldığı ifade edilmiştir. Osmanlının son dönem siyasetine hâkim bulunan İttihat Terakki hükümeti de “*Türkçülük*” “*siyasetini benimsemekten ürkmüş, sonuna kadar Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük arasında bocalayıp durmuştur.*”¹³⁵ denilmiştir. Yeni kurulan Türk devletin esas unsurlarından birinin de milliyetçilik olduğunu ve Türkiye Cumhuriyetin kurulması ile “*Türk milliyetçiliği*” her sahada yerini alarak devlet sistemi haline gelmiştir.¹³⁶

¹³³ Tarih-IV,s.183.

¹³⁴ Tarih-IV,s. 56-57.

¹³⁵ Tarih-IV,s.181-182.

¹³⁶ Tarih-IV,s.182.

Türk Milleti ve Türk milliyetçiliği kavramlarından ne anlaşıldığı da açık bir şekilde belirtilmiştir. Türk milletinin tanımı için *”Türkiye Cumhuriyeti dahilinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk mefkûresini benimseyen her fert , hangi dinden olursa olsun Türktür.”*¹³⁷ denilirken, Türk Milliyetçiliği içinde şu ifadeler vardır. *“Türk milliyetçiliği, bütün muasır milletlerle bir ahenkte yürümekle beraber, Türk içtimai heyetinin hususi seciyesini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar; bu itibarla “millî olmayan cereyanların” memlekete girmesini ve yayılmasını istemez”* denmiştir. Ayrıca Türk milliyetçileri, kendisi de insanlık dünyasının bir organı olduğu için bütün insanlığı sever ve millî haysiyet ve menfaatlerine dokunulmadıkça kimseye karşı düşmanlık beslemez. Türk milliyetçiliği Türkiye dışında yaşayan bütün Türkleri kardeşlik hissi ile candan sever onların gelişmesini ister. Fakat kendisine siyasî sınır olarak Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kabul eder.¹³⁸

Vatanın kurtuluşunda ve milletin istikbale doğru yürüyüşünde *“inkılâpçılık hareketinin”* ne derece önemli olduğu vurgulanır *“Bu sebeple “inkılâpçılık” Türk milletinin yükselme aşkını temsil eden millî şiyardır ve öyle kalacaktır.”*¹³⁹ *“Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik Lâiklik, İnkılâpçılık”* ilkeleri açıklandıktan sonra *“Bu prensiplere dayanan devlet sistemi Türk milletimin tarihine, ihtiyacına, içtimai bünyesine ve mefkuresine en uygun olduğu kadar, bütün dünyadaki sistemler için de en sağlam ve en mükemmel olanıdır.”*¹⁴⁰ Türkiye Cumhuriyetin temel unsurlardan olan *”laiklik”* ilkesinin tarihî temelleri ortaya konmak istenmiştir. *”Türk Tarihinin en eski devirlerinde bakılırsa görülür ki, Türk milleti din ve itikat ile devlet ve siyaset işlerini birbirinden ayırmak lüzum ve ehemmiyetini çok erken anlamıştır.”*¹⁴¹

Türk Tarih Tezi'nin yansıdığı kitapta temel amaç olarak Atatürk'ün önderliğinde Türk milletinin İstiklâl Savasını nasıl bir zorluk ve imkânsızlık içerisinde kazandığını ve Atatürk'ün yaptığı inkılâplarla eski Türk devletlerinden farklı ve üstün yeni bir devlet kurulduğu vurgulanmıştır. Yalnız Türkiye

¹³⁷ Tarih-IV, s.183.

¹³⁸ Tarih-IV, s.183.

¹³⁹ Tarih-IV, s.188.

¹⁴⁰ Tarih-IV, s.188.

Cumhuriyeti tarihi dışındaki ülkelerin siyasî, sosyo-ekonomik olaylarına temas edilmemiştir. Ancak diğer devletlerin İstiklâl Savaşına olan tavırları ve Türkiyeyle olan siyasî ilişkilerine yer verilmiştir. Liseler için yazılan Tarih-IV ve “Orta Mektepler İçin Tarih-III” 1930 yıllarının sonuna kadar okutulmuştur.

Sonuç olarak kitaplardaki konulara bakıldığında Anayurt Orta Asyada büyük medeniyet kuran Türklerin dünya tarihindeki yeri ve önemi; Türk göçleri ve göçlerden sonra Ön Asya ve Anadolu medeniyet kurmaları; Osmanlı Tarihi dışındaki Türk tarihinin yüceltilmesi, Avrupa’daki gelişmeler ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu temel alınmıştır.

Türk Tarih Tezi, ülke insanları arasında ortak bir düşünce,ideal ve kültür birliği oluşturması açısından vatandaşlık eğitiminin özünü oluşturmaktadır. Bu yüzden Tez’in pedagojik bir yönü vardır Türk Tarih Tezi”nin ders kitaplarına yansımaları olan 4 ciltlik tarih kitaplarının temel fikri, yıllardan beri ihmal edilmiş Türk milletinin tarihini hakiki mânasıyla Türk çocuklarına öğretmektir. Kitaplarda Türk milletinin askerlik ve siyaset dışında ilimde ve fende ,sanat ve edebiyatta büyük hamleler yapmış bir millet olduğu, Osmanlıdan öncede büyük bir tarihi olduğu, büyük medeniyetler kurduğu ve bir çok medeniyetlerin kurulmasında da önemli etkileri olduğu dile getirilmiştir.

Bunun yanında Türkiye Cumhuriyetinin, Türklerin “*şimdiye kadar en iyi tarzda teşkil ettikleri*” yeni bir devlet olduğu, “*Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ve inkılâpların yapılması ile Türk milleti geçmişte olduğu gibi çağdaş medeniyet içerisinde yerini alacaktır*” mesajı verilmiştir.

Dört ciltlik Tarihin “*Osmanlılar*” dışındaki “*Türk Devletleri*” bölümlerini Prof. Dr. Fuad Köprülü,”*Cumhuriyet Tarihi*”ni içinde alan Dördüncü cildini de Tevfik Bıyıkoğlu ile birlikte Dr. Reşit Galip yazmışlardır.¹⁴²

Lise Tarih-III Osmanlı tarihi diğer Türk devletlerine göre biraz sönük kaldığı ve daha çokta eleştirel bir tarzda bakıldığı görülmektedir. Bu durum, Türk Tarih Tezi’nin genel tablosundan bakıldığında Osmanlı devletinin Türk milletinin

¹⁴¹ *Tarih-IV*, s.206.

kimliğini Osmanlılık adı altında kaybetmesine yol açtığı ve medeniyet dünyasından uzak tuttuğu düşüncesinden ileri gelmektedir.

Kitaplar o günkü şartlara göre kaliteli kağıtlarda çok mükemmel bir baskı tekniği ile hazırlanmıştır. Bunun yanında, itina ile seçilmiş metin dışı kuşe kağıda basılmış haritalar, krokiler, renkli ve siyah-beyaz resimlerlerle zenginleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda tarih kitapları baskı tekniğini geliştirerek devam etmesi beklenirken, tam aksine hiçbir devirde bir daha bu tür baskı tekniğine sahip tarih kitapları görülmemiştir. Bir çok kavramların açıklanması, konuların anlatımında yeri geldiğinde” *atasözlerinden*” yararlanılması, vurgulanmak istenen kelime ve kavramların farklı karakterde harflerle veya koyu yazılması, anlatımda karşılaştırmalara yer verilmesi pedagojik bakımından önemli unsurlardır. Bazı durumlarda kitapta ileri sürülen görüşleri desteklemek için dip notlarda kaynaklar gösterilmiştir. Lise Tarih-I ön sözünde, tarih kitaplarının öğretim yılına yetiştirilmesi için “*acele* “ edildiğine ve daha fazla bilgi edinmek isteyenlerin pek yakında basılmak üzere hazırlanan “*Umumî Türk Tarihinin Ana Hatları*” adlı esere baş vurabileceklerine dikkat çekilmiştir.

Dört ciltlik kitaplar daha öncede belirtildiği gibi başlangıçta ortaokullar için düşünülmüştü.¹⁴³ Fakat öğretmenler, kitapları genellikle iyi karşılamalarına rağmen pedagoji bakımından ağır olduğunu söyleyince liselere kaydırılmıştır.¹⁴⁴

Böylece yıllardan beri Fransız ders kitaplarının kopyası olarak okutulan ve esas itibariyle Batı merkezli tarih anlayışı dayanan tarih kitapları yerine Türk Tarihini merkez alan tarih kitaplarının okutulması ile Türk çocuğunun yanlış bir formasyona itilmesi önlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında kitapların Türk gençliğinin sağlam bir “*Türklük* “şuuru ile yetişmesinde büyük payı olduğu söylenebilir.

¹⁴² İğdemir, “Cumhuriyetin 50.yılında...” a.g.e. s.9-15.

¹⁴³ Eyice, “Türk Tarihinin Ana...” a.g.m. s.524.

¹⁴⁴ Birinci Türk Tarih kongresinde Konya kız orta Okul öğretmeni bu kitapların Orta okullar için ağır olduğunu söyleyince tenkit edilmesine rağmen daha sonra Kitaplar orta okullardan alınarak liselerde okutulmaya başlanmıştır.(BTTK, s. 282).

B. İNÖNÜ DÖNEMİ

1- Türk Tarih Tezinden Hümanizme Geçiş

Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'nün devlet politikasında etkili bir şahıs olarak ön plâna çıktığı ve daha çok “*Millî şef*” dönemi olarak bilinen bir devir başlamıştır. Bu dönem iç gelişmelerle birlikte II.Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında dış dünyadaki siyasi gelişmelerin Türkiye'nin iç politikası üzerinde etkisini en çok hissettirdiği bir dönem olmuştur

İnönü döneminin ekonomi ve siyasetteki durgunluğuna rağmen, kültür hayatında oldukça hareketli bir görünüşü vardır. Atatürk döneminden farklı kültür politikası takip edilmiştir. Atatürk döneminin eğitim-kültür politikasının temel ilkelerinden olan milliyetçilik ve Türk Tarih Tezi terk edilerek yerine eski Yunan ve Latin(Hümanist) kültürü ikame edilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁵ Bu hususa gerekçe olarak da şu görüşleri ileri sürüyorlardı: Ülkenin kalkınması için temel hedef Batılılaşmadır. Bunun içinde Batı kültür kaynaklarına inmek lazımdır. Bu da ancak yüksek Batı kültürünün iktibası ile mümkündür. Bunun için de Batı medeniyetin asli unsurları Yunan ve Latin kültürlerinin tanınması ve benimsenmesi gereklidir.¹⁴⁶

Batı medeniyeti dışında kalan milletlerde “*Batı topluluğun yeni üyeleri haline getirmede*” etkin olduğu düşünülen Hümanizm, modernleşme gayretleri içinde bulunan Türk aydınlarını da etkilemiştir.Türk aydınlarının kendi İslâm medeniyetinden tamamıyla farklı Batı kültür kaynaklarını merak etmeleri Avrupa ile ilişkilerin sıklaşması ile başlamıştır. Batı kültür kaynaklarına ilk ilginin duyulması XX.yüzyılın ilk çeyreğine rastlar. Yahya Kemâl ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu öncülük ettiği “*Nev-Yunânîlik*” fikri daha çok edebî alanda olmuştur¹⁴⁷ Sinanoğluna

¹⁴⁵Şükrü Karatepe, *Tek Parti Dönemi*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993,s.87;Abdülkadir Yuvalı,”Türkiyede Tarih Öğretimi” “*Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk tarihinin Meseleleri Kolokyumu*” 21-26 Mayıs 1984,Bildiriler. Elazığ,1990,s.255.

¹⁴⁶Ali Ata Yiğit, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası, (1938-1950)* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992,s. 42) İnönü zamanında humanizma faaliyetleri ile birlikte Türk Ocağı mensuplarının Devletin mühim ve etkili kademelerinden uzaklaştırılarak, onların yerlerine milliyetçilik aleyhtarı kimseler getirilmesi ve milliyetçilerin takibe uğratıldığı görülmektedir. (Salih Özkan, *1938-50 arası Türkiye'nin Eğitim Kültür Politikası*” Erciyeş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kayseri-1996,s.87-99). *1944 Milliyetçilik olayı*” olarak bilinen İnönü ile Türkçüler arasındaki çekişmenin sebeplerinin çok önceleri İnönü'nün Başbakanlığı zamanında başladığı iddia edilmiştir. (Sevan Nişayan, a.g.m. s.140).

¹⁴⁷Suat Sinanoğlu, *Türk Hümanizmi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988,s.91; Beşir

göre Batı medeniyetinin temel unsurlarını öğrenmeye yönelik çabalar yanında Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih araştırmalarında Ege ve Anadolu'nun antik tarih ve kültürünün ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmaların da Türk aydınları arasında “*Hümanist*” eğilimlerin gelişmesinde önemli payı olmuştur.¹⁴⁸

İkinci Dünya Savaşından sonra gelen barış ortamı ve hürriyet ve demokratik taleplerle birlikte Batı değerlerinin yüceltilmesine yol açan Hümanist eğilimlerin gelişmesine zemin hazırladığı da bir gerçektir. Milliyetçi bir anlayışla kendi kimliğini arama gayretlerine karşı, Antik çağ Yunan-Latin kültürü köklerine dönmek suretiyle Batı medeniyetine dahil olunabileceğini görüşünü savunan Hümanizm, Doğu-batı dünyalarının karşılaştırılmasında Batının üstünlüğü kompleksine kapılmış, dönemin Türk aydınları tarafından bir dünya görüşüne çevrilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁹ Nitekim bu dönemin aydınlarından bir kısmı toplumda hümanizm düşüncesinin yayılmasına yazılarıyla destek vermişlerdir.¹⁵⁰

Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü dönemi Türk fikir hayatı üzerinde önemli etkisi olan Hümanizma, II:Dünya Savaşının sıkıntılı günlerinde eğitim ve kültür hayatında temel ilke olarak kabul edilmiş ve geniş bir eğitim seferberliğine girişilmiştir. “*Hümanizma ,herşeyin insanla kuşatılması ve insanla sınırlandırılması, diğer yönüyle merkeze insanın konulması,ölçünün insan olması,aşkınlığın reddedilmesi, insan üstü bir şey kabul edilmemesi, akılcılıkla izdivaç ve bazen de tabiatçılığa sığınma ve bütün bunların evrensellik ilkesine uygun görüldüğü bir düşüncedir.*”¹⁵¹ Hümanizmin bir kültür politikası olarak benimsenmesi Hasan Ali Yücelin Millî Eğitim Bakanlığı döneminde olmuştur. Fakat Yücel hümanist politikaya geçişi milliyetçiliğin tabîi bir sonucu olarak göstermektedir” *Millilik bizi*

Ayvazoğlu, Yahya Kemâl, Eve Dönen Adam, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995, s.31-36.

¹⁴⁸ Sinanoğlu,a.g.e. s.92” Cumhuriyetin ilk yıllarında Nurullah Ataç ve Nüşet Haşim Sinanoğlu gibi aydınların Türkiye’de klâsik eğitimin savunucusu oldukları görülmüştür. 1930 yıllarında kesin bir hümanist yönelişe ve bununla ilgili küçük fakat canlı bir yayın etkinliğine tanık olunur. Ruşen Eşref Ünaydın Vergilius’un Ekloglar’ını, Karaosmanoğlu ise Horatius’un şiirlerini dilimize çevirmişlerdir.Nüşet Haşim Sinanoğlu bir İtalyan edebiyatı antolojisi, Dante ile Petrarca üzerine iki küçük inceleme,bir de Yunan-Roma mitolojisi kitapçığı yayınlamıştır. İkinci bir mitoloji kitabının yazarı Nurullah Ataç’tır. Fakat bu akım burada kalmıştır”(Sinanoğlu,a.g.e. s.92).

¹⁴⁹Yümeni Sezen,Hümanizm ve Atatürk İlkeleri, İstanbul, 1998, s.183-202; Türkdoğan “Değişme-Kültür...”a.g.e. s.13-83.

¹⁵⁰ Sinanoğlu,a.g.e. s.92; Sezen, a.g.e. s.194.

¹⁵¹ Sezen,a.g.e. s.25.

yeni bir hümanizmaya getirdi. Garplılardan daha geniş olarak, nerede insan zekasının eseri varsa, içine alan bir hümanizm kurma yolundayız.”¹⁵²

Bu dönemin hümanizm açısından en başta gelen kültür hareketlerinden biri yabancı klasik eserlerin Millî Eğitim Bakanlığınca Türkçe’ye tercüme edilerek yayınlanmasıdır Batı medeniyeti ile Türkiye arsında yakınlaşmayı sağlamanın yolu olarak hümanizma esaslarını benimsenmeyi gören iktidar kadroları, geniş bir tercüme seferberliğine başladılar. Hümanizmin bir kültür politikası olarak benimsenmesinde önemli bir yeri olan Millî Eğitim Bakanı . Hasan Ali Yücel¹⁵³, Batı dillerinden Türkçe’ye çevrinin önemini ve gerekliliğini şu sözlerle ifade etmektedir:” *Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medenî dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve âlemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor.*“¹⁵⁴ Aynı şekilde klâsik eserlerin tercümesine ”önsöz” yazan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de,”*Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatlarında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlerin en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır.*” demekle hümanist kültürün Türkiye’ye yerleştirilmesi kararını ortaya koymaktadır.¹⁵⁵ Maarif Vekilliğinin bünyesinde bir tercüme bürosu kurularak 1941-1946 yılları arasında dünya edebiyatı klasiklerinden 496 eser Türkçe’ye çevrilmiştir. Edebî eserlerin yanısıra, felsefe derslerindeki açığı gidermek için felsefe konusunda yazılmış önemli bazı eserlerde Türkçe’ye çevrilmiştir. Klasik eserlerin tercüme faaliyetleri ile birlikte en etkili olan yayın da “*Tercüme Dergisi*”dir. 1940 yılında yayınlanmaya başlayan dergi, bir yayın organı olarak genelde çeviri konusunda bir şuur oluşturması bakımından önemlidir. Dergide orijinal metinleriyle birlikte şiir, hikaye, roman, oyunlardan bölümler ve çeviri üzerinde teorik bilgilere yer verilmektedir.¹⁵⁶

¹⁵² Yiğit, a.g.e s. 46.

¹⁵³ Yiğit, a.g.e. s. 45.

¹⁵⁴ Mustafa Çıkar, *Hasan Ali Yücel Türk Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998 s.81.

¹⁵⁵ Yiğit, a.g.e. s.46.

¹⁵⁶ Çıkar, a.g.e. s82-.84.

Başlangıçta Atatürk zamanında olduğu gibi eğitim hayatında millî, laik ve çağdaş politikanın devam ettirileceği vurgulanmıştır. Nitekim bu durum 1939 CHP Hükümet Programında ifade edilmiştir. “*Memleketimizin maddî refahı ve iktisadî kalkınması ancak kültür seviyemizin bunlarla muvazi olarak yürütülmesiyle mümkün olacaktır. Türk çocuğunu daha ilk tahsil yaşında iken mektebe alarak zekâ, istidat ve faaliyetine uygun bir silsile takip ettirmek memleketin ilim, sanat ve pratik hayat ve teknik faaliyet sahalarında eleman ihtiyacını onların yetişkin varlıkları ile karşılamak maarif işlerinde tutacağımız esaslı yoldur. Bu yolda emin yürüyebilmek için ilk tahsili öğretmen ve eğitmenlerimizle vermeye çalışmakta devam edeceğiz. Mevcut liseler keyfiyetçe olgunlaştırmak ve yüksek tahsil müesseslerini tam hazırlayıcı mektepler haline getirmek emelindeyiz. Ankara, İstanbul üniversiteleri ile diğer yüksek tahsil mekteplerinin inkişafı yakından takip edilecektir. Türk çocuğunun ahlaki temiz ruhça ve bedence sağlam milletine, vatanına, Cumhuriyet ve İnkılâba sadık yetiştirmek maarifimizin başlıca hedefidir. Tarih ve dil inkılâbımızın millî ruhun doğuşuna ve kuvvetlenmesine verdiği hızı artıracacağız*”¹⁵⁷ Hükümet programlarında ve yetkililer tarafından eğitim milliyetçi yönü devamlı vurgulanmasına karşılık, Atatürk döneminden farklı bir eğitim ve kültür politikası takip edilmiştir. Yukarıda da söylediğimiz gibi Atatürk döneminin eğitim-kültür politikasının temel ilkelerinden olan Milliyetçilik terk edilerek eski Yunan ve Latin(Hümanist) kültürü ikame edilmeye çalışılmıştır.¹⁵⁸ Bu dönemi genel olarak değerlendirildiğinde İnönü dönemi eğitim politikasının en bariz hususiyetinin, hümanistleştirme olduğu görülür. Fakat hümanist düşünce eğitime yansımış olmakla beraber, büsbütün de millî anlayıştan uzaklaşmış değildir. Bu ikilik hükümet programları ve devlet yetkililerin konuşmaları ile eğitim uygulamalarında daha açık bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁵⁹

¹⁵⁷Selçuk Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.44.

¹⁵⁸ Karatepe, a.g.e ,s.87, Yuvalı,a.g.m. s.256, Özkan, a.g.e. s.91-94.

¹⁵⁹Meselâ, 1948 Programına Türk tarihi açısından bakıldığında temel olarak Türk tarihinin esas alındığı ve başka tarihler ancak Türk milletine ilgisi oranında yer aldığı ifade edilmektedir” Tarih dersinde öğretmenin vazifesi birtakım bilgileri sadece öğretmek değil, tarihin en eski zamanlarından beri Türk ulusunu üstün yaşadığını, başka milletlere kültürünü yayarak onlara hayatın her yönünde güzel örnekler verdiğini, onlara daha mesut ve daha rahat yaşama yollarını öğrettiğini,Türk ulusunun dünyanın dört tarafında kurduğu yüksek uygarlık hayatını vücuda getirmek için ne kadar fedakârlıklara göğüs gerdiğini canlı misalleriyle göstermektir”(1948 İlkokul Programı,MEB,1948, s.3-4).

Diğer taraftan 1946 sonrada demokratikleşme ile birlikte eğitimdeki durum yeniden gözden geçirildi. Bir taraftan dinî bilgi edinme ilkesi benimsenirken diğer taraftan da halkevleri vasıtasıyla Türk etnografyasına yönelik araştırmalar ve derlemeler yapıldı. Ancak bu genel politika esaslarını değiştirmede.¹⁶⁰

Hümanizmin eğitim ve öğretim hayatına girişinin ilk basmağı 1939 yılında toplanan Birinci Maarif Şûrasında “hümanizm” konusu gündeme getirilmesi olmuştur. Burada hümanizm ve bunun sonuncu olarak da okullarda Grekçe ve Latince öğretim hususu tartışılmıştır. 1940’lı yıllarda ilkokullar için tarih kitabı yazan Hamit Ongunsu bu konuda şunları söylemiştir.” *Dün Hümanizm meselesi de mevzu bahis oldu. Hümanizm meselesi muhtelif şekilde izah edilmiştir. Fakat zannediyorum ki mevzuun tarzı cereyanı itibariyle, hiç kimse hümanizmin tam bir tarifini yapmamıştır. Bendenizce Hümanizm, insan zekasının, insan hislerinin mazide vücuda getirdiği mahsulleri doğrudan doğruya kaynaklarına müracaat ederek tetkik etmek keyfiyetidir*”¹⁶¹ Bu konuda tartışmaya katılan Cevat Dursunoğlu’nun görüşleri de şöyledir: “.... Türk milletinin gelecekte büyük bir medeniyet misyonu olacağına kaniim. Bunun için yol muayyendir. Bir taraftan bu kültürün ana kaynağına gitmek, diğer taraftan kendi ana kaynağımızla bu müstakbel inkişafa kendi rengimizi vermek. Bu kültürün ana kaynağının kadim hümanizm olduğunu hepimiz biliyoruz. Hümanizm fikrinin anlaşılması, yayılması, bu kültür içindeki milletlerin yürüdükleri yoldan olabilecektir. Bunun da vasıtası Latince ve Grekçe tedrisatıdır. Bu ana kaynağa ancak bu iki klâsik ölü dilden gidilir”¹⁶² Dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel “hümanizm” konusunda şu görüşleri ileri sürmüştür. ”*Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin tecellilerinden biri de Cumhuriyetin daha ilk zamanlarında Arapça ve Farsça’yı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu o da seneler sonra ve bu yakınlarda Latince ve Yunanca ile doldurmaya başladık*”¹⁶³

Bu tartışmalar neticesinde Hümanizmin tarafları şu görüşlerde birleştiler: Hümanizm uygulanmasına “eğitim ve öğretim” usullerinin değiştirilmesiyle başlanmalı ve Yunanca ve Latince dersi okutulmalıdır. Sadece üniversitede haftada

¹⁶⁰ Yiğit, a.g.e. s. 93.

¹⁶¹ Birinci Maarif Şûrası, 17-29 Temmuz 1939, Çalışma Programı Konuşmalar Lâhikalar, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s.460.

¹⁶² Birinci Maarif Şûrası, 1991, s.394.

iki ders yetmez. Bütün liselerde ve üniversitelerde bol dersler konmalıdır. Yunaniyet ve Latiniyet dersi görmemiş bir adamda tahsil ve terbiyesine tam nazarı ile bakmak mümkün değildir. Lise tahsili hümanite tahsili demektir. Bunsuz Batı usullü liselerin bir mânası yoktur. Sinanoğluna göre “ *Toplumun akıl dışı tutumu ile, modern Batı düşüncesinin izlenilmesi güç yollardan eriştiği kavramaları bağdaştırmaya; sanat duygusu olmakla birlikte, sanatın ne olduğu kavramına erişmemiş bir topluma sanatın ne olduğuna ilişkin ileri sürülen son kuramları öğretmeye kalkışmamalıdır. Aslında bunda başarı kazanma olanağı da yoktur.... Böyle bir topluma kültür etkinliğine yön veren insan XX. yüzyılın aydını olmalıdır; ancak engin bilgi ve deneyimi ile bu deneyimin ona kazandırdığı tarih bilincini kullanmalı ve Batılı olmayan bir ulusun, ruhun evrim sürecine ancak Sokrates’in kavramları, Pheidias’ın sanatı, Homeros’un destanları, Sophokles’in tragedyalari ile sokulabileceği bilincine erişebilmelidir. Bu çağın kültürüne sahip olabilmek için, bir toplum Batı uygarlıklarının bütünlüğü içinde gelişen nice yüzyıllık deneyimi özümsemiş olmalıdır; ancak o zaman, Batılı olmayan bir toplumun XX. yüzyıl uygarlığını benimseme yoluna girebileceğini..*”¹⁶⁴ 1940 yılında Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel birkaç lisede yeni bir kolun- klâsik kolun- kurulmasını sağlamıştır. Bu kol ortaöğretimin genel düzenini zorlamadan Latin ve Grek dillerinin öğretilmesine fırsat hazırlamıştır.¹⁶⁵

2- Okul Kitaplarında Değişme

1940 yılında devletin kültür politikasındaki değişikliğe uygun olarak okul kitaplarının yeni görüşler doğrultusunda değiştirilmesi ve yeniden yazılmasına başlandı. Atatürk’ün himayesi ile yazılan ve 1931 yılından itibaren liselerde okutulan 4 ciltlik tarih kitapları kaldırılıp, onların yerlerine yeni kitaplar yazdırıldı. Fakat daha önce de bahsedildiği gibi eğitimdeki milli anlayıştan tam olarak vazgeçilmediğinden başlangıçta yeni kitapların yazımında Atatürk döneminin 4 ciltlik tarih kitaplarının genel çerçevesini korunmaya özen gösterildi. Bu değişikliğin ilk örneği olan 1939 yılında Şemseddin Günaltay ‘ın yazmış olduğu lise birinci sınıf

¹⁶³ Yiğit, a.g.e. s.45

¹⁶⁴ Sinanoğlu, a.g.e. s.199-200

¹⁶⁵ Özkan, a.g.e. s.95, Sinanoğlu, a.g.e., s.93, 1947 Yılında bazı liselerde latince adıyla bir kol açılmış ise de kısa bir süre sonra kapatılmıştır. (Hasan Cicioğlu, a.g.e. s.204).

tarikh kitabı, *Türk Tarihinin Ana Hatları*” ve “*Tarih-I*” kitabına bir çok yönden benzerlik göstermektedir. Tez de olduğu gibi kitapta da, Türklerin ilk medeniyeti Orta Asya’da kurduğunu ve iklim değişikliği sebebiyle ana yurttan göç ederek Ön Asya,Çin, Anadolu, Ege ve Akdeniz medeniyetlerinin kurulmasında ve gelişmesinde önemli etkileri olduğu vurgulanmıştır.¹⁶⁶ Şemseddin Günaltay Atatürk dönemindeki Türk Tarih Kurumu ve 4 ciltlik tarih kitaplarını yazım kadrosunda bulunmuş ve Türk Tarih Tezi ilgili tenkidlere yazdığı cevaplarla tanınmaktadır. Bu açıdan Günaltay’ın yazdığı kitapta Teze bağlı kalması tabii karşılanmalıdır. Daha önceki Tarih-I kitabının âdeti bir parçası olan Kitap, 403 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın sonundaki 15 harita konuların daha iyi anlaşılmasında yardımcı olması bakımından dikkati çekicidir.

Günaltay’ın kitabından sonra 1942 de Arif Müfit Mansel, Cavit Baysun ve Enver Ziya Karal ‘ın yazdığı Tarih-I kitabı 1939 baskısında hacmi küçültülerek 218 sayfaya düşürülmüştür. Şemseddin Günaltayın kitabında olduğu gibi bu kitapta da Türk Tarih Tezi’nin etkisi görülür. Bugünkü medeniyetlerin temelini meydana gelmesinde eski Türk medeniyetinin katkısı vurgulanarak “*Orta Asya’dan başlayarak dünya yüzüne yavaş yavaş yayılmış olan İlkçağ medeniyeti, ilk önce Yakındoğu’da ve en çok Mezopotamya, Mısır ve Ege bölgelerinde gelişmiş sonraları da İtalya’dan başlamak suretiyle Orta ve Batı Avrupa’nın büyük bir parçasına yayılmıştır.*”¹⁶⁷ Kitapta Türk göçlerinin sebepleri ve Türklerin göç yolları hususunda Tarih Tezine uygun açıklamalar vardır.¹⁶⁸ Ayrıca Sümer dilinin Türk dil yapısına benzerliğinden hareketle Sümerlerin Türklüğüne işaret edilmiştir.¹⁶⁹

Tarih-IV kitabı yerine yazılması gereken kitap, ancak 1944 yılında yazılabılmıştır. Öğretim yılı başına yetiştirebilmesi için 96 sayfalık bir fasikül halinde bastırılan Enver Ziya Karalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kitabı, ancak 1945 yılında tamamlanabilmiştir. Gecikmenin sebebi ihtimal ki, Tarih-IV kitabını yerini dolduramaması endişesinden kaynaklanmış olabilir.¹⁷⁰ Karal’ın kitabı, Tarih-IV, ‘ün

¹⁶⁶ Şemseddin Günaltay, *Tarih I*, İstanbul 1939, s.11-64-142.

¹⁶⁷ A.Müfit Mansel,-Cavit Baysun-E.Ziya Karal, *Tarih I*, İstanbul 1942, s.3.

¹⁶⁸ Mansel-Baysun-Karal, a.ge. s.10.

¹⁶⁹ Mansel-Baysun-Karal, a.ge. s.43-44.

¹⁷⁰ Erdal Aslan, Çağdaş Tarih Öğretiminin Yeri ve Sorunları (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1998. s.62.

genel esaslarını muhafaza etmekle beraber İnönü dönemi siyasî zihniyetini aksettirmesi açısından dikkate değerdir. Kitap da bu hususta bir çok örnekler vardır. O günlerin siyasî hayatında çok geçen “şef “tabirinin kitapta zaman zaman yer alması, İnönü’nün nutuklarından iktibaslar yapılması ve İnönü’nün Türkçüleri suçladığı meşhur “19 Mayıs 1944 “tarihi nutkunun bulunması devrin görüşlerini yansıtılması açısından da dikkat çekicidir.¹⁷¹

Millî Eğitimde uygulanmaya koyulan hümanist eğitim politikası haliyle tarihe hümanist açıdan bakan bir tarih öğretimi doğurmakta gecikmemiştir. Böylece tarih öğretiminde Yunan ve Roma tarihi ve medeniyetinin öğretilmesi Türk tarih ve medeniyetinin öğretilmesinden öne geçmeye başladı.¹⁷² 1947’den itibaren Tarih ders kitaplarında “*hümanist*” bir bakışla “*genel tarih*”e, Batı tarihine büyük yer verilerek ilkçağda Yunan ve Latin medeniyetine ayrılan bölümler iyice genişlemiştir.¹⁷³ 1947 yılında Emin Oktay ve Niyazi Akşit yazdığı Tarih 1, kitabı 35 yıl şekil ve muhteva yönünden hiç değişikliğe uğramadan okullarımızda okutulmuştur. Bu kitabının konularına göre dağılımı bakıldığında, Türk Tarihi% 4, Eski Anadolu Tarihi%8, Yunan Tarihi %40, Roma Tarihi %40 ve diğer konular %8 dir. Kitap da M.Ö. XII yüzyıldan itibaren Roma ve Yunan medeniyetini bütün yönleri ile ele alınmasına karşılık Türk eski çağı yok sayılacak derecede az yer verilmesi dikkat çekmektedir.¹⁷⁴ Ayrıca 1947 yılından itibaren Türk tarihine ayrılan bahisler fazla bir değişiklik olmadan devam etmiştir. “ 1947 yılından beri, lise I. sınıf tarih programlarında %4, ’ü, lise II: sınıf programında %58’i, ve lise III. sınıf programlarında da %63’ü, Türk tarihine ayrılmış ders konuları uyguluyorduk. Yani lise tarih programında Türk Tarihinin üç yıllık ortalaması %41 civarında idi. Bir başka ifade ile dünya tarihi okutarak Türk insanı yerine gerçekten Dünya vatandaşları yetiştirmeye gayret ettik”¹⁷⁵

¹⁷¹ Enver Ziya Karal *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (1918-1944) İstanbul, 1945.

¹⁷² Yuvalı, “Türkiyede Tarih Öğretimi” *Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu*, Elazığ, 1984 s.255-256.

¹⁷³ Copeaux, a.g.e. s.82.

¹⁷⁴ Yuvalı, a.g.m. s.256.

¹⁷⁵ Murat Hancıoğlu, *Tek Parti Dönemi Tarih Anlayışı ve Öğretimi (1931-1950)* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 1998, s.78. DP döneminde de okutulan Emin Oktay ve Niyazi Akşit tarafından hazırlanan Tarih Ders kitaplarının bir cildi klasik

3. II. Maarif Şûrası

İnönü döneminde eğitim faaliyetleri arasında eğitim ve öğretim meselelerinin tartışıldığı “*Maarif Şûraları*”nın önemli yeri vardır. 1939 yılında yapılan “*Birinci Maarif Şûrası*”nda yukarıda da bahsettiğimiz gibi “*hümanizm*” konusu tartışılmıştı. 15-21 Şubat 1943 tarihleri arasında “*İkinci Maarif Şûrası*” da Ankara’da toplandı. Daha çok ahlakî eğitimin tartışıldığı İkinci Maarif Şûrası çalışmalarının büyük bölümünü tarih dersi ile ilgili konulara ayırmıştır. Tarih öğretimi hususunda da bir komisyon kurulmuş ve komisyon Tarih öğretimi konusunda yaptığı çalışmaları Şûra Başkanlığına sunmuştur. Bu rapora göre İlkokulların tarih ders programının çocukların anlayış ve ruh yapılarına uygun olmadıkları ve bu programa dayanılarak yazılan tarih kitaplarının yetersiz olduklarını ileri sürerek,¹⁷⁶ okullar için yeni tarih kitapları yazdırılmasına karar verilmiştir. Ortaokullar için “*Bugün okutulmakta bulunan ortaokul tarih kitapları da maksadı sağlar görülmemiştir*” denilerek de aynı şeyler ifade edilmiştir. Bakanlığın yarışma yoluyla Tarih kitapları yazdırmasını buna delil olarak gösterilmiştir. Yenileri yazılıncaya kadar ortaokul 1 ve 2 ders kitapları okutulmaya devam edilmesi uygun görülürken, ortaokul 3 ders kitabı yanlışlıklar bulunması dolayısıyla okutulması uygun görülmemiştir. Lise Tarih kitapları içinde 1942-1943 ders yılından itibaren okutulmaya başlayan ders kitaplarının, öncekilere göre daha öğretici olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁷

İkinci Maarif Şûra’sında tarih ders kitapları yanında tarih öğretimi ile ilgili görüşlerde ileri sürülmüştür. Özellikle Tarih öğretiminde araç ve gereçlerin kullanımı hususunda önemli teklifler sunulmuştur.¹⁷⁸

4. IV. Maarif Şûrası

1946 yılından itibaren demokratikleşme sürecinin başlaması ile beraber, eğitim için öngörülen ilke ve hedeflerde değişme oldu. Bunun neticesi olarak 1949 yılındaki “*Dördüncü Maarif şûrası*” daha çok “demokratik eğitim” üzerinde durulmuştur.¹⁷⁹

Antik çağa ayrılmıştır. (Copeaux, a.g.e. s.82).

¹⁷⁶ İkinci Maarif Şûrası, s.199.

¹⁷⁷ T.C. Maarif Vekilliği: İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma programı Raporlar, Konuşmalar, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.199-205.

¹⁷⁸ İkinci Maarif Şûrası, 1991, s.303-204.

¹⁷⁹ Yiğit, a.g.e. s.55.

Nitekim Şûrada kurulan komisyonlardan birisinde “Eğitim ve Öğretimde Dayanılan Demokratik Esasları Gözden Geçiren Komisyon” adıyla kurulmuştur. Komisyon hazırladığı raporda demokrasi hakkında bilgi verildikten sonra “demokratik eğitime” ilgili şu tesbitleri yapılmıştır” ..demokratik eğitimin her şeyden önce, ferdin bir insan olarak yaratılmış olmakla şahsiyet ve hayatiyetine saygı gösteren ve cins, ırk ve mezhep farkı gözetilmeksizin, herkesin kabiliyet ve istidadına göre gelişme imkânlarını temin etmek maksadını gözetilen bir eğitim sistemi olduğunu kanaatine varmıştır.”¹⁸⁰ Raporda dikkati çeken bir hususta Türk Tarih Tezi’nin tenkid edilmesidir. “Türk medeniyeti ve ilim dünyası bakımından uzak tarihimize ait değerli araştırmalar yapılırken, yakın tarihimize ait ihmallerimiz olmuş ve bu ihmaller ders kitaplarımıza kadar sirayet etmiştir....Sümer ve Eti medeniyeti gibi, Selçuk ve Osmanlı medeniyetinin de, Çağdaş tarihte müstesna ve mümtaz bir mevkii vardır.”¹⁸¹ Bu raporun görüşülmesi esnasında Nihat Sami Banarlı tarih ve dil eğitimi ilgili görüşlerini bildirirken Türk Tarih Tezi’ni de tenkid etmiştir.” ..Bir zaman tarih ve dil tedrisatımıza kadar sirayet eden –bütün milletlerin Türk olduğu-veya-bütün dillerin Türk dilinden çıktığı-şeklinde ki hayalle karışık nazariyeler, okul tedrisatında asla yer bulmamalıdır. Esasen bütün milletlerin Türk olması, Türklük için bir temayüz de değildir. Bilakis bütün milletler için de, Türk milletinin özel meziyet ve faziletlere sahip olmanın ehemmiyeti ve belirtilmesi; çocuklarımızda; onların millî benliklerine ve millî tarihlerine olan güvenlerini artırıcı bir ifade olur. Tarih tedrisatımızda şu noktaya sarîh olarak inanmalıyız ki, Türk milletinin, millî ve medenî mazisiyle iftihar etmek mevzuunda herhangi büyütülmüş ve hayali bir tarihe ihtiyacı yoktur. Tarih ilminin katî olarak bizim mâzimize mal etmediği medeniyetlerin tarihini, biz, hele ilk ve orta tedrisatımıza koyarak, çocuklarımızı şüpheye düşürmeyelim.”¹⁸²

Bu tenkidlerin yanında Şûrada “Türk Tarih Tezi” yaklaşımının korunması hususunda çok canlı tavır alışlar görülür. Nitekim Enver Ziya Karal, “rapor” hakkında görüşlerini bildirirken, “Türk Tarih Tezi” ile ilgili tenkidlere de cevap vermiştir. “Raporda, yakın tarihimize ait ihmallerden bahsedilmiştir. Keza, Osmanlı

¹⁸⁰ Dördüncü Maarif Şûrası, 1999, s. 58.

¹⁸¹ Dördüncü Maarif Şûrası”İstanbul, s.68.

¹⁸² Dördüncü Maarif Şûrası,s.81-82.

tarihinin de bütün içtimaî, hukukî, siyasî ve iktisadî müesseselerinin araştırılması lüzumundan bahsetmiştir. Ben bu fikirleri çok müphem ve mesnetsiz görüyorum... Tarih tezimiz hakkında burada söylenenlerin çoğu kulaktan dolmadır. Tarih tezimiz hiçbir vakit bütün milletleri Türk yapmak gayesini gütmemiştir... Türk Tarih Tezi Millî Mücadelenin mâneviyat alanında bir devamından başka bir şey değildir. Topraklarımıza vâki olan taarruzlar gibi tarihimize de birçok yönden kin garaz ve intikam mahsulü yabancı taarruzlar olmuştur .. Bütün bu iddiaları çürütmek ve tarihî usulle reddetmek tarih tezimizin esasıdır. ”¹⁸³

Sonuç olarak İkinci Dünya Harbinin olumsuz ortamından faydalanan Hümanizm taraftarları, Batı medeniyetinin temellerini inmek kisvesi altında Antik çağ kültürünü yaymaktan ibaret ve Türk milletinin sosyal yapısı ve değerleri ile ilgisi olmayan, Türk milletini millî kültürden uzaklaştırmak gibi tehlikeli bir çıkır açmışlardır.¹⁸⁴ Aslında Batı klâsik eserlerinin tercümesi Türk kültürünün gelişmesi açısından önemli bir olay olarak görülebilir. Fakat buradaki olumsuz olan durum bu çalışmalar, bilginin aktarılması ve gelişmesine yönelik olmayıp, hümanist anlayışının Avrupa tarihinde oynadığı rol ve sağladığı neticeleri, çok farklı tarihe ve sosyal yapıya sahip Türkiye için de geçerli olabileceğinin gösterilmek istenmesidir. Türk Tarih Tezi'nin Orta Asya –Anadolu merkezli Türk tarih anlayışının, Hümanizm ile Akdeniz-Ege-Anadolu merkezli ve antik çağ hayranlığına dönüştürülmek istenmesidir Nitekim bu görüşler Türk kültürünün Orta Asya özelliğini reddedip” Anadoluçuluk” adı altında millî kültür ve milliyetçilikle çatışan ve tarihi geçmiş olmayan bir akımın oluşmasına yol açmıştır. Yalnız şu bir gerçek ki Yunan-Latin medeniyetine ilgi uyandıran hümanizm, Türk aydınlarının büyük kısmınca benimsenmemiş ve Türk Kamu vicdanında yer bulmamıştır. Bu akım, milli duyguları zayıflatması dışında kalıcı bir etkisi olmadığı gibi, Türk kültür hayatında bir boşluk husule getirerek telafisi imkansız tahribatlara sebep olmuştur.¹⁸⁵

¹⁸³ Dördüncü .Maarif Şûrası, s.91-92.

¹⁸⁴ Sezen a.g.e s. 344.

¹⁸⁵ Mustafa E.Erkal, *İktisadî Kalkınmanın Kültürel Temelleri*, İstanbul, 1992, s.154-155; Sezen a.g.e.

C. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış politikasına hâkim olan esas mesele savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanan ve bütün ağırlığı ile Türkiye üzerine de çöken Sovyet emperyalizme karşı güvenliğini sağlama endişesi olmuştur. Türkiye, NATO'ya girmekle bu güvenliğine kavuşmak istiyordu. 25 Haziran 1950'de patlak veren Kore Savaşına Türkiye, Birleşmiş Milletlerin emrine bir tugaylık kuvvet vermek suretiyle, en geniş ve en aktif katılan birkaç devletten biri oldu. Kore Savaşında Türk askerinin gösterdiği kahramanlık ve mücadele azmi, her türlü övgünün üstündeydi. Kore'de Türk askeri, Türk milletinin saygın değerini belirgin bir şekilde ispat ettiği için, Türkiye'nin NATO üyeliğine yapılan itirazları da bertaraf etmiş oldu. Türkiye'nin NATO'ya katılması, Türkiye Sovyet tehdidine karşı, ABD ve 13 ülkenin de ittifakını elde etmek suretiyle güvenliğini sağlamıştı.¹⁸⁶

II. Dünya Savaşı sonrası Amerikanın liderliğinde “Atlantik ” merkezli yeni bir düzenim ortaya çıkması, Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin Amerika ve Batıya yaklaşma mecburiyeti ve Türkiye'de muhalefetin gittikçe güçlenmesi sonucu demokratik fikirler gündeme geldi. 1950 yılında CHP'nin yerine iktidar gelen Demokrat Parti, 10 yıllık iktidarları döneminde Türkiye'nin siyasî, ekonomik ve kültürel hayatında önemli değişiklikler gerçekleştirdi. CHP'nin devletçi ekonomisi modelinde değişiklik yaparak hür teşebbüse ağırlık veren yeni bir yapılanma içerisine girdi. Yönetimin sivilleştirilmesi ve şahsî hürriyetler hususunda da genişlemeler Türk milletine yeni bir dinamizm getirdi. Bunun yanında DP hükümetleri eğitim hayatında da yeni bir anlayış ve düşünüş yerleştirmeye çalıştı. Nitekim DP'nin ilk hükümetinin programındaki eğitimle ilgili görüşlerinde bunu görmek mümkündür. “*Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, millî, ahlâkî sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabiidir. Eğitim-öğretim talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğin milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani*

s. 344; Yiğit. a.g.e. 48.

¹⁸⁶ Fahir Armaoğlu *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt:1,(1914-1980)Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara,1992 s.517-520.

kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatı sayılmaz... Hükümetimiz, parti programımızda tespit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük milli davayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor. Tamamıyla demokratik bir ruh ile ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter-bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz.¹⁸⁷

Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisinden farklı bir eğitim politikası uygulamıştır. Bu farklılıkların başında DP eğitim politikasının da manevî değerlere önem vererek ilkokullarda din dersleri mecburi hale getirilmesi, ortaokul programın da isteğe bağlı olarak din dersleri konulmasıdır. Ayrıca daha önce kapatılan İmam-Hatip okullarını yeniden açılırken, bir çok tartışmalara sebep olan Köy Enstitüleri kapatılmıştır. Öte yandan Bu dönemde İnönü zamanının hümanist anlayışı hızını azaltırken Osmanlı ve İslâm tarihine karşı ilginin arttığı görülmüştür.¹⁸⁸

Bunun yanında bir diğer değişiklikte 1950 yılında çok partili döneme geçildikten sonra ders kitaplarının basım ve yayın sisteminde yapılmıştır. Daha önceki devirler de görülen tek kitap uygulamasından vazgeçilerek ders kitaplarının basımı serbest bırakılmıştır.¹⁸⁹

1950-1960 arasında iktidarda kalan Demokrat Partinin Batı'ya yaklaşmak için onun tarihini öğrenmek düşüncesiyle Türk tarihini Anadolu, Akdeniz tarihi olarak ele alma zihniyetini sürdürdüğü görülmektedir. Nitekim 1947 yılından beri okutulmakta olan Niyazi Akşit ve Emin Oktay'ın lise "Tarih I, 1950 yılından itibaren de eski muhtevasını büyük ölçüde korumak suretiyle okutulmaya devam edildi. Emin Oktay ve Niyazi Akşit kitabı 1980 'lere kadar durmadan yeni baskılar yapıldı. Kitapta Türk tarihine " *Türklerin Ana Yurdu ve Göçler* "adı altında iki harita ile birlikte 8 sayfalık yer ayrılmıştır.¹⁹⁰ Daha öncede bahsedildiği gibi bu kitabın ağırlık

¹⁸⁷ Kantarcıoğlu, a.g.e. s. 49.

¹⁸⁸ Adil Adnan Öztürk, *Türkiye'de Millî Eğitimdeki Gelişmeler(1950-1960)* Dokuz Eylül Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İzmir, 1997 s250-.251.

¹⁸⁹ Adil Arslan Öztürk, a.g.e. s.173; Erdal Arslan a.g.e.63.

¹⁹⁰ Niyazi Akşit Emin Oktay, *Tarih-Lise I*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1959.

noktasını klasik antik çağ konuları oluşturmaktadır.¹⁹¹ Emin Oktay Niyazi Akşit tarafından liseler için yazılan dizinin toplam 762 sayfa içinde, Türk tarihine yönelik olanlar 300 sayfayı bulmaz.¹⁹² Kitaplara Türk Tarih Tezinin sonuçları açısından bakıldığında “*ilk medeniyet kuran Türklerdi*” anlayışının daha dikkatle sınırlandırıldığını, Orta Asya kökenliliğinin Türklerle özdeş tutulmadığını ve Hunların dışında Ege, Ön Asya ve Anadolu eski kavimlerine açıkça Türk denmediği görülür.¹⁹³

Bu dönem okutulan Bedriye Atsız ve Hilmi Oran’ın Tarih I, kitabı, Türk Tarih Tezi” açısından değerlendirildiğinde Emin Oktay ve Niyazi Akşit’in kitabına benzer. Kitab da “*Türklerin Anayurdu, Göçler, Hun(=Kun) İmparatorluğu*” başlığında iki harita dahil Türk tarihine 8 sayfa ayrılmıştır. Akşit-Oktay’ın kitabında olduğu gibi Hunlardan başka eski kavimlerin Türklüğü konusunda açık bilgi verilmemektedir. “*Sumerlerin doğudan geldikleri..Orta Asyalı brakisefal insanlardı...*”¹⁹⁴ Hititlerle ilgili” *Hititlerin Anadoluya Boğazlar yoluyla mı,yoksa doğrudan doğudan mı geldikleri kesin olarak bilinmemektedir..*” (s.49) denirken Etrüskler içinde “*İtalya’ya deniz yoluyla gelen kavimlerin en eskisi Etrüsklerdir. ...Anayurtları Lidya olduğu sanılan...*”(s. 155) tarzında ifadeler yer verilmiştir. Öte yandan Atsız ve Oran’ın seri kitapları içinde Türk Milleti ve Türk büyükleri hakkında övücü ifadelerin yer aldığı milliyetçi tarih anlayışının etkin olduğu görülür. Meselâ, “*Büyük Denizciler*” başlığı altında Barbaros Hayrettin Paşa hakkında bilgi verilirken “*...dünya denizcilik tarihin en büyük şahsiyeti olan Barbaros Hayrettin Paşa, aslen Türkmen ve Türk ırkına adıyla ve parlak zaferleriyle şeref veren bir denizcimizdir*”¹⁹⁵ denilmiştir. Yine aynı bahiste Turgut Reisi anlatırken “*..Avrupa Milletleri arasında büyük şöhret yapmış ve korku salmış ünlü Türk Denizcisi ve denizcilik tarihinin en büyük şahsiyetlerden biri...*” gibi ifadelerle milli heyecanı ön plâna çıkarılması dikkat çekicidir.¹⁹⁶

Türkiye Cumhuriyet Tarihi, geçmiş dönemdeki çerçeveyi muhafaza etmesine rağmen bazı değişikliklere uğramıştır. İsmet İnönü döneminde iktidar

¹⁹¹ Copeaux,a.g.e. s.82.

¹⁹² Copeaux,a.g.e. s.82.

¹⁹³ Meselâ, Hititlerin Orta Asyadan geldiği söylenmesine rağmen,Türk olduğu yazılmamaktadır(Oktay-Akşit, s.57).

¹⁹⁴ Bedriye Atsız ve Hilmi Oran’ın *Tarih I,(ilkçağ)*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1960 s.30-31.

¹⁹⁵ Bedriye Atsız-Hilmi Oran,*Tarih IV*, İstanbul 1953, s.27.

kadroları arasındaki rekabetin Cumhuriyet Tarihi üzerinden yürütülmeye başlaması bu dönemde değişik boyutta devam etmiştir. Bu defa DP ve CHP arasındaki çekişme, dönemin siyasî değişim ve tartışmaları ve ayrı siyasi partilerde bulunan ünlü kimselerin geçmişteki mücadelelerinde yaşanan çekişmeler ders kitaplarına kadar yansımıştır. Nitekim bu dönemde Enver Behnan Şapolyo'nun Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin bir anlamda DP ileri gelenlerinin hoşuna gidecek tarzda yazılmıştır. Şapolyo'nun kitabında¹⁹⁷ DP'nin iktidara gelmesini “v1950 İnkılâbı” olarak değerlendirilir. “İktidara gelen Demokrat Parti ilk iş olarak, Türkiye'nin iktisadi işlerini ele aldı. Bu dâvada gayeye varmak için yeni bir programla işe başladı. İlk hamlede köylü meselesi geliyordu. Asırlarca ihmale uğramış köyü kalkındırmak lazımdı. İktidara gelen hükümet önce bu davanın halline çalıştı. Toprak verimini arttırmak için köylüye kredi açtı. Köylülere traktör verildi. İstihsal ettiği buğday 30 kuruştan toptan ve peşin olarak alındı. Para yüzü görmeyen köylü paraya sahip oldu...Toraksız köylüye toprak da dağıtıldı...Bununla beraber şehirleri birbirine bağlayan geniş ve modern asfalt ana yollar yapıldı. Türkiye bir taraftan modern ziraate giderken , sanayileşme hamlelerine var kuvvetiyle teşebbüs etti...Devlet eliyle ve hususî teşebbüslerle durmadan fabrikalar kurulmaktadır. Sanayileşmemiz için ecnebi sermayenin memleketimize girmesine çalışıldı...Türkiye dış siyaset bakımından da muvaffakiyetli neticeler almaktadır. Memleketimizi bir çok krallar ve siyasî şahsiyetler ziyaret etmekte ve dostluk anlaşmaları yapılmaktadır”¹⁹⁸ Aynı şekilde Celal Bayar'ın Galip Hoca adıyla Ege bölgesinde yaptığı kahramanlıkların anlatılma tarzı, birazda Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşayı gölgede bırakma arzusunda olduğu görüşü uyandırmaktadır.” *Bu sırada Galip Hoca adıyla anılan Celal Bey(Celal Bayar) Akhisar cephesine geldi. Kuvayi Milliye kumandanlığı vazifesini üzerine aldı. Yunanlılarla Tartar muharebesini yaptı.....Koyuncu Ali'deki Kuvayi Milliye kumandanlığına Celal Bayar geçti. Yunanlılarla çetin savaşlar yaparak kahramanlıklar gösterdi.*¹⁹⁹ Zaten kitapta en çok dikkat çeken unsurlardan biri de mümkün olduğu kadar İsmet İnönü'den daha az bahsedilmeye özen gösterilmesidir

¹⁹⁶ Atsız-Oran,*Tarih IV*,a.g.e. s.29.

¹⁹⁷ Enver Behnan Şapolya, *Türkiye Cumhuriyet Tarihi*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık,İstanbul, 1958, s.178-179.

¹⁹⁸ Şapolya, a.g.e. s.176-177.

¹⁹⁹ Şapolya, “*Türkiye Cumhuriyet Tarihi*,” s.54-55.

Enver Ziya Karal'ın, İnönü devrinde yazdığı 1945 baskılı “*Türkiye Cumhuriyet Tarihi*” adlı kitabı (1958 baskısı) ile karşılaştırıldığında devrin siyasi zihniyetini yansıtması bakımından önemlidir. Karal'ın 1958 tarihli kitabında Demokrat Partinin iktidar gelmesini” *Türk Demokrasi Sisteminin Gelişmesi*” başlığı altında anlatırken şu ifadelerle yer vermiştir:” *Türkiye İkinci Dünya Savaşında uzun zaman tarafsız kalmakla beraber, büyük bir orduyu ayakta tutmak zorunda kalmış ve iktisadi zorluklar çekmişti.Halk maddî ve mânevî durumunun düzelmesini istiyordu. Fakat Cumhuriyet Halk Partisinin büyük ekseriyeti henüz bu yeni durumu ve halk efkârındaki değişikliği takdir edemiyordu. Bu partinin nüfuzlu üyelerinden Celal Bayar, Fuad Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes Hükümetin meclisten geçirmek istediği bir kanuna karşı bir tavrile muhalefet ederek tek parti usullerine karşı mücadeleye giriştiler. Bundan sonra sözleri ve yazıları ile hükümet sistemimizin daha demokratik bir şekle getirilmesi ve tek dereli seçim tezini savunmaya başladılar. Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılarak, 7 Ocak 1946 tarihinde “Demokrat Partiyi” kurdular. Demokrat Parti ilk sıralarda çeşitli güçlüklerle savaşmak zorunda kaldı. Partiyi kuranlar, memlekette açık ve kapalı toplantılarda demokratik haklar hakkında halkı aydınlatmak ve teşkilât kurmak hususunda büyük gayretler sarf ettiler.... 14 Mayıs 1950 seçimleri tam bir sükûn içinde yapılmıştı. Türk milleti bu suretle de, siyasî olgunluğun yeni ve parlak bir örneğini göstermiş oldu. Çeyrek asır sürmüş olan bir iktidarın yerine kanunî yollarla yeni bir partinin gelmesi memleket içinde olduğu kadar memleket dışında da bir inkılâp hareketi olarak kabul edildi ve buna “kansız inkılâp” dendi.”²⁰⁰ Ayrıca adı geçen kitabın 1945 baskısında geçen “şef” tabirinin ortadan kalktığını ve siyasi kadronun muhalifi durumuna düşen İnönü isminin eskisi kadar fazla geçmemesi hemen fark edilmektedir. Bunun yanında kitabın 1958 baskısında “*Millî Mücadele*” konuları sınırlı bir biçimde de olsa dünya tarihindeki gelişmelerle birlikte anlatılması, konuların sonuna ilgi çekici okuma parçaları konması kitaba pedagojik açıdan şüphesiz, zenginlik kazandırmıştır.*

Bu arada 1957 Tarihli müfredat Programında Tarih dersleri ” *Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılâp Tarihi*” ve “*Tarih*” olarak ayrılmıştır. Ayrıca Tarih derleri,

²⁰⁰Enver Ziya Karal,” *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1953)*” Maarif Basımevi, İstanbul, 1958, s.218 –219.

Lise sınıflarına “Çağlar” a göre dağıtılmış, birinci sınıfta İlk Çağ, ikinci sınıfta Orta Çağ, üçüncü sınıfta ise Yeni ve yakın Çağlara ait konular yer almıştır.²⁰¹

Milli Eğitim Bakanlığı ortaokullar için öğretmenlerin tercihine bırakmak şartıyla F. Reşit, Unat-Kamil Su’nun, Emin Oktay’ın ve Zuhuri Danışman’ın yazdığı tarih kitaplarını seçmiştir. Bunlardan özellikle Bolu Millet Vekili Zuhuri Danışma’nın kitabında İnönü’nün tarihteki faaliyetlerine hemen hemen hiç yer verilmemiş ve kitap iktidarın görüşlerine daha yakın olarak kaleme alınmıştır. Nitekim bu durum “*İnönü tarihten çıkarıldı*” denilerek basında ve hattâ mecliste tartışma konusu olmuştur.²⁰²

1950 den sonra Batı kapitalizmin tabii sonucu olarak moda, hazcılık, aşırı tüketicilik millî kültür siyasetini de etkilemiştir. DP’nin iktidara gelmesiyle yeni siyasî kadroların daha önceki kültür politikalarının zıddını yapma alışkanlığı ve gelen tenkitlerin etkisiyle “*hümanist*” akım eski hızını kaybetmiş, en azından devlet siyasetinde geri plâna itilmiştir.²⁰³

Ancak hümanizm eski hızını kaybetmiş görünmesine rağmen, hümanist anlayış doğrultusunda yazılan tarih ders kitaplarında fazla bir değişiklik olmamıştır. Daha önceki bahislerde de açıklandığı gibi 1950 den sonra Türk Tarih Kurumuna hâkim olan bir kısım araştırmacılar, neşriyat ve faaliyetlerinde Türk tarihi yerine, Türklükle ilgisi olmadığı anlaşılan Frigler, Hititler ve Lidya’lılar üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

DP devrinin şüphesiz, Türkiye’nin iktisadî kalkınmasında ve demokratikleşmesinde önemli bir yeri vardır. Ancak DP milliyetçi bir parti görünümünde olmasına rağmen Yılmaz Öztuna’nın belirttiği gibi” *ağır kozmopolit tesirler altında olduğu*” için “*millî eğitim ve millî kültürü devlet politikası, Türk devletinin değişmez ve en başta gelen politikası olarak ele alamamıştır.*”²⁰⁴

²⁰¹ Tuncay, “İlk ve Orta öğretim...” a.g.m. s.282.

²⁰² Adil Adnan Öztürk a.g.e. s.176.

²⁰³ Sezen a.g.e. s. 344-345.

²⁰⁴ Yılmaz Öztuna “Demokrat Parti’nin Milliyetçiliği Meselesi” *Hayat Tarih Mecmuası*”S.7 Temmuz, 1976 s.96.

Netice olarak bu dönemde, siyasette ve ekonomik alanda Batı'ya açılma ve liberalleşmenin getirdiği yeni arayışların tesiri ve önceki dönemden kalan izlerle birlikte, ortaya millî kimliğini kazanmış bir devletteki tarih eğitimi yerine, “*çelişki ve belirsizliğin*” hâkim olduğu tarih eğitimi anlayışı görülmüştür.

IV. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK AYDINLARININ TARİH GÖRÜŞÜ

Bu bölümde çeşitli siyasî ve ideolojik görüşlere mensup Türk aydınlarının Türk tarihine ve “*Türk Tarih Tezi*”ne bakış tarzlarını inceledik. Bunu da tek tek aydınların tarih görüşleri olarak değil de, içinde buldukları dönemin siyasî ve fikrî hareketleri çerçevesinde gruplandırarak ele aldık. Böylece aydınların tarih görüşünü açıklarken, bu vesile ile o dönemin siyasî ve fikri hareketlerinin de Türk tarihine ve Türk Tarih Tezi’ne bakışını ortaya koymak istedik. Yalnız bazı Türk aydınlarının zaman içerisinde farklı görüşler savunmaları ve bazılarının da görüşlerini hangi siyasî ve fikrî “*gruplar*” arasında telâkki edilmesi gerektiği hususu bazı tereddütler uyandırdı.

Görüşlerini incelediğimiz Türk aydınlarının, araştırma sahamızı kapsayan 1960 yılına kadar yazdıklarını temel aldık. 1923-1960 yılları arası Türk siyasî ve düşünce hayatını dikkate alarak fikirlerini ele aldığımız aydınları “*Kadro hareketi, Türkçü-Milliyetçi, İslâmcı, Solcu ve Anadoluçu görüş*” olmak üzere gruplara ayırdık. Bu arada incelediğimiz ideolojilerin temel görüşleri hakkında da kısa bilgi vermeyi uygun gördük.

A. KADRO HAREKETİ

Kadrocular olarak bilinen Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge ve Mehmet Şevki’nin siyasî ve ekonomik görüşlerini ortaya koydukları “*Kadro*” dergisi 1932-1934 yılları arasında çıkmıştır. Kadro dergisinde bu yazarlar dışında Falih Rıfkı, Eflatun Cem Güney ve Muhlis Etem Ete’nin yazılarına da rastlanmaktadır. Bunların yanında daha sonraki dönemlerde fazla bir etkinlik göstermeyen kimselerin makaleleri de vardır. Kadro’nun çıkışı için gerekli müsaade Cumhuriyet yöneticilerine yakınlığı ile bilinen Yakup Kadri tarafından alınmıştır.¹

¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları İstanbul, 1984 s.108.

Kadrocuların görüşleri hakkında çok farklı fikirler ileri sürülmüştür. Karpat'a göre, kadro'nun felsefesi "*Marksizmin, milliyetçilik ve korparatizmin sathi derlenmiş bir karmasıdır.*"² Halide Edip bu konuda daha değişik düşünmektedir. Ona göre Kadrocular, bazı değişikliklerle Ziya Gökalp'in "*Fert yoktur, toplum vardır; haklar yoktur, ödevler vardır*" fikrini benimsemiştir.³ Mehmet Eröz'e göre Kadrodaki hâkim olan görüş Marksist dünya görüşüdür. Bazıları bu hareketi "*Marksizm'in tadil*" edilmesi olarak değerlendirmişlerdir. Halbuki bu "*tadil ediliş*" keyfiyeti Marksizm'den ayrılış anlamında anlaşılmalıdır. "*Söz konusu değişiklik ve ilave, Marksizme, Lenin'in getirdiği eklemelerden ve Türkiye gerçeklerinin icaplarından ibarettir.*"⁴

Kadro dergisini çıkaranlar, Yakup Kadri hariç Marksist düşünce geleneğine sahip kimselerdir. Onlara göre, inkılâp ideolojisinin teorisini yapacak, bunu pratiğe geçirecek ve inkılâbın yerleşmesinde topluma öncülük edecek bir "*kadro*"ya ihtiyaç vardır.⁵ Bu hareketin önderi olan Şevket Süreyya öncü "*Kadro*" için şunları söylüyor: "*İnkılâbın irade ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azlık fakat şuurlu bir "avangard"ın, azlık fakat ileri ve disiplinli bir "kadro"nun iradesinde temsil olunur. Bu kadro, inkılâbın realitesinden çıkarılan ve onun seyrine uygun bir şekilde izah edildikçe şekillenmiş ve nazariyeleşen prensipleri kendine şuur edinir.*"⁶ "*İnkılâbın ideolojisi*"nin İnkılâbın liderleri tarafından değil, aydınları tarafından geliştirilmesi gerektiğini belirten Kadrocular, bütün politikalarını, siyasî iktidarı yönlendiren "*elit kadro*" üzerine kurmuşlardır.⁷

Görüldüğü gibi Kadrocuların fikri yapısında "*elitist*" düşüncenin önemli bir yeri vardır. Kadrocular, "*aydın-seçkin*" olarak, kendilerine göre geliştirdikleri bir ideoloji ile yönetime talip olmak istemektedirler. Onlar için ideolojinin bu kadar önemli olmasının sebebi, mevcut siyasî şartlarda yüklenmek istedikleri misyonla ilgilidir. İktidara gelmenin en kestirme yolunun, görüşleriyle devlet üst kademe

² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, s.66.

³ Orhan Türkdoğan, *Kemalist Modelde Fert ve Devlet ilişkileri*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1977, s.20.

⁴ Mehmet Eröz, "*Kadro Hareketi ve Kadrocular*" *Milli Kültür ve Meselelerimiz*, Doğuş Yayın ve Dağıtım İstanbul, 1983 s. 300–301.

⁵ Naci Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1990, s.11.

⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, (İnkılâbın İdeolojisi) Kadro Serisinden, Ankara, 1932 s.7.

⁷ Merdan Yanardağ, *Türk siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988, s.139.

yetkililerini etkilemek olduğu kanaatindedirler. Onun içindir ki, Kadrocuların geliştirdikleri ideoloji ile görüşlerini geniş halk kitlelerine yaymak gibi bir niyetleri yoktur. Zaten görüşleri itibariyle, toplum yapısında zora dayalı hızlı bir değişmeyi öngörmektedirler. Bu hızlı değişimin muhafazakâr bir nitelik gösteren toplum ile çatışması kaçınılmazdır. Bundan dolayı bu hareketin, bir halk hareketi olduğu söylenemez. Hattâ, onlara göre halk, kendi menfaatinin nerede olduğunu dahi bilmeyen cahil bir topluluktur. Öte yandan onlar, Kadrocu görüşü paylaşmayanları aydın olarak kabul etmezler ve kendi ideolojilerine ters düşen her şeyi gayri ilmi olarak telakki ederler.⁸

Kadrocuların iktidara gelebilmeleri için bir tezi olmalıydı. Fakat bu tezin onları iktidardan farklı yanlarını vurgulayan ve bir ideoloji ortaya koyacak muhtevada olması gerekirdi. Aynı zamanda bu ideoloji, “*cemiyeti ve inkılâpları*” temel alacak şekilde teşkil edilmeliydi. Onlar, Cumhuriyetin ilânından sonra Türkiye’de köklü değişiklikler olduğunu kabul ediyorlardı. Ancak bu inkılâpların teorisi henüz yapılmamış, tarih içinde doğrudan objektif şartları araştırılmamış ve orijinal ilkeleri ortaya çıkarılmamıştır. Aydemir bunu şöyle ifade eder: “*Türkiye bir inkılâp içindedir... İnkılâbımız, kendi prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazarî ve fikri unsurlara mâliktir. Ancak bu nazarî ve fikri unsurlar, inkılâba*” ideoloji” olabilecek bir fikirler sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir”⁹ İşte burada inkılâpçı aydınlara düşen görev zaten fikri unsurları bünyesinde taşıyan inkılâpları bir ideoloji çerçevesinde açıklamaktır. Böylece Kadrocular üç yıl boyunca çıkarmış oldukları dergilerinde Türk İnkılâbını sistemleştirmek, sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum oluşturmak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek yöntemler ortaya koymak gibi amaçlara yönelmişlerdir. Onlar bu ideoloji ile sadece kendi zamanlarındaki Türkiye’nin meselelerine çözüm getirmek

⁸Bostancı, a.g.e. s. 13-32 Bostancı’nın Kadrocuların yönetime talip olmak istedikleri söylemesine karşılık, Kadrocular konusunda araştırma yapan Temuçin Faik Ertan bu görüşe katılmaz. ” Aslında kadro bir aydın hareketi olarak hiçbir zaman iktidara alternatif bir tutum içerisine girmemiştir” onların “mevcut iktidar” için bir ideoloji oluşturmak istediklerini” söylemektedir. Ertan, a.g.e. s. 66 “kadrocuları” Türk siyasî hayatında çeşitli yerlere yerleştirmek isteyenler olduğunu söyleyen Mustafa Türkeş ise, “kadronun kendini salt rejimi destekleyen bir aydın grubu olarak görmediğini” işaret eder.. .Mustafa Türkeş, “*Kadro Dergisi*” Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt:2 *Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul,2001, s.467.

⁹ Aydemir, “İnkılâp ve Kadro” a.g.e. s. 8.

değil, aynı zamanda gelecekteki kuşakların fikrî bakışlarını düzenleyen unsurlar ileri sürme iddiasındadırlar.¹⁰

Bostancıya göre, o yıllarda Cumhuriyet yöneticilerince büyük önem verilen “*inkılâba*” kadrocuların sahip çıkması biraz da, devrin atmosferi içerisinde kendi görüşlerine yasal bir zemin oluşturmak istemelerinden ileri gelmektedir. Bunun içindir ki kadrocular yazılarında ” *inkılâp heyecanı*” gibi ifadeleri sık sık kullanılırlar.Böylece kadrocular, kendi amaçları ile Cumhuriyet rejiminin gayelerinin aynı olduğunu göstererek, yasal bir zeminde hareket ettikleri intibakını vermek isterler.¹¹

Yalnız şunu gözden kaçırmamak lâzım ki, Kadrocuların inkılâp anlayışı ile Cumhuriyet yöneticilerinin inkılâp anlayışı birbirinden çok farklıdır. Bostancı'nın da belirttiği gibi “*Atatürkçü görüş pratik uygulamalardan hareket ediyordu...Yapılacak olanların doğruluğu, herhangi bir ideoloji ile tutarlılığından değil, o zamanki ülke şartlarıyla olan uyumunda aranıyordu.*”¹² Halbuki Kadrocular bir ideoloji peşinde idiler.Kadrocular, inkılâbın ideolojisini yapmak isterken, aynı zamanda kafalarındaki ideolojik tablonun çerçevelerini de çizerler.¹³Bu yüzden Kadrocular, inkılâbın tamam olduğunu söyleyenlere şiddetli bir şekilde tepki gösterirler. “*Türkiye bir inkılâp içindedir. Bu İnkılâp durmadı. ...O henüz son sözünü söylemiş, son eserini vermiş değildir. Bu tesviye edilmiş zemin üstünde yarınki Türk cemiyetinin kendine hâs ve kendine uygun bünyesini kurabilmek için, inkılâbımızın genişlemesi ve derinleşmesi lâzımdır.*”¹⁴

1.Devletçilik Anlayışı

Kadro dergisinin önde gelen isimlerinden ve imtiyaz sahibi Yakup Kadri'ye göre, CHP'nin “*altı oku*” neyi işaret ettiği gerçek mânasıyla anlaşılması gerekirdi. Özellikle “*devletçilik*” ilkesi yeterli şekilde anlaşılmıyordu. Hattâ, “*Millet*

¹⁰ Bostancı, a.ge. s. 20;Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Harekatı*, Kültür Bakanlığı,Ankara, 1994, s.64-65.

¹¹ Bostancı, a.g.e. s.23.

¹² Bostancı, a.g.e. s.37.

¹³ Bostancı, a.g.e. s. 27-37;Yanardağ, a.g.e.. s.121-123.

¹⁴ Aydemir, “İnkılâp ve Kadro” a.g.e. s.7.

Meclis’inde bile bazı kimseler bunun bir ekonomik sistem olduğunu bilmiyor; buna devlet tarafını tutmak gibi bir mâna veriyordu. “¹⁵

Öte yandan “*inkılâp*” konusunda olduğu gibi “*devletçilik*” konusunda da Kadrocularla, Cumhuriyet yöneticileri birbirinden farklı düşünüyorlardı. Bu görüş ayrılığı daha çok “*özel teşebbüsün faaliyet alanın*” sınırlanması ve “*ulaşılmak istenen amaçlarda farklı yorumların olmasından*” ileri geliyordu. Bilindiği gibi Atatürk’ün devletçilik anlayışında özel sektörün önemli bir yeri vardır. Atatürk’ün devletçilik uygulamalarını, herhangi bir ideolojinin gereği olarak değil, devrin ekonomik şartları olarak değerlendirmek gerekir. Buna karşılık Orhan Türkdoğan’ın da belirttiği gibi Kadrocuların kendilerine mahsus bir devletçilik sitemleri vardır.¹⁶ Kadrocular devletçiliği bir araç olarak değil de bir amaç olarak görürler. Bu sebeple devletçiliği, yalnızca ekonomiyle sınırlamazlar, klasik devlet müdahaleciliğinden ileri bir sistem şeklinde düşünürler. Çünkü Kadrocu devletçilik, siyasî, sosyal ve kültürel gelişmelere de ağırlığı hissedilecek yeni bir “*nizam*” idi..¹⁷ Kadrocu görüşün mimarı olan Şevket Süreyya bu konuda: “*Türkiye, iktisadî inkişafının daha ilk adımından itibaren “devletçi” olmak zaruretindedir*” diyerek Devletçiliği, toplum hayatının bütün alanlarını kapsayacak ve tanzim edecek bir fikir olarak görüyordu. “*Devletin iktisadî faaliyetinin hududu hakkında şimdiden kat’î bir şey söylemek yersizdir. Yalnız biz bu hududun mütemadiyen genişleyeceğine ve devletin, gittikçe tekemmül eden “millî bir işbirliği cihazı” olarak azamî inkişaf kabiliyetine malik olduğuna kaniiz.*”¹⁸

2. Millî Kurtuluş Hareketleri Hakkında Görüşleri

Kadrocuların üzerinde durdukları diğer bir hususta “*Türk İstiklâl Savaşı*” ile birlikte bütün millî kurtuluş savaşlarını bilimsel olarak açıklama iddiasında bulunmalarıdır.¹⁹ Aydemir bu hususta şunları söylüyor.” *Millî kurtuluş cidallerinin en tam ve en karakteristik misalini veren ve müstemlekecilik istilâlarına karşı, her millet için numune tutulmaya değer eşsiz bir harp tarihi yapan Türkiye’de, bu*

¹⁵ Karaosmanoğlu, “Politikada...” a.g.e. s.109.

¹⁶ Türkdoğan, Kemalist Modelde...” a.g.e. s. 24.

¹⁷ Ertan, a.g.e. s. 262.

¹⁸ Aydemir, “İnkılâp ve Kadro” a.g.e. s. 117-119.

¹⁹ Yanardağ; a.g.e. s.123.

muazzam hadisenin uzun müddet izah edilmeden geçilmesi elbette kabil değildir”²⁰ Millî kurtuluş hareketleri XX. yüzyıla damgasını vuran bir harekettir diyen Aydemir, “*Millî Kurtuluş Hareketlerini*” açıklarken ” *iktisadın*” yerini vurgulayarak şu ifadeleri kullanır:“*Avrupa'nın iktisadî hegemonyası altına düşen Şark memleketlerinde...bir bir milletleşme ve bir mütecanisleşme seyrinin başlaması, buralarda da modern manâsıyla milletin, kan,lisan, hars ve iktisadî mukadderat birliğinin teessüsü için her şeyden evvel ,bu ırkî ve kavmî parçaları birbirine rapt ve mezç eden bir iktisadî inkılâbın, geniş bir mübadele nizamının tahakkuk edebilmesi şarttır. Bu şart ancak milli kurtuluş hareketleri ile tahakkuk yoluna girebilirdi. ..Bunun içindir ki, Millî kurtuluş hareketlerini “ millî işbirliği ve milli emek mefhumunu” layıkıyla idrak ve ihatâ edersek anlayabiliriz*”²¹

3. Tarih Tezi

Kadro dergisinde yayınlanan yazıların ağırlık noktası ekonomi ve sosyal konular olması yanında ara sıra kültürel konularla ilgili yazılara da yer verilmiştir. Türk Tarih Tezi'nin gündemde olduğu 1930'lu yıllarda Kadrocularda bu konularda görüşlerini ortaya sürmüşlerdir.

Kadrocular Türk Tarih Tezi'ndeki görüşleri büyük ölçüde benimsemiş görünmektedirler. Dünyada ilk medeniyetin Türkler tarafından Orta Asyada kurulduğunu kabul etmişlerdir. ²²Tezde olduğu gibi “*Osmanlı karşıtı*” bir yaklaşımla, Osmanlı devletinin kültürel birikiminin yetersizliğini ileri sürerek, Orta Asya kültürünü savunmuşlardır. Aydemir bu hususta şunları söyler: “*Eski Osmanlı Türkiyesi, hadisatın rüzgârları önünde yıkılmaya mahkûm, ne ırk ne hars, ne de iş birliğine istinat eden, gayri mütecanis bir siyaset birliği idi. Yeni Türkiye'nin bu orta devir müessesesi ile hiçbir münasebeti yoktur*”²³

Kadrocular, medeniyetin Batıda olmasına inanmakla beraber, “*Avrupa-merkezli*” tarih anlayışına karşı çıkmışlardır. Türk Tarih Tezi'nin tartışıldığı 1932 yılında Şevket Süreyya, “Kadro”da çıkan bir yazısında “*Türk Tarihinin ana*

²⁰ Aydemir, “İnkılâp ve Kadro” a.g.e. s.62.

²¹ Aydemir, a.g.e. s. 96-97.

²² Ertan, a.g.e. s. 126.

²³ Aydemir, “İnkılâp ve Kadro” a.g.e. s. 101.

hatlarını ve inkişaf devirlerini, tarihin Europacentrik tasnifine göre izah, her şeyden evvel imkânsızdır. Avrupalı tarihçiye göre “Akvam muhacereti” ancak Roma zaviyesinden izah edilen bir hâdisedir ki, bu hâdisede Türk ırkının rolü sadece menfi ve sadece tahripkâr olarak gösterilmiştir....Milattan sonra 375. yılda başlayıp, Garbî Romanın sukutile nihayet ermiş sayılan Akvam muhacereti bu uzun temdin akımının bir faslı ve bir parçasıdır ki, bu hâdise de Türk ırkının rolü, hiçbir zaman, Eurpocentrik tarihin bize anlattığı gibi değildir. Türk tarihinin bir tarih ötesi, yâni tarihten evvelki bir devri hiç şüphe yok ki, mevcuttur. Fakat bu devir, daha “Europacentrisme”in mebdei tarihinin bile asırlarca evvellinge kalan bir dönüm noktasında bitmiş ve Türk tarihinin tarih devirleri ise, tarihin Europacentrik tasnifine hiçbir suretle uymayan kendine hâs bir macra içinde inkişaf edip gitmiştir. ... Avrupa ile başlayan ve Avrupa ile biten tarih hem bir dar ufuk, hem bir yanlış telakkîdir ki, bu dar ufuk ve bu yanlış telâkkide bizim yerimiz şimdîye kadar, ya tarih ötesine sürülmek, ya medeniyet harici kalmak olmuştur.”²⁴ demiştir.

Anti-emperyalist bir çizgiyi benimseyen ve kapitalist Avrupa'nın hâkim olduğu bir dünya sisteminde uzun yıllar geri plânda bırakılmış bir milletin aydınları olarak kadrocuların, Batı merkezli tarih anlayışına karşı olmaları anlaşılabilir. Hattâ denilebilir ki, İstiklal Savaşı'nın zaferle bitmesinden sonra Türk toplumunun Batı karşısında ezikliğini, bu yönde ortadan kaldırmak için iddialı Tarih Tezi'ne sempati ile bakmış da olabilirler. Fakat Kadrocular, siyasî, sosyal ve ekonomik konularda görüşlerini ileri sürerlerken tarihî gelişimi “diyalektik” ve “tarihi materyalizm” açısından değerlendirmişlerdir.²⁵

İşte bütün bunlar göz önüne getirildiğinde, Kadrocuların millî yönü ağır basan Türk Tarih Tezinin görüşlerine katılmaları bir çok konuda olduğu gibi kendi görüşlerinden taviz vererek, iktidar çevreleriyle zıt düşmemeye özen göstermelerinden kaynaklanmış olabilir.

²⁴ Aydemir, “Europacentrisme”nin Tasfiyesi” Kadro Dergisi, sayı:7, 1932, s.8-9.

²⁵ Yanardağ, a.g.e. 124-125; Bostancı, a.g.e. s. 120. “Tarihi materyalizm, yalnız sınıf mücadelesi mekanizmasını incelemeye yarayan bir metot değildir. Tarihi materyalizm metodu sayesinde, bir toplum halinde yaşayan yani bir teknik temel üzerinde tabiatla savaştan bütün insan yığınlarının,

4. Kadroculara Yöneltilen Tenkidler

Kadro dergisinin sınırlı tirajı ile geniş halk kitlesi üzerinde önemli bir etkisi olmamasına rağmen Kadrocuların metodu çeşitli çevrelerde olumlu karşılanmamış ve komünistlik şüpheleri uyandırmıştır. Tabii bunda en önemli unsur Kadrocuların geçmişlerindeki komünist faaliyetleridir. O yüzden özellikle komünizme karşı çevreler tarafından Kadroculara hep kuşku ile bakılmıştır.²⁶ Bu çevreler arasında derginin yayınlanmaya başladığından beri en çok tepki CHP genel sekreteri Recep Peker'den gelmiştir. Peker'e göre "eğer inkılâbın ideolojisi yapılmak gerekirse bu kadroculara düşmez, inkılâbın ideolojisini yapmak CHP'nin işidir."²⁷ Öte yandan aslında Kadro'da savunulan görüşler ideolojik sapma veya tarihî materyalizmden kopuş olarak değerlendirilmemesine rağmen, 1930'lu yılların Türkiye Komünist Partisi, 1920'li yılların ilk yarısında birlikte oldukları yoldaşlarını "döneklilik" itham etmişlerdir.²⁸

Yakup Kadri "Zoraki Diplomat" adlı eserinde Kadro dergisinin kapatılması hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermiştir. O, Kadrocuların görüşlerinin her ne kadar ithal fikirler olmayıp yerli olduğunu söylemesine rağmen, iş adamları, bir kısım aydınlar, ekonomik açıdan liberal-demokratik görüşe sahip üniversite çevreleri ve iktidarın bazı kesimlerince tepkiyle karşılandı.²⁹ Bu yüzden Kadrocularla o devirdeki aydınlar arasında sert tartışmalar olmuştur. Bunda onların, hedef aldıkları "sınıfsız toplum" oluşturmada sakıncalı gördükleri çok partili sisteme karşı çıkmalarının da önemli payı vardır.³⁰ Kadrocularla, Hüseyin Cahit Yalçın, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Ahmet Ağaoğlu arasındaki tartışmalar dikkat çekicidir. Kadrocuların görüşlerini en çok tenkit eden Serbest Cumhuriyet Fırkası üyesi Ahmet Ağaoğlu olmuştur. O, "Fert ve Devlet" adlı kitabında bunların demokrasiye inanmadıklarını ve "Bir kere bunlar demokrasi devletçiliğini kabul etmiyorlar ve demokrasiye karşı derin bir nefret duymaktadırlar. Sonra bunlar ne komünist, ne sosyalist ne de faşisttirler..."

tarihin hangi devrinde olursa olsun yaşantı ve gelişmelere ait kanunları mütalâa edebiliriz..." Aydemir, "İnkılap ve kadro" a.g.e. 42.

²⁶ Ertan, a.g.e. s. 69-72.

²⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yayınları, 1984, s.45-46.

²⁸ Türkes, a.g.m. s.464.

²⁹ Bostancı, a.g.e. s. 87-88.

³⁰ Ertan, a.g.e. s.122.

Kadrocuların esas fikirleri kâfi derecede vüzuyla ifade edilmemiştir.” diyerek Kadrocuların görüşlerinde tam bir netliğin olmadığını ifade etmiştir.³¹

Kadro dergisi, temel tezlerinde önemli bir yer tutmayan unsurlara yer vermelerine ve iktidara ne kadar hoş görünmek için kendini zorladıysa da kapatılmaktan kurtulamadı.

Netice olarak Kadrocular, devleti toplumun üzerinde toplumsal sınıflardan bağımsız hareket edebilen, siyasi ve iktisadi özerkliği olan bir yapıya dönüştürmek gibi çok karmaşık bir iddia ile yola çıkarak, Türk inkılâbına ideoloji üretmeye çalışmışlardır.³² Daha önceden komünist partide yer almaları, fikirlerinde Marksist düşünce geleneğinin etkili olması sonucu, meseleleri Marksist bir yaklaşımla ele almışlardır. Eröz’e göre meselâ, kadrocuların devlet görüşü ile Marksist devlet görüşü arasında hemen hemen hiç fark yoktur. Kadroculardan İsmail Hüsrev Tökin, “Devlet” hakkında yazdığı ilk iki makalede Marks ve Engels’in fikirlerini nakletmiştir.³³

Bostancı’ya göre de her ne kadar “*kadrocular Marksist metotlar kullanmışlar, Marksist teoriden fevkalâde etkilenmişler, fakat zaman zaman orijinal ve Marksizm’in dışında da fikirler geliştirmişlerdir. Bu yüzden klasik bir Marksist hareket olarak değerlendirmek mümkün değildir*”³⁴ Karpat’a göre de “*Kadro sosyal sınıflardan söz etmeğe, Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal meselelerini sosyo-politik bir açıdan incelemeğe başlar başlamaz hemen komünistlik şüpheleri uyandı; bu şüpheler Kadro’nun hayatına mal oldu. Bununla beraber Kadro’nun ekonomik ve toplumsal meseleleri ele alış tarzı, bir kelimeyle, toplumu ve toplumsal işleri sosyal bir açıdan görmek metodu silinip gitmedi, bir çok aydınlarının düşünüşünde derin izler bıraktı.*”³⁵ Kadrocuları, Türk siyasi düşünce tarihi içinde “*eklektik ulusçu sol düşüncenin ilk köklü savunucusu*” olarak değerlendirenler de vardır.³⁶

Bir kısım aydınlarca Kadro-Forum- Yön hareketinin paralelliği üzerinde çok

³¹ Ahmet Ağaoğlu, *Devlet ve Fert*, Sanayi Nefise Matbaası, İstanbul, 1933 s. 52-54.

³² Türkeş, a.g.m. s. 476.

³³ Eröz, a.g.m. s. 307.

³⁴ Bostancı, a.g.e. s.44.

³⁵ Karpat, *Türk Demokrasi...*” a.g.e. s. 67.

³⁶ Türkeş, a.g.m. s. 476.

durulmuştur. 1954-1970 yılları arasında Ankara da yayınlanan “*Forum*” dergisinin savunduğu fikirlerle Kadrocular arasında devlet müdahaleciliği ve plânlama hususunda bazı benzerlik kurulmak istenmiştir. Aynı şekilde 1960’da Doğan Avcıoğlu’nun idaresinde “*Yön dergisi*”nin yayınlanmasıyla “*kadrocu zihniyetin*” yeniden gündeme geldiği iddia edilmiş ve bu yüzden yeni bir kadro hareketi olarak değerlendirilmiştir.³⁷Bunun yanında Kadro ideolojisinde, dünyanın bir çok az gelişmiş ülkesindeki sosyalizm arayışlarının temelinde yattığı ve 1960’larda ki Türkiye’de de “*Yön hareketi*” ile yeniden ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Temuçin Faik Ertan’a göre benzerlikler olmasına rağmen Kadrocular ile Yön’cüler kullandıkları metotlar ve önerdikleri ekonomik düzenler ve arzuladıkları siyasal sistemler açısından farklı yaklaşımlara sahip olmuşlardır. “*Yöncüleri*” 1960’ların “*Kadrocuları*” olarak görmek mümkün değildir. Yön, Kadro’dan etkilenmekle birlikte, bu hareketin bir devamı niteliği taşımamaktadır. Bunu bizzat Yöncülerin kendileri de ifade etmektedirler”³⁸

B. TÜRKÇÜ- MİLLİYETÇİ AYDINLARIN TARİH GÖRÜŞÜ

Bu bölümde Türkçü-Milliyetçi aydınlardan Hüseyin Nihal Atsız, Fuad Köprülü ve Zeki Velidi Togan’ın Türk tarihine bakış tarzlı ie Türk Tarih Tezine yaklaşımını inceledik.

1. Hüseyin Nihal Atsız(1905-1975)

Türkçü aydınların arasında Nihal Atsız’ın önemli bir yeri vardır. Atsız 1930 yılında Edebiyat Fakültesini bitirdikten sonra hocası Fuad Köprülü’ye asistan olmuştur. Birinci Türk Tarih Kongresinde Zeki Velidi Togan ile Reşid Galip arasında çıkan tartışmada, Reşid Galip, “*Zeki Velidi Bey’in Darülfünundaki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum..Türkiye Cumhuriyeti Darülfünununun kürsüsü bu kadar hafif malûmat ve bu kadar sakim metotlarla işgal edecek bir kıymetsiz mevki değildir.*”³⁹ demişti. Atsız’ında aralarında bulunduğu Zeki Velidi’nin öğrencilerinin bazıları Reşit Galib’e telgraf çekerek bu durumu protesto

³⁷ Ertan, a.g.e. s.243 – 250.

³⁸ Ertan, a.g.e. s. 252.

³⁹ BTTK, s.388.

ettiler. Kongre sonrası Reşit Galip Maarif Vekili olunca Atsız'ın asistanlığı da son buldu. Daha sonra muhtelif ortaöğretim okullarında edebiyat öğretmenliği yapan Atsız, son olarak Süleymaniye kütüphanesinde uzman olarak atanmış ve 1969 da buradan emekli olmuştur. Atsız, Türkçülük fikirlerini çıkarmış olduğu “*Orkun*” ve “*Ötüken*” gibi dergilerde ve kitaplarında açıklamıştır. Onun fikirleri kadar “*Hayatı boyunca tâviz vermeden Türkçülük fikrinin mücadelesini yapması, hiçbir baskı, engel, işkence ve mahrumiyet onu bu mücadeleden döndüremediği*” anlayışı Türkçüler arasında bir “*mücadele adamı*” olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Türkçülük fikrinden dolayı hakkında açılan davalar, mahkemelerdeki tutumu, Başbakan'a yazdığı açık mektupları, sık sık meslekten sürgün edilmesi ve bilhassa İnönü'nün 19 Mayıs 1944 yılındaki nutkunda Atsız ve arkadaşlarını itham etmesi üzerine, “*İrkçılık-Turancılık*” davası adı verilen mahkemede yargılanmaları, onun milliyetçiler tarafından adeta sembol bir isim haline gelmesine vesile olmuştur. Nitekim Atsız'ın Sabahaddin Ali'nin şikayeti üzerine yargılandığı (3 Mayıs 1944) mahkeme salonuna alınmayan üniversiteli milliyetçi öğrencilerin gösterdiği tepki, sonraki yıllarda milliyetçiler arasında 3 Mayısın “*Türkçüler Bayramı*” olarak kutlanmasına yol açmıştır.

Atsız, Türk Tarihi ile ilgili görüşlerini çeşitli eserlerinde ve makalelerinde dile getirmiştir. Bunlardan en önemlisi adından da anlaşılabilceği gibi Türk ve Türkiye tarihi ile ilgili meselelere temas edildiği ” *Türk Tarihinde Meseleler*” adlı kitabıdır. Atsız'ın Türk tarihine bakışını ve Türk Tarih Tezi hakkında düşüncelerini ortaya koyarken bu kitabının yanında çeşitli zamanlarda yazdığı kitap ve makalelerinden de yararlandık.

Türkçüler tarafından “*Türkçülük Tarihinin XX. yüzyılda Ziya Gökalp ve Rıza Nur'dan sonra en güçlü temsilcisi*”⁴⁰ olarak kabul edilen Hüseyin Nihal Atsız'ın önce millet anlayışını ele aldık. Çünkü Atsız, Türkçüler içerisinde en çok” *ırkçılık*”la suçlanan kimsedir. O, Türk milleti nedir, sorusuna şöyle cevap verir. “*Türk milleti, Türk kökünden gelenlerle Türk kökünden gelmiş olanlar kadar Türkleşmiş kimselerden meydana gelen topluluktur.*”⁴¹ Aynı şekilde Atsız,

⁴⁰ Sakin Öner, *Nihal Atsız*, Toker Yayınevi, İstanbul, 1977 s. 16.

⁴¹ Nihal Atsız, ” Türk Halkı Değiliz, Türk Milletiyiz” *Makaleler-IV*, Baysan, İstanbul, 1992, s.138.

“Türkçülük” için “*Türkçülük, Türk milliyetçiliğinin adıdır.*” Türkçülüğün dışardan gelmemiş olan tek yerli ve millî düşünce olduğunu belirterek Türkçülüğü şöyle tarif eder: “*Ülküler milletlerin manevî gıdasıdır. Türkçülük, büyük Türk ilinde, Türk uruğunun kayıtsız-şartsız hâkimiyeti ve istiklâli ile Türklüğün her yönden bütün milletlerden ileri ve üstün olması ülküsüdür.*”⁴²Başka bir yazısında “*Türkçülük*” için şunları söyler: “*Türkçülük bir ülküdür. Bütün ülküler gibi bir inanç gücüne dayanmakta ve bir toplum davranışı olduğu için de bütün toplum davranışları gibi sosyal kanunların etkisi altında bulunmaktadır. Bu ülkü, (Türkçülük) Türk milletinin şuurunda ve şuuraltında yüzyıllardır yaşamakta olan büyüklük düşüncesinin bir görünüşü, Türk soyundaki özelliklerin bir belirtisidir.*”⁴³

Ayrıca Atsız, “*Türkçülük bir dünya görüşüne malik olmalı*” diyerek, Türkçülerin Türk tarihinin ve Türk kültürünün her hususuna “*kıyafetten takvime, soyadından aile telakkisine kadar her şeyi kendi açısından mütalâa eden fikirleri bulunması*” gerektiğini ifade eder. Türkçü tarih görüşünü açıklarken şunları söyler” *Bizim telakkimiz tarihin gerçeklerini kendi açımızdan gören bir telakkidir. Tarihi, olduğundan büyük veya değişik göstermeye lüzum kalmadan kendi görüşümüzü ortaya sürmeye ve başkalarının, hakkındaki görüşlerini kabul etmek gibi bir aşağılık duygumuzdan uzak bulunmaya mecburuz; kendimizi başkalarının gözü ile tanıyacak değiliz.*”⁴⁴

Atsız’a göre “*Turancılık*” en kutlu hedeftir.” *Eskiden nasıl bir idiysek yine birleşeceğiz diye kendisini bir ülkeye adamaktan daha kutlu ne olabilir?. Bütün Türkleri birleştirmek hakkımız ve görevimizdir.*” Diğer yandan o, Turancılığı yalnız bütün Türkleri kültürel anlamda birleştirmek olarak kabul etmenin yanlış olduğunu söyler.” *Sosyal bir kanundur ki kültür birliği ancak siyasî birlik sonunda doğar*”⁴⁵

Öte yandan Atsız millî tarih ve millî edebiyat derslerinin genç nesillerde “*Türk tarihi, Türk kültürü ve Türklük sevgisinin gönüllerde yer etmesini*” sağlayacağına işaret eder. “*Millî hayatımızdaki iyi kötü bütün dönüm noktalarını*

⁴² Nihal Atsız, “Türkçülük” *Makaleler-III*, Baysan, İstanbul 1992, s.11.

⁴³ Nihal Atsız, “Bizim Günümüz” *Makaleler-III*, s.17.

⁴⁴ Nihal Atsız, *Türk Tarihinde Meseleler*, Afşin Yayınları, 1966, s.28 .

⁴⁵ Atsız, “Turancılık” *Makaleler-III*, s.36 .

bilmek, bütün fertlerin ortaklaşa sevineceği, üzüleceği tarihlerine malik olmak, manevî yapısı kuvvetli bir millet olmanın ilk şartlarından biridir.” ⁴⁶ Millî tarihin önemini şöyle açıklar: *“Bir milletin çocukları, o milletin iyi oğulları ve kızları olabilmek için hem millî sevgi, hem de millî kin ile yetiştirilmelidir. Her milletin tarihi düşmanları vardır. Bu milletin çocukları kendi soylarına kötülük etmiş olanları bağışlayarak büyürse, onlara karşı hiçbir öç duygusu beslemezse, yahut kendine hizmet tanımaz da inkâr ederse, o millet yaşama hakkını kaybeder.”* ⁴⁷

Atsız, eski Türk tarihinden bahseden bölümlerin okul kitaplarına kadar girmesine rağmen, Türk Tarihinin yazılmasında hâlâ bir “sistemden” söz edilmesinin mümkün olmadığını söyler. Bütün medenî milletlerin tarihleri hakkında son ve kesin kararı verdiklerini, *“tarihlerinin nereden başladığını, hangi çağlara bölündüğünü, kimlerin kendi tarihlerine mal edilmiş olduğunu ve tarihlerini dolduran insanların adlarının hangi imlâ ile yazılacağı hususunda değişmez kanaatlere malik”* olmalarına karşı, ⁴⁸Türk Tarihinde *“acıklı bir kargaşalık bulunduğu”* dikkat çeker. Türk tarihinin nereden başladığı hakkında ortak bir fikir olmadığını; tarihimizin keyfi bir şekilde devirlere bölündüğünü; bazılarının millî kahraman saydıkları şahsiyetleri diğerlerinin millî düşman saydıklarını; tarihe mal olmuş şahsiyetlerin adlarını yazmak konusunda aramızda birlik bulunmadığını ifade eder. ⁴⁹Türk Tarihindeki bu karışıklıkların çözülmesini ve Türk tarihini *“sistemleştirmek”* gerekliliğini vurgular: *“ Bu gün, bir çok bilinmeyen gerçekler meydana çıktığı için yeni bir tarih sistemi bulmak zorundayız. Milliyetçi olduğumuz ve büyük Türk birliğine inandığımız için de, tarihimize vereceğimiz sistem, dileklerimize uygun olmalı ve bu sistem, bize yalnız geçmişimizi en parlak şekilde göstermekle kalmamalı, aynı zamanda ileri için bir yol çizmelidir”* ⁵⁰Atsız, bu meselelerin tartışılıp karara bağlanması içinde ciddi ilim adamlarının katıldığı bir *“Tarih Kurultayı”*nın toplanmasını istemekte ve bu *“kurultayda meseleler ilmi*

⁴⁶ Atsız, “ Türk Tarihinde...” a.g.e. s. 39.

⁴⁷ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s. 84.

⁴⁸ Atsız, Türk Tarihinde..... ”a.g.e. s.7-15.

⁴⁹ Atsız, ”Türk Tarihinde....”a.g.e. s.15.

⁵⁰ Atsız, ” Türk Tarihinde....”a.g.e. s.8.

açından ele alınarak değerlendirilmesini ve tartışulmasını, karşılıklı iddialar basılarak umumî efkâra sunulmalıdır.”⁵¹demektedir.

Bilindiği gibi Türk Tarih Tezinde, Osmanlı dönemi tarih yazıcılığında Türk tarihi bütünlüğü içinde ele alınmaması ve bilhassa İslâm öncesi Türk tarihine yer verilmemesi çok sert bir tarzda tenkit edilir. Atsız bu görüşe daha değişik bir açıdan yaklaşır:Türk tarih “*sisteminin*” “II.Meşrutiyetten sonra”*karışmaya*” başladığını belirtir. Ona göre Cumhuriyet döneminde “*Tarihimize yeni bir veçhe vermek dileğiyle yapılan Tarih kurultayları ve tarihimize yeni baştan tedvin etmek için kurulan Tarih Kurumu müspet bir iş görmedi. Bunlar Türk tarihini bir sıraya koyup Avrupa milletlerinin tarihleri gibi yazacak yerde Sümer, Elam, Akad, Hatti vesaire gibi en eski ve medenî milletlerin Türk olduğunu iddia eden boş yere övünme yoluna saptılar ve zaten dağınık gözükten Türk tarihini büsbütün dağıttılar*”.⁵²

Bunun yanında Atsız, eskiden Tarih anlayışımızın oldukça “*düzgün ve istikrarlı*” olduğunu belirtir. Hoca Sadeddin gibi müverrihlerin eserlerine doğrudan Osmanlı tarihinden başlamasıyla “*Türk tarihi*”nin yalnızca Osmanlı tarihi olarak ele alınmaya başlandığını, halbuki bundan önce Türk tarihinin bütün olarak ele alındığını, tarih yazımında umumun kabul ettiği bir kanun olduğunu, bu kanun ilmî olmasa da bugünkü kargaşalıktan daha doğru olduğuna işaret eder. “*XV. Yüzyılda, bizde, belirli bir tarih görüşü vardı; Türk tarihinin en eski çağları olarak Oğuz Han destanından bahsolunur, sonra pek kısa bir Selçuklu tarihi anlatılarak, Osmanlılara geçilirdi... Anadolu'nun öteki beyliklerinden ve özellikle bunların büyük olanlarından Türkiye'nin bir bölümünün meşru hükümdarı olarak bahsedilir, beğleri saygı ile anılırdı. Anadolu beğliklerinin gayri meşru sayılması hakkındaki telâkki Fatih'ten sonra başlamıştır... Böylece eski tarihçiler, Osmanlıyı daha mühim ve üstün tutmakla beraber, Türk tarihini bir bütün olarak gözden geçirirlerdi.*”⁵³

Türk Tarih yazımında görülen bu systemsizliğin sebeplerini açıklarken Türklerin “*çok devlet*” kurma iddialarını ele almakla işe başlar. Türk Tarih Tezinin yansıdığı okul kitaplarında geçen ve günümüzde de tartışılan Türklerin “*On altı*

⁵¹ Atsız,“Türk Tarihinde...”a.g.e. s.20.

⁵² Nihal Atsız,“Türk Tarihine Bakışımız Nasıl Olmalıdır?” *Makaleler-I*, Baysan, İstanbul 1992,s.91-92.

*devlet” kurduğu iddiasına karşı çıkar. “Şimdiye kadar 16 büyük Türk devleti kurulduğu hakkındaki kararı kimin verdiği belli değildir. 16 büyük Türk devleti kurulduğunu ve Türkiye’nin bunların vârisi olduğu hakkındaki iddia, şüphesiz çok su götürür bir iddiadır”*⁵⁴ diyen Atsız, şöyle devam eder.” *Otuz yüzyıllık tarihimizde biz iki devlet kurduk.. Birincisi Tarihin karanlıklarından itibaren başlayarak son çağa kadar gelen ve kaybedilen devlet, yani Türkistan’daki, asıl anayurttaki devlet; ikincisi de XI. Yüzyılda kurulup günümüze kadar gelen Önyasadaki devlet, yani bizim devletimiz. Anayurt dışında kurulan devletler bu hesabın dışındadır”*⁵⁵ Aslında “çok devlet kurma” meselesinin yanlış anlamalara sebep olacağına dikkat çeker.” *Çünkü çeşitli hükümdar sülalelerinin zamanları ayrı ayrı devletler gibi ele alınıyor ve Türkler bir çok yerlerde bir çok devlet kurup bunlardan hiç birisini uzun müddet yaşatmamış bir millet gibi gösteriliyordu.”*⁵⁶

Atsız, çok devlet meselesinin Türk tarihinin özelliğinden kaynaklandığını belirtir. Başka milletlerin tarihi hemen hemen hep aynı alanda geçmesine rağmen Türk tarihi çok çeşitli coğrafyalarda geçmiştir. Bu durum Türklerin tarihini bir çerçeveye sokmayı zorlaştırmaktadır. “*Bundan dolayıdır ki, şimdiye kadar Türkler, kırk yerde kırk devlet kuran bir millet sayılmış ve Türk tarihini kronolojik bir düzene sokmak teşebbüsü görülmemiştir.*”⁵⁷

Öte yandan Atsız, Fransızlar için “vatan tarihi”, Araplar için “millet tarihi” ve İngilizler için de “devlet tarih”i esas olduğunu söyler. Fakat bizim tarihimizde bir “düzensizlik” olduğunu işaret eder. “*Bizim için millet-devlet esasını kabul etmek millî menfaatimiz için daha uygun olduğu halde, biz, millet tarihi şöyle dursun, devlet ve vatan tarihini bile bir yana bırakarak, yalnız “sülale ve rejim tarihini” esas olarak kabul ettik. Her sülaleyi bir devlet sayarak, şimdiye kadar, sülaleler sayısınca devlet kurduğumuzu ileri sürdük. Fakat düşünmedik ki o kadar devlet kurduksa, bunların hiç birini de yaşatamamış olduk”*⁵⁸ Atsız, Avrupa tarihinde de nasıl sülaleler bir biri ardında gelmişse, “*bunun gibi Türkelinde de Kun, Göktürk, Uygur,*

⁵³ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e, s.7-16.

⁵⁴ Nihal Atsız, “16 Devlet Masalı ve Uydurma Bayraklar” *Makaleler-IV*, s. 401.

⁵⁵ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.28.

⁵⁶ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.8.

⁵⁷ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.8.

⁵⁸ Atsız, “Türk tarihinde...” a.g.e. s.9.

Selçuk, Osmanlı devletleri yok,sülaleler vardır.” diyerek, Osmanlı devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arandaki “*halef-selef*” meselesini yine aynı metotla değerlendirir. “*Osmanlı devleti yıkılmış, onun yerine Türkiye Cumhuriyeti gelmiştir. Bu düşünüş yanlıştır. Çünkü, bir Osmanlı devleti yoktu ki yıkılmış olsun. Sadece Osmanlı Hanedanı vardı.Yıkılan odur.Yani devlette rejim değişmiştir.İşte o kadar*”⁵⁹

Atsız, “*her hanedanın ayrı bir devlet ve hanedanlar arasındaki çarpışmaları millî savaşlar olarak sayılmasının*” yanlışığının, Türkçü görüşün kabul etmesinin mümkün olmadığını ve aslında bu yanlışığın Türklerin, Müslüman olduktan sonra Arap, Acem tarihçilerinin telakkilerini tamamıyla benimsemiş olmalarından ileri geldiğini söyler.⁶⁰

Atsız Türk tarihini kendi şartları dikkate alınarak, “*başka milletlerin kendi tarihlerini ele aldıkları usul gibi değerlendirmek suretiyle bir düzene sokabileceğimizi*” savunur. Ona göre, Türk Tarihi; anayurttaki Türk Tarihi ve yabancı illerdeki Türk Tarihi diye ikiye ayrılır. Anayurttaki Türk tarihi en eski çağlardan XI. yüzyıla kadar yalnız “*Doğu Türkelinde*” geçer Bu Doğu Türkeli (Bugünkü Moğolistan ile Moskof Avrupa’sının doğu bölümleri girer) XI. Yüzyıldan sonra İkinci anayurt kurulmuştur:Türkiye’dir(Anadolu, Erran, Azerbaycan, Irak ve Kuzey Suriye).⁶¹Türklerin bu bölgeler dışında kurdukları devletlere ise, yabancı milletlere dayanarak kurdukları için sürekli olmadığını, Türklerin zamanla yabancı çoğunluk arasında asimilasyona uğradığına dikkat çekerek, bunları “*Türk devleti saymaya imkân olmadığını*” belirtir.”⁶²

Atsız, Türk tarihinin başlangıcı hususundaki ihtilafları dile getirir. “*Türk tarihinin umumiyetle Hunlardan, yani Orta Asya Hunlarından başlatılmakta*” olduğunu söyler. Fakat bu hususta değişik görüşlerin olduğuna dikkat çekerek, “*Sümer’lerin de Türk olduğu, veya aralarında Türklerin bulunduğu hakkında bazı ciddî ilim adamlarının fikir, nazariye ve iddiaları olduğu*” ifade eder. Fakat bu da fazla bel bağlanacak bir şey değildir. Çünkü Sümerlerin dilinde Arapça’ya,

⁵⁹ Atsız, “Türk tarihinde...” a.g.e. s.11.

⁶⁰ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.29.

⁶¹ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.12-13.

⁶² Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.13.

Japonca'ya, Gürcüce'ye de benzeyen bir çok kelimeler bulunmuştur.”⁶³ Bu kargaşalığın önüne geçilmezse “*Türk dünyasında birbirinden ayrı nazariyeler ve fikirler doğacağını*” Türk aydınlarının bölünmelerine sebep olacağını ve bilhassa da “*ortak tarih telakkisi olmayan insanların bir millet halinde toplu yaşamaları mânevî bir rahatsızlık doğuracağını ve uzak gelecek için fesat tohumları atılmış olacağını*”⁶⁴ belirtir.

Atsız, günümüzde dahi Türk tarihçileri tarafından tartışılan önemli bir konuya da temas eder. Bilindiği gibi bazı tarihçilerin Türk Devleti olarak kabul ettiği devletleri, diğerleri Türk devleti olarak kabul etmezler. O, bu devletlerden “*hangilerinin Türk tarihine sokulacağı*” meselesini henüz çözülmediğini belirtmektedir. Bu konuda örnekler verirken, Türk Tarih Tezinde Türk devleti olarak gösterilen “*Karahitaylılar*”ın Türk tarihi içinde mi ele alınması gerektiğini veya “*Moğol oldukları bu devir yabancı bir hâkimiyet devri*” olarak mı telakki edileceğini, “*Yahut Gazneliler devleti, Türk tarih kadrosuna girer mi? Hangi Türklerin Tarihi ana vatan tarihidir ve hangileri sömürge veya sadece hanedan tarihi olarak göz önüne alınmalıdır?*”⁶⁵ meselelerinin yeterli çözüme kavuşturulmadığından yakınır. Aynı şekilde “*Cengiz ve Timur*” konusunda “*millî kahraman mı? Yoksa ırkımızın düşmanları mı*” olduğu tesbiti hususunda Türk tarihçilerinin ortak bir kanaat sahibi olmadığına işaret ederek, bunu “*millî şuur*” noksanlığına bağlar. “*Bu anlaşmazlıklar Türk tarihinin başlangıcında, mitoloji ile karışık çağlara ait olsaydı, bir dereceye kadar hoş karşılanabilirdi. Fakat XIII. ve XIV. yüzyılda yaşamış şahıslar üzerindeki bu fikir kargaşalığı, millî şuurun henüz gereğince uyanmamış olduğunu gösterir.*”⁶⁶

Atsız, Avrupa'nın kendisine göre yaptığı sınıflandırmaya uyularak Türk tarihinin “*çağlara*” göre taksimine de karşı çıkar. “*Türk Tarihini, ilkçağda Türk tarihi, ortaçağda Türk tarihi diye bölümlere ayırmak ilmî değildir.*”⁶⁷ Atsız, Türk

⁶³Atsız, Sümerlerin Türklüğü konusunda şunları söyler:” Eski medenî milletlerin dil âbideleri ve heykelleri meydandadır. Bunların hiç birinde Türklüğe ait bir iz yoktur... Eski milletler arasında yalnızca Sümerlerin dilinde Türkçe'ye benzeyen kelimeler bulunmuştur. Nihal Atsız “Türk Tarihine Bakışımız Nasıl olmalıdır ?” *Makaleler-I*, s. 93.

⁶⁴ Atsız, “Türk tarihinde...” a.g.e. s. 16-17.

⁶⁵ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.17.

⁶⁶ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s. 17-18.

⁶⁷ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.19.

Tarihi ilk defa millî bakış açısından Rıza Nur ve Zeki Velidi Togan tarafından sınıflandırmaya teşebbüs edildiğini “*Fakat bu iki sınıflandırmanın da kimse tarafından dikkate alınmadığını*”⁶⁸ belirtir.

Atsız, Türk tarih yazımında olduğu gibi Türkiye tarihinin yazımı için de bazı tenkitlerde bulunur. O, öncelikle Türk Tarihinin başlangıcının “belli” olmamasını önemini “*dedelerinin kim olduğu hakkında anlaşmazlığa düşen torunlara*“ benzetir. Atsız, Türkiye Tarihini Selçuklularla başladığını, fakat başlangıç olarak 1040 yılındaki “*Dandanakan Savaşı mı?*” yoksa 1071 deki “*Malazgirt Savaşı mı?*” kabul edilecektir sorusuna, “*bana göre doğru olan birincidir*” der.⁶⁹

O, Türk Tarih Tezinde iddia edilen “*Hititlerin Türklüğü*”nü kabul etmez. “*Hititlerin Âbideleri okunmuş ve bunların Türk değil, Aryanî oldukları anlaşılmıştır...⁷⁰Türklerle hiçbir ilgisi bulunmayan Hattiler yani Hititler, bu tarihte, bize, Türkiye Türklerinin ataları gibi gösterilmektedir. Kısa boylu, kısa boyunlu, gür ve kıvrıkcık saç ve sakallı biçimsiz Hattilerin bizimle nasıl bir ilişkisi olabilir? Yazıları okunmuş, Turanlı olmadıkları anlaşılmıştır. Kanunları ele geçmiş ve neşredilmiştir. Malûm devirlerdeki Türk yasa, töre ve geleneğine uyar tarafları yoktur.*”⁷¹ Atsız, Hititlerin Türk olduğunun ileri sürülerek çok eski çağlardan beri Anadolu’nun Türk yurdu olduğunu iddia edilmesine karşı çıkar: “*Halbuki bir memleketin tapusuna malik olmak için mutlaka ilk ahalisi olmak lazımdır diye düşünmek boştur. Böyle olunca, bugün var olan milletlerin hemen hepsinin yabancı sayılmaları gerekir, hele Amerikalıların durumu büsbütün güçleşir*”⁷²

Atsız, Türk milletinin göçebe olmasından rahatsızlık duymaz. Bilakis bu milletimizin kabiliyet ve gençliğine işaret olduğunu ifade eder. “*Nitekim milletimizin XX. yüzyılın medenî milletler içinde göçebe halka malik tek milletse bu onun geriliğinden çok yaşama kabiliyetini ve gençliğini gösterir.*”⁷³ Atsız, Türk ırkının, Avrupa milletleri gibi beyaz ve brakisefal olduğu görüşe de katılmaz. “*Bu tarihte, dillerinin Türkçe olmadığı muhakkak olan bazı milletleri Türk yapmak için*

⁶⁸ Atsız, “Türk tarihinde...” a.g.e. s.19.

⁶⁹ Atsız, “Türk tarihinde...” a.g.e. s.22-23.

⁷⁰ Nihal Atsız, “Türkler Hangi Irktandır” *Makaleler-III*, s.149.

⁷¹ Atsız, “Türk Tarihine Bakışımız Nasıl Olmalıdır ?” *Makaleler-I*, s.94.

⁷² Atsız, “Türk tarihinde...” a.g.e. s.22.

antropolojiye başvurulmaktadır. Herhangi bir kavim veya halk brakisefal oldu mu, hiç tereddütsüz, onun Türklüğüne hükmolunmaktadır. Bunun da ne kadar yanlış olduğu meydandadır. Çünkü kafatası bakımından yer yüzündeki bütün insanlar brakisefal ve diokisefal olarak ikiye ayrılmıştır. Türkler brakisefal diye bütün brakisefalleri Türk yapmanın aksi iddialara yol açabileceğini hiç düşünülmemiştir. Ermeniler, Arnavutlar, Boşnaklar da brakisefal oldukları için bunlar da kalkıp bütün brakisefaller Ermeni'dir, Arnavut'tur, yahut Boşnak'tır diye iddiada bulunsalar aynı derecede haklı olmazlar mı? Görülüyor ki mücerret bir brakisefallik ile Türklüğü ispata kalkmak hiçbir ilmî değeri olmayan bir iddiadır”⁷⁴ Atsız'a göre klâsik bir “Türk Tipi” vardır. “ Ne Çengiz, ne de Temir Bek, Aryanî tipinde değildi. Klâsik Türk tipi Hint-Avrupa tipi olmayıp, “Çinlilerle Aryaniler arasında orta bir tiptir.”⁷⁵ Türklerin Aryanî ırkından geldiği hususundaki görüşlerin: “Sanırsınız ki, Moğolların vahşi ve barbar, Aryanilerin ise medenî olduğu hakkındaki eskimiş telakkilerin buna sebep olduğunu” söyler. Fakat artık bu hususta tarihi tetkikat ilerledikçe “Türklerin ve Moğolların barbarlığı hakkındaki telakkilerin çok mübalağlı olduğu meydana çıkıyor. Bunların yaptıkları fütuhatların da büyük medenî neticeleri olduğu anlaşıldığını” belirtir.⁷⁶

Türk Tarih Tezinde Osmanlı devletine olumsuz yaklaşılmaya karşılık “dünyanın umumi akışına katılmış olanlar içinde Osmanlı Hanedanı kadar uzun ömürlüsü yoktur” diyen Atsız, Osmanlı padişahlarının hepsine karşı derin bir muhabbet besler. Osmanlı Hanedanının kusurları olmasına rağmen Türk tarihindeki ailelerin en büyüğü olduğunu vurgulayarak ve şöyle devam eder” Artık böyle bir aile için hepsi gaafil ve bîçare demek insafsızlıktır. Bu gün memlekette Cumhuriyet yerleşmiştir. Osmanlı Hanedanının yeniden geri gelmesi bahis konusu olamaz. Bu sebepten, tarihî övünçlerimiz olan hususları açıkça söyleyebiliriz”⁷⁷

Atsız, “Anadolucu” görüşe de çok sert üslupla karşı çıkar. Nitekim “Anadolucu” görüşlerinin fikirlerini yansıtan Prof Dr Ali Fuad Başgil'in 7.10. 1961 tarihli “Son Havadis” gazetesindeki ”Seçim Konuşmalarım” başlıklı yazısındaki “ Biz,

⁷³ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.33.

⁷⁴ Atsız, “Türk Tarihine Bakışımız Nasıl olmalıdır ?” Makaleler-I, s.93-94.

⁷⁵ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s.64.

⁷⁶ Atsız, “Türkler Hangi Irktandır” Makaleler-III, s.148-149.

Türkiye Türkleri muhtelif din, dil, tarih ve ırktan birçok milletlerin elemanlarının asırlar içinde ve İslâm kültürü kazanında kaynayıp hâl ve hamur olmasından meydana gelmiş bir milletiz.... Gerçi dil elamanları bakımından Orta Asya ile yakın bir hısımlığımız var. Fakat biz ne beden ve ne ruh yapımız itibari ile Orta Asyalı değiliz. Biz bilakis İslâm çemberiyle çevrilmiş bir ülkede ırklar sentezi hâlinde, kendi başına yaşayan, nev'i şahsına münhasır bir milletiz” sözlerine, Atsız “Bir Ordinaryüs’ün Fahiş Yanlışları” makalesinde cevap vermiştir. Atsız, Başgil’in “Fransızların kendi milletlerini tarif için kullandıkları formülü aynen bize tatbik etmeye kalkıştığını” ve Türk tarihini iyi bilmediğini, tarihinden örnekler vererek ortaya koyar. “ Ordinaryüs’ün İddia ettiği gibi biz Anadolu’da kurulmuş bir millet değiliz. Anadolu’ya gelişimizin yüzyıllar önce Orta Asya’da kıvamına gelip millet olmuştuk. Yerleştiğimiz ve açtığımız ülkelerdeki bir kısım halkın Türkler içinde erimesi, bu terkibi bozmuş değildir. Aksi halde bu gün yer yüzünde teşekkül etmiş hiçbir milletin bulunmadığını, hepsinin teşekkül etmekte devam ettiklerini kabul etmek icap eder.”⁷⁸

Netice olarak Atsız’ın, Türk Tarih Tezini bir çok yönden tenkid ettiği görülmektedir. Gerçi bu tenkitlerin bir kısmı zaman içerisinde Tez’in de vazgeçtiği unsurlardır. Fakat bunun yanında Atsız’ın asıl dikkat çekici görüşü Türk tarih sisteminin Meşrutiyetten itibaren karışmaya başladığını ve Cumhuriyet devrinde Türk tarihini düzenlemek için yapılan kongrelerin daha çok bozduğu iddiasıdır. Onun, Türk tarihinin yazılmasında tesbit ettiği “ihtilafli mevzuların” günümüzde de devam ettiği ve hâlâ çözüme kavuşturulmaması da dikkat çekicidir. .

2. Fuad Köprülü(1890-1966)

İlber Ortaylı’nın “ *Türkiye’nin en büyük tarihçisi*”⁷⁹ dediği. Fuad Köprü’nün daha önceki bahislerde kısmen de olsa tarih görüşlerini aktarmıştık. Köprülü yalnızca tarihçi olarak değil, aynı zamanda fikir ve siyaset adamı olarak da Türk tarihinde önemli yeri vardır. Fakat herkesin kabul ettiği gibi onun en önde gelen vasfı Türk tarihçiliğine getirdiği bilimsel anlayıştır. O, birinci elden kaynaklara

⁷⁷ Atsız, “Türk Tarihinde...” a.g.e. s. 106-107.

⁷⁸ “Atsız, “Bir Ordinaryüs’ün Fahiş Yanlışları” “ Makaleler-III, s.405-407.

⁷⁹ Ortaylı” Gelenekten ...” a.g.e. s. 27.

önem veren, gelişigüzel yorumlardan kaçınan, kaynakların tenkidî bir şekilde kullanılmasını ilke edinen ve Türkiye'ye Batı ilim zihniyeti ve metotların girmesine öncülük eden bir bilim adamıdır.⁸⁰ Öte yandan bilim dünyasına geçmeden önce şiir ve edebiyat ile meşgul olması, tercüme yapması, Köprülü'ye çok sağlam bir dil ve üslup kazandırmıştır.⁸¹

Bilindiği gibi İkinci Meşrutiyetten sonra “*Türkçülük*“ fikriyle birlikte “*millî tarih anlayışı*” hakim olmaya başlamıştır. Balkan Savaşından sonra, dağılmakta olan devletin gayri-Müslim ve gayri-Türk unsurları Osmanlılık adıyla bir arada tutulamayacağını anlayan Osmanlı yöneticileri, Türk milliyetçiliğine bağlanmayı ve Türk millî şuurunu uyandırmaya önem verdiler. İşte Köprülü, Tanzimat'tan beri Osmanlılık cereyanı ile “*millî uyanışı*” geciktiren Devlet yetkililerini şu cümlelerle tenkid eder.” *Güya Türkler, Türk olduklarını anlarılarsa, diğer unsurlar da millî fikirlere kapılacaklarmış; ve Osmanlılar bundan ziyan görecekmış! Halbuki o zamana kadar olan olmuş, Türklerden mâda bütün İslâm ve Hıristiyan unsurlarda milliyet cereyanı şiddetle inkişaf etmişti. Lakin ne kadar yazık ki, eski "Osmanlılık" telâkkisine inandıkları için, bu nasihatlere aldanan gâfil Türkler pek çoktu ve bunlar hâlâ bugün de mevcuttur.*”⁸²

Meşrutiyet döneminde çok genç yaşta fikir ve bilim hayatına giren Köprülü, çeşitli dergi ve gazetelerdeki makaleleriyle bir yandan Türk tarihini hakkında yeni bir görüş aksettiriyor, diğer yandan da bilimsel tarih metotlarının yerleşmesinin mücadelesini veriyordu.⁸³ O yalnız Türk âlimlerin eserlerini değil, Batıda Türk tarihi konusunda yazılmış yazıları tenkid süzgecinden geçirmiş, Batı âlimlerinin de bazen dar görüşler içinde kapalı kaldıkları, nasıl büyük yanlışlara sürüklendiğini göstermiştir.⁸⁴ 1927 yılında “*Hayat*” dergisinde yazdığı “*Türkler Hakkında Yanlış Telakkiler*” adlı makalesinde şu tespitleri yapıyor.” *Garp âleminin Türkler hakkında*

⁸⁰ Osman Turan, a.g.m., s.936-942.

⁸¹ Mahmut Şakiroğlu, “Yeni bir Kitap ve Eski Bir Makale Vesilesiyle Fuad Köprülü” *Tarih ve Toplum*, Cilt II 1989, s.21.

⁸² M.Fuad Köprülü, “Tanzimat'tan Beri Osmanlılık Telakkisi” *Köprülüden Seçmeler*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s.44.

⁸³ Meselâ Köprülü, TOE'nin çıkarmış olduğu bazı çevrelerce takdirle karşılanan Osmanlı tarihini ve Encümenin çalışmalarını “*Osmanlı vakarı geleneğinin*” sürdürmekten başka bir şey olmadığını ileri sürerek, sert bir şekilde tenkit etmiştir. Mahmut Şakiroğlu, “Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-I” a.g.m.s.44 Coşkun, a.g.m..s.45.

⁸⁴ Halil İnalçık, “Türk İlimi ve Fuad Köprülü,” *Türk Kültürü*, S. 65 Mart 1968, s.290.

*ne kadar yanlış telâkkiler beslediğini hepimiz biliriz. Düşmanlarımızın vakit vakit büsbütün şiddetlenen mütemadî "usulü" propagandaları bu yanlış telâkkileri daima takviye eder. Bunun izlerini, hattâ oldukça ciddi müelliflerin eserlerinde bile görmek mümkündür”*⁸⁵

Önceden de bahsedildiği gibi Fuad Köprülü tarihimizin araştırma sahasını genişleterek Türk tarihinin, yalnız Osmanlı tarihi olmadığını, Osmanlı öncesi Anadolu, Orta Asya ve Hindistan’daki Türk devletlerinin ve kavimlerinin tarihini de içine aldığı belirtmiştir. Köprülü, geliştirmek istediği “*millî tarih anlayışında*” Osmanlı hanedanına ve İslâmiyet’e saygılı olmakla birlikte Türk tarihini bir hanedan tarihi veya bir din tarihi olarak değil de Türk milletinin tarihi olarak ele alır. Onun 1923 yılında çıkarmış olduğu “*Türkiye Tarihi*”nde Osmanlılardan önceki Türk tarihi hakkında bilhassa “*Oğuzlara*” ait pek zengin bilgiler vardır. Köprülü, bütün Türk tarihinin ve Türk kültür tarihinin, menşe’lerinden bugüne kadar “*zaman ve mekan*” içinde bir bütün olarak tetkiki icabet ettiğini söyler. “*Osmanlı tarihini umumî Türk tarihi çerçevesi içinde, yâni sair Anadolu Beylikleri ile beraber Anadolu Selçuklu tarihinin bir devamı gibi telâkki*” eder. Çalışmalarını geçiş dönemi dediği “*Anadolu Selçukluları*” devri üzerinde yoğunlaştırır. Onun, “*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*” adlı eseri Anadolu’da Selçuklu devrinde inkişaf eden Türk kültür hayatının, Orta Asya Kültür hayatı ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermesi bakımından büyük önemi vardır.⁸⁶

Fuad Köprülü, Cumhuriyet döneminde de yeni Türk devletinin ideolojik yapılanmasına ve millî tarih alanında yapılan çalışmalara fikirleri ve hareketleriyle üst seviyede katılmıştır. Batılı tarihçiler ve Oryantalistlerle tarihî konuları tartışacak ölçüde ilk Türk tarihçisi olarak görülen Fuad Köprülü, Türk Tarih Encümeni’nin, Belleten’i hazırlayan komisyonun ve Halkevleri merkez organı *Ülkü* mecmuasının başında; 1931’de dört ciltlik lise kitaplarının yazımında görev almıştır.⁸⁷

Köprülü’nün ilmi tenkidlerinin çok kuvvetli olduğu bilinmektedir. Millî tarih hakkında Avrupa’da ve Türkiye’de ileri sürülmüş ve hattâ yıllarca yerleşmiş pek çok

⁸⁵ Abdülkadir İnan, “Fuad Köprülü- Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine”, *Türk Kültürü*, S.47, Eylül 1966, s.969.

⁸⁶ Arıkan” Tanzimat’tan Cumhuriyete...” a.g.m. s. 1591; Lewis, “Türkiye’de Tarihçilik...” a.g.m. s.11.

tez ve görüşleri yıkmıştır. ⁸⁸Onun Batı oryantalistlerini eleştirdiği ilk önemli çıkışı 1931 yılında kendi yönetimindeki “*Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuasında*” yayınladığı “*Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*” adlı uzunca bir makalesiyle oldu. Bu makale Batı dünyasında çok büyük yankı uyandırmıştır. Çünkü o zamana kadar Osmanlı müesseselerinin Bizans’tan İstanbul’u fethini takiben alındığı görüşü kabul ediliyordu. İşte Köprülü’nün bu makalesiyle büyük ölçüde bu tez çürütülmüştür. ⁸⁹Köprülü güçlü bir tarih metodu ile ele aldığı bu eserinde genel olarak Osmanlı müesseselerinin Bizans müesseselerinin taklidi olmadığını, kendi tarihi geleneği içinde geliştiğini göstermiştir. Batıda uzun yıllardan beri “*müteârif*” gibi kabul edilmiş olan en tanınmış Bizans tarihi mütehassısları ve Türk tarihi ve Osmanlı tarihiyle uğraşan tarihçilere göre .” *Osmanlı devleti, Selçuklu hükümdarları tarafından Bizans hudut boyuna yerleştirilmiş göçebe küçük bir kabile tarafından kurulmuştur. Basit çobanlardan ibâret olan devlet kurmak için medenî unsurlara malik bulunmayan bu kabile, İslâmiyet’i bile ancak Osman’ın zamanında kabul etmiştir...Bu göçebelerin Müslüman olduktan sonra yaptıkları ilk teşkilat, şüphesiz iptidai ve Asyaî bir mahiyettedir. Aslı, İstanbul’un fethinden sonradır ki Osmanlı imparatorluğu bütün müesseseleri ile yeniden kuruluyor. Bunun da, Bizans müesseselerini taklit ve iktibas ile olduğu pek tabiidir*” ⁹⁰Köprülü bu “*ilmi mesnetten*” yoksun görüşlere karşı, peşin hükümlere yer vermeksizin her müesseseyi sağlam bir tarih metoduna dayanarak kendi tarihî seyri içinde incelemiştir. Bizans ile Osmanlı müesseseleri arasındaki benzerlikler ileri sürülerek Osmanlıların doğrudan doğruya Bizans’tan almış oldukları zannedilen bazı müesseselerin, Emeviler ve Abbasiler zamanında İslâm âlemiyle Bizans arasındaki ilişkiler neticesinde, Abbasîler yoluyla Büyük Selçuklu İmparatorluğuna, Anadolu Selçuklularına ve Osmanlılara geçmiş olabileceğini delilleriyle göstermiştir. ⁹¹Batı’da asırlarca yerleşmiş olan bu yanlış anlayışa şu kesin hükmüyle son vermiştir” *Osmanlı devletinin, İstanbul fethinden sonra, devlet müesseselerinin yeni baştan tertip ve tensik ettiği iddiası, tarihî şe’niyete uygun*

⁸⁷ Berktaş, “Cumhuriyet İdeolojisi...” a.g.e. s.63.

⁸⁸ Osman Turan a.g.m. s.941.

⁸⁹ Toprak, “Türkiye’de Çağdaş...” a.g.m. s.433.

⁹⁰ Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981, s. 24-25.

⁹¹ Köprülü, “Bizans Müesseselerinin...” a.g.e. s.27.

değildir...Osmanlı devletinin idari teşkilatı,malî usulleri,saray adetleri hakkında ayrı ayrı yaptığımız tetkikler,bu müesseseler üzerinde Bizans te'siri iddiasını tamamiyle cerhetmiştir. Pek mahdut bazı şeylerde,mesela Osmanlı denizciliğinin inkişafında,(alay) ve (efendi) kelimeleri gibi bir iki noktada Bizans te'siri görünüyor; fakat bu te'sirler de İstanbul fethinden çok önce, hattâ Anadolu Selçukluları zamanında vukua gelmiş ve Osmanlılara belki de onlardan intikal etmiştir.”⁹²

Avrupalı tarihçilerin Türkler hakkındaki indi ve menfi hükümlerini sırf objektif usulle tenkide çalıştım diyen Köprülü’ “*Türk tarihinin en mühim ve en parlak devri olan*” Osmanlı İmparatorluğu’nun menşei meselesine çok büyük önem vermiştir. “*İlk Mutasavvıflar*” adlı eserinde meseleye kısaca temas etmiş, fakat 1934’te Sorbon Üniversitesindeki Türk Tetkikleri Merkezi’nin açık derslerinde aynı konuyu seçerek geniş izahlarda bulunmuştur. Onun, “*Anadolu Selçuklu Medeniyeti*”,*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*”, “*Anadolu’da İslamiyet*”, adlı tetkikleri, XIII. ve XIV. yüzyılda Anadolu’da tarihi şartların aydınlanmasına yardım etmiştir. Aynı zamanda onu, Osmanlı Devletinin menşeleri meselesini Anadolu cephesinden tam bir otorite ile ele almaya da hazırlamıştır⁹³

Köprülü’nün Sorbon Üniverstisindeki konferansında cevap verdiği Tarihçi Gibbons’un “*The “Foundation of the Ottoman Empire”*” adlı eserindeki o zamana kadar hemen hemen bütün yabancı tarihçilerce kabul edilmiş olan Osmanlı devletinin kuruluşunu açıklama tezi’nin esası şuydu:” *Osman ve onun küçük aşireti çobanlıkla geçinen müşrik Türklerdi. Osman’ın mahiyetinde bulunan dört yüz muharip daha sonra İslâm dinini kabul ederek çevresinde yaşayan Hıristiyan Rumları da Müslümanlığa kabule zorladılar, Osman’ın çevresinde bulunanların sayıları kısa zamanda on misline kadar yükseldi. Böylece reislerinin adını alan Osmanlı ırkı ortaya çıktı. Bu ırk başlangıçtan beri halis Türk ırkı değil, doğduğu yerde mevcut unsurların birbirleriyle kaynaşmasından teşekkül eden karışık ve yeni bir ırktır. Müşrik Türkler ve Hıristiyan Rumlar, İslâm dinine girmek suretiyle, bu*

⁹² Köprülü, “Bizans Müesseslerinin...” a.g.e. s. 198-199.

⁹³ İnalçık “ Türk İlmî ve...”a.g.m. ,s.291. 1934 yılında Sorbonda Fransızca olarak verdiği üç konferans,1935 yılında “Les Origines de L’Empire Ottoman” adıyla yayınlanmıştır. Uzun yıllar sonra 1959’da Türk Tarih Kurumu tarafından “Osmanlı devletinin Kuruluşu” adıyla neşredilmiştir. (Fuad Köprülü, *Osmanlı devletinin Kuruluşu* ,Ötüken Yayınları, İstanbul,1981, s.XI-XII).

yeni ırkı beraberce teşkil ettiler”⁹⁴ İşte Köprülü, Paris Üniversitesinde alâkalı ilim adamları ve kalabalık Türk talebe grubunun önünde, Osmanlı devletinin nasıl kurulduğunu ve bu hadisenin hangi faktörler göz önüne getirilmek suretiyle incelenmesi gerektiğini Avrupalı tarihçilerin tenkid nazarlarına arz etti. Bu konferansındaki açıklamaları ile Gibbons’un Osmanlı devletinin kuruluşu hakkında ileri sürmüş olduğu tezini itiraza yer bırakmayacak şekilde çürütmüştür. Osmanlı İmparatorluğu’nun menşeleri meselesini bir bütün olarak ele alan Köprülü, efsaneler yerine ilmî bilgileri koyarak, Gibbons’un kitabındaki bir çok yanlış vesikalari ve yanlış tefsirleri meydana çıkarmıştır. Osmanlı devleti kökeni hakkında şunları söylemiştir: “..Tarihi bir realite olarak bir Osmanlı İmparatorluğu bulunmakla beraber hiçbir zaman bir Osmanlı ırkı, hattâ bir Osmanlı kavmi mevcut olmamıştır. Gibbons, Türk ve Osmanlı medlûllerinin, birbirinden tamamıyla ayrı karakterlere mâlik iki ırkın veya kavmin adı olduğu isbat için Osmanlı kaynaklarından da birtakım deliller getirmeğe kalkışmışsa da, bütün bunlar bir yanlış anlama neticesinden başka bir şey değildir. Etnik değil politik bir tabir olan Osmanlı kelimesi eski vakanüvislerin daima “devlet hizmetinde bulunan ve devlet bütçesinden geçinen hâkim ve müdir sınıf” mânasını ifade eder.”⁹⁵

Önceki bahislerde de temas edildiği gibi Köprülü’nün o devirde Avrupalı tarihçilerin Türk tarihi ile ilgili yanlış ve maksatlı tutumuna dikkat çekmiştir. O, XIX. Yüzyılda Avrupa emperyalizmin inkişafı ile birlikte doğan ırk telakkilerinin bir sonucu olarak “Aryanizm taassubu”nun son zamanlar da eski hızını kaybetmesine rağmen bir çok ciddi Batılı tarihçilerde bile Türk tarihi hususunda yanlış bilgiler verdiğini söylemiştir. Bu yüzden Köprülü, kaynakların kritik edilmesinin önemini vurgulayarak, millî tarihimizin bütün kaynaklarını toplayıp, bir araya getirmek suretiyle kendi düşüncemiz ve görüşümüze göre yeni bir tarihin yazılmasının, bir milletin manevi istiklaline işaret ettiğini belirtmiştir.⁹⁶

Köprülü gittikçe genişleyen tenkid faaliyetleriyle ilme ve Türk kültürüne büyük hizmetlerde bulunduğu şüphesizdir. Meselâ, . Zeki Velidi Togan’la Osmanlıların etnik menşei üzerinde tartışmaları Türk tarih edebiyatına en derin

⁹⁴ Köprülü, “Osmanlı Devletinin...” a.g.e. s. 37.

⁹⁵ Köprülü, “Osmanlı Devletinin...” a.g.e. s. 39.

⁹⁶ BTTK,s.42-47.

yazılarından birini kazandırmıştır”⁹⁷Zeki Velidi, Osmanlıların atası olan Ertuğrul’un, mahiyetindeki Kayı kabilesiyle beraber Alâeddin Keykubatla Celaleddin Hârzemşâh arasındaki mücadele sırasında 1230’da Anadolu’ya geldiklerini, Kayı kabilesinin Mevr civarında Mâhân’dan göç ettiğinin tarihi rivayetlere uygun olduğunu ve bugün Amu-Derya civarında yaşayan Âli ili Türkmenlerinden Kayı’ların bunların bir bakiyesi olduğunu iddia ediyordu. Köprülü, “*Bellekten*”de yayınlamış olduğu “*Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Meseleleri*” adlı uzunca makalesinde hem “*Les Orgines de l’Empire Ottoman*”da üzerinde yeterince duramadığı bazı hususları daha ayrıntılı ve bütün delilleriyle açıklamış, hem de Zeki Velidi Togan’ın Osmanlı devletinin menşei hakkında nazariyesine de cevap vermiştir. O, “*Kayı’ların tarihi, pek tabii olarak, mensup oldukları büyük Oğuz camiası içinde tetkik olunmak lâzımdır.*” diyerek ⁹⁸Osmanlı devletinin Oğuzların Kayı boyundan geldikleri ortaya koymuştur ki, bugün bütün tarihçiler tarafından kabul edilen bir gerçektir.

İlmî tenkitlerde çok sert olduğu bilinen Köprülü, Birinci Türk Tarih Kongresinde Afet İnan’ın Türk Tarih Tezi’ni açıklayan tebliğini deyim yerindeyse “*nazikâne*” ifadelerle tenkit etmesi dikkat çekicidir. Yalnız Köprülü’nün, her ne kadar Tez’e İtirazları “*metotla*” ilgili gibi görünmekle beraber, onun Türk Tarih Tezi’nin bazı yönlerine pek olumlu bakmadığı bilinmektedir.Berktaş’ın dediği gibi onun, Birinci Türk Tarih Kongresinde “*çok hafif tertip itirazı*” dahi çok tepki görmesi karşısında, bundan sonra Türk Tarih Tezi konusunda bir daha ağzını açmamıştır.⁹⁹Kanaatimizce Köprülü’nün “*çok nazikâne*” tenkitlerine Tarih Kongresinde bu kadar tepki gösterilmesi belki de, 1927 yılında Türk Tarih Tezindeki telâkkilere benzer görüşler ileri süren Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof Dr Yusuf Ziya Özer’in fikirlerine¹⁰⁰ karşı o yıllarda çok sert tenkidlerde bulunmuş olmasından ileri gelmiş olabilir.

Köprülü, “*Tarihçinin hedefi, herhangi bir cemiyetin muayyen bir zaman ve mekan içindeki gidişinin sebeplerini izah etmek, onun içtimaî hayatının türlü türlü*

⁹⁷ İncalcık” “Türk İlmî ve ...” a.g.m. s.290.

⁹⁸ Fuad Köprülü *Osmanlı İmparatorluğunun Etnik meseleler Bellekten*, Sayı:28, 1943s.219-312.

⁹⁹ Halil Berktaş, “Dört Tarihçinin Sosyal Portresi”*Toplum ve Bilim*, Sayı: 54/55, Yaz/güz 1991, s. 31.

¹⁰⁰ Prof Dr Yusuf Ziya Özer’in” *Sümer, Hitit, Akad gibi kavimlerin “Türk” oldukları ,bütün dünya dillerinin menşeinin Türk dili olduğu..Hamburabi kanunu Türk kanunu...Eski Yunan dini ve medeniyeti Türklerden kalmıştır.*” demiştir.(Abdülkadir İnan,”Fuad Köprülü-Yusuf Ziya münakaşaları

tezahürleri ile realiteye en yakın şekilde canlandırabilmektir”¹⁰¹ diyerek, eserlerinde eski çağ Hitit, Mısır, Etrüsk ve Ege medeniyetinin Türk Tarih Tezinde iddia edildiği gibi Türkler tarafından kurulduğu görüşü yer almaz. Berktaş’ın da belirttiği gibi Köprülü, kendi deyimiyle “*Anadolu Türklerinin Tarihî yürüyüşünü*” Türk Tarih Tezinde olduğu gibi Hititlerin veya bilinen Antik siyasi topluluğun “*Türklüğü*” ile ilgili olarak değil de, en çok Türk göçebe kabile düzeninin, büyük coğrafi yer değiştirmeler boyunca uzanan iç evriminde ve sosyal farklılaşmasında arar.¹⁰² Köprülü, Osmanlı devletinin kuruluşunu “*Osmanlı devletini bir aşiretin kurması mümkün değildir. Bunun başka sebepleri vardır*” diyen Türk Tarih Tezinden farklı düşünür. “*Osmanlı Devletinin Kuruluşu*” adlı eserinde “*aşiretle devleti zıt kutup*” almak yerine, Oğuz Türklerinin aşiretten devlete nasıl geçtiğini anlatır. Orta Asya’dan tarih öncesi “*Türk göçleri*” için kesin bir şey söylememekle birlikte, Milattan sonra 1000 yıllarında yapılan Türk göçlerinin sebeplerini nüfus artışı ve “*kabileler arasındaki mücadele sonucu muhtelif kabilelerin birbirlerini yerlerinden oynatarak ileri sürmeleri*” neticesine bağlar.¹⁰³

Öte yandan “*Avrupalıların eski Türklerin hayat tarzlarını realiteye tamamen aykırı olarak, çok geri bir şekilde göstermeye*” çalışmalarına ve “*Türklerin göçebe hayatı geçirdiklerini ve ancak İslâmiyet’ten sonra yavaş yavaş yerleşik hayat şekline geçtikleri*” görüşüne karşı Köprülü, “*bu devirde bütün Türkleri göçebe telakki etmenin*” doğru olmadığını ve aynı zamanda “*coğrafi şartlar ve iktisadi zaruretlerle sıkı sıkıya alakalı olan “nomadisme”in (göçebelik, göçer-konarlık) içtimai bakımdan, geri bir safha olduğunu ve göçebe kavimlerin maddî ve manevî yüksek bir kültürden ve hukukî bir teşkilattan mahrum bulduklarını zannedilmemesi*” gerektiğine ifade eder.¹⁰⁴ O, Anadolu’ya gelen “*göçebe ve daha doğrusu yarı göçebe unsur*” dediği Türkmenlerle “*yerleşmiş halk arasındaki iktisadi ve içtimai tezatları*” gösterdikten sonra şunları söyler: “*Yerleşmiş halk ile, burjuvaya*

üzerine” *Türk Kültürü*, S. 47, Eylül, 1966, s.969-973; Tuncay, “Cumhuriyet Tek Parti...” a.g.e. s.310).

¹⁰¹ Köprülü, “Osmanlı Devletinin...” a.g.e. s. 66.

¹⁰² Berktaş, “Cumhuriyet İdeolojisi ve ...” a.g.e. s. 67.

¹⁰³ Fuad Köprülü, “Osmanlıların Etnik Menşei Meselesi” *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 245.

¹⁰⁴ İTTK, s.388-389.

*mensup âlimler tarafından yazılan eserlerde, göçebe Türkmenler aleyhine şiddetli ithamlar ve hattâ iftiralara tesadüf edilir”*¹⁰⁵

Şurası muhakkaktır ki, Mehmet Fuad Köprülü Türkiye’de modern tarih çalışmalarını derinden etkilemiş bulunan farklı bir isimdir. Onun 1946 yılında W.Barthold’un “İslâm Medeniyeti Tarihi”ndeki “Başlangıç” adlı yazısındaki şu tesbitleri üzerinde önemle durulması gereken hususlardır. ”Her nasyonalizm”in inkişaf tarihi tetkik edilince, ilk devirlerde”millî tarih”in tamamıyla romantik bir telâkkisine tesadüf olunur ve tarihi tetkiklerin ehemmiyet kazanmasında ve genişlemesinde bu psikolojik hamlenin büyük bir faydası olur. Lâkin ilmi usuller ve tenkit zihniyeti bir defa yerleştikten sonra, o ateşli romantizmin devamına artık imkân kalmaz; ilim ve ilmin sâkin mantiki onun yerini tutar. ... Millî tarih telakkisinin romantik devrini, Türk nasyolanizmi de tabiattıyla görmüştür; Avrupa tarihçiliğinin Türkler hakkında hiçbir ilmi esasa dayanmayan çok haksız menfi telakkiyetleri karşısında, bizim romantik tarihçiliğimizin aksül’amelî de ister istemez çok müfrit ve mübalağlı olacaktı ve hakikaten de öyle oldu. Bütün ilmi terakkiyelerin esası olan tenkit fikrinin inkişafı ve rasyonel çalışma usûllerinin yerleşmesi, dünyanın her yerinde olduğu gibi, bizde de, yarım asırdan fazla bir zamandan beri fasılalarla devam eden, bu romantik tarih devrini kapatacaktır.; fakat yine her yerde olduğu gibi, bizde de bu romantik telâkkıyı, millî Tarih tetkiklerine karşı umûmî bir alâka uyandıracaktır”¹⁰⁶ Köprülü, kendisini tarih araştırmalarına sevk eden ve her türlü maddî ve manevî etkenlere karşı mücadele etmesine sebep olan psikolojik unsurun “umumî tarih içerisinde Türklerin rolünü” ortaya çıkarmak olduğunu söyler. Ve şöyle devam eder: “ Ancak, hemen ilâve edeyim ki,daha ilk günden başlayarak, bu araştırmalarımnda, tarih tetkiklerinin ilmî ve objektif usûllerinden ayrılmamaya ve Garp tarihçilerinin Türkler hakkında indî ve menfi hükümlerini surf objektif usülle tenkide çalıştım. Rasyonalizm’den ayrılmamak hususundaki kat’î azmîme rağmen, eski yazılarımda zaman zaman bu romantizm’in tesirleri bulunduğunu saklayamam; fakat, her şeye rağmen, otuz senelik mütemadi bir çalışma esasında elde edilen müsbet neticeler sayesinde, Türklerin Orta Zaman

¹⁰⁵ Köprülü” Osmanlı Devletinin...” a.g. e.s. 99.

¹⁰⁶ M. Fuad Köprülü, W. Barthold, İslam Medeniyeti Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973,s. XXII-XXIII.

tarihindeki rolleri hakkında yanlış fikirlerden bir haylisini değiştirmeye muvaffak olduğumu ve birçok Garp âlimlerin artık o neticeleri kabûl ettiklerini,büyük bir memnuniyetle söylemekten kendimi alamıyorum. ¹⁰⁷

XX. yüzyıl başlarının oryantalist paradigmasını, bilim dünyasını ikna edici bir tarzda yıkıp, yerine bütüncül bir kavrayış getiren Köprülü'nün, ¹⁰⁸XX. yüzyılın Batı sosyoloji okullarından Lucien Febvre'nin "*Annales*" okulunu benimsediği göz önüne alınırsa, modern tarih akımlarını da vaktinde incelediği görülmektedir. ¹⁰⁹"Köprülü, bir yandan geniş kültür birikimlerinden hareketle karşılaştırmalı tarih meselelerini ortaya atarken, diğer yandan da Ziya Gökalp vasıtasıyla tevarüs ettiği "*Durkheim sosyolojinin*" etkisiyle Türk tarihine sosyal yönden yaklaşmıştır. ¹¹⁰O, tarihin yalnızca askerî ve siyasî hâdiselere dayandırılmasını tenkit ederek, olayların sosyal yönü ile daha fazla ilgilenilmesi gerektiğini ifade etmiştir. "*Tarihçi, cemiyetin ırkî menşei, ...coğrafi muhitini, teşekkül tarzında tesiri olan âmilleri, siyasî kuvvetlerin dağılışı ve tahakküm tarzını ,aile iktisiatını, halk hayat ve teşkilatını bu teşkilatın resmî teşkilat ile münasebetlerini, mülkiyet şeklini, ziraat, sanayi, dil ve edebiyat, dinî, ilmî telâkkileri, komşu kavimlerle maddî ve mânevî münasebetlerin derecesini açıkça göstermelidir.*"¹¹¹ Halil İnalçık'ın belirttiği gibi Köprülü, "*Garp her türlü üstünlüğünün temeli saydığı silahını, ilmi metodunu, ustalıkla ve hakimiyetle* ", ¹¹² kullanarak parça ile bütün arasında doğru bir bağlantı kurmak suretiyle " *hiçbir millî tarih'in umumî tarih çerçevesi içinde tabii mevkinde sokulmadan tetkikine imkân olmadığını*" ¹¹³söylemiştir.

Bu gün dünya ilim aleminde Türk edebiyat tarihi üzerinde otorite sayılan¹¹⁴ ve modern hukuk ve iktisat tarihinin kurucusu olan Köprülü, aynı zamanda Türk Tarih Tezi ile çatışma olarak görülen Osmanlı tarihine farklı bir perspektifle bakarak

¹⁰⁷ M. Fuad Köprülü, W. Barthold, "İslam Medeniyeti. Tarihi" a.g.e. s XXIII.

¹⁰⁸ Berktaş, "Cumhuriyetin İdeolojisi..." a.g.e. s.62.

¹⁰⁹ İlber Ortaylı, "Kendi Dışımızdaki Dünyayı Tetkik Edip Tanımalıyız." *Millî Kültür*, Şubat 1991 Sayı.81, s.6.

¹¹⁰ Berktaş "Dört Tarihçinin..." a.g.m. s. 33.

¹¹¹ Mehmet Altay Köymen "Prof Dr. Mehmed Fuad Köprülü'nün Tarihe Dair İlk Yazıları" *Türk Kültürü*, S. 47, Eylül 1966, s. 953.

¹¹² İnalçık, "Türk İlimi ve ..." a.g.m. s.290.

¹¹³ M Fuad Köprülü, W. Barthold, "İslam Medeniyeti Tarihi" a.g.e. s.XIII.

¹¹⁴ İnalçık, "Türk İlimi ve ..." a.g.m. s.292.

çağdaş Türk tarihçiliğin öncülüğünü üstlenmiştir.¹¹⁵Bu yüzden Fuad Köprülü'nün öncülüğünü yaptığı "*Köprülü mektebi*"nin olayların araştırılmasında ilmî ve millî sağlam esaslara dayanmasıyla çağdaş Türk tarihçiliğinin önemli bir yeri vardır.¹¹⁶1931 yılında "*Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*"nı yayınlayan Köprülü, Cumhuriyet Türk tarihçiliğine son döneminde önemli görüş ve yorum getiren "*Köprülü ekolü*"nden gelen Mustafa Akdağ, Halil İncılık, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen ve Faruk Sümer gibi bir çok tarihçinin, müesseseler, sosyal ve iktisat tarihinde uzmanlaşmalarına ortam hazırlamıştır.¹¹⁷

Netice olarak Köprülü'nün başarısında en önemli etkenlerden biri şüphesiz ki, Türk kültür tarihini eski kaynaklarına, Orta Asya menşelerine çıkararak bir görüşe sahip olmasıdır. Bu suretle o, Türk tarih sahasında yeni ufuklar açarak Türk ilim ve kültür tarihinde müstesna bir mevkie sahip olduğunu göstermiştir. Abdülkadir Karahan'ın da belirttiği gibi Köprülü, her şeyden önce kendi çağdaşları arasında Avrupalı bilginlerin her şeyine "*evet*" diyen ve kendi kültürümüzle ilgili araştırmaları bile yabancı ülke bilginlerinden bekleyen "*Batı hayranlarına*" kendilerine gelme dersi vermiştir. Ondandan önce Türk tarihi ve edebiyatı ya sadece Osmanlı kaynaklarından aranmış ya da Avrupa müsteşriklerin eserlerine sığınılmıştı Köprülü, kendi tarihimizi, kültürümüzü, kendi kütüphanelerimizdeki binlerce yazmaya dayanarak millî bakış açısından, fakat Avrupa metod ve zihniyetince esas olarak incelemeyi savunan ve savunduğunu bizzat yapıp başaran bilim adamıdır¹¹⁸ Yerli ve yabancı herkesin kabul ettiği bir husus, Köprülü'nün incelemeleri sayesinde bilimsel Türk tarihçiliği önceki durum ile mukayese edilmeyecek derecede yükselmiş olmasıdır. Osman Turan'ın işaret ettiği gibi çalışmalarına ve ilmî objektifliğine aslâ his karıştırmamış; onun milliyetçi duyguları sâdece büyük Türk tarihinin aydınlanması aşkını tahrik etmiştir. Köprülü yalnız tarihçileri ve eserlerini tenkid etmekle kalmaz, aynı zamanda iyi bir tarihçinin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiğini ve ilmî bir eserin mahiyetini, genel hatlarıyla da olsa ortaya koymuştur. Onun, kanaatimizce Türk kültür tarihinde âbide bir şahsiyet olarak yerini alması,

¹¹⁵ Torak, "Türkiye'de Çağdaş..." a.g.m. s.433.

¹¹⁶ Bu "*Köprülü Mektebi*" tabiri Rus şarkiyatçısı W. Barthold, Oldenburg ve Kraçkovsky tarafından daha 1925 yılında ifade edilmiştir. (Osman Turan a.g.m. s. 937).

¹¹⁷ Torak, "Türkiye'de Çağdaş..." a.g.m. s.433; Berktaş, "Cumhuriyet İdeolojisi..." a.g.e. s.80-88.

¹¹⁸ Abdülkadir Karahan "Köprülü ve Eseri" *Türk Kültürü*, S. 47, Eylül 1966, s. 934.

“*en kuvvetli taraflı olan*” ilmî tenkidlerini kullanarak Türk tarihi hakkında Avrupa’da ve Türkiye’de ileri sürülmüş ve hattâ asırlarca yerleşmiş pek çok yanlış tez ve görüşleri yıkmasıdır. Bilhassa Osmanlı devletinin kuruluşuna ait sakat görüşleri çürüterek, bu cihan devletinin kuruluşunu ilmî temeller üzerine oturtulmasını sağlamıştır.

3. Zeki Velidi Togan (1890-1970)

Görüşlerini ele aldığımız Türkçü-milliyetçi aydınların sonuncusu, Zeki Velidi Togan’dır. Rusya’da “*Başkurt-Eli*”nde doğmuş olan Zeki Velidi, Rusyada kaldığı sürede 4 yıl kadar “*Türk Tarihi*” ve “*Arap Edebiyatı*” dersleri verdi. 1916 da Rusya’daki Türk ellerinin muhtar idareye kavuşması için yapılan mücadelede Başkurt Türklerinin muhtariyetine liderlik etmiştir. İşlerin iyi gitmemesi karşısında “*Türkistan mücadelesini*” canlı tutmak için, 1923 yılında Rusya’dan ayrılarak, İran, Afganistan ve Hindistan yoluyla Avrupa’ya geldi. Paris ve Berlin’de çeitli bilimsel çalışmalarda bulundu. 1925’de Türkiye’ye gelen Zeki Velidi, önce “*Telif ve Tercüme Heyeti Azalığına*” tayin edildi . Daha sonra ünlü tarihçi Barthold’un ve Edebiyat Fakültesi Dekanı Fuad Köprülünün etkisiyle “*Türk Tarih Muallimi*” olarak İstanbul Darülfünununda göreve başladı. Togan, 1927-1928 ders yılından itibaren üniversitede okuttuğu ders notlarını “*Tarihte Usul*” adlı kitapta topladı. Türk tarihi ile ilgili ders notları ve çalışmalarını da 1946 yılında “*Umumî Türk Tarihine Giriş*” adıyla yayımlandı.¹¹⁹

1930 yılında Türk Tarih Tezi’nin oluşmaya başladığı dönemde, diğer üniversite hocaları gibi Zeki Velidi’ye de mütalaalarını almak için “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” ve Tarih Tezi doğrultusunda yazılan 4 ciltlik lise tarih kitapları gönderilmişti. Kitaplar hakkında görüşlerini bildirdiği raporda Togan, Tez’in esas noktalarına “*hiç temas etmeyip, yalnızca teferruattan bazılarını*” ele alarak “*bazı kronolojik ve basım yanlışlarını gösterdiğini*” ifade eder. Bilindiği gibi Birinci Türk Tarih Kongresinde Orta Asya’daki Türk göçlerinin sebepleri arasında gösterilen “*kuraklık*” meselesi çok sert tartışmalara sebep olmuştu. Togan adı geçen raporda tartışmalara sebep olan “*kuraklık*” konusunda şu tespitleri yaptığını söyler:

¹¹⁹ Tuncer Baykara, *Zeki Velidi Togan*, Kültür Bakanlığı, 1989, s.1-19.

”*Bilhassa tarihî devirlerde Türklerin Orta Asya’dan muharecetlerinin sebebi meselesine temas ederek her iki kitapta, ileri sürülen Türkistan’ın tedricen müterakki kuraklığı nazariyesine mukabil bu muharecetin nüfus kesafeti sebebinden ileri gelmiş olacağı fikrini arz ettim. Bir de bu kuraklık davasını ispat maksadıyla her iki kitaba sokulan “on yedi kumaltı şehri” hakkındaki yanlışlığı da bilvesile gösterdim*”¹²⁰

Baykara’nın dediğine göre büyük bir ihtimalle Togan’ın verdiği cevaplar “*diğerlerinden farklı olduğu için*” ve o yıllarda Tarih Cemiyetinde “*Kazanlı*” tarihçilerin üst yönetimde etkili olmaları sebebiyle kendisi yeni kurulan “*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*” çalışmalarından uzak tutulmuştur¹²¹

Zeki Velidi, “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” ve 4 ciltlik tarih kitabı hakkında verdiği raporda olduğu gibi Birinci Türk Tarih Kongresinde de Orta Asya’daki kuraklığın ancak tarihten evvelkine ait olabileceğini ifade etmiştir. Onun tarihî devirlerdeki göçlerin sebeplerini yalnız iklim değişikliği ile açıklamanın doğru olmayacağını iktisadî ve siyasî sebeplerden de ileri geldiğini söylemesine¹²². başta Reşit Galip olmak üzere konuşmacılar tarafında sert bir şekilde karşılık verilmiştir.¹²³

Kongrede siyasî tartışmalardan uzak durarak tarih üzerinde konuşma yapan Togan, karşılaştığı olumsuz tavır üzerine, hele cahillikle suçlanınca Darülfünundan istifa ederek Avrupa’ya gitmiştir. Togan “*On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey*” adlı kitabında hem kongre sonrası, özellikle” *Türkiye devlet prensiplerine aykırı, milliyet ve tarih terbiyesi davasına zıt*” davrandığı şekline hakkındaki söylentilere cevap vermiş, hem de Sadri Maksudi ile olan eski anlaşmazlığın sebeplerini açıklamıştır.¹²⁴ Kitabında “”*ilk önce arz etmek isterim ki: “Ben Türkiye’de hâkim tarih telâkkisine” karşı, bu memlekette başka bir tarih telakki propagandasında bulunmadım*” diyerek Türk Tarih Tezine karşı olmadığını sık sık tekrarlamıştır. O, âdetâ özür diler bir tarzda Türk Tarih Tezine “*uymayan fikirlerim*

¹²⁰ Zeki Velidi Togan, *On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey*, İstanbul, 1934, s.4.

¹²¹ Baykara, a.g.e. s.19.

¹²² BTTK, s.168-169.

¹²³ Reşit Galp’in, Togan’ı “*cahillikle*” suçlaması BTTK, 388-389. Kongreden sonrada bir çok polemiklere sebep olmuştu.

¹²⁴ Kongrede bu tartışmaya katılan Şemseddin Bey, Rusya zamanındaki Togan-Arsal çekişmesini gündeme getirerek, Zeki Velidi’nin Rusya’da yaşayan Türkler arasında ayrımcılık yaptığını iddia

varsa”, bunlar Tez’nden önce “söylenmiş ve yazılmış mütalaalar” olduğunu söyler.¹²⁵

Öte yandan Togan, Birinci Türk Tarih kongresindeki tartışmalar için yıllar sonra meşhur eseri” *Tarihte Usulde*” şunları söylemiştir. “ *Ben Türk tarihi ile, milletlerarası müsabakada geri kalan milletime millî bir ruh vererek onu sahili selamete çıkarma işinde yardım etmek gibi maksatlarla, yahut tarih ilmini sadece sevdiğimden değil; ancak mensup olduğum muhiti ve vaktim müsait olduğu kadar, tekmil insaniyeti öğrenmek için meşgul oluyorum. Yâni bence tarih gâye değil, ancak mensup olduğum muhiti onunla temaslarda bulunarak birlikte yaşayan muhitleri öğrenmek için bir vasıta dır.O cihetten bu tarihi herhangi bir mukaddes emellere hizmet fikriyle tahrif etmem kendimi aldatmak demek olacağı gibi, eserlerimi buna karşı bir güven duyarak okuyan insanları da aldatmak demek olur.1932 senesinde Ankara’da toplanan ilk Türk Tarih Kongresinde müdafaa ettiğim tez bu idi”.*¹²⁶

1932’den sonra gittiği Viyana’da hem üniversite tahsilini tamamlayan, hem de doktorasını veren Togan, daha sonra davet edildiği Bonn Üniversitesine giderek, burada “*Orta Asya Tarihi ve İslâmiyet*” sahasında hocalık etmiştir. 1939 tekrar Türkiye’ye gelerek İstanbul Üniversitesinde göreve başlamıştır.

Zeki Velidi Togan’nın önemli hizmetlerinden biri de kütüphanelerde araştırma yaparak bir çok eski kitapları gün ışığına çıkarmasıdır. Bunlardan biri de “*İbn Fadlan Seyhatnâmesi*”nin keşfidir. Onun diğer bir özelliği de bağımsız araştırmacılığıdır. Bilmin metoduna uygun olarak bağımsız hükümler verebilmesi, bir çok tartışmalara da sebep olmuştur.¹²⁷ Bunlardan bazıları daha önceden de temas edilen Birinci Türk Tarih kongresinde ”*kuraklık*” meselesi ve 1940’larda Fuad Köprülü ile Osmanlıların menşei üzerine Kay/Kayı tartışmasıdır. Yalnız onun, Osmanlıların menşeiini Oğuz Kayılar yerine Moğol asıllı Kay kabilesine dayandırması, pek hoş karşılanmamıştır.

ederek Kongredeki tartışmanın boyutunu başka bir yöne çekmek istemişti.BTTK,s.400.

¹²⁵ Zeki Velidi Togan, *On Yedi Kumaltı... ”a.g.e. s.3.*

¹²⁶ Togan” *Tarihte Usul*” a.g.e. s. 118 .

¹²⁷ Baykara, a.g.e. s. 56-57.

Zeki Velidî Togan'ın tanınmış eserinden biri de 1927-1828 ders yılından itibaren İstanbul Üniversitesinde verdiği ders notları ve çalışmalarından oluşan 1946 yılında basılan “*Umumi Türk tarihine Giriş*” olduğunu söylemiştik. Tarihi olayların anlatılmasından çok, Türk tarihinin meselelerini ele alan bu eser Ömer Lütfi Barkan gibi tarihçilerce “*âlimâne* “bulunurken, buna karşılık Baykara'nın deyiimi ile “*Osmanlı geleneği takipçileri*” tarafından “*Çengiz ve Temür*” konusunda tenkit edilmiştir.¹²⁸Togan, bu kitabında Türk tarihini başlangıcını Türkistan'da Sakalar'dan önce “*Şu*” adlı Türk kavmi ile başlatmaktadır. “*M.Ö. 8. asırda merkezi Ortatiyanşan'da olan büyük bir Saka devleti mevcuttu. Siyasî teşekkül ismi olarak Şu ismi yerini “Saka”ya bırakmış görünüyor. Bu iki isim büyük hâkim milletin iki şubesini ismi olabilir.*”¹²⁹

Diğer yandan o, “*son zamanlarda Türklerin ön tarihine dair*” çeşitli kaynakların bazı bilgiler ileri sürüldüğüne işaret ederek, “*Etrüsklerin Türklüğü*” hususunda Tarih Tezinde olduğu kadar net olmasa da “*Etrüsk kavmin mitolojisinde ve dilinde Türklerle temas gösteren noktaların bulunduğu tesbit olunduğunu*” söyler.¹³⁰Ancak Önasya kavimlerinin “*Türk*”olduğunu görüşüne katılmaz. Fakat onlar hakkında şu tesbiti yapar. “*Önasya'nın Sumer, Elam ve Huri eski medenî kavimlerin muayyen bir etnik zümreyi teşkil etmediğini*” biri diğeri üzerine gelerek karıştığını“... *bu halitalara brakisefal Ural-Altay kavimlerinin, bilhassa atlı göçebe Türklerinde karışmış ve her tarafta kendi akide,kültür ve dillerinin izlerini bırakmış olduğu muhakkaktır.*” Son tetkiklerin, Sümerlerin Türk sayılmasının “*mübalâğalı*” olduğunu, Sümerlerin dilinde Türkçe'den başka “*bir çok Asya dillerinin prototip şekillerinin izler bulunduğu meydana çıktığını.*“ifade eder.¹³¹

Togan “*Çengiz*” in Türk olduğunu iddia ederek, bu hususta Atsız'la aynı görüşü paylaşır. Türk-Moğol münasebetlerini ele alarak Moğolistan'da Moğolca konuşan kabilelerle Türk kabilelerinin iç içe yaşadıklarını, Türkçe ve Moğolca konuştuklarını, hatta bu yüzden bunların ana dilinin Türkçe ve Moğolca olduğunu dahi tesbit etmenin zor olduğunu belirtir. Çengiz'in mensup olduğu “*Kıyat*” yahut

¹²⁸ Baykara, a.g.e. s. 171.

¹²⁹ “Zeki Velidi Togan,*Umumî Türk tarihine Giriş*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1970 s.33

¹³⁰ Togan” *Umumî Türk...*” a.g.e. s.11-12

¹³¹ Togan,” *Umumî Türk ...*” a.g.e. s. 11-12.

“*Kayat*” aşiretinin “*aslen Türk olup Çengiz’in zuhuruna kadar Moğollaşmış*” olduklarına iddia eder. Çengiz’in sülalesinin Açına, Bozkurt efsanesine merbut hakanlar ve teginler neslinden geldiğini”, Çengiz’in kendince Türk kelimesini Moğol ile Türk’ün her ikisini ifade eden bir isim olarak anladığını ve bu suretle kendisini “*Türk*” addettiğini söyler.¹³²

Togan, Çengiz gibi büyük fatih ve cihangir dediği Temür’ün, Çengiz’in sülalesinin hanlık etmeyen bir şubesine mensup olduğunu, Çengiz’in mensup olduğu kabile “*Kıyat*” veya “*Kayat*” ismi ile anıldığı halde Temür’ün mensup olduğu kabilenin isminin “*Barlas*” olduğunu ifade eder.. “*Temür hayatının sonuna kadar “hanlık” iddiasına kalkışmayıp “bek” olarak kalmış, tebası olan Türkler, hattâ kendi evlâdı tarafından ancak “Temür Bek” tesmiye olunmuştur.*”¹³³

Togan da Atsız gibi “*Anadolucu*” görüşlere karşı çok sert tepki gösterir. Sovyet döneminde Rusların emperyalist siyasetlerinden biri olan “*Etnojenez*” in gayesini anlatırken şunları söyler. “*Ruslar, Almanlar gibi ırkla etnik safiyet hülyaları ile uğraşmazlar..Onlar toptancı insanlardır. Bunun için her millete kendisinin eski mâzisini unutturarak,onu menfî taraftan izah edip milletleri kendi mâzilerine düşman, hiç olmazsa indefferent yapmak, din zaten kalkmış, bu milletleri bir tek ekmek meselesi ve bir tek Rus dili etrafına toplamak. Bu maksatla Rusya’nın her tarafında Rusluk namına, milletlerin mâzilerinde geçirdikleri devirleri “karanlık esaret devirleri” olarak tasvir edecek yerli “millî propagandistler” yetiştirmek ve onların eliyle Rus plânlarını tatbik etmektir. İşte bu propagandistlerin eline verilen “veciz dövizler”den biri de “etnojenenez” dir.*”¹³⁴Sovyet dönemi Rus politikası gereği “*Sovyet ilim âlemi, kavimlerin bir menşe unsurundan türemesi fikrini reddettiğini*” “*Etnojenez*”in Türkiye için tatbik olunan şeklinin ötekilerle aynı olduğunu dikkat çeker.” *Burada(Anadolu’da) Orta Asyadan gelen unsur olmuşsa da yerli(“masa”) içinde ancak dilini bırakıp eriyip gitmiştir.*”¹³⁵ Togan, Türkiye’de “*Sovyet etnojenenzi*”sinin yayılması hususunda örnekler vererek, şu tespiti yapar. “*Bu*

¹³² Togan,” Umumî Türk...” a.g.e. s. 667.

¹³³ Togan,”Umumî Türk...”a.g.e. s.63-64.

¹³⁴ Zeki Velidi Togan, “*Türklerin Mukadderatı Üzerine*”Yaşmur Yayınevi, İstanbul,1977, s.22-23 “*Büyük Sovyet Ansiklopedisine göre Etnojenez târifî kısaca şöyledir: Bir kavmin bir etnik mebde esasında değil, muhtelif unsurların linguistik, antropolojik karışmalarının mahsülüdür. (Togan” Türklerin Mukadderatı...” a.g.e. 23).*

istikamette çalışan Türk aydınları arasında bir ideale bağlılık ve tesanüt göze çarpıyor. Bunların hepsi bunu (“etnojenez” tabirini hiç kullanmaksızın) bir hakikî ilim, tarih telâkkisinin en modern ve ilmî şekli olarak göstermekte müttefiktirler.”

136

Netice olarak Zeki Velidi, Türk tarihini özellikle yaşayan unsurlardan hareket ederek hemen bütün yönleri ile ele almıştır. Bu yüzden çağdaş etnografya, destan ve benzeri her türlü vasitalardan yararlanmışır. Baykara'nın da haklı olarak belirttiği gibi, Togan'a göre “*tarihin anlamı onun sosyal vasfı ile birliktedir.*” Ayrıca başına “*sosyal*“ kelimesi getirilmeden de, hâdiselerin “*siyasî*“ yönüyle birlikte iktisadî ve özellikle fikri yönü ile bütünleşince tarihin tanımına uygun hareket edilmiş olur. ¹³⁷

C. İSLÂMCI AYDINLARIN TARİH GÖRÜŞLERİ

İslâmcılık hareketi, XIX-XX. Yüzyılda Osmanlı ülkesinde “*bir kalkınma ve kurtuluş ideolojisi*” olarak ortaya çıkmıştır. 1870 yılından itibaren “*İttihad-ı İslâm*” adı altında Osmanlı devletinde hakim bir siyasî düşünce olmakla beraber, bir fikir hareketi olarak ortaya çıkışı II. Meşrutiyet sonrasında başlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı dünyasının büyük siyasî, teknolojik ve ekonomik güç olarak İslâm dünyası üzerinde ağırlığını koymasıyla birlikte Müslüman elitler(siyasiler, yüksek bürokratlar, münevverler) arasında baş gösteren aşağılık kompleksinin sonuncu, geriliğin sebebi olarak görülen İslâm dinine karşı bir tavır alındığı görülmektedir. Buna karşılık, zaten bu yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İslâm ülkelerinin birer birer Avrupa emperyalizminin boyunduruğu altına girmesiyle baş gösteren tepkilerin yol açtığı koyu bir Batı aleyhtarlığının da yönlendirdiği bir karşı cephe oluşur. İşte İslâm ülkelerinde, İslâm dini etrafında yapılan tartışmalar günümüze kadar gelen “*İslâmcılık*” cereyanının doğuşunu hazırladı İslâmcılık, yalnızca Osmanlı devletine mahsus bir hareket olmayıp, bütün İslam toplumlarını etkileyen bir akım olmuştur. ¹³⁸İslâmcı aydınlar arasında metot ve düşünce olarak tam görüş birliği olmamakla beraber genel olarak “*İslâmcılık*” hareketini “*İslâmı bir bütün*

¹³⁵ Togan” Türklerin Mukadderatı...” a.g.e. 25.

¹³⁶ Togan” Türklerin Mukadderatı...” a.g.e. 25-28.

¹³⁷ Baykara, a.g.e. s. 64-65.

olarak(İnanç, ibadet, ahlak, siyaset, eğitim...) yeniden hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların,teklif ve çözümlerin bütününi ihtiva eden bir hareket".¹³⁹olarak tanımlanabilir

1908'den sonra siyasî gelişmeler, Arap memleketlerinde Hıristiyan Araplarında etkin bir şekilde rol aldığı Arap milliyetçiliğın ortaya çıkması, Arnavut isyanı esnasında Müslüman Arnavutların, milliyetçi Arnavutların desteklenmesi ve son olarak da Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Türk olmayan Müslümanların Osmanlı devletinin karşısında yer almaları İslâmcıları büyük sarsıntıya uğrattı. Bunun sonucu olarak İttihat Terakki hükümetinin büyük ölçüde İttihad-ı İslâm siyasetinden vazgeçmesi ve Türkçülüğe yönelmesi de İslâmcı akımın güç yitirmesinde etkili oldu.

Türkiye Cumhuriyetinin temel felsefesi laiklik ve milliyetçilik üzerine tesis edildiği için İslâmcılık düşüncesi Cumhuriyet devrine, Türkçülük, milliyetçilik ve Batıcılık düşüncesinin aksine, en azından eser verme ve fikirlerini savunma açısından zayıflayarak, kırılarak yansımıştır. İsmail Kara,'ya göre İslâmcıların, bir kısmı eski görüşlerinin bir çoklarından vazgeçmek durumunda kalarak,“İslâm'la takviyeli bir milliyetçiliğe “yönelmek suretiyle, “milliyetçilik çerçevesinde varlık alanı bulabilmişlerdir.”¹⁴⁰ Bunlardan başka bir kısmı memleketi terk edip gitmiş veya köşesine çekilerek sessizliği tercih etmiş, diğer bir kısım “İslâmcı “görüşleri terk ederek Cumhuriyet rejimine uyum sağlamışlardır.¹⁴¹ Şerif Mardin'e göre de İslâmcılar, Cumhuriyetin ilk yıllarında görüşlerini açık olarak ifade edememekle birlikte, yayımladıkları yazılarından beliren yaklaşımları “Cumhuriyeti rejim olarak desteklerken, yeni rejimin kültür politikalarına bütün yönleriyle katılmamışlardır.”¹⁴²

Cumhuriyetin ilk yıllarında İslâmcılar sınırlı da olsa yayın organları vasıtasıyla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bunlardan biri de Eşref Edib'in çıkardığı “Sebilürreşad”dır. 1925'te kapanan dergi, “demokrasinin estirdiği yumuşak iklimden

¹³⁸ Şerif Mardin ,“İslâmcılık” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*,Cilt 8,s.1936.

¹³⁹ İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi-I*, Risale Basın-Yayın, İstanbul 1986,s.V.

¹⁴⁰ Kara, a.g.e. VI-XXXI.

¹⁴¹ Ocak,a.g.m. s. 24.

¹⁴² Mardin, “İslâmcılık” a.g.m. s.1938-1939.

“faydalanarak yine Eşref Edip tarafından 1948 yılında tekrar çıkarıldı. Cevat Rifat Atilhan, M.Raif Ogan, Kamil Miras gibi tanınmış İslâmcı yazarları kadrosunda bulunduran Sebüllürreşad, o yıllarda en popüler İslâmcı dergilerden biri oldu.. Dergi yazarları Türk milliyetçiliği İslâmî bir renge büründüğü müddetçe onu destekleyeceklerini ifade etmişlerdir. Nitekim 1949 yılında Türk Ocağının yeniden kurulmasındaki yaklaşımı bunu göstermektedir.1950 yılından itibaren Sebülürreşad’ın sayılarında “*Hürriyet ve Demokrasinin Feyizleri*” hakkında ve bilhassa “*İslâm içerisinde demokrasiye makul bir yer bulabilmek için gayret sarfettikleri*” dikkat çekmektedir.¹⁴³

1. Necip Fazıl Kısakürek(1905-1983)

Necip Fazıl Kısakürek bu devrin en aktif İslâmcılardan biri olarak kabul edilmektedir. Yazar, şair, romancı, gazeteci ve oyun yazarı Necip Fazıl, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde okuduktan sonra çalışmalarını derinleştirmek için Paris’e gitti. Fakat burada kendi ifadesine göre “*gece hayatı*” yaşamanın dışında bir etkinlik göstermeden geri döndü. Yurda döndüğünde Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi, Devlet Konservatuvarı, Güzel Sanatlar Akademisinde ders verdi. 1943 ile 1971 yılları arasında “*Büyük Doğu*” dergisinde “*Doğu, Batı, Türk Tarihi, İnkılâp, devlet ve idare*” gibi kavramları İslâmî açıdan ele alarak inceledi.¹⁴⁴

Necip Fazıl 1939’da Türk kültürünün temel eserlerinin günümüz Türkçe’sine çevrilmesi gereken üç kaynağı olduğunu söylüyordu. Ona göre üç kaynak şunlardı: “*Tanzimat öncesi Osmanlı kültürü, başta Arap olmak üzere “Şark”, ve Yunan, Roma, Rönesans sonrası Avrupa’yı ihtiva eden “Garp’tı”*”¹⁴⁵ Bir süre “*Türk vatanını Anadolu’ya münhasır*” addeden “*Anadoluculuk*” cereyanının etkisinde kalan Necip Fazıl, ilk fikri yayınlarını “*Anadolucu*” görüşlerin savunulduğu “*Anadolu Mecmuası*”nda yazmıştır.¹⁴⁶ Necip Fazıl 1938’de “*Abdülhak Hâmid*” üzerine verdiği konferansta “*Batı ile Doğu*” arasındaki çekişmenin temel sebebini günümüz

¹⁴³ Şaban Sitebölükbaşı, *Türkiye’de İslâm’ın Yeniden İnkişafı*, İsam Yayınları, Ankara, 1995, s.168-170.

¹⁴⁴ Ercüment Kuran, “Cumhuriyet Dönemi Fikir Hareketleri” (1923-1980) *Türk Yurdu*, Sayı:103, Mart 1996, s. 31.

¹⁴⁵ Sina Akşin, “Sağ İslâmcı(şeriatçı) Hareket: Necip Fazıl Kısakürek” *Türkiye Tarihi –5, Bugünkü Türkiye (1980-1995)* Cem Yayınevi, İstanbul 1997, s. 288.

¹⁴⁶ Kadir Mısıroğlu, *Üstâd Necip Fazıl’a Dâir*, Sebül Yayinevi, İstanbul 1993, s. 99.

tabiriyle söylessek “medeniyetler çatışması” olarak açıklar“: “İstanbul’un fethiyle yeni devrine giren ve yeni doğuşunu imzalayan Batı dünyası, oluşunu ve hazırlanışını Kanunî çağının sonuna doğru tekmilledi ve bütün kuvvetiyle taarruza geçti. Ne bizim Garba akınlarımız ne de sonunda Garb’ın bize toslayışları, askeri ve siyasi birer taarruz..Bunlar medeniyetlerin, ideolojilerin dünya görüşlerinin çarpışmaları ve birbirini imtihana çekmeleridir.”¹⁴⁷O, Türk toplumunun “dehşetli sarsıntılarla” elindeki sermayesini yiyerek iflas noktasına “Tanzimat” günlerine geldiğinde, Osmanlı aydınlarının “o gün davaların en büyüğü karşısında kaldığını” söyleyerek şöyle devam eder: “ Ortada iki örnek var... Hıristiyanlık ve İslâmlık dünyası örnekleri...Biri müspet ilimle tabiat ve hadiseleri teşhire, eşyayı ihataya başlamıştır. Din hükümlerini yeryüzü icaplarından ayırmış: ve ondan, cemiyete yürek vazifesi gören, hususi bir hassasiyet ve iman yoğurmuştur. Böylece akılla kalbin tezatlarını barıştırmıştır, haklarını ödemiş, şirketlerini kurmuştur. Öteki, her hak ve hakikat kendisinde iken,deri üstü manzarasıyla, ham softaların elinde, kâinata en iptidai ve ablak bir yüz çizen, nefsanî mânada kaba ezbercilik çerçevelerinden ibaret ...Bu nefsanî çerçeveler kendi görüşlerine asla el sürmez.İnsan kafasının her türlü arayıcı hamlesine düşmandır. Bu hamleyi bizzat dinin emrettiğini bilmez. Vaktiyle kurduğu, iş gördüğü ve azizleştirdiği müesseseler, şimdi fiil sahasında ve zâhir plânın bütün külçeleriyle iflas halindedir. Bunun “niçini”ni sormaz ve suçun dinde değil, onu kaba nefesine indirmiş olan şahsında kümelenildiğini anlamaz. Ve kaybedilmiş eski çağın çılgınlığını koparacak bir kurtarıcı, din ve vatan kurtarıcısı yetişmesine engel olur.”¹⁴⁸ Necip Fazıl, Tanzimat öncesi durumu bu şekilde çizdikten sonra “ Batı dünyasına dönelim” diyenleri şu cümlelerle sorgular.” Bir şey, hangi mikyaslar, hangi hadlere kadar aslından inhiraf edebilir? Noksanlarımızı açığa vurmuş olan Garp dünyası, ihtiyaçlarımıza da kefalet etmiş midir ?Bir heyetin dış çizgilerini kopye etmekle ruhi ve mahrem maktâlarına(kesitlerine) kadar inmek mümkün mü?Düşman silahından kurtuluş umulabilir mi?... Bizim olan markamızı taşıyan yeni bir silah dökülmez, yeni dünya inşa edilmez mi? bizimde(Rönesans”ımız) olamaz mı? ..Ve İslâmiyet, olanca saffet ve asliyetle murakabe edilebilmiş miydi?” Ona göre Osmanlılarda köklü Batılaşma hareketinin

¹⁴⁷ Necip fazıl Kısakürek , *Abdülhak Hâmid ve Dolayısıyla*” Hitabe,Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1975, s. 56.

¹⁴⁸ Kısakürek,” *Abdülhak Hâmid ve Dolayısıyla*” a.g.m. s.57.

başlangıcı kabul edilen Tanzimat'la birlikte “*Cemiyet sığ, kısır bir taklit psikolocyası ve ürkek, muvazaacı bir hamle içinde Garba doğru*” itilmiştir. Tanzimat döneminin başarısızlığının temel sebebinin bu hareketin fikrî hazırlığının yeterli olmadığını ve yenileşme teşebbüsünün bir tefekkürden doğmadığından ileri geldiğini söyler. “*Tanzimat hareketi bu muazzam dâvanın, muhtemel hiçbir sualine cevap vermedi. Meseleyi saf tefekkür adamlarından ziyade, basit siyaset adamları işledi.*”¹⁴⁹ O, Tanzimatçıların yaptıkları ıslahatları yeterli görmeyerek daha radikal ıslahatlar yapılmasını teklif eden ve hattâ bu hususta Türkiye’de fikirlerini yayma imkânı bulamayınca Avrupa’ya giden “*Yeni Osmanlılar Cemiyeti*” mensuplarını, “*Garp ve Şark dünyaları arasındaki büyük bilmeceyi, hummasını yaşayamadan ve köklerine ulaşmadan, içlerinde mücerret bir tazyik halinde sezen bu ilk münevverler,*” olarak tanımlar.¹⁵⁰

Necip Fazıl, son dönemde tarih görüşünü etkileyen şahsiyet olan II. Abdülhamid için (*Kızıl Sultan*) (*Kanlı müstebit*) (*Zâlim Padişah*) gibi tabirlerin yanlış olarak söylendiğine işaret ederek *¹⁵¹“*Hakkın hak olarak tezahür ettiği yerleri herkesten fazla heyecanla çerçevelemeye hazır olan kalemimiz, Namık Kemal bahsinde İkinci Abdülhamid’e küfretmek modasını, bu kolay ve âdi modayı çirkin bulduğunu kaydeder.*” demiştir.¹⁵²

Necip Fazıl, Osmanlı devletinin Batı karşısında “*perişan müdafaalara mahkum*” oluşunda mânevî unsurlara dikkat çeker. Osmanlı devletinin “*sırf vecd ve aşkı kaybetmesi*” neticesinde, daha sonra onu “*şifayı düşmanı kopyada bulma*” durumuna getirmiş olduğunu vurgular.¹⁵³ Kanunî Sultan Süleyman’dan Tanzimat günlerine kadar geçen devreyi “*vecd ve aşk iflası devri*” olarak telâkki ederek, Tanzimat’tan sonra “*ağır mahkumiyet*” kararı ile Türk milletinin “*Garp celladına teslim*” edildiğini savunur.¹⁵⁴

Kısakürek, İstanbul’da Millî Türk Talebe Birliği’nde “*Mehmetçik*” adlı konuşmasından, onun “*millet*” ve “*milliyetçik*” anlayışını tespit edebiliriz. Türklerin

¹⁴⁹ Kısakürek, “Abdülhak Hâmid ve Dolayısıyla” a.g.m. s.57-58.

¹⁵⁰ Necip Fazıl Kısakürek, *Namık Kemal*, Sebil Yayınları, İstanbul 1966 s.71.

¹⁵¹ Necip Fazıl daha sonra “*Ulu Hakan Abdülhamid Han*” adlı bir kitap kaleme alacaktır.

¹⁵² Kısakürek, “Namık Kemal” a.g.e. s. 114-115.

¹⁵³ Kısakürek, “Kayseri Hitabesi” a.g.e. s.180.

Anadolu'ya gelmesini şu cümlelerle izah eder. ”Orta Asya'dan Anadolu yaylasına inen bozkurt, en saf aynadan daha berrak bir su başında, gözlerinin ateşine dala dala söğüt ağacına döner, istihâle eder....Bozkurt bir (mit)tir. Bir efsane! Söğüt remzi altındaki Anadolu, ise çarpıcı ve yakıcı realitedir, bir vakıa....Ve işte Bozkurt (mit)nin söğüt ağacı realitesine kavuştuğu andan başlayacaktır ki, Türk anaları Mehmetçilere gebedir”¹⁵⁵ Aynı konuşmasında milliyetçilik anlayışının temel esaslarına da dile getirir.“... Peygamberler peygamberinden evvel Mehmetçik mevcut olmadığına göre Türkün temel keyfiyet unsuru Müslümanlıktan sonradır; ve işte bizim milliyetçiliğimizdeki dayanak noktası budur:Ruhunu İslâmiyet'ten alan Türk... Ve bu Türkün Türkçülüğü...”¹⁵⁶ Necip Fazıl'ın çıkardığı “Büyük Doğu” dergisi milliyetçilik konusunda Sebilürreşad ve diğer İslâmcı dergilerden farklılık göstermektedir. Gerek dergideki yazılar ve gerekse Necip Fazılın konuşmalarına bakıldığında İslâmcı görüş çerçevesinde “milliyetçilik, İslâm'dan kaynaklanan Türk ruhunun gelişmesine katkıda bulunacağı” için önemli bir yer tutar.¹⁵⁷ Meselâ, 1959 yılındaki Büyük Doğu'larda Türkçü Nihal Atsız, 1944 “Türkçülük-Turancılık” hadisesini “Türkçülüğe karşı Haçlı Seferleri” başlığı ile tefrika etmiştir.¹⁵⁸

Netice olarak, sonradan yazdığı “Ulu Hakan Abdülhamid Han” adlı kitabının önsözünde ” Ben sanat ve tefekkür adamı olmak dâvasındayım ve tarihçi değilim” diyen Necip Fazıl, buna rağmen tarihi konularda da kitaplar yayınlamış ve makaleler yazmıştır. Büyük Doğu dergisi bu tür yazılar bakımından zengindir. “ Mustafa Miyasoğlu tarihi hadiseleri “yepyeni bir tarih görüşüyle” ele aldığını söylediği Necip Fazıl'ın tarihçiliğini şöyle değerlendirir”...Ölçüleri bellidir, İslâm'dan kaynaklanır ve her konuda titizlikle muhafaza edilir. Tarihî ve beşerî hususiyetler, girift ilişkilere dikkati çeken bir tizlikle ele alınır ve hükme bağlanır. Ele aldığı konu, kişide şahsî ve keyfî olmamak, biricik endişesidir.”¹⁵⁹ 1960 yılına kadar yazıları göz önüne alındığında onun, Türk tarihine bakışıyla genel anlamda İslamcılarının bakışı arasında temelde fazla bir fark olmadığı görülür. Fakat yukarıda da temas edildiği gibi Necip Fazıl'ın klâsik anlamda İslamcı aydınlardan en farklı

¹⁵⁴ Kısakürek, “Tavşanlı Hitabesi” a.g.e. s. 188.

¹⁵⁵ Kısakürek, “Mehmetçik” a.g.e s. 121-122.

¹⁵⁶ Kısakürek, “Mehmetçik” a.g.e s. 122.

¹⁵⁷ Sitebölükbaşı, a.g.e. s. 177.

¹⁵⁸ Mısıroğlu, a.g.e. s.85.

yönü, “milliyetçiliği”dir. Onun, Türklerin İslâmiyet’e girmesinden sonraki tarihi hadiseleri anlatırken, “*Türk, Türk milleti*” gibi kavramlara sık sık atıflar yapması dikkat çekmektedir. Bu tesbiti yaptıktan sonra Necip Fazıl’ın bakışı çerçevesinde - bazı değişiklikler- gösterse de İslâmcı aydınların tarih anlayışlarının temel noktalarını belirleyebiliriz: Türk Tarihini, “*Genel İslâm Tarihi*” dairesinde ele alınarak Türklerin İslamiyet’e girmesiyle bilhassa da Müslüman Türklerin Anadolu’ya gelmesiyle başlatırlar. Osmanlı devletinin “*Yükselme devri*” ile övünç duyulurken devletin gerilemesinde temel faktör olarak Necip Fazılın deyimi ile “*vecd ve aşkın yitirilmesi*” olarak manevî sebepler ön plâna çıkarılır. Tanzimat devri Osmanlı tarihinde âdetâ bir dönüm noktası olarak telakkî edilerek, bu devirde Batı devletlerini örnek alınarak yapılan reformlar şiddetle tenkit edilir. Tanzimat ve sonrası yapılan ıslahatların Osmanlı devletinin sonunu hazırladığına inanılır. Bu yüzden Tanzimatçılar “*kendi kültür ve ruh kökümüz üzerinde yeni bir devri başlatmamaları yüzünden*” “Batı taklitçileri olarak kabul edilir. Osmanlı tarihinde Tanzimat sonrası kahramanlaştırılmış şahısların bir çoğu “*sahte kahramanlar*” olarak nitelendirilir. II. Abdülhamid dışındaki Osmanlı Padişahları, Batıcı aydınlar tarafından “*kandırılmış*” olarak kabul edilir. Cumhuriyet devri kültür politikasını açık veya üstü kapalı tenkid edemedikleri yerlerde muhafazakâr görüşlere malik olduklarına inandıkları Osmanlı devlet ricalini biraz da mübağlalı bir şekilde ön plâna çıkarılmak istenir.

D. SOLCU AYDINLARIN TARİH GÖRÜŞLERİ

Türkiye’de solcu aydınların tarih anlayışının kaynağı büyük ölçüde “*Materyalist Tarih Görüşü*”dür. Bu yüzden Solcu Aydınların Türk tarihine bakışlarına geçmeden önce “*Marksist Tarih Görüşü*”nü ana hatlarıyla açıklamayı gerekli bulduk.

Tarihi maddecilik görüşü her ne kadar çok eskilere götürülürse de bu telâkkinin kurucusu olan “*K. Marks*” ve “*F. Engels*”¹⁶⁰ maddeci diyalektik metotlarını, tarih ve insan cemiyetlerine uygulayarak, kendilerine ait bir sosyoloji ilmi meydana getirmişler ve adına “*tarihi materyalizm*” demişlerdir. Bu telâkkiye

¹⁵⁹ Mustafa Miyasoğlu, *Necip Fazıl Kısakürek*, Akçağ Basım Yayım Ankara 1992,s. 91-92.

¹⁶⁰ Özlem, “Tarih Felsefesi” a.g.e. s. 11 4.

göre, tarihi hadiselerin oluşuna etki eden kuvvetler, ilahî ve toplumların psikolojik-sosyal durumları değildir. Manevî unsurlar tarihin temeli olamazlar. Kainatın düzeni kendi tabiat kanunları çerçevesinde cereyan eder. İnsan esasında tabiatın bir unsurudur. O halde insanı tabiattan ayırmak mümkün olmadığına göre tarih de ancak tabiat kanunları dairesinde ele alınır. Tarihi materyalizme göre, insanların sosyal ve fikrî hayatını düzenleyen ekonomik âmillerdir. Buna göre tarih, maddi üretimden doğar ve maddî üretim bütün her şeyin önünde gelir. Üretim ilişkilerini her zaman ilk plânda etkileyen unsur, ilkel toplum dışında daima” *özel mülkiyet*” olmuştur. Böylece üretim araçlarını elinde bulunduranlarla, buna sahip olmayanlar arasında üretim ilişkileri sınıflaşmaya sebep olmuştur. Toplumda bir emekçiler, bir de burjuvazi vardır. Tarih, mülkiyetten yoksun üreticilerle, mülkiyet sahibi olanlar arasındaki çatışmadan çıkmıştır. Zaten özel mülkiyetin ortaya çıkmasından itibaren, yâni toplumsal sınıflaşmanın oluşmasından beri, tarih kesintisiz bir sınıf kavgası süreci olagelmıştır. Üretim güçleri (İş donatımı, makineler, insanî beceri ve teknikler) ile üretim ilişkileri (üreten ve tüketen insanlar arasındaki toplumsal ilişkiler) arasındaki bağdaşmazlık doruk noktasına geldiğinde, bu sınıf mücadelesi” *devrim*”lerle neticelenir. İşte insanın tarihî hayatı da bu üretim ilişkileri neticesinde husule gelen sosyal bünyeler ve sınıflar arasındaki mücadelenin tarihi demektir.¹⁶¹

Öte yandan Marksistlere göre üretim münasebetleri yalnız toplumların iktisadi hayatını belirlemekle kalmayıp, kendilerine özgü düşünce ve inanç şekilleri, hukuk, siyaset ve medeniyetleri de doğurur.¹⁶² Gerçi hayatının son zamanlarında Karl Marks, tarihin gelişmesinde üretim münasebetleri yanında diğer unsurların da bulunduğunu söylemiştir. Fakat ekonomik etkenler ve üretim ilişkileri temel alındığı için Marksist’ler tarafından yazılan tarihi eserlerde diğer etkenler tamamen gölgede kalmıştır.¹⁶³

Bunun yanında sol bir hareket olarak görülen “*sosyal demokrasi*”nin Marksist tarih görüşünden farklı olduğu yönleri vardır. Sosyal demokrasi, toplumlar arasında sınıf farkına ve sınıflar arası çatışmaya inanmasına rağmen, Marksistlerde olduğu gibi “*sınıfların yok edildiği*” ve “*bir sınıfın baskı aracı olan devletin*” olmadığı bir

¹⁶¹ Özlem, “Tarih Felsefesi” a.g.e 114-115.

¹⁶² Togan, “Tarihte Usül” a.g. e. S. 137.

¹⁶³ Togan, “Tarihte Usül” a.g. e. s.138.

topluma doğru yürüyüşü reddeder. Sosyal demokratlar, sınıflar arasında tarafsız, sınıfları uzlaştıran ve gelir dağılımında eşit bir paylaşım sağlayan adil bir devletin varlığını kabul ederler.¹⁶⁴

Türkiye'deki sol faaliyetlerinin geçmişine bakıldığında Cumhuriyet kurulduğunda, Anadolu'da "*Türkiye Halk İştirakiyun Fıkrası*" tasfiye edilmişti. Yalnızca 1920 de Bakü'de kurulan yasa dışı "*Türkiye Komünist Partisi*"(TKP), İstanbul'da "*Aydınlık*" dergisi çevresinde çalışmalarını sürdürüyordu. Bu dergi 1920'den 1925'e kadar yayımlanmaya devam etti. TKP'den ayrılan bazı sol görüşlü aydınlar, 1932 yılında "*Kadro*" dergisini çıkardılar. TKP'lilerin 1935'den sonra "*burjuva*" sınıfıyla mücadeleyi bir tarafa bırakarak, birbirleriyle uğraşmaya devam ettikleri görülmektedir. 1946 da Türkiye'de çok partili hayata geçilmesi solu pek fazla etkilememiştir. Bu dönemde "*sola*" parti kurma müsaadesi verilmekle beraber izin verilen eylem sınırları dar bir yelpaze içinde tutulmuştur. 1947-1951 yılları TKP'de hizipleşme ve liderlik kavgası ile geçti. 1950'lerde kurulan tek yasal sol parti eski TKP'li Hikmet Kıvılcımlı'nın "*Vatan Partisi*" olmuştur. 1954'de teşkilatlanan ve 1957 seçimlerine katılan Vatan Partisi, daha sonra adli kovuşturmayla uğramıştır.¹⁶⁵

Murat Belge "*Materyalist Tarih Görüşü*" adlı konuşmasında Türkiye'de tarihî maddeci görüşü savunan üç ana kolu olduğunu söyler. Bunlardan birincisi ve en eskisi "*Resmî ideolojiyi oldukça yakından kabul eden tarih anlayışıdır. Bu resmî tarihi kendi ideolojisine uydurmaya çalışır.*"¹⁶⁶ dediği tarihî maddeci görüşün isim vermese de "*Kadro hareketi*" olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'deki ikinci tarihî maddeci görüşün, bunun karşıtı olduğunu söylediği, "*Asya Tipi Üretim Tarzı*" (ATÜT) dir.¹⁶⁷ Üçüncüsü olarak da "*Türkiye'de gerek sosyalist hareket içinde, gerek*

¹⁶⁴ Aydın, "Kültür-Kimlik..." a.g.e. s.14-15.

¹⁶⁵ Mete Tuncay "*Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm(1960'a Kadar) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.1950-1954; Aclan Sayılğan, Türkiye'de Sol Hareketler(1871-1972) Hareket Yayınları, İstanbul, 1972, s.421-450.

¹⁶⁶ Murat Belge, "Materyalist Tarih Görüşü" *Felsefe Kurumu Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1977, s.448-449.

¹⁶⁷ 1960'larda başlayan ATÜT Marksist yaklaşımı Osmanlı toplum yapısını "feodalite" dışı kavramlarla açıklama çabasıdır. ATÜT kavramının öne çıkması, 1939-1941 yıllarında Rusya'da yayınlanan "Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie" isimli kitapla mümkün olmuştur. Bu kitap Avrupa ülkelerinde çeşitli dillere tercüme edilmiş, Türkiye'de ancak 1967 de Mihri Belli tarafından "Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (Süavi Aydın, "Aydınlanma ve Tarihselcilik Problemleri Açısından Türk Tarih Taziciliği" *Toplum ve Bilim*,

Türkiye tarihçileri arasında en orijinal tezlerden birini getiren Hikmet Kıvılcımlı'nın tezidir."¹⁶⁸ Suavi Aydın, Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi'nin Osmanlı Toplum yapısını "feodalite" dışı, "özgücü" bir tarzda, yâni "milletin kendini oluşturan kültürün sınırları tarafından belirlenen bir tarihi olabileceği" bakış açısından ele alındığını iddia eder.¹⁶⁹

Daha önceden de anlatıldığı gibi Kadrocular, o günkü siyasî şartlar icabı Türk Tarih Tezi'ni kabul eder görünmüşlerdir. Fakat Kadroculardan "İsmail Hüsrev Tökin" Osmanlı toplum yapısına damgasını vuran hâkim düzenin "derebeylik nizami" olduğunu söyleyerek, Türk Tarih Tezini tenkid etmiştir. O, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin yazdığı tarih kitabındaki "Türk arazi rejiminde toprak bizzat ekip biçenin mülkiyetinden alınmamıştır; has ve zeamette yaşayan halk hürdü, has ve zeamet erbabı esir(serf) değildi..." görüşüne karşı çıkarak, zahiri olarak böyle olduğunu ve köylünün hür görüldüğünü, fakat sipahi ile köylü arasındaki münasebetlere bakıldığında, vaziyetin hiç de böyle olmadığını, köylünün hürriyetinin ancak sözden ibaret olduğunu, bunun ise "derebeylik rejiminin "en esaslı vasfı olduğunu iddia etmiştir.¹⁷⁰

1. Hikmet Kıvılcımlı (1902-1971)

Bu bölümde tarih görüşünü ele aldığımız Hikmet Kıvılcımlı, 1925 yılında Askeri Tıbbiyeyi bitirdi. Bu sırada Şefik Hüsnü'nün başında olduğu Türkiye Komünist Partisine girdi. Daha sonra çeşitli zamanlarda komünistlik suçundan yargılandı ve mahkum oldu. 1950 yılında "Vatan Partisi"ni kurdu. Fakat partisi 1957'de kapatıldı.¹⁷¹ Hikmet Kıvılcımlı'nın tarih çalışmalarının ilk ürünü olan İstanbul'un fethi'nin 500.yılında" *Fetih ve Medeniyet*" adıyla yayınladığı kitabını temel alarak, onun Türk tarihine bakışını ortaya koymaya çalıştık.

Sina Akşin'nin de belirttiği gibi İbn-i Haldun'un "Mukaddimesi"nden etkilendiği görülen Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı tarihini, İbn-i Haldun'nun bakış

S. 91 Kış 2001-2002 s.69-70).

¹⁶⁸ Belge, a.g.m. s 449.

¹⁶⁹ Aydın "Aydınlanma ve Tarihselcilik..." a.g.m. s. 70 -7-6.

¹⁷⁰ Aydın "Aydınlanma ve Tarihselcilik..." a.m. s. 68.

¹⁷¹ Sina Akşin, "Hikmet Kıvılcımlı" *Türkiye Tarihi , Bugünkü Türkiye (1980-1995)*, Cilt:5, Cem Yayınları, İstanbul, 1997, s. 250-251.

tarzında ele alır. Ona göre, Osmanlı Beyliği, Moğol ve Türk oymaklarının İslâm medeniyetine yaptıkları “göçebe aşısı”ndan ortaya çıkmış bir “*tavâi’fül Mülük*” dür. (Anadolu beyliklerinden biridir) Osmanlı devleti Bizans’ı fethedince evrensel imparatorluk olur¹⁷²

Kıvılcımlı, İstanbul’un fethinin, her şeyden evvel bir insanlık ve medeniyet hamlesi olduğunu, bu yüzden “*yalnız Türklerin değil, bütün dünyanın kutlayabileceği, kutlamakla haklı – hatta bir dereceye kadar, insan olarak- vazifeli sayılabileceği büyük “Tarihî inkılâplardan” biri olduğunu belirtir.* ¹⁷³İstanbul’un fethi esnasında Osmanlıların çok ileri teknolojiye sahip olduğunu, fakat fethi açıklamak için yalnız başına teknik unsurun “*yetici bir kuvvet olmadığına*” işaret eder. İstanbul’un fethinin “*Toprak düzeni bozulmuş*” Bizans’a karşı “*Müslüman-Hıristiyan*” ayırda yapılmaksızın tek bir cephe ittifakı ile mümkün olduğunu,”söyler. “*...O tarihi savaşta Osmanlı ile Bizans’ın, hangisinin insan gönüllerini kazandığına gelip dayanıyordu. İnsanlık meselesinde Bizans yaya kalmıştı. İnsanı Türkler cezbediyordu.*” Bu durum Bizans İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu “*bozulmadan*” kaynaklanıyordu. “*Asıl derin sebepler: Bizans’ın içtimai düzeninin halk için dayanılmaz hale gelmiş bulunmasında gizlenir. Ezilen Bizans halkı,dini ayrı Osmanlı Türklerinde adalet ve insanî kudret sezmiştir. Bizans rejiminin baskısı, halk için dâfia((câlip ve câzip olmayan) rolü oynamış: Osmanlılığın getirdiği yeni düzen, bunalan halkı cazibe kuvveti gibi çekmiştir.* ¹⁷⁴

İstanbul’un fethine Bizans halkının taraftar olmasını, Bizanslıların şaşkınlığı ile yorumlamanın, tarihin kanunları ve bilimle zıt düşmek anlamına geldiğine işaret eden Kıvılcımlı, Osmanlı devletinin,“*Hıristiyan halk yığınlarına hoş gelmesinin*” sebebi olarak Bizans’taki toprak düzeninin bozulmasını gösterir. Osmanlılar, Bizans’ın bu bozuk düzenine son vererek, “*yerine temiz göçebe ruhunu kaybetmemiş yepyeni bir toprak düzeni kurarlar. Bu yenilik “Dirlik Düzeni”dir...Orada çiftçi ile dirlikçi, birbirini istismar eden iki ”sınıf” olmaktan ziyade, biri toprakla, ötekisi*

¹⁷² Sina Akşin ,“ Hikmet Kıvılcımlı” a.g.m. s. 251.

¹⁷³ Hikmet Kıvılcımlı, *Fetih ve Medeniyet*,İstanbul 1953, s.3.

¹⁷⁴ “Kıvılcımlı, a.g.e. , s.6-7.

*harp ve asayişle meşgul olan, içtimai iş bölümü şeklinde birbirini tamamlayan iki tabaka gibi görünürler.”*¹⁷⁵

Ona göre, fethi sırf bir “*Müslümanlık ve Hıristiyanlık savaşına bağlamak, en az beş yüz yıl evvelki kafa ile*” düşünmektir.¹⁷⁶ Çünkü Türk asıllı paşalar Fâtihî İstanbul’u kuşatmasından vazgeçirmeye çalışırken bir çok Hıristiyanlıktan dönme paşalar da kendisini teşvik etmiştir.¹⁷⁷ Yalnız Bizans halkının değil, “*Ada, Balkan kavimleri*”nin her türlü imkanlarını Osmanlıların emrine verdiğini” *Gemilerin Rum’un, topların Macar’ların hüneri* “ olduğunu iddia etmiştir.¹⁷⁸

Kıvılcımlı’ya göre “*eski Doğu-Batı zıddiyeti*” Katolikler ve Ortodokslar arasındaki dinî sebeplerden kaynaklanmaz. Bu uzlaşmaz mezhep kavgalarının altında, Roma ile İstanbul’un derin siyasî ve iktisadî menfaat ve hegemonya ayrılıkları gizlidir. Batıdan gelen müstevlilerin “*hulûl politikası,*” *üst tabakaları satın alma yolları ile bir kere yerleştikten sonra, memleketin can damarlarını elde ediyorlar, yerli halkın elinden ekmeğini*” alıyorlardı. Osmanlılar Batı’nın bin yıldan beri Doğuyu baskı altında tutmasına ve sömürmesine karşı öncülük etmiştir. “*Osmanlılar, yalnız yeni ve daha adâletli bir içtimai düzen getiren “Tarihî inkılâpçılar” gibi değil, aynı zamanda, yerli halk yığınlarının insanî ve tabir caizse “ Millî kurtuluş” larını sağlayan kurtarıcılar gibi hareket etmek durumunda idiler. ...Bu âdeta, Roma’nın Batıdan Doğuya yapmış olduğu bin yıllık taarruzuna cevap olarak, Doğunun Batıya taze Türk kuvvetleriyle açtığı mukabil taarruz idi.*”¹⁷⁹

Ona göre, Fatih’in” *aklından geçenler ne olursa olsun*” tarihteki yaptığı iş, bir taraftan çürümüş Bizans yerine göçebe demokrasiden kalma içtimai teşkilatçılığı ve adil müsavâtçı iktisadî toprak düzenini ortaya koyarken, diğer taraftan da “*Bizans idaresine ve Bizans’a rağmen*”, insanlığın, *Bizans zamanında atmış olduğu ileri adımları geri “aldırmamaktır*”. Fatih o zaman “*en ileri medeniyet dünyası*” Balkanları ve Yakın doğuyu, Doğudan gelen Moğollara ve Batıdan gelen Cermen ve Kelt Derebeylerine karşı Osmanlılarla işbirliğine davet etmiştir. Kıvılcımlı’ya

¹⁷⁵ Kıvılcımlı, a.g.e. s.11- 14.

¹⁷⁶ Hikmet Kıvılcımlı, a.g.e. s.3-4.

¹⁷⁷ Kıvılcımlı, a.g.e. s.9.

¹⁷⁸ Kıvılcımlı, a.g.e. s. 20.

¹⁷⁹ Kıvılcımlı, a.g.e. s.21.

göre İstanbul'un fethinin tarihteki en önemli yeri, geçmişte halkın benimsediği, fakat zamanla çürümeye başlayan Bizans medeniyetini, taze bir Türk dinamizmi ile yeniden ihya ederek, adı geçen bölgelerde yaşayan insanlar arasında din ve kavim farkı gözetilmeden işbirliği yaparak "Bizans'ın geliştirmiş olduğu medeniyet kazançlarını" müdafaa etmektedir.¹⁸⁰

Kıvılcımlı, İstanbul fethinin iktisadi açıdan önemini dile getirirken, fetihle boğazların Venedikler ve Cenevizlilerden kurtarıldığını, Boğazların üzerine "bir ağırlık gibi çökmüş bulanık" Bizans derebeylerinin kaldırılması ile Türkler vasıtasıyla milletlerarası ticarete- hattâ sonraları kapitülasyonlar şekline soysuzlaşacak derecede serbestlikle- açıldığını söyler. Bu durum Tuna ile Fırat arasında kalan "yüce bezirgan ülkesi" Osmanlılar tarafından nispi âsaiye kavuşur. Böylece "umumiyetle İslâm- Hıristiyan, hususiyle Selçuklu-Bizans zıddiyetinin- "bir senteze varamayan" uzun kavgaların parçaladığı- Doğu ile Batı arasındaki (bu günküünün tam tersine akan) büyük an'anevî ticaret ırmağının Anadolu köprüsü, Osmanlı eliyle yeniden kurulmuş ve seyrüsefere açılmış" olur.¹⁸¹

Osmanlı Devleti topraklarında ticareti güvenli bir tarzda yürütebilmesi için düzenli yolların yapımına büyük önem verdiğini söyleyen Kıvılcımlı, Devletin "Savaşları bahane ederek bezirgânların gelip geçeceği yolları yapmak için ordusunu görevlendirdiğini iddia eder. Osmanlı ordusu içinde ilgi çekici bir tespit bulunur. "Ordu değil, harikulâde keskin zamanın muazzam canlı buldozeri idi sanki.." ¹⁸²

Netice olarak bu hususta Osmanlı devleti için hükmü şudur: "Osmanlı kuruluşunun fetihle gerçekleşen bütün sırrı: Bir yandan kadim Hint ve Uzakdoğu bezirgân yollarını korumak, öte yandan Kara ve Akdenizlerle Tuna boylarını İtalyan Cermen inhisarından temizlemektir" ¹⁸³

Öte yandan Kıvılcımlı İstanbul'un fethinin Türk tarihi açısından önemini de belirtir. Osmanlılar gelgeç "tevâifül-mülük" lükten kurtulup, "İmparatorluğun

¹⁸⁰ Kıvılcımlı, a.g.e. s. 22-23.

¹⁸¹ Kıvılcımlı, a.g.e. s. 23-24 .

¹⁸² Kıvılcımlı, A.g.e. s. 26.

¹⁸³ Kıvılcımlı, a.g.e. s. 26.

kuruluşuna: İstanbul'un fethi bir sembol" olmuştur. Neden sembol olduğu hususunu da şöyle açıklar: "*Cihan ticaretine yol açmak ve yol yapmaktır. Yol, yâni bezirgân münasebetlerin kan damarı, can damarı: Osmanlı fütühatının, tarihte hem sebebi, hem neticesidir. Bütün kadim akımlar gibi, Osmanlı hamlesi de "yolculuğunu(hem yola gitmek, hem yol yapmak mânalarında) gayet açık, maddî, hattâ sinik bir bezirgân iç güdüsü ile yapar. Âdeta tek mil Osmanlı düşüncesi, hep seyahat ve ticaret edenlere kolaylık göstermekle hülasa olunur."* İstanbul'un cihan ticaretine katılmasıyla "*bir zaman bütün yollar Roma'ya gider.."* deniliyordu. Fetihten sonra: "*Bütün yollar İstanbul'a gider, olacaktı. Ve böyle de oldu*"¹⁸⁴

Kıvılcımlı İlk Osmanlı padişahları ve o zamanki Türk halkı için gayet "*övücü ifadeler*" kullanır. İlk Osmanlı Padişahlarının halka çok iyi davrandıklarını, aldıkları ganimetleri halkın ihtiyaçlarına harcadıklarına dikkat çeken Kıvılcımlı, aynı zamanda o devir Türk milletinin meziyetlerini de dile getirir. Osmanlı ülkesini gezen yabancı seyyahların hatıratında Türk milleti için "*temiz yürekli ve merhametli olduğuna*" dair ifadelerin bulunduğunu söyleyerek, şu ilginç tespiti yapar. "*İnsan bu günkü iri yarı demokrasi lakırdılarına, bu tarihî hakikatler arasından bakınca, elinde olmayarak diyor ki, Demokrasiyi biz kaybetmişiz. Batılılar bulmuş. Şimdi, hayatta kaybettiğimizi kitapta araştırmakla ömür törpüliyoruz. Çünkü demokrasi, ilk Osmanlılarda süslü bir laf değil, basitçe yaşayan bir hayattı.*"¹⁸⁵

Kıvılcımlı'nın tarih çalışmalarının ilk ürünü olan 1953 te yayınlanan "*Fetih ve Medeniyet*" adlı küçük eserini ele alarak onun Türk tarihine bakışını ortaya koyma çalıştı. Bu onun tarih araştırmalarının acele bir ürünü kabul edilmektedir. Çünkü İlerde kaleme alacağı "*Tarih Tezi*"nde yer alacak "*vahşet*", "*barbarlık*", "*uygarlık*" sınıflaması gibi bazı anahtar kavramların, bu kitapta henüz açıklığa kavuşmadığı görülmektedir. Kıvılcımlı'nın uzun yıllar süren tarih araştırmalarının yansıdığı "*tarih tezi*"nin temel ürünü, 1965'te yayınlanan "*Tarih, Devrim, Sosyalizm*" adlı çalışmasıdır.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Kıvılcımlı, a.g.e. s. 23-25.

¹⁸⁵ Kıvılcımlı, a.g.e. s.17-18.

¹⁸⁶ Süha Ünal, "*Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi*" Kebikeç, S.1, 1995, s.153.

E. ANADOLUCU GÖRÜŞ

İkinci Dünya Savaşından sonra genel olarak “*Anadoluculuk*” olarak isimlendirilen, bir kısım Türk aydınları tarafından Türk Tarih Tezi dışında geliştirilen iki ayrı tarih görüşü vardır. Bunlardan biri “*Anadolu halkını*” ve Anadolu ilk çağ medeniyetlerini esas alan, Bayram Bayraktar’ın haklı olarak tesbit ettiği gibi Gibbons’un XX:yüzyılın başında Osmanlı devletinin kuruluşunu izah ederken ileri sürdüğü tezin yeniden ihya edilmesi esasına dayanan “*Mavi Görüş*” veya “*Mavi Anadoluculuk*” diğeri ise birincisinden daha farklı boyutta yürüyen “*İslamcı Türkiyecilik*” veya “*Milliyetçi Anadoluculuk*” olmuştur..¹⁸⁷

1. Milliyetçi Anadoluculuk

Birinci Cihan Harbi mağlubiyeti, Misak-ı Millînin ilân edilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulduğu topraklar dikkate alınarak, anavatan Anadolu halkını Orta Asya Türklerinden ayrı bir millet olarak düşünen, Türk tarihini 1071’den başlatan yeni bir tarih anlayışı Türk fikir hayatında doğdu. “*Anadoluculuk*” adı verilen bu fikrin öncüleri arasında Hilmi Ziya Ülken, Mükrimin Halil Yınanç, Z.Fahri Fındıkoğlu Remzi Oğuz Arık’ın isimleri görülmektedir.İkinci kuşak olarak da Nureddin Topçu,Cahit Okurer,Turgut Evren ,Rahmi Eray vb. sıralanabilir. Bu ikincilerin lideri Erzurumlu Hüseyin Avni (Ulaş) Beydi.¹⁸⁸

Aslında “*Anadoluculuk*” fikri ilk defa kavram olarak 1918’de Halide Edip tarafından kullanılmıştır.¹⁸⁹Halide Edip’in “*Vakit*” gazetesinde yer alan “*Evimize Bakalım*” adlı yazısında, Büyük Turan idealinin gerçekleşmesinin zor olduğunu, bizim faaliyet sahamızın kendi memleketimiz olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşlere yine “*Vakit*” gazetesinde Fuad Köprülü, “*Türkçülüğün faaliyet sahasının*

¹⁸⁷Bayraklı, a.g.m. s. 75-76.

¹⁸⁸Dr.Hikmet.Temuroğlu, Milliyetçiliğimizin Tarihî gelişmesi ve Verilecek İstikamet Hakkında”*Türk Yurdu* ,Cilt.3,Aralık 1963 ,S.301s.8-13; Hilmi Ziya Ülken ,“Çaşdaş Türk...” a.g.e. s.796-799.

¹⁸⁹ Halide Edip , “ *Gayeleri, Türkiye haricindeki Türk ırkından olanlarla bir birlik* “oluşturmak olan Turancılık için, “*Pan-Slavizimden belki daha tehlikeli ve mümkün olmayan bir hayaldir.*” diyor. Ayrıca, Turancılığın en kuvvetli ve moda olduğu bir zamanda “*Yeni Turan*”ı kaleme aldığını, ama sonra kendisine “*Türkiyeci*” dendiğini söyleyerek şöyle devam ediyor:”*Halide Edip,.. Yakın Şark Türklerinin, yani Osmanlı İmparatorluğunu kuranların bir olduğunu iddia etmiş, ırktan gelen taraflı kadar, haricden gelen taraflarının da ehemmiyetine de inanmıştır. Yani, Bizans ve diğer memleketlerden harsımıza ve idarimize iştirak eden unsurların en az Turandan gelen kadar mühim olduğuna inanmıştır.*” (Halil Edip, *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, Doğan Kardeş

Akdeniz'den Çin'e kadar bütün Türk illeri dahil olduğunu anlaşılmalıdır” diyerek cevap vermiştir. ¹⁹⁰

Anadolucu görüş mensupları kendine has milliyetçilik fikirlerini “ *Anadolu Mecmuası*”nda dile getirmişlerdir. Bunlar, millet olmanın temel şartının “*ortak bir vatan ve kültüre*” sahip olmakla sağlanabileceğini, bu iki unsurdan biri olmadığında ,milletten söz edilemeyeceğini ve “*Türk* “ kelimesinin , bir millet ismi değil, “*ırkı*” tanımladığını ileri sürülmüştür. ¹⁹¹

Türk Ocağı bünyesinde Turancılığa karşı ilk tepki, 1915'te İzmir Türk Ocağı Başkanı Necip Türkçü'den geldi. Necip Türkçü, Turancılığın vatan anlayışının “*mekan*” unsuru olarak belirsiz olduğuna dikkat çekerek, Turan'ın fikrî yönden “*millî*” ve “*hakikî* “ bir vatan kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bunun için Anadolu ve Rumeli Türklüğünün daha önem verilmesini istemiştir. ¹⁹²

Bundan sonra Anadoluocu görüş ilk defa 1918 tarihli Türk Ocağı Genel Kongresi'nde gündeme gelmiştir. Daha önce de temas edildiği gibi Ocağın 1912 tarihli Nizamnâmesi “*Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir*” şeklinde değiştirilmek istenmesi tartışmalara sebep olmuştur. 1923 tarihinde “*Anadolu*” dergisinde çıkan “*Türk Ocağı*” başlıklı yazıda Türk Ocağı çok sert bir dille tenkid edilmiştir. Bu makalede, Türk Ocağı'nın “*Türklerin kültürel birliğini ve medenî kemâline*” çalışmak gibi parlak cümle ile gerçekleri Türk gençlerinden saklandığı iddia edilmiştir. Kendilerinin temel amacının ” *Vatanımız Anadolu'nun hürriyete kavuşması* “olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca Türk Ocakları'nın hayatın gerçeklerinden doğmadığını ve artık bu Ocağının sonunun geldiğini, eğer hayatta kalmak istiyorsa “*Anadolu gençliğinin milliyet telakkisini benimsemesi*” gerektiğini,

Yayınları ,İstanbul, 1955, s.100-101).

¹⁹⁰ Füsün Üstel, “Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 109, 1993, s.52.

¹⁹¹Füsün Üstel, “İmparatorluktan Ulus-Devlete...” a.g.e. s. 136 aslında Türkçülerin Anadolu'ya ilgi göstermediği söylenemez. Daha önceden de bahsedildiği gibi Osmanlı devletinde yaşayan Türklerin yıllardan beri ihmal edildiği ve zulüm gördüğünü kabul eden Türkçüler, “Halkla Doğru “girmek yaklaşımı ile Anadolu'ya çağdaş medeniyet değerlerini götürmek, köylülere sağlık ve eğitim konusunda yardımcı olmak ve Aydınlarla Anadolu da yaşayan halk arasında samimi bir ortam oluşturmak için daha önceden de bahsedildiği gibi 1919 da “Köycüler Cemiyeti”ni kurdular. Türk Yurdunun yanında 1912 'de “Halka Doğru” adlı bir dergi çıkararak bu görüşlerini yaymaya başladılar. (Üstel, “İmparatorluktan Ulus... “a.g.e. s.112; Bayraktutan, a.g.e. s. 81-82).

¹⁹² Sarıay, a.g.e. s. 184.

aynı zamanda Türk Ocağının isminin de “*Anadolu Ocağı*” olarak değiştirilmesini ileri sürmüştür.¹⁹³

Hilmi Ziya Ülken’e göre “*Anadoluculuk*” görüşü, 1917 yılında Türk Ocağı bünyesinde İslâmcılık, Osmanlılık ve Turancılık görüşlerine bir tepki olarak “*büyük Türkçülüğe*” karşı “*küçük Türkçülük*” veya “*Türkiyecilik*” adıyla ortaya atılmıştır. Böylece 1919’da “*Anadolu’yu Türk kültürünün gerçek kaynağı*” gibi gören bir akım doğmuştur. Hilmi Ziya, bu görüşü kendisinin Henri Lichtenberger’nin Ricard Wagner, “*poète et penseur*” eserine dayanarak ileri sürdüğünü, 1918-1919 yılları arasında elyazması olarak “*Anadolu*” dergisini 12 sayı çıkardığını ve bu harekete en çok desteğin Mükrimin Halil’den geldiğini belirtir. Nitekim bundan sonra Mükrimin Halil’in İslâm tarihine yönelmiş olan araştırma şevkini birden bire Anadolu tarihine çevirdiğini belirtir. Hilmi Ziya, Monroe’nin “*Amerika Amerikalılardır*” düsturunu örnek alarak 1923’de Anadolu dergisini tekrar çıkarmıştır. 10 sayı kadar çıkan dergiye eski nesilden Ahmet Refik, Rauf Yekta, Hamit Sadi, Necip Asım ve Mehmet Emin gibi imzalar da katılmıştır. Dergide esas olarak tarih ve milliyet konularına ağırlık verilmekle birlikte, Anadolu folkloruna ve edebiyatına dair yazılar da yer alıyordu.¹⁹⁴ *Anadolucuların* savunduğu 1071 Malazgirt Savaşından sonra Türk tarihinde yeni bir devir açılması ve Anadolu’nun yeni bir yurt edinilişin önemi Yahya Kemal ve daha sonra Remzi Oğuz Arık, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi fikir ve sanat adamları tarafından da işlendi.¹⁹⁵

Anadolucu akım mütareke döneminde daha çok gelişti. Bu gelişmede şüphesiz ki, Turancı tarih anlayışıyla bir “*hesaplaşma*” yatmaktadır. Aslında *Anadoluculuğun* temelinde yatan gerçek, Osmanlı Devletinin mağlubiyeti ile “*Turancılığın*” uğradığı bozgun ve mütareke yıllarında işgallerinin acı tecrübelerinin milliyetçi çevrelerde oluşturduğu bunalım olduğu unutulmamalıdır. Bu yüzden aralarında bir takım ayrılıklar olsa da bütün *Anadolucu* görüşü savunanlar temelde “*Türkçü-Turancı*” tarih anlayışının fikir babası olarak gördükleri Ziya Gökalp’ın tarih anlayışını tenkit etmekle işe başlarlar. Nitekim Milliyetçi-*Anadolucuların*, “*tarih anlayışının*” bir anlamda teorisini olan Mükrimin Halil Yınanç, *Anadolu Mecmuası*’nın ilk

¹⁹³ Üstel, “İmparatorluktan Ulus-Devlete...” a.g.e. s. 137.

¹⁹⁴ Hilmi Ziya Ülken “Türkiyede Çaşdaş..” a.g.e. s.796-797.

¹⁹⁵ Nurettin Topçu, *Milliyetçiliğimin Esasları*, Dergah Yayınları, İstanbul 1978, s.10.

sayısında Türkçülerin tarih anlayışını tenkit etmesi dikkat çekicidir. Onun görüşleri, hemen hemen bütün Anadoluların kabul ettiği tarih anlayışıdır.” *...Milliyet cereyanının gelişmesinden sonra tarihimize Türk tarihi denilmeye başlandı. Fakat Türk tarihi denilince bizim tarihimiz değil, Türkistan tarihi hatıra geliyordu. Bazıları buna –eski zihniyetle – Osmanlı Türkleri tarihi dediler. Halbuki tarihte böyle bir İl ve Ulus yoktur. Osmanlı Türkü, Selçuklu Türkü mânasız tabirlerdir. Türklerin İl ve Ulusları dünyanın bir çok yerlerine göç ederek ve yerleşerek devlet ve medeniyet kurmuşlardır. Türkmenler başlıca Anadolu, İran ve Azerbaycan’a yerleşmişlerdir. Türk tarihi deyince, bizim tarihimizle birlikte Azerbaycanda, Irakta, Suriyede, İranda, Türkistanda vs. devlet kuran Türk kavmine mensup İl ve Ulusların tarihi hatıra gelir. Anadolu’ya göç eden Türkler bu yeni vatanlarında Haçlılarla, Bizanslılarla uğraşmışlar, en sonra kati surette yerleşmişlerdir. Sonra da bu Türkler yeni bir imparatorluk kurarak Rumeliyi, Suriye ve Irakı elde etmişlerdir. Öyle ise tarihimizin adı ” Anadolu tarihi ” dir”¹⁹⁶*

Anadolucu tarih anlayışının temelinde ortak tarih birliği olduğu için, Türkçüleri, en çok “müşterek tarih” ilkesini dikkate almamakla itham ederler. Balkanlardan Sibiryaya kadar uzanan geniş coğrafyada bir millet gerçeği için en önemli unsur olan “müşterek tarih” düşünmek mümkün olmadığını, ırk birliği ile milletin aynı anlama gelmediğini savunurlar.¹⁹⁷

Anadoluculuk,¹⁹⁸veya Hilmi Ziya’nın “memleketçilik” olarak tanımladığı akımın, Turancılık ve İslâmcılıktan temel ayrılıklarından biri de farklı bir “vatan” anlayışına sahip olmasıdır. Hilmi Ziya’ya göre, ötekilerin “soyut” ve “hayali” vatan anlayışına karşı, Memleketçiler, “gerçekçi vatan” fikrini savunurlar. ”Bu görüşün millet anlayışı her şeyden önce tarihte sınırları çizilmiş belirli bir vatan anlayışına dayanıyordu. Din birliği halinde anlaşılabilir ümmet veya milletlerarası dinî cemaat bir vatan teşkil etmediği gibi bir millet de değildir. Nitekim bir dil ailesi teşkil eden ırkın yaşadığı hudutsuz topraklar da bir vatan değildir ve bu anlamda bir ırka

¹⁹⁶ Hilmi Ziya Ülken “Türkiyede Çağdaş...” a.g.e. s.797.

¹⁹⁷ Süleyman, Seyfi Öğün, *Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*” Dergah Yayınları, İstanbul, 1992, s.33.

¹⁹⁸ Mehmet Halit Bayrı, Anadolu Mecmuasında bu görüşe “Türkiyecilik” veya “Memleketçilik” gibi tabirler yerine” Anadoluculuk” deyiminin kullanılmasının uygun olduğunu söylemiştir. Hattâ, Türkiye Cumhuriyetinin yerine , “Anadolu Cumhuriyeti” denilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.”(Üstel, “ Türk

*millet denemez. Osmanlı devleti devam ettikçe hâkim olduğu topraklara imparatorluk, yâni millî vatanla ona bağlı vatanlar denebilir. Fakat tek bir vatan ve millet teşkil edemez.”*¹⁹⁹

Anadoluculara göre, Anadolu insanının başarısının altında yatan güç, Anadolu insanının müşterek tarih birliği idi. Çünkü başarıyı sağlayan unsur, inanç sağlamlığı ve süreklilikten doğuyordu. Bu süreklilik de 1071’den beri başlıyordu. Malazgirt’le başlayan tarih, “*millî tarih, İslâmî değerleri de alan tarihtir*”.²⁰⁰ Bu bölümde görüşlerini ele aldığımız isimler, Yahya Kemal, Remzi Oğuz Arık ile ikinci kuşaktan da Nureddin Topçu’dur.

a. Yahya Kemâl Beyatlı(1884-1958)

Milliyetçi-Anadolucu aydınlar arasında ele aldığımız Yahya Kemal Beyatlı’nın tarih anlayışı “*Anadolucu*” görüşle tamamen aynı olduğu söylenemez. Fakat Türk tarihini “*zaman ve mekan*” olarak sınırlaması, yâni 1071 Malazgirt savaşından başlatması ve “*Anadolu*” tarihini esas alması açısından Türkçü tarih anlayıştan çok, “*Milliyetçi-Anadolucu*” görüşe daha yakın olduğunu düşündük. Osmanlı devletinin en buhranlı dönemlerinde yaşamış olan Yahya Kemal,’in “*Eğil Dağlar*”, “*Aziz İstanbul*”, “*Çocukluğum, Gençliğim Siyasi ve Edebî Hatıralarım*” ve “*Tarih Musahebeleri*” adlı kitaplarından ve kendisi hakkında yazılan eserlerden ve makalelerden istifade ederek, onun Türk tarihi hakkında görüşlerini ortaya koymaya çalıştık.

Bugünkü yurdumuzun dışında kalan Üsküp’te 1884 yılında doğan Yahya Kemal, ilk tahsilini burada tamamlamış ve İdadi tahsiline de Selanik’te devam etmek zorunda kalmıştır. Yahya Kemal daha sonra İstanbul’a gelerek tahsiline burada devam etmek istemişse de, çeşitli sebeplerden “*Mekteb-i Sultaniye*”ye yazılamamış ve 1903 yılında Paris’e firar etmiştir.²⁰¹

Milliyetçiliğinde...” a.g.m. s. 52-.53).

¹⁹⁹ Hilmi Ziya Ülken “Türkiyede Çağdaş...” a.g.e. s.800.

²⁰⁰ Öğün, “*Türkiye’de Cemaatçi...*” a.g.e. 27-28.

²⁰¹Yahya Kemal “*Çocukluğum, Gençliğim Siyasi ve Edebî Hatıralarım*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976, s. 3-75.

Yahya Kemal Paris'e gelince daha önceden buraya gelen Jön-türklerin ileri gelenleri ile tanışır. Fakat "*Jön-Türklerin*" çevresinde yer almasına rağmen, onların fikirlerine fazla rağbet etmez. Bunda Jön-Türklerin Abdülhamit düşmanlığında birleşmeleri dışında varlık gösterememeleri ve Jön-Türklerin azınlıklarla işbirliği etmeleri de etkili olmuştur.²⁰² Önce Paris civarındaki "*Meaux Koleji*"ne yazılmış, burada Fransızca'yı ilerletip ve liseyi bitirdikten sonra, daha İstanbul'da iken kararlaştırdığı gibi "*Ecoles Libres des Science Politiques*"e girmiştir. Burada "*Albert Sorel, Albet Vandal ve Emil Bogoix*" gibi Fransız tarihçilerinin talebesi olan Yahya Kemâl, en çok Albert Sorel'den etkilenmiştir. Nitekim sonradan kendisi de "*tarih ortasında Türkü aramasında*" ünlü tarihçi Sorel'in önemli tesiri olduğunu söyler.²⁰³

Yahya Kemâl Paristen dönünce Yunan ve Lâtin şiiirlerinin yanı sıra, o yıllarda Yunan medeniyetine duyulan hayranlığın tesiriyle "*Nev-Yunanîlik*" davasına ilgi duymaya başladı. Ona göre, modern edebiyatımız Tanzimat'tan sonra Avrupa'ya dönmüştür, ama yeterli değildir; Avrupa'yı tam mânasıyla tanımak için işe Yunanlılardan başlamak gerekir. Yahya Kemâl aynı fikri paylaşan Yakup Kadri ile birlikte bir ara "*Nev-Yunanîlik*" fikri etrafında "*Havza*" adlı bir mecmua çıkarmayı da tasarlamışlardır.²⁰⁴ Abdülhak Şinasi, bu durumu şöyle anlatır. "*Yahya Kemal, Paris'den dönüşte, ayrıca bir de "Bahr-i Sefid Havzai Medeniyeti" fikri vardı. Çok yerde bu fikirleri izah etmeye çalışır ve bilhassa Ziya Gökalp'le Hamdullah Suphi ile bu yolda uzun hasbıhaller, münakaşalar, mübahaseler yapardı*"²⁰⁵ Beşir Ayvazoğlu, Yahya Kemâl'in "*henüz asıl istikametini bulamadığı*" dönem olarak değerlendirdiği "*Nev-Yunanîlik*" dâvâsından, kısa bir süre sonra vazgeçtiğini söyler.²⁰⁶

Yahya Kemâl'in Türkçülere karşı mesafeli durmasına rağmen tamamen de bu çevreden koptuğu söylenemez. Nitekim o, İstanbul'a döndükten sonra Türk Ocağı

²⁰² Emin Işık, "Yahya Kemal'in Manevi Dünyâsı", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S.1, Ocak 1990, s. 10. Yahya Kemâl, Paris'te bulunduğu Jön-Türklük yıllarında Ermeni ve Rum gençleriyle birlikte hürriyet mitinglerinde işin ciddiyetini ve vahâmetini anladığını şöyle ifade ediyor: "*Gördüm, ve iyice anladım ki; "istenen Abdülhamid'in başı değildi, Türkün başıydı"*" . (Işık, a.g.m. s.10).

²⁰³ Şevket Rado, "Yahya Kemal'in Paris Yılları" *Türk Edebiyatı*, Aralık 1984, s. 23 İsa Kocakaplan, "Doğumunun 100 yılında Yahya Kemâl Beyatlı" *Türk Edebiyatı*, Aralık 1984 s. 62.

²⁰⁴ Beşir Ayvazoğlu, *Yahya Kemâl Eve Dönen Adam*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, s.32-36.

²⁰⁵ Abdülhak Şinasi Hisar, *Yahya Kemâl'e Vedâ*, Hilmi Kitap evi, İstanbul, 1959, s.25.

²⁰⁶ Ayvazoğlu, "Yahya Kemâl Eve..." a.ge. s. 36.

ve Bilgi Derneği'nde “*Tarih ve lisanla*” ilgili tartışmalara katılmıştır.²⁰⁷ Daha sonra Ziya Gökalp'ın desteği ile Darülfünun müderrisliğine getirilmiştir.²⁰⁸

Yahya Kemâl, Millî Mücadele zaferle bitince Lozan'a giden heyete müşavir olarak katılmıştır. Cumhuriyet döneminde bir süre daha İstanbul'da Darülfünun hocalığına devam eden Yahya Kemal, daha sonra siyasî hayata atılarak çeşitli illerden milletvekili seçilmiştir. O, bir çok Avrupa ülkesinde elçiliklerde bulunmuş, son olarak 1947'de tayin edildiği Pakistan elçiliğinden emekli olmuştur.

Yahya Kemal Paris'e gittiğinde Jön-Türklerin çevresinde bulunması sebebiyle, önceleri onların fikirlerine karşı ilgi duyduğu bilinmektedir. O, bir ara “*Turancı olduğunu*” ve sonradan bu görüşlerini terk ettiğini şu cümlelerle açıklar: “*...Abdülhamid devrinde, Paris'teki muhîtimizde, tanıdığı müfrit Türkçü değildim, hayâlini Türkçülüğe ilk kaptıran her Türk'ün gördüğü Turan rüyâsından uyanmışım, ırk birliği gibi ve saf menşe'lerimize rücû' gibi ilk şedid arzularımız bahsinde uslanmışım, kendi vatanımızın o zamanki siyasî hudutlar içinde bir Türklüğe râzı olmuşum, bin yıl evvelini “kable't tarih”(Tarih öncesi) sayarak, bin yıldan beri kökleştığımız Anadolu ve Rumeli topraklarında, daha küçük mikyasta bir Türkçülüğe meyl etmişim, o vakit ki tâbiri ile bir Osmanlı Türklüğü arzu ediyordum*”²⁰⁹

Yahya Kemâl tarih görüşünün oluşmasında “*Albert Sorel*”in tesirini kabul etmekle beraber kendisini asıl etkileyen “*başka bir şey*” dediği, Paris'teki Jön-Türkler ve onlarla birlikte hareket eden Rumların, Bulgarların faaliyetleri olduğunu vurgular. “*Bunlar Türk milletini yıkmak istiyorlar. Demek Türk milleti diye bir şey var. Bu nasıl bir millettir? Mazisi nedir? diye merak etmeye başladım. Zaten “Ulûmu Siyasiye” mektebinde tarih okuyordum. Türk milletinin mâzisini öğrenmek için Tarih kitaplarını karıştırmaya başladım. İşte bende milliyet hissi ve milliyetçilik*

²⁰⁷ Abdülhak Şinasi Hisar, Yahya Kemal'in Türk Ocağında konferans ve sohbetleri hakkında şunları söyler: “*Yahya Kemal, Türk Ocağında belki biraz ayrı kalan bir kutup teşkil ettiği sayılabilir. Fakat şu da bir hakikattir ki Ocakta hemen herkesin böyle biraz hususi istiklâl havası yok değildi...Türk Ocağında doktrin olarak milliyetçilik esasına daha ziyade sadık kalan Hamdullah Suphi ve Yahya Kemâl olmuşlardır.*” (Abdülhak Şinasi Hisar, a.g.e. s.25).

²⁰⁸ Kocakaplan, a.g.m. s. 63.

²⁰⁹ Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebî Portreler*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976, s. 12.

böyle doğdu.Hattâ bir aralık Turancı oldum.”²¹⁰ Diğer yandan o, “Turancılık” fikrinden vazgeçip “milliyetçiliğini” nasıl tahdid ettiğini de şöyle açıklar:” Léon Cahun’in “*Introduction a l’Histoire des Peuples de L’Asie*” ismindeki eserini okumak beni Turancı yaptı. Türk ırkının zaman ve mekân içindeki vüs’ati karşısında gözlerim kamaştı. Zaten o sıralarda havada böyle bir şey vardı. Fakat benim Turancılığım uzun sürmedi. Baktım, bunun bir sonu, bir neticesi olmayacak. Milliyetçiliği tahdid etmek lazım. Zaten o zamanlar Turana gayri müslim turanî kavimleri de ithal ediliyorlardı. Zaten Turancılık kendi ifratları yüzünden yıkılmıştır. Mehmet Emin Bey’in Macarlarla, Finleri terennüm etmesi yüzünden bir çokları Turancılıktan yüz çevirmişlerdir. Evet, milliyeti tahdid etmek ve tâyin etmek lazımdır. İşte o sırada Fustel de Coulanges’in talebesi Camille Jullian’ın bir yerde tesadüf ettiğim şu cümlesi imdadıma yetişti” *En Mille ans, le sol de France a créé le peuple français.*” O zaman toprağın mühim bir şey olduğunu, milliyetin bir unsuru olduğunu anladım. Bizi de yaratan Anadolu ve Rumeli toprağı idi... Milliyeti zaman bakımından da tahdid etmek lazımdı. Tarih kitaplarını karıştırdıktan sonra kanaat getirdim ki, bu bakımdan Malazgirt muharebesi mebde olarak kabul edilebilir.”²¹¹

Görüldüğü gibi Yahya Kemâl, Türk tarihini “zaman ve mekân olarak tahdid” etmiş, başlangıç tarihi olarak da 1071 Malazgirt Savaşını almıştır. 1071 öncesi ona göre, “kable’t- tarih” tir, yâni tarih öncesidir. Yahya Kemâl, Türk milletini 1071 Malazgirt Savaşından sonra teşekkül eden yeni bir terkip, bir “Tekevün”(olma, oluş) olarak kabul eder. Ona göre, Orta Asya’dan geldiğimiz hakikâti, reddedilmeyecek bir husustur.Ancak, Selçuklu ve Osmanlı Türk-İslâm medeniyetini Anadolu coğrafyasında öncekine hiç benzemeyen bir genişlik ve zenginlik ifade ettiğini, Türk’ün asıl medeniyetinin bu olduğu görüşündedir. Yalnız Adile Ayda, onun eski Türk tarihine ilgi göstermediğini kabul etmez. Yahya Kemâl’in Türk tarihini zaman ve mekan olarak sınırlamasına rağmen, bu ancak şâirin şuur düzeyinde kaldığını,” *şuuraltı bunu kabul etmemiş, reddetmiş atmıştır*” diyerek, buna delil olarak “*Malazgirt kararından sonrada Oğuz nâmeyi millî destan saymaya*

²¹⁰ Adile Ayda, *Yahya Kemâl’in Fikir ve Şiir Dünyası*, Hisar Yayınları, Ankara ,1978,s.43.

²¹¹ Ayda, “Yahya Kemal’in ...” a.g.e. s.44.

*devam etmesini” ve “Orhun harfleriyle uğraşıp durması”*nı gösterir.²¹² Fakat yukarıda da kendi ifadelerinden anlaşıldığı gibi, onun Türk tarihini ve Türk milletini bu şekilde değerlendirmesinde Fransız tarihçilerinin, Fransız milletinin oluşmasının izah tarzının önemli rolü vardır. Zaten Anadoluocular arasında dikkati çeken bir husus da millet anlayışlarını açıklarken “*Fansız milletinin oluşumunu*” ön plâna çıkarmalarıdır.

Yahya Kemal’ *“İslâmiyet”* in Türk milletinin hayatında ne derece önemli olduğunu bir çok yazısında dile getirmiştir. Bilhassa bu durumu “*Ezansız Semtler*” yazısında çok veciz bir şekilde anlatmıştır. O, Ezan seslerinin, Kandil ve Ramazan günlerinin hissedilmediği “*Ezansız Semtler*” dediği İstanbul’un Şişli, Kadıköy ve Moda gibi semtlerinde yaşayan “*Türk çocukları milliyetlerini tam olarak idrak edebilecekler mi*” diyerek endişesini dile getirir. “*Çocuklar Müslümanlığın çocukluk rü’yasını nasıl görür?*” diye soran Yahya Kemâl, bu hususta şunları söyler: “*İşte bu rü’ya, çocukluk dediğimiz bu Müslüman rü’yasıdır ki bizi henüz bir millet hâlinde tutuyor. Bugünkü Türk babaları, havası ve toprağı Müslümanlık rü’yası ile dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyar nineler gördüler,.... Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, camiler içinde şafak sökerken Tekbir’leri dinlediler, dinin böyle bir merhalesinden geçtiler, hayata girdiler: Türk oldular*”²¹³

Türk Tarihi ile ilgili kesif bir okuma faaliyeti içine giren Yahya Kemâl’in, sadece şiirinde değil, nesirlerinde de “*Türklük*” ve “*tarih*” önemli yer tutar. Fakat ona göre sevilmesi gereken tarih, “*Millî Tarih*”tir. Nitekim “*Tarih Sevgisi*” adlı yazısında “*Bir milliyetçi, tarihe değil, milletinin tarihine meftundur.*” demiştir.²¹⁴ Adile Ayda’nın tesbit ettiği gibi Yahya Kemal Üsküp’te, Arnavutlar, Boşnaklar, Sırpalar, Bulgarlar arasında doğup büyüdüğü için onda millî şuur ve Türklük idraki çok erken gelişmiştir. O yüzden onun hemen her sahifesinde Türklük şuurunun kuvvetli ifadelerlerine rastlanmaktadır. Çoğu zaman “*millet* yerine “*milliyet*” kelimesini kullanan Yahya Kemâl, “*Millî fikirler*” yazısında “*..Tek bir kurtuluş çaresi vardır. Bu memlekette Türkçe’yi ana dili olarak konuşan Müslümanlar;*

²¹² Adile Ayda, “Yahya Kemâl’in...” a.g.e. s. 132.

²¹³ Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.121.

²¹⁴ Yahya Kemâl, *Tarih Müsaâbeleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul, 1975, s.1.

akıllarını başlarına bir an evvel devşirir de Avrupa'nın bütün uyanan milletleri gibi millî lisan, millî bir mektep, millî bir vicdan, millî bir iktisat, millî bir taksim-i a'mâl sahibi olunursa kurtulur” der. ²¹⁵O, İstiklâl Savaşı günlerinde bu milletin yeniden doğduğunu söyler” Bu üç sene de yeni bir Türk heyet-i içtimâiyesi tekevvün etti, onun bir hükümeti, bir teşkilatı, orduları var. Türklük artık o nüve etrafında yeniden teşekkül edecek O bizimle değil, biz onunla kaynaşacağız” ²¹⁶

Yahya Kemal, Millî Mücadele dönemi hadiselerini ele aldığı “*Eğil Dağlar*” adlı eserinde” *Mustafa Kemâl Paşa*” başlıklı yazısında şunları söyler. “ *Mustafa Kemâl Paşa'nın asıl dehâsı, Samsun'a çıktığı günden itibaren Türk milletinin istiklâl iddiâsında olduğunu sezişindedir.*”²¹⁷

Yahya Kemâl şiirlerinde Türk tarihinin çeşitli taraflarını işler. Bunlar, fetihler çağı, kahramanlık, yaşama zevkinin son hadde yükseldiği Lâle devri ve çöküş döneminin acılarıdır. ²¹⁸Osmanlı Tarihinin onun şiirinde bir ilham kaynağı olduğu bilinmektedir. Yahya Kemal'in şiirlerinde Osmanlı asırları ağırlığını hissettirmekle birlikte, Ömer Faruk Akın'e göre, Osmanlı tarihi hükümdar etrafında dönen bir mevzuu değildir. Osmanlı tarihinin zaferleri ve eserleri, devirlerine ait hükümdarlara atfedilmeden ,onlardan bahsedilmeden, ,kolektif bir öze icra olunmak istenmiştir. Osmanlı Tarihinde, Yahya Kemâl'in üzerine durup şiirine tek başına bir konu yaptığı, kronolojide belli bir noktaya yerleştirilebilecek tarihi olaylar sayılıdır: Şahıslara başlı başına müstesnâ bir yer ayrılmış şiirler, bir ikisi istisna edilirse,- ki onlarda bizzat kendilerini anlatmak yerine yaptıklarında millî tarihin, Türk toplumunun akislerini aramak olmuştur -onun şiirlerinde belirli bir ferdiyet sınırını aşan tarihî olaylar bütün Türk camiasının eseri olmak mânâsını kazanır. ²¹⁹

Bu görüş doğrultusunda onun şiirlerindeki tarihî olayları ele alışı dikkatle incelendiğinde göze çarpan husus, fetihler devrinin ilk başlangıcı Malazgirt'ten

²¹⁵ Yahya Kemal, *Eğil Dağlar*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.87.

²¹⁶ Yahya Kemâl” *Eğil Dağlar*” a.g.e. s. 89.

²¹⁷ Yahya Kemal” *Eğil Dağlar*” a.g.e. s. 124-125.

²¹⁸ İnci Enginün, “Yahya Kemâl ve Türk Tarihi” *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemâl Beyathı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, .s.82.

²¹⁹ Ömer Faruk Akın” Osmanlı Tarihi Karşısında Yahya Kemâl'in Şiiri” *Ölümünün Yirmi beşinci Yılında Yahya Kemâl Beyathı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, .s. 72-78; Ahmet Kabaklı” Yahya Kemal'de Masallaştırma Yahut Hayâlleştirme” *Türk Edebiyatı*, Aralık 1984, s.7- 8.

süratle geldiği, Osmanlı asırları içinde Türklüğün aranışı ve değerlendirilmesidir. Nitekim Yahya Kemal, “*Eski Şiirin Rüzgârıyla*” adlı eserindeki “*Alparslan’ın Ruhuna Gazel*” şiirinde Malazgirt fatihinin İstanbul sahiline ulaşmasını anlatır.²²⁰ Türklüğün yeni vatan şartları içinde mânâlı tarihinin başlangıcı olarak gördüğü Malazgirt zaferi ile Anadolu’da milletin “*tekevün*” ettiğini savunduğu hâlde, Osmanlı öncesi devreyi fazla işlemiş değildir. Ömer Faruk Akün, onun şiirlerinde Türk tarihine bakışını şöyle açıklar” *Yahya Kemal’in Türklüğün yeni bir coğrafyada ve yeni vatan şartları içinde en ileri ve en mânâlı tarih safhasının başlangıcı olarak gördüğü 1071 Malazgirt zaferi ile açılan Anadolu’da ve Anadolu’dan batıya doğru kök salış devri üzerinde-tefekküründe uzun uzadıya nazariyesini yaptığı hâlde-sâdece bir manzûme ve sayılı birkaç mısra ile duran şiiri, bu mâcerâ içinde asıl yeri Osmanlı Asırları’na verir*”²²¹ Fakat Osmanlı devletinin kuruluşu, ilk fetihler ve ilk Osmanlı hükümdarları devirleri onun şiirlerinde görülmez.Yahya Kemâl’in şiirlerinde İstanbul’un Fethine kadar Osmanlı devletinde geçen olaylar genişçe ifadeye dökülmemiştir. O,“*İstanbul’u Fetheden Yeniçeriye Gazel*” şiiri yanında, bu büyük zaferden başka vesilelerle bahsetmiştir.²²²Osmanlı kronolojisinde ilk yer alan olay, “*Üsküb*”ün fethi ve kuruluşudur. Buna bağlı olarak adı geçen ilk Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid’dir. Onun şiirlerinde Osmanlı tarihi İstanbul’un fethi ile ağırlık kazanır. Fakat bu devir Fatih’in ismi olmadan vardır. Yavuz Sultan Selim devrine gelince, bu dönem zengin işlenir. Yavuz, onun şiirinde en çok anılan padişaktır. Belki bu durum ilk bakışta yukarıda temas edilen Osmanlı tarihini hükümdarlara yer vermeden, ferdî plân yerine kolektif plânda alınmasına aykırı gözükabilir. Yahya Kemâl’in Osmanlı sultanları içinde destan yazdığı yegâne hükümdarın Yavuz Sultan Selim olduğunu düşünürsek, onun Yavuz’un şahsiyetini kolektif yönden mânâlandırmasına bağlanabilir. Yavuz’un şahsiyetinde “*Türklüğü*” temsil etme gibi kolektif millî bir mânâ bulmasından. ileri gelmiş olabilir”²²³

Kanunî devrine ait şiirler olmasına rağmen, aynı Fatih de olduğu gibi Kanunî’nin bu şiirlerde ismi geçmez. II. Selim’den III.Ahmet’e kadar olan sürede Yahya Kemâl’in şiirinde hiçbir Osmanlı padişahına rastlanmaz. Doğup büyüdüğü

²²⁰ Enginün, a.g.m. s.84.

²²¹ Akün, a.g.e. s.63.

²²² Enginün, a.g.m. s. 82-84.

²²³ Akün, a.g.em. 64-79;Enginün, a.g.m. s.85-86.

Üsküp şehrini kurtarılmasını” *Üçüncü Kosova* “ diye adlandırarak, Üsküb’ü düşmandan kurtaran Kırım Hanı Selim Giray adına ” *Gazi Selim Giray- Sene 1100 Felâketi*” isimli tamamlanmamış bir manzûme kaleme almıştır. Onun Şiirinde 1689 vak’asından sonra Lale Devri yer alır. “*Ben mâziyi güzellikleriyle seviyorum*” diyen Yahya Kemâl, Lale Devrini bütünüyle değil, sâdece güzellikleriyle sevdiği tarihin bu safhalarından da kendi anlayış ve mizacına göre uygun unsurları almıştır. Beşir Ayvazoğlu’na göre, Lâle Devri Yahya Kemâl’in “*zevkçi mizacında çok hususi bir ma’kes*” bulmuştur. O, aynı zamanda Lâle Devrini- ki bu ismin babası da Yahya Kemâldir- “*esasen bir eğlenceye israf devri olmakla beraber, artık yorulmaya başlamış bir medeniyetin son hamle denemesi olarak değerlendirmiştir*”²²⁴ Osmanlı tarihi kronolojisi Yahya Kemâl’in şiirinde Lâle Devri ile son bulur.²²⁵

Yahya Kemâl tarihî olaylar arasında bazılarının üzerinde fazla durur. Ayvazoğlu’na göre, en çok özlediği devirler, “*hayat hamlesinin*” en güçlü olduğu devirlerdir. Türk tarihinin çok önemli dönüm noktaları olan Malazgirt savaşı ve İstanbul’un fethi onun düşüncesinde önemli yer tutar.²²⁶ Malazgirt zaferinden itibaren “*Türk milletinin tekevvün ettiği*” savunduğu için, bu zaferin onun nazarında mânası büyüktür. Yahya Kemal’de unutulmaz bir hadise de İstanbul’un fethidir. Tanpınar, onun “*İstanbul’un Fethi*”ne verdiği önemi şöyle açıklar” O, *İstanbul’un fethini Rumeli’ye ve Anadolu’ya sahip olan vatanın tamamlanması hadisesi addediyordu.*²²⁷ Ayrıca Yahya Kemâl’in “*Öyle bir kükremiş aslandır*” dediği Yavuz Sultan Selim devrini anlatan “*Selimnâme*” adı üzerinde bir destandır. Ona göre Yavuz’un Çaldıran seferine çıkışı millîdir. Bu sefer onu tâkip eden Suriye, Mısır, Hicaz hâkimiyetleri, Türk milletinin bir vatan ve iman bütünlüğüne erişerek, mensup olduğu medeniyetin her bakımdan liderliğine ulaşmasını sağlamıştır.²²⁸

Beşir Ayvazoğlu’na göre Yahya Kemâl’in “*sanat ve “imtidâd”(uzun sürme) fikri etrafında kurduğu tarih görüşünde, Bergson’un hayat hamlesi ve bilhassa zaman konusundaki fikirlerinin derin etkisi bulunmuş* “olduğunu söyler. Yahya

²²⁴ Beşir Ayvazoğlu, “Yahya Kemâl’de Tarih ve Tarih Şuuru” *Türk Edebiyatı*, Aralık, 1984 s.49.

²²⁵ Ömer Faruk Akın, a.g.m.s. 68-69; Enginün, a.g.m. s. 84-87.

²²⁶ Ayvazoğlu “Yahya Kemâl’de...” a.g.m.s.49.

²²⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, İstanbul, 1970, s. 162.

²²⁸ Nihad Sami Banarlı, ” *Selimnâme*” *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemâl Beyathı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, .s. 43-46 .

Kemâl, bir terkip olarak milli hayatın tarih içinde sürekliliğini savunur. O, millî hayatı bir devamlılık olarak kabul eder ve bir “*imtidâd*”ın varlığına inanır. Yahya Kemâl’e göre, “*İmtidâd*” geçmişî bünyesine taşıyarak, hâlde ve gelecekte milli şuura varmak ve içtimai hafızayı kaybetmemektir. Yâni geçmiş değişerek devam edecek, asla kopukluk meydana gelmeyecektir. Medeniyetimizin ölü taraflarıyla değil, bir zamanlar ona hayatiyet kazandıran ruhuyla ihya edilmesi ve yep yeni bir hayat hamlesi ile çağı kucaklamak demektir. Bu ne geçmişin tekrarı, ne de inkârıydı. O zaten “*Nev-Yunanîlik*” iddiasını da bu yüzden terk etmişti. ²²⁹Ona göre .milli hayatın akışı durursa, her şeyden önce asırları şahsiyetleriyle dolduran nesiller birbirine yabancılaşır ve onun tabiri ile “*imtidâd*” ortadan kalkar. Bu da millî hayatın ölümü demektir. Tarih böyle milletlerin acı hikâyeleri ile doludur. ” ²³⁰Bergson’un “*şuurun ilk mânâsı geçmişin hâlde muhafazası manasına gelen hafızadır*” ilkesi, Yahya Kemâl’de bu anlayış eski şark hikmetlerinin esprisine uygun olarak, kısaca” *kökü mâzide olan âtiyim*” mısralarıyla ifade edilmiştir. ²³¹

Yahya Kemâl herkesin kabul ettiği gibi Türk edebiyatına emsalsiz duyguları dile getiren şiirler armağan eden büyük şairdir. Aynı zamanda nesirlerinde de Türkçe’yi çok güzel kullanmıştır. Fakat o, muhakkak ki klâsik anlamda,uzman bir tarihçi değildir. Ama bu durum onun, tarih ile ilgili yazılarını gelişi güzel kaleme aldığını da göstermez. Her şeyden önce Türk tarihini çok iyi bilen, Türk milletinin mâzisine bağlı ve ona hayran bir kimsedir. Aynı zamanda tarih karşısında gerçekçidir. Yahya Kemâl, tarihî olayları tahlilli olarak ele alır ve ortaya çıkan siyasi durumları da tarihi perspektiften görür. Kavramların incelenmesinde Batı’nın kullanım şekli almaktansa, kaynakları iyice tarayarak ve üzerinde düşünerek bunların Türk tarihi bakımından mânâlarını doğru olarak tesbit etmemiz gereği üzerinde durur. ²³² Türk tarihinin bugüne ve geleceğe ışık tutacak tarafları ile sevilmesini ister. Bu yüzden onun, mâzide ve hâlde sevilmeye değer bulduğu şey güzellik, iyilik ve doğruluktur. ²³³Onun için kütle halindeki geçmişî âdeta

²²⁹ Ayvazoğlu, “Yahya Kemâl’de...” a.g.m. s. 47-48.

²³⁰ Mustafa Özbacı, “Yahya Kemâl’in Şiirlerinde Yer Alan Başlıca Kültür ve Fikir Unsurları” *Türk Yurdu*, S. 62, Ekim 1992, s. 40.

²³¹ Ayvazoğlu, “Yahya Kemâl’de...” a.g.m. s. 48.

²³² Enginün, a.g.m. s. 90; Ahmet Akşit, Yahya Kemâl’in Tarihçiliği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1991, s.96-99.

²³³ Özbacı, a.g.m. s.38.

parçalayarak ve ayıklayarak daha doğrusu, tashih ederek tarihten sevlmeye değer bulduğu hâdiseleri ele alır. Nitekim Yahya Kemâl, bu durumu şu cümlelerle açıklıyor: “Geçmişte sevdiğimiz, hayran olduğumuz bağlandığımız şeyler yalnız güzellikler, iyilikler, doğruluklardır; yoksa çirkinlikleri, kötülükleri, haksızlıkları sevmiyoruz. Demek ki mâziyi bir kütle hâlinde, olduğu gibi, her taraflıyla sevmekten uzağız. Böyle olduğuna göre, yaşadığımız devirde de, hâl’de de sevdiğimiz ve sevmediğimiz aynı şeylerdir. Gelecekte de aynı şeyleri seveceğiz, aynı şeyleri sevmeyeceğiz.”²³⁴ İşte Yahya Kemal, tarihi hadiselerle herhangi bir tarihçi gibi yaklaşmamış, bir nevi “temessül” (bir şekil ve biçime girme) yoluyla yeniden yaşama yoluna gitmiştir. Ayvazoğlu’nun dediği gibi” *Kısaca, yaşanmış, fakat yaşanandan süzülerek yaşanır kılınmış bir tarihtir bu, bir şuurdur.*”²³⁵

Öte yandan Yahya Kemâl’in şiirinde, bilhassa klâsik Türk mûsikisi hâkimdir. Klasik mûsikiye verdiği önem dolayısıyla, başta Itrî ve İsmail Dede olmak üzere Tanburi Cemil Bey, v.s. adları mısralarında ve şiir başlıklarında yer almaktadır. Diğer yandan Yahya Kemâl, Nedim’le beraber, en büyük İstanbul şairidir. İstanbul’un başlıca semtleri, mabetleri, Boğaz köyleri, adalar’ı, Üsküdar’ı ve bütün sayfiyeleri ile onun şiirlerinde en büyük ağırlığı teşkil etmektedir.²³⁶

Netice olarak Paris’te “zaman ve mekan” tanımayan bir Türkçülük anlayışına gönül veren Yahya Kemâl, daha sonra Adile Ayda’nın da dediği gibi Fransız milleti ile Türk milletinin özelliklerinin ayrı olduğunu unutarak, kendi millî hislerini hem tarih, hem coğrafya olarak sınırlamaya karar vermiştir. Türk tarihini 1071 Malazgirt savaşı ile başlatırken, Türk milletinin Malazgirt zaferinden sonra “tekevvün” ettiğini iddia etmiştir. Ona göre Malazgirt muharebesinin açtığı bu vatanı yeni bir millet, üst üste kan çatışmasıyla yeni bir ırk teşekkül etmiştir. Bilindiği gibi o, Türkçülerin “Turan” vatanı yerine sınırları “Misak-ı Millî” ile ortaya çıkmış toprakları vatan olarak kabul eder. Bunun yanında hissî alaka ile doğduğu ve büyüdüğü “Rumeli” topraklarına karşıda derin muhabbet duyduğu görülür. Onun millî tarihe bakış tarzında, şüphesiz ki, kendisinin de söylediği gibi Avrupa’da tanıdığı tarihçilerinin ona öğrettikleri tarih ile coğrafya münasebetlerinin önemli

²³⁴ Yahya Kemal, “Aziz İstanbul” a.g.e. s. 65.

²³⁵ Ayvazoğlu, a.g.m. s. 50.

²³⁶ Kabaklı, a.g.m. s. s. 8-9.

yeri vardır. Fakat şu da bir gerçek ki Paris'ten döndükten sonra kısa süren “*Nev-yunanîlik*” davası istisna edilecek olursa, her şeyden önce çok geniş bir tarih bilgi birikimine sahip olan Yahya Kemâl, yazılarıyla her zaman “*imtidâd*” düşüncesini savunmuş ve şiirleriyle de bunu gerçekleştirmiştir.²³⁷ Onun hakkında “*mâziye hasret çekiyor*” diyenlere karşı, mâziyi “*kül*” olarak sevmediğini, güzelliklerini sevdiğini, “*hâlin nasıl çirkinliklerini sevmiyorsak, mâzinin de çirkinliklerin sevmeyeceklerini*” söyler. Yahya Kemâl bir Anadolu milliyetçisidir. S. Hayri Bolayır'ın dediği gibi, ancak Nurettin Topçu gibi İslâmî muhtevası ağır basan bir Anadolu lu olmadığı gibi, R. Oğuz Arık ve diğerleri gibi de dinî muhtevası zayıf sayılabilecek bir Anadolu lu da değildir.²³⁸

b. Remzi Oğuz Arık (1899-1954)

Remzi Oğuz Arık, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünü bitirdikten sonra, Fransa'da sanat tarihi ve arkeoloji eğitimi gördü. Türkiye'ye döndüğünde arkeolojik çalışmalarına başladı. Daha sonra Türk Tarih Kurumu üyesi seçilen Arık, 1943 yılında Ankara Arkeoloji Etnografya Müzesi müdürü oldu. Son yıllarında siyasî hayata yönelerek, DP listesinden Seyhan milletvekili seçildi. 1952 de bu partiden ayrılarak Köylü Partisini kurdu. Fakat aynı zamanda fikirlerini tam şekliyle yansıtan eserlerini bu dönemde yazdı.

Remzi Oğuz Arık, İkinci Türk Tarih Kongresinde sunamadığı ve fakat daha sonra yayımlandığı “*Proto-Etilere Dair*” adlı bildirisinde, Türklerin coğrafyaya dayalı özelliklerini ön plâna çıkarması ve tarihi esas olarak coğrafyaya istinat ettirmesi, Türklerin Anadolu'daki medeniyetleri ve yaşayışları ile Asya Türklüğünden ayrı bir millet olduğu görüşünü ileri süren, kültürü sadece coğrafyaya bağlayan çevrelerin “*Anadoluculuk*” fikri etrafında yeni tarih tezler ortaya atmasına vesile teşkil etmiştir.²³⁹

Arık, Türk milliyetçiliğine değişik bir açıdan bakarak “*Anadolu Türk milliyetçiliği*”nin oluşmasını ve yayılmasını sağlayan eserler yazmıştır. Bu

²³⁷ Ayvazoğlu, “Yahya Kemal'de...” a.g.m. s. 50.

²³⁸ Süleyman Hayri Bolayır, “Yahya Kemâl ve Din” *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemâl Beyatlı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, s.218.

eserlerinde “Anadolucu “akımın temel görüşü olan Anadolu’daki yüzlerce yıl içinde oluşan Türk milletinin “*Türkistan Türklüğünden*“ farklı bir kültüre ve tarih birliğine sahip olduğunu dile getirir. Bunu da bazen “*Türkiye milliyetçiliği*” olarak adlandırır.²⁴⁰ Vatan temeline dayanan bir milliyetçilik bütün ülkelerin de temelidir diyen Arık, şöyle devam eder: “ *Hiçbir milletin doğuşu, öbürlerine benzemez. Her millet kendisine mahsus şartlar içinde, ayrı bir zamanda kuruldu, kuruluyor....Tek millet tarifi olabilirse de “tek milliyetçilik yoktur. Ne kadar millet varsa o kadar milliyetçilik vardır diyebiliriz.”*²⁴¹

Bilindiği gibi Anadolucu akım ortak bir tarihî geçmiş ile vatan ekseninde toplanmaktadır. Vatan burada bir millî topluluğun ortak tarih birliğini ifade etmekte ve mistik bir özellik göstermektedir . Süleyman Seyfi Öğün’nün de dediği gibi Anadolucular arasında “ *vatan*” kavramının bu mistik biçimlenişini en iyi ifade edenlerinden biri de Remzi Oğuz Arık’dır.²⁴²

Anadolu milliyetçiliğinin dayanağı “*Ortak tarih akışının*” gelip döküldüğü “*Anavatan*”, bu milliyetçiliğin baş realitelerinden ve asıl hedeflerinden biridir. İnsanı vatanına bağlayan” *insanın yaşamasının değerini, tadını, mânâsını*” çizen hâtıralardır. Bu hâtıralar olmadıkça insanın, toprağı vatan edinmesi imkânsızdır.Hâtıralar yumağı, tarihtir. Kimse anasını babasını seçmede serbest olmadığı gibi hiçbir millet vatanını seçmede serbest olmamıştır. Vatan, kütelere gaye birliği veren ortak tarih ve coğrafya’ya dayanan temeldir.²⁴³Bazı insanlar mideleri ile bağlandığı bu toprak için dövüş de ederler. Fakat bunlar vatanın doğuşunu göstermez. ”..Ne zaman ki, bu insanlar, bu toprak üstünde sağladıkları menfaate eş, hattâ üstün menfaatleri kendilerine vadeden, temin eden yurtlara, kendi topraklarını tercih edecek bir anlayışa kavuşurlar, işte “vatan” o zaman doğuyor demektir. Kendinize madde olarak menfaat temin etmediği zaman bile yoluna can verilebilecek toprak; işte “vatan” budur!”²⁴⁴ Arık’a göre İslâmcılık, Osmanlıcılık ve

²³⁹ Behar, “İktidar ve ...” a.g.e.s. 184.

²⁴⁰ Remzi Oğuz Arık, *İdeal ve ideoloj*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969,s.19.

²⁴¹ Arık, “İdeal ve İdeoloji” a.g.e. s.61- 62.

²⁴² Öğün, “Türkiye’de Cemaatçi...” a.g.e. s. 24.

²⁴³ Arık, “İdeal ve İdeoloji” a.g.e. s.62- 69.

²⁴⁴ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969 11-12.

Türkçülük idealinin ağırlık noktası ”*anavatan*” dışındadır.²⁴⁵ Tanzimat döneminde ”*hissi*” olarak başlayan Türk milliyetçiliği, 1908’de geniş Türklük âlemini kucaklamak isterken, ”*henüz tereddütlerden kurtulamamış, muvâzaalar, teyakkuzlarla dolu, formüllere dayanmış*” ve ana vatan anlayışından mahrumdur. Türk milliyetçiliğinin doğuşunu Anadolu Kurtuluş Savaşı ile başlatmak doğrudur.²⁴⁶

Arık, milliyetçilikle vatanperverliği bir tutan görüş hakikate çok yakın olduğuna işaret eder.”*Dağınık tespihlere benzeyen beşeriyet yer yer toplanıp coğrafyanın kalıbına göre biçim renk alırken*”, vatanın ilk safhası ”*bulutludur.*” İnsanın sığındığı ilkin kararsız bir topraktır. ”*Fakat nesiller orada kat’i yerleşme, hayat ve saadet şartlarını kısım kısım yaratırlar. Vatanın “müşterek tarihi” demek; işte bu yerleşme, hayat, saadet şartlarının yaratılmasında; kitlelerin zaman ve mekân içindeki hareketleri demektir. Kütlelere, (gaye birliği)ni de veren bu müşterek tarih ilk nesillere, yâni tarihi kuranlara, bir mermer insicâmı verir, Coğrafyanın belirsizliği böylece belirliliğe döner; kararsız toprak vatan olur; akıcı ve gayrimuayyen olmayan her an namzet kütleler, millet olur*”²⁴⁷ Böylece İnsan kitleleri müşterek tarih içinde ”*adsız coğrafya üstünde yaşama ve mesut olma, şartlarını*”²⁴⁸ tesis ederken birleşmeleri, birleşik kitlelerin müşterek hareketleri” *millet*” olma şartlarını oluşturur.²⁴⁸

Öte yandan Arık, ”*Önasyadaki ırkın,(Türk soyu) Anadolu’daki millet hâline gelişi, hangi imtihanlardan geçmek pahasına olabilmıştır!..*” diyerek,Türkçemizin kaderiyle milletimizin kaderinin birbirine benzediğini ifade etmiştir. *Ona göre Türk tarihinde M.Ö III. yüzyıldan itibaren kurulan eski Türk devletleri ile ilk Müslüman Türk devletleri birbirlerini yemekten başka bir şey yapmamışlardır..”Bu devletlerden, 1200 yıllık çarpışma sonunda Türk soyuna kalan nedir?” diye sorar. Türklerin İslâm dinine girmeden önceki tarihinde” Şamanlık, Buda Nastûri Hıristiyanlığı, Musa dini, Buda dini, Zerdüş Manichéisme... gibi türlü itikatların rüzgârında savrulan Türk kitleleri ne oldu ?” Hind’in, Çin’in, Tibet’in, Orta ve Batı Avrupa İslâv bataklığının yuttuğu bu kitlelerden milletimiz, hattâ soyumuz adına*

²⁴⁵ Arık, ”Coğrafyadan...” a.g.e.s.60.

²⁴⁶ Arık, ”Coğrafyadan...” a.g.e. 58-60.

²⁴⁷ Arık, ”İdeal ve İdeoloji” a.g.e. s.65-66.

²⁴⁸ Arık, ”İdeal ve İdeoloji” a.g.e. s. 132.

hangi teşebbüsü, hangi şahsiyeti bekleyebiliriz? O, bu sorulara şöyle cevap verir: “Arap ve Acem kültürüne geniş yer veren İslâmlığın, kendini kabul etmeyen Çin nüfuzunu kovması; Batı ve kısmen Önasya’da Müslüman-Türk devletçiklerin görünmesidir” Arık, Selçukluların 1400 yıllık tarihin “hiçe gitmesini” önlediğini vurgulayarak, “Selçuklular; soyumuzun yaptığı bütün o bin dört yüz yıllık cehti hulâsa eden bir neticedir!” der. Selçuklu İmparatorluğu’nun dağılıp çökmesi, Türk Asya’da, Anadolu’da küçük devletçiklerin, beyliklerin türemesine vesile olmuş, onların ardından- yeni bir sentez gibi- Osmanlı İmparatorluğu kurulmuştur. Ondan da bugünkü yekpâre millet doğmuştur.²⁴⁹

Remzi Oğuz Arık , Osmanlı devletinin “*inhitatını*” (çöküşünü) –bin bir âmil- arasından dört büyük sebebe bağlar: Dünya Ticaret yollarının değişmesi ile Türk vatanının iktisadi çöküşü; Haçlıların Türk vatanına devamlı suikasta bulunması; Avrupa’nın güçlenerek büyük devletler hâlinde çevremizi kuşatması; “*en tehlikeli*” olarak da Osmanlıların ilk kurulduğu dönemdeki “*metropol pâyesini yitirmeyen anavatan’ın, sonraki nesiller elinde müstemlekenin uğrayacağı ihmale, kayıtsızlığa, hattâ daha beter zulme uğraması, harcanması; böylece imparatorluğun dayanağını kaybetmesidir*”²⁵⁰

O, bu yüzden yazılarında Osmanlı dönemini anlatırken Anadolu için “*sözde metropolü*” tabirini kullanır .Osmanlı devletinin bazı zamanlarda Türk’ü aşağıladığını ve “*Anadolu’yu*” ihmal ettiğini ileri sürmüştür” *Biliyoruz ki, “Türkü”, Türk adı” kaba, bî idrak”sözleriyle anıldığı devirlerde Anadolu’nun musikisine, şiirine verilen sıfat iken, “şarkı”, Enderun’un, sözde aristokratlarımız olan şark kozmopolitliğinin musikisi, şiiri olarak imtiyazlıydı. Arapça, Acemce basit gazel, sefil bir kaside bir şaheser gibi pâyeler almıştır*”²⁵¹

Türk milletinin temelini oluşturan ve “*bu milletin hâlâ el dokunulmamış sırlarını, zenginliğini meydana getirmekle devam ediyor*”²⁵² dediği köylünün, ancak

²⁴⁹ Remzi Oğuz Arık, *Meseleler*, Hareket Yayınları, İstanbul 1974, 76-78.

²⁵⁰ Arık”İdeal ve İdeoloji” a.g.e. s. 144-145.

²⁵¹ Arık “Meseleler” a.g.e. s. 158.

²⁵² Arık, “meseleler” a.g.e. s. 13.

“ köy-köylü meselelerini esaslı surette iş edinen “ Cumhuriyet devrinde ezilmişlikten kurtulduğunu söyler. ²⁵³

Öte yandan “Anadolucu” görüşü savunanların büyük çoğunluğunun Fransız milletinin oluşumunu örnek gösterdiklerini söylemiştik. Nitekim, Arık’ta da aynı tarzda ifadeler bulmak mümkün.”...*Coğrafyanın imtiyazları var. Milletlerin hayatında, canlılığında coğrafyayı ya inkâr etmek, ya en son safa sokmak bir âdet olmuştur. Meselâ, bir Rusya , bir Fransa bunu ne kadar çabuk yalanladı! Bizim için de vaziyet böyle.*” ²⁵⁴ Arık’da her Anadolucu görüşü savunanlar gibi ilk milliyetçi şuur devrinin ideolojisi dediği “*Türkçü-Turancı*” görüşü tenkid etmekten geri durmaz., Onun Türkçülük hakkındaki şu görüşleri ilgi çekicidir” “*Açık suretle Türkiyeci olması icab eden Türkçülük,.. asıl hakîkatin yolunu kesmiştir...yegâne müstakil hakikat olan Türkiye cemiyetinin asıl bir iç müstemlekeçiliğinden muzdarip olduğunu kavrayamamış formüle edememiştir*” ²⁵⁵

Netice olarak Hilmi Ziya Ülken’e göre ”Anadolucu“ görüşün “*en sebatlı mensuplarından* ” dediği ²⁵⁶Remzi Oğuz Arık, hayatının bir devresinden sonra, Türkiye dışındaki Türklere karşı olan yersiz çekingenliğinden sıyrılmıştır. “*Yâni Türkiye dışındaki Türklerin de Türk olduğunu kabul etmiştir.*” ²⁵⁷Hattâ Sançar’ göre, o, bir siyasî parti genel başkanı olarak, dış Türklerin hukukunu koruma lüzumunu belirtmiştir. . ²⁵⁸

c. Nurettin Topçu (1909-1975)

Bu bölümde ele aldığımız son isim, “ *Anadolucu- milliyetçi* ” görüşün. ikinci kuşak mensuplarından Nurettin Topçu’dur, İlk ve orta öğrenimini İstanbul’da

²⁵³ Arık, “Meseleler” a.g.e. s.41.

²⁵⁴ Arık, “Meseleler” a.g.e. s. 42 Nitekim Hilmi Ziya Ülkende de benzer ifadelere yer verir. “ *Türk milletinin nasıl teşekkül ettiğini görmek için onu meydana getiren âmillere kadar çıkmak lâzımdır. Fransız milletini vücuda getiren âmiller Galia memleketinin Cesar tarafından zaptı, muhtelif kavimlerin bir idare altında toplanışı, Lâtin kültürünün hususîleşerek bu memlekete hâkim olması, başta Franklar olmak üzere Cermen kavimlerinin yerleşmesi, Hıristiyanlığın kabulü ve feodal kuvvetlerin bir merkez etrafında toplanması olduğu gibi...*” (Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*” Dergah Yayınları, İstanbul, 1976, s. 348).

²⁵⁵ Arık, “Meseleler” a.g.e. s. 133-134.

²⁵⁶ Ülken, “ *Türkiye’de Çağdaş...*” a.g.e. s. s.809.

²⁵⁷ Nejdet Sançar, *Türkçülük ve Anadoluculuk*” *Türkçülük Üzerine Makaleler*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976, s. 63.

²⁵⁸ Nejdet Sançar, “*Türkçülük ..*” a.g.m., s. 63.

tamamlayan Topçu, 1928 yılında Fransa'ya gitti. Orada, Anadolu cu akımın ileri gelenlerinden Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Remzi Oğuz Arık'la tanıştı. Fransa'da Bordaux Lisesini tamamladıktan sonra, Strazburg Üniversitesi'ne geçerek felsefe, ahlâk ve sanat tarihi derslerini aldı. Fakülteyi bitirdikten sonra, Sorbone'da Felsefe doktorası yaptı. İstanbul'a dönünce çeşitli liselerde felsefe öğretmenliği yapan Topçu, İzmir'de görev yaptığı sırada "*Hareket Dergisi*"ni yayınlamaya başladı. Derginin ismini Fransa'da iken tanıştığı ve şahsî dostluk tesis ettiği tanınmış Fransız filozofu Maurice Blondel'in -sonradan nerdeyse kendisi ile özdeş olan fikirlerini savunduğu - felsefî ekolünden esinlenerek koymuştur. Topçu, 1950'den sonra milliyetçi hareket içinde daha fazla etkinlik göstermiştir. Yeni kurulan "*Türk Milliyetçiler Derneği*"nde görev aldı. 27 Mayıs'tan sonra başarısız kısa siyasi tecrübeden sonra, 1963'de "*Hareket Dergisi*" etrafında fikir hayatına çekildi. Daha önce fasıllarla çıkmış olan Hareket dergisi 1966'dan itibaren düzgün bir şekilde çıkmaya başladı. Ölümünden sonraki yazılardan anlaşıldığına göre onun, Hareket dergisi etrafında toplanan kültürel çevre üzerinde büyük etkisi olmuştur.²⁵⁹

Nurettin Topçu' da Türk tarihini Türkçü-Turancı görüşten farklı bir tarzda yorumlayarak, Anadolu cu tarih anlayışını takip etmiştir. Topçu'ya göre, her milletin kendine has bir kaynağı olduğu için milletlerin birbirinden farklı olması da gayet tabiidir. Alman milliyetçiliği soy unsuruna bağlanırken, Fransız milliyetçiliği "*vatan ve kültür temellerine*" dayanır. Bu sebepten Fransızlar tarihlerinde "*hep kültür milliyetçiliği*" yaparak varlıklarını yükseltirler.²⁶⁰ O, Turancuların milliyetçiliğine "*maddî milliyetçilik*" diyerek "*ruhçu milliyetçiliği*" savunur: "*Biz Anadolu'nun coğrafyasında İslâm'ın ruhunu yücelten ve toprağın çehresine İslâm'ın ruh ve karakterini sindiren ruhçu bir milliyetçilik dâvasına bağlanıyoruz.*"²⁶¹ demektedir. Türk milletinin soy, iktisat, dil, tarih ve bütün diğer unsurları etrafına toplayan biri maddî öbürü ruhî iki ana prensip olarak "*Anadolu vatanını ve İslâm dinini*"²⁶² gösterir. Bunun yanında Topçu, millet anlayışını açıklarken "*İslâmiyetle*" birlikte "*Türklüğünde*" önemini vurgular. "*Milletimiz iki kaynaktan doğmuştur: Onun maddî yapısını teşkil eden Oğuzlarla, ruhunu meydana getiren İslâm*

²⁵⁹ Öğün, "Türkiye'de Cemaatçi..." a.g.e. s. 46-52.

²⁶⁰ Nurettin Topçu, *Ahlâk Nizamı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s.158.

²⁶¹ Topçu "Ahlâk Nizamı" a.g.e. 158.

²⁶² Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1972 s. 149.

dini.Bunlar birleşip kaynaşarak bir hayatî yapıya varlık kazandırmışlardır.Ruhu bu bedenden zorla ayırırsanız ortada ölü bir ceset kalır. Maddeyi ruhundan ayırırsanız,ruh diye elinizde kalan bir vehim olacaktır.”²⁶³ Türk milleti İslam dinine girdikten sonra bir millet olması için gerekli olan ideal birliği sağlamıştır. “*Tarihin başlangıçlarından beri Türklük Asya'nın, eski dünyanın bu ana kıtasının topraklarından kaynaklanan bir cevherdir. Onun yaşama kudreti bir kıtaya sığmıyordu. Gobi çöllerinden Hazar kıyılarına, Tiyaşan dağlarından Ural eteklerine kadar engin bir cihanı dolduran hayat iradesi, kendine yetecek gökleri arıyordu. Asırlarca Çin sınırlarından, Bizans ülkesine kadar at oynatan kahraman bir kavim, bir anda Gök kapılarının kendisine açılmasını bekliyordu. Atını aslanca süren, kılıcını mertlikte kullanan kalbi şefkat ile dolu, canlı ve neşeli bir ırk, Şamanlık denen sihirbaz ibadetinin dar ruhsuz kalıbında cevherini işleyemezdi. Ona sonsuzluğa açılan ümit kapıları, ebediliğe susayan iman, kendisinden geçirici bir aşk ummanı lâzımdı. Türk bu ummanı İslâm'da buldu.*”²⁶⁴

Topçu da diğer Anadoluğu görüşü benimseyenler gibi Türk tarihini 1071 Malazgirt zaferi ile başlatır. Ona göre, göçebe yaşayan Türkler bu tarihten sonra Anadolu'ya yerleştiler. Türkler yerleşik düzene geçmekle “köksüzlüğü ve belirsizliği” aşarak bir milleti oluşturan ilk basamağa adım attılar. Böylece “Turan”ın belirsizliği sona ermekte, bunun yerini ortak bir coğrafya ve ortak bir tarih birliği almaktadır. Çünkü Millet, “millî coğrafya” ve bu coğrafya üzerinde yaşanan “müşterek tarih” birliği içinde mümkün olabilirdi.²⁶⁵ Anadolu Türkü artık Asya'da yaşayan göçebe soydaşlarının sahip oldukları tarihî kültürel çevreden tamamen farkı bir düzene girmişlerdir. “...Anadolu İnsanı Orta Asya Türk'ü gibi göçebe değildir. Toprağa bağlı insan sürekli bir hakikatin sorumluluğunu taşıyan insandır. Sonsuzluğa yönelen hareketin en yüksek değerini biz bu insanın yaşayışında buluruz. Bu insan anavatanı olmayan, dünün ve yarının hesabı kendisine sorulmadığı yerlerde macera arayan ve yağmacılıkla yaşayan zorba yabancı değildir.”²⁶⁶

²⁶³ Topçu, Ahlâk Nizamı,” a.g.e.s.152.

²⁶⁴ Topçu, “Ahlâk Nizamı” a.g.e. s.143.

²⁶⁵ Öğün, “Türkiye’de Cemaatçili...” a.g.e. s. 85.

²⁶⁶ Topçu, “Milliyetçiliğimizin Esasları” Dergâh Yayınları, İstanbul,1978 a.g.e. s. 46.

Topçu, Osmanlıların son dönemlerindeki fikir hareketlerinden “İslâmcılık ve “Türkçülük” fikirlerini de eleştirir. O, diğer Anadoluocular gibi bilhassa Ziya Gökalp’in “Turancılık” görüşünü sert bir dille tenkid eder. Ona göre, Turancılar soyu, milletle karıştırdığı için hareket noktası çürüktü. Turancılar millet kurmamış soydaşlarımızla birleşerek aynı isimde ,yâni soyun adını taşıyan bir millet oluşturmak istiyorlardı. Toprak birliğinin millet yapıcı bir değer olduğuna inanmayan Ziya Gökalp, hayalci idi. İnsanın hayatında son derece önemli olan vatan’ın değerinin ve iktisadi unsurların onun nazarında önemi yoktu. Toplum olaylarının doğuşunu açıklarken bu unsurların önemini göz ardı etti. İttihat Terakki çetesinin propagandacısı dediği Ziya Gökalp’in Turancılık dâvâsı ona göre, ümmetçilikten milliyetçiliğe geçiş diye adlandırılmasına rağmen, aslında ruhçu milliyetçilikten maddeci milliyetçiliğe geçiş yolunda atılan ilk adımdır. ²⁶⁷“Ziya Gökalp softalarının öteden beri Türkiye’de ilk milliyetçilik hareketi diye adlandırdıkları Turan’lık, gerçeği aranırca son asırlarda içinden zayıflatılan büyük millî ruhun Anadolu’nun toprağında kendi kendisini inkâr etmesidir.”²⁶⁸

Diğer yandan Topçu “ vatan ve soydan “ ayrı dediği İslâmcı görüşü savunanları da tenkid eder. O; İslâmcıların bu memleketin insanını yetiştiren emek ve toprağı inkâr ettiklerini söyler. Türk milletinin varlığında coğrafya ve iktisadın temel esas olduğunu “ İslâm’ın da ona hayat verici ruh olduğunu, ruhun bedenden, beden de ruhtan ayrılmayacağını düşünmediklerini” belirtir. ²⁶⁹Topçu’ya göre Türkler Anadolu’ya gelmeden önce, burada eski medeniyet kuran kavimlerin insanları yaşamaktadır. Türkler bunların geleneklerini yok etmediler. Bilakis maddî varlıkları, büyük ölçüde onların maddî varlığı ile kaynaştı ve onlarınkinde “temessül” etti.²⁷⁰ *Anadolu milletinin soy birliğini kısaca şu şema ile ifade edebiliriz: tâ Milattan 3,4,5 bin yıl evvelinde Orta Asya’dan gelip Basra körfeziyle Karadeniz arasına yerleşenler. Sonra da bin yıl evvelinden başlayarak ve bir çok yollarla zaman zaman Anadolu’ya gelip eski kavimlerle Etilerin yanında yerleşen Müslüman Türkmenler. Bu gelen Türkmenler, Anadolu’da medeniyet kurmuş Etilerin çocuklarıyla kaynaşmışlar, onların tekniklerini temsil etmişlerdir. Orta Asya’da*

²⁶⁷ Topçu” Yarınki Türkiye” a.g.e. s. 138-139.

²⁶⁸ Topçu, “Ahlâk..” a.g.e. s. 156.

²⁶⁹ Topçu” Yarınki Türkiye” a.g.e. s. 138.

²⁷⁰ Topçu” Yarınki Türkiye” a.g.e. s. 240.

yaşayan Türkmen, göçebe iken bir toprak üzerinde durmuş, köy kurmuş, tüccar iken çiftçi olmuş. Demek ki bugün Anadolu'da kendi milleti olan çiftçi köylüye, Orta Asya'nın Türkmen'in çocuğu demekten ziyade, Anadolu'da yaşamış olan ve Anadolu'yu kurmuş, ilerletmiş olan kavimlerin çocuğu, Anadolu tarihinin çocuğu demek daha doğru olur."²⁷¹ Topçu, Anadolu köylüsünün ilk cedleri dediği Eti halkı için övücü ifadeler kullanır. Etiler'in *Türkmen gibi göçebe olmayıp, toprağa bağlı ve çiftçi olduklarını ve toprağa kanlarını karıştırarak "vatan" kurduklarını* dile getirir. Fakat diğer eski Anadolu kavimleri için aynı şeyi söylemez Bu vatanda Elen'lerin toprağa bağlı halkın değerlerini, tüccar milletlerin *"süreksiz ve renksiz karakteriyle"* bozduğunu, Makedonyalılar ve Romalıların da Anadolu'yu ordularıyla tahrip ettiklerini ve medeniyetlerini batırdıklarını işaret eder.²⁷²

Topçu, Anadolu en bahtiyar dönemine Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile bilhassa da Osmanlılar zamanında kavuştuğunu söyler. *"Millî tarihimiz Malazgirt'le on birinci asırda Anadolu'da başladıktan sonra"* Selçuklular burada bir *"Rönesans"* açtılar. Fakat bir yandan Haçlılar diğer yandan Moğolların hücumları ile geniş bir sahada feyiz vermeden ve evrensel bir değer kazanmadan söndü. Daha sonra Osmanlılar zamanında Anadolu en parlak dönemini yaşamıştır. Fatih'de bir sanat rönesansı vardır. İkinci Bayezid, bu rönesansın ilim alanında temellerini kurmak için çok fazla çalışmıştır. *"Yavuz'da imanlı milliyetçilik dâvasının bir dehasını buluyoruz. Lakin bu idealistlerin eseri bir asırdan fazla zaman geçince, İslâmî temsil edenlerin hayat aşkını öldüren anlayışsızlıklarıyla"* Haçlıların devamlı baskısı yüzünden söndü ve sonraki asırlara bir *"Sinan"*dan başka bir şey bırakmadı. Diğer yandan bazılarınca bir Rönesans hareketi olarak gösterilen Lale devrinden itibaren *"halktan esirgenen"* bir zevk sefa devri başlamıştır.²⁷³

O, Osmanlılarda Tanzimat döneminde ve son nesilde bir yenilik hareketi görüldüğünü söyler. Fakat bu hareketin müessir olmayışının, *"daha doğrusu bir değer ihtiva etmeyişinin"* "sebebini, Tanzimatçıların siyasetle başlamaları ve ruhlara

²⁷¹ Topçu, "Yarıncı Türkiye" a.g.e. s.116.

²⁷² Topçu, "Yarıncı Türkiye" a.g.e. s.140-143.

²⁷³ Topçu, "Yarıncı Türkiye" a.g.e. s.98-99.

nüfuz edecek bir ideale, bir ruhî hayat sistemine sahip olmayıp, idare tarzının kötülüğünü bağarmaktan ileri gidememiş olmalarına bağlar.²⁷⁴

Topçu, Osmanlı İmparatorluğu son zamanlarda devletin temelini oluşturan “Anadolu’yu anavatan olarak yaşatmaması, bilakis aç sömürgecileri doyuran bir ambar olarak kullanılmasına” dikkat çekerek, Anadolu’nun ihmal edildiğini belirtir. Osmanlı devletinin bozulması sebeplerini açıklarken “ devşirme zihniyetine” temas eder. ” ..Biz Anadolu’da devlet kurduktan sonra devşirme çocuklarını yeniçeri ocağına aldık. Hıristiyan unsurların iradesi hilâfına asker alınıp Müslüman edilen bu devşirme ordusu, sonunda milletimizin başına en büyük belâ oldu. Koca bir millet kuran tertemiz bir Türk hânedanının sarayını zehirli bir çember gibi bu devşirmelerin vüzerası, erkânı kuşattı; zulme, hıyanete hayat verdi, zillete devlet, fitneye fetva dedirtti”²⁷⁵

Diğer yandan, Osmanlı devletinin yıkılmasında “Gayr-i Müslim unsurların” ihanetine de temas eder. “ Osmanoğullarının siyasi yapısı, anavatan olan Anadolu ile üç kıtaya uzayan imparatorluğun insanını birbirinden ayırmıyordu. ...Devlet zayıf düşünce onlar anavatan çocuklarından intikam dâvasına kalktılar. Halbuki asırlarca anavatanı onlar sömürdüler.”²⁷⁶

Topçu, Osmanlıları yalnızca Turancılık dâvası güdenlerin değil, aynı zamanda ilk Anadoluocuların da anlayamadıklarını söyler. Anadoluocuların hakkın ve hakikatin yolunda oldukları halde Osmanlıları bilmedikleri için, Osmanlıları millî tarihimizin dışında bıraktılar. Böylece aynı hatâyâ, onlar da düştüler. Halbuki Osmanlılık, Anadolu milliyetçiliğini içerisine almış “tarihi kaderin plânı içinde bundan tam mânasıyla insanî değer taşıyan bir imparatorluk çıkarmak ruhuna sahip bir milliyetçilik dâvası idi. Bu ruh İslâm’ın ruhu idi.”²⁷⁷

Sonuç olarak Nurettin Topçu genel anlamda Anadoluocularardan farklı görüşler ileri sürmüştür. O, Anadoluçuluğu mistik açıdan ele alarak, Anadoluçuluğun temel unsurunu “İslâmiyet, Toprak ve Tarih” sayar. O, tek bir milliyetçilik anlayışının

²⁷⁴ Topçu, “Yarınki Türkiye” a.g.e. s. 245.

²⁷⁵ Topçu, “Yarınki Türkiye” a.g.e. s. 287.

²⁷⁶ Topçu, “Ahlâk Nizamı,” a.g.e. s.153.

²⁷⁷ Topçu, “Milliyetçiliğimizin...” a.g.e. s. 11-12.

olamayacağını, çeşitli milliyetçiler arasındaki anlayış farkının ortadan kaldırılmasının da “*mümkün ve ilmi*” olmadığını söyler. Bunun sebebi, milleti meydana getiren maddî ve ruhî çeşitli unsurlardan her birine verilen önemin milletlere göre değişik olmasıdır. “*Düşünürlerin milliyetçilik anlayışları arasındaki zarurî başkallığı doğuran da budur.*”²⁷⁸

Genel olarak baktığımızda “*vatan ekseninde tarihî sürekliliğe dayanan*” Anadolu görüşü bu süreklilik içinde var olan milleti yok saydıkları ve gerçek anlamda bir vatan anlayışından mahrum oldukları iddiasıyla İslâmcılığa ve Türkçülüğe karşıdır. 1930’lu yıllarda Anadolu Türklüğü ile Orta Asya Türklüğü arasında kültürel birliği tesis eden Türk Tarih Tezi ile, 1071 tarihini başlangıç alan bir anlamda “*toprak milliyetçiliği*” olarak adlandırabileceğimiz Anadolu görüşü arasında farklılık açık olarak ortaya çıkmaktadır..Nejdet Sançar’a göre ilk Anadoluçulardan Mehmet Halit Bayrı, Ziyâddin Fahri Fındıkoğlu ve Remzi Oğuz Arık daha sonra Türkçülerin yanında yer almışlardır. Bunlar arasında Mükrimin Halil Yınanç diğer Anadoluçular kadar olmasa da son zamanlarda Türklüğü bir bütün sayanların fikirlerine saygı gösterecek kadar yumuşamıştır.²⁷⁹

2. Mavi Anadoluçuluk

“*Mavi Anadoluçuluk*” ya da “*Mavi Görüş*” gibi isimler verilen bu görüş mensuplarının, Bayram Bayraktar’ın dediği gibi daha önce de temas ettiğimiz tarihçi Gibbons’un “*The “Foundation of the Ottoman Empire*” adlı eserinde yer alan Türklerle çeşitli Hıristiyan toplulukların karışmasından bir “*Osmanlı Milleti*” oluştuğu iddiasını ilham aldıkları görülmektedir.²⁸⁰ İkinci Dünya Savaşından sonra öncülüğünü Sabahattin Eyuboğlu, Cevat Şakir ve Azra Erhat ‘ın yaptığı Anadolu görüşünün ağırlık noktası Anadolu’nun eski çağ medeniyetleridir. Eski Anadolu halkı “*ırken*” Türk olmasa da, kültürel sentezci açıdan bugünkü Anadolu halkının kültürel biçimlenişinde payı olması nedeniyle “*bugünkü Türklerin atası*” sayılmalıdır.²⁸¹ Bugünkü Türkiye’de yaşayan topluluk eski çağlardan beri Anadolu coğrafyasında yaşayan çeşitli kavimlerin artıkları ile Malazgirt Savaşı ile Anadolu’ya gelen

²⁷⁸ Topçu, “Milliyetçiliğimizin...” a.g.e. s. 12.

²⁷⁹ Sançar, “Türkçülük ve Anadoluçuluk” a.g.m. s. 52-53.

²⁸⁰ Bayraktar.”a.g.m. s. 75-76.

Türklerin karışmasından meydana gelen karışık bir topluluktur. Anadolu’da Türk milî kültürü yoktur. Eski çağdan itibaren Hitit, Urartu, Frigya, Roma, Bizans ve 1071 de Türklerin de gelmesiyle “*Anadolu kültürü*” teşekkül etmiştir. Buna göre Anadolu bir medeniyetler arenasıdır. “*Türkler de bu arena içinde değişerek kimliklerini kaybetmişlerdir. Türkiye’de yaşayan insanlar biraz Lidyalı, biraz Frigyalı, biraz Grek, Biraz Hitit, biraz Türk’tür.*”²⁸²Bu görüşün son temsilcilerinden bir olduğunu söyleyen İsmet Zeki Eyuboğlu’na göre “*Mavi Görüş*” ya da “*Mavi Anadoluluk*”, Anadolu tarihini bir bütünlük içinde gören ve Anadolu’nun bugününü en eski çağlarıyla bağlayarak arada kopmayan bir kültür bağının bulunduğu inanan, onun gerçekliliğini savunan düşünce akımıdır.²⁸³

Bu bölümde Mavi Anadolucular arasında en önde gelenlerden Halikarnas Balıkcısı(Cevat Şakir Kabaağaçlı) Sabahattin Eyuboğlu’nun görüşlerini ele aldık.

a.Halikarnas Balıkcısı (Musa Cevat Şakir Kabaağaçlı)(1890-1973)

Mavi Anadoluculuk dendiği zaman şüphesiz ki akla ilk gelen isim Halikarnas Balıkcısıdır. (Musa Cevat Şakir Kabaağaçlı).Biz bu yazımızda onun için çok kullanılan “*Balıkcı*”ismini tercih ettik. Babası Osmanlı döneminde, elçilik ve nazırlık yapmış olan Balıkcı, Robert Kolej’de okudu. Sonra Oxford Üniversitesinde Yakın Çağlar Tarihi öğrenimi gördü. Yurda döndükten sonra Babıâli’de yazar, ressam, karikatürcü olarak çalıştı. Bir yazısından dolayı 3 yıl Bodrum’a sürgüne gönderildi. Cezası bittikten sonra dönmeyerek Bodrum’a yerleşti. Hayatının kalan kısmını İzmir’de, hikâyeler, romanlar yazarak geçirdi.

Bütün Mavi Anadolucular da olduğu gibi Balıkcı’da da özellikle ilkçağ Anadolu uygarlıklarına karşı derin bir sevgi vardır. Zaten bu görüş mensupları her ne kadar Anadolu’nun tarihini bir bütün olarak düşünülmesi gerektiğini söyleseler de, bilhassa 1071 öncesi Anadolu uygarlıklarını temel aldıkları görülmektedir. Meselâ, Balıkcı, kadim Anadolu kültürüne duyduğu sevgiyi şu cümlelere ifade eder.“*Yaşama sevinci hız ala ala sonunda ana tanrıçanın düdükleriyle kudümlerinde, zilleriyle davullarından gürleye koydu. Deli gönüller burgaçlına*

²⁸¹ Aydın, “Kültür-Kimlik...”a.g.e. s.140.

²⁸² Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 146.

*burgaçlana dansa ve hoplayıp oynamaya veryansın ettiler. Işıkla parlamış insan kılığında Apollon diye tanrılaştı. Ege'de sevgi Afrodite diye batı Akdeniz mavisinden bembeyaz köpük olarak süzülüp çıktı... birden bire doğu Akdeniz dünyada "her şey" oldu. Dünyanın beşiği, sevgisi ve sevinciydi orası. İnsanın gönlü, Girit'ten Troya'ya, Troya'dan İonyaya'ya bağlanarak insan uygarlığını yarattı. ..Orası insanlığın beşiği, ilk insanlıktı..*²⁸⁴

Aynı zamanda Mavi Anadolu'cu görüşü savunanlar, Anadolu'nun üst üste gelen bir uygarlıklar birikimi olduğunu devamlı vurgularlar. Nitekim Balıkcı Anadolu'nun, Asya'dan Avrupa'ya ve Afrika'ya yapılan büyük göçlerin çoğuna binlerce yıl süresince köprülük ettiğini, Anadolu'nun eskiden beri bolluk ve kalabalık bir yer olduğunu ve hattâ Roma İmparatorluğu'nun en zengin ve aydın yeri olduğunu söyler. Balıkcı'ya göre insanlar Orta Asya'da bir yerde "üreyip türemişler" sonra Akdenize doğru "birbiriyle karışarak" akmışlardır. Göçlerle gelenler daha çok da Anadolu coğrafyasında birbiri üzerine yığılıp, karışmışlardır. Böylece Akdeniz çevresinde şu soyun bu soyun etkisi olmayan ve başka bir yerde görülmeyen büyük bir uygarlık kurulmuşlardır.²⁸⁵

Balıkcıya göre, bugün Anadolu insanının arasında yaşayan bir çok kültürel değerlerin, ilkçağ Anadolu örf ve âdetlerine kadar uzanan bir geçmişi vardır. O, zeybekler hakkında şu görüşleri ileri sürer.. " .. İsa'dan az önce yaşamış Latin şairi Proertius obekhos'ların dans ederken Tyr(Suriye Sur kenti) külahıyla tutulan uzun saçlarını havaya savurdularından söz eder. ..Bu kırmızı külah olsa olsa fesdir. Anadolu Zeybekleri fes giymiyorlarsa da, uzun keçe külah giyerlerdi. Bu külah Ahi'lerin "börk" dedikleridir. Mevlevî külahları ve çok daha uzun olan Yeniçeri külahları bu Ahi börkleridir. Yeniçerilerinki aşırı uzunluk da olduğu için arkaya sarkar...Zeybeklerin çiçekli ve yapraklı baş çemberleri şüphesiz, "Bakkhos'sel" (Yunan mitolojisinde şarap tanrısı) sembolleridir. Bu kesindir, hem de bu çember Aydın zeybeklerine takılıdır. Aydın'la hemen dolayları ise Eurpides'e göre asıl Bakkhos tarikatının doğduğu yerdir. Zeybeklerin anayurdu."²⁸⁶

²⁸³ İsmet Zeki Eyupoğlu, *Tanrı Yaratan Toprak-Anadolu*, Sinan Yayınları, 1973 s. 385.

²⁸⁴ Halikarnas Balıkcısı, *Düşün Yazıları*, (Haz. Azra Erhat) Bilge Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 84-85

²⁸⁵ Halikarnas Balıkcısı, *Anadolu'nun Sesi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1984, s.61.

²⁸⁶ Balıkcı, "Düşün..." a.g.e. s.63-75.

Balıkçı sık sık Anadolu'nun eski taş devrinden beri akla gelen bir “uygarlıklar çağılayani”, birbiri ardına gelen bir uygarlıklar sentezi olduğunu iddia ettiğini söylemiştik. Ona göre, bunlar ”Hititlerden çok daha önce akmaya koyulan ve şimdi tarih ve arkeolojide Hitit, Frig, Lidya, İyon, Pres, Bizanz, Selçuk ve Osmanlı diye adlandırılan ve birbirine katılıp, birbirleriyle kaynaşan uygarlıklardır.”²⁸⁷ O, başka bir yazısında “tarih üzerine tarih yığıldığını” şöyle açıklar:”... Tâ taş çağıının karanlığından beri Pan sirinks'ini Marsayasa'a Marsayas flütünü Kybele'ye, Kbele zillerini Apollan'a, Apollan harpını Bakkhos'a, Bakkhos davulunu Aşık Garib'e, Aşık Garib sazını Zeybeğe verdi. Zeybek oynadıkça onu oynatan diyonisyak hız Nasreddin hocayı güldürdü...”²⁸⁸

Balıkçı, Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmesinin önemini de vurgular. Ona göre, “Anadolu ya da Türkiye” çok değişik safhalar gösteren upuzun tarihinde, ancak 900 yıldan beridir ki tam bir “etnik ve kültürel” bakımdan birliğe kavuşmuştur. Türkiye tarihini kendi doğal ayakları üzerine dikmek gerekir diyen Balıkçı, Selçuklular ve Oğuzların onlardan önce Anadolu'nun taş döneminden gelenlerle “kanları karışınca, Anadolu'nun Türkiyeli Türk'ünün ortaya çıktığını” iddia eder.²⁸⁹ Ona göre, Türkiye Tarihini Selçuk ya da Osmanlı İmparatorluğu'ndan, şu sultan bu sultandan başlatmak, onu “belinden sepetlemesine kesmek” demektir. “Türkiye'nin ve Türkiyelilerin (ki bunlara kısaca Türk deniliyor) tarihi Türkiye'de gelmiş geçmiş koşullarca etkilenmiş ve o koşulları etkilemiş bütün etnik ve kültürel varlıkların tarihidir.”²⁹⁰ Bu yüzden o, Anadolu'yu tanımayan Türk tarihçilerini eleştirir.” Yurdu Anadolu nedir bilmez, yaşamakta olduğu günün farkında olmaz, kendisini yurdunda ve gününde arayacağına, heyheylere tutar da Turan, İran diye sayıklaya kor, rüyasında Viyana'larda, Bağdad'larda gezer. Çok hoştur bu hayaller, ama insanoğlu, insanoğullarının hayalde değil, gerçek içinde gerçekten yaşamasını özler²⁹¹

O, Osmanlı devletini bir Türk devleti olarak değil de, Bizans'ın bir uzantısı olduğunu iddia eder. Bizans kültür izlerini, Türk diline aldığı kelimelerde, müziğinde,

²⁸⁷ Balıkçı, “Anadolu'nun ...” a.g.e. s.207.

²⁸⁸ Balıkçı, “Düşün...” a.g.e. s. 84-85,

²⁸⁹ Balıkçı, “Anadolu'nun ..” a.g.e. s.17.

²⁹⁰ Balıkçı, “Anadolu'nun ...” a.g.e. s. 17-201.

mimarisinde görmek mümkün olduğunu söyler. ²⁹²Balıkçı, diğer Anadolucular gibi “*Türkçü-Turancı*” görüşü de tenkid eder. Anadolu atalarından tevarüs ettikleri kanlarını ve yurtlarını yabancı sayan görüşlerden biri dediği Turancılığın, hiçbir millette, hiçbir yerde, akılda,düşte görülmemiş bir “*garâbet*” olduğunu belirtir. “*Bunlar Anadolu’nun binlerce yıllık kültür ve görenek verilerini ve günümüz Anadolu’nun etnik birliğini- göz göre göre- bir yana teperek, Turan ve muran efsanelerini ulusal kültür diye benimseye korlar.*” ²⁹³

b. Sabahattin Eyuboğlu (1908-1973)

Bu görüşün diğer bir tanınmış ismi de Sabahattin Eyuboğlu’dur. Denemeci, sanat tarihçisi, mütercim ve sinemacı olan Eyuboğlu, Halikarnas Balıkcısı’nın tesiri ile Anadolu’nun 1071 öncesi tarihine sahip çıkma tezini benimsemiştir. O, uzun yıllar yakın dostları ile “*mavi yolculuk*” adı verilen .Ege kıyılarına geziler düzenleyerek, eski medeniyet kalıntıları hakkında bilgi toplamıştır. ²⁹⁴

Sabahattin Eyuboğlu, çeşitli zamanlarda yazdığı denemelerinin toplandığı “*Mavi ve Kara*” adlı kitabında “*Fetheden de biziz artık, fethedilen de. Eriten biziz, eriyen de.. Biz bu toprakları yağurmuşuz, bu topraklar da bizi.*” diyerek, Mavi Anadolucuların temel görüşüne şu cümleleri ile katılır: “*Halkımızın tarihi Anadolu Tarihidir. Paganmışız, bir zaman sonra Hıristiyan olmuşuz, sonra Müslüman ...Tapınaklar kuran da bu halk, kiliseleri de, camileri de... Bembeyaz tiyatroları dolduran da bizmişiz, karanlık kervansarayları da. Kâh bozkıra çıkmışız, Kâh mavi denize. Sayısız devletler, medeniyetler bizim sırtımızda yükselmiş. Yetmiş iki dil konuşmuşuz.Türkçe’de karar kılmazdan önce. Hepsinin tadı kalmış damağımızda.*” ²⁹⁵

Sabahattin Eyuboğlu, adı geçen kitapta bazı ilginç hususlara temas eder. Fransız yazarı Montaigne’nin “*Denemeler*” adlı kitabını Türkçe’ye çevirirken, Fatih Sultan Mehmet’in Papa’ya, “*biz İtalyanlar gibi Troyalı’ların soyundanız. Yunanlılardan Hektor’un öcünü almak benim kadar onlara(İtalyanlara) da düşer*”

²⁹¹ Balıkçı, “Anadolu’nun ...” a.g.e. s.215.

²⁹² Balıkçı, “Anadolu’nun...” a.g.e. s..213.

²⁹³ “Balıkçı, “Anadolu’nun ...” a.g.e. s.222

²⁹⁴ Sina Akşin “*Sabahattin Eyuboğlu*” Türkiye Tarihi-5, s. 234-235

cümlelerine rastladığını, bunu Mükrimin Halil ve Yahya Kemâl'e açtığında, onların buna güldüklerini ve böyle birşeyi “*Montaigne'nin uydurmuş*” olduğunu söylediklerini anlatır. Aynı şekilde, İstiklâl Savaşında “*Dumlupınar'da Yunanlılardan Troyalı'ların öcünü aldık*” gibi sözler duyduğunu, fakat bunu da Falih Rıfki'nin” *reddediğini*” söyler.²⁹⁶

Sonuç olarak Mavi Anadoluçuluk, Mavi Görüş ve Mavi Yolculuk gibi isimler alan bu görüşü savunanlar, Anadolu ilkçağ uygarlıklarını temel alarak, Anadolu'nun tarih öncesi çağlardan günümüze kadar bir bütün olarak ele alınması gerektiğini; Anadolu'daki bütün kültür unsurlarının en eski çağlara kadar gittiğini; onun tarihini yapan unsurların kendi toprağının mahsulü olduğunu iddia ederler. Yâni Anadolu'nun bütün tarih boyunca göçebe toplulukların değil, yerli toplulukların kültürel alanda başarılarıyla bir uygarlık ortamı oluşturduğunu işaret ederler. Aynı zamanda Anadolu'da yaşayan insanları tek bir soya bağlamanın doğru olmadığını ve Anadolu'nun tarihin en eski çağlarından itibaren bir karışım, birleşim yeri olduğunu belirtirler.

Mavi Anadoluçuların görüşlerinin etkin hâle gelmesinde, şüphesiz ki İsmet İnönü devrinde bir ara uygulanan “*Hümanist kültür*” politikasının tesiri vardır. İnönü döneminde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in izlediği kültür politikası ile Mavi Anadoluçular arasında fikrî yakınlık oluşmuştur. Orhan Türkdoğan'ın dediği gibi, “*Mavi Anadoluçuluk veya Mavi Yolculuk*” mensupları Yunan ve Latin kültürüne inmek suretiyle Batılılaşmanın gerçekleşeceğine inanıyorlardı²⁹⁷. Bu yüzden Hümanist kültürün gerçekleşmesinde, Yücel'in aradığı fikir adamları” *Mavi Anadoluçular*” olmuştur. Buna karşılık Mavi Anadoluçularda okullarda Lâtince okutulmasını, Köy Enstitülerinin yaygınlaşmasını kararlılıkla savundular. Mavi Anadoluçular, bir taraftan Batı kültürü ile bir bütünleşme sağlayıp eğitim ve kültür alanında hümanist yapılanmaya gidilmesini isterken, diğer yandan “*ortak tarih şuuru*” oluşturulmasına yönelik tarih tasarısı ortaya attılar.²⁹⁸

²⁹⁵ Sabahattin Eyuboğlu, *Mavi ve Kara*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977, s11

²⁹⁶ Sabahattin Eyuboğlu, a.g.e. s. 254-255

²⁹⁷ Türkdoğan, “Değişme-Kültür...” a.g.e s. 182.

²⁹⁸ Barış Karacasu, “Mavi Kemalizm” Türk Hümanizmi ve Anadoluçuluk” *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-2, Kemalizm*, İletişim, İstanbul 2001, s.334- 343.

Bazı yazarlar tarafından Mavi Anadoluçuluk ile kısmen de olsa Türk Tarih Tezi arasında bir benzerlik aranmaktadır. Oysa ki, Türk Tarih Tezi'ne göre, Mavi Anadoluçuların iddia ettiği gibi medeniyetin merkezi Anadolu değil, Orta Asya'dır. Dünyada ilk medeniyeti Orta Asya'da kuran Türkler, eski çağlardan itibaren göçlerle gittikleri yerlere medeniyetlerini götürmüşlerdir. Bu yerlerden biri de Anadolu'dur. Yâni Anadolu'nun eski sakinleri Orta Asya'dan gelen Türklerdir. Halbuki yukarıda fikirlerini aksettirdiğimiz Mavi Anadoluçu görüş sahiplerinin genel kanaati, Türkler 1071'de Anadolu'ya dört yüz, bilemedin dört bin çadırılık bir kitle olarak geldiler. Gayet ilkel bir yaşayışa sahip olarak Asya'dan gelenler, Anadolu'da yaşayan bazılarına göre on-onbeş, bazılarına göre yirmi-yirmüç milyon medenî insanın arasına katıldılar. Böylece ortaya biraz Lidyalı, biraz Frikyalı biraz Hitit ve biraz da Türk'ten oluşan karışık bir millet çıktı. Bu durumda “ *Türk tarihinin köklerine, kültür mirasımıza dönmek suretiyle geçmişle gelecek arasındaki kopukluğu yeniden tesis etmek isteyen*” Türk Tarih Tezi ile sonradan ortaya atılan bu yeni tarih tez arasında bu anlamda kısmen de olsa bir benzerlik aramaya çalışmak, kanaatimizce, her iki görüşü doğru olarak anlayamamaktan başka bir şey değildir.

Mavi Anadoluçular, her ne kadar “*bir karışım, kaynaşımdan*” yâni, kültürel sentezden söz etmesine rağmen, “ *anti-İslâm*” unsurlara yer vermesi ile diğer Anadoluçu görüşden farklı bir çizgide yürümüştür. İslâmî Türkiyecilik olarak ele aldığımız Anadoluçularda İslâm dini Anadolu Türk milleti için temel unsurlardan biri olmasına rağmen, Mavi Anadoluçularda ise “*Anadolu, İslamlaştıktan sonra tarih çizgisi üzerinde yönünü değiştirdi. Gerçek kaynağından, yapıcı, geliştirici, besleyici özlerinden belli bir süre içinde de olsa ayrıldı*” görüşü hâkimdir. Nitekim Balıkcı, Azra Erat'a gönderdiği mektuplarından birinde şu ifadeleri kullanır: “*..Hiristiyanlık ve İslâm önce ufak tüfek faydalarına karşın, büyük bir musibet oldu. Anadolu'nun o rüzgârlı, hür, neşeli uygarlığını zehirledi*”²⁹⁹

Öte yandan Mavi Anadoluçu akımın zamanla genel Türk Tarihi akışından çok farklı çizgide yürümeye başladığı görülmektedir. Nitekim kendi ifadesi ile bu akımın son temsilcilerinden biri olduğunu söyleyen İsmet Zeki Eyuboğlu, “*Tanrı*

²⁹⁹ Azra Erat, *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkcısı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1976, s. 230.

Yaratan Toprak Anadolu” kitabında diğer Anadoluculara göre çok daha “keskin “ifadelere yer vermiştir. “Osmanlıların ilk iki yüz yıl içindeki başarısını damarlarındaki kanda , savaşçı, vurucu güçte, din inancında aramak doğru değildir. Osmanlılar Asya’dan geldikleri için de başarılı olmamıştır. Çünkü, Osmanlılar gibi türlü türlü soydan gelenlerle karışmış bir ordu daha bilmiyoruz.... Anadolu dışında yaşamış Türkler arasında üzerinde önemle durulması gereken bir başarı sağlayanları da yoktur pek.. Anadolu toprakları üzerinde kurulan Türk devletlerin başarılarını da Anadolu’nun eskiden kalma “kültür çatısı”nda aramamız gerekir.”³⁰⁰ Anadolu’nun M.Ö. yedi bin yıllarına doğru uzayan “bir yerleşme, bir uygarlaşma” olduğunu, söyleyen İsmet Zeki Eyuboğlu’na göre, Asya’dan gelenler” uygar” değil, “çadır ulusu” idiler. Bu gelenler dört yüz değil, dört bin çadır ahalisi olsa bile, XI.yüzyılda Anadolu’da Hitit-öncesi, Hitit, Pers, Roma, Grek, Ermeni, Mezopotamya uygarlıklarından esinlenmiş olan en aşağı beş on milyonluk bir ulusun soyları vardı. Bunlar gelenlerden daha uygardı.. Ayasofya’sı, Bergama’sı, Side’si, Ephesos gibi ileri yapı sanatı olan, tiyatro anlayışı bulunan bir topluluğa , “Asya’dan gelenler bunlara ne eklemiş, bu dört yüz(ya da dörtbin) çadırla gelenler burada yaşayan milyonlarca insana ne yapmış, kesmiş denecekse doğru değildir. Çünkü Yavuz Sultan Selim’den IV.Murad çağına değin, Anadolu’da özellikle Asya’dan gelenlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde yüz binlerce Türk’ün kesildiğini de biliyoruz.”³⁰¹

Anadolu’nun gerçek yerlileri, bizim gerçek atalarımızdır diyen İsmet Zeki Eyuboğlu şöyle devam ediyor ” birtakım tutucu aydınlara göre, Anadolu’nun Türkleşmesi sonucu bütün öteki uluslar yok olmuş, dört yüz çadırlık ulus, milyonlarca halkı özünde eritmiş, kendine katmıştır. Bu gelenlerin elinde uygarlık adına elle tutulur hiç bir şey yok. Çadırıyla Orta Asya’dan gelenler, yerlere çadır kazık çakarken, Anadolu’da yaşayanlar,hanlar, hamamlar, saraylar, tiyatrolar, kütüphâneler,konaklar yapıyorlardı. ..Çadırla gelenler at getirmişti, oysa Anadolu’da araba vardı. Hitit tanrılarının “güneş arabası” bunun en açık örneğidir. ..Hayvanları ehlileştirme, hekimlik, bilgelik, tarım, yapı, sanat, şiir, tarih, düzyazı, musikî çağına göre çok ileri iken, Asya’dan gelenler içinde bunları bilen

³⁰⁰ İsmet.Zeki Eyuboğlu, a.g.e. s. S.44.

³⁰¹ İsmet Zeki Eyuboğlu” a.g.e. S.301.

yoktu.Selçuklu Türklerinden kalan cami, çeşme, kervansaray kalıntısı gibi yapıların duvarlarında görülen işlemler,kapılarındaki sütün başlıkları çok eski çağlarda Anadolu'da yaşamış ulusların etkisini taşıyor...Anadolu, oyunları, masalları, gelenekleri ile,törenleri,şölenleri,dilleri, inançlarıyla, özelliklede mutfağıyla yep yeni bir" birleşim" sonudur. Bu gün yediğimiz yemekler, oynadığımız oyunlar içinde Asya'dan gelmiş bir tek bile yoktur dersem pek aykırı bir şey söylemiş sayılmam" ³⁰²

³⁰² İsmet Zeki Eyupoğlu," a.g.e. S.302-304.

SONUÇ

Bu araştırmamızda Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk tarafından ileri sürülen Türk Tarih Tezi'nin muhtevasını, Tez'in çıkış sebeplerini ve Tez hakkındaki düşünceleri ortaya koymaya çalıştık. Fakat Tezde yer alan iddiaları değerlendirmek tarihten çok Antropoloji, Arkeoloji ve dil ilimleri ile ilgili uzmanlık meselesi olduğu için, Tezi bütün boyutlarıyla ele alınması mümkün olmadı. Ayrıca dönemin tarih anlayışına ve öğretimine etki eden Türk Tarih Kurumunu, Türk Tarih Tezi'nin tartışmaya açıldığı Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongrelerinde sunulan bildirileri, tartışmaları değerlendirdik. Türk Tarih Tezi'nin eğitim hayatına yansımaları olan Türk Tarihinin Ana Hatlarını, Kemâlist dönemin klâsiği olarak kabul edilen 4 ciltlik Tarih kitaplarını, Milli Eğitim Şuaraları tutanaklarını inceledik. Tarih eğitimi alanında Atatürk'ün ölümünden sonra Türk Tarih Tezi'nin zaman içerisindeki değişmelerini, farklı noktaların ön plâna çıkışını tesbit etmeye çalıştık. Son olarak, Türk fikir ve düşünce hayatında önemli yeri olan çeşitli görüşlere sahip Türk aydınlarının tarih görüşlerini, Türk Tarihi ve Türk Tarih Tezi'ne bakış tarzlarını ele aldık. Amacımız, bir taraftan bilimsellik ve resmî görüş adı altında çeşitli kesimlerce biraz da aşırı olarak tenkit edilen Türk Tarih Tezi'nin çıkış sebeplerini ortaya çıkarırken, diğer taraftan da Cumhuriyet Türkiye'sinde Türk Tarih Tezi ile birlikte tarih alanındaki bilimsel araştırmaları, müesseseleşmeyi, tarih eğitimi gibi önemli bir sahada görülen gelişmeleri aydınlığa kavuşturmaktır. Bu suretle Türkiye Cumhuriyetinin fikrî temellerini Türk Tarih Tezi çevresinde anlatmaya çalışmakla bu yolda yapılan çalışmalara yardımcı olmaktır. Aynı zamanda Türk düşünce hayatında önemli roller oynayan çeşitli görüşteki Türk aydınlarının tarih görüşlerini tahlil ederek Türk düşünce ve eğitim hayatına katkıda bulunmaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, tarih anlayışını geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığının eleştirisi üzerine kurmuştur. Fakat Osmanlı tarih yazıcılığının, Cumhuriyet dönemi Türk tarih yazımında Batı tarih anlayışı kadar metod, uslub ve anlayış olarak önemli etkileri olmuştur. Bu yüzden Cumhuriyet dönemi tarih anlayışının daha iyi anlaşılması için Osmanlı tarihçiliğini genel hatlarıyla açıklanmaya çalıştık. Bunun yanında Osmanlı tarih anlayışının hangi safhalardan geçtiğini ve Cumhuriyet Türkiye'sine nasıl bir miras bıraktığını

ortaya koyduk. Osmanlı Tarihçiliği her ne kadar Arap, İran tesirinde kalmışsa da mevcut tarih geleneğinin üzerinde kendine has özellikler ihtiva eden ve tarihçiliğin her türünde “*Osmanlı tarzı*” olarak bilinen yeni bir anlayışı ortaya çıkardığı anlaşılmıştır. Bu anlayışın temelinde Osmanlı devletinin varlığı ve devletin meşru düzenini koruma düşüncesi yatmaktadır. Onun için Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde “*hânedân*”ın merkez olduğu bir tarih anlayışı söz konusudur. Osmanlı devletinden miras kalan tarihçilik geleneğinin Cumhuriyet dönemi Türk tarih yazımını en çok etkileyen yönü, tarihin devletin varlığı ve yasal düzenin korunması için yazılması olmuştur. Bunun yanında Osmanlı tarihçiliğinde görülen siyasî hayatın kendi içine dönüklüğü, kendine yönelik tutumu, farklı bir kültür anlayışı ile yola çıkan Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinde de etkisini sürdürmüştür.

Şüphesiz ki, Osmanlılardan Cumhuriyet Türkiye’sine, Batı’daki bazı monarşilerin yıkılması sonucu, millî devletlerine kaldığı ölçüde zengin tarihî kültürel miras kalmamıştır. Fakat XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı tarih yazıcılığında görülen tarih dergileri, orijinal eserleriyle büyük övgüler alan tarih kurumları değişik isimler adı altında Cumhuriyet dönemine intikal etmiştir. Bunun yanında Fuad Köprülü, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi Batı’yı tanıyan ve modern tarih metodlarını benimsemiş kimselerin yeni Türk devletinde görev almaları Cumhuriyet tarihçiliği için önemli bir kazanç olmuştur.

Osmanlı tarih yazıcılığı çok tenkid edilmiştir ve edilmektedir. Merhum Nejat Göyünç hocamızın dediği gibi Osmanlı tarihi hakkında yapılan bir çok sert eleştiriler ve ağır hükümlerin Osmanlı tarihçiliği üzerinde yapılan araştırmalar arttıkça eskisinden daha farklı bir boyut kazanacağı şüphesizdir.

Bunun yanında Avrupa’da “*Modern Tarihin Doğuşunu*” ve Türk tarih yazıcılığına tesir eden “*Avrupa’daki Tarih Anlayışlarını*” genel hatlarıyla ele aldık Osmanlı tarihçiliğine olduğu gibi, Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliğine de XIX. yüzyılda Avrupa gelişen tarih anlayışlarının etkili olduğu görülmüştür. Aydınlanmacı filozofların ilerlemeci ve pragmatik tarih anlayışı yanında Alman Tarihselciliğinin “*devleti ve milleti*” yücelten niteliği ile Türk tarihçiliğinin idealist cephesini ve araştırma sahasını belirleyen bir yaklaşım olmuştur.

Romantik tarih anlayışını “*her kültürün teklifi ve hususiyeti, geçmişin ve tecrübenin önemi*” ilkesi millî heyecanının uyanmasında ve millî devlet yapısının tesisinde önemli rolü olmuştur.

Birinci bölümde Cumhuriyet devri tarih anlayışına etki eden faktörleri “*Türkçülük*” ve “*Millet ve Millî Devlet Fikrinin Doğuşu*” başlıkları adı altında inceledik. Yeni Türkiye devleti, millî devlet anlayışı üzerine bina edildiği için Cumhuriyetçi kadrolar üzerinde Osmanlı Devletinden gelen akımlar içinde en etkili olan “*Türkçülük*” olmuştur. II. Meşrutiyet dönemi ile bilhassa Balkan savaşının getirdiği siyasî şartlar Türkçülüğün, Osmanlı fikir ve siyasî hayatında daha çok etkin olmasına vesile olmuştur. Türkçülük evvelâ, Osmanlı devleti içindeki Türklerin, milliyet duygusunu uyandırmaya çalışırken, zamanla bütün Türkleri birleştirmek (Pan-Türkizm) adı altında siyasî bir harekete doğru uzanmıştır. Her ne kadar Türkçülük, milliyetçilik ve Turancılık hususunda tam bir fikir birliğine varılmadan Cumhuriyet dönemine intikal etmiş olsa da Türkçülerin temel fikrini şu cümlelerde toplamak mümkündür: Artık İmparatorluklar zamanını doldurmuştur, devir “*milliyetçilik*” ve “*millî devletler*” devridir. Millî devletini kuramadan Türkiye'nin ayakta durması ve Avrupa medeniyeti içerisinde yer alması imkansızdır.

Türkçü-Turancı aydınları bünyesine toplayan Türk Ocağı, Osmanlı döneminin en etkin milliyetçi derneği olarak Cumhuriyet dönemine intikal etmiştir Başlangıçta kültürel bir hareket olarak başlayan Türkçülük, zaman içerisinde toprak “*vatan*” esasına dayanmak özelliğine kavuşmaya başlamıştır. Türkçülerin toplandığı Türk Ocağı, yeni Türk devletinin kurulmasıyla Cumhuriyet Türkiyesinin siyasî yapısına uygun tarzda bir milliyetçilik anlayışı benimsedi. “*Turancılık*” fikrini “*Türkiye Türkçülüğüne*” çevirerek bundan sonra da Türkiye Cumhuriyetinin temel unsurlarıyla uyum içerisinde devlet destekli faaliyetlerine devam etti.

Bilindiği gibi Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş felsefesini oluşturan bir çok hususlar Türkçüler tarafından tartışılmıştır Bu yüzden Türkçüler, Türkiye Cumhuriyeti kurulunca da Atatürk'ün etrafında toplandılar. Yeni Türk devleti ile kısa zamanda uyum sağlayarak her biri devletin kültürel ve politik

yapılanmasında önemli görevlerde bulundular . Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Fuad Köprülü gibi Türkçü aydınlar,Cumhuriyet döneminde de yeni Türk devletinin ideolojik yapılanmasına ve millî tarih alanında yapılan çalışmalara fikirleri ve hareketleriyle üst seviyede katıldılar. Türk Ocağı 1930’da kapatılmasına rağmen, “*Ocaklılar*”denilen milliyetçiler, Cumhuriyet dönemi siyasî ve kültürel faaliyetlerinde önemini korumuştur. Hattâ rahatlıkla denebilir ki, 1930 yılından sonra belli bir süre de olsa Türk siyasetine ve rejimin ideolojik kadrosuna hâkim olan isimlerin hemen hemen tamamı Türk Ocağı menşeli insanlar idi.

Avrupa’da uzun bir tarihi süreç içinde ortaya çıkan “*milliyetçilik ve millî devlet fikri* “ aynı zamanda “*millî tarih anlayışını*”da beraberinde getirmiştir. Millî devlet politik, sosyal, kültürel ve tarihi bütünlüğü gerçekleştirmeye çalışır. Türkiye Cumhuriyeti millî devlet olarak kurulduğu için, bütün millî devletler de. olduğu gibi millî seviyede ortak yaşama tarzına ve millete dinamizm veren millî şuurun gelişmesine büyük önem vermiştir. İşte bu sebeple Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türkiye’de tarih çalışmaları millî devlet ve onun takip ettiği milliyetçilik fikriyle birlikte gelişmiştir.

İkinci bölümde, Türk Tarih Tezi’nin muhtevasını, çıkış sebeplerini, tez ile ilgili çalışmaları ve tez hakkındaki düşünceleri ortaya koymaya çalıştık. Bilindiği gibi Türk Tarih Tezi yalnızca Türk tarihinin bir çok meselesine çözüm arayışı için ortaya atılmış bir nazariye değildir. Türk Tarih Tezi ile Türk milletinin tarih içerisinde oynadığı rol, dünya tarihi içerisinde değerlendirilmiştir. Tarih Tezi, Cumhuriyet ideolojisinin de önemli bir parçasıdır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti tarih anlayışının temelinde devletin ve rejimin geleceğini sağlam temellere oturtulmasını sağlamak, kısaca yeni Türk devletinin varlık sebebini topluma anlatmak gelir. Türk Tarih Tezi’nin her safhasında Türkiye Cumhuriyetinin diğerleri gibi Türk milletinin kurduğu yeni ve en mükemmel devlet olduğu vurgulanır. Tez, bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti devletini tarihî temellere bağlamak suretiyle devlete millî kimlik, topluma millî şahsiyet kazandırmak isterken, diğer taraftan da Cumhuriyet yönetimini ve beraberinde getirdiği kültürel değişimi ve yapılan inkılâpları topluma benimsetmek istemiştir. Ayrıca Tez ile yıllardan beri Batı dünyasında yerleşmiş “*Türk milleti*”, “*Türk tarihi*” ve

“*Türk vatani*” hakkında yanlış ve maksatlı görüşlere cevap verilmiştir. Aynı zaman da Türk milleti ile Batı dünyası arasında ortak noktalar meydana çıkarılarak Türkiye’nin Batı dünyasına yaklaştırılması ve böylece Batı medeniyet değerlerinin kolayca benimsenmesinde tarihten yararlanılmak yoluna gidilmiştir. Böylece Türk Tarih Tezi, Türkün medenî kabiliyetini ve dünya medeniyetine hizmetlerini ortaya çıkarması yanında Türk medeniyetinin evrenselliğini ve Avrupa medeniyeti ile özdeşliği görüşünü savunmuş oluyordu. Görüldüğü gibi Tez’in Cumhuriyet tarihinde önemli bir yeri vardır. O yüzden araştırmamızda Tezin oluşma sebeplerine daha çok yer verdik.

Bu açıklamalardan sonra Türk Tarih Tezi’nin özelliklerini ve araştırmamızda ortaya çıkan sonuçları şu temel noktalarda toplamamız mümkündür.

1- Türklerin anayurdu (Türkistan) Orta Asyadır. Medeniyetlerini burada kurmuşlar ve buradan çeşitli ülkelere dağılmışlardır. Bu ülkelerden biri de Anadolu’dur. O yüzden Anadolu’nun eski sakinleri Türktür.

2- Türk Tarih Tezi’nde hâkim görüş “*Türk milliyetçiliği*”dir. Millî devlet esasına göre kurulan yeni Türk devletinin varlığını korumak temel esastır. Bunu Türk Tarihi Tezi’nin genel tablosunda görmekle beraber, aynı zamanda kongrelerde sunulan tebliğlerde, konuşmalarda ve tarih kitaplarında görmek mümkündür. Bu yüzden Türk tarihçiliği, bilimsel verilerin ışığı altında millî tarihe, millî kaynaklara ve millî konulara yöneltilmek suretiyle Türk milletinin meseleleriyle ilgilenmeye sevk edilmiştir.

3- Siyasî alanda büyük başarılar gösteren Türk milletinin, medeniyet tarihi içinde de önemini ortaya konmak suretiyle” *Türk milletinin medeniyet kurucu*” bir toplum olduğu gösterilmiştir.

4- Tez, Türkiye Cumhuriyetinin dünya görüşünü yansıtır. Bu yüzden Tez, Osmanlı tarih anlayışına karşıdır. Bir yandan Cumhuriyetin ideolojisinin temellerini tarihte ararken, diğer yandan yıkılan devletin dünya görüşü ile hesaplaşma alanı yine tarihte olmuştur. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti millî

tarihini, Osmanlı zihniyetinin ve siyasetinin dışında yıpranmamış, tenkidden uzak kalmış olan bir tarih üzerine inşa etmiştir.

5- Tez'in "dış" cephedeki en önemli mücadelesi Avrupalıların Anadolu üzerindeki tarihî iddialarının asılsız olduğunu ortaya koymasıdır. Bunun içinde Türklerin Anadolu'ya sonradan gelen istilacı bir kavim olmadığı ve Anadolu'nun tarihin en eski zamanlarından beri Türklere ait olduğu bütün dünyaya tarihî delillerle ispatlanmak yoluna gidilmiştir.

6- Tarih çalışmaları aynı zamanda dil çalışmaları ile birlikte yürümüştür. Tarih Tezi "Güneş-Dil Teorisi"yle teyit edilmek istenmiştir. Bir anlamda Türk Dil Teorisi ile Türk Tarih Tezi bütünleşmiştir.

7- Türkler hakkında Batıda oluşan yanlış ve maksatlı görüşlere, yine Batılıların kendi metodlarıyla cevap verilmiştir. Türk Tarih Tezinde, ırka da yer verilmesi tezdeki iddiaları antropolojik ve arkeolojik delillerle sağlamlaştırması yanında bir anlamda tarihe pozitif bir yükleme yaparak Avrupalıların kendi ölçüleri doğrultusunda ortaya konan ırkî verilerle savunma yapılmıştır. Bunun yanında Anadolu üzerinde Batılı devletlerin siyasi ihtiraslarını susturmak için Anadolu'da eski çağlarda medeniyet kurmuş olan kavimlerin Türklükle alâkaları meselesi Tez'in alanı içine girmesine sebep olmuştur.

8- Türk Tarih Tezi, bir taraftan Avrupalıların Türk tarihi ve Anadolu üzerindeki iddialarına karşı cevap verirken, diğer taraftan Türkleri Batı medeniyetine yaklaştırmak için Türk milletinin, Batı ile benzerliklerini ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Yeni Tarih Tezi, Avrupalıların Türkler hakkındaki peşin hükümlerini ortadan kaldırabilmek için Türkler ile Avrupalılar arasındaki kanlı siyasi mücadelelerin bulunmadığı devirlere götürülmüştür. Bu açıdan bakıldığında Türk Tarih tezinde Osmanlılara ve Selçuklulara fazla yer verilmemesinin sebepleri de anlaşılmış olmaktadır.

9- Atatürk döneminde, Tez'in itici gücüyle tarihçilikte bir araştırma ortamının doğduğu, bilhassa 1930'lu yıllarda Türk tarih araştırmalarında bilimsel atılımlar yapıldığı görülmektedir. Türk Tarih Kurumunun kurulması, millî ve milletlerarası Kongreler düzenlenmesi, çeşitli yayınların yapılması, 1935 yılında

Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin açılması bilhassa Anadolu’da yapılan keşif ve kazı faaliyetlerinin artmasıyla “*arkeoloji*” alanında çok büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. .

10- Türk Tarih Tezi olağanüstü bir dönemin ürünüdür. Bu yüzden yeni rejimin karşı karşıya kaldığı her türlü problemin çözümünü onda arayan bir yaklaşım sergilenmiştir. Bunun yanında Tezde ileri sürülen Türk tarihi, dünya tarihi ölçeğinde değerlendirilirken tarihî belgelerin yeterli olmadığı veya belgelerin ilmî suretle gözden geçirilmediği tarihin en az bilinen dönemlerine ağırlık verilmiştir. Bütün bunlar Türk Tarih Tezinde bazı “*aşırılıkları*” da beraberinde getirmiştir. Toplumda his ve heyecanın öne çıktığı bu olağanüstü dönemlerde tarih araştırmalarında klâsik kurallara fazla dikkat edilmediği bilinen bir gerçektir. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, başlangıcında itibaren yapılan tenkidlerin etkisiyle Tez, bu aşırılıkların pek çoğundan vazgeçmiştir.

11- Türk Tarih Tezi, Batılı devletlerin emperyalist emellerini temellendirilen “*Avrupa merkezli*” anlayışına bir tepki olarak dünya tarihini, Türk tarihi çerçevesinde yorumlayan yeni bir görüştü. Bu açıdan bakıldığında “*Türk Tarih Tezi*” Avrupa’nın tarih ideolojisine başkaldırışın çarpıcı ve başarılı örneklerinden biri olarak görülebilir.

12- Tezde tenkid edilen bir çok hususlardan zaman içerisinde vazgeçildiğini söylemiştik,. Belki hâlâ da teknik yönden tenkit edecek yönleri de olabilir. Fakat araştırmamızda gördük ki Tezin bilimsellik adı altında en çok tenkit edilen yönü onun temel noktası olan “*milliyetçiliği*”dir. Tez’deki milliyetçilik anlayışı günümüzdeki okul kitaplarında o devirlere göre mukayese edilmeyecek derece azalmasına rağmen bazı kesimlerin hâlâ hümanistlik ve bilimsellik adına bu hususta tenkidlerine devam etmesi dikkat çekicidir.

13- Tez’in ortaya atılmasından buyana 70 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, hâlâ Türkiye devleti millî bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını tehdit altında hissediyorsa ve içerde “*millî kültür*” yerine “*mozaik kültür*” şu ve bu sebeplerle gündemde tutuluyorsa, bunu Tez’in başarı ve başarısızlığı olarak görmek yerine en azından Tezin oluşum sebeplerini bir daha gözden geçirmekte fayda vardır.

14- Türk Tarih Tezi'nin tenkit edilen yönlerinden biri de “*resmî tarih*” olduğu iddiasıdır. Batıdaki “*resmî tarih*” anlayışı özelliklerinin çoğunu Türk Tarih Tezinde bulmak mümkün değildir. Aslında “*resmî tarih*”den kasıt, bir toplumun millî kimliğinin sosyal hafızada yer alması istenen muhtevasını öğretim programları, ders kitapları vasıtasıyla yeni kuşaklara aktarılması ise, “*resmî tarih*” okutmak millet olma ve devlet olmanın gereğidir.

15- Bazı çevrelerin iddia ettiği gibi, Tarih Tezi toplumun yegane tarih görüşü haline getirilmek istenmemiştir. Nitekim o devirde idarî ve malî özerk kurumların varlığı, Türk Tarih Tezi dışında tarih tezlerinin ortaya atılması, Üniversite çevrelerinde başka bir uçta tarih yazıcılığı yapılması dikkate alındığında Atatürk döneminde tarihçilikte bir tartışma ortamı açıldığı görülmektedir. Hattâ başlangıçta ihmal edildiği söylene de Osmanlı tarihi ile ilgili araştırmaların en parlak döneminin bu yıllara rastladığı gerçeğini unutmamak lâzımdır.

16- Türk Tarih Tezi'nde bugün sınırlarımız dışında kalan Türk topluluklarına da ilgi gösterilmiştir. Her ne kadar yeni devletin vatan coğrafyası “*Misak-ı Milli*” sınırları ile belirlenmiş ise de, Türk Tarih Tezi, dikkatleri Türklerin ana vatanı Orta Asya'ya çeker. Anayurttan bahsedilirken “*Türkeli, Türklüğün beşiği Türkistan*” gibi tabirler kullanılması dikkat çekicidir.

17- Türk Tarih Tezi, kendi içerisindeki aşırılıkları törpüleyerek zaman zaman değişikliğe uğramasına rağmen, günümüze kadar genel hatlarıyla gelmiştir. Kanaatimizce, Tez de hâkim anlayış olan “*Milliyetçilik*” ile birlikte Orta Asya Türklüğü ile Anadolu Türklüğü arasında kültürel bir bütünleşmenin sağlanması, “*Türk Tarih Tezi*”nin en kalıcı özelliğini teşkil etmektedir.

Üçüncü bölümde tarih eğitimini Türk Tarih Tezi öncesi ve sonrası olarak iki ana kısımda değerlendirdik. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih eğitimine verdiği önemi bütün boyutlarıyla ortaya koymaya çalıştık. Atatürk'ün ölümünden sonra Tarih eğitiminin İnönü ve DP döneminde nasıl bir gelişme gösterdiğini, Türk Tarih Tezi'nde görülen değişiklikleri tesbit etmeye çalıştık.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye Cumhuriyeti, ideolojisinin esaslarını ve millî değerleri en bariz ve en yoğun bir biçimde aktarabilecek alan Tarih eğitimine büyük önem vermiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra Türk Tarih Tezi etkisi giderek azalmış hatta bir dönem “*kültür hümanizması*” adı altında, yeni tarih görüşleri gündeme gelmeye başlamıştır 1939 yılından itibaren tarih eğitiminde Atatürk döneminin temel unsurlarından olan milliyetçilik terk edilmiş ve Batıcılık ön plâna çıkmıştır. Bir taraftan Devlet yetkilileri konuşmalarında Atatürk dönemi millî tarih anlayışını takip ettiklerini vurgulamak isterken, diğer taraftan buna karşılık Batı medeniyetinin temel kaynakları olan Grek-Lâtin köklerine dönmek suretiyle bir dünya görüşü oluşturulmaya çalışmışlardır. Bu dönemde Türklüğün Orta Asyalı menşei reddedilerek “*Anadolu medeniyeti*”, “*Türk*” yerine “*Türkiyeli*” gibi yeni kavramlar daha çok ifade edilmeye başlanmıştır. Türk Tarih Tezine doğrudan karşı çıkılmasa da, Atatürk zamanında yazılan tarih kitapları değiştirilerek, hümanist anlayış çerçevesinde yeniden yazılmıştır. Milliyetçilik “*ırkçılık*” olarak değerlendirilerek devlet kadrolarına “*milliyet ve milliyetçi*” aleyhtar bir anlayış hâkim olmuştur.

1950 den sonra, yeni siyasî kadroların daha önceki kültür politikalarının zıddını yapma alışkanlığı ve gelen tenkitlerin etkisiyle “*hümanist*” akım eski hızını kaybetmiştir. Bu dönemde siyasette ve ekonomik alanda Batı'ya açılma ve liberalleşmenin getirdiği yeni arayışların tesiri, önceki dönemlerden kalan izlerle birlikte, ortaya millî kimliğini kazanmış bir devletteki tarih eğitimi yerine, “*çelişki ve belirsizliğin*” hâkim olduğu tarih eğitimi anlayışı görülmüştür.

Son bölümde 1960 yılına kadar çeşitli siyasî ve fikrî görüşteki aydınların Türk tarihine ve Türk Tarih Tezine bakış tarzlarını inceledik. İslâmcı aydınlar ile Anadoluçu görüşü savunanlar Türk tarihini “*zaman ve mekan*” olarak sınırlamışlardır. Burada dikkat çeken bir husus da Anadoluçuların yalnızca Türk Tarih Tezine aykırı değil, genel Türk tarihi akışına uymayan görüşler ileri sürmüş olmalarıdır. İslâmcılar ise Türk Tarihinin daha çok Türklerin Müslüman olduğu dönemini ve özellikle de Osmanlının “*ihtişamını*” ön plâna çıkarmışlardır. Bunun dışında solcu aydınlar, zaten Tez'e, genelde fazla milliyetçi, abartılı ve romantik unsurlar taşıdığını ileri sürerek itiraz etmişlerdir. Ayrıca solcu aydınlar genelde Marksist bakış tarzı ile Türk tarihinde “*sınıflı toplum*” aramaya

çalışmışlardır. Türkçü aydınlara gelince Tez'in "*Orta Asyalı*" merkezli olmasını kabul etmelerine rağmen, bilhassa eski Anadolu kavimlerinin Türklüğüne İtiraz etmişlerdir. Türkçü ve İslâmcı aydınlar en çok Tez'de Osmanlı tarihine yeterli önem verilmeyişini tenkid etmişlerdir.

Netice olarak Türk Tarih Tezi'nin, başlangıçtaki gibi eski hissî heyecanını koruyarak devam ettiğini söylemek pek mümkün değildir. Çeşitli görüşteki Türk aydınlarınca Tez, haksız diyebileceğimiz tarzda tenkit edilmiş ve halen de edilmektedir. Hattâ zaman zaman Türk Tarih Tezi dışında alternatif tezler oraya atılmak yoluna gidilmiştir. Bütün bunlara karşılık Türk Tarih Tezi, Türk kültür tarihinde önemli izler bırakmıştır. Türk Tarih Tezi' ile birlikte başlayan bilimsel tarih çalışmalarının bugünkü Türk tarihçiliğinin gelişmesinde önemli katkısı olmuştur. Kanaatimizce, kendi dışında gelişen "*Anadoluculuk*" akımından başka, Türkiye'de çok değişik çizgide tarihçilik yürütülmesine rağmen, şimdilik alternatif bir tarih tezi ortaya konulmamıştır.

BİBLOĞRAFYA

- ADALIOĞLU, Hasan Hüseyin;** "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevarih-i Âl-i Osman Geleneği" *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- ADIVAR, Halide Edip;** *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1955.
- AĞAOĞLU, Ahmed;** "Millî Cereyan" *Türk Yurdu*, Cilt 4.S.:80, 1331(1915).
- AĞAOĞLU, Ahmed;** *Devlet ve Fert*, Sanayi Nefise Matbaası, İstanbul, 1933.
- AKÇURA, Yusuf;** "Birinci Türk Tarih Kongresi", *Ülkü* Şubat, 1933.
- AKÇURA, Yusuf;** *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- AKÇURA, Yusuf;** "Tarih Yazmak ve Tarih Okuma Usullerine Dair" *Birinci Türk Tarih Kongresinin, Zabıtları, Konferanslar, Münakaşalar*, İstanbul 1932.
- AKÇURA, Yusuf;** *Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, Türk Kültürü Yayınları, İstanbul 1978.
- AKÇURA, Yusuf;** "Asrî Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife" *Türk Yurdu* Cilt.II, Teşrin-i evvel, 1341/1925.
- AKDER, Necati;** "Türk Ocakları, Halk Evleri ve Kültür Dernekleri" *Türk Yurdu*, Cilt:2 S. 280, Eylül, 1960.
- AKIN, Ömer Faruk;** "Osmanlı Tarihi Karşısında Yahya Kemâl'in Şiiri" *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemâl Beyathı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983.
- AKPINAR, Tahsin;** *Atatürk'ün Tarih Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1991
- AKŞİN, Sina ;** *Türkiye Tarihi Bugünkü Türkiye* (1980-1995), Cilt 5, Cem Yayınları, İstanbul 1997.
- AKŞİT, Niyazi, OKTAY, Emin;** *Tarih-Lise I*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1959
- AKURGAL, Ekrem;** "Hattiler, Hititler ve Güneş Kursu" *Belleten*, Cilt XLI, S. 162, Nisan, 1977.
- AKURGAL, Ekrem;** "Tarih İlmi ve Atatürk" *Belleten*, Cilt III, S.10, 1939.
- AKYÜZ, Kenan;** "Türk Ocağı" *Belleten*, Cilt:1 S. 196, 1986.
- AKYÜZ, Yahya;** *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e kadar)*, İstanbul 1994.

- ALBAYRAK, Hasan;** "Tarih-i Osmanî Encümenin Osmanlı Tarihini Yazma Serüveni" *Tarih ve Toplum*, Cilt VII, İstanbul 1987.
- ALPUGAN, Betül Başaran;** "Genç Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları" *Osmanlı*, Cilt:8, Ankara, 1999.
- ARAL, Masami;** *Jön-Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- ARIK, Remzi Oğuz;** *Coğrafyadan Vatana*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- ARIK, Remzi Oğuz;** *Meseleler*, Hareket Yayınları, İstanbul, 1974.
- ARIK, Remzi Oğuz;** *İdeal ve ideoloj*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- ARIKAN, Zeki;** "Cevdet Paşanın Tarihinde Kullandığı Kaynaklar ve Terimler" *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İstanbul 1986.
- ARIKAN, Zeki;** "Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi" *Tarih ve Sosyoloji Semineri (28-29 Mayıs 1990) Bildiriler*, İ.Ü Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1991.
- ARIKAN, Zeki;** "Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarihçilik" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt 6, İstanbul 1985.
- ARMAOĞLU, Fahir;** *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1, (1914-1980) Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1992.
- ARSAL, Sadri Maksudi;** *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, İstanbul 1979.
- ARSLAN, Hüsamettin;** "Pozitivizm" *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1995.
- ASLAN, Cumhur;** "Erken Cumhuriyet Dönemi İdeolojisinin Temelleri: Türkleşmek, Çağdaşlaşmak ve Anti-Osmanlılık-1" *Türkiye Günlüğü*, S.43, Kasım-Aralık-1996.
- ATALAY, Beşir;** "Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarihinde Osmanlı Devleti" *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- ATAY, Falih Rıfki;** *Çankaya*, Bates, İstanbul, 1980
- ATSIZ, Bedriye, ORAN, Hilmi;** *Tarih I, (ilkçağ)*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1960.
- ATSIZ, Bedriye, ORAN, Hilmi;** *Tarih IV*, İstanbul, 1953.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal;** *Makaleler-IV*, Baysan, İstanbul, 1992.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal;** *Makaleler-III*, Baysan, İstanbul, 1992.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal;** *Türk Tarihinde Meseleler*, Afşın Yayınları, Ankara 1966.
- AYDA, Adile;** *Sadri Maksudi Arsal'ın Hayat Hikayesi*, Kültür Bakanlığı

- Yayayayınları, Ankara 1974.
- AYDA, Adile;** *Yahya Kemâl'in Fikir ve Şiir Dünyası*, Hisar Yayınları, Ankara ,1978.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya;** *İnkılap ve Kadro, (İnkılâbın İdeolojisi)* Kadro Serisinden, Ankara,1932.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya;** "Europacentrisme'in Tasfiyesi" *Kadro Dergisi*, S.7, 1932,
- AYDIN, Suavi;** *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği*, Öteki Matbaası, Ankara 1998.
- AYDIN, Süavi;** "Aydınlanma ve Tarihselcilik Problemleri Açısından Türk Tarih Yazıcılığı" *Toplum ve Bilim*, S.91 Kış 2001-2002.
- AYDIN, Süavi;** *Kültür- Kimlik. Modelleri Açısından Türk Tarih Yazımı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1997
- AYKUT, Şeref;** *Kamâlizm (C.H.Partisi Programının İzahı)*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul 1936.
- AYTAÇ, Kemal;** *Avrupa Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1992.
- AYVAZOĞLU, Beşir;** "Yahya Kemâl'de Tarih ve Tarih Şuuru" *Türk Edebiyatı*, Aralık 1984.
- AYVAZOĞLU, Beşir;** *Yahya Kemâl Eve Dönen Adam*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995.
- BABİNGER, Franz;** *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri.* (Çev.Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Mersin 1992.
- BALIKÇISI, Halikarnas;** (Cevat Şakir Kabaağaçlı), *Anadolu'nun Sesi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1984.
- BALIKÇISI, Halikarnas;** (Cevat Şakir Kabaağaçlı), *Düşün Yazıları*, (Haz. Azra Erhat) Bilge Yayınevi, İstanbul 1985.
- BANARLI, Nihad Sami;** "Selimnâme" *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemâl Beyatlı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara, 1983.
- BAŞTAV, Şerif;** "Millî Eğitimde Tarihin Rolü" *Türk Kültürü*, Sayı:18, 1964.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı;** "Atatürk ve Tarih" *Bellekten*, CiltXXXV, S.140, 1971.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı;** "Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü" *Atatürk'ün Önderliğinde Kültür Devrimi*, Ankara 1972 .

- BAYKARA, Tuncer;** *Zeki Velidi Togan*, Kültür Bakanlığı, 1989.
- BAYRAKTAR, Bayram;** "Çağdaş Tarihçilik Açısından Türk Tarih Tezi"
Türkiye Günlüğü, S. 48, Kasım-Aralık 1997.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf;** *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- BAYRİ, Mehmet Halit;** "Türk Tarih Encümeni" *Tarih Dünyası*, Cilt 3, S.30-31, Şubat-1952.
- BEHAR, Büşra Ersanlı;** "Birinci Türk Tarih Kongresi-1932-Türkçülükten Yurttaşlığa" *Tarih ve Toplum*, S.39, Güz 1987.
- BEHAR, Büşra Ersanlı;** *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu, (1929-1937)*, Afa Yayınları, İstanbul 1992.
- BELGE, Murat;** "Materyalist Tarih Görüşü" *Felsefe Kurumu Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977.
- BERKES, Niyazi;** "Atatürk'ün Milliyetçiliği ve "Tarih Tezi" *Yön Dergisi*, 9 Nisan-1965.
- BERKTAY, Halil;** "Cumhuriyet Dönemi Tarih Çalışmaları" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt IX, İstanbul 1983.
- BERKTAY, Halil;** "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi" *Toplum ve Bilim*, S. 54/55, Yaz/Güz 1991.
- BERKTAY, Halil;** *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983.
- BERNHEİM, E.;** *Tarih İlmine Giriş Tarih Metodu ve Felsefesi* (Çev: Şükrü Akkaya) Devlet Basımevi İstanbul 1939.
- BEŞİKÇİ, İsmail;** *Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara 1978.
- BEYATLI, Yahya Kemal;** *Tarih Müsaâbeleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İst., 1975
- BEYATLI, Yahya Kemal;** *Çocukluğum, Gençliğim Siyasi ve Edebî Hatıralarım*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976.
- BEYATLI, Yahya Kemal;** *Aziz İstanbul*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969 .
- BEYATLI, Yahya Kemal;** *Eğil Dağlar*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- BİLGİN, Nuri;** *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Birinci Maarif Şûrası, 17-29 Temmuz 1939, Çalışma Programı Konuşmalar Lâhikalar*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.

- Birinci Türk Tarih Kongresi konferanslar,Müzakere Zabıtları*, T.C. Maarif Vekâleti,1933.
- BOLAY, Süleyman Hayri;** "Yahya Kemâl ve Din" *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemâl Beyatlı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları,Ankara, 1983.
- BOLAYIR, Süleyman Hayri;** "Filozofların Tarih Görüşü" *Türk Yurdu*, Cilt 8 S.10, Kasım 1987.
- BOSTANCI, Naci;** *Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- BURKE, Peter;** *Tarih ve Toplumsal Kuram*(Çev. Mete Tuncay) Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul,1994.
- CANSEVER Hasan Ferit;**"Türk Ocaklarının Doğuşundaki Sebep ve Saikleri" *Türk Yurdu*.,Cilt 2-3,S. 289, Ekim 1960.
- CANSEVER, Hasan Ferit;**"Türk Ocağının Doğuşundaki Sebep ve Saikler" *Türk Yurdu*,Mayıs, 1960.
- CANSEVER, Hasan Ferit;** "Türk Ocağının Doğuşundaki Sebep ve Saikler" *Türk Yurdu*, Haziran, 1960.
- ÇİCİOĞLU, Hasan;** *Türkiye Cumhuriyeti İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları No:140, Ankara,1985.
- COLLINGWOOD,R.G.;**(*Tarih Tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer) Ara Yayıncılık, İstanbul 2000 .
- COPEAUX, Etienne;** *Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- COŞKUN, İsmail;** "Batı İdeolojilerinin Türk Tarih Anlayışına Yansımaları Üzerine" *Tarih ve sosyoloji Semineri*(28-29 Mayıs 1990) Bildiriler, İ.Ü Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1991.
- ÇALIK, Mustafa,** Türk Milliyetçiliği Üzerine Bazı Tartışma Notları" Türkiye Günlüğü, Sayı:16, Güz.199.
- ÇAMBEL, Hasan Cemil;** *Makaleler Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara1987.
- ÇAYCI, Abdurahman;** "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Atatürk İnkılâpları

- İçindeki Yeri ve Önemi” *Türkiye Cumhuriyetini Laikleşmesinde 3 Mart 1924Tarihli KanunlarınÖnemi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1995.
- ÇIKAR, Mustafa;** *Hasan Ali Yücel Türk Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.
- ÇİĞDEM, Ahmet;** *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÇOKER, Fahri,** *TürkTarih Kurumunun Kuruluşu Amacı ve Çalışmaları*, Ank1983.
- DEMİRCİOĞLU, Halil;** “Tarih, Biz ve Atatürk“ *Belleten*, Cilt XXXV, 1971
- Dördüncü Maarif Şûrası*, İstanbul, 1999.
- EMİROĞLU, Kudret, UZMAY, Ümit;** “Ankara da Tarihin Tarihi(Tarih Tezi-Arkeoloji-Şehircilik), *Tarih ve Toplum* Cilt 10, S. 57,1988.
- ENGİN, Mehmet Saffet;** “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hakimiyeti” *Ülkü*, Cilt, 3,1934.
- ENGİNÜN, İnci;** “Yahya Kemâl ve Türk Tarihi” *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemâl Beyatlı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983.
- ERDEN, Fethi,** ”Türk Ocakları Nasıl Kuruldu, İngilizler Tarafından Nasıl Kapatıldı Geçirdiği Buhranlar ve Ocakla İlgili Hatıralar” *Türk Yurdu*, Cilt3, Aralık 1963.
- ERHAT, Azra;** *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkcısı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul,1976.
- ERKAL, Mustafa E.;** *İktisadî Kalkınmanın Kültürel Temelleri*, İstanbul, 1992.
- ERÖZ, Mehmet;** *Milli Kültür ve Meselelerimiz*, Doğuş Yayın ve Dağıtım İstanbul, 1983.
- ERTAN, Temuçin Faik;** *Kadrocular ve Kadro Harekatı*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994
- EYİCE, Semavi;** “Atatürk ve Eski Eserler” *Türk Kültürü*, Kasım, 1963.
- EYİCE, Semavi;** “Türk Tarihin Anahatları” *Belleten*, Cilt .XXXII, S.128, 1968.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki;** *Tanrı Yaratan Toprak-Anadolu*, Sinan Yayınları, 1973.
- EYUBOĞLU, Sabahattin,** *Mavi ve Kara*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977.
- FEYZİOĞLU, Turan;** “Atatürk ve Tarih” *Atatürk Haftası Armağanı, Genel Kurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara1986.
- FLEISCHER, Cornelle H.;** *16.Yüzyılda Osmanlı tarih Yazımı, Tarihçi Mustafa*

- Âli*, (Çev. Ayla Ortaç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- GALİP, Reşit**; "Türk Tarih İnkılâbı ve Yabancı Tezler" *Ülkü*, Cilt:2,S.164, 1933.
- GEORGEON, François**; *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- GÖKALP, Ziya**; *Türkçülüğün Esasları*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1974
- GÖKALP, Ziya**; *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Türk Kültür Yayınları, İstanbul, 1974.
- GÖKER, Muzaffer**; "Türk Tarih Kurumunun İlmî ve İdari Faaliyeti" *Bellekten*, Cilt II, S. 5/6, Nisan 1938.
- GÖKER, Muzaffer**; "İkinci Türk Tarihi Kongresi" *Bellekten*, Cilt:II, S.5/6, 1938.
- GÖYÜNÇ, Nejat**; "Tarihçiliğimizin Dünü ve Bugünü" *Felsefe Kurumu Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, 1977.
- GÖZÜBÜYÜK, Faik**, "Ziya Gökalp ve Türk Yurdu" *Türk Yurdu*, Cilt:2, Sayı:283, Nisan 1960.
- GÜNALTAY, Şemseddin**; "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra" *Bellekten*, Cilt III, S.10, 1939.
- GÜNALTAY, Şemseddin, TANKUT, Hasan Reşit**; *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, Devlet Kitapevi, İstanbul, 1938.
- GÜNALTAY, Şemseddin**; Tarih I, İstanbul 1939.
- GÜNALTAY, Şemseddin**; "Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatlara Mahiyeti ve Tez'in Kat'î Zaferi" *Bellekten*, Cilt 2 ,S.7-8, 1938.
- GÜNDÜZ, Tufan**; "Osmanlı Tarih Tazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı" *Yeni Türkiye*, Sayı:33 Mayıs-Haziran, 2000.
- GÜNGÖR, Erol**; *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay. İstanbul, 1997.
- GÜNGÖR, Erol**; *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay. İstanbul, 1986.
- HALKIN, Léon-E.**; *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (Çev. Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- HANCIOĞLU, Murat**; *Tek Parti Dönemi Tarih Anlayışı ve Öğretimi (1931-1950)* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 1998.
- HEATON, Herbert**; *Avrupa İktisat Tarihi-İlkçağdan Sanayi Devrimine*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay) İmge Kitapevi, Ankara, 1995.
- HEYD, Uriel**; *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, (Çev: Kadir Günay) Kültür

Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.

HİSAR, Abdülhak Şinasi; *Yahya Kemâl'e Vedâ*, Hilmi Kitap evi, İstanbul,1959

History in the National Curriculum, Department for Education England,

London,1995.

IŞIK, Emin; "Yahya Kemal'in Manevi Dünyâsı" *Kubbealtı Akademi Mecmuası*,

S.1, Ocak 1990.

İGGERS, Georg G.; *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*(Çev. Gül Çağalı Güven)

Tarih Vakfı Yayınları,İstanbul, 2000.

İĞDEMİR, Uluğ ; "Atatürk ve Belleten" *Belleten*,Cilt III, 1939.

İĞDEMİR, Uluğ ; *Cumhuriyet'in 50.yılında.Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih

Kurumu Basımevi,Ankara, 1973.

İĞDEMİR, Uluğ; *Yıllarından İçinden.Makaleler, Anılar, İncelemeler*, Türk

Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

İĞDEMİR, Uluğ; "Atatürk'ün Buyruğu ile Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir

Program Tasarısı" *Belleten*, Cilt XXVII S. 108, Ekim 1963.

İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma programı Raporlar, Konuşmalar,

Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İkinci Türk Tarih Kongresi, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan

Tebliğler , İstanbul, 1943.

İlkokul Programı (1936), Devlet Basımevi, İstanbul,1936

İlkokul Programı (1948), MEB,1948.

İNALCIK, Halil; " Türk İlimi ve Fuad Köprülü," *Türk Kültürü*, S. 65, 1968

İNALCIK, Halil; "Türk Tarihi ve Atatürk'te Tarih Şuuru" *Türk Kültürü*,

S.7,1963.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Tarihinde Dönemler"(Çev. Ferhan Kırıldökme-

Mollaoğlu) *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve*

Uygulama Merkezi(OTAM,) S. 10, Ankara,1999.

İNAN, Afet; "Atatürk ve Tarih Tezi" *Belleten*,CiltIII,S.10,1939.

İNAN, Afet;"Türk Tarih Kurumunun Kuruluşuna Dair" *Belleten*,Cilt XI, S.42,

Nisan 1947.

İNAN, Afet; "Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti" *Belleten*, Cilt II, S.

5/6,Nisan 1938.

İNAN, Afet; *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türk Tarih Kurumu

- Basımevi, Ankara,1959.
- İNAN, Afet;** *Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.
- İNAN, Afet;** *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*,Ankara, 1969.
- İNAN, Afet;** *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi,Ankara, 2000.
- İNAN, Abdulkadir;** "Fuad Köprülü-Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine" *Türk Kültürü*, S. 47,1966.
- İPŞİRLİ, Mehmet;**"Osmanlı Tarih Yazıcılığı" *Osmanlı*,Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- KABAKLI, Ahmet;** "Yahya Kemal'de Masallaştırma Yahut Hayâlleştirme" *Türk Edebiyatı*, Aralık 1984.
- KAFESOĞLU, İbrahim;** "Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik" *İ Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1963.
- KAFESOĞLU, İbrahim;** "Ziya Gökalp'te Tarihçilik", *Bellekten* S.189-190, Ankara, 1984.
- KAFESOĞLU,İbrahim;***Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Devlet Kitapları,1970
- KANTARCIOĞLU, Selçuk;** *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987
- KARA, İsmail;** *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi-I*, Risale Basın-Yayın, İstanbul,1986.
- KARACASU, Barış;** "Mavi Kemalizm" Türk Hümanizmi ve Anadoluçuluk" *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-2, Kemalizm,İletişim*,İstanbul, 2001.
- KARAHAN, Abdülkadir;** " Köprülü ve Eseri" *Türk Kültürü*,S:47, 1966.
- KARAKAŞ, Mehmet;** *Türk Ulusçuluğunun İnşası*,Vadi Yayınları,Ankara,2000
- KARAL, Enver Ziya;** "Atatürk'ün Türk Tarihi Tezi" *Atatürkçülük, (II.Kitap)* Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1988
- KARAL, Enver Ziya,** "Tanzimat'tan Bugüne Tarihçiliğimiz" *Felsefe Kurumu Semineri*,Ankara,1977.
- KARAL, Enver Ziya;** *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*,(1918-1944) İstanbul,1945
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri;** *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları İstanbul, 1984.

- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri;***Zoraki Diplomat*, İletişim Yayınları, İstanbul,1984.
- KARATEPE, Şükrü;** *Tek Parti Dönemi*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993
- KARPAT, Kemal;**”Kimlik Sorunu’nun Türkiye’deki Tarihî, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi” *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayıncılık İstanbul,1995.
- KARPAT, Kemal;** *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası,İstanbul, 1967
- KILIÇBAY, Mehmet Ali;** “Batı, Doğudan Kopuş Olarak Okunabilir” *Türkiye Günlüğü*, Kasım- Aralık 1994.
- KISAKÜREK , Necip Fazıl;***Hitabe*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1975.
- KISAKÜREK , Necip Fazıl;***Namık Kemal*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1966.
- KIVILCIMLI, Hikmet;** *Fetih ve Medeniyet*,İstanbul, 1953.
- KİNDROSS, Lord;** *Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu*-(Çev.Nejdet Sander) Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul,1994.
- KOCATÜRK, Utkan;**“ Atatürk’ün Tarih Tezi ve Bir Uygarlık Beşiğı Olarak Orta Asya” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 3, S. 8, 1987.
- KOCATÜRK, Utkan;** *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi,Ankara 1999.
- KODAMAN, Bayram;** “Tarih Araştırmalarında Metot Meselesi” *Millî Kültür*, S.81, Şubat,1991.
- KODAMAN, Bayram;***Cumhuriyet’in Tarihî-Fikrî Temelleri ve Atatürk*, S.D. Üniversitesi Yayınları, Isparta, 1999.
- KORLAELÇİ, Murtaza;** *Pozitivizmin Türkiyeye Girişı*,İnsan Yayınları, İstanbul,1986.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad;** “Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Meseleler” *Belleten*, S.28, 1943.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad;** “Tanzimat’tan Beri Osmanlılık Telakkisi” *Köprülüden Seçmeler*, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları,İstanbul, 1972.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad;** ”Türklük İslâmlık, Osmanlılık” *Türk Yurdu*, Cilt:2 S. 45. 1329(1913).
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad;** *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad;** *Osmanlı devletinin Kuruluşu*,Ötüken Yay. İstanbul,1981.

- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, W.Barthold;** *İslam Medeniyeti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad;** “Osmanlıların Etnik Menşei Meselesi” *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1981.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri;** *Millî Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara, 1990.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri;** *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Konya, 1998
- KÖYMEN, Mehmet Altay;** “Prof Dr. Mehmed Fuad Köprülü’nün Tarihe Dair İlk Yazıları” *Türk Kültürü*, S. 47, Eylül 1966.
- KUBAN, Doğan;** “Atatürk Ulusçuluğu ve Geleneksel Kültür” *Belleten*, Cilt XXXVII, No:148, Ekim 1973.
- KUBAN, Doğan;** “Atatürkçülük Üzerine Yorumlar ve Çağdaş Uygarlığa Katılma Sorunu” *Atatürk Konferansları (IV)* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971.
- KURAN, Ercüment;** “Tanzimat Dönemi Osmanlı Tarih Yazıcılığı” *Türkiye Günlüğü*, S. 42, Eylül-Ekim, 1996.
- KURAN, Ercüment;** “Cumhuriyet Dönemi Fikir Hareketleri” (1923-1980) *Türk Yurdu*, Sayı:103, Mart 1996.
- KURAT, Akdes Nimet;** Millî Tarihimizin Değeri” *Türk Yurdu*, Temmuz, 1954.
- KUSHNER, David;** *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Kervan Yay, İstanbul, 1979.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir;** “Tarihçi Cevdet” *Ahmet Cevdet Paşa Semineri*, İstanbul, 1986.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat;** *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1994.
- LEWIS, Bernard;** “Türkiye’de Tarihçilik ve Millî Uyanış” *Türk Yurdu*, S. 281 Haziran, 1960.
- LEWIS, Bernard;** *Modern Türkiye Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1996.
- MACİT, Nadim;** “Bir Tahrifin İktidarı; Tarihsellik İçinde Aydınlanma” *Türkiye Günlüğü*, S. 37, Kasım-Aralık, 1995.
- MANSEL, A. Müfit, BAYSUN, Cavit, KARAL, Enver Ziya;** *Tarih I*, İst. 1942.
- MARDİN, Şerif;** “Tarihe Soru Sormak” *Yeni Türkiye*, S. 33, Mayıs-Haziran 2000.
- MARDİN, Şerif;** *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- MARDİN, Şerif;** “İslâmcılık” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8,

İstanbul, 1982.

- MENAGE, V.L.;**“Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı” (Çev. Salih Özbaran) *İ.Ü. Tarih Enstitüsü*, İstanbul,1978.
- MISIROĞLU, Kadir;** *Üstâd Necip Fazıl’a Dâir*, Sebil Yayınevi, İstanbul,1993.
- MİYASOĞLU, Mustafa;** *Necip Fazıl Kısakürek*, Akçağ Basım Yayım Pazarlama,Ankara,1992.
- MUZAFFER** (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Katibi);”Türk Soy ve Türk Tarihi” ,*Ülkü*, Birincikânun, 1934.
- NİŞANYAN, Sevan;** ”Kemalist Düşüncede Türk Milleti Kavramı ”*Türkiye Günlüğü*, Sayı:33, Mart-Nisan,1995
- OBA, Ali Engin;** *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitapevi,Ankara, 1995.
- ORAN, Baskın;** *Atatürk Milliyetçiliği*, Dost Kitapevi, Ankara 1988.
- ORHONLU, Cengiz;** ”Atatürk ve Tarih Görüşü” *Türk Kültürü*, S. 61, Kasım, , Ankara,1967.
- ORTAYLI, İlber;** “Resmî Tarihçilik Sorunu Üzerine” *Tarih ve Demokrasi – Tarık Zafer Tunaya ‘ya Armağan*, Cem Yayınevi, İstanbul,1992.
- ORTAYLI, İlber;** *Gelenekten. Geleceğe*, Ufuk Yayınları, İstanbul,2001.
- ORTAYLI, İlber ;** “Kendi Dışımızdaki Dünyayı Tetkik Edip Tanımalıyız.”*Milli Kültür*, S.81, Şubat, 1991.
- ORTAYLI, İlber;** ” Tarih Öğretimi İle İlgili Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar” *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları ,Buca Sempozyumu*,!994.
- ORTAYLI, İlber;**”Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler” *Türkiyede Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi* (Derleyen:Sevil Atauz) Türk Sosyal Bilimler Derneği. Ankara,1986.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi;** *Türkiye ’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992.
- ÖNER, Sakin;** *Nihal Atsız*,Toker Yayınevi,İstanbul, 1977.
- ÖZBALCI, Mustafa;** ”Yahya Kemâl’in Şiirlerinde Yer Alan Başlıca Kültür ve Fikir Unsurları” *Türk Yurdu*, S.62, Ekim 1992.
- ÖZBARAN, Salih;** “Türk Aydını ve Tarih Anlayışı “*Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- ÖZBARAN, Salih;** *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,

İstanbul,1997

ÖZCAN, Abdülkadir;”Osmanlılarda Tarih yazıcılığı” *İlim ve Sanat*, S.33,

İstanbul, 1992.

ÖZÇELİK, Selçuk; *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Cilt:I, İstanbul,1978.

ÖZDEMİR, M. Çağatay; “20.Yüzyıl Sonunda Millî Devlet ve Kimlikler” *Türk Yurdu*, Ağustos 1995.

ÖZKAN, Salih; *1938-1950 arası Türkiyenin Eğitim Kültür Politikası*, Erciyeş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kayseri-1996.

ÖZLEM, Doğan; *Tarih Felsefesi Anahtar Kitapları*, İstanbul,1994 .

ÖZODAIŞIK, Mustafa; *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştireme Çalışmaları*, Çizgi Kitapevi,Konya, 1999.

ÖZTUNA, Yılmaz;“Demokrat Parti’nin Milliyetçiliği Meselesi” *Hayat Tarih Mecmuası*” Sayı:7 Temmuz, 1976.

ÖZTUNA, Yılmaz; Türkiye’de Tarih Çalışmaları” *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt I, S.5, Haziran, 1965.

ÖZTÜRK, Adil Adnan; *Türkiye’de Millî Eğitimdeki Gelişmeler(1950-1960)* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İzmir, 1997.

ÖZTÜRK, Mustafa; *Tarih Felsefesi*, Başbakanlık Basımevi, Elazığ,1999.

ÖZTÜRK, Necdet; ”Osmanlı Tarih Yazıcılığı” *Osmanlı*,Cilt 8,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

PARLA,TAHA;*Türkiyede Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, ”Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u”*, Cilt 3,İletişim Yayınları, İst.1995,

PERİM, Mehmet Behiç; “Ocaklılık Şuuru” *Türk Yurdu*,Cilt 3, Aralık 1963.

RADO, Şevket; “Yahya Kemal’in Paris Yılları” *Türk Edebiyatı*, Aralık 1984.

KOCAKAPLAN, İsa; “Doğumunun 100 yılında Yahya Kemâl Beyatlı” *Türk Edebiyatı*, Aralık 1984.

REŞAT, Ali; *Umumi Tarih* ,Devlet Matbaası, İstanbul,1929.

ROSENBERG, Nathan, L.E. BİRDZELL, Jr; *Batı Nasıl Zengin Oldu, Endüstri Dünyasının Ekonomik Değişimi*, (Çev.Erdal Güven)Form Yayınları, İstanbul,1992.

SADIQ, Muhammed; “Türkçülük Cereyanı-Türk Milliyetçiliği Eşiğinde” (1908-

1918) *Türk Kültür Araştırmaları*,1966-1969.

SAFA, Peyami; *Türk İnkılâbına Bakışlar*,Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.

SAFRAN, Mustafa;“Osmanlı Tarihi Öğretimi ve Osmanlı İmajı” *Türk Yurdu*, S.148/149. Aralık1999-Ocak 2000.

SANÇAR, Nejdet; “Müşir Süleyman Paşa” *Türk Yurdu*,Cilt 2, Temmuz,1960.

SANÇAR, Nejdet;*Türkçülük Üzerine Makaleler*,Töre-Devlet Yayınevi, Ank.1976

SANDER,Oral; *Siyasi Tarih,(İlkçağlardan 1918'e)*, İmge Kitapevi,Ankara, 1998

SARAY, Mehmet; “Atatürk ve Türk Tarihi” *Türk Kültürü*, S:249 Ocak 1984.

SARINAY,Yusuf;Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları,(1912-1931) ,Ötüken Yayınları, İstanbul,1994.

SAY, Ömer;*Millî Devlet Kültürü –Türkiye'ye Yansımaları*, Kanüs Yayınları, İstanbul, 1998.

SAYILGAN, Aclan; *Türkiye'de Sol Hareketler(1871-1972)* Hareket Yayınları, İstanbul,1972.

SEVERCAN, Şerafettin; ”Süleymanâmeler” *Osmanlı*,Cilt 8,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999.

SEZEN, Yümni; *Hümanizm ve Atatürk İlkeleri*, İstanbul, 1998.

SİNANOĞLU, Suat; *Türk Hümanizmi*, TürkTarih Kurumu Basımevi,Ank.1988.

SİNEMOĞLU, Nermin, CİNER, Semra; ”Atatürk'ün Türk Tarih Tezi İçinde Arkeolojinin Yeri ve Önemi” *Sanat Sempozyumu Yayını*,Ankara1984.

SİTEMBÖLÜKBAŞI,Şaban;*Türkiye'deİslâm'ın Yeniden İnkişafı*,İsamYayınları, Ankara, 1995.

Söylev ve Demeçler II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959.

SÜSLÜ,Azmi;”Atatürk ve Tarih” *Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürkçü Düşünce El Kitabı*,1998.

ŞAKİROĞLU, Mahmut; ”Atatürk ve Tarih Çalışmaları” *Tarih ve Toplum*, Kasım 1984

ŞAKİROĞLU, Mahmut; “Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-I ”*Tarih ve Toplum*, Aralık 987.

ŞAKİROĞLU, Mahmut; “Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-II ”*Tarih ve Toplum*,Şubat,1987.

ŞAKİROĞLU, Mahmut; “Yeni Bir Kitap ve Eski Bir Makale Vesilesiyle Fuad Köprülü” *Tarih ve Toplum*, Mart,1989.

ŞAKİROĞLU, Mahmut; “Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-III ”*Tarih ve Toplum*, Nisan1987.

ŞAPOLYA, Enver Behnan; *Türkiye Cumhuriyet Tarihi*,1958.

T.C. Maarif Vekaleti ” Tarih Müderris ve Mualimleri İçtimai” 2-11 Temmuz 1932 Ankara, 1932.

TANPINAR ,Ahmet Hamdi; *Yaşadığım Gibi* , İstanbul, 1970.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi; ”Türk Ocağının Tarihçesi ve Karşı Cevaplarımız” *Türk Yurdu*, Cilt 5-25, S. 36-230, 1930.

Tarih-I, Devlet Matbaası,İstanbul,1931.

Tarih-II, Kaynak Yayınları, İstanbul,2001.

Tarih-III, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.

Tarih-IV, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

TEKİNDAĞ,Şehabeddin; ”Osmanlı Tarih Yazıcılığı” *Belleten*,Cilt.XXXV, Sayı:140, 1971.

TEMİR, Ahmet;*Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara,1987.

TEMİR, Ahmet ;“Bir Bilim dalı Olarak Eğitim ve Millî Eğitim” *Türk Kültürü*, S.18 Nisan1964.

TEMUROĞLU, Hikmet; “Milliyetçiliğimizin Tarihi Gelişmesi ve Verilecek İstikamet Hakkında” *Türk Yurdu*, Cilt 3Aralık 1963.

TİMUR, Taner; *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1986.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri; “Atatürk’ün Tarih Görüşüne Düşman Olanlar” *Türk Kültürü* ,Cilt V, S.41, Ankara, 1965.

TOGAN, Zeki Velidi; *Tarihte Usul*, İstanbul,1981.

TOGAN, Zeki Velidi;*Türklerin Mukadderatı Üzerine*,Yağmur Yayınevi,İst. 1977

TOGAN, Zeki Velidi; *Umumî Türk tarihine Giriş*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1970.

TOGAN, Zeki Velidi; *On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey*,İst. 1934.

TOPÇU, Nurettin; *Ahlâk Nizamı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999.

TOPÇU, Nurettin; *Milliyetçiliğimin Esasları*, Dergah Yayınları,İstanbul1978.

TOPÇU, Nurettin; *Yarınki Türkiye*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1972.

- TOPÇUOĞLU, Abdullah;** “Ulus Devlet ve Etnisite Olgusu” *Türkiye Günlüğü*, Mart- Nisan 1995.
- TOPRAK Zafer;** ”Türkiye’de Çağdaş Tarihçilik (1908-1970)” *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi* (Derleyen: Sevil Atauz) Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986.
- TOSH, John;** *Tarih Peşinde-Modern Tarih Çalışmalarında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular.* (Çev. Özlem Arıkan) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1984.
- TUNA, Korkut;** “Türk Tarih Tezleri ve Sosyoloji” *Tarih ve Sosyoloji Semineri* (28-29 Mayıs 1990) Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.
- TUNAYA, Tarık Zafer;** *Atatürk ve Atatürkçülük*, Turan Kitabevi, Ankara, 1981.
- TUNCAY, Mete;** “İlk ve Orta Öğretimde Tarih” *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1977.
- TUNCAY, Mete;** “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a Kadar) *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- TURAN, Osman;** “Türk İliminin Abidesi: Prof .Dr. Fuad Köprülü” *Türk Kültürü*, S.47, Eylül 1966.
- TURAN, Şerafettin;** *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- TÜNAY, Muharrem;** *Siyasal Tarih*, Simge Kitabevi, Ankara 1995.
- Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Nizamnâmesi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932.
- Türk Tarihini Ana Hatları Methal Kısmı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Türk Tarihinin Ana Hatları (TTAH)* Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- TÜRKDOĞAN, Orhan;** ”50.Yılında Atatürk’ün Dil ve Tarh Tezi” *Türk Milli Eğitimin Dünü , Bugünü ve Geleceği*, Ankara, 1979.
- TÜRKDOĞAN, Orhan;** *Değişme-Kültür ve Sosyal çözülme*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996, s14-.39,
- TÜRKDOĞAN, Orhan;** *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997.
- TÜRKDOĞAN, Orhan;** *Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1977.
- TÜRKDOĞAN, Orhan;** *Niçin Milletleşme ?-Millî Kimliğin Yükselişi*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı , İstanbul, 1995.

- TÜRKDOĞAN, Orhan;** *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi-Dün-Bugün-Yarın*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1981.
- TÜRKDOĞAN, Orhan;** *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- TÜRKEŞ, Mustafa;** "Kadro Dergisi" *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt:2* *Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- TÜRKÖNE, Mümtaz Er;** "Tanzimat'ta Millet Fikrinin Doğuşu" *Türkiye Günlüğü*, S.8, Kasım, 1999
- USLU, Cennet;** "Tarih Tezi Penceresinden Osmanlıya Bakmak." *Türkiye Günlüğü*, S.58, Kasım-Aralık., 1999.
- USLU, Cennet;** *Cumhuriyet Dönemi Türk Ulusçuluğunda Kültürel Bir Unsur Olarak Tarihin Rolü*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi) Kırıkkale, 1998
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı;** "Türk Tarihi Yazılırken" *Belleten*, Cilt III, S.10, 1939.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı;** "Yeni Türk Tarihinde Vesikacılık" *Belleten*, Cilt 2, S. 7/8, 1938.
- ÜÇYİĞİT, Ekrem;** "Okullarımızda Tarih öğretimi" *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya;** "Cumhuriyetimiz, Atatürk İnkılâpları, Türk Milliyetçiliği, Millî Birlik ve Beraberlik "50. Yıl Konferansları, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1974.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya;** *Millet ve Tarih Şuuru*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1976.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya;** *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Selçuk Yayınları, Konya 1966.
- ÜNAL, Süha;** "Kıvılcımı'nın Tarih Tezi" *Kebikeç*, Say:1, 1995.
- ÜNDER, Hasan;** *Kemalizm'in Işığında Atatürk Döneminde(1923-1938) Eğitsel Değerler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1998.
- ÜSTEL, Füsün;** "Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu" *Tarih ve Toplum*, S. 109, Ocak, 1993.
- ÜSTEL, Fusün;** *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları(1912-1931) İletişim Yayınları*, İstanbul, 1997,

- YANARDAĞ, Merdan;** *Türk siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988,
- YEDİYILDIZ, Bahheddin, YÜCEL, Yaşar;** “Tarih ve Kültür ” *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S.46, Ankara, 1990,
- YILDIZ, Hakkı Dursun;** ”Türk Tarihi ve Liselerimizde Tarih Öğretimi” *Türk Kültürü*, S.18, Nisan 1964.
- YINANÇ, Mükrimin Halil;** ”Tanzimat’tan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik” *Tanzimat-2*, M.E B. İstanbul,1999.
- YİĞİT, Ali Ata;** *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, (1938-1950) Boğaziçi Yayınları, İstanbul,1992.
- YUVALI, Abdülkadir;** ”Türkiye’de Tarih Öğretimi” “*Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu*” 21-26 Mayıs 1984,Bildiriler. Elazığ,1990.
- YÜCEL, Hasan Ali;** Türkiye’de Orta Öğretim, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1994.
- 50.Yıl Konferansları*, Milli Eğitim Basımevi,Ankara 1974.